P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T J Ę Z Y K A P O L S K I E G O

ONOMASTICA

PISMO POŚWIĘCONE TEORII I INTERPRETACJI NAZW WŁASNYCH

A JOURNAL DEVOTED TO THE THEORY AND INTERPRETATION OF PROPER NAMES

LXIX

KRAKÓW 2025

REDAKTOR NACZELNA / EDITOR-IN-CHIEF
Halszka Górny

SEKRETARZ REDAKCJI / ASSISTANT EDITOR
Paweł Swoboda

REDAKTORZY TEMATYCZNI / SECTION EDITORS
Urszula Bijak, Bogumił Ostrowski, Katarzyna Skowronek, Justyna B. Walkowiak

RADA NAUKOWA / ACADEMIC COUNCIL
Terhi Ainiala (Helsinki, Finlandia / Finland), Zbigniew Babik (Kraków, Polska / Poland), Elena L. Berezovič, Oliviu Felecan (Cluj-Napoca, Rumunia / Romania), Anđela Frančić (Zagrzeb, Chorwacja / Zagreb, Croatia), Aleksandra Galasińska (Wolverhampton, Wielka Brytania / Great Britain), Milan Harvalík (Bratysława, Słowacja / Bratislava, Slovakia), Laura Kostanski (Ballarat, Australia), Maria Malec (Kraków, Polska / Poland), Robert Mrózek (Cieszyn, Polska / Poland), Irena Sarnowska-Giefing (Poznań, Polska / Poland), Rudolf Šrámek (Brno, Czechy / Czechia), Valéria Tóth (Debreczyn, Węgry / Debrecen, Hungary), Jürgen Udolph (Lipsk, Niemcy / Leipzig, Germany), Jadwiga Waniakowa (Kraków, Polska / Poland), Piotr Żmigrodzki (Kraków, Polska / Poland)

ADRES REDAKCJI / ADDRESS OF THE EDITORIAL BOARD
al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków
onomastica@ijppan.pl
https://onomastica.ijppan.pl

Wersją referencyjną czasopisma jest wersja elektroniczna
The electronic version is the reference version of the journal

REDAKTORZY JĘZYKOWI / LANGUAGE EDITORS
Jitka Bieleń (język czeski / Czech), Magdalena Bystrzak (język słowacki / Slovak), Dorota Kiebzak-Mandera (język polski / Polish), Gero Lietz (język niemiecki / German), Michaił Osłon (język rosyjski / Russian, język ukraiński / Ukrainian), Aeddan Shaw (język angielski / English), Paweł Swoboda (język bośniacki / Bosnian)

REDAKTOR WYDAWNICZA / PUBLISHING EDITOR
Dorota Kiebzak-Mandera

SKŁAD I ŁAMANIE / DTP & TYPESETTING
Andrzej Choczewski / Wydawnictwo JAK

ISSN 0078-4648 (Print)
ISSN 2658-2783 (Online)

© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025

Opracowanie tekstu i przygotowanie do publikacji: Wydawnictwo JAK
www.wydawnictwojak.pl

SPIS TREŚCI

WSPOMNIENIA
[IN MEMORIAM]

Inge Bily
Walter Wenzel
20. Januar 1929 – 17. Juni 2025 7

ARTYKUŁY I ROZPRAWY
[ARTICLES]

Artur Gałkowski
Charakterystyka terminologiczno-koncepcyjna „krajobrazu onimicznego” jako budulca „krajobrazu językowego” [Terminological and conceptual characteristics of the phenomenon of the *onymic landscape* as elements building the *linguistic landscape*] 11

Ольга Карпенко [Olga Karpenko]
Нотатки з антропонімії XVI ст. за історичними документами Житомирщини [Notes on the antroponymy of the 16th century based on historical documents of the Zhytomyr region] 37

Леся Ящук [Lesya Yashchuk]
Особливості ідентифікації особи в первинних поборових реєстрах Звягельської волості другої половини XVI ст. (частина 1) [Features of personal identification in the primary tax registers of the Zvyagel Volost in the second half of the 16th century (part 1)] 59

Miroslav Kazík
Živé osobné mená slobodných osôb v kopaničiarskej obci Prašník v okrese Piešťany [Living (unofficial) personal names of unmarried persons in the solitary-cottages village of Prašník in the Piešťany district] 73

Karina Zając-Haduch
Przezwisko jako kategoria antroponimiczna w opowiadaniach Szukszyna [The nickname as an anthroponymic category in Shukshin’s stories] 93

Irena Kałużyńska
Flowers, plants, and trees in female naming in China. 111

Serhii Yermolenko
Some notes on peripheral items and features in eponymy. 125

Зоряна Купчинська [Zoryana Kupchynska]
Фрагмент ойконімного ландшафту Правобережного Полісся і суміжних територій у XIV ст.: ареал і семантика твірних основ архаїчних типів географічних назв [A fragment of the oikonymic landscape of the Right-Bank Polissia and adjacent territories in the 14th century: The area and semantics of the derivational bases of archaic types of geographical names] 143

Andrea Bölcskei
Motivational factors behind the adoption of biblical place names in different parts of the world 163

Zenaida Karavdić
Toponimija Grada Visokog [The toponymy of the city of Visoko] 185

Žaneta Dvořáková
Paměť 2. světové války v současné urbanonymii České republiky [The Czech onymic landscape and the memory of World War II in urbanonymy] 205

Edyta Grotek, Marcin Michoń, Izabela Olszewska
Kategoria pamięci dialogicznej w plateonimii [The category of dialogic memory in hodonymy] 231

Oleksiy Gnatiuk, Viktoriia Zapototska
The political lives of rural hodonyms in Ukraine: a cross-regional perspective 253

Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska
Nazwy polskich aptek od godeł aptecznych: geograficzne, historyczne oraz kulturowe uwarunkowania procesu ich kreacji [Names of pharmacies from pharmacy signboards in the onymic landscape of Poland: The geographical, historical and cultural background of their creation] 275

Katarzyna Skowronek
Nazwy własne w kulturze ezoteryzmu (na materiale polskiej prasy przedwojennej 1919–1939). Symboliczna koncepcja kultury w badaniach onomastycznych [Proper names and the culture of esotericism (based on Polish pre-war press 1919–1939). The symbolic conception of culture in onomastic research] 299

Ewa Młynarczyk
Nazewnictwo krakowskich organizacji i instytucji dobroczynnych w okresie II Rzeczpospolitej [The nomenclature of Kraków charity organisations and institutions in the Second Polish Republic period] 323

Małgorzata Dawidziak-Kładoczna
Nazwy odmian liliowców jako nośnik wartości narodowych i regionalnych [Daylily variety names as a carrier of national and regional values] 341

Wojciech Włoskowicz
Onim, *proprium*, *nazwa własna*. Uzus onomastyczny a terminologiczny potencjał form [*Onim*, *proprium*, *nazwa własna*. Terminology use in onomastics and the terminological potential of terminological forms] 359

STAN BADAŃ ONOMASTYCZNYCH W POLSCE I NA ŚWIECIE [ONOMASTIC RESEARCH IN POLAND AND IN THE WORLD]

Jana Davidová Glogarová, Kristýna Kovářová, Veronika Poláchová
Reflexe onomastických témat v českých lingvistických časopisech [A reflection on onomastic topics in Czech linguistic journals] 385

MATERIAŁY I KOMUNIKATY
[MATERIALS & ANNOUNCEMENTS]

Bożena Hrynkiewicz-Adamskich
Одноосновные отапеллятивные древнерусские антропонимы с суффиксами с основным *-к-*: *-ка*, *-ак*, *-ака*, *-ъкъ/*-ькъ*, *-ик* [Old russian one-stem deappellative anthroponyms containing suffixes with *-k-*: *-ka*, *-ak*, *-aka*, *-ъkъ/*-ьkъ, -ik*] 407

Klaudia Golon
Adaptowanie do języka polskiego koreańskich nazw miast — historia standaryzacji i uzus [Adaptation of Korean city names to the Polish language — history of standardization and usage] 431

RECENZJE, OMÓWIENIA I POLEMIKI
[REVIEWS, DISCUSSIONS, POLEMICS]

Justyna B. Walkowiak
W Polsce, czyli nigdzie: na marginesie monografii Mariusza Rutkowskiego „Wojownik, poeta, kapłan. Onimiczne figury polskości w nazwach ulic” [In Poland, that is nowhere: On the margins of Mariusz Rutkowski’s monograph “Wojownik, poeta, kapłan. Onimiczne figury polskości w nazwach ulic”] 449

KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO
[CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE]

Mirosława Sagan-Bielawa
5. Czeska Konferencja Onomastyczna (Praga, 7–10 kwietnia 2025) [5th Czech Onomastic Conference (Prague, 7–10 April 2025)] 457

Profesor Maria Karpluk (1925–2016) 461

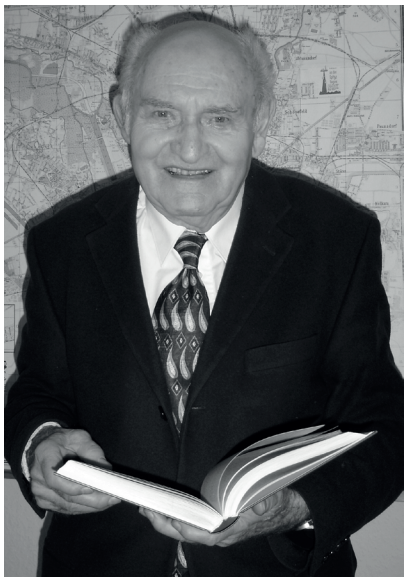
Profesor Kazimierz Rymut (1935–2006). 463

INGE BILY
ingebily@t-online.de
Leipzig, Deutschland

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.1
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

WALTER WENZEL

20. Januar 1929 – 17. Juni 2025*

Geboren am 20. Januar 1929 in Hermsdorf/Heřmanice (Kreis Leitmeritz/Litoměřice, Tschechoslowakei), wurde Walter Wenzel[1] schon früh mit einem zweisprachigen Umfeld bekannt. Über verschiedene Stationen, so u. a. die Handelsoberschule in Gablonz/Jablonec nad Nisou und das thüringische Gotha, wo er

* Wir bedanken uns beim Baar-Verlag für die Möglichkeit, das Foto in: Silvio Brendler, Karlheinz Hengst (Hrsg.), Walter Wenzel. Slawen, Deutsche, Namen. […], S. 6, hier übernehmen zu dürfen. — Ein Nachruf auf Walter Wenzel ist auch in den *Namenkundlichen Informationen* (NI) im Druck.

[1] Vgl. u. a. die Würdigung zum 80. Geburtstag durch Karlheinz Hengst unter dem Titel „Walter Wenzel — ein Leben für die historische Sprachforschung“, in: Silvio Brendler, Karlheinz Hengst (Hrsg.), Walter Wenzel. Slawen, Deutsche, Namen. Beiträge zur westslawischen Personen- und Ortsnamenforschung. Mit besonderer Berücksichtigung des Sorbischen. Hamburg 2009, S. 7–12, ebd. S. 17–29 auch ein Verzeichnis der von 1958–2008 erschienen namenkundlichen Schriften Walter Wenzels. Vgl. außerdem das Schriftenverzeichnis Walter Wenzels, in: *Studia Onomastica*

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1949 das Abitur ablegte, kam er schließlich an die Universität Leipzig und nahm hier ein Studium der Russistik und Anglistik auf.

Nach erfolgreichen Abschlüssen in Russistik, Bohemistik, Anglistik und Erwachsenenbildung begann W. Wenzel seine Tätigkeit als Lektor, später Cheflektor für Russisch am Slawischen Institut der Universität Leipzig. Hier bildete er nicht nur mehrere Generationen von Absolventen aus, sondern hatte auch maßgeblichen Anteil an der Schaffung von Lehrmaterialien für das Studium der Russistik, vor allem zur Syntax, zur Phonetik und Intonation, zur Phraseologie und auch zur Landeskunde. Beteiligt war W. Wenzel außerdem an der Erarbeitung einer Reihe von Lehrbüchern für das Studium der Russistik, so z. B. zur Phonetik/Phonologie und auch zur Sprachgeschichte.

Parallel zu seiner Tätigkeit in der akademischen Lehre wandte sich W. Wenzel unterschiedlichen Forschungsthemen zu. Sie reichten von der Phonetik/Phonologie und Sprachgeschichte des Russischen über die Lehn- und Reliktwortforschung bis hin zu verschiedenen Themen deutsch-slawischer Interferenz und der deutsch-slawischen Namenforschung.

Auf letzterem Gebiet legte er im Jahre 1960 seine Dissertation über „Die Ortsnamen des Schweinitzer Landes“ vor, die als vielbenutzter und -zitierter Band 16 der Reihe „Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte“ 1964 im Akademie-Verlag Berlin erschien. Zugleich war dies der Beginn einer überaus regen namenkundlichen Publikationstätigkeit. Die deutsch-slawische Namenforschung verdankt W. Wenzel eine beeindruckende Zahl an Buchpublikationen, Aufsätzen, Rezensionen und Forschungsberichten. Dazu war er Mitherausgeber von Sammelbänden, Mitglied verschiedener Redaktionskollegien und ein gefragter Gast auf nationalen und internationalen namenkundlichen Tagungen und Kongressen. Als Referent war er auch immer wieder bei Heimatvereinen zu Besuch. Zu seinen Zuhörern gehörten Namenforscher wie auch Historiker und Geographen — sowohl ausgewiesene Vertreter des jeweiligen Faches als auch interessierte Laien.

Eines seiner bedeutendsten Werke sind die 4-bändigen „Studien zu sorbischen Personennamen“ mit Strukturanalysen der untersuchten Namen in Teil I („Systematische Darstellung“), einem zweibändigen „Historisch-etymologischen Wörterbuch der sorbischen Personennamen“ und einem separaten Atlasband, bestehend aus unterschiedlichen thematischen Karten und dazugehörigen Kommentaren.

(= NI, Beiheft 18), S. 68–80, das auch seine Arbeiten zur Russistik und zur Methodik des Russischunterrichts an Hochschulen enthält; die Würdigung von Ernst Eichler zu Walter Wenzels 60. Geburtstag, in: NI 55 (1989), S. 41–42; die Würdigung zum 80. Geburtstag, in: *Zunamen: Zeitschrift für Namenforschung*, 2009 (4) H. 1, S. 95–96 sowie die Zusammenstellung namenkundlicher Arbeiten Walter Wenzels (1979–1989) von Lutz Jacob als Fortsetzung der Bibliographie aus NI 35 (1979), S. 29–30, in: NI 55 (1989), S. 42–45.

Ein Markenzeichen Wenzelscher Arbeit war die systematische vergleichende Einbeziehung der Ergebnisse von Siedlungsgeschichte, historischer Geographie und Kartographie in seine Untersuchungen. Durch diese kreative Berücksichtigung von Arbeitsergebnissen und damit auch Sichtweisen von Vertretern benachbarter Wissenschaftsdisziplinen gelangen W. Wenzel vielbeachtete innovative Ergebnisse bei der Auswertung seines durchweg quellenbasierten Materials des ehemals altsorbischen Sprach- und Kontaktgebietes. In ganz besonderem Maße gilt dies für die Darstellung namenkundlicher Befunde in Karten. Denken wir nur an seine Einbeziehung von Karten zur Bodenqualität aus dem „Historischen Atlas von Sachsen“ bei der Bestimmung der Ortsnamentypologie und ihrer kartographischen Darstellung mit anschließender Kommentierung.

Charakteristisch für W. Wenzels Arbeitsweise war auch die beständige Weiterentwicklung und Verfeinerung der von ihm selbst entwickelten Methoden.

All dies änderte sich auch mit seinem Eintritt in den Ruhestand im Januar 1994 nicht. Vielmehr setzte W. Wenzel sein onomastisches Schaffen zielstrebig, beharrlich und systematisch fort. Die große Zahl seiner Publikationen legt davon beredtes Zeugnis ab. So verdanken wir W. Wenzel eine ganze Reihe grundlegender Nachschlagewerke, vor allem zu den Personen- und Ortsnamen des ehemals altsorbischen Sprach- und Kontaktgebietes. Dazu kommen Aufsätze und Studien, in denen er sich den noch immer weißen Flecken in den Namenlandschaften besonders der Lausitzen zuwandte.

Ganz besonders hervorzuheben ist die enorme Zahl von kartographischen Zusammenfassungen namenkundlicher Ergebnisse und ihre anschließende Kommentierung. W. Wenzel hat gleich mehrere Namenatlanten vorgelegt. Die technische Umsetzung seiner Kartenvorlagen für den Druck besorgte über viele Jahre und in hoher Qualität Andreas Häffner, sein Schwiegersohn. In den letzten Jahren trat Enkelin Lena Wenzel mit in die Fußstapfen ihres Vaters.

Es ist ein großes Verdienst des Domowina- und auch des Baar-Verlags, dass sowohl die bedeutenden Nachschlagewerke zu den Personen- und Ortsnamen, die Namenatlanten und auch die beachtliche Zahl von Aufsätzen in einer für den Benutzer gut zugänglichen Form erscheinen konnten. Darunter sind sowohl Studien zur Analyse des Materials wie auch eine ganze Reihe von Arbeiten zu methodischen und namentheoretischen Themen, außerdem Beiträge mit programmatischem Charakter, besonders hinsichtlich der Desiderata des Faches und der daraus abzuleitenden zukünftigen Aufgaben der Namenforschung.

Zu seinem ständigen „Handwerkszeug“ gehörten die von den slawistischen Kollegen im In- und Ausland geschaffenen Nachschlagewerke, denn W. Wenzel sah seine eigenen Arbeiten nicht isoliert, sondern immer im Kontext der deutsch-slawischen und der gesamt- bzw. westslawisch-vergleichenden Namenforschung, der Sorabistik wie auch der benachbarten Forschungsgebiete, die ihrerseits von den Ergebnissen seiner Arbeiten profitieren konnten.

W. Wenzel hat in wesentlichen namenkundlichen Disziplinen Ergebnisse vorgelegt, ganz besonders in der Erforschung der slawischen Personennamen, außerdem in der Orts-, Flur- und Gewässernamenforschung. Er hat sich dem in Eigennamen enthaltenen appellativischen Wortschatz zugewandt, hat Personennamen in Eigennamen erforscht, darüber hinaus auch die Verbreitung, Typologie, Struktur sowie die Klassifikation der Eigennamen. Sein ganz besonderes Interesse galt aber allen Fragen der Kartierung namenkundlicher Ergebnisse und letztendlich auch der Schaffung von Namenatlanten mit entsprechenden Kommentaren.

Seine in großer Zahl veröffentlichten Aufsätze, die sich sowohl gezielt einzelnen Namen wie auch Gruppen von Namen widmeten, verband er immer wieder mit einer thematischen Klammer und fügte sie in mehreren Sammelbänden zusammen, dort auch mit Registern versehen, die den direkten Zugang zur Bearbeitung des jeweiligen konkreten Namens mühelos ermöglichten. Dabei hatte W. Wenzel stets den Benutzer seiner Arbeiten im Blick.

Ganz besonders lag ihm die Zukunft namenkundlicher Forschung im ehemals altsorbischen Sprach- und Kontaktgebiet am Herzen. Das unterstrich er immer wieder in seinen Publikationen und auch in Gesprächen, zu denen ich selbst in den letzten Jahren immer wieder Gelegenheit hatte. W. Wenzel war mir während der Arbeiten an meinen Wörterbüchern und Registerbänden ein aufmerksamer Gesprächspartner und kompetenter Ratgeber, der mich bereitwillig an seiner außergewöhnlich profunden Kenntnis des slawischen Namenmaterials und dessen Auswertung teilhaben ließ.

Aus seinen wissenschaftlichen Publikationen bereitete W. Wenzel immer wieder auch Ergebnisse für breite Kreise auf. Zu nennen sind in diesem Zusammenhang u. a. das Niederlausitzer und das Oberlausitzer Ortsnamenbuch, erschienen im Domowina-Verlag 2006 und 2008. Und auch in der Zeitschrift seines langjährigen Domizils am Mattheuerbogen in Leipzig war er ein willkommener und verlässlicher Autor, stellte Ergebnisse seiner namenkundlichen Forschungen populärwissenschaftlich aufbereitet vor, auch hier in der bewährten In-Bezug-Setzung von namenkundlichen Arbeitsergebnissen zu denen der Siedlungsgeschichte.

Mit W. Wenzel ist ein unermüdlich und zielstrebig arbeitender Namenforscher und Slawist, ein tüchtiger Hochschullehrer und angesehener Kollege, ein ganz besonderer Mensch aus unserem Kreis gegangen. Intensive wissenschaftliche Arbeit, vielfältige fachliche Kontakte, seine Familie und Freunde und auch seine zahlreichen sportlichen Aktivitäten beflügelten diesen lebensbejahenden Menschen.

W. Wenzel hat viele Spuren hinterlassen, ganz besonders in der deutsch-slawischen und slawistischen Namenforschung. Seine Publikationen werden wir immer wieder zur Hand nehmen, um aus ihnen zu lernen, und wir werden uns gern an die Begegnungen mit dem großen Namenforscher und tüchtigen Slawisten erinnern, der dazu ein großartiger und ausgesprochen humorvoller Mensch war.

ARTUR GAŁKOWSKI
artur.galkowski@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0003-2471-0886
Uniwersytet Łódzki
Łódź, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.2
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

CHARAKTERYSTYKA TERMINOLOGICZNO-KONCEPCYJNA „KRAJOBRAZU ONIMICZNEGO" JAKO BUDULCA „KRAJOBRAZU JĘZYKOWEGO"

STRESZCZENIE

Artykuł zarysowuje ramy teoretyczne stosunkowo nowego pojęcia w badaniach onomastycznych i humanistycznych, ujmowanego w postaci terminu *krajobraz onimiczny* (KO). Autor wychodzi z założenia, że KO jest składnikiem *krajobrazu językowego* (KJ/*Linguistic Landscape*, LL), który jest hiperonimem KO. Zauważa jednak, że KO jest nie tylko komponentem, ale często podstawowym budulcem jednostek KJ. Te jednostki są rozpatrywane w kategoriach relacji obiekt–nazwa oraz intersemiotycznie. Autor proponuje systematyzację obiektów onimicznych, które można włączyć w obszar badawczy KO. Należą do nich m.in. nazwy samodzielne lub wkomponowane w napisy na znakach drogowych, tablicach informacyjnych, materiałach reklamowych, szyldach placówek handlowych, ale także na mniej oczywistych nośnikach ruchomych, takich jak zindywidualizowane tablice rejestracyjne pojazdów czy opisy linii tras na środkach transportu publicznego. Rozważania teoretyczne i klasyfikację zilustrowano zdjęciami wykonanymi w Polsce. Opracowana koncepcja może stanowić wkład uzupełniający i rewidujący dotychczasowe definicje KJ (LL), dowodząc istotnej obecności elementów KO w KJ.

Słowa tematyczne: krajobraz onimiczny, krajobraz językowy, terminologia onomastyczna, obiekty nazewnicze, nośniki nazw

1. WPROWADZENIE

Dynamicznie rozwijające się badania nad nazewnictwem obejmują coraz szersze spektrum koncepcji teoretycznych i metod analizy. Z jednej strony jest to efekt mnożących się mniej „klasycznych" faktów onomastycznych (m.in. z zakresu urbochrematonimii), z drugiej — nieuchronnego przenikania do onomastyki

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

innych perspektyw naukowych oraz kulturowych. Jedną z koncepcji, która przyciąga uwagę zarówno badaczy języka, jak i obserwatorów szeroko rozumianej kultury, jest teoria *krajobrazu językowego* (dalej KJ, również w l.mn.).

2. CEL, TEZY I PRZYJĘTA METODA BADAWCZA

Artykuł ma na celu scharakteryzowanie zjawiska *krajobrazu onimicznego* (odtąd KO, również w l.mn.) jako pojęcia i terminu onomastycznego nowej generacji, stosowanego transwersalnie w rozmaitych ujęciach badań nad nazewnictwem — zarówno w odniesieniu do polskiego obszaru kulturowego, jak i w szerszej perspektywie międzynarodowej. Tradycyjnie KO jest postrzegane jako graficzna ekspozycja nazw własnych w przestrzeni publicznej — elementów „zreifikowanych", zatem fizycznie obecnych (Borowiak, 2021, s. 105). Ponadto uwzględniane są interpretacje, które poszerzają przedmiotowy zakres badawczy, pozwalając rozumieć KO również jako przestrzeń mentalną, istniejącą w świadomości uczestników wspólnot językowych (por. Siwiec, 2006; Zarębski, 2022). W niniejszej analizie położono nacisk na pierwszą z przywoływanych koncepcji, wykazując związek między KO a hiperonimicznym KJ[1], a zatem dosłownie dostrzegalny udział KO jako budulca konstytutywnego KJ (odtąd KO ⊂ KJ).

W studium przyjęto zintegrowane podejście terminologiczno-koncepcyjne, łączące onomastykę z kontekstem interdyscyplinarnym. Celem jest wykazanie, że KO wykracza poza ramy onomastyki, stając się pojęciem relewantnym także dla marketingu, przemysłów kreatywnych, w tym grafiki, urbanistyki i planowania przestrzennego. W celu zobrazowania zidentyfikowanych form przedstawiających elementy KO w otaczającej rzeczywistości posłużono się materiałem fotograficznym, pochodzącym w przeważającej mierze z autorskiego zbioru dokumentacyjnego. Fotografie zostały zgromadzone w ramach systematycznej ekscerpcji wizualnej, prowadzonej zgodnie z założeniami metody *Practical Linguistic Landscaping*

[1] Preferowane jest użycie terminów *krajobraz językowy* oraz *krajobraz onimiczny*, przy czym znaczenie tych terminów należałoby przypisać także ich ekwiwalentnym konceptom: *pejzaż językowy* = KJ, *pejzaż onimiczny* = KO. Trzeba jednak zauważyć, że termin *pejzaż językowy* występuje również w znaczeniu bardziej rozmytym, wskazując na występowanie i stosowanie języków w określonej przestrzeni terytorialnej, od narodowego, przez mniejszościowe po języki obce, a nawet języki używane przez imigrantów, jak wynika np. z opracowania Pawłowskiego (2019). Co więcej, autor pisze, że „pojęcie pejzażu językowego nie jest terminem naukowym, zdefiniowanym w literaturze przedmiotu, jest jednak intuicyjnie czytelne, ponieważ zawiera w sobie ideę połączenia w jednym opisie wyselekcjonowanych elementów lingwistycznych, a dodatkowo także społecznych i ekonomicznych, powiązanych w spójny system komunikacyjny" (Pawłowski, 2019, s. 8; por. Góral, 2011, s. 42). Jest to zbyt daleko idące uogólnienie, choć z pewnością termin z takim rozszerzeniem pojęciowym bywa stosowany w literaturze. Podobnie zresztą pojęcie *pejzażu onimicznego*, które można odnieść do występowania egzo- i endonimów, w tym form adaptowanych interjęzykowo *ad hoc* w dokumentach historycznych (np. „tekstach o charakterze prywatnym", Zarębski, 2022, s. 8).

(zob. Schmitt, 2018, s. 167–176; por. Gorter, 2013, s. 198–199), a więc skoncentrowanej na praktykach językowych ujawniających się w przestrzeni publicznej w formie czytelnych zapisów. To ujęcie zostało wzbogacone o ramę teoretyczną geosemiotyki oraz koncepcję tzw. *Semiotic Landscape* (krajobrazu semiotycznego), proponowaną jako uzupełnienie lub alternatywa dla tradycyjnego modelu KJ (Gorter, Cenoz, 2024, s. 14–21, 65–68; por. Jaworski, Thurlow, 2010). Pozwala to uchwycić nie tylko tekstualny, lecz również kulturowy i uzualny wymiar nazw własnych funkcjonujących jako widoczne oznaczenia w przestrzeni fizycznej, poddanej działaniom człowieka (identyfikowanie miejsc, konstrukcji, dróg, lokali, instytucji, różnych wytworów cywilizacyjnych). Jak piszą Gorter i Cenoz (2024):

> […] linguistic landscape studies usually focus on language used on 'signs', which is […] word with several meanings, but in this case mostly taken in the sense of the public display of message. The display of language on signs has almost unavoidably a visual elements, where linguistics has traditionally focused on the verbal. […] Researchers of linguistic landscapes, or s e m i o t i c l a n d s c a p e s, have rarely if ever argued for hard dividing lines or a need for orthodoxy. […] Within this field, researchers will be interested in different ways of studying not only the signs, but also the people, the producers of the signs and the passerby. […] others may wonder which meanings can be attributed to language, multimodal dimensions, design, placement or material aspects, as more semiotic problems (s. 16–18; wyróżnienie — A.G.).

Zebrany materiał (nazwy przedstawione w postaci cytatów wizualnych) nie podlega w obecnym studium analizie językowej lub innej wychodzącej poza zarys problematyki w przyjętej perspektywie. Okazane ilustracje służą przede wszystkim jako dowody potwierdzające występowanie jednostek nazewniczych w klasyfikacji obiektów, które przy pomocy takich jednostek są identyfikowane w KJ.

Podjęte rozważania prowadzą ponadto do uszczegółowienia definicji onomastycznej i interdyscyplinarnej KO, a tym samym relacji między KO i KJ. Istotą tej relacji pozostaje założenie, że KO kształtuje wraz z innymi elementami języka naturę i materię KJ.

Trudno nie zauważyć, że ekscerpcja ogólnodostępnego materiału onimicznego do analiz KO jako podzbioru KJ (KO ⊂ KJ) to praktyka powszechna i standardowa w badaniach LL, wręcz nieunikniona w metodologicznych procedurach ilustracyjnych, jeśli nie dotyczy miejsc i terenów nieobjętych jeszcze infrastrukturą, choć i w takich można napotkać elementy KO ⊂ KJ (zob. rys. 1)[2].

W przypadku większości rozpatrywanych przykładów obiektowo-onimicznych (kwalifikowalnych, zob. tab. 1) wystarczy skoncentrować się na niewielkim obszarze terytorialnym, aby ukazać ich zróżnicowanie i dostarczyć reprezentatywnych ilustracji, np. elementów KO zaobserwowanych w obrębie pojedynczego powiatu, gminy, miasta, wsi czy osiedla.

[2] O ile nie jest podawane inne źródło wykorzystanej fotografii, została ona wykonana przez autora.

Rys. 1. Miejsce po pochówku w lesie, pow. Skierniewice[3]

3. PROBLEMATYKA TERMINOLOGICZNO-KONCEPCYJNA

Termin KJ jest kalką angielskiego wyrażenia *Linguistic Landscape* (w skrócie LL), pojęcia zaproponowanego przez kanadyjskich humanistów Landry'ego i Bourhisa (1997), odnoszonego do występowania faktów językowych przedstawionych graficznie w przestrzeni fizycznej, wręcz „wpisanych" i stanowiących element tej przestrzeni. Spotyka się wśród nich krótkie teksty informacyjne (np. reklamowe, ostrzegające, instruujące), jednak zazwyczaj chodzi o dane onimiczne, jak pojedyncze lub zestawione z innymi nazwy geograficzne, osobowe, handlowe, instytucjonalne lub szersze przekazy dotyczące wskazywanych obiektów nazewniczych, zawierające w treści nazwy własne tych obiektów.

Trzeba zauważyć, że autorzy koncepcji próbowali określić, na czym mają polegać badania LL, przy czym zarówno oni, jak i wielu ekspertów zajmujących się dotąd analizowaniem KJ, z rzadka będących onomastami, nie dostrzegają bezpośredniego związku między KJ a KO[4]. A w istocie aspekt onimiczny (nazwy własne w obserwowanym KJ) dominuje w definicji LL autorów kanadyjskich, przywoływanej w wielu opracowaniach naukowych z zakresu studiów LL:

---

[3] Choć napis zawiera elementy o charakterze onimicznym, nie obejmuje tych, które jako dane osobowe mogłyby wywoływać spersonalizowany efekt pamiątkowy. Informacja wybita na metalowej tabliczce głosi: *Miejsce pierwszego spoczynku czterech żołnierzy 9 P.P. Wojskowego Korpusu Służby Bezpieczeństwa poległych 10 VIII 1943 w Retniowcu*.

[4] Ten termin ma odpowiedniki w innych językach, jednak ich definicja bądź odniesienie mogą się różnić w podstawie (onimy wizualizowane *vs* onimy wydobywane z zasobu mentalnego jednostek i społeczeństw): ang. *Onymic Landscape* (inaczej też *Onomastic Landscape*, zob. Ainiala, Vuolteenaho, 2006); niem. *Onymische Landschaft*; fr. *paysage onymic* (lub *paysage onomastique*); wł. *paesaggio onimico* (lub *paesaggio onomastico*); hiszp. *paisaje onímico*; słowac. *onymická krajina*; ros. *онимический ландшафт* (lub *онимический пейзаж*). W języku angielskim spotyka się także ekwiwalent *namescape* (Pohl, 2016, s. 183, 188; por. Tent, 2021), stanowiący neologizm trudniej przetłumaczalny na inne języki, ale stosunkowo przejrzysty jako termin międzynarodowy nienacechowany metaforycznie, bardziej specjalistyczny niż LL (por. też dalej *cityscape*, *brandscape*).

> The language of road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomeration. […] It is useful to distinguish between private signs and government signs. Private signs include commercial signs on storefronts and business institutions (e.g., retail stores and banks), commercial advertising on billboards, and advertising signs displayed in public transport and on private vehicles. Government signs refer to public signs used by national, regional or municipal governments in the following domains: road signs, place names, street names, and inscriptions on government buildings including ministries, hospitals, universities, town halls, schools, metro stations, and public parks (Landry, Bourhis, 1997, s. 25–26)[5].

W polskiej tradycji onomastycznej koncept KO zbiega się domyślnie z pojęciem *krajobrazu nazewniczego* w przestrzeni miejskiej, obydwa więc mogą być rozumiane jako „swoiste «systemy» nazewnicze miasta" lub wprost „miejskie krajobrazy nazewnicze" (Mrózek, 2010, s. 51) bądź odpowiednio zbiory diachroniczne lub synchroniczne nazw typologicznie określane jako *nazewnictwo miejskie*/*urbanonimia* (np. Bieńkowska, Umińska-Tytoń, 2012, 2019; Myszka, 2016; por. Siwiec, 2012, s. 34); *nazewnictwo geograficzne*/*toponimia* (np. NGŚ; Zagórski, 2008); *nazewnictwo osobowe*/*antroponimia* (np. Citko, 2001; Wolnicz-Pawłowska, 1996).

Tego rodzaju użycie terminu KO ma charakter figuratywny, o ile przyjmiemy, że słowo „krajobraz" przywołuje przede wszystkim skojarzenia z przestrzenią naturalną postrzeganą wizualnie, a tym samym sugeruje systematyzację nazw własnych w środowisku fizycznym, społecznym, komercyjnym itd. Może to tymczasem być również ujęcie bardziej kulturowe i metaforyczne, niekiedy nawet tekstowe, powiązane z zastosowaniem i wymiarem literackim nazw własnych (zob. np. Sobanski, 1998; Van Dalen-Oskam, 2006; Graf, 2006).

Ważnym tropem genetycznym w rozumieniu pojęcia jest także włączanie KO do ogólnej sfery przedstawieniowo-kreatywnej, która komunikuje zarówno przy pomocy języka, jak i obrazu. Bieńkowska i Umińska-Tytoń nazywają ten wymiar „grafosferą". Autorki wyjaśniają:

> Grafosfera to zbiór wszelkich napisów, rysunków i znaków graficznych eksponowanych w publicznej przestrzeni miasta. Składają się na nią przejawy działalności wielu podmiotów: administracji, przedsiębiorstw, instytucji różnego typu, innych mniej lub bardziej zorganizowanych grup bądź jednostek. W związku z tym w przestrzeni miejskiej da się wydzielić dwa zasadnicze typy inskrypcji: inskrypcje o charakterze oficjalnym oraz napisy nieoficjalne (Bieńkowska, Umińska-Tytoń, 2019, s. 75).

---

[5] Ten fragment przedstawia pierwszą i podstawową definicję LL, chociaż wyodrębniony obszar badawczy nie znalazł jakiejś szczególnej kontynuacji u autorów cytowanej pracy. Zainspirował natomiast rzeszę naukowców z całego świata. W obszarze polskim i państw ościennych odnoszą się doń m.in. Góral (2011, s. 42–44), Gałkowski (2020, s. 5), Bauko (2021, s. 125), Krško (2022, s. 288), Geben (2022, s. 2) i Zarębski (2022, s. 6–7).

Występowanie inskrypcji nieoficjalnych (np. w postaci *napisów muralnych*, s. 76) bywa wyrazem ekspresji, która „zasila" wartość komunikacyjno-proprialną zastosowanych w aktach grafosfery onimów, jak imię, przezwisko, nazwa klubu sportowego, dzielnicy itp. Ta wartość automatycznie jest przenoszona na nazywany obiekt (zob. rys. 2).

Rys. 2. Napis muralny z nieoficjalnym urbanonimem Lumumbowo (osiedle studenckie przy ul. Lumumby w Łodzi)[6]

Napisy przedstawiające oficjalne i nieoficjalne onimy bez wątpienia stanowią jeden z podtypów KO i można by im poświęcić osobne badanie, klasyfikując je w zależności od rodzaju wykorzystanego proprium lub formy odonimicznej, efektu pragmatycznego (perlokucyjnego), jaki zamierza się osiągnąć graficznie utrwalonym aktem słownym, oraz miejsca i sposobu prezentacji zapisu w KJ przestrzeni publicznej (zob. rys. 3).

Rys. 3. Obcesowe i podszyte agresją slogany antykibiców klubu piłkarskiego RTS Widzew Łódź[7]

[6] W łódzkim slangu studenckim ukuto skrót onimu *Lumumbowo* (*ul. Lumumby*) w mianownikowej postaci *Lumby* (wynik dezintegracji nazwiska *Lumumba* w dopełniaczu). Używa się także formy *Lumpy* jako alternatywnego wariantu tego pseudotoponimu (przekierowanie semantyczne na apelatyw *lump*). Więcej zob. Groblińska, 2020, s. 72.

[7] Źródło: https://www.facebook.com/Golaszewski.Lodz (dostęp: 12.09.2024). Zob. także Groblińska, 2020, s. 124.

Warto zauważyć, że „aktem słownym” w tym wypadku może być nawet samodzielna nazwa, np. nieoficjalny urbonim, szczególnie jeśli implikuje określone asocjacje, interpretowane na poziomie wewnątrz- lub interjęzykowym (zob. rys. 4; gra słów i fonetycznego *qui pro quo* między nazwą miasta *Wrocław* a ang. *love* ‘miłość/kochać/lubić’), nie przestając identyfikować miejsca, lub urbonim włączony we frazę z dekodyfikowalnym elementem ikonicznym (zob. rys. 5; slogan bazujący na modelu w języku angielskim *I love Hel* ‘Kocham Hel’).

Rys. 4. Wroclove (promocyjno-reklamowa kontaminacja hybrydowa)[8]

Rys. 5. *Ławeczka przy „dzikiej plaży”* przy Górze Szwedów w Helu-Borze

Z językoznawczego punktu widzenia, a zwłaszcza socjolingwistycznego, szczególną wartość dodaną stanowią napisy przedstawiające nazwy nieoficjalne, zakodowane, włączane w przemawiające hasła itd. Dostarczają one cennego materiału do analizy rejestrów języka, m.in. jednostek charakterystycznych dla slangów młodzieżowych lub komunikatów wiązanych z konkretnymi zdarzeniami historii, zwykle nieodległej, ale także dalszej. Takie napisy pełnią funkcję utrwalonych dowodów wystąpień onimicznych w określonych odmianach języka — socjolektach, a niekiedy też idiolektach — często w postaci okazjonalizmów kodujących wyraźny zabieg pragmatyczno-komunikacyjny. Nierzadko są to również neoformacje, które przyjmują funkcję markonimów (zob. rys. 6).

[8] Fantazyjny zapis graficzny *Wroclove* stał się nieformalnym logo („logatomem”) Wrocławia. Jest wykorzystywany w oficjalnych materiałach promocyjnych miasta, ale także w funkcji *brandu* na wielu produktach (jak torba z rys. 4), materiałach informacyjnych, turystycznych itd.

Rys. 6. Szyld pizzerii „Piwnizza" w Warce
(źródło: https://www.facebook.com/warkapiwnizza)

Najbardziej rozpoznawalnym społecznie i systematycznie uchwytnym podtypem KO są jednak inskrypcje o charakterze oficjalnym, mimo że na tle materiału nieoficjalnego i kreatywnego mogą wydawać się mniej atrakcyjne. Cechuje je zazwyczaj komunikacyjna neutralność. Stanowią same w sobie obiekt „krajobrazowego" odniesienia, zarówno jako samodzielnie użyte jednostki słowne, jak i w towarzystwie określonych glos. Do oficjalnego podtypu KO zaliczamy ponadto formy graficzne zapisane i okazane w sposób trwały w czasie i przestrzeni, okresowy lub mobilny, w miejscu lub na obiekcie, z którym wykazują związek kulturowy (w tym napisy na torbach, ubraniach, akcesoriach).

Jako jednostki samodzielne, onimy oficjalne wyeksponowane graficznie w KO powinny spełniać standardy zapewniające ich czytelność i niezakłócony odbiór (np. nazwy miejscowości, dzielnic, ulic umieszczane na znakach drogowych; zob. tab. 1, wersy 2–6). Niemniej także w tej kategorii spotyka się liczne odstępstwa, wynikające zarówno z lokalnych uregulowań prawnych lub społecznych, jak i z indywidualnych, często kreatywnych decyzji nadawców inskrypcji na danym nośniku. Na przykład, choć już rzadziej, wciąż istnieją miejsca, gdzie na tablicach z nazwami ulic podaje się krótkie przypisy objaśniające hodonimizowane antroponimy (zob. rys. 7). Podobnie funkcjonują slogany, treści uzupełniające, charakterystyczne i wizerunkowe, które towarzyszą urbonimom lub ruronimom w KO ⊂ KJ (zob. rys. 8).

Rys. 7. Przykład dawniejszego wzoru tablic (tzw. kremówek)
z nazwami ulic w aglomeracji łódzkiej

Rys. 8. Filar powitalny na granicy Skierniewic informujący o znanej powszechnie działalności jednostek naukowych i instytucji w mieście („Stolica Nauk Ogrodniczych/Capital of the Agricultural Sciences”)

Do informacji uzupełniających, a nierzadko obligatoryjnych w kompozycji napisu onimicznego — zgodnej z lokalnymi uregulowaniami — należy zaliczyć podanie alternatywnego odpowiednika, np. w drugim języku urzędowym lub powszechnie używanym w danym regionie (zob. rys. 9).

Rys. 9. Dwujęzyczne (polsko-kaszubskie) nazwy ulic w Jastarni

4. KIERUNKI BADAŃ KO ⊂ KJ

Kwestia dwujęzyczności lub wielojęzyczności to często podejmowane zagadnienie, czasami traktowane nawet jako podstawowe w studiach nad KJ. Łączy się z niezmiennie aktualną kwestią kontaktów językowych jako globalnego zjawiska komunikacyjnego, które jest rozpatrywane w kontekście językoznawczym, ale też psychologicznym, prawno-politycznym[9] itd. Zainteresowanie tym nurtem skłania do aktywowania interdyscyplinarności, np. w dyskursie socjolingwistycznym, w którym jest omawiana problematyka widoczności języków mniejszościowych w przestrzeni publicznej (Gorter, Cenoz, 2024, s. 174–205).

Różnorodność i heterogeniczność językowa elementów występujących w KJ doczekała się omówienia w specjalnych wydaniach czasopisma *International Journal of Multilingualism* (zob. Gorter, 2006b)[10] i wielu publikowanych od początku XXI w. opracowań poświęconych charakterystyce językowo-komunikacyjnej KJ, tym samym KO, powiązanych z wyodrębniającymi się nurtami w badaniach LL, jak już wspomniane studia nad urbanonimami w pejzażu miejskim (ang. *cityscape*)[11].

Inne pola zainteresowań, w szczególności odnoszone do sfery onimicznej, to np. multimodalność dyskursywna onimii w LL (Sandst, Syrjälä, 2020); wielojęzyczność terenów pogranicza (Bauko, 2019; Karmowska, 2019); koncepcja logosfery lub *brandscape'u* (nazwy handlowe w przestrzeni publicznej; np. Krško, 2022); perspektywa dialektologiczna, podlegająca analizie w obszarach o dużym udziale dialektów w komunikacji, np. na terenie Włoch (Scaglione, 2017); rejestr oficjalny i nieoficjalny KO ⊂ KJ (Bauko, 2021).

---

[9] Badacze dostrzegają także problemy i zagrożenia oraz ścieranie się interesów i akty dyskryminacji, jakie mogą wynikać z ekspozycji języków w LL. Barni i Vedovelli (2012) piszą: „[…] linguistic landscapes are perceived as the most powerful indicator of diversity in a specific area and, for this reason, they are used by policy makers as an arena for political decisions. Linguistic landscape is also the most perceivable sign of diversity for passersby, so that the Babel of languages and alphabets on display in certain areas, in particular those where immigrant communities are present, immediately perturbs passers-by. Thus, in order to reassure people, the Babel of languages and alphabets must be mitigated, covered or hidden, and decisions are taken by policy makers to do this" (s. 28).

[10] W tym samym roku ukazała się pionierska dla studiów nad LL praca Gortera (2006a), który pisze także wstęp do pierwszego wydania *International Journal of Multilingualism* (Gortrer, 2006b). Dosłownie rozumianym studiom nad LL jest również poświęcone czasopismo *Linguistic Landscape*, wychodzące jako kwartalnik od 2015 pod redakcją E. Shohamy, jednej z założycielek międzynarodowej szkoły LL (z wyróżniającymi się ośrodkami w Hiszpanii/Kraju Basków, zob. np. Gorter, 2006a; Gorter, Cenoz, 2024; Izraelu, np. Ben-Rafael, Shohamy, 1998; we Włoszech, np. Barni, Vedovelli, 2012; Barni, Bagna, 2015, 2019).

[11] Tu ujęcia synchroniczne, np. Tan, 2013; David, 2019; oraz diachroniczne, np. Pavlenko, 2010; Jesenská, Krško, 2023. Dodatkowa bibliografia z tego zakresu w: Gorter, 2013 oraz Gorter, Cenoz, 2024. Zob. także Puzey, 2016.

Dodać należy, że studia nad LL przesuwają się także na materiał źródłowy dostępny („widoczny") na nośnikach multimedialnych i informatycznych, jak telewizja czy Internet. Tym materiałom nadano kod VLL (*Virtual Linguistic Landscape*). VLL również wykazuje znaczny udział jednostek onimicznych. Wirtualne KJ zawierają elementy komunikacyjno-identyfikacyjne jednoznacznie odczytywane przez nauki o nazwach własnych (onimia osadzona w określonym dyskursie i „utekstowiona"). Klucz onomastyczny, podobnie jak w przypadku „klasycznych" KJ, może okazać się pomocny i niezbędny w systematyzacji danych obserwowanych jako składowe komunikacji w multimedialnej cyberprzestrzeni (kombinacja tekstu i obrazu, niekiedy alternatywna forma odsłuchowa bądź graficzna dla odbiorcy z problemem widzenia lub słyszenia).

> LLs describe the languages that define public spaces. Analogous to the physical LL, the virtual LL serves to delineate the linguistic community and to mark language status in expressed power relations among the coexisting linguistic choices in the cyberspace community. The VLL describes the linguistic cyberscape just as the LL describes the linguistic cityscape. In this way, the VLL functions as an identity marker, providing choice in textual access and expression. Typical markers of LL in cityscapes, such as public signs, delineating such information as street names, parking options, and public transport stops as well as commercial signs identifying shops, are relatively stable over time (Ivković, Lotherington, 2009, s. 19).

Zarówno w LL, jak i VLL występują podobne lub te same obiekty, których nazwy (jako jednostki onimiczne lub odonimiczne) widoczne i czytelne są dla użytkownika, również nieznającego języka, w jakim nazwy obiektów powstały.

5. KLASYFIKACJA OBIEKTÓW NAZEWNICZYCH W KO ⊂ KJ

W uzupełnieniu podjętej dyskusji przedstawiona zostaje w poniższej tabeli propozycja klasyfikacji ekspozycyjnej faktów onomastycznych w KO ⊂ KJ. Choć ta klasyfikacja nie rości sobie prawa do wyczerpującego ujęcia zjawiska, to uwzględnia liczne obiekty nazewnicze oraz przyporządkowane im przekazy onimiczne (napisy umieszczone trwale lub tymczasowo na fizycznych nośnikach; niekiedy też nośnikach mobilnych, zob. np. Gałkowski, 2021), za pomocą których te obiekty są identyfikowane lub opisywane w przestrzeni publicznej. Mamy tu do czynienia z próbą (inter)semiotycznego uporządkowania kombinacji graficzno-ikonicznych obecnych w informacjach materializujących się jako „przedmioty" w tej przestrzeni.

W pierwszej części klasyfikacji posłużono się polską nomenklaturą znaku informacyjnego na drodze, jednak nie wszystkie ilustrowane i możliwe przypadki muszą jej podlegać (por. Jordan, 2009). Wiele zapisów graficznych obserwowanych w polskiej przestrzeni fizycznej powstaje w wyniku zastosowania zindywidualizowanych modeli przemysłowych, np. w pracowniach reklamy lub zakładach realizujących zamówienia architektoniczne, urbanistyczne, infrastrukturalne.

Tab. 1. Rodzaje obiektów nazewniczych w KO ⊂ KJ (oprac. własne)

Obiekty onimiczne [typ występujących onimów]	**Forma materialna ekspozycji**	**Przykładowe wizualizacje fizyczne**
państwo/kraj [choronimy]	znak drogowy graniczny kat. F-1, F-2, F-2a[12]: oznaczenia granicy państwa	
województwo, powiat, gmina [toponimy; nazwy syntagmatyczne jednostek administracyjnych]	znak drogowy typu F-3 z oznaczeniem granicy obszaru administracyjnego; napis w formie szyldu lub w postaci konstrukcji	

[12] Wskazywane tu kategorie znaków uzupełniających typu F oraz kierunkowych typu E odnoszą się do obowiązujących wzorców, opisanych w *Rozporządzeniu w sprawie znaków i sygnałów drogowy*ch, Dz.U. z 2019 r. poz. 2310.

Tab. 1 cd.

miejscowość [nazwy miejscowe: urbonimy i ruronimy]	znaki drogowe z nazwą miejscowości typu E (np. kierunkowy E-13; szlaku drogowego E-14 i E-14a; wjazdu i wyjazdu z miejscowości E-17a i E-18a);	
	znaki przeddrogowskazowe E-1 do E-4; tablice węzłów drogowych na autostradach E-20; tablice turystyczne; napisy na budynkach dworców, na peronach, przystankach autobusowych, tabliczkach adresowych itp.	

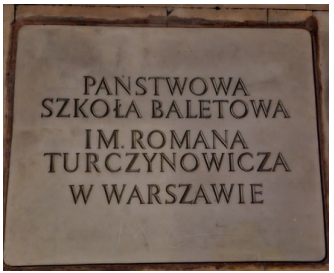
Tab. 1 cd.

części miejscowości, np. dzielnice miast, osiedla, kolonie wsi [nazwy miejscowe typu urbanonimicznego]	znak drogowy/kierunkowy E-5; znak wjazdu do dzielnicy/osiedla E-21; znaki informacyjne, modelowane indywidualnie	
rzeki i inne akweny; masywy górskie; inne tereny o specjalnych walorach fizyczno-topograficznych/ krajobrazowych [hydronimy; oronimy; makro- i mikrotoponimy)	znaki drogowo-informacyjne typu F-4, stawiane np. przy wjeździe na most; tablice z nazwą akwenu, np. kanału, zalewu, jeziora; tablice z nazwami gór, wzgórz, wzniesień itp.	

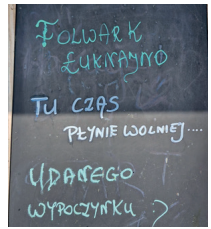
Tab. 1 cd.

ulice, drogi, autostrady, place, skwery, skrzyżowania, ronda; ścieżki, trasy itp. [urbanonimy: hodonimy; plateonimy]	standaryzowane w formie znaki drogowe, szyldy z nazwami ulic, tablice na budynkach i innych obiektach w miejscowości; napisy nanoszone na powierzchnie ścian, billboardy, plakaty itd.; znaki kierunkowe z oznaczeniem rodzaju szlaku	 Szyldy pochodzące odpowiednio z: Mielnika, Kuźnicy, Chałup i Poznania
obiekty turystyczne; atrakcje turystyczne; zabytki; miejsca historyczne i upamiętniające (np. bitwy i zbrodnie); cmentarze; pomniki; obiekty/miejsca praktyk religijnych (np. kościoły, klasztory); źródła i studnie [chrematonimy, interpretowane często jako toponimy: chrematoponimy]	znaki drogowe kierunkowe na szlaku samochodowym typu E-22b; znaki informacyjne o obiektach turystycznych E-22c; znaki szlaków turystycznych E-22a; drogowskazy do muzeów oraz zabytków kultury i przyrody E-9, E-10, E-11	

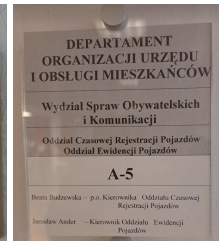
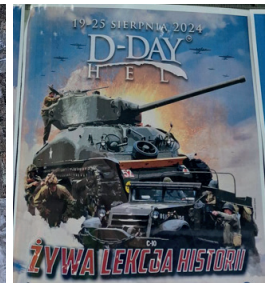
Tab. 1 cd.

instytucje pożytku publicznego, jak przedszkola, szkoły, uczelnie, biblioteki, placówki opieki medycznej, urzędy, obiekty sportowe, kina, teatry, muzea, miejsca zabawy i rekreacji itp. [chrematonimy; urbanonimy; instytucjonimy]	tablice informacyjne; szyldy umieszczone na fasadach, zwykle w okolicy wejścia; neony naścienne, boczne lub instalowane na dachu; konstrukcje przestrzenne	
obiekty w infrastrukturze miast i wsi, jak przystanki, dworce, parkingi, place targowe, parki, ogrody, lokale gastronomiczne, sklepy, punkty usługowe,	tablice frontowe informacyjno-identyfikacyjne; banery;	

Tab. 1 cd.

zakłady przemysłowe, hotele, budynki jednorodzinne, rezydencjalne, kamienice, stacje radiowe i telewizyjne, pojazdy firmowe [chrematonimy; chrematoponimy; firmonimy/markonimy; urbanonimy]	napisy naniesione bezpośrednio na fasady; znaki kierunkowe; konstrukcje z nazwami, np. w postaci neonów, niekiedy ruchomych; szyldy i tablice kierunkowe; potykacze; reklamy na samochodach	
środki komunikacji wraz z ich oznaczeniami, np. nazwy marek i modeli samochodów, zindywidualizowane nazwy i kody pojazdów komunikacji miejskiej i pozamiejskiej, łodzi w portach itd. [chrematonimy; firmonimy; porejonimy]	napisy na maskach samochodów i innych środków lokomocji; plakietki; etykietki; tablice rejestracyjne, standardowe lub zindywidualizowane; ekrany z wyświetlaną informacją zintegrowane z pojazdem (np. nazwą linii autobusowej), reklamy/napisy na pojazdach	

Tab. 1 cd.

sale, aule, gabinety, biura [chrematonimy; instytucjonimy]	tabliczki informacyjno-identyfikacyjne ze specjalnymi dedykacjami lub nazwami symbolicznymi bądź kodowanymi	
działania finansowane ze środków programów strukturalnych krajowych i europejskich; wydarzenia; dzieła sztuki w galeriach i muzeach; różne obiekty muzealne [chrematonimy; ideonimy]	tablice informacyjne, billboardy, etykiety, przywieszki; symboliczne lub frazowe nazwy identyfikacyjne, np. nazwy na plakatach, banerach, proporcach z tytułem obiektu, działania, wydarzenia; opisy eksponatów muzealnych; roll-upy	
działania kulturalne, społeczne, rozrywkowe, sportowe, rekreacyjne, okazjonalne, polityczne [chrematonimy ideacyjne i społecznościowe; ideonimy; socjoideonimy]	obwieszczenia o wydarzeniach kulturalnych, jak festiwale, konkursy, uroczystości świeckie i religijne; tablice z reklamami społecznymi; obwieszczenia; banery; transparenty; roll-upy	

Tab. 1 cd.

konfekcje produktów spożywczych, chemicznych, tekstylnych itd.; urządzenia z widocznymi nazwami handlowymi [chrematonimy marketingowe; markonimy; nazwy handlowe]	konfekcje/opakowania; metki na ubraniach; inne przedmioty z nadrukami graficznymi; ulotki; gadżety itp.	
osoby żyjące i nieżyjące; postaci kultu religijnego [antroponimy indywidualne: idionimy; antroponimy kolektywne; hagionimy]	napisy z danymi osobowymi typu imię i nazwisko, np. inskrypcje nagrobne; epitafia; napisy na pomnikach, obrazach, statuach (np. postaci świętych, historyczne); tablicach informacyjno-upamiętniających lub dedykacyjnych; tabliczkach personalnych przy gabinetach; szyldach informacyjnych instytucji, przedsiębiorstw itd.	

Tab. 1 cd.

wyjątkowe obiekty naturalne, jak okazy drzew pomnikowych, roślin ozdobnych [fitonimy; dendronimy]	tabliczki z nazwami egzemplarzy roślin (np. drzew pomników przyrody, krzewów w ogrodach różanych)	
zwierzęta udomowione oraz żyjące w gospodarstwach, stadninach, schroniskach, ogrodach zoologicznych [zoonimy: kynonimy, hipponimy itd.]	tabliczki z imionami zwierząt (np. przy stanowisku konia w stajni)[13]	

[13] Załączone zdjęcie przedstawia oznaczenia z imionami jednego z najlepszych koni zaprzęgowych w świecie oraz innych ogierów ze stada w Książu powiązanych w jego rodowodzie (autorka zdjęcia: A. Makowska).

6. PODSUMOWANIE

Klasyfikacja ujęta w tab. 1 jest próbą usystematyzowania form (obiektów) przedstawiających realne i potencjalne elementy KO w obrębie KJ. Jest to zestawienie o charakterze porządkującym, które — w przeciwieństwie do dotychczasowych, często cząstkowych i nieskorelowanych systematyzacji — obejmuje szerokie spektrum zjawisk onimicznych występujących na terenie Polski, ale w zasadzie właściwych dla każdego obszaru językowo-kulturowego. Stanowi ono propozycję typologizacji, która otwiera nowe perspektywy badawcze dla analizy zróżnicowanych sposobów eksponowania nazw własnych w przestrzeni publicznej (KO ⊂ KJ).

Wydaje się zasadne postulowanie dalszego pogłębiania i uszczegóławiania tej klasyfikacji, szczególnie o zjawiska dotąd marginalizowane lub trudne do uchwycenia w modelach opisu, takie jak onimy funkcjonujące w różnych funkcjach chrematonomastycznych w „mobilnym" KJ. Mowa tu np. o nazwach instytucji, miejscowości, grup społecznych, osób i idei pojawiających się na transparentach i banerach noszonych w czasie pochodów, demonstracji, pielgrzymek, a także o nazwach-identyfikatorach eksponowanych na odzieży, środkach transportu, przedmiotach osobistych itp., czyli tam, gdzie urzeczowiony komponent onimiczny zyskuje charakter ruchomego i tymczasowego „napisu" współtworzącego dynamiczny i fizyczny wymiar KJ.

Jeszcze raz należy podkreślić, że mamy tu do czynienia ze zjawiskiem wielopłaszczyznowym, ujawniającym się i możliwym do rozpatrywania zarówno na gruncie językoznawczo-kulturowym, onomastycznym, (inter)semiotycznym, jak i dyskursywno-tekstowym.

Przedmiotem obserwacji pozostaje w każdym rozpatrywanym przypadku materialny nośnik eksponujący nazwę obiektu jako „fizyczne znamię" obiektu nazewniczego. Pierwszym znakiem, który jest dostrzegany, są istotnie zapisane na nim onimy, same w sobie traktowane wówczas jako rzeczy. Należy jednak pamiętać, że kategoryzacja obiektu jako takiego przebiega zazwyczaj bez oznaczenia onimicznego lub w ogóle językowego, pozostając czytelna w procesie percepcyjnym (interpretacyjnym). Wykracza to już jednak poza obszar rozważań onomastycznych, stanowiąc przedmiot interdyscyplinarnych studiów nad KO ⊂ KJ.

W kontekście interdyscyplinarnym i aplikacyjnym zwraca uwagę charakterystyczna cecha analizowanych zjawisk. Materialny nośnik nazwy często bezpośrednio wskazuje na obiekt, którego dotyczy — znajduje się na jego terenie, stanowi jego część, a nierzadko go warunkuje lub współtworzy. Ta relacja ma charakter złożony i wynika z kulturowych oraz cywilizacyjnych mechanizmów porządkowania przestrzeni i rzeczywistości. W niektórych przypadkach przybiera ona wymiar ekscesywny, prowadząc do nadmiaru informacji i zaburzenia

przejrzystości przekazu, zwłaszcza tam, gdzie na jednym poziomie percepcyjnym współwystępuje wiele nawarstwiających się komunikatów (jak w przypadku reklam, szyldów i oznaczeń lokali miejskich). W odpowiedzi na ten chaos coraz częściej stosuje się strategie tzw. wizualnego porządkowania: eliminację kolorystycznej pstrokacizny, ujednolicanie grafiki, materiałów i form przestrzennych oraz ograniczenie treści tekstowych do niezbędnego minimum.

Można na zakończenie stwierdzić, że świat potrafi istnieć zarówno bez onimów identyfikujących jego obiekty, jak i bez materialnych nośników służących do ekspozycji nazw oraz innych faktów językowych. Abstrahując, istniałby również bez samego języka, choć trudno sobie wyobrazić, w jaki sposób rzeczywistość byłaby wówczas opisywana, wskazywana czy kategoryzowana przez człowieka poza postrzeganiem zmysłowym. Onimia w systemie językowo-kulturowym pełni funkcję ułatwiającą identyfikację i ewidentnie praktyczną: systematyzuje przestrzeń i jej elementy w świadomości użytkowników języka oraz obserwatorów świata, zwłaszcza gdy występuje w formie utrwalonej graficznie, jak ma to miejsce w KO wpisanych w szerszy kontekst — KJ.

KJ (LL) stanowi stosunkowo otwarte i dynamiczne pole badawcze, również, a może przede wszystkim, dla onomastyki, która nie powinna pomijać tego wymiaru w swych zastosowaniach i interpretacjach. Propozycja wyodrębnienia relacji KO ⊂ KJ może znaleźć uzasadnienie w rozległym spektrum badań nad współczesnymi i historycznymi formami KJ (zarówno w rozumieniu fizycznym, jak i wirtualnym czy mentalnym).

LITERATURA

Ainiala, T., Vuolteenaho, J. (2006). How to study urban onomastic landscape? *Acta onomastica*, *47*, 58–63.

Barni, M., Bagna, C. (2010). Linguistic Landscape and Language Vitality. W: E. Shohamy i in. (red.), *Linguistic Landscape in The City* (s. 3–18). Clevedon: Multilingual Matters.

Barni, M., Bagna, C. (2015). The critical turn in LL. New methodologies and new items in LL. *Linguistic Landscape*, *1*(1/2), 6–18. https://doi.org/10.1075/LL.1.1-2.01BAR

Barni, M., Vedovelli, M. (2013). Linguistic Landscapes and Language Policies. W: Ch. Hélot i in. (red.), *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change* (s. 27–38). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Bauko, J. (2019). Propriálno-semiotický obraz bilingválnych obcí Slovenska [The proprial-semiotic image of bilingual communities in Slovakia]. W: A. Chomová, J. Krško, I. Valentová (red.), *Konvergencie a divergencie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia* (s. 138–148). Bratislava: Veda.

Bauko, J. (2021). Úradné a neúradné vlastné mená v bilingválnej onymickej krajine [Official and unofficial proper names in a bilingual onymic landscape]. *Jazykovedný časopis*, *72*(1), 124–141. https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0018

Ben-Rafael, E., Shohamy, E. (1998). *Linguistic Landscape and Multiculturalism: The Case of Israel*. Tel Aviv: Tel Aviv University.

Bieńkowska, D., Umińska-Tytoń, E. (2012). *Nazewnictwo miejskie Łodzi* [The urban naming of Łódź]. Łódź: Wydawnictwo UŁ.

Bieńkowska, D., Umińska-Tytoń, E. (2019). *Miasto w polskich badaniach lingwistycznych* [The city in Polish linguistic research]. Łódź: Wydawnictwo UŁ.

Borowiak, P. (2021). *Polskie i bułgarskie firmonimy w perspektywie komunikacyjno-wizualnej* [Polish and Bulgarian firmonyms in a communicative-visual perspective]. Poznań: Wydawnictwo UAM.

Cenoz, J., Gorter, D. (2006). Linguistic Landscape and Minority Languages. *International Journal of Multilingualism*, *3*(1), 67–80. https://doi.org/10.1080/14790710608668386

Citko, L. (2001). *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.* [Personal names of northern Podlasie in the 16th century]. Białystok: Wydawnictwo UwB.

David, J. (2019). Delimitative function of place names in the linguistic landscape — as illustrated with examples from the cities of Prague and Ostrava (Czech Republic). *Linguistica*, *67*(1), 5–14. https://doi.org/10.5817/LB2019-1-1

Gałkowski, A. (2020). Feminine urbanonymy in Polish and Italian linguistic landscapes. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, *V*(1), 2–53. https://lartis.sk/wp-content/uploads/2020/06/Galkowski_Issue-1_2020.pdf

Gałkowski, A. (2021). Indywidualne oznaczenia rejestracyjne pojazdów w Polsce — przypadek z pogranicza proprialności i apelatywności [Individual vehicle registration markings in Poland: a case on the borderline of propriality and appellativity]. *Prace Językoznawcze*, *23*(4), 107–122. https://doi.org/10.31648/pj.7041

Geben, K. (2022). Język polski w krajobrazie językowym Wilna [Polish language in the linguistic landscape of Vilnius]. *Acta Baltico-Slavica*, *46*, 2867. http://doi.org/10.11649/abs.2867

Gorter, D. (2006a). *Linguistic landscape. A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.

Gorter, D. (2006b). Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. *International Journal of Multilingualism*, *3*(1), 1–6. https://doi.org/10.1080/14790710608668382

Gorter, D. (2013). Linguistic Landscapes in a Multilingual World. *Annual Review of Applied Linguistics*, *33*, 190–212. https://10.1017/S0267190513000020

Gorter, D., Cenoz, J. (2024). *A panorama of linguistic landscape studies*. Bristol: Multilingual Matters.

Góral, B. (2011). Czym jest pejzaż językowy (*linguistic landscape*)? [What is the Linguistic Landscape?]. *Investigationes Linguisticae*, *24*, 41–60. https://doi.org/10.14746/il.2011.24.3

Graf, M. (2006). *Onomastyka na usługach socrealizmu: antroponimia w literaturze lat 1949–1955* [Onomastics at the service of socialist realism: anthroponymy in literature between 1949 and 1955]. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

Groblińska, J. (2020). *Nieoficjalne nazewnictwo miejskie Łodzi. Słownik* [Unofficial urban naming of Łódź. A dictionary]. Łódź: Wydawnictwo UŁ.

Ivković, D., Lotherington, H. (2009). Multilingualism in cyberspace: conceptualising the virtual linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism*, *6*(1), 17–36. https://doi.org/10.1080/14790710802582436

Jaworski, A., Thurlow, C. (red.). (2010). *Semiotic landscapes: Language, image, space*. London, UK: Bloomsbury Publishing.

Jordan, P. (2009). Use of Place Names on Road Signposts. Examples of Practice in Central Europe. W: W. Ahrens i in. (red.), *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact* (s. 551–565). Toronto: York University. http://hdl.handle.net/10315/3992

Jesenská, P., Krško, J. (2023). Reflection of Social and Political Changes in the Linguistic Landscape: Demonstrated by Examples from Banská Bystrica. W: U. Bijak, P. Swoboda, J. Walkowiak (red.), *Onomastics in Interaction With Other Branches of Volume 1. Keynote Lectures. Toponomastics* (s. 215–235). Krakow: Jagiellonian University. https://doi.org/10.4467/K7501.45/22.23.18059

Karmowska, A. (2019). Krajobraz językowy polsko-czeskiego pogranicza jako przestrzeń dyskursu wielojęzyczności — analiza tablic informacyjnych z sektora publicznego [The linguistic landscape of the Polish-Czech borderland as a space of multilingual discourse: An analysis of public sector information boards]. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*, *53*, 55–66. https://doi.org/10.18778/0208-6077.53.05

Krško, J. (2022). Logonyms as a part of the linguistic landscape. *Onomastica*, *66*, 287–298. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.66.19

Landry, R., Bourhis, R.Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, *16*(1), 23–49.

Mrózek, R. (2010). *Miejski krajobraz nazewniczy Cieszyna w perspektywie diachronicznej* [The urban onymic landscape of Cieszyn from a diachronic perspective]. Katowice: Wydawnictwo UŚ.

Myszka, A. 2016. *Urbanonimia Rzeszowa: językowo-kulturowy obraz miasta* [Urbanonymy of Rzeszów: A linguistic and cultural image of the city]. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski.

NGŚ = Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej przy Głównym Geodecie Kraju. (2004–2010). *Nazewnictwo geograficzne świata* [Geographical naming of the world] (z. 1–12). Warszawa: Główny Urząd Geodezji i Kartografii.

Pohl, H.-D. (2016). Slovenian place names in Carinthia. *Onomàstica*, *2*, 183–193. https://raco.cat/index.php/Onomastica/article/view/369733

Pavlenko, A. (2010). Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study. W: E. Shohamy i in. (red.), *Linguistic Landscape in The City* (s. 133–150). Clevedon: Multilingual Matters.

Pawłowski, A. (2019). Pejzaż językowy Polski współczesnej: Polszczyzna, języki obce, języki mniejszościowe [The linguistic landscape of today's Poland: Polish, foreign languages, minority languages]. *Poradnik Językowy*, *767*(8), 7–27. https://doi.org/10.33896/PorJ.2019.8.1

Puzey, G. (2016). Linguistic Landscapes. W: C. Hough (red.), *The Oxford Handbook of Names and Naming* (s. 395–411). Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.16

Sandst, L., Syrjälä, V. (2020). Proper names in the Linguistic Landscape: theoretical challenges in a multimodal discourse. W: M. Löfdahl i in. (red.), *Namn i skrift. Names in Writing: Handlingar från NORNAs 48:e symposium i Göteborg den 29–30 november 2018* (s. 337–355). Göteborg: Göteborgs universitet. (NORNA-Rapporter 98). http://hdl.handle.net/2077/67201

Scaglione, F. (2017). Dialetto e *Linguistic Landscape*: il caso delle insegne delle attività commerciali a Palermo [Dialect and *Linguistic Landscape*: the case of business signs in Palermo]. W: G. Marcato (red.), *Dialetto. Uno, nessuno, centomila* (s. 185–196). Padova: CLEUP.

Siwiec, A. (2006). Przestrzeń miejska jako przestrzeń onimiczna (uwarunkowania lingwistyczno-kulturowe) [Urban space as onymic space (linguistic and cultural determinants)]. W: M. Święcicka (red.), *Miasto — przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie* (s. 115–128). Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.

Siwiec, A. (2012). *Nazwy własne obiektów handlowo-usługowych w przestrzeni miasta* [Proper names of commercial and service establishments in urban space]. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Sobanski, I. (1998). The Onymic Landscape of G.K. Chesterton's Detective Stories. W: W. F. H. Nicolaisen (red.), *Proceedings of the Nineteenth International Congress of Onomastic Sciences, Abderdeen. August 4–11 1996* (t. 3, s. 373–378). Aberdeen: University of Aberdeen.

Tan, P.K.W. (2013). Mixed signals: Names in the linguistic landscape provided by different agencies in Singapore. *Onoma*, *46*(1), 227–250. https://doi.org/10.2143/ONO.46.0.2975536

Tent, J. (2021). *A Namescape of the Australian Antarctic Territory*. South Turramurra: NSW.

Van Dalen-Oskam, K. (2006). Mapping the Onymic Landscape. *Il nome nel testo. Rivista internazionale di onomastica letteraria*, *8*, 93–103.

Wolnicz-Pawłowska, E. (red.). (1996). *Antroponimia słowiańska. Materiały z IX Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej, Warszawa 6–8. IX. 1994* [Slavic anthroponymy. Materials from the IX All-Polish Onomastic Conference]. Warszawa: SOW.

Zagórski, Z. (red.). (2008). *Nazewnictwo geograficzne Poznania* [The geographical naming of Poznań]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Zarębski, R. (2022). Pejzaż onimiczny a kontakty językowe polsko-francuskie w XVII-wiecznych pamiętnikach François Paulina Dalairaca [The landscape of proper names and Polish-French linguistic contacts in the 17th century memoirs of François Paulin Dalairac]. *Prace Językoznawcze*, *24*(2), 5–19. https://doi.org/10.31648/pj.7727

SUMMARY

TERMINOLOGICAL AND CONCEPTUAL CHARACTERISTICS OF THE PHENOMENON OF THE *ONYMIC LANDSCAPE* AS ELEMENTS BUILDING THE *LINGUISTIC LANDSCAPE*

This paper offers a theoretical contribution to the conceptualization and definition of a relatively recent notion in onomastic and humanistic research: the *Onymic Landscape* (OL). The analysis is grounded in the assumption that OL constitutes a component of the *Linguistic Landscape* (LL), with LL serving as the hyperonymic category (OL ⊂ LL). However, the author argues that OL is not merely a subordinate element, but often functions as a foundational component within LL units. These units are examined both in terms of their material manifestations and intersemiotic properties. The paper presents an extensive and structured classification of the onymic objects observable in OL. These include, among others, inscriptions on road signs, information boards, advertising media, the signage of commercial establishments, as well as less conventional, literally mobile carriers, such as personalized vehicle nameplates or route indicators on public transportation. The theoretical framework and proposed typology are illustrated with photographic material collected in Poland. The concept of OL, as developed here, offers a complementary and revisionist perspective on traditional understandings of LL perspectives that, albeit implicitly, already attest to the central role played by proper names in the composition of linguistic landscapes.

Keywords: onymic landscape, linguistic landscape, onomastic terminology, naming objects, name carriers

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.3
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ОЛЬГА КАРПЕНКО [OLGA KARPENKO]
olga.petrivna.karpenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5522-2565
Інститут української мови НАН України
Київ, Україна

НОТАТКИ З АНТРОПОНІМІЇ XVI СТ. ЗА ІСТОРИЧНИМИ ДОКУМЕНТАМИ ЖИТОМИРЩИНИ

АНОТАЦІЯ

Описано фрагмент антропонімікона Житомирщини XVI ст. На основі залучених історичних джерел розглянуто процес становлення українських антропонімів в одному з найдавніших етнічно стійких теренів східного слов'янства. За документально засвідченими назвами населених пунктів, походження яких пов'язане з антропонімами (це щоразу з'ясовувалося із залученням історико-етимологічного аналізу), зокрема такими, які зберігають сліди дохристиянської номінації та вказують на архаїчні лінгвістичні особливості місцевих традицій, вдалося відновити низку антропонімів: *Радамислъ*, *Хотенъ*, *Ярунъ* та ін. Попри те, що в ойконімії регіону превалюють форми патронімів із суфіксами *-ич*, *-евич*/*-ович*, в основах окремих онімів вдалося віднайти продовження попередньої традиції, яка базувалася на відіменному утворенні назв населених пунктів. Їх небагато, проте вони становлять особливий інтерес завдяки представленим іменам, їх словотвірному оформленню, зокрема із суфіксом **-ęt-*. При тому, що антропоніми, закріплені в основах місцевих ойконімів, структурно бідніші (з огляду на їх однокомпонентність) за вже наявні на той час у побуті двочленні та тричленні антропоніми, їхня інформативність щодо відновлення староукраїнського іменника безцінна. Співіснування старих і нових антропонімних формул у нових історичних умовах засвідчують використані нами джерела. Кількість залучених до розгляду антропонімів достатня, щоб зробити висновки про поширені антропоформули як поміж простолюдинів, так і серед представників еліти. За наявності значної кількості антропонімних формул із суф. *-ич*, *-евич*, *-ович* впадає в око відсутність в антропонімії, зокрема Житомирського замку, вираження патронімічності з суф. *-енко*, властивої в XVI ст. для інших теренів України. Антропонімні формули дослідженого регіону в XVI ст., безсумнівно, зазнали стабілізації. Порівняно з попереднім періодом, простежується помітне збільшення двочленних і тричленних антропонімів. Про кардинальні зміни на цей час говорити зарано.

Ключові слова: антропонім, антропонімна формула, ойконім, імена-композити

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

ВСТУП

Увага до власних іменувань така ж давня і багатоаспекта, як й започаткування самоусвідомлення людства. Нині доцільність вивчення історичної антропонімії як надійного джерела дослідження етнічної історії, мови та культури слов'ян загалом, українців зокрема, обґрунтована в сучасних численних працях з антропонімії (див., наприклад, Beneš (1962), Svoboda (1964), Чучка (1970), Худаш (1977), Керста (1984), Wolnicz-Pawłowska (1993), Mytnik (2010), Пахомова (2012)).

Антропонімія Житомирщини, що формувалася від найдавніших часів старожитніми східнослов'янськими племенами деревлян та полян, питомі землі яких належали до слов'янської прабатьківщини, успадкувала найдавніші архаїчні риси іменування людей, нинішніх пращурів українців. Звісно, це викликало значний інтерес науковців до регіону загалом, антропонімістів зокрема. Оскільки становлення української антропосистеми в силу складних соціальних умов припадала на XVI ст., саме цей період, відзначений фіксацією значної кількісті фактичного матеріалу після попередніх відчутних для місцевого населення спустошень краю, став надійним ґрунтом для опису регіональної антропонімії. Серед історичних регіональних документів, які дійшли до нас із тих часів, особливо цінними виглядають описи Житомирського та Овруцького замків, які містять відомості про значну кількість людей різного етнічного та майнового становища. Саме ці документи, які по суті містять значні корпуси антропонімів, ойконіми, які сформувалися в цей період, і лягли в основу нашого дослідження. Саме вони складають надійну основу для нашої мети — простежити еволюцію антропонімів від одночленних до двочленних і тричленних.

Антропонімікону поліщуків в силу стабільності та певної ізольованості населення зовсім невипадково властива лексична архаїка у визначеному синхронному зрізі, що закономірно заохочувало багатьох ономастів, зокрема й поміж згаданих, звертатися до окремих антропонімів, документально засвідчених в писемних пам'ятках регіону. Формуванню прізвищевих назв за історичними пам'ятками XVI ст. з першою спробою етимологічного пояснення низки прізвиськ Житомирщини присвячено працю І.В. Єфименко (2003). У монографії Л.В. Ящук (2020) проаналізовано зафіксовані за опублікованими та рукописними пам'ятками Житомирщини XVI–XVII ст. чоловічі іменування, що сприяло окресленню продуктивних і непродуктивних прізвищевих моделей, характеристиці онімної та апелятивної лексики, відображеної в основах прізвищевих назв. До цієї праці також додано алфавітний покажчик прізвищевих назв простолюдинів і шляхти.

Запропонована нами стаття продовжує дослідження антропонімних формул Житомирщини вказаного періоду за описами Овруцького та Житомирського замків, а також іншими писемними пам'ятками. Реєстр мешканців замків був досить строкатий. Він уміщував місцевих мешканців, жителів навколишніх сіл, а також відомості про чужинців, що значно розширювало уяву про структуру прізвищевих моделей різних верст населення, засвідчувало вже чітко окреслену майнову нерівність, яка зумовлювала розшарування в ідентифікації особи. Поміж них є значна частина давніх ойконімів, основи яких донесли місцеві антропоніми у фонетико-діалектному вираженні. Зазвичай дослідження антропосистеми традиційно здійснюється на матеріалі антропонімів певних історичних документів. В той же час можна помітно збільшити кількість досліджуваних прізвиськ, а відтак і додатково збагатити староукраїнський антропонімікон, за рахунок власних назв, засвідчених в основах ойконімів, виникнення яких припадає на цей період. Антропонімійна система відкрита для поповнення, кожен новий факт ілюструє різноманіття номінацій онімів та їхньої структури. Осмислення ономастичного простору області, створеного переважно єдиним етнокультурним етносом від найдавніших часів, особливо важливо для розуміння формування ойконімікону українців у різні часові проміжки.

ДЖЕРЕЛА

Вивчення українського антропонімікону XVI ст. здійснюється за матеріалами Житомирського 1552 р. та Овруцького 1545 р. замків, за Архівом Південно-Західної Росії (АЮЗР), Литовських метрик, польськими джерелами, а також різного роду діловими документами цього періоду. Етимологічне спостереження над допрізвіщевими назвами Житомирської області за цими історичними джерелами передбачає визначення вживання різних антропонімних формул залежно від віку, етнічного походження, соціального стану носія порівняно з попередніми часовими межами. Також воно охоплює простеження еволюції формули. Етимологічне дослідження антропооснов передбачає визначення не лише етимона, але й засобів вираження патронімічності та інших шляхів номінації людини.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Кількість засвідчених антропонімів досить велика, щоб зробити деякі висновки про поширені антропоформули регіону. Одразу привертає увагу значна кількість однолексемних утворень у наведених джерелах, зокрема в колі міщан, поміж яких однозначно превалюють християнські імена. Фактаж

особових імен Житомирського замку досить показовий щодо наявності додаткової інформації про походження (місце народження або проживання) його носія: *Janowec* z Owruczoho, *Maxym* z Mozyra, *Michał* z Owruczoho, *Marko* z Połonnoho, *Macko* z Owruczoho, *Iwan* z Słobodyszcz, *Iwanec* z Łucka, *Zanec* z Korca (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147–148). Відтопонімна назва в таких випадках традиційно вживалася у формі родового відмінка з прийменником. Географія міщанства в переважній більшості стосується суміжних або територіально близьких населених пунктів. Значно менше поміж них представників віддалених місць, наприклад *Jwan* z Litwy prychożyi, *Maxym* z Milatyna (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 148), або таких, про походження яких нічого невідомо. Вони сприймалися як захожі люди чи, можливо, чужинці. Ідентифікатором у цьому випадку слугувало лише власне ім'я: *Kuźma* prychożyi, *Suproń* prychożyi, *Tymosz* prychożyi (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 148). Давній звичай називати простолюдинів одним онімом залишився в пам'ятках XVI ст. і був поширеним явищем. В аристократичних колах Житомирського замку продовжують функціонувати антропоніми дволексемні (започатковані ще в XIV ст.) і багатокомпонентні. Соціальний стан людини підкреслюється наявністю перед антропонімом відапелятивного компонента пан, пор., напр., *pan Gornostaiew* — посесив на *-ew* від прізвиська *Gornostaj* (за відсутністю ширшого контексту статус прізвиська (сімейне?) також можна визначити, зважившись на думку С.М. Пахомової про те, що у препозиції до нього стоїть апелятив пан (Пахомова, 2012, с. 175)). Пор. також paneie *Olizarowoie Wołczkowicza*, *Jesufa Nemirycza*, *Harasyma Chaleckoho … Steckow* a *Mikołajew Hnewoczewiczow Korczowskoho* (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147). Останній приклад — це вже трилексемна антропонімна формула, яка містить відтопонімне означення *Korczowskoho*. Пов'язане воно з колишнім ойконімом *Korczow* (нині відомим як с. *Бежів* Житомирськ. р-ну). Пор. ще *Hryman Miszkowicz z Owruczoho*, *Stepan Chalewicz z Turowa* та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147), пор. ще одне трилексемне найменування з дещо інакшим розташуванням складових компонентів, яке містить ім'я + відтопонімне означення + прізвисько — *Jwanec z Łucka Koszel* prozwiszczom (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 148).

У цьому плані вважаємо доречним згадати ще одне староукраїнське прізвисько, яке, на нашу думку, може бути зараховане до складу сімейного. Йдеться про онім *Журжевич*. Спершу його було відновлено завдяки дослідженню поодинокого (без аналогів в інших регіонах України) ойконіма *Журжевичі* — село в Коростенськ. р-ні Житомирськ. обл., уперше згаданому як: *Джуржевичи*, 1509 р. (АЮЗР, ч. VIII, т. 4, с. 288). Усі наступні фіксації виявляють лише форму: *Żurżewicze*, 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 272), *Журжевичи*, 1682 р. (АЮЗР, ч. I, т. 10, с. 360), *Журжевичи*, 1706 р. (Рункевич, 1907, с. 17), *Żurżewicze*, 1765 р. (АЮЗР, ч. V, т. 2, с. 710), *Журжевичи*,

1888 р. (Теодорович, 1888, с. 416), *Żurżewicze*, 1902 р. (SGKP, т. XV/2, с. 728) тощо. Така одностайність фіксацій різних історичних періодів наштовхує на думку про правильність первинної назви *Журжевичі* — мн. від патроніма *Журжевичь*. Це припущення потребувало підтримки з боку відповідного антропоніма. Староукраїнський антропонімний фонд підтверджує існування такого антропоніма ще в XV ст.: пор., напр., ст.-укр. па(н) иванъ *жюржєвичь*, 1422 р. (Розов, 1928, с. 98). Це дволексемний антропонім з другим компонентом, ужитим у функції прізвиська, в якому препозиційний компонент *па*(*н*) підкреслює панівне становище особи. Надійних свідчень про взаємозв'язок житомирського ойконіма *Журжевичі* зі спадкоємцями Івана *Жюржевича* бракує, проте з огляду на поодинокість прізвища (аналоги в сучасному українському антропоніміконі не засвідчуються) така версія досить імовірна.

У досліджуваному регіоні продовжує своє функціонування антропонімна формула ім'я + патронім, яка знайшла своє максимальне поширення, як нам здається (за результатами перегляду джерельної бази попередніх століть), ще в староукраїнському періоді XIV–XV ст.: *Chodor Karpowicz*, *Hirka Naumowicz*, *Bohdan Petkowicz*, *Wasyl Pronewicz*. Вона також часто містить вказівку про територіальне походження власника іменування: *Hryman Miszkowicz* z Owruczoho, *Stepan Chaleiewicz* z Turowa та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147–148).

Панство мало своїх людей, які виконували різні обов'язки при Житомирському замку; крім того, люди з навколишніх сіл, підлеглі певного пана (Олізара Волковича, Стрибиля, Філіповського тощо), також сплачували до замку данину грошима, а найчастіше медом. Більшість цих людей мала двокомпонентну антропонімну формулу. При переважній кількості моделей ім'я + патронім, засвідчується чимало утворень ім'я + прізвисько: *Hryneć Nowak*, *Wasyl Soroka*, *Jhnat Kapusta*, *Senko Suchonok*, *Panteley Japoncza* (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149). За безсумнівної переваги двокомпонентних формул, трапляються однокомпонентні найменування, напр., *Bendey*. Навіть при тому, що цей антропонім має при собі розгорнуте пояснення щодо цієї особи: *Bendey* otaman z seliszcza Czerniechowskoho непросто визначити, чи йдеться про ім'я поіменованої особи чи прізвисько (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149). На тлі значної кількості антропонімних формул з суф. *-ич*, *-евич*, *-ович*: *Protus Grynewicz*, *Tyszko Protusowicz*, *Jwaszko Pawłowicz*, *Chfedor Denysowicz*, *Chodot Stepanowicz* і багатьох інших (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149) впадає в око відсутність в антропонімії замку вираження патронімічності з суф. *-енко*, властивої в XVI ст. для інших теренів України.

Показову інформацію про антропонімію досліджуваного періоду додають основи ойконімів. Насамперед відзначимо значну кількість множинних відпатронімних форм, які простежуються в основах житомирських ойконімів

досліджуваного періоду. Показово, що вживаються вони як однолексемні назви (без вказівки на ім'я особи): 1581 р. *Andrzejowicze* (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 36) — нині с. *Андрієвичі* (Зв. р-ну); 1545 р. *Антоновичи* — нині с. *Антоновичі* (Кр. р-ну); 1494 р. *Waśkowicze* (Кр. р-ну), уперше засвідчено майже наприкінці XV ст.; 1545 р. *Беховичи* (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 11, 44, 494) — нині с. *Бехи* (Кр. р-ну); 1496–1497 рр. на имя ... *Ворсичи* (Леонтович, 1896, с. 128) — зараз с. *Ворсівка* (Кр. р-ну); 1571 р. Sioło *Hajowicze* (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 27) — нині с. *Гаєвичі* (Кр. р-ну); 1585 р. *Гордьевичи* (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 250) — тепер с. *Гордіївка* (Жт. р-ну); 1545 р. *Замисловичи*; *Замысловичи* (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 48–49) — зараз с. *Замисловичі* (Кр. р-ну). Такі відпатронімні за походженням ойконіми здебільшого пов'язані з самостійними патронімами, які дають уявлення про місцеві назви родів. Своє формування ці патроніми, безперечно, почали ще в попередній часовий проміжок і лише згодом закріпилися в назвах поселень. Це однаковою мірою стосується як християнських за походженням відпатронімних ойконімів, так і питомо слов'янських. За можливості доступу до історичного матеріалу історії формування ойконіма це наочно простежується. Скажімо, сучасне с. *Бехи* уперше засвідчується як населений пункт із відпатронімною формою *Беховичи* під 1545 р. (див. вище). Дещо раніша фіксація стосується не населеного пункту, а лише приватного ґрунту «gruntow swoich ... *Bechowskich*; na te ziemię *Bechowszczyznę*; tę ziemie *Bochowską*», 1521 р. (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 21–22), власниками якого напевно були пани *Беховські*, а швидше просто *Бехи* — заушські вихідці. З формуванням села (1545 р.) з'являється назва *Беховичі*, пов'язана з патронімом *Бехович* у мн., яка продовжує зв'язок із родом засновників поселення — *Бехів*. У конкретному випадку саме первинна родова назва *Бехи* врешті-решт змогла заступити патронімний ойконім: *Bechi*, 1778 р. (АЮЗР, ч. V, т. 2, с. 296). Це може бути свідченням того, що відпатронімному утворенню *Беховичі* так і не вдалося набути ознак спадковості.

Ще один приклад такого відпатронімного ойконіма — с. *Голубієвичі* Коростенськ. р-ну. Як назва населеного пункту вперше фіксується в XVI ст.: «*у Голубѣевичохъ*», 1526 р. (АЗР, т. 2, с. 168). До цього згадується дещо раніше, але як монастирська земля: «тую землю манастырскую *Голубевичи*; а земля ... *Голубеевиче*», 1499 р. (Антонович, Козловський, 1868, с. 28). Історико-етимологічний аналіз дозволяє виявити власника цього поселення ще до належності землі *Голубеевиче* монастиреві: «въ Завской Волости *Голубѣевъ*», 1495 р. (АЗР, т. 1, с. 151), «князь Ѳедоръ, выслужилъ ... село *Голубея*; а *въ* томъ *Голубеѣ*», 1498 р. (АЗР, т. 1, с. 175). Достеменно відомо, що наприкінці XV ст. власником цього давнього поселення був *Голубей*, первинна форма

села — посесив із суф. *-евъ*. На межі наступного століття діє патронім на *-евич*; можливо, поселення перейшло до спадкоємців *Голубея*.

Значно простіша ситуація, коли в основах ойконімів від його первинної документальної фіксації простежується і довгостроково тримається патронім у формі мн.: *Васьковичі*, *Гладковичі*, *Любовичі*, *Сновидовичі* та безліч інших. У регіоні саме такі назви населених пунктів були досить продуктивними в XVI ст.

Попри те, що досліджувана ойконімія регіону цього періоду численно представлена формами патронімів із суф. *-ич*, *-евич*/*-ович*, в основах окремих онімів вдалося віднайти продовження попередньої традиції, представлену вже окремими знахідками відіменних утворень. Їх небагато, проте вони становлять інтерес завдяки представленим іменам, словотвірному оформленню. Онім *Аврятин* — село у Житомирськ. р-ні. Уперше зафіксований наприкінці XVI століття як: *Гаврятинъ*, 1585 р.; «*z Hawriatina*», 1631 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 249), що вказує на вторинність нинішньої назви. Зазначені зміни відбулися пізніше, всі вони — фонетичні: «часть с. *Авратина*», 1684 р. (Опись актовой книги, 1869, с. 16); *Hawratyn*, 1724 р; *Awratyn*, 1731 р. (Жеменецький та ін., 2014, с. 165, 180); *Awratyn*; w dokum. *Hawratin*, *Hawratinka*, 1900 р. (SGKP, т. XV/1, с. 55). Історична форма *Гаврятинъ* — дериват із суф. *-инъ* від зменшувально-пестливого християнського імені *Гаврята*, властивого для староукраїнського іменника, яке дозволяє поповнити нечисленний словотвірний тип із суф. **-ęt-*. У межах Житомирщини цей ряд назв представлений скупо. До онімів XVI ст. можемо зарахувати лише *Голуб'ятин* — с. у Житомирськ. р-ні, уперше згадане в 1588 р. — *Голубятин* (АЮЗР, ч. VII, т. 3, с. 280–281). Назва розглядається як вторинне утворення від контактного урочища *Голубятин* — похідне із присвійним суф. *-ин* від особового імені **Голубята* < **Голуба* + суф. **-ęt-* (Sławski, 2011, с. 179–180). Цілком вірогідно, що в цьому випадку маємо справу ще з дохристиянським власним ім'ям. Інші оніми, які дозволяють говорити про давні імена, в основах населених пунктів, скажімо *Борятин*, належать до пізніших фіксацій, тому до розгляду не залучаються. На нашу думку, найповнішим описом української антропонімії XVI ст., зокрема чоловічих іменувань, залишається праця, підготовлена Р.Й. Керстою (1984).

Незважаючи на безперечну кількісну перевагу репертуару дохристиянського іменника над християнським, з розвитком антропонімоформул впевнене поглинання залишків язичництва ставало дедалі помітнішим, поступово витіснивши старі імена слов'ян на периферію іменника. Зрозуміло, що роль християнських імен у нових соціальних умовах мала також зазнати змін, а їхнє визначальне значення — поступово перейти на інші складові

компоненти антропоформули. Старі імена, зокрема дохристиянські раритети, — разом із тим важливі для розуміння історії еволюції антропосистеми. З-поміж інших дохристиянських імен завдяки регіональним ойконімам доцільно згадати сучасне с. *Ярунь* Звягельськ. р-ну, відоме з 1540 р. (Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973, с. 482). Протягом свого тривалого існування назва послідовно зберігала первинну форму. Надзвичайна стійкість оніма дозволила однозначно співвіднести його походження з дохристиянським антропонімом *Ярунъ*, оформленим за допомогою індивідуально-посесивного суфікса **-j-*. Цей антропонім має генетично давнє коріння, яке сягає часів літописання, пор., наприклад, літописне ім'я *Ярунъ*, 1216 р. (Полное собрание, 1962, с. 467). Він знайшов своє продовження не тільки в основі житомирського ойконіма *Ярунь*, але й в сучасному укр. прізвищі *Ярун* (Інститут української мови НАН України, б.д.).

Дохристиянські композитні імена, відновлені за основами ойконімів, також поодинокі. Більшість композитних імен виникли ще до або вже після XVI ст. Це стосується композитів *Буймеръ*, *Житомиръ*, *Радогостъ* та ін. До безперечних утворень XVI ст., пов'язаних із давнім композитом, відносимо назву *Радомишль* — м. Житомирськ. р-ну. Це давнє місто, яке згадується в літописах із XII ст., яке на той час було відоме під іншою назвою: *У Мичьска*, 1150 р. (Полное собрание, 1962, с. 330), *Мическъ*, 1159 р. (Рункевич, 1907, с. 163). Ця назва активно проіснувала майже до появи відкомпозитної. Історичне вивчення варіантів ойконіма засвідчує, що поруч із *Miczesk* побутувало ще одне найменування цього населеного пункту. Якщо назва *Мическъ* була чинною до кінця XIV ст. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 577), то варіант *Mykhorod* — найімовірніше, активний в XV ст., оскільки в XVI ст. уперше натрапляємо на назву *Радомысль*: *Radomysl* (*Miczesk*, *Mykhorod*), 1572 р. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 231). Уже найперші її фіксації вказують на неунормованість, оскільки навіть одне джерело подає ойконім у різних варіантах, пор. попереднє цитування з запропонованим: «*Radomyśl*, przy ujściu Myki», 1572 р. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 70). Різноваріантність супроводжувала назву від її появи аж до 1946 р. Відтоді було надано перевагу варіантові *Радомишль* (Попівський, 1947, с. 183).

Літописна назва *Мичьскъ* — дериват із суф. *-ьскъ* від гідроніма *Мик*(*а*) л. Тетерева п. Дніпра (Стрижак, 1985, с. 89). Варіант *Mykhorod* — композит із першим компонентом *Мик-* від згаданого гідроніма *Мика* (варіант *Мик*; Непокупний та ін., 1979, с. 361) і другим *город* 'місто'. Причини перейменування *Микгорода* на *Радамислъ* не очевидні. Існує версія або переказ про те, що, коли мешканцям *Микгорода* стало тісно, а далі вже поширювати його було складно через затоплюваність низинних місць водою, рада мичан вирішила закласти нове поселення на висотах над річкою, яке назвали

Радомислем (Похилевич, 1864/2005, с. 91). Чи було це справжньою причиною виникнення поселення під новою назвою, документально не підтверджено, проте вона добре прижилася та ввійшла в численні історичні документи як *Радомисль* або *Радомишль*. До 1946 р. превалював варіант *Радомисль* — утворення з індивідуально-посесивним суф. **-jь* від дохристиянського імені **Radomyslъ* (пор. Грковић, 1986, с. 158). У такому разі форма *Радомишль* є старим фонетичним варіантом. Відновити мотив номінації містечка (за браком достовірних документів) , звичайно, складно, але інтерес становить звернення містян до цього особового імені, яке, вірогідно, не було їм чужим (стороннім), і може опосередковано свідчити про його наявність (або збережену пам'ять) в іменникові містян.

Ще одне композитне ім'я вдалося відновити за допомогою відпатронімного за походженням ойконіма *Сновидовичі* — с-ще в Коростенськ. р-ні. Назва відома з 1545 р. — *Сновидовичи* (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 48). Протягом свого тривалого існування поселення неодноразово засвідчувалося в джерельній базі і мало стабільну форму, втім до офіційних адміністративних покажчиків ойконім потрапив пізно: с-ще *Сновидовичі* взяте на облік з присвоєнням категорії селища Олевськ. р-ну 1969 р. (Кондратюк та ін., 2007, с. 445).

Ойконім *Сновидовичи* — форма мн. від патроніма *Сновидовичь*, пор., напр., сучасне укр. прізвище *Сновидович* (Редько, 2007, т. 2, с. 985). Зрозуміло, що в цьому випадку маємо справу не безпосередньо з ім'ям (композитом) *Сновидъ*, а вже з іменуванням нащадків так поіменованої особи. Навіть такий шлях — досить короткий, бо відантропонімний ланцюг від особового імені *Сновидъ* → *Сновидовичи* міг мати додаткові антропонімні стадії, на яких ми не зупиняємося. Ім'я *Сновидъ* становить інтерес насамперед своїм давнім корінням, пор., щодо цього, літописне ім'я *Сновидъ* Изечевичъ, 1097 р. (Полное собрание, 1962, с. 251) < **Sъrpъvidъ*. Як і з композитом *Радомисл* маємо підстави припускати існування цієї назви в староукраїнському регіональному іменникові, а також в антропонімії інших регіонів України. Пор., щодо цього, ідентичний ойконім у Рокитнівськ. р-ні Ровенськ. обл., а також *Сновидів* — с. у Бучацьк. р-ні Тернопільськ. обл. (Кирненко, Стадник, 1987, с. 240, 260). Знайти сліди дохристиянських імен, зокрема композитів, унаслідок перекриття давніх слов'янських імен християнськими, а також розвитку нових антропонімних формул, які заступили первинні однойменні форми та призвели до їхнього ускладнення, безумовно, нелегко. Це потребує копіткої роботи з цілою низкою онімів, в першу чергу з історичними, яких для надійного відновлення будь-якого факту часто бракує. Крім того, датування того чи іншого вихідного антропоніма, відновлене за основами ойконімів, не завжди вкладається в досліджуваний період. Скажімо, відновлене композитне ім'я *Радомыслъ* аргументовано вписується в хронологічні рамки XVI ст., тоді як

особове ім'я *Сновидъ*, відновлене від патронімного ойконіма *Сновидовичі*, могло побутувати чи не на століття раніше. Мабуть, в таких дослідженнях важливіше акцентувати увагу на знахідках, які в кінцевому результаті поповнюють антропонімікон слов'ян давніми слов'янськими іменами.

Крім згаданих композитів, в основах ойконімів засвідчуються показові давні слов'янські імена. В цьому плані привертає увагу *Хочине* — с. у Коростенському р-ні. Уперше засвідчується як: «село *Хочене*» (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 49), «niżej — *Choczeń*», 1545 р. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 653), проте невдовзі ця назва трапляється у формі: *Choczyn*, 1598 р. пор. ще: «*z* dóbr *Choczeń*», 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 24, 271), *Choczyń*, 1628 р. (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 48). Обидві виявилися активними в історичній діахронії.

Від правильного визначення вихідної форми залежить структурна модель ойконіма. За умови первинної назви *Choczeń* < **Xotjenь* — це похідне утворення із суф. *-ень* < **-ень* < *Хоч* / *хоч*, пор., напр., ст-чес. особове ім'я *Choc* (реконструкція Яна Свободи; цит. за: Трубачев, Журавлев, 1981, с. 85). Якщо первинна форма **Choczyń* → *Choczyn* (пор. «*z ... Choczynia*», «отъ с. Хочиня»), то це утворення варто віднести до архаїчної словотвірної моделі на **-унь* (< **-ūnі*), тобто **Xotjunь*. Генеза обох моделей сягає праслов'янського періоду, при цьому варто відзначити можливість співвіднесення з дещо ранішою за фіксацією формою на **-ень* — *Choczeń*, що в цілому не суперечить такому заступленню у деривaційно-семантичному ряду цих похідних (Казлова, 2002, с. 64).

Ще один цікавий ойконім Житомирщини — с. *Хотинівка* також Коростенськ. р-ну. За переказами, на місці Хотинівки в давнину існувало місто, яке називали *Хотином*; було зруйнувано татарами (Похилевич, 1864/2005, с. 106). Доступні письмові пам'ятки не зафіксували цієї назви. За відомими джерелами, ойконім уперше засвідчено як: *Chotenyczy*, 1545 р., «*z Chotenowicz*», 1552 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 126, 149), «*do ... Chotenowki*», 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 214), «з ... сєла *Хотини*^{ч}», 1635 р. (Мойсієнко, 2004, с. 118), *Chotinowka*, 1650 р. (Вавричин, 2004, с. 787).

Первинний ойконім *Chotenowicz*[*y*] — форма мн. від патроніма **Хотеничь* / **Хотеновичь*. Засвідчені патроніми — деривати з суф. *-ичь* / *-овичь* від антропоніма *Choten* < **Chotenъ* / **Chotenь*. Антропонім становить похідне утворення із суф. **-енъ* / **-ень* від дієслова *хотіти* < **xotěti*, пор., напр., ст.-рос. *Хотѣнъ* Болобановъ сынъ Неклюдовъ, 1585 р. (Тупиков, 1903, с. 417), блр. *Хотен*, XVI ст. (Бірыла, 1966, с. 269), ст.-чес. *Choten* (Gebauer, 1903, с. 546). Український антропонім *Хотенъ* < *Chotenyc* / *Chotenowicz*, як і форма *Хочень* (*Choczeń* < **Xotjenь*), поповнюють та урізноманітнюють староукраїнський іменник, побудований за зразками архаїчних суфіксальних

словотвірних моделей. Поміж інших таких моделей для слов'янського антропонімікону добре засвідчені утворення із суф. *-*упь* (Sławski, 2011, c. 121), зібрані під праслов'янським архетипом **Xotyпь* (Шульгач, 2008, с. 192).

Сучасна назва села *Хотинівка* вторинна, оформлена за аналогією до ойконімів із суф. *-ов* (> *-ів*)-*к*(*а*). До обігу потрапляє на початку XVII ст., але антропооснова *Choten-* в новому суфіксальному оформленні ще зберігає ім'я *Choten*, пор. «do ... *Chotenowki*», 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 214). Невдовзі в ще старій патронімічній формулі простежується зміна в імені: «з ... сєла *Хотини*^{ч}», 1635 р. (Мойсієнко, 2004, с. 118): ім'я *Хотенъ* / *Хотень* заступає *Хотинъ* / *Хотинь*. Від цього часу воно стає визначальним, пор. наступну форму *Chotinowka* / *Хотинівка*.

Зупинимося ще на одному відновленому ст.-укр. антропонімі. Мова йде про с. *Калинівка* в Звягельськ. р-ні. Сучасна назва поселення пізня (офіційно відома з 1963 р.), цілком прозора й не потребує коментарів. В той же час цей населений пункт засвідчується ще з XV ст. під іншою назвою: «*во Звѧгли*: а *Межиевичи*», 1437 р. (Radzimiński, 1887, с. 34). Якщо назва *Межиевичи* первинна, тоді це форма мн. від патроніма **Межиевичь*. Однак правильність цієї фіксації викликає певні сумніви, зважаючи на відсутність вихідного антропоніма та стійку регулярність наступного (пізнішого за часом фіксації) варіанта — *Мужиловичі*. Уперше він простежується наприкінці XVI ст.*: Мужиловичи*, 1582 р. (Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 25, оп. 1, зв. 27/132) і діє до 1963 р. Гадаємо, що з огляду на значну часову відстань між первинною назвою *Межиевичи* та наступною *Мужиловичи* складно говорити про їхню ідентичність або розбіжність у результаті неправильного первинного написання. Цілком вірогідно, що назва *Мужиловичи* — це ще один варіант досліджуваного ойконіма у формі мн. від патроніма *Мужиловичь* від особового імені *Мужило*. Саме останнє ім'я становить інтерес для староукраїнського іменника, пор., напр., ст.-укр. *Моужсыло*, 1454 р. (Розов, 1928, с. 162), а також дериват *Мужилов*, пор., напр., ст.-рос. Куземко *Мужиловъ*, 1495 р. (Тупиков, 1903, с. 654).

Згадаємо також староукраїнський антропонім *Недашко*, засвідчений в основі ойконіма *Недашки* — село Коростенськ. р-ну, відомого з 1571 р. як *Niedaszki* (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 29), «*z ... Niedaszków*», 1631 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 374), «*v* сєлє ... *Нєдашка*^{х}» (Мойсієнко, 2004, с. 185); «*зъ Нєдашковъ*», 1635 р. (Білоус, 2020, с. 234). Назва населеного пункту дійшла до сучасності в своїй первинній формі. Вона становить відантропонімне похідне від *Недашко* / *Недашка* в мн. від особового імені *Недаш* < *Недашь*. Слов'янам це ім'я добре відоме, пор., напр., ст.-рос. *Недаш* Степанович Тутолмин, 1556 р. (Веселовский, 1974, с. 215), *Недаш* Алексѣев — поміщик (Археографическая комиссия, 1910, с. 492), ст.-пол. *Niedasz*, 1206 р. (Taszycki, 1974, с. 37),

а от дериват *Недашко* трапляється значно рідше. Відповідник українському антропоніму вдалося засвідчити в полабсько-поморському іменнику, пор. полаб.-помор. антропонім *Nedaška* (Schlimpert, 1978, с. 93). *Недашківські* — заушські шляхтичі, нащадки яких досі проживають на Житомирщині, отримали своє прізвище від ойконіма *Недашки.* Прізвища *Недашківський* чи *Недашківська* — відтопонімні похідні із суф. *-ськ-*. Аналогічно були утворені прізвища *Korczowskoho* z seliszcza *Korczowa*, *Prežowskoho* z seliszcza *Prežowa* та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149–150). Лексика, яка допомагає пролити світло на походження антропоніма *Недашко*, поодинока, пор., напр., рос. діал. *недáха* ʻскнара, той, хто відмовляє в допомозі; той, хто уникає витратʼ (Филин, Сороколетов, 1986, с. 9), сюди ж, вірогідно, іменник *недаш*, записаний на колишній території деревлян у значенні ʻведмідь-шатунʼ (Брицун-Ходак, 2002, с. 118). Безсумнівний зв'язок цих слів із дієсловом **dati*.

Уже акцентувалося на тому, що в ойконімії найчастіше знаходили закріплення однолексемні антропоніми — це міг бути патронім або, скажімо, прізвисько (без вказівки на ім'я особи). Природно, коли в назвах населених пунктів відображалися антропоніми, властиві першопоселенцям, власникам або спадкоємцям. Ойконім мав бути ємним за змістом, але економним за способом вираження. У досліджуваному регіоні відантропонімні за походженням ойконіми в переважній більшості однокомпонентні. Двокомпонентними були лише ойконіми, які потребували ідентифікації (розрізнення), що, як правило, досягалося завдяки означенням *Великий* / *Малий*, *Старий* / *Новий* тощо. Проте, як і в інших класах онімів, у відантропонімному ойконіміконі Житомирщини трапляються винятки. Сучасне село *Великий Браталів у* Житомирськ. р-ні відоме з 1581 р. (Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973, с. 405). Показово, що його давня назва, яка фіксується лише один раз, також була двокомпонентною (або складеною): «села *Семена Братула*», 1585 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 249). З наведеного контексту цілком зрозуміло, що перед нами двокомпонентна антропоформула, складена з християнського імені *Семен* і, найімовірніше, прізвищевої назви (прізвиська) власника села — *Братул*, засвідченого у формі родового належності. Щодо реальності антропоніма *Братул* пор., напр., ст.-укр. *панъ брату*(*л*), 1407 р. (Гумецька, Керницький, 1977, с. 121). Згодом ойконім став однокомпонентним: «*до* сєла *Братулова*», 1635 р. (Мойсієнко, 2004, с. 148). На початку XVIII ст. ойконім знову складений: *Bratałow Wielki*, 1715 р. (Жеменецький та ін., 2014, с. 82), в якому перший складник *Bratałow* — вторинна посесивна форма від антропоніма *Братул*, другий компонент *Великий* (*Wielki*) від прикметника *вели́кий* виконує розрізнювальну функцію щодо с. *Малий Браталів* у цьому ж р-ні. Саме факт існування села *Малий Браталів*, імовірно,

вплинув на зміну голосного *у* на голосний *а* в назві *Братул* при формуванні складеного ойконіма *Bratałow Wielki*.

Загалом, правильно визначити вихідний антропонім в основі того чи іншого ойконіма далеко не просто через варіативність засвідчених форм. У таких випадках дослідники, як правило, орієнтуються на найдавнішу форму. Сучасне село *Вертокиївка* у Житомирськ. р-ні відоме з XVI ст. у варіантах: *Wiertokijówka*, 1583 р. (SGKP, т. XIII, с. 238), *Wertykijowcy*, 1593 р. (АЮЗР, ч. VI, т. 1, с. 230), з *Вε*(*р*)*токиε*(*в*)*ки*, 1611 р. (Матвієнко, Мойсієнко, 2002, с. 180), *z ... Wertekiiowki*, 1631 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 407), *Wertykiowka*, 1715 р. (Жеменецький та ін., 2014, с. 89). Історична назва *Wiertokijówka* (варіант *Wertykijowka*) із *Wertykijowka* (укр. *Вертикиївка*) — суфіксальний дериват від антропоніма-композита **Вертикий*. Препозитивна частина прізвищевої назви (прізвиська) утворена наказовою формою дієслова *вертіти* < **vьrtěti*, друга — відапелятивна, пов'язана з іменником *кий* 'палиця, ціпок', 'дубина, палка, на кінці якої кулеподібне потовщення від залишеної частини кореня' (Грінченко, 1908, с. 237). Пор. структурно однотипні прізвища: укр. *Вертипорох* (Редько, 2007, т. 1, с. 143), пол. *Wertyporoch*, *Wertylaska*, *Wiercigrosz*, *Wiercimoł* (Rymut, 1994, с. 166, 207–208) та ін.

У сумнівних випадках, коли варіативність назв досить близька за представленою хронологією, залишаємо за собою право запропонувати можливі варіанти етимона. Якщо визнати первинною формою *Wertykijowcy*, тоді в основі назви — антропонім **Вертикийовець* у формі множини.

Дослідження антропонімної системи окресленого регіону за матеріалами XVI ст. засвідчило продовження традицій іменування попереднього староукраїнського періоду та одночасно помітні зрушення в найменуваннях різних соціальних верств. Насамперед все частіше відзначається відмова від однолексемних утворень, властивих раніше для простого люду. Поширення дволексемних моделей на різні верстви населення практично стає нормою, однолексемно в цей період називали або зайшлих людей, або іншомовних за походженням, напр., *Suproń* prychożyi, *Kuźma* prychożyi, *Horain*, *Kuczuk* та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147–148). Дволексемні формули були властиві як простим людям, напр., слугам: *Stepan Czornyi*, *Jwan Mikulicz*, *Klim Miszkowicz*, *Mikita Zankowicz*, 1552 р., так і досить заможним: *Hrycko* a *Stecko Woronycz* (imenia ich: Troianowce, Mokratycy, — otczyzna, a kupłenoie Hryckowo imia Szczozemsko w Makarowycza), *Jwan Strebel* yz bratanyczom Steckom; imenia ich: Pyłypowyczy — otczyzna, y kupłenie — Studena Woda, Starosełcy та ін., 1945 р. (Временная комиссия для разбора древних актов, 1886, с. 126–127, 148). Трилексемні формули активно залучаються до іменувань шляхетних осіб, коли потрібно було підкреслити їхню ієрархію, високе становище:

kniaz *Bohusz Fedorowycz Koreckyi*, pan *Adam Olyzar Wołczkowicz*, 1545 р., проте варто зазначити що в описі Житомирського замку ті самі представники шляхти мають також двокомпонентні найменування: paneie *Olizarowoie Wołczkowicza*, *Jesufa Nemirycza*, *Harasyma Chaleckoho* та ін., 1552 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 123, 131, 147), але пор., напр., поміж них *Mikołaj Hnewoczewicz Korczowskyi* — трикомпонентне (див. вище) як рівноцінне, цілком закономірне. Таким чином, наявна на середину XVI ст. неунормованість ідентифікації шляхти ще не дозволяє говорити про повний пріоритет трилексемних іменувань у цьому прошарку суспільства.

ВИСНОВОК

Те, що ойконіми — одне з надійних джерел для відновлення історичного антропонімікону, перевірено дослідниками неодноразово, тому при вивченні регіональної антропонімії не можна оминути цінний фактаж, засвідчений в основах ойконімів, утворених на межі XV–XVI ст. і безпосередньо в XVI ст. Тим більше, що саме від цього часу дійшли актові документи, люстрації, грамоти, які дають реально засвідчені підтвердження існування цілого ряду поселень, подекуди імена (прізвиська) їхніх власників. Зрозуміло, що антропоніми, закріплені в основах місцевого ойконімікону Житомирщини, структурно бідніші (оскільки вони, як правило, однокомпонентні) за різноманітні антропонімні формули свого часу, що зумовлено сконденсованою природою цього класу онімів. Разом із тим їхня інформативність щодо відновлених антропонімів, які проливають світло на збережені архаїчні раритети та староукраїнський іменник новішого часу, як ми бачимо, підживлює неослабний інтерес до них.

ЛІТЕРАТУРА

Єфименко, І. В. (2003). *Українські прізвищеві назви XVI ст.* [Ukrainian surnames of the 16th century]. Київ: Інститут української мови НАН України.

Казлова, Р. М. (2002). *Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд* [Belarusian and Slavic hydronymy: Proto-Slavic stock] (т. 2). Гомель: ГДУ.

Керста, Р. Й. (1984). *Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування* [Ukrainian anthroponymy of the 16th century: Male personal names]. Київ: Наукова думка.

Пахомова, С. М. (2012). *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Ужгород: Вид-во Олександра Гаркуші.

Худаш, М. Л. (1977). *З історії української антропонімії* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Київ: Наукова Думка.

Чучка, П. П. (1970). *Антропонімія Закарпаття (вступ та імена). Конспект лекцій* [Anthroponymy of Zakarpattia (introduction and names). Lecture outline]. Ужгород: Видавництво Ужгородського університету.

Шульгач, В. П. (2008). *Нариси з праслов'янської антропонімії. Частина I* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Part I]. Київ: Довіра.

Ящук, Л. В. (2020). *Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.* [Anthroponymy of the Zhytomyr region in the 16th–17th centuries]. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка. https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/31342

Beneš, J. (1962). *O českých přijmeních* [On Czech surnames]. Praha: ČSAV.

Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku* [Anthroponymy of Volhynia in the 16th–18th centuries]. Warszawa: Katedra Ukrainistyki UW.

Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše přijmení* [Old Czech personal names and our surnames]. Praha: ČSAV.

Wolnicz-Pawłowska, E. (1993). *Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim: (XVI–XIX wiek)* [Lemko anthroponymy in Polish and Slovak context (16th–19th centuries)]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

ДЖЕРЕЛА

АЗР = Археографическая Комиссия. (ред.). (1846–1848). *Акты, относящиеся к истории западной России* [Acts relating to the history of western Russia] (т. 1–2). Санктпетербургъ: Тип. II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии.

Антонович, В., Козловський, К. (ред.). (1868). *Грамоты великихъ князей литовскихъ с 1390 по 1569 годъ* [Charters of the grand dukes of Lithuania from 1390 to 1569]. Кіевъ: Университетская типография.

Археографическая комиссия. (ред.). (1910). *Новгородские писцовые книги* [Novgorod cadastral books] (т. 6). Санктпетербургъ: Типография Безобразова.

АЮЗР = Временная комиссия для разбора древних актов (ред.). (1859–1907). *Архив Юго-Западной России* [Archive of South-Western Russia] (ч. I–VIII). Киев.

Білоус, Н. (2020). Бояри-шляхта із Заушшя на службі Речі Посполитої (XVI–середина XVII ст.) [Boyars-gentry from Zaushshia in the service of the Polish-Lithuanian Commonwealth (16th–mid-17th centuries)]. У: Г. Боряк (ред.), *Academia. Terra historiae. Студії на пошану Валерія Смолія. Кн.1: Простори історії* (с. 221–236). Київ: Інститут історії України Національної академії наук України.

Бірыла, М. В. (1966). *Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы* [Belarusian anthroponymy: Personal names, nicknames, patronymics, surnames]. Мінск: Навука і тэхніка.

Брицун-Ходак, М. І. (2002). *Літописна земля древлян: Археологія. Історія. Етнографія* [The chronicle land of the Drevlians: Archaeology. History. Ethnography]. Коростень: Краєзн. т-во «Радогоща».

Вавричин, М. (2004). Карта Полісся Даніеля Цвіккера [The map of Polissya by Daniel Zwicker]. У: І. Гирич, Я. Грицак, М. Крикун, Л. Рудницький, Н. Яковенко (ред.), *До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя* (т. 2, с. 781–790). Київ–Львів: Наукове товариство ім. Шевченка.

Веселовский, С. Б. (1974). *Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии* [Onomasticon: Old Rus' given names, nicknames, and surnames]. Москва: Наука.

Головна редакція УРЕ АН УРСР. (ред.). (1973). *Історія міст і сіл Української РСР: Житомирська область* [History of cities and villages of the Ukrainian SSR: Zhytomyr region]. Київ.

Грінченко, Б. (ред.). (1908). *Словарь української мови* [Dictionary of the Ukrainian language] (т. 2). Київ.

Грковић, М. (1986). *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку* [Dictionary of names of the Banjska, Dečani, and Prizren estates in the 14th century]. Београд: Народна књига.

Гумецька, Л. Л., Керницький, І. М. (ред.). (1977). *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the 14th–15th centuries] (т. 1). Київ: Наукова думка.

Жеменецький, К., Чернецький, Є., Юзвікевич, П., Шимчик, В. (2014). *Тарифи подимного податку, сеймикові лауди і люстрації Київського воєводства першої половини XVIII століття* [Hearth tax tariffs, sejmik lauds, and lustrations of the Kyiv voivodeship of the first half of the 18th century]. Біла Церква: Вид. Олександр Пшонківський.

Інститут української мови НАН України. (б.д.). *Ономастична картотека Інституту української мови НАН України* [Onomastic card index of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine].

Кирненко, В. І., Стадник, В. І. (ред.). (1987). *Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р.* [Ukrainian SSR: administrative and territorial structure as of 1 January 1987]. Київ: Гол. ред. УРЕ.

Кондратюк, Р. Ю., Самолюк, Д. Я., Табачник, Б. Ш. (2007). *Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини 1795–2006 роки. Довідник: Офіційне видання* [Administrative and territorial structure of the Zhytomyr region, 1795–2006. Handbook: official edition]. Житомир: Вид-во «Волинь».

Леонтович, Ф. И. (ред.). (1896). *Акты литовской метрики* [Acts of the Lithuanian metrica] (Т. I, Вып. 1: 1413–1498 гг.). Варшава: Изд. Императорского Варшавского Университета.

Матвієнко, А. М., Мойсієнко, В. М. (ред.). (2002). *Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року* [Act book of the Zhytomyr castle court of 1611]. Житомир: Державне комунальне книжково-газетне вид-во «Полісся».

Мойсієнко, В. М. (ред.). (2004). *Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р.* [Acts of the Zhytomyr castle court: 1590, 1635]. Житомир: Житомирський державний університет ім. Івана Франка.

Непокупний, А. П., Стрижак, О. С., Цілуйко, К. К. (ред.). (1979). *Словник гідронімів України* [Dictionary of hydronyms of Ukraine]. Київ: Наукова думка.

Опись актовой книги Киевскаго Центральнаго архива, означенной по списку онаго подъ № 2. (1869). [Inventory of the act book of the Kyiv Central Archive, listed as no. 2]. Кіевъ: Университетская типография.

Полное собрание русских летописей. Том 1: Лаврентьевская летопись. (1962). [Complete collection of Russian chronicles. Vol. 1: The Laurentian chronicle] (3-тє вид.). Москва: Издательство восточной литературы.

Попівський, М. Ф. (ред.). (1947). *Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.* [Ukrainian SSR: administrative and territorial division as of 1 September 1946]. Київ: Українське вид-во політичної літератури.

Похилевич, Л. І. (2005). *Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся* [Accounts of the inhabited localities of the Kyiv governorate, or statistical, historical, and ecclesiastical notes on all villages, hamlets, towns, and cities located within the governorate] (Перевидання). Біла Церква: Олександр Пшонківський. (Оригінальна праця опублікована в 1864 р.).

Редько, Ю. К. (2007). *Словник сучасних українських прізвищ* [Dictionary of contemporary Ukrainian surnames] (т. 1–2). Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка.

Розов, В. (1928). *Українські грамоти. Том перший: XIV в. і перша половина XV в.* [Ukrainian charters. Vol. 1: The 14th century and the first half of the 15th century]. Київ: Українська Академія Наук.

Рункевич, С. Г. (1907). *Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов* [Description of the documents of the Archive of the Western Russian Uniate Metropolitans] (т. 2). С.-Петербургъ: Синодальная типография.

Стрижак, О. С. (ред.). (1985). *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі* [Etymological dictionary of chronicle geographical names of southern Rus']. Київ: Наукова думка.

Теодорович, Н. И. (1888). *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии* [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volhynian eparchy] (т. 1). Почаев.

Трубачев, О. Н., Журавлев, А. Ф. (ред.). (1981). *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд* [Etymological dictionary of the Slavic languages: Proto-Slavic lexical stock] (вып. 8). Москва: Наука.

Тупиков, Н. М. (1903). *Словарь древнерусских личных собственных имен* [Dictionary of Old Rus' personal names]. С.-Петербургъ: Типография И. Н. Скороходова.

Филин, Ф. П., Сороколетов, Ф. П. (ред.). (1986). *Словарь русских народных говоров* [Dictionary of Russian folk dialects] (вип. 21). Ленинград: Наука.

Gebauer, J. (1903). *Slovník staročeský* [Dictionary of Old Czech] (т. 1). Praha: Unie.

Jabłonowski, A. (ред.). (1894–1897). *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie ruskie* (т. 9–11) (Źródła dziejowe, т. 20–22) [Poland in the 16th century in terms of geographical and statistical characteristics. Ruthenian lands (Vols. 9–11) (Historical sources, Vols. 20–22)]. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Radzimiński, Z. L. (ред.). (1887). *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie* [Archive of the Lubartowicz Sanguszko princes in Slavuta] (т. 1). Lwów: Drukarnia Instytutu Stauropigiańskiego.

Rymut, K. (1994). *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* [Dictionary of surnames currently used in Poland] (т. 10). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Schlimpert, G. (1978). *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte* [Slavic personal names in medieval sources on German history]. Berlin: Akademie-Verlag.

SGKP = Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. (ред.). (1880–1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic countries] (т. 1–15). Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego.

Sławski, F. (2011). *Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska* [Slavic word formation, vocabulary, and etymology]. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Taszycki, W. (ред.). (1974). *Słownik staropolskich nazw osobowych* [Dictionary of Old Polish personal names] (т. 4). Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

REFERENCES (TRANSLITERATION)

Âšuk, L. V. (2020). *Antroponìmìâ Žitomirŝini XVI–XVII st.* [Anthroponymy of the Zhytomyr region in the 16th–17th centuries]. Žitomir: Žitomirs′kij deržavnij unìversitet ìmenì Ìvana Franka. https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/31342

Beneš, J. (1962). *O českých příjmeních* [On Czech surnames]. Praha: ČSAV.

Čučka, P. P. (1970). *Antroponìmìâ Zakarpattâ (vstup ta ìmena). Konspekt lekcìj* [Anthroponymy of Zakarpattia (introduction and names). Lecture outline]. Užgorod: Vidavnictvo Užgorods′kogo unìversitetu.

Êfimenko, Ì. V. (2003). *Ukraïns'kì prìzvišêvì nazvi XVI st.* [Ukrainian surnames of the 16th century]. Kiïv: Ìnstitut ukraïns′koï movi NAN Ukraïni.

Hudaš, M. L. (1977). *Z ìstorìï ukraïns'koï antroponìmìï* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kiïv: Naukova Dumka.

Kazlova, R. M. (2002). *Belaruskaâ ì slavânskaâ gìdranìmìâ. Praslavânskì fond* [Belarusian and Slavic hydronymy: Proto-Slavic stock] (t. 2). Gomel′: GDU.

Kersta, R. J. (1984). *Ukraïns'ka antroponìmìâ XVI st. Čolovìčì ìmenuvannâ* [Ukrainian anthroponymy of the 16th century: Male personal names]. Kiïv: Naukova dumka.

Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku* [Anthroponymy of Volhynia in the 16th–18th centuries]. Warszawa: Katedra Ukrainistyki UW.

Pahomova, S. M. (2012). *Evolûcìâ antroponìmnih formul u slov'âns'kih movah* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Užgorod: Vid-vo Oleksandra Garkušì.

Šul′gač, V. P. (2008). *Narisi z praslov'âns'koï antroponìmìï. Častina I* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Part I]. Kiïv: Dovìra.

Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše přijmení* [Old Czech personal names and our surnames]. Praha: ČSAV.

Wolnicz-Pawłowska, E. (1993). *Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI–XIX wiek)* [Lemko anthroponymy in Polish and Slovak context (16th–19th centuries)]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

SOURCES (TRANSLITERATION)

Antonovič, V., Kozlovs′kij, K. (red.). (1868). *Gramoty velikih" knâzej litovskih" s 1390 po 1569 god"* [Charters of the grand dukes of Lithuania from 1390 to 1569]. Kiev″: Universitetskaâ tipografiâ.

Arheografičeskaâ komissiâ. (red.). (1910). *Novgorodskie piscovye knigi* [Novgorod cadastral books] (t. 6). Sanktpeterburg″: Tipografiâ Bezobrazova.

AÛZR = Vremennaâ komissiâ dlâ razbora drevnih aktov (red.). (1859–1907). Arhiv Ûgo-Zapadnoj Rossii [Archive of South-Western Russia] (č. I–VIII). Kiev.

AZR = Arheografičeskaâ Komissiâ. (red.). (1846–1848). *Akty, otnosâšiesâ k istorii zapadnoj Rossii* [Acts relating to the history of western Russia] (t. 1–2). Sanktpeterburg″: Tip. II Otdeleniâ Sobstvennoj E.I.V. Kancelârii.

Bìlous, N. (2020). Boâri-šlâhta ìz Zauššâ na službì Rečì Pospolitoï (XVI–seredina XVII st.) [Boyars-gentry from Zaushche in the service of the Polish-Lithuanian Commonwealth (16th–mid-17th centuries)]. U: G. Borâk (red.), *Academia. Terra historiae. Studìï na pošanu Valerìâ Smolìâ. Kn.1: Prostori ìstorìï* (s. 221–236). Kiïv: Ìnstitut ìstorìï Ukraïni Nacìonal′noï akademìï nauk Ukraïni.

Bìryla, M. V. (1966). *Belaruskaâ antrapanìmìâ: Ulasnyâ ìmëny, ìmëny-mânuškì, ìmëny pa bac'ku, prozvìščy* [Belarusian anthroponymy: Personal names, nicknames, patronymics, surnames]. Mìnsk: Navuka ì tèhnìka.

Bricun-Hodak, M. Ì. (2002). *Lìtopisna zemlâ drevlân: Arheologìâ.* Ìstorìâ. Etnografìâ [The chronicle land of the Drevlians: Archaeology. History. Ethnography]. Korosten′: Kraêzn. t-vo «Radogošа».

Filin, F. P., Sorokoletov, F. P. (red.). (1986). *Slovar' russkih narodnyh govorov* [Dictionary of Russian folk dialects] (vip. 21). Leningrad: Nauka.

Gebauer, J. (1903). Slovník staročeský [Dictionary of Old Czech] (t. 1). Praha: Unie.

Golovna redakcìâ URE AN URSR. (red.). (1973). Ìstorìâ mìst ì sìl Ukraïns′koï RSR: Žitomirs′ka oblast′ [History of cities and villages of the Ukrainian SSR: Zhytomyr region]. Kiïv.

Grìnčenko, B. (red.). (1908). *Slovar' ukraïns'koï movi* [Dictionary of the Ukrainian language] (t. 2). Kiïv.

Grković, M. (1986). *Rečnik imena Banjskog, Dečanskog i Prizrenskog vlastelinstva u XIV veku* [Dictionary of names of the Banjska, Dečani, and Prizren estates in the 14th century]. Beograd: Narodna knjiga.

Gumec′ka, L. L., Kernic′kij, Ì. M. (red.). (1977). *Slovnik staroukraïns'koï movi XIV–XV st.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the 14th–15th centuries] (t. 1). Kiïv: Naukova dumka.

Ìnstitut ukraïns′koï movi NAN Ukraïni. (b.d.). *Onomastična kartoteka Ìnstitutu ukraïns'koï movi NAN Ukraïni* [Onomastic card index of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine].

Jabłonowski, A. (red.). (1894–1897). *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie ruskie* (t. 9–11) (Źródła dziejowe, t. 20–22) [Poland in the 16th century in terms of geographical and statistical characteristics. Ruthenian lands (Vols. 9–11) (Historical sources, Vols. 20–22)]. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Kirnenko, V. Ì., Stadnik, V. Ì. (red.). (1987). *Ukraïns'ka RSR: Admìnìstrativno-teritorìal'nij ustrìj na 1 sìčnâ 1987 r.* [Ukrainian SSR:administrative and territorial structure as of 1 January 1987]. Kiïv: Gol. red. URE.

Kondratûk, R. Û., Samolûk, D. Â., Tabačnik, B. Š. (2007). *Admìnìstrativno-teritorìal'nij ustrìj Žitomirśini 1795–2006 roki. Dovìdnik: Oficìjne vidannâ* [Administrative and territorial structure of the Zhytomyr region, 1795–2006. Handbook: official edition]. Žitomir: Vid-vo «Volin′».

Leontovič, F. I. (red.). (1896). *Akty litovskoj metriki* [Acts of the Lithuanian metrica] (T. I, Vyp. 1: 1413–1498 gg.). Varšava: Izd. Imperatorskogo Varšavskogo Universiteta.

Matvìênko, A. M., Mojsìênko, V. M. (red.). (2002). *Aktova kniga Žitomirs'kogo grods'kogo urâdu 1611 roku* [Act book of the Zhytomyr castle court of 1611]. Žitomir: Deržavne komunal′ne knižkovo-gazetne vid-vo «Polìssâ».

Mojsìênko, V. M. (red.). (2004). *Akti Žitomirs'kogo grods'kogo urâdu: 1590 r., 1635 r.* [Acts of the Zhytomyr castle court: 1590, 1635]. Žitomir: Žitomirs′kij deržavnij unìversitet ìm. Ìvana Franka.

Nepokupnij, A. P., Strižak, O. S., Cìlujko, K. K. (red.). (1979). Slovnik gìdronìmìv Ukraïni [Dictionary of hydronyms of Ukraine]. Kiïv: Naukova dumka.

Opis' aktovoj knigi Kievskago Central'nago arhiva, označennoj po spisku onago pod" № 2. (1869). [Inventory of the act book of the Kyiv Central Archive, listed as no. 2]. Kiev": Universitetskaâ tipografiâ.

Pohilevič, L. I. (2005). *Skazaniâ o naselennyh mestnostâh Kievskoj gubernii ili statističeskie, istoričeskie i cerkovnye zametki o vseh derevnâh, selah, mestečkah i gorodah, v predelah gubernii nahodâśihsâ* [Accounts of the inhabited localities of the Kyiv governorate, or statistical, historical, and ecclesiastical notes on all villages, hamlets, towns, and cities located within the governorate] (Perevidannâ). Bìla Cerkva: Oleksandr Pšonkìvs′kij. (Origìnal′na pracâ opublìkovana v 1864 r.).

Polnoe sobranie russkih letopisej. Tom 1: Lavrent'evskaâ letopis'. (1962). [Complete collection of Russian chronicles. Vol. 1: The Laurentian chronicle] (3-tê vid.). Moskva: Izdatel′stvo vostočnoj literatury.

Popìvs′kij, M. F. (red.). (1947). *Ukraïns'ka RSR: Admìnìstrativno-teritorìal'nij podìl na 1 veresnâ 1946 r.* [Ukrainian SSR: administrative and territorial division as of 1 September 1946]. Kiïv: Ukraïns′ke vid-vo polìtičnoï lìteraturi.

Radzimiński, Z. L. (red.). (1887). *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie* [Archive of the Lubartowicz Sanguszko princes in Slavuta] (t. 1). Lwów: Drukarnia Instytutu Stauropigiańskiego.

Red′ko, Û. K. (2007). *Slovnik sučasnih ukraïns'kih prìzviś* [Dictionary of contemporary Ukrainian Surnames] (t. 1–2). L′vìv: Nauk. t-vo ìm. T. Ševčenka.

Rozov, V. (1928). *Ukraïns'kì gramoti. Tom peršij: XIV v. ì perša polovina XV v.* [Ukrainian charters. Vol. 1: The 14th century and the first half of the 15th century]. Kiïv: Ukraïns′ka Akademiâ Nauk.

Runkevič, S. G. (1907). *Opisanie dokumentov arhiva zapadnorusskih uniatskih mitropolitov* [Description of the documents of the Archive of the Western Russian Uniate Metropolitans] (t. 2). S.-Peterburg″: Sinodal′naâ tipografiâ.

Rymut, K. (1994). *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* [Dictionary of surnames currently used in Poland] (t. 10). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Schlimpert, G. (1978). *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte* [Slavic personal names in medieval sources on German history]. Berlin: Akademie-Verlag.

SGKP = Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. (red.). (1880–1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic countries] (t. 1–15). Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego.

Sławski, F. (2011). *Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska* [Slavic word formation, vocabulary, and etymology]. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Strižak, O. S. (red.). (1985). *Etimologìčnij slovnik litopisnih geografìčnih nazv Pìvdennoï Rusì* [Etymological dictionary of chronicle geographical names of southern Rus']. Kiïv: Naukova dumka.

Taszycki, W. (red.). (1974). *Słownik staropolskich nazw osobowych* [Dictionary of Old Polish personal names] (t. 4). Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Teodorovič, N. I. (1888). *Istoriko-statističeskoe opisanie cerkvej i prihodov Volynskoj eparhii* [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volhynian eparchy] (t. 1). Počaev.

Trubačev, O. N., Žuravlev, A. F. (red.). (1981). Ètimologičeskij slovar′ slavânskih âzykov: Praslavânskij leksičeskij fond [Etymological dictionary of the Slavic languages: Proto-Slavic lexical stock] (vyp. 8). Moskva: Nauka.

Tupikov, N. M. (1903). *Slovar' drevnerusskih ličnyh sobstvennyh imen* [Dictionary of Old Rus' personal names]. S.-Peterburg″: Tipografiâ I. N. Skorohodova.

Vavričin, M. (2004). Karta Polìssâ Danìelâ Cvìkkera [The map of Polissya by Daniel Zwicker]. U: Ì. Girič, Â. Gricak, M. Krikun, L. Rudnic′kij, N. Âkovenko (red.), *Do džerel: Zbìrnik naukovih prac' na pošanu Olega Kupčins'kogo z nagodi jogo 70-rìччâ* (t. 2, s. 781–790). Kiïv–L′vìv: Naukove tovaristvo ìm. Ševčenka.

Veselovskij, S. B. (1974). *Onomastikon: Drevnerusskie imena, prozviša i familii* [Onomasticon: Old Rus' given names, nicknames, and surnames]. Moskva: Nauka.

Žemenec′kij, K., Černec′kij, Ê., Ûzvìkevič, P., Šimčik, V. (2014). *Tarifi podimnogo podatku, sejmikovì laudi ì lûstracìï Kiïvs'kogo voêvodstva peršoï polovini XVIII stolìttâ* [Hearth tax tariffs, sejmik lauds, and lustrations of the Kyiv voivodeship of the first half of the 18th century]. Bìla Cerkva: Vid. Oleksandr Pšonkìvs′kij.

SUMMARY

NOTES ON THE ANTROPONYMY OF THE 16TH CENTURY BASED ON HISTORICAL DOCUMENTS OF THE ZHYTOMYR REGION

A fragment of the 16th-century anthroponymicon of the Zhytomyr region is described. Based on the historical sources utilized, the process of the formation of Ukrainian anthroponyms in one of the oldest ethnically stable areas of the Eastern Slavs is examined. Through the documented names of settlements whose origins are associated with anthroponyms (clarified each time using historical-etymological analysis), particularly those that preserve traces of pre-Christian naming and point to archaic linguistic features of local traditions, it was possible to reconstruct a series of anthroponyms: *Radamysl*, *Khoten*, *Yarun*, and others. Despite the predominance of patronymic forms with the suffixes *-ych*, *-evych*/*-ovych* in the names of settlements of the region, it was possible to find a continuation of the earlier tradition which was based on name-derived settlement names. There are not many of them, but they are of particular interest due to the names they present, their word-formation structure, especially with the suffix **-ęt-*. Despite the fact that the anthroponyms fixed in the bases of local oikonyms are structurally poorer (due to their one-component nature) than the two- and three-part anthroponyms already in use at that time, their informative value in terms of restoring the Old Ukrainian noun is invaluable. The coexistence of old and new anthroponymic formulas in new historical conditions is evidenced by the sources we used. The number of anthroponyms examined is sufficient to draw conclusions about the common anthroponymic formulas used among both commoners and the elite representatives. While there is a significant number of anthroponymic formulas with the suffixes *-ych*, *-evych*, *-ovych*, the absence of patronymic expressions with the suffix *-enko*, characteristic of other parts of Ukraine in the 16th century, is notable, particularly in the anthroponymy of Zhytomyr Castle. The anthroponymic formulas of the studied region in the 16th century undoubtedly underwent stabilization. Compared to the previous period, there is a noticeable increase in the number of two- and three-membered anthroponyms. It is too early, however, to talk about cardinal changes at this time.

Keywords: anthroponym, anthroponymic formula, oikonym, composite names

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.4
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ЛЕСЯ ЯЩУК [LESYA YASHCHUK]
lesjajashhuk@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3137-9562
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ В ПЕРВИННИХ ПОБОРОВИХ РЕЄСТРАХ ЗВЯГЕЛЬСЬКОЇ ВОЛОСТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.

(ЧАСТИНА 1)

АНОТАЦІЯ

Мета роботи — проаналізувати антропонімікон первинних поборових реєстрів Звягельської волості 1570–1571 рр. і 1576 р.: описати словотвірні варіанти імен, насамперед чоловічих християнських, які найчастіше входять до складу однолексемних іменувань і дволексемних антропонімних формул. Джерелом дослідження слугують «Первинні поборові реєстри Звягельської волості другої половини XVI ст.», підготовлені до друку В. Атаманенком (2024 р.) на основі рукописної пам'ятки «Вінницький гродський суд». У розвідці використано описовий метод, зокрема інвентаризацію та систематизацію лексичного матеріалу, лінгвістичні прийоми лексико-семантичного, етимологічного та словотвірного аналізу. Наукова новизна пропонованої статті полягає в тому, що вперше предметом наукового вивчення стали іменування первинних поборових реєстрів 70–80 років XVI ст. Звягельської волості як одного з найдавніших джерел описово-статистичного характеру, що відображає тодішній стан цих землеволодінь. У реєстрах поборів Звягельської волості 1570–1571 рр. і 1576 р. переважають однолексемні іменування, які здебільшого є чоловічими християнськими іменами різної структури: повними, усіченими, усічено-суфіксальними та суфіксальними. Найбільше в іменникý суфіксальних варіантів чоловічих особових християнських імен із суфіксом *-к(о)*. Імена *Михайло*, *Григорей*, *Данило*, *Семен* представлені найбільшою кількістю словотвірних варіантів. Інші імена мають меншу кількість варіантів, зокрема *Васи(л)*, *Иван*, *Лаврин*, *Павелъ*, *Петръ*, *Трухонъ* та ін. Різноманітністю не лише словотвірних, а й фонетико-графічних варіантів відзначене ім'я *Федор.* Засвідчено й декілька жіночих християнських особових імен: *Варуша*, *Га(н)ка*, *Матруна*, *Ѳвдо(т)я*, *Ѳрина* та *Просимка.* Подальше вивчення первинних поборових реєстрів Звягельської волості другої половини XVI ст. дасть змогу визначити особливості композитних, відкомпозитних і відапелятивних слов'янських імен та специфіку дволексемних антропонімоформул.

Ключові слова: антропоніміка, ідентифікація особи, особове ім'я

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Українську історичну антропонімію вивчали Л. Гумецька, М. Демчук, Р. Керста, Р. Осташ, І. Фаріон, М. Худаш, П. Чучка, В. Шульгач та інші мовознавці. Значний внесок зробили й польські науковці, зокрема І. Митник (2010).

Антропонімні матеріали опублікованих писемних пам'яток Житомирщини XVI–XVII ст. лише принагідно використовували у своїх дослідженнях І. Єфименко, Р. Керста, Р. Осташ, С. Пахомова, М. Худаш, В. Шульгач (Єфименко, 2003; Керста, 1984; Осташ, 2005; Пахомова, 2012; Худаш, 1977; Шульгач, 2008–2023). Історичну антропонімію Житомирщини XVI–XVII ст. вивчала Л. Ящук (2008), проте власні особові назви податкової документації XVI ст. Звягельської волості ще не були предметом спеціального дослідження, чим і зумовлена актуальність обраної теми.

Податкова документація 70–80-х рр. XVI ст. — найдавніше з джерел описово-статистичного характеру для Звягельської волості, на території якої на 70-ті рр. XVI ст. було два міста: *Звягель*, *Бараше*, а згодом і третє — *Романів* (Атаманенко, 2024, с. 56). На інформативність поборових реєстрів впливали «сумління землевласника, зміни в структурі населення через міграції, втрати оподатковуваних одиниць тощо. … Тому ці реєстри відображають "ідеальний" стан цієї латифундії на другу половину XVI ст.» (Атаманенко, 2024, с. 56).

Мета дослідження — проаналізувати антропонімні іменування первинних поборових реєстрів Звягельської волості 1570–1571 рр. і 1576 р., описавши словотвірні варіанти християнських імен, насамперед чоловічих, які найчастіше входять до складу однолексемних іменувань і дволексемних антропонімоформул.

Джерелом дослідження слугують «Первинні поборові реєстри Звягельської волості другої половини XVI ст.», підготовлені до друку вперше В. Атаманенком (2024 р.) на основі рукописної пам'ятки «Вінницький гродський суд» (Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 265–288, 532–536 зв., 532–624), що зберігається в ЦДІАК України (Атаманенко, 2024, с. 54–70). У розвідці дослідника подано два додатки: 1) «Первинні поборові реєстри Звягельської волості 1570–1571 рр.» (Атаманенко, 2024, с. 54–63) (*«Реєстр побору єго к[о](р)[олевское] м[и](л)[ости] уфаленого на со(и)ме Любе(л)скомь в року ше(ст)десѧ(т) девѧтомь з ымене(и) звего(л)ски(х), которыє за Слу(ч)ю ку повету Кие(в)скому лежат велможного кн[ѧ]ж[а]ти Костентена Ѿстро(з)ского, воеводы кие(в)ского, марша(л)ка земле Волы(н)ское, старосты володиме(р)ского, чере(з) мене, Васи(л)я Бо(г)дановича Романо(в)ского, с каждого ды(му) вы(б)ра(в)ши по гроше(и) двана(д)ца(т) а ѿт о ѿгороднико(в) по два гро(ши), ѡ(т)дало(м) до ру(к) его млсти пана Ща(с)ного Ха(р)ли(н)ского, побо(р)цы повету Кие(в)ского, року оа м[е]с[е]ца а(п)ре(л)[я] кг днѧ»*) (с. 57);

2) «Первинний поборовий реєстр Звягельської волості створений при вибиранні ухваленого у 1576 р. побору» (с. 64–69) (*«Реєстръ выбира(н)я побору его кроле(в)ское м[и]л[о](с)ти в року афос уфаленого з ыме(н)я кн[я]ж[а]ти его милости Ѡстро(з)ского воеводы киевъского зъ Звѧгля, в повете Луцкомъ лежачого, и (з) се(л) за Слу(ч)ю, в повете Киевъско(м) к нему лежачи(х). То е(ст) з дымо(в) ры(н)ковы(х) по чотыри гроши, з домо(в) уличъны(х) по два гроши, з огородо(в) по грошу, з ро(л) яко з дворища албо з лану по два(д)цати гроше(и) по(л)ски(х), ѡ(т) ремесла по чотыри гроши, ѡ(т) перекупо(к) по семи гроше(и) — то все на ли(ч)бу по(л)скую»*) (с. 64).

Зазначені реєстри містять перелік жителів міст: *ми(с)то Звего(л)* (с. 60) / *местечъко Звяголъ* / *зъ Звѧгля, в повете Луцкомъ лежачого* (с. 64) і *местечько Бараши новопосажоно … лежи(т) в повете Киевъско(м)* (с. 67) / *в Барашо(х)* (с. 59) / з *местечка Барашо(в)* (с. 67) / *з Барашо(в)* (с. 69); і сіл: *Белобере(з)цы* (с. 68), *Выку(с)ки* (с. 62), *Го(л)ско* (с. 60) / *село Го(л)ско новоѡселое* (с. 67), *Глу(м)ча* (с. 57) / *зъ Глу(м)че(и)* (с. 67), *Жа(д)ко(в)ка* (с. 58) / *село Жадъковка новоѡсело* (с. 68), *Запади(н)ци* (с. 63), *село Ивановичи новоѡсели* (с. 67), *Киково* / *с Киковы* (с. 65), *Кия(н)ка* (с. 63, 65), *Кононо(в)щи(з)на* (с. 66), *Кочичи(н)* (с. 58, 67), *Ми(ч)ки* (с. 59) / *Ми(ц)ки* (с. 69), *Пилиповичи* (с. 62), *По(д)лубы* (с. 59) / *Подлубы* (с. 68), *Рогачо(в)* (с. 62), *село Романо(в) новоѡсело* (с. 69), *Сусловъ* (с. 65) / *Сусло(в)* (с. 66), *Ю(х)новичи* (с. 68) — «*села звего(л)ски(и) за Слу(ч)ю, до повету Кие(в)ского належачие*» (с. 67). А ще згадуються в документах «*мещане в Ры(н)ку и в вулица(х)*» (с. 61), «*бояре кико(в)ски(и)*», «*люди мо(к)ви(н)ски(и)*», «*Вылу(с)ки п(а)на Ми(с)ка Ше(ш)ка*», «*люди Сте(ц)ка Сусловы*» (с. 63) та ін. Укладач цих реєстрів — *Миха(л) Деревенец(к)и(и)* (с. 69).

2. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

2.1. Вступ

В анотації до студії В. Атаманенко підкреслює, що «первинні поборові реєстри належать до важливих джерел описово-статистичного характеру», за допомогою яких можливе «вивчення всіх елементів поборової документації»: видових особливостей, організації матеріалу, характеру інформації. Вони помітно розширили засоби дослідження «соціально-економічної проблематики та історико-демографічних питань» усієї Звягельської волості (Атаманенко, 2024, с. 57).

У досліджуваних поборових реєстрах переважають однолексемні іменування: у документі 1570–1571 рр. — 325 однолексемних іменувань із 439,

у документі 1576 р. — 344 однолексемних із 361, які здебільшого є християнськими чоловічими іменами, зрідка слов'янськими автохтонними іменами чи апелятивними назвами.

2.2. Повні чоловічі християнські імена

Серед аналізованих чоловічих християнських імен значна частина повних варіантів, які зазнали фонетичної адаптації на українському мовному ґрунті: *Авра(м)*[1] (с. 63); *А(н)дре(и)* Ухреди(ч) (с. 59) / *Андъре(и)* (с. 69) / *Анъдре(и)* (с. 66), *Андри(и)* (с. 61) / *Аньдри(и)* (с. 62) / *Анъдри(и)* (с. 63); *Вакула* (с. 65); *Гарасим* (с. 65); *Григоре(и)* (с. 60); *Давы(д)* (с. 66); *Демя(н)* Юсипови(ч) (с. 58); *Иван* (с. 67) / *(Иван)* (с. 66) / *Ива(н)* Тишеви(ч) (с. 59); *Ие(в)* (с. 62) / *Иевъ* (с. 66); *И(л)я* (с. 65) / *Ил(я)* / *Илъя* (с. 64); *Калени(к)* (с. 66); *Карпъ* (с. 68) / *Ка(р)пь* (с. 61) і *Ка(р)пь* Жа(д)ковскии (с. 59); *Ко(н)дра(т)* (с. 61) і *Ко(н)дра(т)* Коро(с)цкии (с. 60) / *Ко(н)драт* Ка(р)пови(ч) (с. 59) / *Коньдра(т)* (с. 61) / *Конъдра(т)* (с. 68); *Коно(н)* (с. 62); *Кузма* (с. 69) / *Ку(з)ма* (с. 66) і *Ку(з)ма* Седы(и) (с. 59); *Курило* (с. 62); *Лазо(р)* (с. 63); *Логви(н)* (с. 68) / *Ло(г)ви(н)* Прихо(д)ко (с. 58); *Лука* (с. 65); *Лукян* чобота(р) (с. 65) / *Лу(к)ян* (с. 60) і *Лу(к)ян* Иванови(ч) (с. 59) / *Лу(к)я(н)* (с. 60) / *Лу(к)янь* (с. 62) / *Лукъя(н)* (с. 64) / *Лукъя(н)* (с. 66); *Макси(м)* (с. 66) / *Ма(к)си(м)* / *Ма(к)симъ* (с. 61); *Ма(т)фе(и)* (с. 66) / *Ма(т)фи(и)* (с. 60) / *Матъфе(и)* (с. 65); *Ма(р)ти(н)* (с. 68) і *Ма(р)ти(н)* Ро(с)селы(и) (с. 59) / *Мартинъ* (с. 67) / *Ма(р)тинъ* (с. 68); *Микита* (с. 68) і *Микита* Ухреди(ч) (с. 59); *Микула* (с. 68); *Мо(и)си(и)* (с. 60); *Моке(и)* (с. 67) і Ωгоро(д)ни(к) *Моке(и)* Жукови(ч) (с. 58); *Нау(м)* Турове(ц) (с. 60) / *Наумъ* (с. 64); *Несте(р)* (с. 68) / *Не(с)те(р)* (с. 62); *Никипор* Ωгоро(д)ни(к) (с. 59) / *Ничипо(р)* (с. 67); *Ωлексе(и)* (с. 65) / *Ωлекси(и)* (с. 63); *Ωме(л)янъ* (с. 68); *Ωнике(и)* (с. 67); *Ωнофреи* (с. 68); *Ωхре(м)* (с. 66); *Паве(л)* (с. 61) / *Павелъ* (с. 69); *Петрь* (с. 60) і *Пе(т)рь* Ка(р)пови(ч) (с. 59) / *Петръ* (с. 68); *Пили(п)* (с. 68) і *Пили(п)* Я(н)кови(ч) (с. 59); *Пры(с)* (с. 63) < *Фирсъ*, з-поміж варіантів імені *Фирсъ*, зафіксованих у пам'ятках XVI ст., Р. Керста наводить *Прис*, *Прысъ*, *Хрис* поряд із *Фирсъ*, *Фурсъ*, *Хурсъ* (Керста, 1984, с. 130); *Радиво(н)* (Атаманенко, 2024, с. 63); *Рома(н)* (с. 68) і *Рома(н)* Ю(х)нее(в)ски(и) (с. 59) / *Романъ* (с. 67); *Сава* (с. 60) і *Сава* Лу(б)чи(ч) (с. 59); *Селиво(н)* (с. 67); *Семе(н)* (с. 66) і *Семе(н)* Лѧшко (с. 59); *Степан* (с. 66) / *Степа(н)* (с. 64); *Трухонъ* (с. 65); *Федор* (с. 66) і *Федор* Конашевичъ (с. 68) / *Федо(р)* (с. 67) / *Хведо(р)* і *Хведо(р)* Сухоно(с) (с. 68) / *Ходо(р)* (с. 67) і *Ходо(р)*

[1] У круглих дужках зазначено надрядкові літери рукописної пам'ятки «Вінницький гродський суд» (Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 265–288, 532–536 зв., 532–624), які в статті В. Атаманенка (2024), що слугує джерелом нашого дослідження, виділені курсивом. Через скісну риску подано фонетико-графічні варіанти імен, сполучником «і» поєднано однолексемні іменування та дволексемні формули з тим самим іменним варіантом.

Гу(г)нивы(и) (с. 60); *Харито(н)* (с. 62); *Хома* Ста(р)чикови(ч) (с. 58); *Яким* (с. 65) / *Яки(м)* (с. 61) та ін.

У низці імен у кінці з'явився ***-о***: *Гаврило* Аро(с)тови(ч) (с. 58) / *Га(в)рило* (с. 61), *Данило*, *Ма(р)ко* (с. 67), *Миха(и)ло* (с. 64) і под.

2.3. Усічені й усічено-суфіксальні чоловічі християнські іменні варіанти

В аналізованому християнському іменникý наявні різні усічення: передусім апокопа ***-ий***: *А(н)то(н)* Нелепови(ч) (с. 60) / *Аньтон* (с. 63) / *Анъто(н)* (с. 68); *А(р)ти(м)* Стрижеви(ч) (с. 57) / *Аръти(м)* Стрыжови(ч) (с. 68); *Васи(л)* Фе(д)цеви(ч) (с. 58); *Вла(с)* (с. 61), *Ула(с)* (с. 67); *Денис* (с. 68) / *Дени(с)* (с. 61) / *Денисъ* (с. 66); *Дмитрь* (с. 60) / *Дми(т)рь* Побратим (с. 59) / *Дмитръ* (с. 61); *Евхи(м)* (с. 68) / *Е(в)хи(м)* (с. 60); *Игнат* (с. 67) / *Игна(т)* (с. 68) і *Игна(т)* Кунашеви(ч) (с. 58) / *Игнатъ* (с. 62); *Мака(р)* (с. 68) і *Мака(р)* Ма(н)кови(ч) (с. 58); *Нехве(д)* (с. 63) < *Мефодий* (Керста, 1984, с. 120); *Ѡлифе(р)* (Атаманенко, 2024, с. 67); *Ѡпана(с)* (с. 65); *Ѡста(п)* (с. 66) і *Ѡста(п)* Ѡсмо(л) (с. 59) / *Ѡ(с)та(п)* (с. 63); *Па(р)хо(м)* (с. 68) і *Па(р)хо(м)* А(н)дросови(ч) (с. 58) / *Па(р)хомъ* (с. 65); *Пота(п)* (с. 61) / *Потапъ* (с. 67); *Проко(п)* (с. 60) / *Прокопъ* (с. 68); *Протасъ* (с. 66); *Супро(н)* (с. 66) та ін. За спостереженнями Р. Керсти, «тенденцію до скорочення суфікса ***-ий*** виявляють переважно багатоскладові імена, у двоскладових … формант ***-ий*** не скорочувався» (Керста, 1984, с. 71).

В імені *Лаври(н)* / *Ла(в)ри(н)* (Атаманенко, 2024, с. 61) < *Лаврентий* (Керста, 1984, с. 127) відбулося усічення кінцевого ***-тий***; у варіанті *Гурин* (Атаманенко, 2024, с. 67) / *Гури(н)* (с. 68) < *Гурий* (Керста, 1984, с. 108) суфікс ***-ий*** замінився на ***-инъ*** (с. 71), в *Ѡлекса* (Атаманенко, 2024, с. 65) — на ***-а***. Імена *Кли(м)* (с. 67) і *Кли(м)* Руды(и) (с. 60) < *Климентъ* (Керста, 1984, с. 116), *Свири(д)* Ю(р)кови(ч) (с. 60) < *Спиридонъ* (Керста, 1984, с. 127) зазнали усічень кінцевих ***-ентъ***, ***-онъ***.

Синкопа засвідчена в іменному варіанті *Ко(р)не(и)* (Атаманенко, 2024, с. 66) < *Корнилий* (Керста, 1984, с. 117), ще в одному варіанті цього імені після скорочення суфікса ***-ий*** у кінці слова з'явилося приставне ***-о***: *Ко(р)нило* Ка(р)пови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 59).

Апокопа ***а-***, ***и-***, наявна в іменах *Гапон* чобота(р) (с. 65) / *Гапо(н)* (с. 62) < *Агафонъ* (Керста, 1984, с. 103); *Кудинъ* (Атаманенко, 2024, с. 64) / *Куди(н)* (с. 63) < *Акиндинъ* (Керста, 1984, с. 103); *Сидо(р)* (Атаманенко, 2024, с. 68) і *Сидо(р)* Сто(л)бычи(ч) (с. 60) < *Исидоръ* (Керста, 1984, с. 115).

Усічено-суфіксальні іменні варіанти представлені одиничними прикладами: *Гри(н)* Ско(ч)ко (Атаманенко, 2024, с. 58); *Ста(с)* Домашеви(ч) (с. 59), як підкреслює П. Чучка, за походженням *Стась* — слов'янське суфіксальне утворення від календарного імені *Євстахій* через стадію варіантів *Остап*,

Стах, а зближення / отожнення з іменем *Станіслав* настало пізніше (Чучка, 2011, с. 331); *Гри(ц)* Ωтаман (Атаманенко, 2024, с. 68); *Процъ* (с. 67); *Тру(ш)* (с. 63) < *Трохим* чи *Трухан* (Mytnik, 2010, с. 79) < *Труфан*, *Трухан* < *[Ми]трофан*, менш імовірне походження від апел. *труш* ‘гнилизна, пліснява, затхлість’ (Чучка, 2005, с. 560), І. Трійняк онім *Труш* зараховує до варіантів імені *Трохим* (Трійняк, 2005, с. 366); *Ми(х)но* (Атаманенко, 2024, с. 67); *Са(х)но* (с. 60) < від *Сафоній*, *Софоній* чи якогось іншого імені на *Са-* (Чучка, 2005, с. 504), < від *Софоній* / *Софон* чи *Олександр* (Mytnik, 2010, с. 75); *Юхно* (Атаманенко, 2024, с. 63) < *Юхим* / *Єфим* чи *Йосип* (Mytnik, 2010, с. 45) та ін.

Низка варіантів може бути мотивована як християнськими, так і слов’янськими іменами: *Гу(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 69) < християн. *Гурій* чи < слов. *Гудислав* (Mytnik, 2010, с. 37); *Да(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 67), імена *Дац* / *Даць*, на думку П. Чучки, — це 1) усічено-суфіксальні утворення календарного імені, яке починається на *Да-* зразка *Данило*, *Дарій*, *Дасій*; 2) фонетична видозміна таких слов’янських імен, як *Богдан* чи *Дажбог* (Чучка, 2011, с. 149–150); *Ти(ш)* Ωгоро(д)ни(к) (Атаманенко, 2024, с. 59) < християн. *Тихін* чи < слов. *Тихомиръ*, *Тихославъ* (Mytnik, 2010, с. 79).

2.4. Суфіксальні чоловічі християнські варіанти імен

Найбільше в аналізованому іменникý суфіксальних варіантів чоловічих християнських імен, передусім тих, що містять суфікс ***-к(о)***, який уже в давньоукраїнську добу втратив демінутивно-експресивне значення внаслідок своєї продуктивності й перетворився на нейтральний структурний ономастичний формант (Гумецька, 1958, с. 13). Здатність приєднуватися до будь-яких основ (окрім тих, котрі закінчуються сполученням двох приголосних, наприклад: *Петрь* (Атаманенко, 2024, с. 60) — *Петра(ш)* (с. 68), *Петро(к)* Во(и)теховичъ (с. 65), сприяла тому, що майже кожне ім’я церковного календаря мало народний варіант на ***-к(о)***.

Указаний формант зрідка приєднується до повних імен: *Ле(в)ко* (с. 62), *Я(н)ко* (с. 60).

Найчастіше твірними основами похідних варіантів на ***-к(о)*** слугують усічені імена: *Васко* (с. 69) і *Васко* Лу(и) (с. 67) / *Ва(с)ко* (с. 66) і *Ва(с)ко* Цыкало (с. 59) — *Василь* (Керста, 1984, с. 106; Mytnik, 2010, с. 82); *Га(р)ко* Семе(н)кови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 58) — *Герасимъ* (Керста, 1984, с. 132); *Евъко* (Атаманенко, 2024, с. 68) / *Євъко* (с. 64), Р. Керста варіант *Євко* вважає похідним від *Євдокимъ* (Керста, 1984, с. 110), І. Митник зазначає, що форми з початковим *Єв-* < *Іов* / *Йов* чи *Євдокій*, *Євласій*, *Євлампій* (Mytnik, 2010, с. 38–39); *Еско* (Атаманенко, 2024, с. 65) / *Е(с)ко* (с. 62) / *Єско* Бояри(н) (с. 59) — *Йосип* (Керста, 1984, с. 115; Mytnik, 2010, с. 45); *Зе(н)ко* Бо(б)ри(к) (Атаманенко, 2024, с. 58) / *Зенъко* (с. 64) — *Зиновий* (Керста, 1984, с. 112), *Зенон* (Mytnik,

2010, с. 84); *Ко(с)ко* (Атаманенко, 2024, с. 62), І. Митник підкреслює, що форми з початковим *Кос-* можуть походити від імен *Касян*, *Косма* (Mytnik, 2010, с. 48); *Ωниско* (Атаманенко, 2024, с. 66) — *Онисий* (Керста, 1984, с. 122; Mytnik, 2010, с. 65); *Па(н)ко* Накрывалови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 58), серед варіантів імені *Пантелеймонъ* Р. Керста наводить *Панко*, *Панько*, *Панюта*, *Паней*, *Панецъ* (Керста, 1984, с. 123), *Пан-* < *Пантелеймон* або *Панас* (Mytnik, 2010, с. 66); *Саво(ст)ко* (Атаманенко, 2024, с. 61) / *Саво(с)тько* (с. 60) / *Савостько* (с. 64); *Са(н)ко* (с. 66) — *Александръ* (Керста, 1984, с. 103–104; Mytnik, 2010, с. 62–63); *Сасъко* (Атаманенко, 2024, с. 66) — *Сасоний* (Керста, 1984, с. 125; Mytnik, 2010, с. 72–73); *Сачко* (Атаманенко, 2024, с. 62) — *Исаакий* (Керста, 1984, с. 115; Mytnik, 2010, с. 39); *Сенко* (Атаманенко, 2024, с. 68) і *Сенко* Боролы(с) (с. 60) / *Се(н)ко* (с. 68) і *Се(н)ко* Ωгоро(д)ни(к) (с. 59) / *Сенько* (с. 61) / *Сенъко* (с. 65) < *Семен* (Керста, 1984, с. 126), варіант *Сен-*, на думку І. Митник, міг утворитися як від *Семен*, так і від *Авксентій*, *Арсен*, *Ксенофонт*, *Олександр* (Mytnik, 2010, с. 73); *Фе(д)ко* (Атаманенко, 2024, с. 60) / *Хведко* Ωгоро(д)ни(к) (с. 59) / *Хве(д)ко* (с. 65) і *Хве(д)ко* Коре(ц)ки(и) (с. 60) / *Хве(д)ко* По(л)ски(и) (с. 58) / *Хведъко* / *Хо(д)ко* (с. 68) — *Федоръ* (Керста, 1984, с. 128–129; Mytnik, 2010, с. 31–32); *Ха(р)ко* (Атаманенко, 2024, с. 67) < *Харитонъ* або *Захария* (Керста, 1984, с. 137); *Ю(р)ко* (Атаманенко, 2024, с. 68) — *Юрий* (Керста, 1984, с. 130–131; Mytnik, 2010, с. 46) та ін.

Група іменних варіантів із суфіксом ***-к(о)*** може бути мотивована як християнськими, так і слов'янськими іменами: *Данко* Наумович (Атаманенко, 2024, с. 58) / *Данько* (с. 60), імена з початковим *Дан-* < християн. *Данило*, *Денис* чи слов. *Боданъ*, *Данславъ* (Mytnik, 2010, с. 27) < *Дан* / *Дань* < *Богдан* («не виключено, що раніше співвідносилося з праслов'янськими іменами зразка *Данислав*ъ»), *Данило*, *Йордан* (Чучка, 2011, с. 146–147); *Ме(л)ко* (Атаманенко, 2024, с. 62) — варіант імені *Омелян* < *Ємилианъ* (Керста, 1984, с. 111). І. Митник зазначає, що форми з початковим *Мел-* < християн. *Мелетій* чи *Омелян* або < слов. *Милонѣгъ*, *Милослав* (Mytnik, 2010, с. 57); *Ра(д)ко* (Атаманенко, 2024, с. 60) і *Ра(д)ко* Се(н)кеви(ч) (с. 58) < *Рад-* < християн. *Радивон*, *Радіон* чи < слов. *Радислав*, *Радомир*, *Радогост*, *Радосин*, *Домарад* (Mytnik, 2010, с. 71; Чучка, 2005, с. 295); *Се(м)ко* (Атаманенко, 2024, с. 65) < християн. *Семен* або < слов. *Семирадъ* (Mytnik, 2010, с. 73).

Поєднується формант ***-к(о)*** і з усічено-суфіксальними варіантами: *Гри(н)ко* (Атаманенко, 2024, с. 68) < *Грин-* < *Григорий* (Керста, 1984, с. 108; Mytnik, 2010, с. 36–37); *Гри(ц)ко* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Гриц-* < *Григорий* (Керста, 1984, с. 108); *Лу(ц)ко* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Луц-* < *Лука* (Керста, 1984, с. 118; Mytnik, 2010, с. 53); *Мацько* (Атаманенко, 2024, с. 66) < *Мац-* < *Матвій* (Керста, 1984, с. 119–120; Mytnik, 2010, с. 56–57); *Ωна(ц)ко* (Атаманенко, 2024, с. 60) < *Онац-* < *Анания* (Керста, 1984, с. 104); *Стецъко* (Атаманенко, 2024, с. 65); *Яцко* Ка(р)пови(ч) (с. 59) / *Я(ц)ко* (с. 60) / *Яцько* (с. 63) < *Яц-* <

Яків, *Яким* (Mytnik, 2010, с. 41); *Гришко* (Атаманенко, 2024, с. 65) / *Гри(ш)ко* (с. 63) / *Гришъко* (с. 64) / *Гры(ш)ко* (с. 67) < *Гриш-* < *Григорий* (Керста, 1984, с. 108; Mytnik, 2010, с. 36–37); *Ивашко* (Атаманенко, 2024, с. 66) / *Ива(ш)ко* (с. 62) / *Ивашъко* (с. 65) < *Иваш-* < *Иван* (Керста, 1984, с. 113–114; Mytnik, 2010, с. 39–41); *Меле(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 60) і *Меле(ш)ко* Ра(ч)кови(ч) (с. 64) — *Мелетий* (Керста, 1984, с. 120); *Мишко* (Атаманенко, 2024, с. 68) / *Ми(ш)ко* (с. 63) і *Ми(ш)ко* Бояри(н) (с. 59) / *Мишъко* (с. 68) < *Миш-* < *Михайло* (Керста, 1984, с. 120–121; Mytnik, 2010, с. 58); *Ѡлешко* (Атаманенко, 2024, с. 61) / *Ѡле(ш)ко* (с. 68) / *Ѡлешъко* (с. 67) < *Олександр*, *Олексій* (Mytnik, 2010, с. 62); *Ѡна(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 60) < *Онаш-* < *Анания* (Керста, 1984, с. 104); *Ѡно(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 63) < *Онош-* < *Онуфрий* (Керста, 1984, с. 122; Mytnik, 2010, с. 64); *Ѡста(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 68) < *Осташ-* < *Остап* (Керста, 1984, с. 110; Mytnik, 2010, с. 65); *Па(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Паш-* < *Павло*, *Пахомій*, *Пафнутій* (Чучка, 2005 с. 434); *Тере(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 60) і *Тере(ш)ко* чобота(р) (с. 65) / *Тере(шк)о* (с. 60), пор. *Тере(х)* (с. 62) < *Терентий* (Керста, 1984, с. 127; Mytnik, 2010, с. 79); *Тру(ш)ко* (Атаманенко, 2024, с. 66) — *Трифонъ* (Керста, 1984, с. 128), форми з початковим *Труш-* < *Трохим*, *Трухан* (Mytnik, 2010, с. 79); *Юшъко* (Атаманенко, 2024, с. 69) < *Юш-* < *Юхим*, *Йосип* (Mytnik, 2010, с. 45) і под.

Деякі імена можуть походити не лише від християнських, а й від слов'янських імен: *Миско* (Атаманенко, 2024, с. 67) — *Михайло*, *Мисаїл* (Mytnik, 2010, с. 58), на думку П. Чучки, «ім'я *Миско*, правдоподібно, є усіченим варіантом давньоєврейського особового імені *Мисаїл*, хоча з таким же успіхом можна його виводити від котрогось слов'янського двоосновного імені, яке містить основу *-мысл-* типу *Добромыслъ*» (Чучка, 2011, с. 242–243); *Да(ш)ко* Ма(н)кови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 58) — христ. *Давид*, *Данило*, *Йордан*, *Дарій*, *Дасій* чи слов. *Богдан* (Чучка, 2011, с. 151); *Тишко* (Атаманенко, 2024, с. 67) / *Ти(ш)ко* (с. 64), пор. *Ти(ш)* Ѡгоро(д)ни(к) (с. 59) < христ. *Тихін* чи < слов. *Тихомиръ*, *Тихославъ* (Mytnik, 2010, с. 79).

Ім'я *Па(с)ко* (Атаманенко, 2024, с. 67) < *Пас-* І. Митник потрактовує як дериват від христ. *Павло*, *Пахом*, *Пафнутій* (Mytnik, 2010, с. 67), у пам'ятках Волині засвідчено варіант *Pasiowi* (Д. в.), 1662 р. (с. 68), а П. Чучка стверджує, що *Паско* — «особове ім'я, генетично пов'язане з демінутивним апелятивом *паска*, що йде від лат. *passus* 'страдник'» (Чучка, 2011, с. 273).

На другому місці за частотою вживання християнські імена із суфіксом ***-ецъ***, проте кількісно вони значно поступаються варіантам із формантом ***-к(о)*** й утворюються від усічено-суфіксальних та усічених імен: *Грине(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 68) / *Гринецъ* (с. 64), *Дане(ц)* (с. 62) (див. вище коментар до імені *Данко*), *Зане(ц)* (с. 67) < *Зан-* < *Захар* (Керста, 1984, с. 112) < *Захар* чи *Зенон* (Mytnik, 2010, с. 84), *Проне(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 62), форми

з початковим *Прон-* < *Прокоп* чи *Софрон* / *Сопрон* (Mytnik, 2010, с. 69); *Гуле(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 65) < *Гул-* < *Юліан*, *Уліян*, *Гуліян* (Mytnik, 2010, с. 37), *Ла(в)рине(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Лаврин* < *Лаврентий* (Керста, 1984, с. 117; Mytnik, 2010, с. 51–52); *Ωстапе(ц)* (Атаманенко, 2024, с. 66) < *Остап* < *Євстафий* (Керста, 1984, с. 110; Mytnik, 2010, с. 65); *Пане(ц)* Иванови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 59) < *Пан-* < *Пантелеймон* або *Панас* (Mytnik, 2010, с. 66), *Хведе(ц)* Накрывалови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 58) < *Хвед-* < *Федоръ* (Керста, 1984, с. 128–129; Mytnik, 2010, с. 31–32). Очевидно, варіант *Гане(ц)* Голе(ц)ки(и) (Атаманенко, 2024, с. 58) / *Ганець* (с. 65) із суфіксом ***-ець*** походить, як і українське здрібніло-пестливе ім'я *Ганко*, від нім. *Нап* < *Johann* (Чучка, 2005, с. 137) та ін.

Інші іменні варіанти мають незначну кількість прикладів:

-ук / ***-юк***: *Костюк* Трухонови(ч) / *Костю(к)* (Атаманенко, 2024, с. 67) < *Кость* < *Костянтин* (Керста, 1984, с. 117; Mytnik, 2010, с. 49); *Минюк* Голе(ц)ки(и) (Атаманенко, 2024, с. 60) < *Мин-*, яке, зазначає І. Митник, може походити від *Мина*, *Михайло*, *Дмитро*, *Веніамін*, *Євмен* або від складного імені з компонентом *Міні-* (Mytnik, 2010, с. 60); *Сенюкъ* (Атаманенко, 2024, с. 65) < *Сен-* < *Семен*, *Авксентій*, *Арсен*, *Ксенофонт*, *Олександр* (Mytnik, 2010, с. 73) і под.;

-ут(а) / ***-ют(а)***: *Васюта* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Вас-* < *Василь* (Керста, 1984, с. 106; Mytnik, 2010, с. 82); *Мисюта* (Атаманенко, 2024, с. 68) < *Мис-* < *Михайло*, *Мисаїл* (Mytnik, 2010, с. 58), *Ωлисюта* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Олис-* < *Єлисей* (Керста, 1984, с. 111), *Мишута* (Атаманенко, 2024, с. 67) і *Мишута* Ухреди(ч) (с. 59) < *Миш-* < *Михайло* (Керста, 1984, с. 120–121), пор.: ім'я *Mysiutha*, 1603 р. (Mytnik, 2010, с. 58).

-аш: *Лука(ш)* (Атаманенко, 2024, с. 62) < *Лука* (Керста, 1984, с. 118; Mytnik, 2010, с. 53); *Петра(ш)* (Атаманенко, 2024, с. 68) / *Пе(т)ра(ш)* Ку(л)бачи(ч) (с. 59); *Тома(ш)* (с. 62) — І. Митник підкреслює, що форма *Томаш* може походити від слов. *Томислав* (Mytnik, 2010, с. 27);

-ош: *Тимош* (Атаманенко, 2024, с. 68) / *Тимо(ш)* (с. 67) і *Тимо(ш)* А(н)дросови(ч) (с. 58) — *Тимофій* (Керста, 1984, с. 127; Mytnik, 2010, с. 80); *Яро(ш)* (Атаманенко, 2024, с. 63) / *Ярошъ* Запади(н)ски(и) (с. 65) < *Ярофей*, *Ярема*, *Ярослав* (Mytnik, 2010, с. 44), на думку П. Чучки, ім'я *Ярош* утворено від слов'янських двоосновних імен *Ярослав*, *Яромир* усічувально-суфіксальним способом за допомогою новоствореного суфікса ***-ош***; на Наддніпрянщині початку XVII ст., як і в Білорусі, ім'я *Ярош* < христ. *Єрофей* / *Ярофей* (Чучка, 2011, с. 371–372) і под.;

-к(а): *Ωна(н)ка* Наумови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 58) < *Анания* (Керста, 1984, с. 104), у матеріалах Р. Керсти та І. Митник не засвідчено варіанта із суфіксом ***-к(а)*** (Керста, 1984, с. 104; Mytnik, 2010, с. 23); *Савка* (Атаманенко,

2024, с. 65) / *Са(в)ка* Игнатови(ч) (с. 58) < *Сава* (Керста, 1984, с. 125), < *Сава*, *Савел*, *Савелій* (Mytnik, 2010, с. 73) та ін.

Одиничними прикладами представлені іменні варіанти із суфіксами: ***-аг(а)***, ***-ак***, ***-ик***, ***-ок***, ***-ина***, ***-ур(а)***, ***-ись***: *Юрага* Барашо(в)ски(и) (Атаманенко, 2024, с. 59) < *Юр-* < *Юрий* (Керста, 1984, с. 130–131); *Є(р)ма(к)* Иванови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 58) / *Е(р)макъ* (с. 66) — *Єрмолай* (Керста, 1984, с. 112; Mytnik, 2010, с. 44); *Лаврикъ* (Атаманенко, 2024, с. 65) < *Лавръ* (Керста, 1984, с. 117), < *Лаврентій* / *Лаврін*, *Лавро* / *Лавр* (Mytnik, 2010, с. 51); *Петро(к)* (Атаманенко, 2024, с. 66) і *Петро(к)* Во(и)теховичъ (с. 65) < *Петръ* (Керста, 1984, с. 23); *Хведорина* (Атаманенко, 2024, с. 64), оскільки в реєстрах немає вказівки на стать іменованого, то цим іменем могла бути названа й жінка, у «Словнику українських імен» І. Трійняка варіанти *Федорина* мають і чол. *Федор*, і жін. *Федора* (Трійняк, 2005, с. 375, 378); *Мишура* Ва(с)кови(ч) (Атаманенко, 2024, с. 59) < *Миш-* < *Михайло* (Керста, 1984, с. 120–121), пор.: ім'я *Mysiura*, 1695 р., патроніми *Mysiurka*, 1695 р., *Mysiuryk*, 1759 р. (Mytnik, 2010, с. 58); *Ивани(с)* (с. 62) < *Иван* (Керста, 1984, с. 113–114).

2.5. Словотвірні варіанти чоловічих християнських імен

Найбільшою кількістю словотірних варіантів представлені імена ***Михайло*** (8 варіантів): *Миха(и)ло* (Атаманенко, 2024, с. 64), *Миха(л)* Деревенец(к)и(и) (с. 69), *Миско* (с. 67), *Мисюта* (с. 68), *Ми(х)но* (с. 67), *Мишко* (с. 68) / *Ми(ш)ко* (с. 63) і *Ми(ш)ко* Бояри(н) (с. 59) / *Мишъко* (с. 68), *Мишура* Ва(с)кови(ч) (с. 59), *Мишута* (с. 67) і *Мишута* Ухреди(ч) (с. 59); ***Григорей*** (7 варіантів): *Григоре(и)* (с. 60), *Гри(н)* Ско(ч)ко (с. 58), *Грине(ц)* (с. 68) / *Гринецъ* (с. 64), *Гри(н)ко*, *Гри(ц)* Ωтаман (с. 68), *Гри(ц)ко* (с. 62), *Гришко* (с. 65) / *Гри(ш)ко* (с. 63) / *Гришъко* (с. 64) / *Гры(ш)ко* (с. 67); ***Данило*** (5 варіантів): *Данило* (с. 67), *Дане(ц)* (с. 62), *Данко* Наумович (с. 58) / *Данько* (с. 60), *Да(ц)* (с. 67), *Да(ш)ко* Ма(н)кови(ч) (с. 58); ***Семен*** (4 варіанти): *Семе(н)* (с. 66) і *Семе(н)* Лѧшко (с. 59), *Се(м)ко* (с. 65), *Сенко* (с. 68) і *Сенко* Боролы(с) (с. 60) / *Се(н)ко* (с. 68) і *Се(н)ко* Ωгоро(д)ни(к) (с. 59) / *Сенько* (с. 61) / *Сенъко*, *Сенюкъ* (с. 65).

Імена *Васи(л)*, *Иван*, *Лаври(н)*, *Лука*, *Она(н)ко*, *Павелъ*, *Петръ*, *Прокопъ*, *Трухонъ* у досліджуваних реєстрах мають по 3 словотвірних варіанти: ***Васи(л)*** Фе(д)цеви(ч) (с. 58), *Васко* (с. 69) і *Васко* Лу(и) (с. 67) / *Ва(с)ко* (с. 66) і *Ва(с)ко* Цыкало (с. 59), *Васюта* (с. 62); ***Иван*** (с. 67) / *(Иван)* (с. 66) / *Ива(н)* Тишеви(ч) (с. 59), *Ивани(с)* (с. 62), *Ивашко* (с. 66) / *Ива(ш)ко* (с. 62) / *Ивашъко* (с. 65); ***Лаври(н)*** / *Ла(в)ри(н)* (с. 61), *Ла(в)рине(ц)* (с. 62), *Лаврикъ* (с. 65); ***Лука*** (с. 65), *Лука(ш)*, *Лу(ц)ко* (с. 62); ***Ωна(н)ка*** Наумови(ч) (с. 58), *Ωна(ц)ко*, *Ωна(ш)ко* (с. 60); ***Паве(л)*** (с. 61) / *Павелъ* (с. 69), *Па(с)ко* (с. 67), *Па(ш)ко* (с. 62); ***Петръ*** (с. 60) і *Пе(т)рь* Ка(р)пови(ч) (с. 59) / *Петръ*, *Петра(ш)* (с. 68) / *Пе(т)ра(ш)* Ку(л)бачи(ч) (с. 59), *Петро(к)* (с. 66) і *Петро(к)*

Во(и)теховичъ (с. 65); ***Проко(п)*** (с. 60) / *Прокопъ* (с. 68), *Проне(ц)* (с. 62), *Процъ* (с. 67); ***Трухонъ*** (с. 65), *Тру(ш)* (с. 63), *Тру(ш)ко* (с. 66); *Явхимъ* (с. 64), *Юхно* (с. 63), *Юшъко* (с. 69).

Інші імена представлені 1–2 варіантами, зокрема: *Ма(т)фе(и)* (с. 66) / *Ма(т)фи(и)* (с. 60) / *Матъфе(и)* (с. 65), *Мацько* (с. 66); *Микола(и)* (с. 63), *Микула* (с. 68); *Сава* (с. 60) і *Сава* Лу(б)чи(ч) (с. 59), *Савка* (с. 65) / *Са(в)ка* Игнатови(ч) (с. 58); *Степан* (с. 66) / *Степа(н)* (с. 64), *Стецъко* (с. 65); *Тере(х)* (с. 62), *Тере(ш)ко* (с. 60) і *Тере(ш)ко* чобота(р) (с. 65) / *Тере(ш)ко* (с. 60); *Ти(ш)* Ωгоро(д)ни(к) (с. 59), *Тишко* (с. 67) / *Ти(ш)ко* (с. 64); *Харито(н)* (с. 62), *Ха(р)ко* (с. 67); *Юрага* Барашо(в)ски(и) (с. 59), *Ю(р)ко* (с. 68) та ін.

Різноманітністю не лише словотвірних, а й фонетико-графічних варіантів відзначене ім'я ***Федор***: *Федор* (с. 66) і *Федор* Конашевичъ (с. 68) / *Федо(р)* (с. 67) / *Хведо(р)* і *Хведо(р)* Сухоно(с) (с. 68) / *Ходо(р)* (с. 67) і *Ходо(р)* Гу(г)нивы(и), *Фе(д)ко* (с. 60) / *Хведко* Ωгоро(д)ни(к) (с. 59) / *Хве(д)ко* (с. 65) і *Хве(д)ко* Коре(ц)ки(и) (с. 60) / *Хве(д)ко* По(л)ски(и) (с. 58) / *Хведъко* / *Хо(д)ко* (с. 68), *Хведе(ц)* Накрывалови(ч) (с. 58), *Хведорина* (с. 64).

2.6. Жіночі християнські імена

У досліджуваних поборових реєстрах засвідчено декілька жіночих християнських особових імен: *Варуша* (Атаманенко, 2024, с. 60), очевидно, походить від жін. *Варвара*, серед сучасних варіантів цього імені наявні *Варуся*, *Варушка* (Трійняк, 2005, с. 57); *Га(н)ка* (Атаманенко, 2024, с. 65); *Матруна* (с. 67); *Ωвдо(т)я* (с. 61); *Ωрина* (с. 61); *Проси(м)ка* (с. 61), у збірнику документів «Українське повсякдення ранньомодерної доби: Волинь XVI ст.» також трапляється жіноче ім'я *Просимъка:* «ключника и дєвокъ двє, Татаръку а *Просимъку*, з собою взѧли и до Корца попровадили» (Бездрабко та ін., 2014, с. 346) / «двокъ двє, *Татаръку* а *Просимъку*» (с. 347). На нашу думку, *Просимка* — варіант жін. христ. *Євфросинія*, у якому відбулися аферeза ***[je]***, спрощення ***[вф]***, зміна ***[ф]*** > ***[п]***, а ***[н]*** > ***[м]***, а також додався суфікс ***-к(а)***: у «Документах Брацлавського воєводства 1566–1606 років» виявлено жіноче ім'я *Ωпросимьꙗ* / *Просимъꙗ*, яким названо ту саму особу: «з дєржаньꙗ Фєдора Ѡлєши и жоны єго *Ωпросимьи*» (Крикун та ін., 2008, с. 415) / *Фєдороваꙗ Ѡлєшинаꙗ Просимъꙗ Ивановна Дѳби(ц)ко(г)[о]* (с. 440) / *Фєдороваꙗ Ѡлєшинаѧ Проси(м)ѧ Дѳби(ц)каѧ* (с. 443) / *Проси(м)и Дѳбицкого* (с. 444); до чоловічого імені *Євфросинъ* у XVI ст. Р. Керста наводить єдиний варіант *Євфросима* (Р. в.) із заміною ***[н]*** на ***[м]*** (Керста, 1984, с. 111), у «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» подано статті з реєстровими словами *Просимꙗинѫ* (З. в.) з позначкою: «див. *Просинꙗинъ* (прикм.)» і жін. *Просинъя* — особова назва *Єфросина*, *Єфросинія*, *Фросина* (ССУМ, 1978, с. 262–263; 1977, с. 350), з-поміж варіантів імені *Єфросинія* / *Євфросинія* І. Трійняк засвідчує

Просина, *Хросина*, *Хросинка*, *Фросинка* (Трійняк, 2005, с. 136). Крім того, в історико-етимологічному словнику П. Чучки «Слов'янські особові імена українців» відсутні оніми чол. *Просимко* / жін. *Просимка* (Чучка, 2011).

В аналізованому іменникý наявне й одне найменування жінки за чоловіком: *Ѡна(н)чиная*, вдова убогая (Атаманенко, 2024, с. 67).

Наукова новизна пропонованої статті полягає в тому, що антропонімікон первинних поборових реєстрів 70–80 років XVI ст. як одного з найдавніших джерел описово-статистичного характеру для Звягельської волості, які відображають «ідеальний» стан цієї латифундії на другу половину XVI ст. (Атаманенко, 2024, с. 56) уперше став предметом наукового вивчення.

3. ВИСНОВКИ

У первинних поборових реєстрах Звягельської волості 1570–1571 рр. і 1576 р. переважають однолексемні іменування, значно рідше вживані дволексемні антропонімні формули, які складаються загалом із чоловічих християнських повних, усічених, усічено-суфіксальних і суфіксальних варіантів імен. Найбільше в іменникý суфіксальних варіантів чоловічих особових християнських імен із суфіксом ***-к(о)***. У досліджуваних документах засвідчено декілька жіночих християнських особових імен: *Варуша*, *Га(н)ка*, *Матруна*, *Ѡвдо(т)я*, *Ѡрина*, *Просимка.* Подальше вивчення первинних поборових реєстрів Звягельської волості другої половини XVI ст. дасть змогу визначити особливості композитних, відкомпозитних і відапелятивних слов'янських імен та специфіку дволексемних антропонімоформул.

ЛІТЕРАТУРА

Атаманенко, В. (2024). Первинні поборові реєстри Звягельської волості другої половини XVI ст. [The primary conscription registers of the Zvyagel Volost of the second half of the 16th century]. *Наукові записки Національного університету „Острозька академія". Серія „Історичні науки"*, *35*, 54–70.

Бездрабко, В.В., Гримич, М.В., Кулаковський, П.М., Однороженко, О.А., Ульяновський, В.І. (ред.). (2014). *Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст.* [Ukrainian everyday life in the early modern period: A collection of documents. Vol. 1: Volhynia in the 16th century]. Київ: Фенікс.

ССУМ = Гринчишин, Д.Г., Гумецька, Л.Л., Керницький, І.М. (ред.). (1977–1978). *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the 14th–15th centuries] (т 1–2). Київ: Наукова думка.

Гумецька, Л.Л. (1958). *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.* [An essay on the word-formation system of the Ukrainian act language of the 14th–15th centuries]. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР.

Єфименко, І.В. (2003). *Українські прізвищеві назви XVI ст.* [Ukrainian surnames of the 16th century]. Київ.

Керста, Р.Й. (1984). *Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування* [Ukrainian anthroponymy of the 16th century: Male names]. Київ: Наукова думка.

Крикун, М., Піддубняк, О., Купчинський, О. (ред.). (2008). *Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років* [Documents of the Bratslav Voivodeship 1566–1606]. Львів: Наукове товариство імені Шевченка.

Осташ, Р.І. (2005). Українські особові імена середини XVII ст. як об′єкт лексикографії. 3 [Ukrainian personal names of the middle of the 17th century as an object of lexicography. 3]. *Студії з ономастики та етимології*, *2005*, 120–144.

Пахомова, С.М. (2012). *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages] (вид. 2-е). Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші.

Трійняк, І.І. (2005). *Словник українських імен* [Dictionary of Ukrainian names]. Київ: Довіра.

Худаш, М.Л. (1977). *З історії української антропонімії* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Київ: Наукова думка.

Чучка, П.П. (2005). *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник* [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Львів: Світ.

Чучка, П.П. (2011). *Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник* [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Ужгород: Ліра.

Шульгач, В.П. (2008–2023). *Нариси з праслов'янської антропонімії* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy] (ч. 1–8). Київ.

Ящук, Л.В. (2008). *Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.* [Anthroponymy of Zhytomyr Oblast of the 16th–17th centuries] [Дис. канд. філол. наук]. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku* [Anthroponymy of Volhynia in the 16th–18th centuries]. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

REFERENCES (TRANSLITERATION)

Âšuk, L. (2008). *Antroponìmìâ Žitomirŝini XVI–XVII st.* [Anthroponymy of Zhytomyr Oblast of the 16th –17th centuries] [Dis. kand. filol. nauk]. Žitomirskij derzhavnij unìversitet ìmenì Ìvana Frank.

Atamanenko, V. (2024). Pervinnì poborovì reêstri Zvâgel′skoï volostì drugoï polovini XVI st. [The primary conscription registers of the Zvyagel Volost of the second half of the 16th century]. *Naukovì zapiski Nacìonal'nogo unìversitetu „Ostroz'ka akademìâ". Serìâ „Ìstoričnì nauki"*, *35*, 54–70.

Bezdrabko, V.V., Grimič, M.V., Kulakovs′kij, P.M., Odnoroženko, O.A., Ul′ânovs′kij, V.Ì. (red.). (2014). *Ukraïns'ke povsâkdennâ rann'omodernoï dobi: zbìrnik dokumentìv. Vip. 1: Volin' XVI st.* [Ukrainian everyday life in the early modern period: A collection of documents. Vol. 1: Volhynia in the 16th century]. Kiïv: Fenìks.

Čučka, P.P. (2005). *Prìzviŝa zakarpats'kih ukraïncìv: ìstoriko-etimologìčnij slovnik* [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary]. L′vìv: Svìt.

Čučka, P.P. (2011). *Slovâns'kì osobovì ìmena ukraïncìv: ìstoriko-etimologìčnij slovnik* [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Užgorod: Lìra.

Êfimenko, Ì.V. (2003). *Ukraïns'kì prìzviŝevi nazvi XVI st.* [Ukrainian surnames of the 16th century]. Kiïv.

SSUM = Grinčišin, D.G., Gumec′ka, L.L., Kernic′kij, Ì.M. (red.). (1977–1978). *Slovnik staroukraïns'koï movi XIV–XV st.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the 14th–15th centuries] (t. 1–2). Kiïv: Naukova dumka.

Gumec′ka, L.L. (1958). *Naris slovotvorčoï sistemi ukraïns'koï aktovoï movi XIV–XV st.* [An essay on the word-formation system of the Ukrainian act language of the 14th–15th centuries]. Kiïv: Vid-vo Akademiï nauk Ukraïns′koï RSR.

Hudaš, M.L. (1977). *Z ìstoriï ukraïns'koï antroponìmìï* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kiïv: Naukova dumka.
Kersta, R.J. (1984). *Ukraïns'ka antroponìmìâ XVI st.: Čolovìčì ìmenuvannâ* [Ukrainian anthroponymy of the 16th century: Male names]. Kiïv: Naukova dumka.
Krikun, M., Pìddubnâk, O., Kupčins′kij, O. (red.). (2008). *Dokumenti Braclavs'kogo voêvodstva 1566–1606 rokìv* [Documents of the Bratslav Voivodeship 1566–1606]. L′vìv: Naukove tovaristvo ìmenì Ševčenka.
Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku* [Anthroponymy of Volhynia in the 16th–18th centuries]. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
Ostaš, R.Ì. (2005). Ukraïns′kì osobovì ìmena seredini XVII st. âk ob′êkt leksikografiï. 3 [Ukrainian personal names of the middle of the 17th century as an object of lexicography. 3]. *Studìï z onomastiki ta etimologiï*, 2005, 120–144.
Pahomova, S.M. (2012). *Evolûcìâ antroponìmnih formul u slovâns'kih movah* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages] (vid. 2-e). Užgorod: Vid-vo Oleksandri Harkušì.
Šulhač, V.P. (2008–2023). *Narisi z praslovâns'koï antroponìmìï* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy] (č. 1–8). Kiïv.
Trìjnâk, Ì.Ì. (2005). *Slovnik ukraïns'kih ìmen* [Dictionary of Ukrainian names]. Kiïv: Dovira.

SUMMARY

FEATURES OF PERSONAL IDENTIFICATION IN THE PRIMARY TAX REGISTERS OF THE ZVYAGEL VOLOST IN THE SECOND HALF OF THE 16TH CENTURY (PART 1)

The purpose of the work is to analyze the anthroponymic of the primary tax registers of the Zvyagel Volost from 1570–1571 and 1576: to describe the word-forming variants of names, primarily male Christian names, which most frequently appear in monolexemic designations and two-lexemic anthroponymic formulas. The research is based on the "Primary Tax Registers of Zvyagel Volost in the Second Half of the 16th Century", prepared for publication by V. Atamanenko (2024) from the manuscript "Vinnytsia Grodskyi sud". The study employs a descriptive method, including inventory and systematization of lexical material, as well as linguistic techniques such as lexical-semantic, etymological, and word-formation analysis. The scientific novelty of the proposed article lies in the fact that for the first time the subject of scientific study was the naming of the primary levy registers of the 70s–80s of the 16th century of the Zvyahelsk volost as one of the oldest sources of a descriptive and statistical nature, reflecting the then state of these landholdings.
The tax registers of the Zvyagel volost from 1570–1571 and 1576 predominantly feature monolexemic designations, most of which are male Christian names of various structures: full, truncated, truncated-suffixal, and suffixal. The most frequent are suffixal variants of male Christian personal names with the suffix *-k(o)*. The names *Mykhailo*, *Hryhorei*, *Danylo*, and *Semen* exhibit the highest number of word-formation variants. Other names have fewer variants, including *Vasyl*, *Ivan*, *Lavryn*, *Pavel*, *Petr*, *Trukhon*, and others. The name *Fedor* stands out for its diversity in both word-formation and phonetic-graphic variants. Additionally, several female Christian personal names are recorded: *Varusha*, *Ha(n)ka*, *Matruna*, *Ωvdo(t)ia*, *Ωryna*, and *Prosymka*. Further study of the primary conscription registers of the Zvyagel Volost of the second half of the 16th century will make it possible to determine the features of composite, decomposite, and appellative Slavic names and the specificity of two-locem anthroponymic formulas.

Keywords: anthroponymy, personal identification, personal name

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.5
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

MIROSLAV KAZÍK
miroslaw.kazik@wp.pl
ORCID: 0000-0003-0189-095X
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica
Banská Bystrica, Slovensko

ŽIVÉ OSOBNÉ MENÁ SLOBODNÝCH OSÔB V KOPANIČIARSKEJ OBCI PRAŠNÍK V OKRESE PIEŠŤANY

ABSTRAKT

Príspevok sa zameriava na neoficiálnu antroponymiu triedy slobodných osôb v jednej obci okresu Piešťany s kopaničiarskym charakterom. Analýza frekvencie jednotlivých modelov odráža súčasný stav poznania viacerých živých antroponymických sústav na Slovensku. Najpočetnejšie sú modely založené na oficiálnej pomenovacej sústave. Vyšší podiel rodinných mien s antroponymickým základom zhodným so základom mena domu, prítomnosť individuálnych charakteristík a výskyt rodinných mien odvodených z priezviska, ktoré sa tvarovo líšia od oficiálnych priezvisk, potvrdzujú, že živá pomenovacia sústava v skúmanej lokalite naďalej pretrváva.

Kľúčové slová: živé osobné mená, pomenovacie modely, funkčné členy, západné Slovensko, okres Piešťany

ÚVOD

Cieľom príspevku je modelovať živý antroponymický materiál získaný terénnym výskumom a štatisticky vyhodnotiť frekvenciu pomenovacích modelov živých osobných mien, ako aj využitie jednotlivých funkčných členov týchto mien. Na základe týchto údajov sa usilujeme charakterizovať živý pomenovací mikrosystém v jednej obci v okrese Piešťany s kopaničiarskym rázom. Výskum sa zameriava na živé osobné mená z triedy slobodných osôb. Bohatý materiál živých antroponým z vymedzeného špecifického regiónu západoslovenských kopaníc zároveň „archivujeme“, pretože sa v dôsledku demografických a spoločensko-ekonomických zmien takýto typ živého pomenúvania z bežnej komunikácie mladšej generácie vytráca.

Pre neúradné antroponymum používané najmä vo vidieckom prostredí sa na Slovensku vžil termín živé meno. Jeho autorom je Vincent Blanár, tvorca teórie vlastného mena a koncepcie živých (osobných) mien. Onymické modely sú podľa V. Blanára (1996, s. 132) systémotvornými prvkami onymickej sústavy. V tomto

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

príspevku charakterizujeme neúradnú pomenovaciu sústavu pomocou pomenovacích modelov (PM) a funkčných členov (FČ), z ktorých sa dané modely skladajú. Prinášame inventár živých osobných mien a repertoár pomenovacích modelov, ako aj analýzu funkčných členov neúradného pomenovania, čím prispievame nielen k opisu neúradného (živého) antroponymického mikrosystému kopaničiarskej obce Prašník v okrese Piešťany, ale aj k širšiemu poznaniu živého pomenovania v okrese Piešťany, ako aj makrosystému regiónu západného Slovenska. Funkčnými členmi (FČ) živého pomenovania sú rodné (krstné) meno, priezvisko, individuálna charakteristika, rodinné meno, meno domu a apelatívny člen.

Na strednom Slovensku sa realizoval rozsiahly výskum živých mien. Jeho výsledkom je veľká, asi dvojmiliónová kartotéka uložená na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Časť materiálu bola spracovaná v podobe dvojdielnej monografie (Blanár & Matejčík, 1978, 1983). Výskumu živých mien sa však venovali aj iní jazykovedci. Živé mená v hornonitrianskej oblasti komplexne spracovala I. Valentová (2009), v dizertačných prácach sa živému pomenovaniu venovali napr. M. Jozefovič (modelovanie živých mien zo stredného Slovenska, 2008), I. Kormancová Kopásková (oblasť Kysúc a Oravy, 2012), M. Szczerbová (slovensko-poľské pomedzie, 2015), M. Kazík (staroturianske kopanice, 2010). Z okresu Piešťany boli publikované práce o živých menách v obciach Moravany nad Váhom (napr. Kazík, 2011), Dolný Lopašov (Kazík, 2014) a Nižná (napr. Kazík, 2024).

Živé mená (ŽM) uvedené v tomto príspevku pochádzajú z kopaničiarskej obce Prašník v okrese Piešťany, ktorá má vyše 800 obyvateľov. Terénny výskum sa uskutočnil v 2. polovici 10. rokov 21. storočia.

Podľa oficiálnej internetovej stránky[1] obec Prašník svoju samostatnú históriu začala písať až v roku 1958, keď sa od Vrbového oddelili početné vrbovské kopanice — Borová Hora (U Mačečkov), Dolné Boory, Dúbrava, Grnča, Horné Boory, Chrasta, Pod Hrabinou, Poľana, Prašník, Stanovisko, U Bajcarov, U Ďurišov, U Fajnorov, U Hrotkov, U Kováčov, U Lajdov, U Marušicov, U Mosnákov, U Pavelčákov, U Rúbanskych, Volavec, Zbehy — z ktorých vznikla obec Prašník (názov dostala podľa najväčšej kopanice Prašník). V roku 1963 bola k Prašníku pripojená aj Pustá Ves (kopanica pôvodne patriaca k obci Šterusy).

Podobne obec Prašník charakterizuje Vlastivedný slovník obcí na Slovensku (Kropilák, 1977, s. 436) ako kopaničiarsku obec na juhovýchodnom úpätí severnej časti Malých Karpát pri sútoku Holešky s bočným prítokom, ktorá vznikla 1958 osamostatnením osady Prašník od Vrbového. Okrem časti Pustá Ves sa spomínajú osady Dolné Bory, Dúbrava, Grnča, Horné Bory, Chrasta, Pod Hrabinu, Poľana, Stanovisko, U Bajcarov, U Ďuričov, U Fajnorov, U Hrotkov, U Kováčov, U Lajdov, U Marušicov, U Mosnárov, U Pavelčákov, U Rúbanských, Volavec, Zbehy.

[1] https://www.prasnik.sk/obec/o-obci/

Výskum sme zrealizovali v celej obci okrem rómskej osady, ktorej obyvateľov majorita nepozná. U rómskeho etnika možno výskum uskutočniť samostatne. Pri terénnom výskume sme používali predovšetkým metódy dotazníka a riadeného rozhovoru. Skúmali sme živé mená používané staršou a strednou generáciou v spoločenskom úze obce v neutrálnej, bezpríznakovej situácii. Informátormi boli muži a ženy, pričom výrazne prevládali ženy. Zapisovali sme živé osobné mená jednotlivcov, živé mená rodiny a mená domu. Zisťovali sme všetky živé mená, ktoré informátor používa. Po výskume sme živé mená modelovali podľa metodiky V. Blanára (1978). Živé mená zapisujeme zjednodušenou fonetickou transkripciou.

ZNAČKOVACÍ APARÁT A KATEGORIZÁCIA ANTROPONYMICKÝCH PRVKOV

Rodné (krstné) meno môže mať úradnú podobu (K), hypokoristickú podobu (K), alebo inojazyčnú, nárečovú, nespisovnú alebo inak zmenenú nepravidelnú podobu (<K>). Priezvisko sa okrem úradnej podoby (P) môže vyskytovať v neúradnej forme, ktorá sa končí sufixom *-ka*, *-ech* (označenie sa používa, ak sú meno rodiny a meno domu odvodené od iného základu alebo sa nepoužívajú) (P) a môže sa objavovať i nepravidelná hlásková zmena priezviska (<P>). Rozoznávajú sa priezviská, ktoré majú zhodnú antropolexému s a) menom rodiny (P = RM), b) menom domu (P = MD) a c) menom rodiny a menom domu (P = RMD). Rodinné meno (RM) môže mať antropolexému zhodnú s a) menom domu (RM = MD), b) priezviskom (RM = P). Meno domu sa značí ako MD. Pri individuálnej charakteristike (CH) sa rozlišujú motivačné príznaky (zaznačujú sa horným indexom): ^{v} — telesné alebo duševné vlastnosti, ^{z} — trvalé, dočasné alebo bývalé zamestnanie, stav, záľuba, záujmy, ^{p} — pôvod a bydlisko, ^{n} — iná alebo nejasná motivácia. Okrem toho sa môže vyskytovať prezývka (charakteristika) motivovaná rodným (krstným) menom (CH^{n} = <K>) a priezviskom (CH^{n} = <P>). Apelatívny člen zaznačujeme ako A. V rámci sémantického príznaku [vzťahu k príbuzným osobám] sa rozlišujú príbuzenské motivačné príznaky, ktoré sa označujú dolným indexom: $_{1}$ — otec, $_{11}$ — matka, $_{3}$ — manžel, druh, priateľ, $_{33}$ — manželka, družka, priateľka, $_{4}$ — starý otec, $_{44}$ — stará matka, $_{7}$ — brat. Číselný index $_{2}$, ktorý označuje príznak rodiny ako celku (pri P, RM, MD), sa neoznačuje. (Pri zdvojenom indexe zaznačujeme aj index $_{2}$, napr. $_{1/2, 11/2}$). Znamienkom plus (+) sa pripájajú jednotlivé funkčné členy, ktoré spolu tvoria jeden model. Hviezdičkou (*) označujeme funkčný člen, ktorý sa predpokladá, nulou (^{0}) ten, ktorý sa používa fakultatívne, špicatými zátvorkami (<>) funkčný člen, ktorý sa používa v skrátenej alebo ináč adaptovanej podobe. Do zátvoriek sa dávajú funkčné členy, ktorými sa pomenúva jedna osoba (obyčajne pri opisnom pomenovaní) — ( ), [ ]. Dvojbodka (:) sa kladie za tie funkčné členy, ktoré

sa spolu používajú aj v nasledujúcom pomenovaní rodiny alebo domu. Lomka (/) ukazuje, že pomenovacím východiskom je symbol na ľavej strane. Funkčný člen na pravej strane ukazuje uplatnenie v dnešnej antroponymickej sústave. Funkčné členy pred znamienkom „rovná sa“ (=) a za znamienkom majú zhodnú antroponymickú lexému a vzťahujú sa na tenže denotát. Na ľavej strane sa uvádza funkčný člen, ktorý sa pokladá za slovotvorné východisko.

Za živé osobné mená považujeme aj mená typu *sinovia Libora Nikodema* v súlade s názormi a výskumami V. Blanára, I. Valentovej, M. Kazíka a i. Predstavujú pomenovanie súrodencov (detí), ktorému by jednotlivo zodpovedali mená typu *sin Libora Nikodema*, resp. apelatívny člen v takomto mene by sa nahradil rodným (krstným) menom. Ide o prípady najmladších vekových skupín, ktoré pomenováva najstaršia veková skupina. Najčastejšie nepozná ich rodné (krstné) mená alebo mená vôbec, a tak pre pomenovanie detí volí opisné živé osobné mená.

POMENOVACIE MODELY SO ŽIVÝMI OSOBNÝMI MENAMI A ICH ČLENITOSŤ

Spolu bolo v obci v danej triede zistených 152 pomenovacích modelov a 512 ŽM. Jednočlenných je 14 modelov a 22 ŽM, dvojčlenných je 72 modelov a 391 ŽM, trojčlenných je 54 modelov a 85 ŽM, štvorčlenných je 12 modelov a 14 ŽM.

S FČ K bolo zistených 124 PM a 474 ŽM. S FČ K sú jednočlenné 2 modely a 3 ŽM, dvojčlenných je 58 modelov a 374 ŽM, trojčlenných 53 modelov a 84 ŽM, štvorčlenných je 11 modelov a 13 ŽM.

Dve K obsahujú 3 dvojčlenné modely a 3 ŽM:

Peter Ivušov $K + \underline{K}_1$
Lucka Ivušová $\underline{K} + \underline{K}_1$
Slávkin Filip $<K_{11}> + K$

Dve K obsahujú 7 trojčlenných modelov a 9 ŽM:

Matej Milošov Gajdošov $K + (K + RM = MD)_1$//*Matej Milošov Gajdoš* $K + K_1 + RM1 = MD$
Martin Branov Chovancéch $K + (\underline{K} + <RM> = MD)_1$
Fero Kvetin Herákovej//*Fero Kveti Herákovej* $\underline{K} + (\underline{K} + P_3 = RMD)_{11}$
Martina Bóréch Milkina $K + RM_1 = P + \underline{K}_{11}$//*Martina Bórová Milkina* $K + P_1 = RMD + \underline{K}_{11}$
Moniki Ančícovej Nikolas $(K + P_1 = RMD)_{11} + K$ *Zuski Pašmikéch Kupko* $(\underline{K} + \underline{P}_1)_{11} + \underline{K}$

Dve K má 6 štvorčlenných modelov a 7 ŽM:

mladí Brano Branov Chovancéch $A - \underline{K} + (\underline{K} + <RM> = MD)_1$
Tomáš Marošov Lipinskí (od Lajdov) $K + \underline{K}_1 + RM_1 = MD + {}^0MD_1 = P$

Matej Milošov u Fajnorov Kopeckích $K + K_1 + MD_1 = P + RM_1 = MD$

Palo Martinin Fajnorovej sin//Palko Martinin Fajnorovej sin $\underline{K} + (K + P_3 = RMD)_{11} + A$

Jakub Jurkovič Jarkin sin $K + P_1 = RMD + \underline{K}_{11} + A$

Marošov Martin Lipinskí (od Lajdov) $\underline{K}_1 + K + RM_1 = MD + {}^0MD_1 = P$

S FČ P je 65 PM a 277 ŽM. S FČ P je jednočlenný 1 model a 1 ŽM, dvojčlenných je 31 modelov a 221 ŽM, trojčlenných 29 modelov a 49 ŽM, štvorčlenných 4 modely a 6 ŽM.

S FČ CH je 24 PM a 37 ŽM. S FČ CH je jednočlenných 6 modelov a 12 ŽM, dvojčlenných 10 modelov a 14 ŽM, trojčlenných 5 modelov a 7 ŽM, štvorčlenných 3 modely a 4 ŽM.

S FČ RM je 66 PM a 203 ŽM. S FČ RM je jednočlenných 5 modelov a 6 ŽM, dvojčlenných 29 modelov a 154 ŽM, trojčlenných 24 modelov a 35 ŽM, štvorčlenných je 8 modelov a 8 ŽM.

Dve RM obsahuje 1 model a 1 ŽM: *Nikodémka Šlosárka* $RM_1 = P + <RM_1>$

Dve RM obsahuje 1 model a 1 ŽM: *mladá Nikodémka ot Školudov (Šlosárka)* $A - RM_3 = P + MD\ (CH^p) + {}^0<RM_3>$

S FČ MD je 10 PM a 10 ŽM. S FČ MD nie sú žiadne jednočlenné modely a ŽM, dvojčlenné sú 4 modely a 4 ŽM, trojčlenný je 1 model a 1 ŽM, štvorčlenných je 5 modelov a 5 ŽM.

S FČ A je 57 PM a 91 ŽM. S FČ A nie sú jednočlenné modely a ŽM, dvojčlenných je 8 modelov a 11 ŽM, trojčlenných 40 modelov a 69 ŽM, štvorčlenných 9 modelov a 11 ŽM.

Dve A má ŽM: *mladého Pištu Majovčáka céra* $(A - <K> + RM_1)_1 + A$

FREKVENČNÁ DISTRIBÚCIA POMENOVACÍCH MODELOV

1. Rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu.
   $\underline{K} + P_1 = RMD$, frekvencia 97.

   Miška Bielčíková, *Paťa Lipková*, *Rado Kubiš*, *Kupko Obuch*, *Jakupko Obuch*, *Lukinko Kazík*, *Lukáško Kazík*, *Andrejka Pribišová*, *Jaňíčko Pribiš*, *Lucka Marková*, *Luki Marek*, *Barborka Mareková*, *Miriamka Mosná*, *Palo Pašmík*, *Samko Ragan*, *Ivetka Ruščáková*, *Mišo Kázik*, *Matúško Nosko*, *Dano Náhlik*, *Paťo Kolník*, *Paťko Kolník*, *Boška Jašová*, *Miro Janeka*, *Lucka Janeková*, *Dena Nosková*, *Maťo Nosko*, *Lianka Balcírová*, *Simi Bajcarová*, *Simonka Bajcarová*, *Domina Bajcarová*, *Dominka Bajcarová*, *Palko Turan*, *Jano Žažo*, *Palo Žažo*, *Šimi Seleckí*, *Šimonko Seleckí*, *Oliverko Seleckí*, *Evička Mocková*, *Majo Mocko*, *Janka Trgalová*, *Milanko Fajnor*, *Ivko Šlahor*, *Vlatko Dobrovockí*, *Ivka Eliašová*, *Ado Obuch*, *Paťo Priebracha*, *Maja Bajcarová*, *Kika Macová*, *Kristínka Macová*, *Mirko Maco*, *Miro Maco*, *Šťevka Priebrachová*, *Mirka Priebrachová*, *Mišo Škodáček*, *Števo Fajnor*, *Martinka Hargašová*, *Lucka Mocková*, *Kika Mocková*, *Timo Mocko*, *Dana Zemková*, *Milanko Šedo*, *Palino Osuskí*, *Emka Osuská*,

Dano Lacko, *Joško Nikodem*, *Miro Nikodem*, *Alžbetka Jurčová*, *Martinko Jurčo*, *Ondríg Murín*, *Ondro Murín*, *Janka Sedláková*, *Mišo Pagáč*, *Maroš Sadák*, *Lucka Sadáková*, *Ratko Bajcar*, *Paťo Bajcar*, *Miška Salamonová*, *Mirka Salamonová*, *Palo Palanski*, *Palo Valášek*, *Lubo Valášek*, *Deanka Bórová*, *Olina Fajnorová*, *Olinka Fajnorová*, *Martula Fajnorová*, *Martuška Fajnorová*, *Mirko Mrás*, *Danka Ferancová*, *Ondrík Kuric*, *Pavlínka Kuricová*, *Samko Bagar*, *Iva Kopecká*, *Ivka Kopecká*, *Jarka Bendová*, *Miro Lajda*, *Teo Dobruckí*, *Sonička Dobrucká.*

2. Rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca, ktorého antropobáza vychádza z priezviska.
$\underline{K} + RM_1 = P$, frekvencia 67.

Dana Zemkéch, *Mišo Kázikéch*, *Dano Náhlikéch*, *Boška Jašéch*, *Miro Janekéch*, *Lucka Janekéch*, *Dena Noskéch*, *Maťo Noskéch*, *Simi Bajcaréch*, *Simonka Bajcaréch*, *Domina Bajcaréch*, *Dominka Bajcaréch*, *Evička Mockéch*, *Majo Mockéch*, *Janka Trgaléch*, *Milanko Fajnoréch*, *Kika Bóréch*, *Pavlínka Bóréch*, *Milka Školutka*, *Maja Bajcaréch*, *Ivko Šlahoréch*, *Vlatko Dobrovodskích*, *Ivka Eliašéch*, *Ado Obuchéch*, *Paťo Priebrachéch*, *Šťevka Priebrachéch*, *Mirka Priebrachéch*, *Mišo Škodáčkéch*, *Števo Fajnoréch*, *Martinka Hargašéch*, *Lucka Mockéch*, *Kika Mockéch*, *Timo Mockéch*, *Palino Osuskích*, *Mirko Mrázéch*, *Ondrík Kuricéch*, *Pavlínka Kuricéch*, *Miška Bielčíkéch*, *Emka Osuskích*, *Dano Lackéch*, *Joško Nikodeméch*, *Miro Nikodeméch*, *Janka Sedlákéch*, *Maroš Sadákéch*, *Mišo Pagáčéch*, *Lucka Sadákéch*, *Ratko Bajcaréch*, *Paťo Bajcaréch*, *Palo Palanskích*, *Alžbetka Jurčéch*, *Martinko Jurčéch*, *Palo Valáškéch*, *Lubo Valáškéch*, *Deanka Bóréch*, *Olina Fajnoréch*, *Olina Fajnorka*, *Olinka Fajnoréch*, *Olinka Fajnorka*, *Martula Fajnoréch*, *Martula Fajnorka*, *Martuška Fajnoréch*, *Martuška Fajnorka*, *Natala Zolerka*, *Natala Zoleréch*, *Natálka Zolerka*, *Natálka Zoleréch*, *Ivetka Ruščákéch.*

3. Rodné (krstné) meno v úradnej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu.
$K + P_1 = RMD$, frekvencia 48.

Lukáž Nikodém, *Tomáš Škodáček*, *Oliver Obuch*, *Ondrej Škodáček*, *Darina Mosná*, *Matúž Banák*, *Šimon Banák*, *Matúž Lajda*, *Matúž Marek*, *Marián Mosní*, *Lucia Marková*, *Matúž Nosko*, *Jana Náhliková*, *Eva Kodajová*, *Oliver Seleckí*, *Zdenka Mocková*, *Eva Mocková*, *Marek Nosko*, *Milan Fajnor*, *Ela Stračárová*, *Marek Priebracha*, *Ema Jurášová*, *Vivien Jurášová*, *Marek Škodáček*, *Maroš Škodáček*, *Tomáš Škodáček*, *Lenka Škodáčková*, *Monika Bórová*, *Martina Bórová*, *Martin Fajnor*, *Monika Hargašová*, *Tomáš Pacek*, *Tomáž Zemko*, *Nela Osuská*, *Ema Osuská*, *Adam Lacko*, *Lenka Murínová*, *Ondrej Murín*, *Boris Suchán*, *Jana Sedláková*, *Marian Sadák*, *Patrig Bajcar*, *Marta Fajnorová*, *Ondrej Kuric*, *Tomáž Mocko*, *Janka Pagáčová*, *Igor Dobrovodskí*, *Martin Hamerlík.*

4. Rodné (krstné) meno v úradnej podobe a rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca, ktorého antropobáza vychádza z priezviska.
$K + RM_1 = P$, frekvencia 32.

Jana Náhlikéch, *Eva Kodajéch*, *Marek Noskéch*, *Zdenka Mockéch*, *Eva Mockéch*, *Milan Fajnoréch*, *Ela Stračárech*, *Tomáš Škodáčkéch*, *Lenka Škodáčkéch*, *Monika Bóréch*, *Martina Bóréch*, *Martin Fajnoréch*, *Marek Škodáčkéch*, *Maroš Škodáčkéch*, *Monika Hargašéch*, *Nela Osuskích*, *Ema Osuskích*, *Adam Lackéch*, *Marek Priebrachéch*, *Ema Jurášéch*, *Vivien Jurášéch*, *Tomáš*

Pacekéch, *Tomáž Zemkéch*, *Marta Fajnoréch*, *Marta Fajnorka*, *Ondrej Kuricéch*, *Jana Sedlákéch*, *Marian Sadákéch*, *Patrig Bajcaréch*, *Boris Sucháněch*, *Blanka Bajcarova*, *Milan Jančích.*

5. Apelatívny člen, rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu.
   $A - \underline{K} + P_1 = RMD$, frekvencia 10.

   mladí Šťevo Pašmík, *mladí Sveto Nosko*, *mladá Anka Kodajová*, *mlaččí Palo Osuskí*, *mladí Jarko Pribiš*, *mladí Lubo Škodáček*, *mlaččá Ivetka Mrázová*, *malá Klárka Uhríková*, *malí Teo Dobruckí*, *malí Tejko Dobruckí.*

6. Model $\underline{K} + P_1$, frekvencia 7.

   Anka Nosková, *Mirka* Ščepková, *Marcelko Bór*, *Kristínka Šulovská*, *Laurika Čierna*, *Milanko Milčík*, *Maksimko Roháček.*

7. Model $K + P_{11} = RMD$, frekvencia 7.

   Jakup Klajn, *Ema Klajnová*, *Aleksander Mikláš*, *Mário Baran*, *Tomáž Baran*, *Vanda Baranová*, *Liana Ančícová.*

8. Model $K + RM_1 = <P>$, frekvencia 6.

   Marek Škodákéch, *Maroš Škodákéch*, *Tomáš Škodákéch*, *Lenka Škodákéch*, *Martina Kĺčech*, *Roman Kĺčech.*

9. Model $\underline{K} + RM = P$, frekvencia 6.

   Domina Klajnéch//*Domča Klajnéch*, *Jarka Lajdéch*, *Katka Fajnoréch*//*Katka Fajnorka*, *Milka Baranka.*

10. Model $K + <P_1> = RMD$, frekvencia 6.

    Marek Škodák, *Maroš Škodák*, *Martina Kĺčová*, *Roman Kĺč*, *Tomáš Škodák*, *Lenka Škodáková.*

11. Model $\underline{K} + RM_1 = MD$, frekvencia 5.

    Lucka Jurovích, *Danko Gajdošov*, *Jaro Šenkár*//*Jaro Šenkáréch*, *Brano Hájnik.*

12. Model $\underline{K} + \underline{P}_1$, frekvencia 5.

    Anka Noskéch, *Mirka Ščepkéch*, *Mirka Gabriška*, *Milanko Milčíkéch*, *Ninka Pagáčka.*

13. Model $\underline{K} + P_{11} = RMD$, frekvencia 5.

    Natálka Ančícová, *Kubo Klajn*, *Emka Klajnová*, *Aleksik Mikláš*, *Martinko Otrupčák.*

14. Model A – P_1 = RMD, frekvencia 4.

mladí Lipka, *mladí Baran*, *malá Blašková*, *mladá Šulovská.*

15. Model $\underline{K}$ + <RM_1> = P, frekvencia 4.

Milanko Kázikéch, *Zuska Kázikéch*, *Danko Kázikéch*//*Dano Kázikéch*.

16. Model $\underline{K}$ + P = RMD, frekvencia 4.

Domina Klajnová//*Domča Klajnová*, *Katka Fajnorová*, *Jarka Lajdová*.

17. Model K + P_1, frekvencia 4.

Sofia Bórová, *Filip Plačko*, *Milan Milčík*, *Martin Milčík.*

18. Model $\underline{K}$ + <P_1> = RMD, frekvencia 4.

Mišo Ďurke, *Rišo Ďurke*, *Stano Kĺč*, *Mišo Škodák*.

19. Model $\underline{K}$ + P_1 = <RMD>, frekvencia 4.

Milanko Kázik, *Zuska Káziková*, *Danko Kázik*//*Dano Kázik.*

20. Model A – $\underline{K}$ + RM_1 = P, frekvencia 4.

mlaččí Palo Osuskích, *mladá Anka Kodajéch*, *mlaččá Ivetka Mrázéch*, *mladí Lubo Škodáčkéch*.

21. Model $(K + RM_1 = P)_{11}$ + A, frekvencia 4.

Petri Hamerlíčki sin//*Petrin Hamerlíčkin sin*//*Petri Hamerlíkech sin*, *Lenkin Otrupčákéch sin*.

22. Model CH^n : MD, frekvencia 3.

Gojo, *Škovránek*, *Gaštan*.

23. Model $\underline{K}$ + CH^p, frekvencia 3.

Anika Holanďanka, *Vanduška Holanďanka*, *Sveto Brnák.*

24. Model K + RM_{11} = MD, frekvencia 3.

Martin Šmrčko//*Martin Šmrčkéch*, *Darina Šmrčková.*

25. Model <K> + RM_1 = P, frekvencia 3.

Pišta Šagátéch, *Olga Fajnoréch*//*Olga Fajnorka*.

26. Model $\underline{K} + RM_{[1]} = P$, frekvencia 3.

Dano Uhríkech//*Danko Uhríkech*, *Palko Noskéch*.

27. Model $K + \underline{P}_1$, frekvencia 3.

Milan Milčíkéch, *Martin Milčíkéch*, *Nina Pagáčka.*

28. Model $A – K + RM_1 = P$, frekvencia 3.

malá Monika Raganova, *mladí Bohuž Bajcaréch*, *mladí Karol Kubiščch*.

29. Model $A – K + P_1 = RMD$, frekvencia 3.

mladí Karol Kubiš, *mladí Bohuž Bajcar*, *malá Ida Dobrucká*.

30. Model $\underline{K} + RM_1 = P$ — A, frekvencia 3.

Lutka Lajdéch mlaččia, *Tonko Hornáčkéch mlaččí*, *Tóno Hornáčkéch mlaččí*.

31. Model $\underline{K} + P_1 = RMD$ — A, frekvencia 3.

Lutka Lajdová mlaččia, *Tonko Hornáčeg mlaččí*, *Tóno Hornáčeg mlaččí*.

32.–59. Modely s frekvenciou 2:

Drahoš, *Tisko* $\underline{K}$ *Cica* (parádila sa), *Mistr Bín* (vie robiť grimasy) CH^v
Námorník, *Opchodníčka* CH^z
Borec, *Klobása* CH^n
Zolko//*Zolík* $CH^n = <P_1>$
Mizerák, *Podedvorskí* RM_1 : MD
Tomáš Starostov, *Ondrej Starostov* $K + CH^z_1$
Peter Jurovích, *Igor Čivorák* $K + RM_1 = MD$
Mišo Škodákéch, *Stano Kĺčech* $\underline{K} + RM_1 = <P>$
Dano Príbiščh, *Mila Duriška* $\underline{K} + *RM_1 = P$: MD
Jakup Klajnéch, *Ema Klajnéch* $K + RM_{11} = P$
Emka Klajnéch, *Kubo Klajnéch* $\underline{K} + RM_{11} = P$
Milan Juráš, *Peter Krankus* $K + P_1$: MD
Anka Mosná, *Dano Príbiš* $\underline{K} + P_1$: MD
Kika Bórová, *Pavlínka Bórová* $\underline{K} + P_1 = RM$
Pišta Šagát, *Olga Fajnorová* $<K> + P_1 = RMD$
Dominika Klajnová, *Lenka Ančícová* $K + P = RMD$
Starostov Tomáš, *Starostov Ondrej* $CH^z_1 + K$

mladí Jano Pašmik, mladí Lubo Škodák A – $\underline{K}$ + <P_1> = RMD
sinovia Liborovi Nikodemovi//sinovia Libora Nikodema A + ($\underline{K}$ + P = RMD)$_1$
Fero Kvetin Herákovej//Fero Kveti Herákovej $\underline{K}$ + ($\underline{K}$ + P_3 = RMD)$_{11}$
Palo Otrupčág ze Sichrov//Palko Otrupčág ze Sichrov $\underline{K}$ + P_1 = RMD + CH^p
Ščefan Kopecki (na Brezine)//Štefan Kopecki (na Brezine) <K> + P_1 + $^0CH^p$/MD : MD
Ferove Lisíkove céri, Janov Noskov sin ($\underline{K}$ + P = RMD)$_1$ + A
Petri Šmrčkéch sin//Petri Šmrčkovej sin (K + RM_{11} = MD)$_{11}$ + A
Kristinkine Vidarenej céri, Martini Fajnorovej céra (K + P_3 = RMD)$_{11}$ + A
Palo Martinin Fajnorovej sin//Palko Martinin Fajnorovej sin $\underline{K}$ + (K + P_3 = RMD)$_{11}$ + A
Ščefan Bajcar Fúzo mlaččí//Ščefan Bajcar Fúzo mladí <K> + P_1 = RMD + CH^n_4 – A

Modely s frekvenciou 1:
Jednočlenné:

Sanko (otec bol Samuel)	<$\underline{K}_1$> : MD
Holanďanki	CH^p
Škrabák	RM_1 (Nikodém — Škrabák)
Čivorák	RM_1 = MD
Šmrčko	RM_{11} = MD
Mikláška	RM = P
Zoler	P_1 = RMD

Dvojčlenné:

mladí Kešo	A – CH^n_1
mladí Fúzo	A – CH^n_4
mladí Ištok	A – RM_1 = MD
deti tích z Opchodu	A + (MD = CH^p)$_1$
céri Milčíka	A + P_1/MD
Peter Ivušov	K + $\underline{K}_1$
Lucka Ivušová	$\underline{K}$ + $\underline{K}_1$
Tomáž čo robí kuchára na Dúbrave u Pagáča	K + CH^z
Vanda Holanďanka	K + CH^p
Peter Klobása	K + CH^n
Pišta Gaštan	<K> + CH^n : MD
Mila Chráborka	$\underline{K}$ + RM_1 : MD
Pišta Podedvorskí	<K> + RM_1 : MD
Mirka Kuterkéch	$\underline{K}$ + RM = MD
Peter Krankuséch	K + *RM_1 = P : MD

Dominika Klajnéch	K + RM = P
Milan Kázikéch	K + <RM_1> = P
(Milan) Škodák	^{0}K + *RM_{44} = <P> : MD
Danko Bór	<$\underline{K}$> + P_1
Palko Nosko	$\underline{K}$ + $P_{[1]}$
Kupko Pašmikéch	$\underline{K}$ + $\underline{P}_{11}$
Lubo Milčík	<K> + P_1 : MD
Lubka Bórová	$\underline{K}$ + P
Milan Kázik	K + P_1 = <RMD>
Tomáš Vajkúni	K + P_4 = RMD
Slávkin Filip	<K_{11}> + K
Gajdošove céri	(RM = MD)$_1$ + A
Šrófik Stano	RM_1 = MD + $\underline{K}$
Šlosárka ot Školudov	<RM_1> + MD (CH^P)
Nikodémka Šlosárka	RM_1 = P + <RM_1>
Nikodémka ot Školudov	RM_1 = P + MD (CH^P)
Náhlička (ot Školudov)	RM_1 = P + ^{0}MD (CH^P)
Jiráskovej sin	(<P> : MD)$_{11}$ + A
Ragan Martin	P_1 = RMD + K
Miklášová Alica	P = RMD + K
Pašmik ten Maliar	P_1 = RMD + CH^z
Bór Podedvorskí	P_1 + RM_1 : MD

Trojčlenné:

mladí Lubo Škodákéch	A – $\underline{K}$ + RM_1 = <P>
mladí Luboš Škodáčkéch	A – <K> + RM_1 = P
mladí Luboš Škodákéch	A – <K> + RM_1 = <P>
mlatšia Monika Klajnéch	A – K + RM_{11} = P
mlatšia Monča Klajnéch	A – $\underline{K}$ + RM_{11} = P
staršia Monika Klajnéch	A – K + RM = P
staršia Monča Klajnéch	A – $\underline{K}$ + RM = P
mladí Luboš Škodáček	A – <K> + P_1 = RMD
mladí Luboš Škodák	A – <K> + <P_1> = RMD
staršia Monika Klajnová	A – K + P = RMD
staršia Monča Klajnová	A – $\underline{K}$ + P = RMD
mlatšia Monika Klajnová	A – K + P_{11} = RMD
mlatšia Monča Klajnová	A – $\underline{K}$ + P_{11} = RMD

deti Ivana Zmeku	$A + (K + P = RMD)_1$
vnuk po Bohušovi Bielkovi	$A + (\underline{K} + P)_4$
Matej Milošov Gajdošov	$K + (K + RM = MD)_1$
Matej Milošov Gajdoš	$K + K_1 + RM_1 = MD$
Martin Branov Chovancéch	$K + (\underline{K} + <RM> = MD)_1$
Danko Kopeckích (u Fajnorov)	$\underline{K} + RM_1 = MD + {}^0MD_1 = P$
Martina Bóréch Milkina	$K + RM_1 = P + \underline{K}_{11}$
Dušan Bór mladí	$K + P_1 = RMD - A$
Martina Bórová Milkina	$K + P_1 = RMD + \underline{K}_{11}$
Duško Nikodem (Námorník)	$\underline{K} + P_1 = RMD + {}^0CH^z$
Pavol Otrupčág ze Sichrov	$K + P_1 = RMD + CH^p$
Liborovi sinovia Nikodemovci	$\underline{K}_1 + A + RM_1 = P$
Janov Jankovích sin	$(\underline{K} + RM_1)_1 + A$
Mirki Kuterkéch céra	$(\underline{K} + RM = MD)_{11} + A$
Dominiki Klajnéch céra	$(K + RM = P)_{11} + A$
Katki Fajnorki céra	$(\underline{K} + RM = P)_{11} + A$
Deniskin Vančovej sin	$(\underline{K} + P_3)_{11} + A$
Moniki Ančícovej Nikolas	$(K + P_1 = RMD)_{11} + K$
Zuski Pašmikéch Kupko	$(\underline{K} + \underline{P}_1)_{11} + \underline{K}$
Vladove Čiernich vnučki	$(\underline{K} + RM = P)_4 + A$
Bohušov Bielkov vnuk	$(\underline{K} + P)_4 + A$
Milanov Bórov vnuk	$(K + P = RMD)_4 + A$
Janova Bosákova vnučka	$(\underline{K} + P = RMD)_4 + A$
Bívalého richtára brad Jana	$CHz_7 + A + \underline{K}_7$
Lajdéch Dušanova vnučka	$(RM = P + K)_4 + A$
Lajda ot Školudov mladí	$P_1 = RMD + MD\ (CH^p) - A$

Štvorčlenné:

mladí Brano Branov Chovancéch	$A - \underline{K} + (\underline{K} + <RM> = MD)_1$
mladí Ščefan Bajcar Fúzo	$A - <K> + P_1 = RMD + CH^n{}_4$
mladá Nikodémka ot Školudov (Šlosárka)	$A - RM_3 = P + MD\ (CH^p) + {}^0<RM_3>$
mladého Pištu Majovčáka céra	$(A - <K> + RM_1)_1 + A$
Tomáž Marošov Lipinskí (od Lajdov)	$K + \underline{K}_1 + RM_1 = MD + {}^0MD_1 = P$
Matej Milošov u Fajnorov Kopeckích	$K + K_1 + MD_1 = P + RM_1 = MD$
Jakub Jurkovič Jarkin sin	$K + P_1 = RMD + \underline{K}_{11} + A$
Marošov Martin Lipinskí (od Lajdov)	$\underline{K}_1 + K + RM_1 = MD + {}^0MD_1 = P$
Marošova Lipinskích céra (od Lajdov)	$\underline{K}_1 + RM_1 = MD + A + {}^0MD_1 = P$
Zuskina céra Heráčkina Postihnutá	$\underline{K}_{11} + A + RM_{11} = P + CH^v$

FUNKČNÉ ČLENY V MODELOCH A ŽM

V nasledujúcom tabuľkovom prehľade uvádzame, ako jednotlivé funkčné členy a ich typy vstupujú do štruktúry živých osobných mien a ich modelov. V tabuľkách 1. — 7. zobrazujeme počet typov jednotlivých funkčných členov od jednočlených po štvorčlenné modely a ŽM.

Tab. 1. Funkčný člen rodné (krstné) meno v modeloch a ŽM

FČ	Jednočlenné	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
K	-	26/133	14/18	4/4	44/155
^{0}K	-	1/1	-	-	1/1
K	1/2	25/231	15/34	2/3	43/270
<K>	-	5/8	5/6	2/3	12/17
<$\underline{K}$>	-	1/1	-	-	1/1
K_1	-	-	3/3	1/1	4/4
$\underline{K}_1$	-	2/2	5/7	4/4	11/13
$(<K>)_1$	-	-	-	1/1	1/1
<$\underline{K}_1$> : MD	1/1	-	-	-	1/1
K_{11}	-	-	5/10	1/2	6/12
$\underline{K}_{11}$	-	-	7/8	2/2	9/10
<K_{11}>	-	1/1	-	-	1/1
K_4	-	-	2/2	-	2/2
$\underline{K}_4$	-	-	4/4	-	4/4
$\underline{K}_7$	-	-	1/1	-	1/1
SPOLU	2/3	61/377	61/93	17/20	141/493

Tab. 2. Funkčný člen priezvisko v modeloch a ŽM

FČ	Jednočlenné	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
P_1	-	3/12	1/2	-	4/14
P	-	1/1	-	-	1/1
$\underline{P}_1$	-	2/8	-	-	2/8
$P_{[1]}$	-	1/1	-	-	1/1
$\underline{P}_{11}$	-	1/1	-	-	1/1
$(\underline{P}_1)_{11}$	-	-	1/1	-	1/1
$(P_3)_{11}$	-	-	1/1	-	1/1

pokrač. tab. 2

FČ	Jednočlenné	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
P_1/MD	-	1/1	-	-	1/1
P_1 : MD	-	4/6	-	-	4/6
P_1 = RM	-	1/2	-	-	1/2
P_1 = RMD	1/1	6/153	10/24	3/4	20/182
$(P = RMD)_1$	-	-	3/5	-	3/5
P = RMD	-	3/7	2/2	-	5/9
$<P_1>$ = RMD	-	2/10	2/3	-	4/13
P_1 = <RMD>	-	2/5	-	-	2/5
$(<P> : MD)_{11}$	-	1/1	-	-	1/1
$(P_1 = RMD)_{11}$	-	-	1/1	-	1/1
$(P_3 = RMD)_{11}$	-	-	2/4	1/2	3/6
P_{11} = RMD	-	2/12	2/2	-	4/14
P_4	-	-	2/2	-	2/2
P_4 = RMD	-	1/1	-	-	1/1
$(P = RMD)_4$	-	-	2/2	-	2/2
SPOLU	1/1	31/221	29/49	4/6	65/277

Tab. 3. Funkčný člen individuálna charakteristika v modeloch a ŽM

FČ	Jednočlenné	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
CH^v	1/2	-	-	1/1	2/3
CH^z	1/2	2/2	-	-	3/4
$^0CH^z$	-	-	1/1	-	1/1
CH^z_1	-	2/4	-	-	2/4
CH^z_7	-	-	1/1	-	1/1
CH^p	1/1	2/4	2/3	-	5/8
$^0CH^p$/MD	-	-	1/2	-	1/2
CH^n	1/2	1/1	-	-	2/3
CH^n : MD	1/3	1/1	-	-	2/4
CH^n_1	-	1/1	-	-	1/1
CH^n_4	-	1/1	-	2/3	3/4
$CH^n = <P_1>$	1/2	-	-	-	1/2
SPOLU	6/12	10/14	5/7	3/4	24/37

Tab. 4. Funkčný člen rodinné meno v modeloch a ŽM

FČ	Jednočlenné	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
RM_1	1/1	-	-	-	1/1
$(RM_1)_1$	-	-	1/1	1/1	2/2
$<RM_1>$	-	2/2	-	-	2/2
RM_1 : MD	1/2	3/3	-	-	4/5
RM = MD	-	1/1	-	-	1/1
RM_1 = MD	1/1	4/9	2/2	4/4	11/16
$(RM = MD)_1$	-	1/1	1/1	-	2/2
$(<RM> = MD)_1$	-	-	1/1	1/1	2/2
RM_{11} = MD	1/1	1/3	-	-	2/4
$(RM = MD)_{11}$	-	-	1/1	-	1/1
$(RM_{11} = MD)_{11}$	-	-	1/2	-	1/2
RM = P	1/1	2/7	2/2	-	5/10
RM_1 = P	-	6/105	6/13	-	12/118
$RM_1 = <P>$	-	2/8	2/2	-	4/10
$<RM_1>$ = P	-	2/5	-	-	2/5
$RM_{[1]}$ = P	-	1/3	-	-	1/3
RM_{11} = P	-	2/4	2/2	1/1	5/7
$(RM = P)_{11}$	-	-	2/2	-	2/2
$(RM_1 = P)_{11}$	-	-	1/4	-	1/4
$*RM_1$ = P : MD	-	2/3	-	-	2/3
$^0<RM_3>$	-	-	-	1/1	1/1
RM_3 = P	-	-	-	1/1	1/1
$(RM = P)_4$	-	-	2/2	-	2/2
$*RM_{44} = <P>$: MD	-	1/1	-	-	1/1
SPOLU	5/6	30/155	24/35	9/9	68/205

Tab. 5. Funkčný člen meno (do) domu v modeloch a ŽM

FČ	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
$(MD = CH^P)_1$	1/1	-	-	1/1
^{0}MD	1/1	-	-	1/1
MD	2/2	-	1/1	3/3
$^0MD_1$ = P	-	1/1	3/3	4/4
MD_1 = P	-	-	1/1	1/1
SPOLU	4/4	1/1	5/5	10/10

Tab. 6. Apelatívny funkčný člen v modeloch a ŽM

FČ	Dvojčlenné	Trojčlenné	Štvorčlenné	Spolu
A–	4/7	17/35	3/3	24/45
–A	-	-	1/2	5/10
A+	2/2	19/26	-	21/28
+A	2/2	-	5/6	7/8
$(A–)_1$	-	-	1/1	1/1
SPOLU	8/11	40/69	10/12	58/92

Okrem mena domu a apelatívneho člena sa FČ najviac využívajú v dvojčlenných modeloch a ŽM. Apelatívny člen sa využíva najviac v trojčlenných modeloch a ŽM, meno domu v štvorčlenných modeloch a ŽM.

VYUŽITIE FČ V MODELOCH A ŽM

Tab. 7. Súhrnný prehľad využitia jednotlivých funkčných členov v modeloch a ŽM

SPOLU — K	141/493
SPOLU — CH	24/37
SPOLU — P	65/277
SPOLU — RM	68/205
SPOLU — MD	10/10
SPOLU — A	58/92
SPOLU — TOTAL	366/1114

Najviac je v ŽM využitý FČ rodné (krstné) meno, ktoré tvorí 44,25 % všetkých FČ. Nasledujú priezvisko (24,87 %) a rodinné meno (18,4 %). Apelatívny člen je zastúpený v 8,26 %, individuálna charakteristika v 3,32 %. Najmenej sa vyskytuje meno domu s 0,9 %. Spomedzi rodných (krstných) mien rodné mená v úradnej podobe predstavujú 35,29 %, v hypokoristickej podobe 60,85 % a v nárečovej alebo inak formálne obmenenej podobe 4,26 %.

Vyšší podiel rodných (krstných) mien v hypokoristickej podobe nad rodnými (krstnými) menami v úradnej podobe je v súčasnosti doložený zo všetkých výskumov živých osobných mien na Slovensku. Je odrazom toho, že ide o neúradné pomenovanie, keď sa preferuje neúradná podoba FČ rodné (krstné) meno. Hypokoristické podoby môžu vyjadrovať pozitívny vzťah k pomenúvanej osobe, i keď sa v živých menách (najmä v prostredí obce) pociťujú ako citovo neutrálne.

Okrem rodných (krstných) mien pomenovaných osôb sa v živých osobných menách pri nepriamom pomenovaní (najmä pri opisných živých menách) objavujú rodné (krstné) mená príbuzných osôb. Vtedy hovoríme o príbuzenskej motivácii. Je zaujímavé, že v živých osobných menách, ktoré obsahujú rodné (krstné) mená príbuzných osôb v ich úradných podobách, výrazne prevláda príbuzenská motivácia podľa matky (12) nad motiváciou podľa otca (4) a starého otca (2). Pri menách v hypokoristickej podobe je podľa otca motivovaných 14 rodných mien, podľa matky 10, podľa starého otca 4 a podľa brata 1. Najviac priezvisk má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu (85,92 %), nasledujú priezviská, ktoré nemajú antropobázu ani v mene rodiny, ani v mene domu (10,47 %), priezviská s antropobázou v mene domu (2,89 %) a priezviská a antropobázou zhodnou s antropobázou mena rodiny (0,72 %). Najfrekventovanejšie sú rodinné mená s antropobázou priezviska (80,98 %), nasledujú rodinné mená s antropobázou zhodnou s antropobázou mena domu (16,1 %) a rodinné mená, ktoré nemajú antropobázu zhodnú ani s antropobázou mena domu, ani s antropobázou priezviska (2,93 %).

Individuálne charakteristiky podľa telesných a duševných vlastností tvoria 8,11 %, charakteristiky podľa zamestnania 27,03 %, rovnako ako aj charakteristiky podľa pôvodu a bydliska (27,03 %). Individuálne charakteristiky s inou alebo nejasnou motiváciou predstavujú 32,43 % a prezývky z priezvisk 5,41 % zo všetkých individuálnych charakteristík v danej triede a lokalite.

Funkčný člen meno domu sa vyskytuje 5-krát v podobe s antropobázou priezviska (50 %) a 4-krát v podobe, že nemá antropobázu zhodnú ani s antropobázou priezviska, ani s antropobázou mena rodiny (40 %).

Poradie modelov z hľadiska frekvencie odráža súčasný stav známy vo viacerých živých antroponymických systémoch, keď sú na prvých miestach modely, ktoré vychádzajú z úradnej pomenovacej sústavy. Pomerne frekventované rodinné mená s antropobázou zhodnou s antropobázou mena domu, výskyt individuálnych charakteristík, ako aj rodinných mien s antropobázou priezviska, ktoré sa predsa svojou formou líšia od úradných priezvisk, svedčia o tom, že živé pomenovanie stále pretrváva. Tvorí nielen kolorit obce a jej jazyka, ale patrí medzi tradície lokálneho spoločenstva a ako také je aj súčasťou národného kultúrneho dedičstva.

Živé osobné mená v Prašníku v triede slobodných osôb odzrkadľujú vplyv rôznych hospodársko-spoločenských faktorov, dostávajú sa do nich názvy rôznych povolaní (*Námorník*, *Tomáž čo robí kuchára na Dúbrave u Pagáča* a pod.), odráža sa v nich sociálna štruktúra, ale i migrácia obyvateľstva (napr. štúdium v zahraničí — *Brnák*). Migrácia môže byť tiež príčinou exogamie, keď sa následne do živého pomenovacieho sytému obce dostávajú živé osobné mená motivované etnonymom (*Holanďanki*, *Vanda Holanďanka*, *Vanduška Holanďanka*, *Anika*

Holanďanka). Usadlý spôsob života niektorých rodín má zase naopak vplyv na vznik a petrifikáciu rodinných mien, ktoré nemajú antropobázu zhodnú s priezviskom, na dedičné prímená.

V porovnaní s triedou ženatých mužov a vydatých žien má trieda slobodných osôb omnoho viac opisných živých osobných mien, čo je zapríčinené tým, že staršia generácia pomenúva deti vzhľadom na ich rodičov a starých rodičov.

Prezentovaný a analyzovaný materiál, ktorý sme získali pred pár rokmi, sa veľmi nelíši od súčasného aktuálneho stavu. V porovnaní so súčasnosťou sa v triede slobodných osôb vytratili niektoré modely (resp. sa prehodnotila ich frekvencia), pretože pomenované osoby prešli do tried ženatých mužov a vydatých žien, čo sa však udialo len minimálne.

Deti, ktoré sa novšie narodili do obce, staršia generácia nepozná a teda ich nepomenúva. Môže ich pomenúvať po istom čase. Pomenovanie detí býva najčastejšie opisnými živými osobnými menami pomocou živých osobných mien rodičov, respektíve najmä u rovesníkov sa vyskytujú modely typu $K + P_1$ (= RMD). Deti sa začínajú pomenúvať po začlenení sa do školského kolektívu, po začatí predškolskej dochádzky, keď ich intenzívnejšie vnímajú vrstovníci — deti, pedagogickí, prípadne i nepedagogickí pracovníci, rodičia, starí rodičia či iní príbuzní detí navštevujúcich zariadenie. Ak je dieťa po narodení alebo ešte „v kočíku“, a vyskytne sa potreba pomenovať ho v neúradnom styku, použije sa opisné živé osobné meno alebo živé osobné meno zložené z hypokorickej podoby rodného (krstného) mena a priezviska s antropobázou otca (prípadne matky), čo je však veľmi ojedinelý a výnimočný jav.

ZÁVER

Výskumom živých mien slobodných osôb v prevažne kopaničiarskej obci Prašník v okrese Piešťany sme zistili, že najviac je v živých menách využitý funkčný člen rodné (krstné) meno, ktoré tvorí 44,25 % všetkých FČ. Spomedzi rodných (krstných) mien sa najviac objavujú rodné mená v hypokoristickej podobe, ktoré predstavujú 60,85 %. V skúmanej lokalite a triede sú na prvých miestach frekvencie modely, ktoré vychádzajú z úradnej pomenovacej sústavy:

1. Rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu.
2. Rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca, ktorého antropobáza vychádza z priezviska.
3. Rodné (krstné) meno v úradnej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu.
4. Rodné (krstné) meno v úradnej podobe a rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca, ktorého antropobáza vychádza z priezviska.

5. Apelatívny člen, rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu.
6. Rodné (krstné) meno v hypokoristickej podobe a priezvisko podľa otca, ktoré nemá antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny ani mena domu.

Pomerne frekventované rodinné mená s antropobázou zhodnou s antropobázou mena domu, výskyt individuálnych charakteristík, ako aj rodinných mien s antropobázou priezviska, ktoré sa predsa svojou formou líšia od úradných priezvisk, sú potvrdením pretrvávania živého pomenovania v lokalite a dôkazom jeho variability. Živé mená tvoria nielen kolorit obce a jej jazyka, ale patria medzi tradície lokálneho spoločenstva a ako také sú aj súčasťou národného kultúrneho dedičstva. Odzrkadľuje sa v nich vplyv rôznych hospodársko-spoločenských faktorov, sociálna štruktúra, migrácia i exogamia obyvateľstva. Usadlý spôsob života mal vplyv na vznik a petrifikáciu rodinných mien, ktoré nemajú antropobázu zhodnú s priezviskom.

LITERATÚRA

Blanár, V. (1996). *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)* [Proper name theory (Status, organization and functioning in social communication)]. Bratislava: Veda.

Blanár, V. (2008). *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV* [Proper name in the light of theoretical onomastics. Proceedings of the Slovak Linguistic Society at the Slovak Academy of Sciences]. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.

Blanár, V., & Matejčík, J. (1978). *Živé osobné mená na strednom Slovensku (1. diel). Designácia osobného mena* [Living (unofficial) personal names in central Slovakia (Part 1). Designation of personal name]. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Blanár, V., & Matejčík, J. (1983). *Živé osobné mená na strednom Slovensku (2. diel). Distribúcia obsahových modelov* [Living (unofficial) personal names in central Slovakia (Part 2). Distribution of semantic models]. Martin: Osveta.

Jozefovič, M. (2008). *Modelovanie živých osobných mien na strednom Slovensku* [Modelling of living (unofficial) personal names in Central Slovakia] [Dizertačná práca]. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského.

Kazík, M. (2010). *Živé osobné mená v kopaničiarskej oblasti Starej Turej* [Living (unofficial) personal names in the solitary-cottages area of Stará Turá] [Dizertačná práca]. Bratislava: Univerzita Komenského.

Kazík, M. (2011). Slobodní a živé osobné mená v Moravanoch nad Váhom [Unofficial personal names of unmarried persons in Moravany nad Váhom]. In M. Kostelník (Ed.), *Balneologický spravodajca: vlastivedný zborník múzea: 2008 — 2010* (s. 389–398). Piešťany: Trnavský samosprávny kraj, Balneologické múzeum.

Kazík, M. (2014). Mená v Dolnom Lopašove [Names in Dolný Lopašov]. In M. Klčo et al., *Dolný Lopašov 1394 — 2014. (620. výročie prvej písomnej zmienky o obci)* (s. 149–163). Dolný Lopašov: Obec Dolný Lopašov.

Kazík, M. (2024). Z neúradného pomenovania slobodných osôb v obci Nižná v piešťanskom okrese [On the unofficial name of single persons in the village of Nižná in the district of Piešťany]. *Eruditio — Educatio: vedecký časopis Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne, 19*(2), 101–113. http://doi.org/10.36007/eruedu.2024.2.101-113

Kormancová Kopásková, I. (2012). *Komparácia obsahových modelov živých osobných mien v Krásne n/Kysucou a v Oravskej Lesnej* [Comparison of content models of living (unofficial) personal names in Krásno n/Kysucou and Oravská Lesná] [Dizertačná práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Kropilák, M. (Ed.). (1977). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* [Encyclopedia of municipalities in Slovakia] (zv. 2). Bratislava: Veda.

Szczerbová, M. (2015). *Živé osobné mená v slovensko-poľskom pomedzí* [Living (unofficial) personal names in the Slovak-Polish borderland] [Dizertačná práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Valentová, I. (2009). *Živé osobné mená v hornonitrianskej oblasti* [Living (unofficial) personal names in the Upper Nitra region]. Bratislava: Veda.

SUMMARY

LIVING (UNOFFICIAL) PERSONAL NAMES OF UNMARRIED PERSONS IN THE SOLITARY-COTTAGES VILLAGE OF PRAŠNÍK IN THE PIEŠŤANY DISTRICT

This paper deals with the unofficial anthroponymy of a class of unmarried persons in one of the villages in the district of Piešťany, which has a predominantly hill-dwelling character (the solitary-cottages village). The ordering of the models in terms of frequency reflects the current state of knowledge in several living (unofficial) anthroponymic systems, with the models based on the official naming system coming first. The relatively high frequency of family names with an anthropobase identical to the anthropobase of the house name, the occurrence of individual characteristics, as well as family names with a surname anthropobase that nevertheless differ in form from the official surnames, indicate that the living (unofficial) naming system still persists. It not only forms the colour of the village and its language, but also belongs to the traditions of the local community and, as such, is part of the national cultural heritage.

Keywords: living (unofficial) personal names, naming models, functional elements, western Slovakia, Piešťany district

KARINA ZAJĄC-HADUCH
karina.zajac-haduch@uken.krakow.pl
ORCID: 0000-0001-6246-4909
Uniwersytet KEN w Krakowie
Kraków, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.6
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

PRZEZWISKO JAKO KATEGORIA ANTROPONIMICZNA W OPOWIADANIACH SZUKSZYNA

STRESZCZENIE

Przezwiska, jako najbardziej wyrazisty wykładnik środowiskowego aspektu prozy wiejskiej, zajmują istotne miejsce w warstwie onomastycznej opowiadań Wasilija M. Szukszyna, stanowiąc ważny element imiennej prezentacji bohaterów, ważniejszy nawet niż nazwy oficjalne, które niejednokrotnie w analizowanych utworach pełnią funkcję uzupełniającego środka nominacji. Dzięki temu zabiegowi pisarz zwraca uwagę na tradycję nadawania przezwisk i posługiwania się nimi w życiu codziennym przez małe, zamknięte społeczności, które identyfikują swoich członków za pomocą antroponimów utworzonych zgodnie z powszechnie obowiązującą normą, będącą cechą szczególną ich języka mówionego. Celem niniejszego artykułu jest opisanie specyfiki funkcjonowania antroponimów przezwiskowych w twórczości Szukszyna oraz ukazanie wpływu, jaki te szczególnego rodzaju nazwy osobowe mają na interpretację tekstu literackiego. Wiąże się to z koniecznością odczytania perspektywy narracyjnej w poddanych analizie opowiadaniach, a także wyjścia poza tradycyjne ujęcia onomastykonu i sięgnięcia po interdyscyplinarne instrumentarium badawcze właściwe stylistyce oraz lingwistyce kulturowej. Z przeprowadzonej analizy wynika, że przezwiska, jako środki ogólnie rozumianej charakterystyki postaci, występujące w badanym materiale również w funkcji tytułotwórczej, mają określony potencjał semantyczno-kulturowy. Użyty w tytule antroponim z jednej strony wykazuje ścisłą korelację ze strukturą znaczeniową opatrzonego nim utworu (tworzy nowe sensy dzięki kontekstom, w których się pojawia oraz wyrazom, z którymi się łączy), z drugiej — może funkcjonować poza nim, jako część składowa dziedzictwa kulturowego danej wspólnoty językowej. W procesie odczytywania znaczenia danej nazwy kluczowa jest wiedza językowo-kulturowa odbiorcy tekstu.

Słowa tematyczne: onomastyka literacka, proza wiejska, opowiadania Szukszyna, nazwy osobowe, przezwiska

1. WPROWADZENIE

Twórczość Wasilija M. Szukszyna — mistrza małych form prozatorskich — ze względu na swoją wyjątkowość i unikatowy charakter, niezmiennie (od momentu

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

jej powstawania, czyli od lat 60./70. XX w. po czasy nam współczesne) stanowi obiekt zainteresowania językoznawców[1].

Ważnym aspektem dociekań lingwistycznych jest sfera proprialna obecna w tekstach pisarza, ze szczególnym uwzględnieniem nazw osobowych[2], które są analizowane na wielu płaszczyznach: począwszy od uznania ich za cechę szczególną jego stylu artystycznego (Vasilevskaâ, 1991), po traktowanie ich jako materiału służącego do badania norm antroponimicznych w komunikacji językowej (Vorob′eva, 2024). Opracowaniem mieszczącym się w intensywnie rozwijającym się na przełomie wieków nurcie badań językowo-kulturowych jest praca Zubkovej (2009), w której imiona, imiona odojcowskie i nazwiska występujące w prozie Szukszyna zostały opisane pod kątem związanych z nimi konotacji emocjonalno-wartościujących.

Obok antroponimów o charakterze urzędowym istotne miejsce w warstwie onomastycznej utworów rosyjskiego prozaika zajmują przezwiska — nieformalne, dodatkowe (używane oprócz oficjalnych) nazwy osobowe, które mogą odwoływać się do cech wyglądu bądź charakteru, określonych upodobań, przyzwyczajeń, zachowań danego człowieka[3].

Celem niniejszego artykułu jest opisanie specyfiki funkcjonowania antroponimów przezwiskowych w utworach Szukszyna (jako przedstawiciela nurtu wiejskiego w literaturze rosyjskiej), a także ukazanie wpływu, jaki te szczególnego rodzaju nazwy osobowe mają na interpretację tekstu literackiego. Pociąga to za sobą konieczność odczytania perspektywy narracyjnej oraz odwołania się do metod badawczych stosowanych przez stylistykę i lingwistykę kulturową, które pozwalają lepiej wniknąć w istotę analizowanego zjawiska.

2. PRZEZWISKO — USTALENIA TERMINOLOGICZNE

Wśród sformułowanych przez Cieślikową (1998, s. 119–133) konstytutywnych właściwości przezwisk jako kategorii antroponimicznej wyróżnić można:

1) nieoficjalność — występują w mikrowspólnocie;
2) fakultatywność — są nieobowiązkowe;
3) wtórność wobec imienia i nazwiska — pełnią funkcję identyfikacyjną w zastępstwie nazw oficjalnych;

---

[1] Przeglądu dotychczasowych badań lingwistycznych dotyczących twórczości Szukszyna dokonała Kartašova (2021), zaznaczając jednocześnie potrzebę kompleksowej analizy materiału onomastycznego zawartego w utworach pisarza.

[2] W tym kontekście należy wymienić artykuł Vasikovej (2009) poświęcony polu antroponimicznemu opowiadań Szukszyna oraz projekt autorstwa Kartašovej (2017) dotyczący nazw żeńskich w prozie Szukszyna.

[3] Por. Urbańczyk, Kucała (red.), 1999, s. 303–304.

4) semantyczność — są tworzone na bazie wyrazu pospolitego;
5) spontaniczność i zmienność — powstają w wyniku uświadomienia sobie konkretnych własności danej osoby i mogą ulegać aktualizacji;
6) emocjonalność, ekspresyjność — pozwalają na uzewnętrznienie stosunku do drugiego człowieka i mają charakter wartościujący.

Trzeba zaznaczyć, że niektórzy badacze uznają ekspresywność za cechę prymarną przezwisk. Ich zdaniem ekspresja stanowi podstawowy czynnik nazwotwórczy, ponieważ jest znakiem językowym, przy udziale którego nadawca wyraża swój stosunek do otaczającej rzeczywistości, a sam akt mówienia to w swojej istocie akt twórczy (Handke, 1993, s. 41–49).

W języku rosyjskim słownikowym ekwiwalentem polskiego wyrazu ‘przezwisko’ jest leksem *прозвище*, o takim samym zakresie pojęciowym. Podol′skaâ (1988, s. 111) opisuje *прозвище* jako „дополнительное неофициальное имя, данное человеку окружающими людьми в соответствии с его характерной чертой, сопутствующим его жизни обстоятельством, по какой-либо аналогии, по происхождению и другим мотивам”.

Elementem wspólnym przywołanych definicji jest podkreślenie środowiskowego charakteru przezwisk. W wielu pracach onomastycznych przedstawia się je jako klasę nazw osobowych specyficzną dla społeczności wiejskiej (Dunaj, 2017, s. 81; Vorob′eva, 2024, s. 362), podkreślając jednocześnie, że te nieoficjalne nazwy osobowe w środowisku wiejskim są środkiem nominacji równie ważnym jak nazwy w postaci imion, imion odojcowskich i nazwisk. Małe zamknięte społeczności, w których spokrewnione osoby często noszą te same nazwiska, a czasami także te same imiona, wypracowują system rozróżniania ich poprzez tworzenie przezwisk stanowiących cechę charakterystyczną ich języka mówionego[4] (Munia, 2013, s. 103).

3. ROLA PRZEZWISK W PROZIE WIEJSKIEJ

Proza Szukszyna, nierozerwalnie związana z rzeczywistością dwudziestowiecznej syberyjskiej wsi, plasuje się w nurcie prozy wiejskiej[5] — kierunku w literaturze rosyjskiej jednoczącego pisarzy o chłopskim światopoglądzie i odczuwaniu

[4] Na fakt ten zwraca uwagę również Cieślikowa (1998, s. 131), konstatując, że „przezwiska są tworzone i używane w języku mówionym”.

[5] Proza wiejska jako kierunek literacki narodziła się w latach 60. XX w., skrystalizowała i ustabilizowała w latach 70. XX w., a na przełomie lat 80. i 90. XX w. zanikła. Utwory zaliczane do tego nurtu to realistyczne dzieła narracyjno-fabularne, tworzone prawie wyłącznie przez pisarzy pochodzących ze wsi, przeciwstawiające się ówczesnej literaturze, zdominowanej przez poetykę realizmu socjalistycznego, która przedstawiała odbudowę wsi po zniszczeniach wojennych w optymistycznym tonie, pozostającym w jaskrawej sprzeczności z rzeczywistością. Ich tematyka dotyczy, najogólniej rzecz biorąc, wsi rosyjskiej (Olbrych, 1997, s. 446–450).

świata. Są to pisarze różni i niepowtarzalni[6], których oprócz zainteresowania losami wsi minionego stulecia, chłopskim charakterem, formującym się w ciągu wielu dziesięcioleci wewnątrz chłopskiej zbiorowości, łączy również wspólnota moralno-filozoficznych poszukiwań, a nade wszystko zainteresowanie żywym słowem (Zajcev, Gerasimenko, 2004, s. 208).

„Я знаю, когда я пишу хорошо: когда пишу и как будто пером вытаскиваю живые голоса людей" — stwierdza sam Szukszyn (Korobov, 1988, s. 188), a Szymoniuk (1982, s. 101), uzasadniając obecność w tekstach pisarza elementów języka mówionego jego dążeniem do „wyjaśnienia współczesnej pozycji ludzi w społeczeństwie, współczesnej moralności zwykłego, nie wybijającego się niczym człowieka ze wsi, wsi również przeciętnej", zauważa, że „wykorzystanie takiej leksyki w narracji oraz obfitość dialogów w tekstach nadają wielu fragmentom utworów charakter stylu potocznego, a tym samym powszedniości"[7].

Nieodłącznym elementem powszedniości ukazanej przez pisarzy nurtu wiejskiego jest tradycja nadawania przezwisk i posługiwania się nimi na co dzień[8].

Różnorodne informacje o tej kategorii antroponimów, o historii ich powstania i stosowania, o ich transformacjach i warstwie znaczeniowej, można odnaleźć zarówno w partiach narracyjnych omawianych utworów, jak i w kwestiach wypowiadanych przez bohaterów. Nierzadko twórcy, używając do określenia postaci imienia, imienia z patronimikum, imienia z nazwiskiem, samego patronimikum bądź nazwy składającej się ze wszystkich trzech elementów, dodatkowo wymieniają jej przezwisko. W ten sposób akcentują fakt, że bohater w społeczności, której stanowi część, jest identyfikowany poprzez antroponim dobrze znany jej członkom i utworzony przez nich na podstawie powszechnie obowiązującego zwyczaju językowego (Munia, 2013, s. 103).

Za osobliwe studium antroponimiczne uznaje się bezprecedensowe dla prozy wiejskiej kilkustronicowe rozważania dotyczące powstawania przezwisk, jakie można znaleźć w powieści „Липяги" Siergieja Krutilina:

---

[6] Definiując prozę wiejską jako określoną historyczno-literacką całość, składającą się z utworów o wsi rosyjskiej, dla której charakterystyczna jest środowiskowość, a ponadto liryzm, psychologizm i historyzm, można do niej odnieść (poza utworami Szukszyna) utwory takich pisarzy, jak m.in.: Fiodor Abramow, Michaił Aleksiejew, Wasilij Biełow, Siergiej Krutilin, Boris Możajew, Walentin Rasputin, Władimir Tendriakow, Gawriił Trojepolski i Siergiej Załygin (Poręba, 1981, s. 147).

[7] Bartmiński (1993, s. 115–116) styl potoczny uznaje za najbliższy człowiekowi wariant języka.

[8] Onomastyka literacka, badająca nazwy własne w literaturze pięknej, odnosi nazwy wprowadzane przez pisarzy nurtu wiejskiego, do grupy nazw „autentycznych" bądź „realistycznych", stanowiących „swoiste odwzorowanie nazewnictwa uzualnego charakterystycznego dla danej epoki, określonego miejsca, grupy etnicznej, środowiska społecznego, sytuacji komunikacyjnej (Kosyl, 1993, s. 68; por. też Sarnowska-Giefing, 1984). Zdaniem badaczy nazwy realistyczne powinny charakteryzować się typowością i prawdopodobieństwem (Sarnowska, 1977, s. 88).

В деревне редкая семья не имеет клички. В быту в разговорной речи люди чаще всего называют друг друга не по фамилии и не по имени, а как говорится, по уличному, кличками. Клички бывают самые разные; причем живут они десятилетиями, передаваясь из поколения в поколение. […] Иногда кличка добродушна; иногда в ней скрыта ирония над человеком, усмешка; но есть прозвища и нарицательные жесткие и обидные. Ни один человек в селе — от председателя до самой незаметной бабенки — не обходится без уличного прозвания. Едва поселится на порядке новичок, ему тут же дается прозвище. Прозвища чем-то сродни хорошим песням. Они живут помимо их творцов. Попробуйте узнать, кто первым окрестил кого-либо уличной кличкой? Да разве кто вам скажет! Многоликое, многодневное творчество — это наши прозвища! (za: Munia, 2013, s. 104–105).

4. PRZEZWISKA W UTWORACH SZUKSZYNA

4.1. Tytułotwórcza funkcja przezwisk

Przezwiska, jako najbardziej wyrazisty wykładnik środowiskowego aspektu prozy wiejskiej, są istotnym elementem imiennej prezentacji bohaterów w twórczości Szukszyna, wzbogacając i urozmaicając repertuar wykorzystanych przez pisarza tradycyjnych środków onomastycznych. W szerokim zakresie pojawiają się również w tytułach Szukszynowskich opowiadań, grając rolę kumulującego sensy swoistego *resume* utworów („Чудик”, „Психопат”, „Дебил”). Z reguły warstwa znaczeniowa tytułów w formie przezwisk zostaje w toku rozwoju fabuły wzbogacona o określone treści, odnoszące się do cech charakterologicznych postaci, jak to ma miejsce chociażby w opowiadaniu „Чудик”:

Жена называла его **Чудик**. Иногда ласково.
Чудик обладал одной особенностью: с ним постоянно что-нибудь случалось. Он не хотел этого, страдал, но то и дело влипал в какие-нибудь истории — мелкие, впрочем, но досадные (Šukšin, 2003, s. 179).

Co należy podkreślić, postać tytułowego *Чудика* konsekwentnie w całym utworze jest nazywana przy użyciu przezwiska, a jej personalia (imię, patronimikum i nazwisko) zostają ujawnione dopiero na samym końcu opowiadania:

Звали его — **Василий Егорыч Князев**. Было ему тридцать девять лет от роду. Он работал киномехаником в селе. Обожал сыщиков и собак. В детстве мечтал быть шпионом (Šukšin, 2003, s. 187).

Służy to z jednej strony zaakcentowaniu prymatu przezwisk, jako wykładnika przynależności bohatera do środowiska wiejskiego, nad nazwami urzędowymi, z drugiej — pokazaniu, że te nieoficjalne formy nominacji poza funkcją

identyfikacyjno-dyferencjacyjną pełnią również funkcję semantyczną, ponieważ są motywowane określonymi cechami oznaczanych przez nie denotatów[9].

Użyte w tytułach antroponimy, stanowiąc jedną z możliwości prezentacji punktu widzenia narratora, sytuują bohaterów, do których się odnoszą, na pierwszym planie i kierują na nich uwagę czytelnika. O zwróceniu przez Szukszyna szczególnej uwagi na nominację bohatera pisze Bodrova (2011, s. 25):

> Во-первых, выбор имени (реально-бытового и одновременно условно-литературного) и точное «попадание» в суть характера через яркую языковую формулу задает тон повествованию, делает ключевым ядро характера. Во-вторых, изначально определяется жанровая природа текста и характер читательского ожидания: создана иллюзия истинности происшествия, задан ориентир на современное содержание, а погруженность в стихию народно-разговорной речи обеспечивает краткие, точные, определенные критерии оценки происходящего и действующих лиц.

Z jednej strony osobowa nazwa własna jako tytuł wykazuje ścisłą korelację ze strukturą semantyczną opatrzonego nią utworu, z drugiej — może funkcjonować poza nim, jako część składowa dziedzictwa kulturowego, wywierająca wpływ na kształtowanie tożsamości i utrzymanie ciągłości rozwoju narodu. Za sprawą tytułu konkretne dzieło literackie zostaje wyodrębnione jako jedyny w swoim rodzaju system estetyczny spośród wielu podobnych do niego jednostek tekstowych (Ostapczuk, 1999, s. 28).

Należy uściślić, że tytuł utworu to szczególny rodzaj nazwy własnej, a sama nazwa własna użyta w tytule bywa uznawana za tekst[10]. Zdaniem Cieślikowej (2001, s. 99–100) istnieją nazwy własne, które wypowiedziane w izolacji są zrozumiałe, ponieważ wypełnia je treść odbierana przez społeczności żyjące w określonej, wyznaczonej historyczno-kulturowymi ramami, czasoprzestrzeni:

> Nazwy te stają się symbolami. Symbolami określonych działań, do których odsyła nazwa, a które, aby opisać, trzeba by dziesiątek zdań. Nazwy przywołują obraz ludzi, miejsc na miarę naszej wiedzy, ale także wedle hierarchii naszych wartości.

---

[9] Jak zauważa Dereń (2005, s. 8), choć zasadniczo nomen proprium służy jedynie do oznaczania, nazywania, wyróżniania obiektu z rzeczywistości pozajęzykowej, to w trakcie funkcjonowania nazwy własnej w społeczności może powstać znaczenie konotatywne, będące dodatkowym zbiorem cech i wyobrażeń związanych z denotatem.

[10] O współzależności między nazwą a tekstem pisze Bartmiński (2005, s. 45), który uważa, że słowo i tekst są względem siebie ekwiwalentne, ponieważ „słowo można «rozwinąć» w tekst, zaś tekst można «zwinąć» w słowo". Zgodnie z tekstologiczną teorią nazw własnych, zaproponowaną przez Rutkiewicz-Hanczewską (2013, s. 15), nazwy własne reprezentują nie tylko odrębną grupę leksemów, ale są także pełnoprawnymi tekstami funkcjonującymi obok lub w zakresie innych (apelatywnych) tekstów kultury.

W świetle powyższych konstatacji tytułowy *Чудик* to tekst proprialny, który może być odczytywany jako językowo-kulturowy symbol określonego typu rosyjskiego charakteru, reprezentującego zsekularyzowaną postać hagiograficzną, noszącą w sobie ślad staroruskiego świętego, osobę na swój sposób uduchowioną, daleką od ideału, ale żyjącą z nieuświadomionym pragnieniem sprawiedliwości, cierpiącą z powodu ludzkiej podłości, niezrozumienia i często samotności (Leont′ev, 2016, s. 110).

Szczególnym, zarówno pod względem budowy, jak i warstwy semantycznej jest tytuł opowiadania „Алеша Бесконвойный". Wychodząc poza tradycyjne ujęcia onomastykonu, zaprezentuję próbę przeanalizowania użytego w nim antroponimu[11] poprzez zastosowanie w ramach instrumentarium badawczego metody czytania tekstów (czytania przez nazwy), co wiąże się z postulowanym przez niektórych badaczy przeniesieniem na grunt onomastyki literackiej teorii rezonansu czytelniczego (*reader-response theory*). „W tej perspektywie badacz jest również (czy nawet przede wszystkim) czytelnikiem, a interpretacja jest bezpośrednio związana z postrzeganiem i doświadczaniem tekstu literackiego. Ta zaś wpływa na znaczący wzrost pozycji odbiorcy" (Graf, 2015, s. 213). Odrzucenie lingwistycznego wzorca na rzecz lektury tekstu (Sarnowska-Giefing, 2007, s. 571), zdaniem językoznawców aprobujących przywołane postulaty, wyzwala onomastycznoliterackie analizy z ograniczeń teoretycznych rygorów, a zarazem umożliwia zwrot ku pozytywnie wartościowanej, bo poszerzającej i różnicującej pole widzenia odbiorcy tekstu, swobodzie interpretacyjnej (Kiszka-Pytel, 2019, s. 17). Jednocześnie tego typu badania dają nadzieję na „odświeżenie i unowocześnienie onomastyki literackiej jako niezwykle inspirującej dziedziny dociekań współczesnej, otwartej lingwistyki" (Rejter, 2016, s. 15).

4.2. Przedtekstowa deszyfracja tytułowego antroponimu

O tym, że użyta w tytule nazwa własna nie jest imieniem, a przezwiskiem, czytelnik dowiaduje się na samym początku utworu: „Его и звали-то не Алеша, он был Костя Великов, но все в деревне звали его Алешей Бесконвойным" (Šukšin, 2003, s. 242). Dysponując tą wiedzą, można zatem już na wstępie wysnuć pewne przypuszczenia dotyczące bohatera określanego tym mianem, przy czym treść tych przypuszczeń będzie uzależniona od językowo-kulturowej kompetencji odbiorcy tekstu. Jeżeli po raz pierwszy ma on do czynienia z tym związkiem wyrazowym, całkiem prawdopodobne, że będzie postrzegał każdy z jego komponentów odrębnie, w podstawowym standardowym znaczeniu:

[11] Punkt wyjścia i podstawę przeprowadzonej analizy stanowi opracowanie dotyczące artystycznego znaczenia omawianego antroponimu, którego autorką jest Nikol′skaâ (2004).

Алеша — forma hipokorystyczna od pełnego imienia męskiego *Алексей*, wskazująca na nieoficjalną sytuację komunikacyjną, neutralna pod względem emocjonalno-wartościującym, *бесконвойный* — ‘przemieszczający się bez konwoju’. ‘Konwojem’ zwyczajowo nazywamy działania polegające na zorganizowanej ochronie osób ważnych (jak na przykład prezydent) lub niebezpiecznych (jak np. przestępcy) (Kuznecov, 1998, s. 447–448), a zatem takie przezwisko mogłoby odnosić się do osoby wysoko postawionej albo, wręcz przeciwnie, znajdującej się w areszcie czy więzieniu, dla której możliwość poruszania się bez uzbrojonej eskorty ma dużą wartość. Lektura opowiadania utwierdza nas jednak w przekonaniu, że przyjęte założenia nie są zgodne z prawdą, a żeby zrozumieć motywację, którą kierował się autor, nadając swojemu bohaterowi to przezwisko, należy przeprowadzić bardziej wnikliwą analizę.

Jak słusznie konstatuje Nikol′skaâ (2004), dosłowne rozumienie tytułowej nominacji nie wyjaśnia faktu zamiany jednej nazwy osobowej (*Костя*) na inną (*Алеша*). W codziennej praktyce językowej zdarza się wprawdzie, że człowieka nazywa się nie jego urzędowym imieniem, lecz jakimś innym, niemającym z nim bezpośredniego związku, jednak taka nieoficjalna zmiana zazwyczaj nie wiąże się z charakterystycznymi cechami zachowania, wyglądu czy okoliczności życia danej osoby, czyli, innymi słowy, nie ma charakteru przezwiskowego (s. 55). Jak zauważa badaczka, nazwa osobowa może przekształcić się w przezwisko, jeżeli posiada określone, w jednakowy sposób postrzegane w obrębie danej wspólnoty językowej, pole asocjacyjne albo jeżeli treść skojarzeniowa stała się częścią centrum semantycznego nazwy, co w rzeczywistości oznacza częściową utratę treści onomastycznej przez antroponim. Ta prawidłowość dotyczy zdrobnienia *Алеша*, które może wywoływać negatywne asocjacje u niektórych rodzimych użytkowników języka rosyjskiego, zwłaszcza zamieszkujących obszary wiejskie, gdzie stanowi określenie osoby niepoważnej, rozmijającej się z prawdą (s. 55).

Specyficzne dla dialektów włodzimierskich użycie imion *Алеха* i *Алеша* w znaczeniu *лгун* ‘kłamca’, *хвастун*, *бахвал* ‘chwalipięta’ odnotowuje słownik Dala (Dal′, 1955, s. 10), zestawiając jednocześnie te *nomina propria* z takimi ustabilizowanym konstrukcjami, jak: *Иванушка простачок*, *Емеля дурачок*, *Кузька плут*, *Наум разумник*[12]. Wynika z tego, że antroponim *Алеша*, niosąc określone spektrum konotacyjne, może odnosić się do dwóch sfer przestrzeni onomastycznej: imion i przezwisk. Mający tę świadomość czytelnik może przypuszczać, że w opowiadaniu będzie mowa o człowieku niepoważnym, głupim, negatywnie postrzeganym przez otoczenie. Jednakże i taka interpretacja okazuje się niewystarczająca do tego, by w pełni zrozumieć potencjał semantyczny tytułowego onimu.

[12] Ten aspekt znaczeniowy imienia Алеша uwypukla również „Tolkovyj slovar′ russkogo argo”: ‘Очень глупый, тупой человек’ („Alëša”, b.d.).

Dekodowanie warstwy asocjacyjnej analizowanej nazwy wymaga od odbiorcy kompetencji w zakresie rosyjskiej frazeologii. *Алеша Бесконвойный* nie jest bowiem przypadkowym zestawieniem słów, lecz ustabilizowanym połączeniem wyrazowym, które oznacza ʻnaiwnego, głupiego, niedoświadczonego człowiekaʼ i wchodzi w relację synonimiczną ze związkami frazeologicznymi, w których główny komponent jest słowotwórczym wariantem imienia *Алеша*: *Алеха Сельский*, *Леха Боханский*, *Алеша Колымский*, *Алексей Петрович.* Zdaniem badaczy wszystkie te idiomy są wynikiem frazeologicznego rozwoju negatywnych charakterystyk społecznie utrwalonych w nazwach własnych. Imię *Алеша* w przedrewolucyjnej Rosji zazwyczaj nadawano osobom wywodzącym się z niższych, nieuprzywilejowanych warstw społecznych (tzw. *чёрная кость*[13]), którym przypisywano głupotę, naiwność, brak umiejętności logicznego myślenia (Birih i in., 1998, s. 22–23). Posiadając tę wiedzę[14], jeszcze przed lekturą opowiadania, na podstawie użytej w tytule nazwy własnej czytelnik może wstępnie zrekonstruować obraz głównego bohatera jako osoby intelektualnie ograniczonej i nierozsądnej.

4.3. Ewolucja znaczeniowa nazwy osobowej w tekście utworu

Wraz z rozwojem fabuły utworu warstwa znaczeniowa tytułowego przezwiska ulega wzbogaceniu i uzupełnieniu, przy czym semantyczna wielowymiarowość analizowanej nazwy jest zdeterminowana polifonicznością opowiadania, w którego strukturze można wyróżnić głosy dwóch narratorów. Pierwszy z nich (narrator-świadek) reprezentuje jednego z sąsiadów bohatera, natomiast drugi to narrator-autor. Proces semantyzacji[15] analizowanego antroponimu przebiega zatem dwutorowo. Pierwszy tor można określić jako eksplicytny, ponieważ narrator-świadek w bezpośredni sposób charakteryzuje bohatera, wyjaśniając już na samym początku utworu, skąd wzięło się jego przezwisko: „А звали его так вот за что: за редкую в наши дни безответственность, неуправляемость”. Drugi tor semantyzacji, w którym narrator utożsamiany z autorem odkrywa ukryty, wewnętrzny świat bohatera bez bezpośredniej oceny jego postępowania, można nazwać implicytnym (Nikol′skaâ, 2004, s. 56).

---

[13] Por. Molotkov, 1986, s. 209–210.

[14] O konieczności posiadania przez czytelnika — członka danej wspólnoty — określonej wiedzy kulturowej, która może się okazać pomocna w prawidłowym odczytaniu potencjału semantycznego nazwy własnej, a także jej ładunku aksjologicznego, pisze Rejter (2016, s. 38).

[15] Pojęcie ʻsemantyzacjaʼ stosuję w odniesieniu do procesu, w którym jednostki językowe (czyli występujące w omawianych tekstach antroponimy o charakterze przezwiskowym) zyskują określone znaczenie lub zmieniają swoją funkcję semantyczną.

Eksplicytny tor semantyzacji potwierdza przypuszczenia, które mógłby wysnuć hipotetyczny, dysponujący wystarczającymi językowo-kulturowymi kompetencjami, czytelnik na podstawie wstępnej (przedtekstowej) analizy przezwiska. Jednak autor przenosi punkt ciężkości z wyrazu głównego *Алеша* na wyraz zależny, wyrażony przymiotnikiem *Бесконвойный*, wzmacniając jego znaczenie słowotwórcze poprzez skoncentrowane użycie jednostek leksykalnych z przedrostkiem *без-*: *безответственность* (‘nieodpowiedzialność’), *беспредельно* (‘nieograniczenie’, ‘bezgranicznie’), *безотказный* (‘nienaganny’): „Впрочем, безответственность его не простиралась беспредельно: пять дней в неделе он был безотказный работник, […] но наступала суббота, и тут все: Алеша выпрягался, Два дня он не работал в колхозе: субботу и воскресенье” (Šukšin, 2003, s. 242). Można domniemywać, że „wybór tych, a nie innych jednostek nie jest przypadkowy, lecz podporządkowany m.in. założonej intencji przekazu”, a „skojarzenia słowne warunkowane tematycznymi potrzebami utworu” (Tokarski, 2013, s. 279–280).

Dzięki temu zabiegowi uwaga zostaje skupiona na określeniu *Бесконвойный*, które zyskuje w tekście nowy sens, wyrastający z przedtekstowego, pozafrazeologicznego znaczenia wyrazu. Apelatyw *бесконвойный*, odnoszący się do slangu więziennego, występuje w znaczeniu ‘расконвоированный заключенный; заключенный с пропуском’ (‘uwolniony spod eskorty więzień/aresztant; więzień z przepustką’) (Mokienko, Nikitina, 2001, s. 59). Z punktu widzenia więźniów konwojowanych, życie tych, którzy uwolnili się spod eskorty, wydaje się łatwiejsze. W podobny sposób postrzegają życie tytułowego bohatera mieszkańcy wsi, którzy uważają, że pracując pięć, a nie, jak oni, siedem dni w tygodniu, ma on więcej wolności. Należy zaznaczyć, że próżno szukać w tekście bezpośredniej charakterystyki pracy w kołchozie. Przedstawienie jednak wywalczonego prawa do wolnej soboty i niedzieli poprzez użycie czasownika *выпрягался* (‘wyprzęgał się, uwalniał z uprzęży, z zaprzęgu’), wywołującego bezpośrednie skojarzenia z ciężko, często ponad siły, pracującym koniem, na płaszczyźnie symboliczno-metaforycznej implikuje uwolnienie się z pewnego rodzaju ograniczenia. Z tej perspektywy można zauważyć pewną analogię między pozycją bohatera w wiosce a sytuacją więźniów pozbawionych eskorty: mają oni większą swobodę niż ludzie z ich otoczenia. Ponadto wyraz *свободный* (‘wolny’) zyskuje w tekście dodatkowe znaczenie: ‘wolny od obowiązków, od odpowiedzialności’, a zatem ‘nieodpowiedzialny’ (*безответственный*).

Eksplicytny sposób odkrywania warstwy semantycznej analizowanego przezwiska można odnaleźć również w dialogu kobiet, obserwujących, jak *Алеша* nosi wodę na kąpiel w łaźni. Jedna z replik zawiera charakterystykę bohatera, bezpośrednio związaną z jego przezwiskiem: „Вот весь день будет баней заниматься. Бесконвойный он и есть… Алеша” (Šukšin, 2003, s. 244). Struktura składniowa

„Бесконвойный он и есть… Алеша” ma charakter kliszy językowej funkcjonującej na zasadzie tzw. mądrości ludowych stosowanych w języku potocznym w celu wyeksponowania cechy danej osoby, np. *дурак он и есть дурак.* W przywołanej frazie zamiast powtórzonego epitetu *Бесконвойный* (*Бесконвойный он и есть… Бесконвойный*) pojawia się imię *Алеша*, i tym sposobem dochodzi do semantycznej fuzji obu komponentów przezwiska, które w tym kontekście nabiera negatywnych konotacji i jest odczytywane jako ‘śmieszny, dziwny’.

A zatem semantyzacja tytułowego antroponimu rozwijana przez narratora-świadka i wzmocniona przywołaną partią dialogową opiera się na początkowych przewidywaniach czytelnika i prowadzi do ich konkretyzacji. Przezwisko (jego wewnętrzna forma i przedtekstowe znaczenie) staje się osią, wokół której tworzą się znaczenia tekstowe. Werbalnie wyrażone charakterystyki współtworzą obraz bohatera: (1) człowieka niepoważnego, głupiego, niepojętnego (znaczenie przedtekstowe); (2) nieodpowiedzialnego, niepoddającego się odgórnym dyrektywom i zarządzeniom: „А звали его так вот за что: за редкую в наши дни безответственность, неуправляемость”; „И даже уж и забыли, когда это он завел такой порядок, все знали, что этот преподобный Алеша «сроду такой» — в субботу и воскресенье не работает. Пробовали, конечно, повлиять на него, и не раз, но все без толку” (Šukšin, 2003, s. 242), upartego: „Убеждай его, не убеждай как об стенку горох” (s. 242), śmiesznego i dziwnego w swoim zachowaniu i sposobie bycia: „Так семенил ногами, когда нес на коромысле полные ведра, так выгибался длинной своей фигурой, чтобы не плескать из ведер, смех смотреть, Ты глянь, глянь, как пружинит! Чисто акробат!.. […] Вот весь день будет баней заниматься” (s. 244); „В субботу он топил баню. Все. Больше ничего. Накалял баню, мылся и начинал париться. Парился, как ненормальный, как паровоз, — по пять часов парился!” (s. 243). Jednocześnie, jak zaznacza narrator, w ciągu tych pięciu roboczych dni w tygodniu *Алеша* jest człowiekiem oddanym swoim obowiązkom, pilnym i sumiennym pracownikiem: „пять дней в неделе он был безотказный работник, больше того — старательный работник, умелый (летом он пас колхозных коров, зимой был скотником — кочегарил на ферме, случалось — ночное дело — принимал, телят” (s. 242). Nie unika zatem całkowicie odpowiedzialności, ale robi to w sposób specyficzny, właściwy tylko jemu samemu, co sprawia, że otoczenie odbiera go jako człowieka niefrasobliwego, oderwanego od rzeczywistości i poniekąd także uprzywilejowanego, o czym świadczy ironicznie użyty epitet *преподобный Алеша* (‘wielebny Aliosza’).

W drugiej części narracji, bliższej autorowi, o implicytnym charakterze, przezwisko bohatera nabiera innego znaczenia. Opisana tu zostaje jedna z sobót, którą *Алеша* przeznacza na łaźnię. Jest to jego ulubiony, a zarazem najważniejszy dzień w tygodniu, ponieważ poświęca go wyłącznie sobie, na dalszy plan schodzi

praca, rodzina, a on w samotności może spokojnie oddawać się wspomnieniom i rozmyślaniom o życiu: „Вот за что и любил Алеша субботу: в субботу он так много размышлял, вспоминал, думал, как ни в какой другой день" (Šukšin, 2003, s. 251). Czas ten jest dla niego źródłem radości: „В субботу он просыпался […] И сразу у него распускалась в душе тихая радость. Он даже лицом светлел" (s. 243) i uzmysłowienia sobie, co sprawia mu przyjemność i przynosi spełnienie: „Последнее время Алеша стал замечать, что он вполне осознанно любит. Любит степь за селом, зарю, летний день… То есть он вполне понимал, что он — любит. Стал стучаться покой в душе — стал любить" (s. 253). Uwaga narratora, a wraz z nim również odbiorcy tekstu, koncentruje się zatem na wewnętrznym stanie bohatera, który okazuje się człowiekiem głęboko przeżywającym rzeczywistość, kimś, kto dostrzega piękno w zwykłej codzienności, kto potrafi cenić i kochać życie we wszystkich jego przejawach. Leksem *любить* jest kluczowy w tej części narracji, o czym świadczy częstotliwość jego występowania, i dotyczy niemal wszystkich aspektów egzystencji bohatera: pogody — „Погода стояла как раз скучная — зябко было, сыро, ветрено — конец октября. Алеша такую **погоду любил**" (Šukšin, 2003, s. 243); ognia — „Он вообще очень **любил огонь**" (s. 243); prozaicznych, codziennych czynności — „Тут же Алеша **любил оглядеться по своему хозяйству** в предбаннике" (s. 244); „Очень **любил пройти** он **из дома в баню** как раз при такой погоде, когда холодно и сыро" (s. 251); „И **любил** Алеша — от полноты и покоя — **попеть** пока еще не наладился париться […] В бане он **любил помурлыкать частушки**" (s. 252); ludzi — „Никому никогда не рассказывал Алеша про тот случай, а он ее **любил, Алю-то**" (s. 249); „Людей труднее любит, но во **детей** и степь **он любил все больше и больше**" (s. 253). Sobotni czas spędzony w łaźni, któremu towarzyszą rozważania o sensie istnienia, przynosi bohaterowi nie tylko odprężenie fizyczne, ale przede wszystkim oczyszczenie mentalne: „Всякое вредное напряжение совсем отпустило Алешу, мелкие мысли покинули голову, вселилась в душу некая цельность, крупность, ясность — жизнь стала понятной" (s. 251).

W toku autorskiej narracji przedtekstowe znaczenie przezwiska zaciera się, eksplicytnie wyrażona w pierwszej części opowiadania semantyka schodzi na drugi plan, a przed czytelnikiem wyłania się bohater w nowej odsłonie. *Алеша Бесконвойный* to filozof, człowiek potrafiący doceniać i kochać życie w najmniejszych, najbardziej prozaicznych jego przejawach, człowiek, który jest w stanie uciec od codziennej rutyny, zapomnieć o powszednich obowiązkach i zastanowić się nad sensem życia: „Никто бы не поверил, но Алеша серьезно вдумывался в жизнь: что в ней за тайна, надо ее жалеть, например, или можно помирать спокойно — ничего тут такого особенного не осталось?" (Šukšin, 2003, s. 247).

4.4. Dwuimienność bohatera a dychotomiczność jego obrazu

Nie ma wątpliwości, że w ten sposób zarysowany obraz głównego bohatera pozostaje w sprzeczności z obrazem ukształtowanym przez pierwszego narratora, o czym świadczy tworzące swoisty oksymoron zestawienie wywołującego skojarzenia z głupotą i lekkomyślnością imienia *Алеша* z czynnością opisaną poprzez frazę *серьезно вдумывался в жизнь*. Ta sprzeczność, bynajmniej nieprzypadkowa, przyczynia się do stworzenia ostatecznego, dwoistego w swojej istocie, wizerunku postaci. Podwójna (eksplicytna i implicytna) semantyzacja przezwiska pokazuje, że *Алеша Бесконвойный* jest człowiekiem samotnym, nierozumianym przez ogół. To, co o nim myśli otoczenie, ma się nijak do tego, co *Алеша* w rzeczywistości sobą reprezentuje: „ Алеша любил детей, но **никто бы никогда так не подумал**, что он любит детей: он не показывал" (Šukšin, 2003, s. 245), „**Никто бы не поверил**, но Алеша серьезно вдумывался в жизнь" (s. 247).

Kluczem do zrozumienia dychotomicznego obrazu bohatera jest jego dwuimienność, na którą wskazuje przywoływane powyżej pierwsze zdanie utworu: „Его и звали-то не Алеша, он был Костя Валиков, но все в деревне звали его Алешей Бесконвойным". Uwagę zwracają czasowniki związane z imieniem i nazwiskiem. Prawdziwe imię bohatera jest wprowadzone za pomocą czasownika *был*, który zwyczajowo nie jest stosowany przy nominacji. W tym przypadku podkreśla on autentyczny, głęboki charakter nazwy własnej, to, że jest taki człowiek — *Костя Валиков*, ale dla wszystkich to *Алеша Бесконвойный*. Nikt nie pamięta jego imienia i nazwiska, tak jak nikt nie zna jego duszy, jego prawdziwej natury. Kontrastujący z czasownikiem *был* czasownik *звали*, wprowadzając przezwisko, wskazuje zarazem na zewnętrzny charakter przezwiska, pewną przypadkowość wprowadzanej nazwy[16].

Sam bohater ma do przezwiska nadanego mu przez współmieszkańców wsi stosunek negatywny, uważa je za niesprawiedliwe, niewspółgrające z jego wewnętrznym ja[17]: „А то наладились: «Бесконвойный, Бесконвойный». Глупые"

---

[16] Podobną prawidłowość można zauważyć przy wprowadzaniu przezwiska w opowiadaniu „Психопат". W połączeniu z przezwiskiem pojawia się osobowa forma czasownika *звать*, a przy urzędowej nazwie osobowej konstrukcja, wyrażająca stan posiadania: „Живет на свете человек, **его зовут Психопат**. **У него есть**, конечно, **имя Сергей Иванович Кудряшов**, но в большом селе Крутилине, бывшем райцентре, **его зовут Психопат** — короче и точнее". Również i tym razem nazwie towarzyszy stosowny odautorski komentarz dotyczący jej motywacji semantycznej: „Он и правда какой-то ненормальный. Не то что вовсе с вывихом, а так — сдвинутый" (Šukšin, 1973).

[17] Niezgodę na obraźliwe przezwisko, które z syna przeszło na ojca, wyraża również bohater opowiadania „Дебил": „[…] Дебил — так можно назвать только дурака-переростка, который учиться не хочет, с которым учителя мучаются. Какой же я Дебил, мне уж сорок лет скоро!" (Šukšin, 2003, s. 439).

(Šukšin, 2003, s. 246). Opozycja między tytułowym bohaterem a resztą społeczności wiejskiej zostaje ukazana w analizowanym tekście m.in. właśnie dzięki nieoficjalnej nazwie. Nazwa ta jest nośnikiem dwojakich treści znaczeniowych: z jednej strony odzwierciedla sposób postrzegania bohatera przez innych jako niepoważnego, beztroskiego i nieodpowiedzialnego (stanowiąc podstawę dezorientującej, fałszywej semantyzacji), z drugiej — pokazuje istotę jego osobowości, na którą składa się wewnętrzna niezależność i duchowa wolność (prawdziwa semantyzacja).

5. UWAGI KOŃCOWE

Podsumowując rozważania nad rolą antroponimów przezwiskowych w opowiadaniach Szukszyna, należy stwierdzić, że stanowią one ważny składnik imiennej prezentacji bohaterów, ważniejszy nawet niż nazwy oficjalne, które niejednokrotnie odgrywają w analizowanych tekstach rolę uzupełniającego środka nominacji, podanego do wiadomości odbiorcy pod sam koniec utworu („Чудик") lub wprowadzanego przy użyciu specyficznych środków syntaktycznych, zwyczajowo niestosowanych przy nazywaniu, tj. czasownik *быть* („Алеша Бесконвойный") czy konstrukcja wyrażająca stan posiadania („Психопат"). Przezwiska, traktowane jako środki ogólnie rozumianej charakterystyki postaci, w badanym materiale pełnią funkcję tytułotwórczą, co wydobywa ich potencjał semantyczno-kulturowy, a zarazem uwypukla ich tekstotwórcze możliwości (Rejter, 2016, s. 38). Do prawidłowego odczytania sensu danej nazwy, wywołania przez nią odpowiednich skojarzeń, kluczowa jest jednak wiedza językowo-kulturowa odbiorcy tekstu. Jak wykazała przeprowadzona analiza, użyte w tytułach *nomina propria* tworzą nowe znaczenia dzięki kontekstom, w których się pojawiają, oraz wyrazom, z którymi wchodzą w związki składniowe. Należy jednak mieć na względzie, że relacja pomiędzy nazwą własną i tekstem jest relacją obustronną. „W dziele literackim nazwa obudowana tekstem wzbogaca go, ale też zostaje przez niego wzbogacona. […] Tekst literacki przekazuje proces nadawania nazw według wyboru i kreacji autora" (Cieślikowa, 2001, s. 104).

LITERATURA

Alëša. (b.d.). W: *Tolkovyj slovar' russkogo argo*. https://gufo.me/dict/russian_argot/алёша (dostęp: 23.02.2025).

Bartmiński, J. (1993). Styl potoczny [Colloquial style]. W: J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski,* t. 2 (s. 115–134). Wrocław: Wiedza o Kulturze.

Bartmiński, J. (2005). Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu w perspektywie polonistyki integralnej [Questions on the subject of linguistics: the concepts of linguistic worldview and text in the perspective of integral Polish studies].

W: M. Czermińska, S. Gajda, K. Kłosiński, A. Legeżyńska, A.Z. Makowiecki, R. Nycz (red.), *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo — wiedza o języku — wiedza o kulturze — edukacja. Zjazd Polonistów*, *Kraków*, *22–25 września 2024*, t. 1 (s. 39–49). Kraków: Universitas.

Birih, A.K., Mokienko, V.M., Stepanova, L.I. (1998). *Slovar' russkoj frazeologii. Istoriko-ètimologičeskij spravočnik* [Dictionary of Russian phraseology. Historical and etymological reference book]. Sankt-Peterburg: Folio-press.

Bodrova, L.T. (2011). *Malaâ proza V.M. Šukšina v kontekste sovremennosti: monografiâ* [Small prose of V.M. Shukshin in the context of modernity: a monograph]. Čelâbinsk: Izd-vo Čelâb. gos. ped. un-ta.

Cieślikowa, A. (1998). Przezwiska [Nicknames]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 119–133). Kraków: IJP PAN.

Cieślikowa, A. (2001). Nazwa w tekście a tekst w nazwie [Name in text and text in name]. W: A. Pajdzińska, R. Tokarski (red.), *Semantyka tekstu artystycznego* (s. 99–108). Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Dal′, B. (1955). *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo âzyka* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel′stvo inostrannyh i nacional′nyh slovarej.

Dereń, B. (2005). *Pochodne nazw własnych w słowniku i tekście* [Derivatives of proper names in dictionary and text]. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Dunaj, B. (2017). Funkcje nazw własnych [Functions of proper names]. *Onomastica*, *61*(2), 77–89. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.61.2.8

Graf, M. (2015). *Literackie nie-nazywanie. Onomastykon polskiej prozy współczesnej* [Literary non-naming: An onomastic dictionary of contemporary Polish prose]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Handke, K. (1993). Nazewnictwo jako narzędzie ekspresji [Naming as a tool of expression]. W: M. Biolik (red.), *Onomastyka literacka* (s. 41–49). Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Kartašova, E.N. (2017). Ženskie imena v proze Vasiliâ Šukšina [Female names in the prose of Vasily Shukshin]. *Russkaâ reč'*, *2*, 103–106. https://russkayarech.ru/ru/archive/2017-2/103-106

Kartašova, E.N. (2021). Tvorčestvo V.M. Šukšina: perspektivy lingvističeskih issledovanij [V.M. Shukshin's creativity: the prospects of linguistic research]. *Aktual'nye voprosy sovremennoj filologii i žurnalistiki*, *40*, 82–87. https://doi.org/10.36622/AQMPJ.2021.48.93.012

Kiszka-Pytel, B. (2019). *Nazwy własne w najnowszej prozie polskiej — między idiolektem a problematyką współczesnej kultury* [Proper names in recent Polish prose — between idiolect and contemporary cultural issues]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Korobov, V. (1988). *Vasilij Šukšin* [Vasily Shukshin]. Moskva: Sovremennik.

Kosyl, C. (1993). Główne nurty nazewnictwa literackiego (zarys syntezy) [Main trends in literary naming (outline of a synthesis)]. W: M. Biolik (red.), *Onomastyka literacka* (s. 67–100). Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Kuznecov, S.A. (1998). *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo âzyka* [Great explanatory dictionary of the Russian language]. Sankt-Peterburg: Norint.

Leont′ev, E.P. (2016). Lingvokul′turnyj tipaž 'čudik' i ego voplošenie v rasskazah V.M. Šukšina [Linguistic and cultural type 'weirdo' and its embodiment in V.M. Shukshin's stories]. *Вестник ТСПУ*, *7*(172), 107–111.

Munia, H. (2013). *Nazwy własne w utworach rosyjskiej prozy wiejskiej XX wieku* [Proper names in works of 20th-century Russian rural prose]. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Mokienko, V.M., Nikitina, T.G. (2001). *Bol'šoj slovar' russkogo žargona* [Great dictionary of Russian slang]. Sankt-Peterburg: Norint.

Molotkov, A.I. (1986). *Frazeologičeskij slovar' russkogo âzyka* [Phraseological dictionary of the Russian language]. Moskva: Russkij âzyk.

Nikol′skaâ, T.E. (2004). Hudožestvennoe značenie antroponima v rasskaze V.M. Šukšina «Aleša Beskonvojnyj» [Artistic significance of an anthroponym in the short story "Alyosha Beskonvoiny" by V.M. Shukshin]. *Vestnik literaturnogo instituta A.M. Gor'kogo*, *1*, 54–61.

Olbrych, W. (1997). Proza wiejska [Rural prose]. W: A. Drawicz (red.), *Historia literatury rosyjskiej XX wieku* (s. 446–450). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Ostapczuk, O. (1999). O funkcjonowaniu przezwisk w języku artystycznym (przezwisko jako składnik tytułu literackiego) [On the functioning of nicknames in artistic language (the nickname as a component of a literary title)]. *Rozprawy Slawistyczne*, *15*, 27–32.

Podol′skaâ, N.V. (1988). *Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moskva: Nauka.

Poręba, S. (1981). *Drogi rozwoju porewolucyjnej prozy rosyjskiej. Kierunki i prądy literackie* [Paths of development of post-revolutionary Russian prose. Literary trends and movements]. Katowice: Wydawnicwo Uniwersytetu Śląskiego.

Rejter, A. (2016). *Nazwa własna wobec gatunku i dyskursu* [Proper name towards genre and discourse]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. http://hdl.handle.net/20.500.12128/7985

Rutkiewicz-Hanczewska, M. (2013). *Genologia onimiczna. Nazwa własna w płaszczyźnie motywacyjno-komunikatywnej* [Onymic genology. Proper name in the motivational-communicative plane]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Sarnowska, I. (1977). Semantyczne funkcje nazw własnych występujących w literaturze okresu realizmu i naturalizmu [Semantic functions of proper names occurring in literature of the realism and naturalism periods]. *Studia Polonistyczne*, *4*, 87–97.

Sarnowska-Giefing, I. (1984). *Nazewnictwo w nowelach i powieściach polskich okresu realizmu i naturalizmu* [Naming in Polish short stories and novels of the realism and naturalism periods]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Sarnowska-Giefing, I. (2007). Onomastyka literacka dziś — przełomy czy kontynuacje? [Literary onomastics today — breakthroughs or continuities?]. W: A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne — nowe tendencje* badawcze (s. 559–572). Kraków: Wydawnictwo Pandit.

Šukšin, V. (1973). *Psihopat* [Psychopath]. https://royallib.com/read/shukshin_vasiliy/psihopat.html#0 (dostęp: 05.03.2025).

Šukšin, V. (2003). *Kalina krasnaâ: povesti i rasskazy* [Red Kalina: novels and stories]. Moskva: Èksmo.

Szymoniuk, M. (1982). *Wykorzystanie elementów języka potocznego w literaturze rosyjskiej lat 1955–1978* [Use of colloquial language elements in Russian literature of 1955–1978]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Tokarski, R. (2013). *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej* [Worlds behind words. Lectures on lexical semantics]. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Urbańczyk, S., Kucała, M. (red). (1999). *Encyklopedia języka polskiego* [Encyclopaedia of the Polish language]. Wrocław: Ossolineum.

Vasikova, S.M. (2009). Antroponimičeskoe pole rasskazov V.M. Šukšina [Anthroponymic field of V.M. Shukshin's stories]. *Vestnik VÈGU*, *3*, 144–149.

Vasilevskaâ, L.I. (1991). Rol′ imeni personaža v rasskazah V.M. Šukšina [Role of the character's name in the short stories of Vasily Shukshin]. W: *Tvorčestvo V.M. Šukšina. Problemy. Poètika. Stil′* (s. 150–163). Barnaul: Ministerstvo kul′tury Altajskogo kraâ.

Vorob′eva, I.A. (2024). Variativnost′ antroponimov v rasskazah V.M. Šukšina kak otraženie antroponimičeskoj variativnosti rečevoj kommunikacii [Variation of anthroponyms in V.M. Shukshin's stories as a reflection of anthroponymic variation in speech communication]. W: S.M. Kozlova (red.), *Tvorčestvo V.M. Šukšina v Rossii i za rubežom* (s. 360–368). Barnaul: Ministerstvo kul′tury Altajskogo kraâ.

Zajcev, V.A., Gerasimenko, A.P. (2004). *Istoriâ russkoj literatury vtoroj poloviny XX veka* [History of Russian literature of the second half of the 20th century]. Moskva: Vyssaâ škola.

Zubkova, L.I. (2009). *Russkoe imâ vtoroj poloviny XX veka vlingvokul'turologičeskom aspekte (po proizvedeniâm F. Abramova, V. Astaf'eva, V. Rasputina i V. Šukšina)* [Russian personal names of the second half of the 20th century in a linguocultural perspective (based on the works of F. Abramov, V. Astafyev, V. Rasputin, and V. Shukshin]. Voronež: Izd-vo Voronež. gos. un-ta.

SUMMARY

THE NICKNAME AS AN ANTHROPONYMIC CATEGORY IN SHUKSHIN'S STORIES

Nicknames, as the most expressive exponent of the environmental aspect of rural prose, occupy an important place in the onomastic layer of V.M. Shukshin's stories, constituting an important element of the namesake presentation of the protagonists, even more important than official names, which in the analysed works often play the role of a complementary means of nomination. Thanks to this procedure, the writer draws attention to the tradition of nicknames and their use in everyday life by small, closed communities, which identify their members by means of anthroponyms created in accordance with the generally applicable norm, a particular feature of their spoken language. The purpose of this article is to describe the specific functioning of nickname anthroponyms in Shukshin's work and to show the impact that these particular types of personal names have on the interpretation of a literary text. This requires reading the narrative perspective in the analysed stories, as well as going beyond traditional approaches to onomastics and reaching for interdisciplinary research tools specific to stylistics and cultural linguistics. The analysis shows that nicknames, as a means of the characterisation of characters in general, appearing in the material studied also in the title-forming function, have a specific semantic and cultural potential. On the one hand, the anthroponym used in the title is closely correlated with the semantic structure of the work bearing it (it creates new meanings thanks to the contexts in which it appears and the words with which it is combined), and on the other hand, it may function outside it, as a component of the cultural heritage of a given linguistic community. The linguistic and cultural knowledge of the recipient of the text is crucial in the process of deciphering the meaning of a given name.

Keywords: literary onomastics, rural prose, Shukshin's stories, personal names, nicknames

IRENA KAŁUŻYŃSKA
i.s.kaluzynska@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0001-6043-5557
Uniwersytet Warszawski
Warszawa, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.7
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

FLOWERS, PLANTS, AND TREES IN FEMALE NAMING IN CHINA

SUMMARY

The paper deals with various linguistic and cultural aspects of Chinese given names constructed out of the linguistic items/lexemes/terms denoting flowers, plants, and trees. Special attention is paid to female naming, as the comparison of women to flowers is a common tendency in many cultures all over the world, including in Chinese culture. The paper discusses 17 Chinese terms denoting plants, flowers, and trees that were of the highest frequency of occurrences among the top 150 terms/lexical items/characters used in female names in the Peoples' Republic of China (PRC) at the beginning of the 1980s. The current frequency of these terms is compared with the Internet list of the 150 most common terms/characters presently used in female and male naming in the PRC (approximately the years 2020–2024). It seems evident that the popularity of terms and names after flowers, plants, and trees has decreased, and it may be attributed, among others, to the tendency of Chinese people to opt to create more unisex personal names, and to avoid overt sex stereotyping, particularly in the context of women and female names.

Keywords: Chinese personal naming, Chinese female names, Chinese names after flowers and plants, frequency of terms in Chinese onyms

1. INTRODUCTION

Social divisions existing in societies can manifest themselves in anthroponyms, i.e. the proper names of human beings and this particularly concerns divisions along gender lines. Gender, i.e. the sexual identity as male or female, is one of the important social factors most frequently evoking any naming differentiation. It is generally considered that names for men and women need to be different, depending on their different physiological features and gender roles, or because of the need for appropriate identification of the person named.

The naming convention covering that a given name indicates the sex of the person named so it is gender-specific seems the most common. However, there are cultures where names are often gender ambiguous, and the same names are given to males and females, as so-called unisex names or epicene names, i.e. gender-neutral

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

names having characteristics that fit both sexes or have no gender-specific characteristics.

In China there have never been any strict linguistic rules concerning the gender-specific differentiation of onyms. The marking of the gender is less obvious in Chinese than in many other languages because Chinese does not have a grammatical gender, and gender is a covert category in most cases. However, the distinction between male and female given names in past and present China is recognizable to some extent, and in many cases it is possible to identify the sex of a person simply by the name. One of the main reasons is the difference in the meaning of the morphemes/words/lexical items that the names are constructed of. Names are considered masculine or feminine on the basis of treating some objects, concepts or qualities reflected in names as being characteristic or even typical for men or women (Kałużyńska, 2008, pp. 156–157; 2016, pp. 181–182).

Gender stereotypes as ideas based upon the physiological features and social roles of men and women have varied significantly from one society or culture to another and in China they have had an important influence on personal naming. In Chinese culture, maleness and femaleness are related to the aspects of two primal opposing but complementary forces or principles found in all things, i.e. *yáng* 阳 and *yīn* 阴, with males being linked with the attributes of the *yáng*, and females with the attributes of the *yīn*. The *yáng* force is bright, active, strong and firm, and it corresponds to the sun, heaven, day, south, summer and creation, while the *yīn* force is dark, passive, weak and tender, and it corresponds to the moon, earth, night, north, winter, material forms, etc. (Lin, 2003, pp. 81–85, 120). Therefore, Chinese given names are considered masculine or feminine mainly on the basis of treating some objects, actions, concepts or qualities (reflected in names) as being characteristic for men or women, either as *yīn-yáng* qualities or simply gender-specific attributes.

In China it was considered proper that male personal names reflected the characteristics of the *yáng* force, and female personal names reflected the attributes of the *yīn* force (Lu & Millward, 1989, pp. 271–273; Kałużyńska, 2008, p. 25). As a result, a great proportion of male names make references to qualities such as being strong, healthy, brave, auspicious, loyal, and intelligent; males are expected to prolong the family, to create, to construct, to defend, and they are usually associated with the sea, big waves, mountain peaks, pine trees and powerful animals. Chinese female names mainly refer to qualities such as being moral, pure, chaste, beautiful, sweet, quiet, and laborious, and they are usually associated with the moon and some natural phenomena, precious things, birds and flowers. The morphemes/words/lexical items denoting qualities or objects considered characteristic for women are usually called *nǚxìng zìcí* 女性字词 ‘female terms/characters’, and those denoting qualities and objects typical for men are labelled as *nánxìng zìcí* 男性字词 ‘male terms/characters’ (Liu, 1999, pp. 76, 79; Kałużyńska, 2008, p. 158).

Of course, exceptions to the general pattern of the Chinese personal naming occur. Some boys are given names considered female-specific, and some girls have names typical for boys, and some names can be considered neutral in this aspect. Many girls today are given names that are either unisex or predominantly masculine ones, and an increase in the use of such names for females is noted. Importantly, some lexical items that were predominantly used in masculine given names in China in the past now primarily occur in feminine given names (Du, Liu & Tian, 2020).

2. CHINESE FEMALE GIVEN NAMES WITH LEXEMES DENOTING PLANTS, FLOWERS, AND TREES

Women all over the world are often compared with flowers. In Chinese culture one can also find many statements like "flowers symbolizing females 象征女性的花草" (Hui, 2002, p. 346), "girls are like flowers 姑娘好像花儿一样" (Jin, 2002, p. 175), "people often compare females to flowers and birds, because flowers and birds symbolize beauty of females' natural vivacity and tenderness 人们常把女性比作鲜花小鸟，因为鲜花小鸟能象征女性的天真活泼和温柔之美" (Jin, 2002, p. 169), "naming girls after flowers demonstrates girls' tenderness and beauty 以花给女孩子起名，更显得女孩的娇美艳丽" (Jin, 2002, p. 175), etc.

Therefore, female names consisting of terms denoting flowers, as well as some other plants and fruit trees, were and remain quite common in the PRC. According to many Chinese scholars, such lexical items belong to the broader category called *huāniǎo zì* 花鸟字 'terms/characters for flowers and birds' (He, 2001, p. 245; Jin, 2002, p. 169; Li, 2004, p. 39; Liu, 1999, p. 77), as the subcategory named *huācǎo zì* 花草字 'terms/characters for flowers and grasses' (Jin, 2002, p. 169) or *huāhuì zì* 花卉字 'terms/characters for flowers and plants' (Liu, 2003, p. 152). The method of naming based on such terms is sometimes called *yǐ huācǎo shùmù qǐmíng fǎ* 以花草树木起名法 'method of naming after flowers, plants, and trees' (Jin, 2002, p. 174).

Various classifications of Chinese given names, mainly based upon the so-called methods of naming or sources of naming, put "names after flowers, plants, and trees" under the broader category labelled *wù míng fǎ* 物名法 'method by [taking] the name of any object' (Wanyan, 1994, pp. 61–65), or *jiè wù qǐmíng* 借物起名 'naming by borrowing [the name of] an object' (Liu, 1999, pp. 160–162; Yuan, 2001, p. 117). Liu (1999, p. 161) stated : "People always use [the name of] some visible objects that symbolize beauty, happiness, strength, activity to create proper names, e.g. flowers…人们总是用一些象征美好，幸福，强健有力积极向上的物象来起名, 比如说花…".

It is evident that objects like flowers, plants, and trees are often used metaphorically to symbolize the various attributes of people.

Liu (1996, p. 46) stated: "Flowers, plants and trees are also frequently used to symbolize human bearing and character. Man has assigned symbolic meanings to all kinds of things in nature, such as flower, grass and tree. Parents can use these symbols to embody their expectations for their children's future."

One can read (Feng, Ding & Yin, 1998, p. 119): "In the Chinese traditional culture natural attributes of such objects like flowers and trees are often borrowed to symbolize peoples' character and feelings. Therefore, among names of people there are many names reflecting character and feelings that are evidently connected with such objects like flowers and trees 中国传统文化中常借花木等物的自然属性来比喻人的情操. 因此中国人名字中表情操的名字也必然与花木等事物相关联."

As Slaměníková (2018, p. 264) noticed: "It can also be observed that the used characters often mirror expectations generally associated with masculinity and femininity. The meanings evoking firmness and strength, such as land masses, bodies of water or large animals are typical for male names. In contrast, female names make use of a wide range of plant names and meteorological phenomena that evoke the idea of beauty, softness, tenderness, etc."

According to Kałużyńska (2008, pp. 160, 222), such names may be classified as "standard given names with lexemes reflecting feminine softness and female aesthetic values," and belong to the subcategory "given names with lexemes denoting plants and trees."

3. THE MOST COMMON LEXEMES DENOTING PLANTS, FLOWERS, AND TREES OCCURRING IN FEMALE NAMES

There are many terms denoting various species of plants and trees in China. According to Kałużyńska (2008, pp. 223, 232), there were altogether 88 terms denoting plants, flowers and trees (general terms, species or the parts of flowers or trees) among the names of women figuring in the research material of the work, and the frequency of their occurring varied.

The selection of the most common terms denoting plants, flowers, and trees used in female naming, i.e. the terms of the highest frequency, makes use of some statistical information on Chinese personal names based upon the data collected during the national census performed in the PRC in 1982. The statistical data were presented in the work: "Xingshi renming yongzi fenxi tongji" 姓氏人名用字分析统计 [Statistics on Characters Used in Surnames and Given Names], published by Yuwen Chubanshe 语文出版社 in 1991 in Beijing (hereafter referred to as "Xingshi"). This work recorded the frequency of occurrence of Chinese characters in female and male names, and this statistical information pertained to people born approximately between 1900–1980. "Xingshi" provided the following

data: 2,500 characters occurred in the names of 85,567 females and 2,745 characters occurred in the names of 89,333 males. "Xingshi" is still considered the most crucial for any analysis of contemporary Chinese anthroponyms, as there are no other works dealing with the frequency of occurrence of lexical items/terms/characters used in Chinese personal names on such a large scale.

The paper also makes use of some data on Chinese female names presented on the Internet, especially "Zheng Qingsong qimingwang" 郑青松起名网 [Naming website by Zheng Qingsong], http://m.nnn666.com›qiming (hereafter referred to as "ZQS website"). This website lacks some important data needed by name researchers, as the main purpose of this website is to help people choose or create an appropriate name for their children. However, the website, among others, presents a list of the 150 most frequent terms/characters currently used in male and female names in the PRC (approximately 2020–2024).

The most common lexemes presented in this paper, denoting plants, flowers and trees occurring in female names are the 17 terms/characters listed in "Xingshi" as those of the highest occurrences among the top 150 terms/lexical items/characters used in female names. Some lexemes of female given names can also occur in male names, even those considered typical for female naming. Therefore, while listing the lexical items/characters, there are noted their occurrences in female names (F), and male names (M) as recorded in "Xingshi." In brackets, there are registered as it follows: the number of the character at the frequency list/number of examples/percentage. The paper also makes use of the list of 150 terms/characters of the highest occurrences in female and male names published on the "ZQS website," therefore the number of the character on the frequency list is noted in brackets (according to its position in the list).

The terms are solely presented in their written form as recorded in Chinese characters. In Chinese dictionaries the lexical entries (lemmas) are mainly grouped according to the Chinese character as the graphical form of the lexical item, the pronunciation of the lexical item (usually treated as the pronunciation of the character) written in *pīnyīn* or other kinds of the transcriptional system, its grammatical status (noun, verb, etc.), its meaning and its meaning relations with other lexical items. Therefore, one lexical entry may contain several lexemes (semantic morphemes/words or senses), as it groups forms that share graphical, phonological and sometimes grammatical properties, but may have some different elements of meaning as being related polysemous senses or unrelated homonymous senses. What is more, one Chinese character can serve as the graphical form for several lexical items having different pronunciation, grammatical status and meaning. Therefore, the semantic analysis of these terms on the basis of their written form is strongly limited, as they occur without any additional context that can have some restricting influence on the word meaning, and the pronunciation of characters is sometimes ambiguous.

The lexical items/characters quoted in the paper are presented together with somewhat abbreviated semantic explications found in dictionaries or other works. As the same Chinese character is often used for the notation of many lexemes, the lexemes considered as fitting for the particular category are listed as the first ones. Even so, the other semantic senses can also be important while exploring the probable meaning of names.

The explanations of terms and names presented in this paper have been chosen on the basis of the research material collected for the work "Chinese female namings. Past and Present" (Kałużyńska, 2008). The information on the meaning of the terms is based upon the dictionaries and publications listed in the References.

4. LIST OF THE 17 MOST COMMON LEXEMES/CHARACTERS DENOTING PLANTS, FLOWERS AND TREES OCCURRING IN FEMALE NAMES

The top lexemes/characters denoting flowers, plants and trees (general terms, species, parts), occurring in female names as seen in statistical materials ("Xingshi"), are the following:

(1) ***Yīng*** 英 'flower; petal; hero; outstanding person; person excelling in talents or wisdom; handsome; fine; wise' (HYC; XXH); "While it denotes a person's wisdom, it usually occurs in male names. While used in female names, it mainly has the meaning of 'beautiful' 当指人的智慧时, 一般作男名用. 作女名时主要取漂亮美丽之义" (Hui, 2002, p. 340).
("Xingshi": F **1**/6446/4.023%; M **94**/419/0.249% ; "ZQS website": F **99**; M **-**).
Examples of female names:
Guiying 桂英 'Cassia Flower', 'Outstanding and Beautiful' (*guì* 'cassia; outstanding; valuable');
Yingqin 英琴 'Flowery Zither', 'Beautiful Zither' (*qín* 'musical instrument; zither').

(2) ***Huā*** 华[華] 'flower' (HYC; XXH); *huá* 'magnificent, splendid, prosperous, outstanding; China; Han nationality' (HYC; XXH); "As in personal names, it is used in male and female names 在人名中, 男名女名皆有" (Hui, 2002, p. 341); "According to explanations in the Modern Chinese Dictionary (2016), its meanings are mainly 'China, prosperous, elite, beautiful', which represent the most common meanings of it when used in personal names 其在现代汉语词典(2016)中的解释主要有"中国、繁华、精英、美丽"等、这些代表了中国人名最常包含的意义" (Du et al., 2020).
("Xingshi": F **4**/4067/2.539%; M **4**/2626/1.561%; "ZQS website": F **100**; M **-**).

Examples of female names:
Chunhua 春华 ‘Spring Flower’, ‘Spring Prosperity’, ‘Spring China’ (*chūn* ‘spring; vitality’);
Lihua 丽华 ‘Beautiful Flower’, ‘Beautiful and Prosperous’, ‘Beautiful China’ (*lì* ‘beautiful; delicate’).

(3) ***Lán*** 兰[蘭] ‘*bot. Cymbidium goeringii*; cymbidium; orchid; fragrant thoroughwort; lily magnolia’ (HYC; XXH); “orchid — a delicate, subtle beauty or fragrance” (Liu, 1996, p. 98); “epidendrum, used figuratively in the sense of fragrant, elegant, refined” (MECD); “In history these flowers were symbols of people’s refined moral standards or beauty. The character 兰 is frequently used in female names… it can also be used in male names 历史上一直把它们与人的高雅品德相比, 或者它比作美人. 兰字作女性名字时使用率较…也可以用作男性取名” (Hui, 2002, p. 349); “The symbolical significance of the orchid has to do mainly with its scent. An ‘orchid-room’ is the dwelling place of a young girl or the bedroom of the married couple. A beautiful woman’s breath is like the perfume of an orchid. The word lan = orchid occurs in women’s names only” (Eberhard, 1986, p. 219).
(“Xingshi”: F **6**/3542/2.211%; M **335**/83/0.049%; “ZQS website”: F **6**; M **-**).
Examples of female names:
Lanfang 兰芳 ‘Orchid Fragrance’, ‘Beautiful and Fragrant’, ‘Beautiful and Fine’ (*fāng* ‘fragrant; fine; good’);
Jinlan 金兰 ‘Golden Orchid’, ‘Precious and Beautiful’ (*jīn* ‘gold; precious’).

(4) ***Guì*** 桂 ‘*bot. Laurus nobilis*; cassia, laurel, bay tree; sweet scented osmanthus; short for Guangxi Province’ (HYC; XXH); “Considered auspicious… What is more, since it is a homophone of 贵 [*guì* ‘valuable; honoured’], it is willingly used. In ancient times it was sometimes used in male names, nowadays it is often used in female names 人间祥瑞… 此外还由於桂字与‘貴’同音, 更加使人爱戴. 古代有时用作男性取名, 近代以後常用于女性取名” (Hui, 2002, p. 357); “outstanding achievements” (Liu, 1996, p. 48); “cinnamon tree (cassia tree) grows in the courtyard of the Palace of the Moon, it symbolises luxuriant grow and limitless duration of honour” (Eberhard, 1986, p. 67).
(“Xingshi”: F **10**/2785/1.739%; M **106**/400/0.238%; “ZQS website”: F **3**; M -).
Examples of female names:
Guiying 桂英 ‘Cassia Flower’, ‘Outstanding and Beautiful’ (*yīng* 英 ‘flower; petal; beautiful; outstanding; hero’);
Guizhen 桂珍 ‘Cassia Treasure’, ‘Outstanding and Precious’ (*zhēn* ‘treasure; precious’).

(5) ***Méi*** 梅 ‘*bot. Prunus mume*; plum; plum blossom; the rainy season’ (HYC; XXH); “Besides being very rarely used in male names, it is often used for female names 除极少一些作男名外, 常用来作女性名字” (Hui, 2002, p. 350); “symbol of firmness and loyalty” (Liu, 1996, p. 47); “The plum is described as ‘ice-skinned and jade-boned’ and compared to a burgeoning but as yet innocent girl. It represents winter and virginity; bamboo and plum represent husband and wife” (Eberhard, 1986, pp. 30, 239).
(“Xingshi”: F **13**/1978/1.235%; M **381**/69/0.041%; “ZQS website”: F **130**; M **-**).
Examples of female names:
Meimei 梅梅 ‘[Small] Plum’, ‘[Small] Firm/Loyal’;
Meijing 梅菁 ‘Plum and Chives’, ‘Firm and Luxuriant’ (*jīng* ‘chives flower; essence; lush, luxuriant’).

(6) ***Píng*** 萍 ‘duckweed’ (HYC; XXH); “As used in personal names, it mainly has the meaning of his homophone 平 [*píng* ‘peaceful; safe’], and means ‘safe and sound’, ‘smooth’. The term is often used for female names 人名用萍字, 主要用其同音 ‘平’ 的字义, 表示平安, 平坦. 女性取名常用字” (Hui, 2002, p. 345).
(“Xingshi”: F **23**/1376/0.859%; M **445**/50/0.030%; “ZQS website”: F **113**; M **-**).
Examples of female names:
Fuping 富萍 ‘Abundant Duckweed’, ‘Rich and Peaceful’ (*fù* ‘rich; abundant’);
Pingping 萍萍 ‘[Small] Duckweed’, ‘[Small] Peaceful’.

(7) ***Huā*** 花 ‘flower; blossom, bloom; colored; sweet; magnificent’ (HYC; XXH); “*Huā* has an extremely strong feminine flavour, it is always one of the most frequently used terms in female names 花字的女性含义特别浓烈, 一向被作为女性取名的最常用字之一” (Hui, 2002, p. 341); “The physical appearance of a beautiful woman is described as ‘flower-like’” (Eberhard, 1986, p. 111);
(“Xingshi”: F **31**/1303/0.813%; M **987**/9/0.005%; “ZQS website”: F **-**; M **-**).
Examples of female names:
Renhua 仁花 ‘Benevolent Flower’, ‘Benevolent and Magnificent’ (*rén* ‘good; sensitive; benevolent’);
Jinhua 金花 ‘Golden Flower’, ‘Precious and Magnificent’ (*jīn* ‘gold; precious’).

(8) ***Zhī*** 芝 ‘glossy ganoderma; sweet grass; magnificent’; *zhīlán* 芝蘭 ‘irises and orchids (symbolic of noble character, true friendship, or beautiful surroundings)’ (HYC; XXH); ‘iris’ (Liu, 1996, p. 17), ‘fungus with purplish stalk; long life and prosperity’ (MECD); “*Zhī*, as used in personal names, in ancient times was not at all especially used in female names; only nowadays it is often used in female names 芝字作人名, 在古代並非为女性所專有, 近代以後才较常用于女性” (Hui, 2002, p. 344).

("Xingshi": F **39**/1026/0.641%; M **285**/112/0.067%; "ZQS website": F **111**; M -).
Examples of female names:
Zhifang 芝芳 'Iris Fragrance', 'Prosperous and Fine' (*fāng* 'fragrant; fine; good');
Zhiying 芝英 'Iris Flower', 'Prosperous and Outstanding', 'Prosperous and Beautiful' (*yīng* 'flower; petal; beautiful; outstanding; hero').

(9) ***Lián*** 莲 [蓮] 'lotus; lotus seed; Buddha's world' (HYC; XXH); "Often used metaphorically to describe human beauty 常被用来比作人的美貌" (Hui, 2002, p. 351); "symbol of purity, cleanliness, modesty, harmony, love, marriage, and immortal" (Eberhard, 1986, pp. 168–170).
("Xingshi": F **43**/956/0.597%; M **656**/22/0.013%; "ZQS website": F **134**; M -).
Examples of female names:
Lianying 莲英 'Lotus Flower', 'Beautiful and Outstanding' (*yīng* 'flower; petal; beautiful; outstanding; hero');
Qiulian 秋莲 'Autumn Lotus', 'Automn Harmony' (*qiū* 'autumn; fall').

(10) ***Jú*** 菊 'China aster; chrysanthemum' (HYC; MECD; XXH); "as exquisite as chrysanthemum" (Liu, 1996, p. 17); "elegance and nobility" (Liu, 1996, p. 47); "symbol of autumn, 9th month of the old Chinese calendar, long life and duration" (Eberhard, 1986, p. 63); "Female actresses or singers were called 'Chrysanthemum Brigade'… Therefore, many females have 菊 character for their names. Some men also use 菊 character for their names 又把戏曲界的女性成为菊部… 因此, 女性也多以菊字取名. 有些男性也用菊字取名" (Hui, 2002, p. 348).
("Xingshi": F **44**/898/0.561%; M **653**/22/0.013%; "ZQS website": F **122**; M -).
Examples of female names:
Junjie 菊杰 'Chrysanthemum hero', 'Noble Hero', 'Noble and Outstanding' (*jié* 'hero, outstanding person, outstanding');
Junju 君菊 'Master Chrysanthemum', 'Master of Elegance' , 'Master of Nobility' (*jūn* 'mister; master; gentleman').

(11) ***Róng*** 蓉, *fúróng* 芙蓉 '*bot. Hibiscus mutabilis*; cottonrose hibiscus; lotus; another name for Hunan Province, it is a homophone of 荣 [*róng* 'to glorify; prosperous; honoured']' (HYC; XXH); symbol of purity, modesty, harmony, love, marriage, and immortal (Eberhard, 1986, pp. 168–170); "Used in personal names, it has the meaning 'beautiful', as connected with lotus 作人名取与荷花有关的美丽之义" (Hui, 2002, p. 365).
("Xingshi": F **51**/729/0.455%; M **903**/11/0.007%; "ZQS website": F **36**; M -).

Examples of female names:
Rongfang 蓉芳 ‘Hibiscus Fragrance’, ‘Prosperous and Fine’, ‘Beautiful and Good’ (*fāng* ‘fragrant; fine; good’);
Changrong 常蓉 ‘Constant Hibiscus’, ‘Permanently Prosperous’ (*cháng* ‘constant; permanent’).

(12) ***Lì*** 莉 ‘jasmine; name’s word’ (HYC; XXH); *mòli* 茉莉 ‘*bot. Jasminum sambac*; Arabian jasmine; jasmine; jasmine flower’ (HYC; XXH); “It belongs to the classical category of terms for flowers and birds, so it is often used in female names 属于典型的花鸟字, 因此常为女性取名” (Hui, 2002, p. 357).
(“Xingshi”: F **59**/636/0.397%; M **1043**/8/0.005%; “ZQS website”: F **126**; M **-**).
Examples of female names:
Lili 莉莉 ‘[Small] Jasmine’, ‘Lily’ (Lili, transcription of a foreign name);
Lina 莉娜 ‘Jasmine Grace’, ‘Lina’ (*nà* ‘lithe and graceful carriage’; Lina, transcription of a foreign name).

(13) ***Lín*** 林 ‘forest, woods, grove; a group of persons or things; surname’ (HYC; XXH).
(“Xingshi”: F **63**/608/0.380%; M **9**/1961/1.166%; “ZQS website”: F **-**; M **4**).
Examples of female names:
Linxia 林侠 ‘Forest Chivalrous Person’, ‘Forest Hero’ (*xiá* ‘chivalrous person; hero’);
Linlin 林霖 ‘Forest Rain’ (*lín* ‘continuous heavy rain’).

(14) ***Qín*** 芹 ‘celery; meagre; humble’ (HYC; XXH); “vegetable name, also *shuǐqín* ‘watercress’; metaphorically ‘meagre, scanty, slender’ 蔬菜名, 即水芹; 喻微薄” (HDC; HYC).
(“Xingshi”: F **73**/518/0.323%; M **999**/9/0.005%; “ZQS website”: F **-**; M **-**).
Examples of female names:
Yuqin 玉芹 ‘Jade Celery/Watercress’, ‘Pure and Slender’ (*yù* ‘jade; pure’);
Xueqin 雪芹 ‘Snowy Celery/Watercress’, ‘Clean and Slender’ (*xuě* ‘snow; clean; white’).

(15) ***Rú*** 茹 ‘madder; vegetable food; connected roots; soft; eat; surname’ (HYC; MCED; XXH);
(“Xingshi”: F **121**/205/0.128%; M: **861**/12/0.007%; “ZQS website”: F **-**; M **-**).
Examples of female names:
Yanru 晏茹 ‘Sunny Madder’, ‘Peaceful and Soft’ (*yàn* ‘sunny; peaceful’);
Ruzhi 茹芝 ‘Madder and Iris’, ‘Soft and Prosperous’ (*zhī* ‘iris; magnificent; prosperous’).

(16) ***Xìng*** 杏 ‘apricot; apricot flower; apricot colour; almond’ (HYC; MCED; XXH); “civility and good manners” (Liu, 1996, p. 48); “The apricot stands symbolically for the second month of the old Chinese calendar (corresponding roughly to our March. It is also a symbol for a beautiful woman” (Eberhard, 1986, p. 21).
(“Xingshi”: F **122**/202/0.126%; M **591**/28/0.017%; “ZQS website”: F -; M -).
Examples of female names:
Xingge 杏阁 ‘Apricot Boudoir’, ‘Cabinet of Beauty’ (*gé* ‘boudoir; cabinet’);
Xingxing 杏杏 ‘[Small] Apricot’, ‘[Small] Beauty’.

(17) ***Shù*** 树 [樹] ‘tree; plant, cultivate; set up; establish; uphold’ (HYC; MCED; XXH, p. 1520).
(“Xingshi”: F **127**/196/0.122%; M **56**/714/0424.% ; “ZQS website”: F -; M **69**).
Examples of female names:
Shuying 树英 ‘Tree Flower’, ‘Tree Hero’, ‘Established Hero’ (*yīng* ‘flower; petal; beautiful; outstanding; hero’);
Shuwen 树文 ‘Culture of Trees’, ‘Cultivate Culture’ (*wén* ‘writing; literature; culture; gentle’).

5. CONCLUSIONS

The paper has discussed various linguistic and cultural aspects of Chinese given names constructed out of the linguistic items/lexemes/terms denoting flowers, plants, and trees. Special attention has been paid to the terms occurring in female names, as the comparison of women to flowers or plants seemed to be a common tendency in the Chinese naming culture. The paper has dealt with 17 terms denoting plants, flowers, and trees considered as those of the highest frequency of occurrence among the top 150 terms/lexical items/characters used in female names in the PRC at the beginning of the 1980s (“Xingshi”). The frequency of these terms has also been checked against the Internet list of the 150 most common terms/characters currently (approximately the years 2020–2024) used in female and male naming in the PRC (“ZQS website”).

The comparison of the frequency of occurrence of the presented terms has demonstrated:

(a) Six of these seventeen terms are absent on the current Internet list of the most frequent characters/terms in female names (“ZQS website”), i.e.: (7) *huā* 花 ‘flower’; (13) *lín* 林 ‘forest’; (14) *qín* 芹 ‘celery’; (15) *rú* 茹 ‘madder’; (16) *xìng* 杏 ‘apricot’; and (17) *shù* 树 ‘tree’.
(b) The frequency position of two terms is higher (“ZQS website”), namely (4) *guì* 桂 ‘cassia, osmanthus’ and (11) *róng* 蓉 ‘hibiscus, lotus’. However, it needs to

be said that these terms are rather willingly used since they are homophones of other words. *Guì* 桂 'cassia, osmanthus' is a homophone of *guì* 贵 'valuable; honoured', and *róng* 蓉 'hibiscus, lotus' is a homophone of *róng* 荣 'to glorify; prosperous; honoured'.

(c) The frequency position of the other 9 terms is now lower than in the past.

It is evident that the popularity of the terms denoting plants and flowers used in Chinese female naming has decreased. There are probably many reasons for this situation, and it is possible that it can largely be attributed to the desire, and the readiness, for avoiding the overt sex stereotyping in the domain of personal naming in the PRC, as the "unisex" seems nowadays to be a worldwide trend.

As it has been said, gender stereotypes had an important influence on traditional personal naming in China in the past. The terms denoting plants and flowers were considered typical for female given names because plants and flowers mainly symbolized those qualities that were readily attributed to women, such as beauty, softness, tenderness, benevolence, purity, modesty, etc. Therefore, in the contemporary Chinese naming culture, the choice for a name of a term denoting a plant or a flower primarily leads to the creation of a gender-specific female name.

According to Li (2000, p. 30): "Although China has been tremendously successful in achieving gender equality, women still suffer a lower status compared with men." Creating a gender-equal world is essential for the well-being and development of all people. Gender roles evolve but still trend toward the traditional and stereotypical notions of masculinity and femininity. Breaking down gender stereotypes can be difficult, but it is essential for creating a more fair society. Various policies and practices that promote gender equality may result in the observed tendency to refrain from overt sex stereotyping, particularly in the context of women and female naming.

REFERENCES

Eberhard, W. (1986). *A Dictionary of Chinese Symbols*. Translation from German by G. L. Campbell. London and New York: Routledge & Kegan Paul.

Du, B. 杜,冰洁, Liu, P. 刘,鹏远, & Tian, Y. 田,永胜. (2020). Ji yu jiliangde bainian Zhongguo renming yongzi xingbie tezheng yanjiu 基于计量的百年中国人名用字性别特征研究 [A quantified research on gender characteristics of Chinese names in a century]. In M. Sun, S. Li, Y. Zhang, & Y. Liu (Eds.), *Dishijiujie Zhongguo jisuanyuyanxue dahui lunwenji* 第十九届中国计算语言学大会论文集 [Proceedings of the 19th Chinese National Conference on Computational Linguistics] (pp. 20–30). Hainan: Information Processing Society of China. https://aclanthology.org/2020.ccl-1.3/

Feng, S. 冯, 舒, Ding, F.丁, 菲, & Yin, L. 殷, 丽. (1998). *Zhongguo xingmingxue quanshu* 中国姓名学全书 [The complete book on Chinese personal names]. Urumqi: Xinjiang Qingshaonian Chubanshe 新疆青少年出版社.

He, X. 何, 晓明. (2001). *Xingming yu Zhonguo wenhua* 姓名与中国文化 [Personal names and Chinese culture]. Beijing: Renmin Chubanshe 人民出版社.

HD (1994). *Hanyu Dacidian* 漢語大辭典 [Great dictionary of Chinese language]. Shanghai: Hanyu Dacidian Chubanshe 漢語大辭典出版社.

Hui, Y. 慧, 缘. (2002). *Xingshi tanyuan yu quming yishu* 姓氏探源与取名艺术 [Research on surnames and art of naming]. Jilin: Yanbian Daxue Chubanshe 延边大学出版社.

HYC (1995). *Han-Ying cidian* [A Chinese-English dictionary]. Beijing: Waiyu Jiaoxue yu Yanjiu Chubanshe 外语教学与研究研究出版社.

Kałużyńska, I. (2008). *Chinese female namings. Past and Present*. Warsaw: Wydawnictwo Agade.

Kałużyńska, I. (2016). Linguistic composition and characteristics of Chinese given names. *Onoma*, *51*, 161–186.

Li, R. 李, 然. (2004). *Qi ge hao ming hao yun yisheng* 起个好名好运一生 [Good name, good fate]. Beijing: Jincheng Chubanshe 金城出版社.

Li, Y. (2000). Women's Movement and Change of Women's Status in China. *Journal of International Women's Studies*, *1*(1), 30–40. https://vc.bridgew.edu/jiws/vol1/iss1/3

Liu, C. 刘, 彩艳. (1999). *Qimingxue* 起名学 [Onomastics]. Beijing: Zhongguo Chengshi Chubanshe 中国城市出版社.

Lin, B. 林, 宝忠. (2003). *Qiming yishu — poyi xingming mima* 起名艺术 — 破译姓名密码 [Art of naming — Personal names decoding]. Beijing: Zhongguo Shehui Chubanshe 中国社会出版社.

Liu, X. (1996). *Best Chinese Names*. Singapore: Asiapac.

Liu, X. 刘, 修铁. (2003). *Baobei quming you xuewen* 宝贝取名有学问 [Giving names to babies is a branch of knowledge]. Beijing: Zhongguo Mangwen Chubanshe 中国盲文出版社.

Lu, Z., & Millward, C. (1989). Chinese Given Names Since the Cultural Revolution. *Names*, *37*(3), 265–280. https://ans-names.pitt.edu/ans/article/view/1220

MCED (1963). Mathews, R. H., *Mathews' Chinese-English Dictionary*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Slaměníková, T. (2018). Chinese Anthroponyms from a Grammatologist Perspective. In M. Slíz, & J.B. Walkowiak (Eds.), *Onomastica Uralica, 13,* 259–272. https://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/kotetek/ou13a.html

Wanyan, S. 完颜, 绍元. (1994). *Zhao Qian Sun Li — Zhongguo xingming wenhua* 趙钱孫李, 中国姓名文化 [Zhao, Qian, Sun, Li — The culture of Chinese personal names]. Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe 上海古籍出版社.

"Xingshi" (1991). *Xingshi renming yongzi fenxi tongji* 姓氏人名用字分析统计 [Statistics on characters used in surnames and given names]. Beijing: Yuwen Chubanshe 语文出版社.

XXH (1992). *Xin Xiandai Hanyu Cidian* 新现代汉语词典 [A new dictionary of modern Chinese language]. Haikou: Hainan Chubanshe 海南出版社.

Yuan, Z. 袁, 真. (2001). *Xingmingxue gailun* 姓名学概论 [Introduction to anthroponymy]. Chengdu: Xizang Renmin Chubanshe 西藏人民出版社.

"ZQS website". (n.d.). Zheng Qingsong qimingwang 郑青松起名网 [Naming website by Zheng Qingsong]. Retrieved September 12, 2024, from http://www.nnn666.com

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.8
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

SERHII YERMOLENKO
chess21nut@gmail.com
ORCID: 0000000227615617
O. O. Potebnia Institute of Linguistics
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

SOME NOTES ON PERIPHERAL ITEMS AND FEATURES IN EPONYMY

SUMMARY

The article's subject matter is the study of eponymy from the viewpoint of the opposition between centre vs. periphery, both externally (i.e., concerning eponymy as a whole) and internally. The author argues that eponymy itself is a peripheral category regarding deappellative formation, since the semantics of eponymic inner form, while sharing common features with the latter (such as metaphor and metonymy), can also manifest ones that are unique to it (sanctifying, honorific, commemorative, and image-creating naming). Proceeding from the broad understanding of eponymy (as represented by any linguistic entity, both lexical and phrasal, formed with the help of proper nouns) as well as the three main parameters of the eponymic relationship (the underlying name, the derived eponym, and the relation thereof), the author proposes an approach to the said problem along these parameters. Then he concentrates on those peripheral eponymic entities and features that are linked to underlying names' characteristics. There he investigates transitory cases (most of them informal epithets), working out their tentative typology (eponyms derived from artificial proper names, eponyms with reinterpreted underlying items, and eponyms with double underlying items), and substantiating it with evidence drawn from Ukrainian, Polish, English, and other languages. Finally, he discusses cases in which the reinterpretation of inner form components was influenced by their functioning in ideological and propagandist discourse.

Keywords: eponymy, periphery, underlying item, motivation, inner form

1. INTRODUCTION

0. The widening scope of items and derivational patterns studied under the category most often called eponymy makes it feasible and worthwhile to approach this category from the perspective of the distinction between centre vs. periphery.

0.0. Indeed, the distinction of centre and periphery can be considered a universal feature of the structural organization of any natural language, irrespective of its origin, genetic association, and typology. Also, it can presumably be found in any subsystem and structural level of any language. In particular, this idea was already voiced by the Prague Linguistic Circle members in the interwar period,

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

and then reiterated when their relevant works were collected and published in the second issue of Travaux linguistiques de Prague (Vachek, 1966; see Ermolenko, 1983, pp. 155–159),[1] elucidating peripheral and central features in phonology and grammar. As far as I know, eponyms and eponymy have not yet been investigated along these lines.

The present paper does not claim to present a theory, however cursory, of centre and periphery in eponymy. Rather, it offers some preliminary observations and considerations concerning this subject.

0.1. In my dealings with eponymy, I proceed from its *sensu lato* definition that subsumes under its heading all instances of deonymic items, both lexical and phraseological, in whose formation at least one proper name (single or phrasal) has been used (Yermolenko, 2018).[2] Accordingly, I apply this term to deonymic lexemes and phrases (such as Polish *Wisła Kraków* / *Towarzystwo Sportowe Wisła Kraków SA* < *Wisła* ʻthe Vistula'), onomastic and appellative (*krakowiak* ʻa Polish folk dance' < *Kraków* ʻKrakow'; Ukrainian *Холодний яр* ʻa forest area in the Cherkasy Region', the eponymous names of the 1934 novel by Yurii Gorlis-Gors'kyi, a vodka produced in Ukraine, a historical society, etc.). Also, I regard, as eponyms, items belonging to so-called predicative parts of speech, such as *to instagram* ʻpost (a photo or video of something) on the social media application Instagram' (Cambridge University Press, n.d.-a), *instagrammable* ʻvisually appealing in such a way that is suitable for being photographed for posting on the social media application Instagram' (Cambridge University Press, n.d.-b), as well as speech formulas, such as the greetings Ukrainian *Слава Йсу* and Latin *Laudetur Iesus Christus*,[3] sayings (Polish *Wisła się pali* expressing something utterly absurd, also used as the title of Stefan Wiechecki's 1967 feuilleton collection), etc.

0.1.1. It should be borne in mind that, unlike such categories as phonemes or lexemes, eponyms are identified as such due to the feature shared by all of them: they are all formed from, or with the help of, the proper name. That is to say, the invariant of the system of eponymy is the derivational relationship consisting of three parts: the underlying onym, the derived eponym, and the relation between them (Êrmolenko & Ostapenko, 2019, pp. 53–55). Accordingly, these features can be looked for along the three corresponding aspects of this derivational structure.

---

[1] The recognition of that problem was a theoretical reaction to the contemporary practice of constructing linguistic models in accordance with the view of language as a totally organized, homogeneous, and static system — a tenet later also opposed by Natural Grammar as well as some other schools of linguistic thought and individual researchers (Yermolenko, 2025, pp. 53–54).

[2] In his recent paper, Coates (2022, pp. 219–222) proposes using the alternative term *dionym* to refer to items derived from the underlying onym, or *eponym*.

[3] From this viewpoint, the Polish traditional greeting *Niech będzie pochwalony*, an elliptical variant of *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus*, is an eponymic coinage (more on this below).

0.1.2. Presumably, beside these systemic domains, the peripheral/central features of eponyms can also be related to usage. In particular, as was hopefully shown in (Yermolenko, 2021a), the affiliation of eponyms with specific discursive-functional varieties with their characteristic cognitive approach to reality (such as informal colloquial everyday speech, folklore, ecclesiastic discourse, discourse of advertisement, science, etc.) correlate with their semantic and structural characteristics, and therefore are relevant to the goals of the present study. The in-/frequency of a feature can also be construed as indicative of an eponym's central or peripheral status.

In what follows I will deal with the initial point of the derivational relationship of eponymy, which is the underlying proper name. Here I will look for some borderline cases which, while used to form eponyms, are not what one may call a proper name *sensu stricto*.

2. ANALYSIS AND DISCUSSION

1.0. It should be noted, however, that from a more general viewpoint, peripheral features can be ascribed not only to individual eponyms but also to eponymy as a category of deonymic items as compared to that of deappellative ones.

1.0.1. Similarity and contiguity being two types of associations crucial for the structural organization of language (Jakobson & Halle, 1971/2002, pp. 90–96), both deonymic and deappellative derivation employ metaphor and metonymy in the semantic motivation of the inner form of derivates. But there are also deonymic items whose inner form is not based upon any such association between them and their *denotata* since, generally speaking, rather than representing actual features of the latter, these coinages add some new ones to their content. Such formations promote (as a means of indoctrination or a sign of cultural homage or loyalty) or exploit the underlying name and its semantics. Some commemorative and honorific eponyms are coined from persons who, while worthy of paying tribute to, are hardly related to their *denotata*, if at all. For instance, there are two secondary schools in Kyiv, Ukraine, № 92 and № 117, named after two of the foremost Ukrainian poets, Ivan Franko and Lesya Ukrainka respectively. The choice of the former's name can in part be explained as metonymic and historically motivated, since originally this school's premises housed the Pavlo Halahan College, and it was in the college's inner church that Franko's marriage took place.[4] Yet there is no such association between Lesya Ukrainka and the eponymous Kyiv school. Also, ideological eponymic designations of places, institutions, etc. in the

[4] The Soviet-era memorial plaque on this school did not mention it, referring vaguely to Franko's visit to the building instead.

former Soviet Union and its satellites can be, *mutatis mutandis*, compared with the older practice of the sanctifying use of names of characters and events from the holy and ecclesiastical history: both glorify their *denotata* as well as those these were named after. At the same time, the concurring motivation based on the *denotatum*'s properties is possible, cf. *ulica Świętojańska* in the historic centre of Warsaw (Stare Miasto) with the Basilica of St. John the Baptist and the Jesuit St. John Cathedral situated on it. Among several streets with sacred names in Montreal (Canada), there is *rue Saint Urbain*, which was built in the 17th century by a French immigrant named *Urbain Tessier* (FamilySearch, n.d.). And, of course, there are very many business venues, such as hotels, restaurants, etc. with image-projecting ("performative") eponymous names derived from onyms laden with stereotyped connotations of splendour, exotism, etc. (Yermolenko & Chernysh, 2023, pp. 228–229).[5]

1.0.2. On the contrary, choosing underlying entities to promote ideological values or exploit their appeal to possible customers seems unknown among deappellative coinages.

1.0.2.1. What may seem a counterexample is the case of the Russian technical term *pobedit*. This noun was coined to denote an extra-hard alloy developed in the USSR in the 1920s (Prohorov, 1987, p. 1017). Derivationally, it is a combination of the root побед- (as found in the verb победить as well as the substantive победа) combined with the international suffix *-ит,* originally Greek *-ίτης* (Selìgej, 2014, pp. 145–146), used to form terms for a wide range of substances. Since drills made of this alloy can overcome most hard materials, its inner form can be considered as pointing to this "victorious" property. And yet it permits additional interpretations. The coinage may have been influenced by ideological motives: the name of this alloy could allude to the eventual future victory of proletariat's revolution on the global scale. This hypothesis is reinforced by the fact that there were German expats with Communist convictions among its creators (Žuravlev, 2000).

Following World War II, the understanding of this inner form changed, since in the Soviet and then Russian discourse, both official and private, the defeat of Hitler's Germany has become *the Victory*,[6] and Russian *победа* (especially when

[5] The unofficial Soviet-era toponymy of Kyiv employed the same renaming strategies, trying to escape dull Soviet realities by changing names, e.g., *Ліверпуль* (cf. the Beatles' city of *Liverpool* in the UK), the unofficial name of a dietetic grocery store with a small in-store café; *Мічіган* (cf. the state of *Michigan* in the USA), a small cafe officially called *Грот* '*Grotto*'); and *Барселона*, a nameless barbeque joint (cf. *Barcelona* of Spain) (Nekrasov, 1988).

[6] This shift is witnessed, for instance, in the highest Soviet decoration for World War II, *орден Победы*, which, unlike the much less important medal *За победу над фашистской Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945*, only mentions *Победа*; cf., too, numerous Soviet

capitalized and used in the collocation *великая Победа* ʻgreat Victory') has come to express first an ideological and then largely mythological concept defining Russia's role in the modern world and justifying its imperialism and military aggressions. In this new context, *победа*, originally an appellative elliptical variant of the cumbersome phrase *Победа Советского Союза над фашистской Германией в Великой Отечественной войне.* has turned into a sacred proper name. Thus, the reduction of a phrase produced a secondary eponym by means of the proprialization of an appellative component — arguably a peripheral kind of eponymic development (for more examples, see below).

2.0. As to individual peripheral cases withing eponymy, I start with two types of items that, while somehow or other related to proper names, themselves are not part of them.

2.1. In languages such as Polish and Ukrainian (and, on a much smaller scale, English), adjectives are formed from onomastic items, such as Polish *wiedeński* (< *Wiedeń* ʻVienna'). It was proposed in (Yermolenko, 2022, p. 56) to consider them, in the framework of eponymy studies, as belonging to the periphery of the category of proper names. Then the notion of eponym will be extended to encompass phrases (including adverbial ones), such as *sznycel wiedeński* / *po wiedeńsku* ʻveal cutlet served with a fried egg and a slice of lemon', *sernik wiedeński* ʻcheesecake without pastry base', or *jajko po wiedeńsku* ʻsoft-boiled egg poured in a glass with some butter' (PWN, n.d.). The deonymic modifiers operate within their inner form as proper names *sensu stricto* elsewhere, cf. Ukrainian *котлета по-київськи* vs. *chicken Kiev* / *Kyiv* (chicken à la Kiev / Kyiv); cf. also the names of three Kyivan newspapers, *Kyiv Post*, *Вечірній Київ* and *Газета по-київськи*. Also, toponymic models within the same language, such as Polish, use the genitive case of a proper noun and the adjective derived from the latter, e.g., *ulica Tadeusza Kościuszki* and *ulica Wybrzeże Kościuszkowskie* in Warsaw.

2.2. There is one more variety of items that the same paper proposes to include as marginal instances in the notion of proper names as underlying members of the eponymic relationship. This is proverbial (or "winged") phrases prototypically containing culturally marked names (fictitious, legendary, mythical, or actual) and referring to situations which have obtained symbolic significance and are metaphorically or metonymically used to convey some generalized meaning.

In terms of formal structure, they are similar to eponymic phrasal terms, cf., e.g., *Achilles heel* ʻa person's only vulnerable spot; a weak point' (SOED, 2002),

---

names of anthropogenic and even natural objects such as *пик Победы*, until 1946 *пик Военных топографов*, and prior to that, *пик 20 лет ВЛКСМ* (Central Asia Travel, n.d.; Pospelov, 1993, pp. 225–226) commemorating this event.

on one hand, and on the other hand, *Achilles tendon* ʻthe tendon attaching the heel to the calf muscle' (SOED, 2002) or *antrum of Highmore*, also known as *maxillary antrum* (Britannica Editors, 2019). The former is an idiom with an inner semantic form based on a trope and denoting a generalized sense different from its literal and very specific reference; whereas the latter ones actually denote a tendon and an antrum specified by means of proper names, that of a legendary character whose famous bodily part is directly linked to this tendon, and that of a British surgeon first to describe it, respectively (ibid.).

Proper names found in idiomatic collocations like *Achilles heel* contribute to the expression of such a meaning. Operating individually, however, they do not express their own "fragment" of the latter. Sometimes they are capable of independently conveying a secondary figurative sense, but the latter is quite different from the one they help to render when used within the proverbial phrase. For instance, *Hercules*, the name of a hero of superhuman strength in classical mythology, can in English as well as other languages secondarily denote a very strong or muscular man (SOED, 2002). Yet, appearing in the adjectival form *Herculean* in the phrase *Herculean labours* ʻ2. Of a task: as hard to accomplish as were Hercules's twelve labours; immensely arduous' (ibid.), its meaning is essentially different, although it is metaphorically motivated by the initial story about this hero and his twelve exploits. Similarly, *Achilles* 'Latin from Greek *Akhilleus*, a hero in the "Iliad" by Homer, invulnerable except in the heel' can also denote ʻa person like Achilles in point of valour, invulnerability etc.' (ibid.), but the meaning of *the heel of Achilles* is quite different, indeed opposite to, the latter meaning.

The significance of such eponyms can be limited linguistically as well culturally. Unlike aforementioned internationally known names, the Lvivian toponym Ukrainian *Кульпарків* / Polish *Kulparków* is little known elsewhere; associated with a mental facility founded at the end of the 19th century (Kozic′ki, 2010, p. 675; Krip'âkevič, 2007, p. 92), it occurs in idiomatic phrases sharing the generalized feature of psychic inadequacy, cf. Ukrainian *вар'ят з Кульпаркова*, *довести до* / *вийти з Кульпаркова* ʻto drive one to despair or madness', (*вийти з*) *Кульпаркова* ʻbe mentally ill', *кандидат на Кульпарків* ʻsomeone with shocking behaviour or utterances', *я з вами скоро буду на Кульпаркові* ʻsomeone who is excited, irritated, or stressed out by the other's inadequate behaviour' (Hobzej, 2019, pp. 409–410).

Another name, well known in Lviv until the Soviet occupation of 1939, was the surname which was rendered in Polish as *Kurkowski* and Ukrainian as *Курковський*: Antoni Kurkowski, and then his son Julian were owners of the prosperous firm *Concordia* providing funeral services (Smirnow, 2023), hence the phrase (street slang, ironical) *замовити труну в Курковського* ʻto get ready for imminent death' (Hobzej, 2019, p. 413). Yet the general idea of death is only

expressed by *Курковський*, through the association with paraphernalia of the funeral, when it occurs as a component of this metaphoric as well as metonymic collocation.

Another local celebrity was Edmund (or, informally, Edzio) Tarlerski, one of the owners of "Atlas," a much-frequented restaurant in interbellum Lviv (Biedrzycka, 2012, p. 390). His name, however, became proverbial, because "Atlas" was the first Lvivian establishment of that kind that provided toilet facilities to its patrons. Consequently, the phrases Polish *pójść do* (or *odwiedzić*) *Edzia* (Kotowski, 2021, p. 31) and Ukrainian (*вступити*) *до пана-едзя* ʻibid.ʼ (Hobzej, 2019, p. 540) became a humorous euphemism, literally meaning ʻto go to, or visit, Edzio' and conveying the generalized sense ʻto go to the lavatory'.

A somewhat similar sense development took place in colloquial English (mostly North American) *John* (*john*) ʻa toilet' (SOED, 2002), the meaning originating within the phrase *The cousin John*, whom "people said they had to visit as they absented from company" (Holder, 2002, p. 215).[7]

3. Besides these, one may also add, as candidates for the inclusion in the eponymic periphery, some classes of names that are not generally recognized as proper ones (such as koinonyms, demonyms, chrematonyms, and other, as Van Langendonck called them, non-prototypical proper names) (Langendonck, 2007, pp. 233–245). For instance, one can regard, as such, Ukrainian dialectal англез ʻa long black frock-coat' (Hobzej, 2019, p. 58) or Polish anglez denoting a long frock-coat as well as a dance popular in the 17–19th centuries, a curly ringlet, and a horse race, cf. French anglais ʻEnglish' (PWN, n.d.). Strictly speaking, these should be regarded more as controversial cases rather than peripheral or marginal ones.

4. It is possible, however, to point to instances when eponyms originate from seeming proper names that, as different from these, are intentionally made (or interpreted as) dual-natured ones in order to achieve some stylistic or other communicative effect.

4.1. For instance, the Ukrainian expletive йосип на коні (Hobzej, 2019, p. 368) literally ʻJoseph on horse(back)' (with the first name йосип not capitalized) is in fact a euphemistic substitute of the phrase whose first lexical component is a four-letter word also beginning with йо- and meaning ʻcoire' (cf. the Russian euphemistic expletive ёшкин кот, in which ёшкин is, however, is derivationally opaque or artificial coinage). In other words, йосип simultaneously alludes to,

[7] Unlike the English *John* (*john*), Polish *Edzio* and Ukrainian ***пан-едзьо*** did not develop the independent appellative meaning of toilet.

and hides, the appellative word it stands for. In English, there are euphemisms for membrum virile that are not only male given names, but also rhyming slang, such as dick (cf. prick) as well as Hampton Wick (or just hampton), primarily the name of a district to the west of London (p. 180), and also the other part of this collocation (Holder, 2002, p. 440), cf. wick (obsolete) ʻa town, a village, a hamlet' (SOED, 2002). As Holder points out, "it is a unique example of both parts of the rhyming slang phase being used individually."

4.2. In such euphemisms of a double nature, word play is, if present at all, not predominant.[8] There are, however, other eponymic coinages with "two-faced" underlying bases, in which striving towards the ludic effect seems to be a principal illocutionary force.

4.2.1. Among these, two varieties can be established, those with the mock and actual underlying proper name respectively. Both are jocular *double-entendres*, drawing attention to the utterance they occur in. In the Lviv vernacular, for instance, there are lexemes (possibly borrowed from, or otherwise influenced by, Polish) with the adjectival suffix *-ський* / *-ська* that, while expressing some negative feature, mimic masculine and feminine surnames with the same suffix, especially when preceded by the title of *пан* ʻMister' or *пані* ʻMrs.', as in *пан ображальський* / *пані ображальська* ʻa very touchy person' (Hobzej, 2019, p. 515) (for a more detailed treatment, see Yermolenko, 2024, pp. 136–137).[9]

Interestingly, the same suffix, associated with Polish or Russian family names, found its way in English. There it is likewise used to coin derogatory or humoristic quasi-surnames denoting, it should be noted, persons and other kinds of objects, or just operating as a marker of expressivity, e.g.: slang (originally American) *buttinsky* ʻa person who (habitually) butts in; an intruder, a meddler' (SOED, 2002); *Chelski*, a nickname of the English football club *Chelsea*, coined after Russian oligarch Roman Abramovich bought it in the early 2000s (GOAL, 2023). *Concordski* is the name of the Soviet supersonic transport jet *Tupolev* 144, given to it by the Western press (with implications of possible spying) due to its all too evident resemblance to the Anglo-French *Concorde* (Domeneghetti, 2023).

Donald Trump was called *Trumpski*, as in Dejevsky's 2016 article "The art of dealing with Trumpski"; cf. also the demonstration sign "Hey Trumpsky, at least release your Russian Tax Returns" and the t-shirt sold on Amazon with the

---

[8] Cf. also Russian dissidents' euphemisms that followed the typical anthroponymic model, *Софья Власьевна* (along with *сова* and *совок*, for of *советская власть*) and *Константин Петрович* (for *коммунистическая партия*).

[9] Following a Warsaw vernacular model (Wieczorkiewicz, 1974, passim), one of S. Wiechecki's characters calls his wife's brother Piekutowski *szwagier Piekutoszczak*; but in the feuilleton "Doktorski koktajl", he exceptionally refers to him as *szwagrowski*: "Tu nic pikantniejszego, Feluś, nie dostaniesz — mówie — musiem zmienić local. I zaprowadziłem *szwagrowskiego* do baru ziołowego".

portrait of Donald Trump and the legend *Comrade Trumpski*. In the first episode of the third season of the ITV series "Professor T.," one of the characters named Adam Bernard, when imprisoned, is addressed by another convict as *Adamski*. English *brewski* ʻa beer' is defined as "a fanciful formation from brew + *-ski*, a final element found in many Slavonic names" (SOED, 2002). Konrad *Beerski* is a Krakow-based professional tour guide (as well as stand-up comedian and teacher) registered with the Tripadvisor travel company and offering, among other things, beer tasting ("all with a dash of humour," as he emphasizes) (Beerski, n.d.). So arguably *Beerski* is a pseudonym modelled upon Polish surnames in *-ski*, and in addition a pun played on English *beer*. And on Wiejska street in Warsaw, there is a hamburger restaurant *HELLski*.

4.2.2. Another model of informal quasi-surnames is Polish substantives in *-wicz*, such as *autostopowicz*, *balangowicz*, *dorobkiewicz*, *dwójkowicz* (*trójkowicz*, *piątkowicz*), *forumowicz*, *kąpielowicz*, *kolejkowicz*, *konkursowicz*, *ogonkowicz*, *ogródkowicz*, *operetkowicz*, *operowicz*, *spacerowicz*, *wycieczkowicz*, *weekendowicz*, etc. These derivates are considered *ad hoc* epithets, which characterize people situationally, in relation to their fortuitous and occasional features denoted by underlying items. Their emergence was influenced by jocular surnames of comedy characters, such as A. Fredro's *Raptusiewicz*, cf. *raptus* ʻan impetuous, impulsive person' (PWN, n.d.), see (Grzegorczykowa, 1981, p. 46; Grzegorczykowa et al., 1998, pp. 434, 441).

In Ukrainian, appellatives *забудько* ʻa forgetful person, a scatterbrain', *скоробагатько* ʻan upstart, a nouveau rich, a new money', *страшко* ʻa person who is easily frightened' are perceived as something like surnames, since the suffix *-ko* is in fact the prototypical marker of Ukrainian family names. What makes their dual nature still more pronounced is the fact that there actually are Ukrainian surnames *Забудько*, *Скоробагатько*, *Страшко*. Also, there is the Ukrainian *доробкевич* (used, for instance, in Popovych's translation of the novel *Stiller* by Max Frisch: "[...] як кожен *доробкевич*, страшенно товариський").

4.2.3. Still more contradictory in their character are two curious coinages in *-ський* and *-евич*, *маревич* and *марковський*, current in the urban slang of Soviet-era Lviv. On the one hand, at least one of them reproduced the actual family name, Polish and Ukrainian *Tarkowski* / *Тарковський*. At the same time, both operated as affixal derivates from Ukrainian (*скляна*) *тара* ʻempty glassware' and so referred to empty glassware, then bought from private citizens at special points (Hobzej, 2009, pp. 556–557) or, rather, to such points themselves (see Yermolenko, 2024, pp. 137–138).

Superficially, *марковський* and especially *маревич* are similar to "artificial" surnames discussed above: indeed, they can be qualified as such names derived from *мара*. And yet they are modelled upon "real" surnames, which at the same

time are semantically and derivationally reinterpreted. It is this feature of the essential reinterpretation of their initial character that makes them close to the second variety of the Ukrainian dual-natured peripheral eponymic items mentioned above. To these, one may also add Ukrainian Lvivian (*пан*) *лопатинський* ʿa grave-digger' (Hobzej, 2019, p. 431) related to *лопата* ʿa shovel, a spade' and parallel to the surname *Лопатинський* < the town name *Лопатин* (Yermolenko, 2024, p. 137).

4.2.3.1. Besides surnames, there are also artificial Christian names with the reinterpreted inner form. In Ukrainian, such quasi-names can be exemplified by *Варгуля* ʿ1. (humorously) an non-existing female saint whose name is derived from *варга*; 2. (figuratively) a lip' — *Честь Богу, хвала, а святій Варгулі на офіру* — they say so when having a drink (< *варга* ʿa lip') (Oniškevič, 1984, p. 83).

In other languages, the names of fictitious saints operating as liturgical calendar date names occur within idioms with the general meaning ʿnever, on no date in the future'. To them belong such instances as: Polish *na święte nigdy* / *na świętego nigdy* (informal, humorous) ʿin such a way that something that is spoken about will never happen' (WSJP, n.d.), cf. Polish *nigdy* ʿnever', the alternative variants changing its original appellative form: *świętego Migdy*, *świyntego Dygdy*, as in *Na św. Migdy, co nie bywa nigdy* (Krzyżanowski, 1970, p. 625); Czech *Na svatého Dyndy* (the form of *Dynda* was possibly influenced by *jindy* ʿsome other time'): *Na svatého Dyndy, co nebude nikdy* (Štěpánová, 2021); German *am Sankt-Nimmerleins-Tag* ʿnever, on no occasion' (literally ʿon the Saint Never day'), also *Nimmers Tag*, *Nimmermehrstag*, *Nimmerlestag*, or *Nimmertag* (Grimm & Grimm, 1881–1889, pp. 848–850) (cf. German *nimmer(lein)* ʿnever'); Portuguese *no dia de São Nunca* ʿon the day of Saint Never' (de Oliveira, 2022); Italian *il giorno di San Mai*, translated as Ukrainian *на кінський великдень*, i.e., ʿnever' (Kyiv Dictionary, n.d.); French *saint-Glinglin*, *à la saint-glinglin* (informal) ʿon the unspecified date; at a moment that will never come' (Larousse, n.d.).[10] There is one more fictitious saint in French eponymy, *Sainte Nitouche* (derogatorily) ʿa prudish female, a hypocrite affecting offended looks' (< *sainte* + *n'y touche* ʿunwilling to touch it') (CNRTL, n.d.).[11]

4.3. Returning to тарковський, one should add that this coinage might have been influenced by the similarity of тара not only to Тарковський as a family name, but specifically, and especially, to this name associated with the well-known nonconformist Soviet film director Andrei Tarkovskii (1932–1986). However absurd

[10] On the etymology of the French phrase, see (Brault, 1957), who explains it as the reference to the Doomsday bells.

[11] Also, there are actual date names that are prognostically interpreted in the folk calendar; see, e.g., Êrmolenko, 2006, pp. 146–167.

it may appear, the very contrast between the exalted culture icon and a humble point of used glassware reception (Ukrainian пункт приймання склотари) could have been one of the reasons for such a naming: after all, selling back empty bottles was not an insignificant source of income for many Soviet citizens, especially for tipplers and boozers, which artistic people stereotypically are.

4.3.1. What is more, and even more importantly, informal eponyms are quite well known for designating people and objects and derived from anthroponyms, both embodied and disembodied,[12] that lack apparent motivation (at least, from outsiders' viewpoint). One may cite, as such, Polish *gruba Kaśka*, literally 'fat Katie', the name of a water tower on the Vistula river in Warsaw (Wesołowski, 2004), whereas *chude Wojtki*, literally 'thin Wojteks', the names of the additional appliances in the vicinity of *gruba Kaśka*, were arguably coined by analogy.

But the instance of *марковський* is still more complicated derivationally than these. Whatever the underlying name *Тарковський* is, a family name or the family of a movie celebrity, its choice was influenced by its paronymic relationship with *мара*. And as such, *марковський* exemplifies yet another variety of double-natured eponyms, the one with two underlying bases.

One of the examples of eponyms of this kind that are discussed in (Yermolenko, 2024, p. 138) is Ukrainian *кокорудзинка* (*кукурудзинка*), a senior generation Lviv vernacular term for a student of the girls' high school named after Illia and Ivanna Kokorudzas (Hobzej, 2019, p. 381). Motivated by the name of the school, the lexeme is more or less directly corresponds to *кукурудза* 'maize' as well, and this double relation makes it a good-natured pun. A similarly non-offensive word-play is found in Russian *антоновки* as referring to Yalta female fans of the author *Anton* Chekhov. In one of his letters, he wrote: "Сегодня день моего рождения, 39 лет. Завтра именины, здешние барышни и барыни (которых зовут *антоновками*) пришлют и принесут подарки" (Bunin, 1955, p. 35). In his biography of Chekhov, Donald Rayfield played on this coinage, at the same time explaining it for English-speaking readership and further developing it into a meta-pun: "Yalta laughed at Anton's followers. Women who patrolled the promenade or the road to Autka were named *Antonovkas*, after a Russian apple, a fruit he was not tempted to pluck" (Rayfield, 2013, p. 2928). Indeed, *антоновка* is an old apple cultivar with the evidently eponymous name; nothing more is known for sure about its origin and extralinguistic motivation (Mel′ničuk, 1982, p. 77). Besides playing upon Chekhov's first name, this appellation of his female fandom also conveys connotations of the apple as a Biblical symbol of carnal temptation.

4.4. One may notice that there is irony in such examples; in the case of тарковський, this irony may be considered romantic one, emphasizing the

[12] In the sense of Gardiner's (1954, pp. 9–11) distinction; see also Yermolenko (2021b).

contradiction between the prose of everyday life and the romantic world of art. But more often, the rhetoric effect of employing items with double motivation is the derogatory downgrading of their denotata, including those of (supposedly) cultural value, as in the following instance (which also brings back issues touched upon in the paragraph 1.0.2.1.)

4.4.1. Thus, the informal name of *Київський національний університет культури і мистецтв*, *КНУКМ* is *кульок*. The compression of a lengthy phrasal proper name in colloquial speech is well known, cf., e.g., Ukrainian *Могилянка*, an informal and otherwise stylistically neutral variant of *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. With *КНУКМ*, however, this compression has resulted in its paronymically induced substitution by *кульок*, cf. Ukrainian *кульок* ʻa little bag' (Bìlodìd, 1970–1980, Vol. 4, p. 393). The similarity between *культура* and *кульок* is fortuitous, yet suitable enough for an elliptical pejorative metaphorical naming. In terms of underlying structure, *кульок* as a soubriquet, too, is doubly motivated, relating at the same time to the initial phrasal name component and the similar appellative lexeme. Still, its underlying bases are arranged as a series rather than parallelly.

4.5. There is another, more widespread and also simpler variety of the formation of eponyms by means of the elliptical reduction of phrasal names, in which the appellative component of the phrase is used instead of it. In some cases, this variety, too, can involve duality of sorts regarding the underlying item (as in the instance discussed in 1.0.2.1.)

Generally speaking, ellipsis of this kind occurs frequently in informal speech. For instance, residents of Kyiv's downtown, when speaking of *бульвар Шевченка*, one of Kyiv's old landmarks, and *Володимирський собор*, another landmark situated on this boulevard, will refer to them just as *бульвар* and *собор* respectively. Similarly, Washington, D.C. citizens are said to refer to this area more as *the District* than *the D.C.* But these are fairly local usages (besides, in Kyiv there are other boulevards and cathedrals as well), and that is why they have not become part of the national language lexis. On the contrary, such ellipsis as *the United Kingdom* (as well as *the UK*) is used far more generally: *"United Kingdom, the* kingdom of Great Britain (*hist.*), (after 1801) of Britain and Ireland (*hist.*), (since 1922) of Great Britain and Northern Ireland (in official use also *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*)" (SOED, 2002).

While this abbreviated coinage has nothing to do with ideology and propaganda, the following one does (like the one analysed in 1.0.2.1.), precisely because of its being part of the ideological and propagandist discourse. In Soviet-time public and private usage, the Ukrainian polysemous lexeme *партія* primarily had a unique reference, since the Communist party of the Soviet Union was then both the sole party and the ruling one. In this respect, cf. the definition of *партія* in the

"Dictionary of the Ukrainian language" (Bìlodìd, 1970–1980), where the reference to the CPSU was listed as the first meaning, followed by the second one of party as a political organization: *napmія* ʻ1. A voluntary militant union of communists sharing the same views and consisting of representatives of the working class, working peasants and working intelligentsia of the Soviet Union; the Communist Party of the Soviet Union (CPSU; before 1919, RSDP; before 1956, VCP(b); 2. A political organization that is the highest form of organization of any class and is the most active part thereof, which protects its interests and directs its struggle against hostile classes' (Bìlodìd, 1970–1980, Vol. 6, p. 78). The same semantic development took place in other languages of communist countries, first of all in Russian in the U.S.S.R., but also, mutatis mutandis, in the German of Hitler's Germany, cf. the limited reference of German *Parteigenosse* ʻa male member of the former *NSDAP*' (Dudenredaktion, n.d.). It is possible that in the Soviet Union, the emergence of this particular lexical-semantic compression was influenced by the many changes in the full name of this organization (see above). But, arguably, far more important was the fact that under Lenin's leadership, the Communist party positioned itself as "a party of a new type" — which it certainly was, considering its totalitarian and antidemocratic orientation. In other words, the Soviet Communist party claimed itself to be *the party* (the party member's identification card cited Lenin saying that "the party is the mind, the honour, and the conscience of our epoch" (from his 1917 article). Similarly, at party conferences, Edward Gierek, the then Communist leader of Poland, and his audience chanted the slogan, in which only *partia* stood for *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza* (*Partia — Polska, Partia — Polska!*) etc.

In such a historical context, dealing with these instances was a problem that lexicographers in Communist-run states had to tackle. There were two possible way for them to treat lexemes with the meaning of ʻparty'. One is exemplified by the definition of Ukrainian *napmія* (see above), in which the Communist party of the Soviet Union occupied the first place and was presented as different from parties in the traditional, democratic sense. Similarly, *mutatis mutandis*, German *Partei* was treated, for instance, in Agricola's combinatory dictionary of German. This dictionary, listing collocations of this noun as used in the meaning of political organization, starts with *eine fortschrittliche, bürgerliche, reaktionäre P*., which then is followed by *Partei neuen Typus (marxsistisch-leninistische Arbeitspartei)* (Agricola, 1972, p. 471).[13] Later on, albeit seen from a democratic perspective, the same difference was represented in the Duden dictionary with two variants of

[13] It will be remembered that although the German Democratic Republic was actually a single-party state governed by *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, the latter at the same time was the controlling member of *Nationale Front*, a group of small parties.

Partei's first meaning, the first traditionally referring to political organizations with their differing goals, and the second, defined as *Staats-* or *Einheitspartei*, used only in the singular, and illustrated by *die P. hat immer recht* (Dudenredaktion, n.d.).

Yet in Witold Doroszewski's "Słownik języka polskiego," a different approach was chosen: the first definition in the entry *partia* was ʿa group of people with the same political views' (although, it should be noted, the first of several citations illustrating this meaning was *Partia komunistyczna jest kierowniczym organem klasy robotniczej*), whereas the second definition was ʿan abbreviation for the Polish United Workers Party' (SJPDor, 1958–1969). Thus, according to this source, Polish *partia* meaning ʿCommunist party' was not an independent lexeme with unique reference, since it presumed the existence of the phrasal name, which it elliptically represented as its appellative component.

Somehow or other, it should be emphasized that in all such cases, lexical designations of ruling parties in totalitarian societies, while being monodenotational, are peripheral elements of the category of proper names rather than nomina propria sensu stricto.

3. CONCLUSIONS

While far from treating material relevant to this paper's theme more or less exhaustively, the observations and discussion in it will hopefully draw attention to less familiar aspects of eponymy, i.e., the use of proper names to form words and set phrases, and to the category of proper names as such. In this particular study, together with the widening of the extension of eponymy, analysis in terms of the centre vs. periphery opposition has been applied to onyms underlying eponymic derivational relationships, specifically, cases of contradictory, marginal, or transitory systemic character. First of all, when seen through this optic, deonymic derivation turns out to be a peripheral phenomenon, featuring not only prototypical Jakobsonian models of sense development based on similarity and/or contiguity. Also, it manifests others models (such as honorific, sanctifying, or image-creating performative naming) that are absent in deappellative derivation and produce items differing from deappellative ones in their illocutionary force and functional discourse affiliation. Analyzing various cases of dual-natured peripheral eponymy results in the establishing of structural varieties thereof; at the same time, these varieties emerge as being related to specific and, generally, secondary speech functions and discourse varieties. Thus, this approach is both system- and function-oriented, yielding a more detailed picture of eponymy.

REFERENCES

Agricola, E. (1972). *Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch* [Words and expressions. Dictionary of German usage]. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

Beerski, K. (n.d.). Konrad Beerski. *Tripadvisor*. Retrieved October 3, 2025. https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g274772-d27145859-Reviews-Konrad_Beerski-Krakow_Lesser_Poland_Province_Southern_Poland.html

Biedrzycka, A. (2012). *Kalendarium Lwowa 1918–1936* [Chronicle of Lviv, 1918–1936]. Kraków: Universitas.

Bìlodìd, Ì. (Ed.) (1970–1980). *Slovnik ukraïns'koï movi v 11 tomah* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes] (Vols. 1–11). Kïïv: Naukova dumka.

Brault, G.J. (1957). Etymology of French *jusqu'à la Saint-Glinglin*. *Romance Philology*, *11*(1), 20–24.

Britannica Editors (2019, October 11). olfactory system. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/science/olfactory-system

Bunin, I.A. (1955). *O Čehove* [About Chekhov]. N′û-Jork: Izdatel′stvo imeni Čehova.

Cambridge University Press. (n.d.-a). *Instagram*. In *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. Retrieved October 3, 2025. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/instagram

Cambridge University Press. (n.d.-b). *Instagrammable*. In *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. Retrieved October 3, 2025. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/instagrammable

Central Asia Travel. (n.d.). *Historical background of Pobeda peak*. Retrieved October 3, 2025. https://www.centralasia-travel.com/en/expeditions/pobeda/history

CNRTL = Centre nationale des ressources textuelles et lexicales. (n.d.). Sainte nitouche. In *CNRTL Dictionnaire de la langue française*. Retrieved October 3, 2025. https://www.cnrtl.fr/definition/sainte%20nitouche/

Coates, R. (2022). Two terminological suggestions: Dionym(y) and nominabilia. *Onoma*, *77*, 217–226. https://doi.org/10.34158/ONOMA.57/2022/14

De Oliveira, A. (2022, February 12). Dia de São Nunca [Day of Saint Never]. *ABMES Blog.* https://abmes.org.br/blog/detalhe/18468/dia-de-sao-nunca

Dejevsky, M. (2016, November 14). The art of dealing with Trumpski. *Prospect*. https://www.prospectmagazine.co.uk/opinions/43579/the-art-of-dealing-with-trumpski

Domeneghetti, R. (2023, May 31). The rise and fall of Concordski. *The New World.* https://www.thenewworld.co.uk/the-rise-and-fall-of-concordski/

Dudenredaktion. (n.d.). Parteigenosse. In *Duden online*. Retrieved October 3, 2025. https://www.duden.de/rechtschreibung/Parteigenosse

Êrmolenko, S., & Ostapenko, M. (2019). Tematiko-ìdeografìčnij aspekt opisu ta analìzu eponìmìï [The thematic-ideographical aspect of eponymy description and analysis]. *Studia Linguistica*, *15*, 53–65. https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.53-65

Êrmolenko, S.S. (2006). *Movne modelûvannâ dìjsnostì ì znakova struktura movnih odinic'. Monografìâ* [Linguistic modelling of reality and semiotic structure of linguistic items. A monograph]. Kïïv: Vidavničij dìm Dmitra Burago.

Ermolenko, S.S. (1983). Problemy izučeniâ èkspressivnyh edinic âzyka. In A.S. Mel′ničuk (Ed.), *Sovremennoe zarubežnoe âzykoznanie. Voprosy teorii i metodologii* [Modern linguistics abroad. Issues of theory and methodology] (pp. 140–159). Kiev: Naukova dumka.

FamilySearch. (n.d.). *Urbain Tessier (1626–1689)*. Retrieved October 3, 2025. https://ancestors.familysearch.org/en/L5Z7-8GV/urbain-tessier-1626-1689?form=MG0AV

Gardiner, A. (1954). *The theory of proper names. A controversial essay* (2nd ed.). London: Oxford University Press.

GOAL. (2023, October 16). Why are Chelsea called ‘Chelski’? Meaning of Blues’ nickname explored. *GOAL*. https://www.goal.com/en/news/why-are-chelsea-called-chelski-meaning-blues-nickname-explored/blt7f30462436e0aff3

Grimm, J., & Grimm, W. (1881–1889). *Deutsches Wörterbuch* [The dictionary of the German language] (dtv Edition; Vol. 13). Leipzig: S. Hirzel.

Grzegorczykowa, R., Laskowski, R., & Wróbel, H. (1998). *Gramatyka współczesnego języka polskiej*. *Morfologia* [Modern Polish grammar. Morphology] (2nd ed.). Warszawa: PWN.

Grzegorczykowa, R. (1981). *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe* [Outline of Polish word-formation. Descriptive derivational morphology] (4th ed.). Warszawa: PWN.

Hobzej, N. (Ed.). (2009). *Leksikon l'vìvs'kij: považno ì na žart* [Lviv lexicon: seriously and in jest] (1st ed.). L′vìv: Ìnstitut ukraïnoznavstva ìm. Ì. Krip’âkeviča.

Hobzej, N. (Ed.). (2019). *Leksikon l'vìvs'kij: považno ì na žart* [Lviv lexicon: seriously and in jest] (4th ed.). L′vìv: Vidavnictvo Starogo Leva.

Holder, R.W. (2002). *How not to say what you mean. A dictionary of euphemisms*. Oxford: Oxford University Press.

Jakobson, R., & Halle, M. (2002). *Fundamentals of language* (2nd ed.). Berlin–New York: Mouton de Gruyter. (Original work published 1971).

Kotowski, B. (2021). Kresy konsumpcjonizmu, czyli gdzie jeszcze ludziom tak dobrze, jak tu we Lwowie? [Borderlands of consumptionism, or where else people live as well as here in Lviv?]. *Zabawy i zabawki. Studia Antropologiczne*, *18–19*, 11–38.

Kozic′kij, A. (Ed.). (2010). *Enciklopedìâ L'vova* [Lviv Encyclopedia] (Vol. 3). L′vìv: Lìtopis.

Krip’âkevič, Ì. (2007). Ìstoričnì prohodi po L′vovì [Historical walks in Lviv]. L′vìv: Aprìorì.

Krzyżanowski, J. (Ed.). (1970). *Nowa księga przysłów i wyrazów przysłowiowych polskich* [New book of Polish proverbs and sayings] (Vol. 2). Warszawa: PIW.

Kyiv Dictionary. (n.d.). Il giorno di san Mai. Retrieved October 3, 2025. https://www.kyivdictionary.com/en/?q=il%20giorno%20di%20san%20Mai&from_lang=it&to_lang=uk

Langendonck, W. (2007). *Theory and typology of proper names*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Larousse. (n.d.). À la Saint-Glinglin. In *Dictionnaire de français Larousse en ligne*. Retrieved October 3, 2025. https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/%C3%A0_la_saint-glinglin/70567

Mel′ničuk, O.S. (Ed.). (1982). *Etimologìčnij slovnik ukraïns'koï movi* [Etymological dictionary of the Ukrainian language] (Vol. 1). Kiïv: Naukova dumka.

Nekrasov, V. (1988). Gorodskie progulki [Walks around the city]. *Ûnost'*, *7*, 8–31. https://nekrassov-viktor.com/Books/Nekrasov-Gorodskie-progulki/

Oniškevič, M.J. (1984). *Slovnik bojkìvs'kih govorìv* [Dictionary of Bojky subdialects] (Vol. 1). Kiïv: Naukova dumka.

Pospelov, E.M. (1993). *Imena gorodov: včera i segodnâ (1917–1992). Toponimičeskij slovar'* [City names: past and present (1917–1992). A toponymical dictionary]. Moskva: Russkie slovari.

Prohorov, A.M. (Ed.). (1987). *Sovetskij ènciklopedičeskij slovar'* [Soviet encyclopedic dictionary] (4th ed.). Moskva: Sovetskaâ ènciklopediâ.

PWN. (n.d.). *Słownik języka polskiego PWN* [PWN dictionary of Polish language]. Retrieved October 3, 2025, from https://sjp.pwn.pl/sjp/lista/a

Rayfield, D. (2013). *Anton Chekhov. A life*. London: Faber and Faber.

Seligej, P.O. (2014). *Etimologìčnij slovnik zapozičenih sufiksìv ì sufiksoïdìv v ukraïns'kij movì* [Etymological dictionary of borrowed suffixes and suffixoids in the Ukrainian language]. Kiïv: Akademperìodika.

SJPDor = Doroszewski, W. (Ed.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [Dictionary of Polish language]. Retrieved October 3, 2025. https://doroszewski.pwn.pl/haslo/partia/

Smirnow, J. (2023). Tajemnice i legendy Cmentarza Łyczakowskiego (cz. 3). [Mysteries and legends of the Lyczakow Cemetery (part 3)]. *Nowy Kurier Galicyjski*, *5*(417), 19.

SOED = Oxford University Press. (2002). *Shorter Oxford English Dictionary* (5th ed.) [CD-ROM; Version 2.0]. Oxford University Press.

Štěpánová, V. (2021, February 8). Sv. Dyndy [Saint Dynda's]. *Ústav pro jazyk* český *AV ČR*. https://ujc.cas.cz/en/zajimave-dotazy/pise-se-spravne-sv-dyndy-nebo-sv-dindy-na-internetu--lze-najit-obe-moznosti/

Vachek, J. (Ed.). (1966). *Travaux linguistiques de Prague. Fasc. 2. Les problèmes du centre et de la péripherie du système de la langue* [Prague linguistic works. Vol. 2: The problems of the centre and periphery of the system of the language]. Prague: Academia.

Wesołowski, A. (2004). Pompy Warszawskiej Fabryki Pomp w wodociągach i kanalizacji miasta stołecznego Warszawy [Pumps of Warsaw Pump plant in the capital's water-supply and sewerage]. *Pompy, Pompownie*, *115*, 57–59. https://www.powen.com.pl/pompy-warszawskiej-fabryki-pomp-w-wodociagach-i-kanalizacji-miasta-stolecznego-warszawy/

Wieczorkiewicz, B. (1974). *Gwara warszawska wczoraj i dziś* [The Warsaw vernacular: past and present]. Warszawa: PIW.

WSJP = Żmigrodzki, P. (Ed.). (n.d.). *Wielki słownik języka polskiego* [Great dictionary of the Polish language]. Retrieved October 3, 2025, from http://wsjp.pl

Yermolenko, S. (2021a). Eponymy and discursive-functional context. *Movoznavstvo*, *2021*(2), 19–35. https://doi.org/10.33190/0027-2833-317-2021-2-002

Yermolenko, S. (2021b). The category of disembodied proper names and linguistic-cultural description of Ukrainian eponymy: with special reference to eponyms in Лексикон львівський. *Slavia Orientalis*, *70*(3), 599–621. http://doi.org/10.24425/slo.2021.138196

Yermolenko, S. (2024). Eponyms as a natural category: a case study on the field of eponymy in Лексикон львівський. *Slavia Orientalis*, *73*(3), 127–141. http://doi.org/10.24425/slo.2024.152644

Yermolenko, S., & Chernysh, T. (2023). Warsaw and Kyiv lodging establishment names of the early 20th cent. *LingVaria*, *18*(1), 225–235. https://doi.org/10.12797/LV.18.2023.35.16

Yermolenko, S.S. (2018). Linguistic description of eponymy: parameters and problems. *Movoznavstvo*, *2018*(4), 10–26. https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/184357

Yermolenko, S.S. (2022). Proper names as a natural category: proverbial phrases with cultural names from the perspective of eponymy research. *Movoznavstvo*, *2022*(1), 52–67. http://doi.org/10.33190/0027-2833-322-2022-1-003

Žuravlev, S.V. (2000). «Malen′kie lûdi» i «bol′šaâ istoriâ»: inostrancy moskovskogo Èlektrozavoda v sovetskom obŝestve 1920–1930-h gg. [Little people and big history: expats of the Moscow *Elektrozavod* plant in the Soviet socjety in the 1920s–1930s]. Moskva: ROSSPÈN.

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.9
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ЗОРЯНА КУПЧИНСЬКА
[ZORYANA KUPCHYNSKA]
kupchynska@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0000-0345
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна

ФРАГМЕНТ ОЙКОНІМНОГО ЛАНДШАФТУ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ І СУМІЖНИХ ТЕРИТОРІЙ У XIV СТ.: АРЕАЛ І СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ АРХАЇЧНИХ ТИПІВ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

РЕЗЮМЕ

Метою розвідки є проаналізувати ойконімний ландшафт Правобережного Полісся в XIV ст. Щоб досягти окресленої мети, актуалізовано низку завдань: виявити у писемних пам'ятках географічні назви на *-*ьn*-, *-*ьsk*-, *-*any*/*-*jany*, *-*itji*, *-*j*-, *-*ov*-/*-*ev*-, *-*in*- Правобережного Полісся в XIV ст., проаналізувати твірні основи ойконімів цих архаїчних типів, візуалізувати ареал. Наукова новизна статті полягає в тому, що архаїчні типи географічних назв Правобережного Полісся в XIV ст. як хронологічний фрагмент у руслі лінгвістичної стратиграфії ще не досліджено. Систематизований історичний емпіричний матеріал уможливлює аналіз твірних основ цих географічних назв та їх візуалізацію у цей історичний період. Архаїчна ойконімія Правобережного Полісся в XIV ст. представлена сімома типами назв: *-*ьsk*-, *-*ьn*-, *-*any*/*-*jany*, *-*itji*, *-*j*-,*-*ov*-/*-*ev*-,*-*in*-, які сформували умовні три групи: 1) оніми, що співвідносяться з відносними прикметниками; 2) географічні назви-плюративи, що утворилися від назв груп людей за якоюсь ознакою; 3) ойконіми, що генетично пов'язані з присвійними прикметниками. Аналіз твірних основ ойконімів, визначені типи географічних назв засвідчують, що Правобережне Полісся є територією, яка заселена слов'янами від найдавніших часів. Антропонімікон, виокремлений з посесивних географічних назв *-*j*-, *-*ov*-/*-*ev*-, *-*in*-, підтверджує, що ця історична територія етнічно слов'янська, зокрема українська, бо репертуар власних назв людей відповідає загалом антропонімікону України, у них представлено давньослов'янські композитні та відкомпозитні антропоніми, власні назви людей відапелятивного походження, засвідчено християнські імена, які за допомогою суфіксації адаптувалися до слов'янського іменника́.
Обшир архаїчної ойконімії Правобережного Полісся є частиною загальнослов'янського ареалу. Кожен із архаїчних типів ойконімів на території Правобережного Полісся у XIV ст. мав свою конфігурацію (Картосхема), але візуалізація ареалу вказує на те, що скупчення ойконімів зосереджені в основному довкола давніх слов'янських (українських) центрів.

Ключові слова: ойконімний ландшафт, Правобережне Полісся, ареал, твірна основа, архаїчний тип ойконіма

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Ойконімний ландшафт — складна мовно-історична багатокомпонентна система, яку можемо проаналізувати за допомогою стратиграфічного методу, що базується на дослідженні ойконімного явища чи процесу в хронологічній послідовності. Географічні назви є специфічними мовними одиницями, які, крім лінгвального та часового, мають територіальні параметри. Ареали, виявлені внаслідок картографування, стають спеціальним ономастичним текстом. Ареалогія, стратиграфія та ойконімний ландшафт об'єднані одним поняттям — простором, відповідно — картосхемою, яка забезпечує візуалізацію поширення явища (ареал) у діахронії (стратиграфія) на відповідній території (ландшафт) (Купчинська, 2016, с. 3). Для цієї розвідки обрано лише фрагмент ойконімного ландшафту — Правобережне Полісся і суміжних територій у XIV ст. Чому саме ця територія?

Полісся — це особлива історико-етнографічна територія, яку вперше згадано в Іпатіївському літописі (Полѣсє, 1274 р. Мьстиславъ «же бѣшеть не притѧглъ. но шелъ ѿ Копылѧ воюѭ по Полѣсью» (ЕСЛГНПР, 107)). Це регіон, який привертає увагу і своєю матеріальною, і духовною культурою, і мовою та етнокультурним наповненням, цей край у IX–X ст. відіграв дієву і важливу роль, зійшов зі сцени, в надрах землі схоронив свої пам'ятки (Rolle, 1882, с. 3), які потрібно опрацьовувати дослідникам різноманітних галузей науки. Чимало істориків трактують Полісся як прабатьківщину слов'ян. Тому в його матеріальній і духовній культурі сфокусовано те, що було і є спільним для загальнослов'янського ареалу. Про Полісся на сьогодні сказано й написано надзвичайно багато (див. Мойсієнко, 2006, с. 8–12), однак залишається й те, що потребує наукових студій. Це стосується найперше онімікону цієї території, зокрема ойконімії.

Метою цієї розвідки є проаналізувати ойконімний ландшафт Правобережного Полісся в XIV ст. Щоб досягти окресленої мети, ставимо низку таких **завдань**: виявити у писемних пам'ятках географічні назви на **-ьn-*, **-ьsk-*, **-any/*-jany*, **-itji*, **-j-*, **-ov-/*-ev-*, **-in-* Правобережного Полісся в XIV ст., проаналізувати твірні основи ойконімів цих архаїчних типів, візуалізувати ареал та прокоментувати координати поширення цих номенів.

Об'єктом дослідження є загальнослов'янські типи географічних назв на **-ьn-*, **-ьsk-*, **-any/*-jany*, **-itji*, **-j-*, **-ov-/*-ev-*, **-in-*. **Предметом** вивчення є лексико-семантичні та ареальні особливості досліджуваних ойконімів Правобережного Полісся. Джерельною базою цієї розвідки є пам'ятки XIV ст. та довідкова література. Наукова **новизна** цієї статті полягає в тому, що архаїчні типи географічних назв на **-ьn-*, **-ьsk-*, **-any/*-jany*, **-itji*, **-j-*, **-ov-/*-ev-*, **-in-* Правобережного Полісся в XIV ст. як хронологічний фрагмент

у руслі лінгвістичної стратиграфії ще не досліджено. Систематизований історичний емпіричний матеріал уможливить аналіз семантики твірні основи цих географічних назв та їх візуалізацію у цей історичний період. У цьому полягає **актуальність** теми нашої наукової розвідки.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Ойконіми на **-ьn-*, **-ьsk-*, **-any*/**-jany*, **-itji*, **-j-*, **-ov-*/**-ev-*, **-in-* є одні з найархаїчніших і найпродуктивніших на території слов'ян, вони є загальнослов'янськими типами власних назв, зокрема географічних. У слов'янській топономастиці ці географічні назви вивчали: Профоус (Profous, 1947–1957), Спал (Spal, 1958), Нєцкуля (Nieckula, 1965), Доманьський (Domański, 1969), Подлявська (Podlawska, 1972), Борек (Borek, 1968), Заімов (Заимов, 1973), Роспонд (Rospond, 1969, 1983), Матушова (Matúšová, 2008) та інші.

В українському мовознавстві ці ойконімні типи досліджували: Посацька-Черняхівська (1958), Карпенко (1973), Купчинський (1981, 2011), Бучко (1990), Худаш (1995; Худаш, Демчук, 1991), Демчук (1988), Торчинський (1993), Котович (2000), Шульгач (2001), Купчинська (1993, 2007, 2010, 2012a, 2021), Царалунга (2007) та інші.

2. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ойконімний ландшафт формується під впливом природного середовища та суспільно-історичних умов, антропогенних процесів, сприяють його функціонуванню відповідні тенденції і принципи номінації локусів на досліджуваному хронологічному зрізі, важливим аспектом у цьому процесі є апелятивний та антропонімний фактаж, засвідчений в ойконімії тощо.

Будь-який регіон (чи фрагмент території) є своєрідним, це стосується і простору, і часу. Аналізуючи ойконімний ландшафт на відповідному хронологічному зрізі, ми обов'язково спостерігаємо типологічні його ознаки, які прослідковуються на загальнослов'янському рівні, а також він має характерні риси, притаманні лише цій території і цьому хронологічному періодові. Якщо досліджено одну і ту ж окреслену територію впродовж, наприклад, десятьох століть, то це дозволяє встановити типологічні ознаки діахронних ландшафтів і простежити за їхньою динамікою — кількісними (і не лише!) змінами, що відбуваються внаслідок інтра- та екстралінгвальних факторів, але не приводять до якісної перебудови структури ландшафту (Купчинська, 2020, с. 179).

Архаїчна ойконімія Правобережного Полісся в XIV ст. представлена сімома типами назв: **-ьn-*, **-ьsk-*, **-any*/**-jany*, **-itji*, **-j-*, **-ov-*/**-ev-*, **-in-*, які сформували умовні три групи: 1) оніми, що співвідносяться з відносними прикметниками; 2) географічні назви-плюративи, що утворилися від назв груп людей

за якоюсь ознакою; 3) ойконіми, що генетично пов'язані з присвійними прикметниками. Ці ойконіми є архаїчними типами, що представлені на всій загальнослов'янській території. Зосередимося на архаїчних типах географічних назв, локалізованих на території Правобережного Полісся у XIV ст. Чим цікавий саме такий історичний зріз? Хронологічний період X–XIV ст. особливий тим, що зафіксовані в історичних пам'ятках ойконіми узалежнені від об'єму джерельної бази: що більше пам'яток, то більше засвідчених географічних назв. Починаючи з XV ст., ситуація суттєво змінюється: у пам'ятках зафіксовано величезну кількість онімів, які, однозначно стверджуємо, не появилися саме на цьому історичному зрізі, а століття-два раніше, можливо, ще раніше, про це є окрема розвідка (Купчинська, 2021, с. 304–322). У XIV ст. репрезентовано найархаїчніший пласт ойконімії, який характеризується відантропонімними та відапелятивними твірними основами, які перегукуються із загальнослов'янським лексичним фактажем. У статті беремо до уваги не лише ті назви, які засвідчено на рівні XIV ст., але й ті, які мають ранішу першофіксацію.

Зв'язок прикметника з географічною назвою дуже тісний і давній, має генетичні корені, які сягають періоду, коли всі іменні частини мови були об'єднані в одну граматичну групу імен. Архаїчна ойконімія України репрезентує величезний пласт давніх прикметників усіх розрядів. Тому і є важливим відслідкувати контакти прикметника з онімом. Номінація географічного об'єкта переважно відбувалася за атрибутом, це було основою назвотворення. Ознака предмета виражалася прикметниками, які давали додаткову характеристику об'єктові, що зумовлювало його ідентифікацію. Цьому сприяли різні критерії-ознаки: якісні, відносні, присвійні. Первинними серед відприкметникових назв були ті, які утворювалися від якісних прикметників, що характеризували світ людини. Коли ж люди навчилися сприймати світ у порівнянні, зіставленні з чимось, то почали номінувати географічні об'єкти, враховуючи аспекти, притаманні відносному прикметникові. І аж відтоді, коли появилося поняття власності, можна говорити про присвійні прикметники і про посесивні ойконіми. Відносні прикметники з архаїчними суфіксами *-ьn-*, *-ьsk-* були продуктивні в далекому минулому, залишаються такими і сьогодні. Протоприкметники з цими суфіксами в індоєвропейських мовах виконували функцію відіменних утворень, їх семантичне навантаження сприяло поширенню таких прикметників у слов'янських мовах. Суфікси *-ьn-*, *-ьsk-* були здатні поєднуватися з семантично різноманітними основами іменників, це зумовило їх частковий ізоморфізм. Очевидно, така їхня властивість посприяла тому, що ці прикметники, субстантивуючись, продуктивно зреалізувалися в ойконімії. Географічні назви на **-ьn-*, **-ьsk-* — архаїчні типи ойконімів, однак тих, які мають ранню писемну фіксацію, є мало, переважна

більшість — це ті, які законстатовані у XIX–XX ст. Вони між собою суттєво різняться: назви ранньої фіксації мали безпосередній зв'язок із характером поселення, а пізні ойконіми появилися формально (див. детальніше: Купчинська, 2012б, с. 168–184).

На обширі Правобережного Полісся і суміжних територій у XIV ст. зафіксовано 17 назв на *-*ьsk*- і 12 — на *-*ьп*-. Це ті назви, які належать до найдавніше засвідчених ойконімів. Велика частина з них утворилася від топонімів (переважно гідронімів):

***Дорогъвьск*(*ый*)** (суч. н. Дорогиничі, Вл.; 1250, ЕСЛГНПР, 52) < *Дорогъва* — ʻурочище чи поселення на Волині' (ЕСЛГНПР, 150).

Корьчьскъ (суч. н. Корець, Рв.; 1151, ЕСЛГНПР, 72) < *Корець* (ЕСЛГНПР, 72).

Мическъ (суч. м. Радомишль, Жт.; 1390, Клеп., 258; 1150, ЕСЛГНПР, 89) < *Мика* (СГУ, 361).

Турійськ (Вл., Турійський; 2011, ЕДУАТУ; 1097, Теод., V, 538) < *Турія* (СГУ, 575).

Ушьскъ (Волинська земля; 1150, ЕСЛГНПР, 168) < *Уша* (ЕСЛГНПР, 168).

Чорторийськ Старий (Вл., Маневицький; 2011, ЕДУАТУ; 1228, АДГВК, 212; 1100, ЕСЛГНПР, 174) < *Чортория* (СГУ, 614).

Шумське (Тр., Шумський; 2011, ЕДУАТУ; 1171, Ипат., 100; 1149, ЕСЛГНПР, 175) < *Шум*, *Шума*, *Шумок*, *Шумки*, *Шумейка* (ЕСЛГНПР, 175).

Орєльскъ (Волинь; 1204, ЕСЛГНПР, 96) < *Єрель*, можливо, ʻречка, що тече звивисто' (ЕСЛГНПР, 58).

Серед відапелятивних особливо виокремлюємо ті, твірні основи яких пов'язані з природним середовищем:

Гульськ (*Гульскъ*, *Гулск*, *Гу*(*л*)*ск*, *Hulsko*, *Гольско*) (Жт., Новоград-Волинський, Гульська сільрада; 2011, ЕДУТУ; 2001, ІСОУ, 280; 1946, УкрАТП, 10; 1911, СпВолГ, 100; 1888, 1747, Теод., I, 162; 1609, ДМВН XVII, II, 32; 1683, Арх., VII, I, 499; XVI–XVIII ст., Арх., VII, III, 499; 1150, ЕСЛГНПР, 43) < *гольський* (на сучасному етапі такий прикметник не зафіксовано) < *голий* ʻгола вершина' (ЕСЛГНПР, 43).

Дубно (Рв., Дубнівський; 2011, ЕДУАТУ; 1149, Ипат., 46; 1100, ЕСЛГНПР, 53) < *дубний* (прикметник *дубний* архаїчний, адже, не зберігшись на апелятивному рівні, він репрезентований в ойконімії) < *дуб* (ЕСЛГНПР, 53). Можливий вплив польської мови *dębny*.

Жадьнъ (суч. н. Жадень, Рв.; 1240, ЕСЛГНПР, 59) < *жадний* < *жадати* (ЕСЛГНПР, 59).

Зарицьк (*Зарѣчьскъ*) (Рв., Рівненський; 2011, ЕДУАТУ; 1150, ЕСЛГНПР, 61) < *за* + *ріка* + *-*ьskъ*.

Коростень (Жт; 2011, ЕДУАТУ; 945, ЕСЛГНПР, 70) < *коростний* < *корост* (ЕСЛГНПР, 70).

Красне (Рв., Млинівський; 2011, ЕДУАТУ; 1386, AS, I, 6, 7) < *красний* < *крас*, *краса* (ЕСУМ, ІІІ, 76–78).
Курне (Жт., Червоноармійський; 2011, ЕДУАТУ; 1240, ЕДУАТУ) < *курний* < *кура* — ʻкурява' (Гр., ІІ, 328).
Луцьк (*Łuck*, *Луцкъ*, *Łuck*(*o*), *Луцк*, *Луческъ*, *Luczsko*, *Лучьскъ*) (2011, ЕДУАТУ; 1398, ГВКЛ, 4; 1386, ZDM,16; 1386, AS, I, 5, 7, 11, 20; 1322, Арх., I, VI, 1, 3, 22, 34, 799; 1149, Ипат., 47; 1085, ЕСЛГНПР, 82) < *лука* — ʻкривизна, вигин, затока' (ЕСЛГНПР, 82).
Мильськ (Мыльскъ) (Вл., Рожищенський; 2011, ЕДУАТУ; 1150, ЕСЛГНПР, 90) ***Новомильськ*** (Рв., Здолбунівський; 2011, ЕДУАТУ; 1156, Теод., ІІ, 757) < *мило* (псл. **mydlo*) < *мити* (ЕСУМ, ІІІ, 461).
Облазьна (Жт., 1160; ЕСЛГНПР, 93) < *облазний* < *облаз* — ʻглуха стежка' (ЕСЛГНПР, 93).
Полонне (Хм., Полонський; 2011, ЕДУАТУ; 1195, ЕСЛГНПР, 107) < *полонний* < *полоня* — ʻзарослий відкрий простір' (ЕСЛГНПР, 107).
Рівне (Рв., 2011, ЕДУАТУ; 1283, ЕДУАТУ) < *рівний* < псл. **orvьnъ* < ie. **reu-* — ʻширокий, просторий, відкритий' (ЕСУМ, V, 87).
Теремне (Рв., Острозький; 2011, ЕДУАТУ; 1322, АДГВК, 384) < *теремний* < *терем* — ʻзарість' (ЕСУМ, V, 551).
Топільне (Вл., Рожищенський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, VI, 2) < *топи*(*і*) *льний* < *топ* — ʻболото' (ЕСУМ, V, 598–599).
Чемерне (Рв., Сарненський; 2011, ЕДУАТУ; 1204, Ипат., 157) < *чемерний* < *чемер* — ʻрослина' (ЕСУМ, VI, 293).

На рівні XIII ст. засвідчено кілька ойконімів, твірні основи яких пов'язані з діяльністю людини (антропогенні):
Городско (суч. н. Городище, Жт.) (1900, СпКГ, 1107; 1257, ЕСЛГНПР, 45) < *город* ʻукріплення' (ЕСЛГНПР, 45).
Колодяжне (Жт., Романівський; 2011, ЕДУАТУ; 1240, ЕСЛГНПР, 69) < *колодяжне* < *колодязь* (ЕСЛГНПР, 69).
Търчьскыи (Волинська земля — Кременець; 1231, ЕСЛГНПР, 163) < можливо, *тор* — ʻшлях, дорога (торувати)' (ЕСЛГНПР, 163).

Серед ойконімної архаїки визначеної території є й ті складені назви, у яких додатковим, уточнюючим компонентом назви є прикметник на **-ьskъ*, який доєднувався до архаїчної назви, що була омонімною до відповідного апелятива:
Камінь-Каширський (Каменно-Коширскъ); Вл., Камінь-Каширський; 2011, ЕДУАТУ; 1196, ЕДУАТУ < ап. *камінь* + *каширський*.
Рудка-Козинська (Вл., Рожищенський; 2011, ЕДУАТУ; 1315, ЕДУАТУ) < ап. *рудка* + *козинська*.

Серед онімів pluralia tantum України найяскравіше представлені географічні назви на **-any*/**-jany*, **-itji*, що утворювалися семантичним способом

від аналогічних апелятивів, які вказували на групу людей за різними ознаками. Поява цих назв припадає на ранній період розвитку суспільства.

Серед ойконімії на *-*any*/*-*jany* переважає мотиваційно пов'язана географічною номенклатурою. Традиційно первинне значення цих онімів визначаємо як таке, що вказує на ознаку території за різними параметрами. Аналіз твірних основ архаїчної ойконімії з цими формантами свідчить про те, що апелятиви, які вказували на групу людей, мали зв'язок із семантикою географічних реалій, часто їх ознакою (пор. етноніми: бужани, деревляни, поляни). На досліджуваній території назв на *-*any*/*-*jany* засвідчено лише дві, однак вони беззаперечно належать до найдавнішого онімного пласту Правобережного Полісся у XIV ст.

Житани (Вл., Володимир-Волинський; 2011, ЕДУАТУ; 1259, ЕДУАТУ) < ап. *житани* — ʻлюди, ознакою яких є жито' < *жито*.

Озеряни (Рв., Дубенський; 2011, ЕДУАТУ; 1390, ГВКЛ, 1) < ап. *озеряни* — ʻлюди, які осіли біля озера тощо' < *озеро*.

Назви на *-*itji* зазвичай в наукові літературі кваліфікують як патронімний тип географічних назв. Ці ойконіми вважаються найдавнішими, первинно так називали нащадків спільного предка-патрона, який був засновником роду і відповідно — поселення. Первісні слова, що були назвами дітей або нащадків указаного в основі слова батька чи родоначальника, стають, на основі закону асоціації за суміжністю, назвами місця їх проживання (Гумецька, 1958, с. 49). Серед назв, засвідчених на території Правобережного Полісся у XIV ст. переважають саме такі:

Будятичі (Вл., Іваничівський; 2011, ЕДУАТУ; 1368, ЦДІАЛ, 201, 4-б, 246/2 зв.) < ап. *будятичі* — ʻнащадки Будяти'.

Сердятичи (тепер частина с. Заболотці); Володимир-Волинський у.; 1911, СпВолГ, 358; 1368, ЦДІАЛ, ф. 201, оп. 4-б, 246/2 зв.) < ап. *сердятичі* — ʻнащадки Сердяти'.

Сокиричі (2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, I, 206) < ап. *сокиричі* — ʻнащадки Сокири'.

Тишковичі (Вл., Іваничівський; 2011, ЕДУАТУ; 1368, ЦДІАЛ, 201, 4-б, 246/2 зв.) < ап. *тишковичі* — ʻнащадки Тишка', ʻТишкові нащадки'.

Фалемичі (Вл., Володимир-Волинський; 2011, ЕДУАТУ; 1157, Ипат., 80) < ап. *фалемичі* — ʻнащадки Фалеми'.

Chrestovicz(e) (Острог; 1386, AS, I, 6) < ап. *хрестовичі* — ʻнащадки Хреста', ʻХрестові нащадки'.

Яловичі (Рв., Млинівський; 2011, ЕДУАТУ; 1147, ЕДУАТУ) < ап. *яловичі* — ʻнащадки Яла'.

Jarowicze (Луцьк; 1765, Арх., V, II, 1, 64; 1322, Арх., I, VI, 2) < ап. *яровичі* — ʻнащадки Яра'.

Ярославичі (Рв., Млинівський; 2011, ЕДУАТУ; 1145, ЕДУАТУ) < ап. *ярославичі* — ‘нащадки Ярослава’.

Серед імен були давні слов’янські відкомпозити (*Будята*, Ярослав), відапелятиви (*Сердята*, *Сокира*), християнські канонічні імена (*Тишко*, *Яла*).

Однак не завжди основу ойконіма на *-*itji* можна пов’язати з власним іменем. Гумецька, опрацювавши ойконіми на *-*itji* XIV–XV ст., пише, що «немає певності, що деякі назви місцевостей на *-ич-і*, *-ов-ич-і*, *-ев-ич-і* мали в минулому патронімічне значення і виникли шляхом переосмислення». Значна частина назв утворилася «за найбільш продуктивним словотворчим типом» топоназв. Фактично колишні патронімні суфікси внаслідок своєї продуктивності в ойконімії в період II пол. XIV і I пол. XV ст. «окам’яніли і перетворилися на топоформанти, позбавлені реального значення» (Гумецька, 1958, с. 50). Тому вони могли приєднуватися до різноманітних основ, формально залишаючись при цьому «патронімними». Початки такого явища спостерігаємо й на досліджуваній території:

Березовичі (Вл., Володимир-Волинський; 2011, ЕДУАТУ; 1287, Ипат, II, 215) < ап. *березовичі* — ‘група людей, ознакою яких є березовий гай, ліс тощо’ < *береза*.

На Правобережному Поліссі і суміжних територіях у XIV ст. представлені посесивні ойконіми (назви на *-*j*-, *-*in*-, *-*ov*-/*-*ev*-), які тісно пов’язані з присвійними прикметниками, історія яких сягає індоєвропейської доби.

Найбільше репрезентовані ойконіми на *-*j*-. Суфікс *-*jь* присвійного прикметника походить від індоєвропейського *-*i̯o*-/*-*ii̯o*-, який означував прикметники, що вказували на належність не колективу, а окремій особі. Процес занепаду присвійних прикметників цього типу на півдні Русі припадає на раніший період, ніж кінець X — початок XI ст., бо, як стверджує Тимошенко, у цей час такі прикметники були вже архаїчними (1965, с. 72). Вагомі чинники їхнього занепаду: 1) «цей тип посесивних прикметників головно зберігає іменникове відмінювання» (Безлай, 1967, с. 12); 2) поступово втрачалося значення індивідуальної належності, й починала домінувати загальна відносна семантика, бо суфікс *-*jь* головно приєднувався до назв тварин або загальних назв людей; 3) після виникнення займенникових форм прикметників утворення на *-*jь*, *-*ьjь* формально збіглися в одній словотворчій моделі (Мельничук, 1966, с. 187). Про це детальніше (Kupchynska, 2019, с. 29–55).

На Правобережному Поліссі у XIV ст. ми виявили значний масив географічних назв на *-*j*- (37 одиниць):

Баремель (Рв., Демидівський; 2011, ЕДУАТУ; 1366, Теод., II, 1022) < о.н. *Баремел*(*ь*).

Біловіж (Рв., Рокитнівський; 2011, ЕДУАТУ; 1147, Ипат., 36) < о.н. *Біловід*.

Будераж (Рв., Здолбунівський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, VI, 3, 124, 226) < о.н. *Будерад*.
Буща (Рв., Здолбунівський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, I, 207) < о.н. *Буст*(*а*).
Воинь (суч. н. Войнин, Вл.); 1282, ЕСЛГНПР, 32) < о.н. *Воїн.*
Володимир (суч. н. Володимир-Волинський, Вл.); 2011, ЕДУАТУ; 1305, АНР, 9) < о.н. *Володимир.*
Волоша (Рв., Сарненський; 2011, ЕДУАТУ; 1373, AGZ, VII, 9) < о.н. *Волох*(*а*).
Вьсеволожь (Волинська земля; 1425, 1377, 1097, ЕСЛГНПР, 39–40) < о.н. *Всеволод*.
Гільча Перша (Рв., Здолбунівський; 2011, ЕДУАТУ; 1358, ZDM, IV, 109) < о.н. *Гілець.*
Гоща (Рв., Гощанський; 2011, ЕДУАТУ; 1317, ZDM, IV, 39) < о.н. *Гост*(*а*).
Дермань (суч. н. Дерманка, Рв.); 1946, УкрАТП, 1995; 1322, Арх., I, VI, 3, 605, 676) < о.н. *Дерман*.
Дорогобуж (Рв., Гощанський; 2011, ЕДУАТУ; 1425, 1377, 1150, 1084, ЕСЛГНПР, 52) < о.н. *Дорогобуд*.
Житомир (Жт.; 2011, ЕДУАТУ; 1053, ОпДД, 363) < о.н. *Житомир*.
Звиняче (Вл., Горохівський; 2011, ЕДУАТУ; 1300, ЕДУАТУ) < о.н. *Звиняк*.
Ізяславль (Хм., Ізяславський; 2011, ЕДУАТУ; 1240, ЕСЛГНПР, 64) < о.н. *Ізяслав*.
Любомль (Вл., Любомльський; 2011, ЕДУАТУ; 1287, Ипат., 907, 909) < о.н. *Любом*.
Любче (Вл., Рожищенський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, VI, 2; 1154, Ипат., 76) < о.н. *Любець*.
Мезочъ Малий (Дубно; 1322, Арх., I, IV, 3) < о.н. *Мезок*/*Мізок*.
Мізоч (Рв., Здолбунівський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, IV, 3, 226) < о.н. *Мезок*/*Мізок*.
Мизочъ Великій (Дубно; 1761, Арх., V, I, 401; 1322, Арх., I, IV, 3, 226) < о.н. *Мезок*/*Мізок*.
Нобель (Рв., Зарічненський; 2011, ЕДУАТУ; 1158, ЕДУАТУ) < о.н. *Нобел*(*ь*).
Перемиль (Вл., Горохівський; 2011, ЕДУАТУ; 1097, ЕСЛГНПР, 97) < о.н. *Перемил*(*ь*).
Півче (Рв., Здолбунівський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, АДГВК, 693) < о.н. *Півець*.
Птича (Рв., Дубенський; 2011, ЕДУАТУ; 1100, ЕДУАТУ) < о.н. *Птиця*.
Радогощ Велика (Хм., Ізяславський; 2011, ЕДУАТУ; 1396, AGZ, X, 2) < о.н. *Радогост*.
Радогощ Мала (Хм., Ізяславський; 2011, ЕДУАТУ; 1396, AGZ, X, 2) < о.н. *Радогост*.
Сапогынь (суч. н. Сапожин, Рв.; 1151, ЕСЛГНПР, 129–130) < о.н. *Сапогин* (ЕСЛГНПР, 129–130).

Сокіл (Соколь, Сокуль, Сокиль) (Вл., Рожищенський; 2011, ЕДУАТУ; 1322, Арх., I, VI, 2, 799–800) < о.н. *Сокіл* (Чучка, 2011, с. 326).
Степань (Рв., Сарненський; 2011, ЕДУАТУ; 1290, Теод., II, 574) < о.н. *Степан*.
Стрибіж (Жт., Червоноармійський; 2011, ЕДУАТУ; 1240, ЕДУАТУ) < о.н. *Стрибог* (ЕСУМ, V, 439).
Стрільче (Вл., Горохівський; 2011, ЕДУАТУ; 1375, AGZ, V, 10) < о.н. *Стрілець*.
Судомиръ (Луцьк; 1509, Арх., V, I, 29; XIV ст., Гр. XIV, 56) < о.н. *Судомир*.
Судче (Вл., Любешівський; 2011, ЕДУАТУ; 1278, ІМС Вл., 486) < о.н. *Судець*.
Сураж (Тр., Шумський; 2011, ЕДУАТУ; 1390, ЕДУАТУ) < о.н. *Сурад*.
Чорнобиль (Кв., Іванківський; 2011, ЕДУАТУ; 1193, Лавр., 677) < о.н. *Чорнобил*(*ь*) (ЕСЛГНПР, 174).
Шепель (Вл., Луцький; 2011, ЕДУАТУ; 1097, ЕДУАТУ) < о.н. *Шепел*(*ь*).
Ярополчь (суч. н. Яроповичі, Жт.; кін. XVI ст., 1160, ЕСЛГНПР, 178) < о.н. *Ярополк*.

Присвійні прикметники із суфіксами *-in-*, *-ov-* виникли дещо пізніше, і це явище також відобразилося на посесивній ойконімії всіх слов'янських земель. Географічні назви на **-in-*, **-ov-*/**-ev-* масово появилися уже після часткового занепаду посесивів на **-j-*. Ареал посесивної ойконімії на **-in-*, **-ov-*/**-ev-* Правобережного Полісся засвідчує кількісне переважання географічних назв на **-j-*, а на інших хронологічних зрізах насичення ареалу ойконімами на **-in-*, **-ov-*/**-ev-*. Про це детальніше (Купчинська, 2021, с. 304–322).

У XIV ст. назв на **-ov-*/**-ev-* засвідчено 13 одиниць, а назв на **-inъ* — 12.

Назви на **-ov-*/**-ev-*:

Бродів Перший (Рв., Острозький; 2011, ЕДУАТУ; 1385, Гр.XIV, 32) < о.н. *Брод*(*а*).
Вакѣєвъ (двір на території суч. Володимира-Волинського; 1097, ЕСЛГНПР, 28) < о.н. *Вакій*.
Выгошевъ (можливо, суч. н. Вишгородок Тр.; 1097, ЕСЛГНПР, 38) < о.н. *Вигош*.
Глажева (Рв., Костопільський; 2011, ЕДУАТУ; 1302, Гр. XIV, 5) < о.н. *Глаж*.
Гошів (Жт., Овруцький; 2011, ЕДУАТУ; 1397, Гр.XIV, 170) < о.н. *Гош*.
Дяків (Хм., Славутський; 2011, ЕДУАТУ; 1386, AS, I, 5) < о.н. *Дяк*/ап. *дяк*.
Єоуфимково (Волинь; 1366, Гр.XIV, 38) < о.н. *Єфимко*.
Жолобів (Луцьк — Острог; 1695, ККДокКАК, 224; 1322, АДГВК, 692) < о.н. *Жолоб*.
Луків (Вл., Рожищенський; 2011, ЕДУАТУ; 1340, Ипат., 349) < о.н. *Лук*(*а*).
Рогачів (Рв., Рівненський; 2011, ЕДУАТУ; 1399, Гр.XIV, 78) < о.н. *Рогач*.

Свищів (Рв., Млинівський; 2011, ЕДУАТУ; 1396, ГВКЛ, 1) < о.н. *Свищ*.
Стрижовъ (р. Буг — Володимирський пов.; 1765, Арх., V, II, 1, 97; 1376, Гр.XIV, 25) < о.н. *Стриж*.
Цуцнів (Вл., Володимир-Волинський; 1946, УкрАТП, 118; 1376, Гр.XIV, 25) < о.н. *Цуцень*.

Назви на *-*іпъ*:

Жидичин (Вл., Ківерцівський; 2011, ЕДУАТУ; 1227, ЕСЛГНПР, 59) < о.н. *Жидича*.
Iwaniп (Дубенський пов.; 1386, AS, I, 6) < о.н. *Іван*(*а*).
Кобылинъ (Овруч — Київ; 1888, Теод., I, 395; 1371, ŹDz, XX, 27) < о.н. *Кобила*.
Кольчинь (Костянтинів — Кременець; 1773, Нов., 91; XIV ст., Гр. XIV 223) < о.н. *Колька*.
Корчин (Рв., Костопільський; 2011, ЕДУАТУ; 1284, AS, II, 1) < о.н. *Корча*.
Микулин (Хм., Полонський; 2011, ЕДУАТУ; 1335, ЕДУАТУ) < о.н. *Микула*.
Торчин (Вл., Луцький; 2011, ЕДУАТУ; 1190, ІМС Вл., 429) < о.н. *Торча*.
Торчин (Жт., Коростишівський; 2011, ЕДУАТУ; I пол. XIV ст., ІМС Жт., 372) < о.н. *Торча*.
Хлопотин (Луцький пов.; 1616, СРУкр., 441; 1386, AS, I, 6) < о.н. *Хлопота*.
Хотин (Рв., Рівненський; 2011, ЕДУАТУ; 1397, AS, I, 21) < о.н. *Хота*(*я*) (Чучка, 2011, с. 351).
Черемин (Вл., Любешівський; 1946, УкрАТП, 1206; 1149, ЕСЛГНПР, 172) < о.н. *Черема*.
Ягнятин (Жт., Ружинський; 2011, ЕДУАТУ; 1377, 1071, ЕСЛГНПР, 91) < о.н. *Ягнята*.

Твірними основами ойконімів на *-*j*-, *-*in*-, *-*ov*-/*-*ev*- є особові назви різного походження: композити (*Володимир*, *Житомир*), відкомпозитні утворення (*Любче*, *Хотин*), від канонічних імен (*Єоуфимково*, *Степань*), відапелятивні (*Дяків*, *Кобилин*).

Візуалізацію ареалу архаїчної ойконімії Правобережного Полісся і суміжних територій представлено на картосхемі (рис. 1). Примітно, що переважна більшість найдавніших географічних назв XIV ст. оформилася в ареал, ключовими центрами яких були: Київ — Житомир — Острог — Луцьк — Володимир. Координати поширення для кожного з типів архаїчних ойконімів у період XIV ст. є своєрідними, однак ця частина ландшафту Правобережного Полісся, яка витягнулася в межах зазначених центрів, загально сприймається як найбільш архаїчна щодо репрезентації давніх географічних назв.

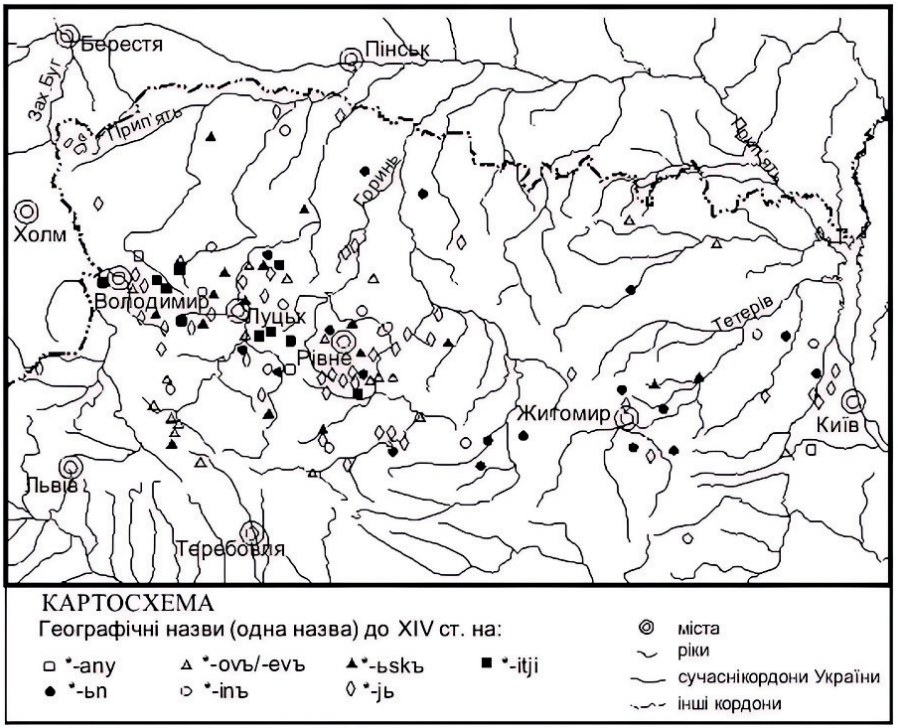

Рис. 1. Ареал архаїчної ойконімії Правобережного Полісся

3. ВИСНОВКИ

Опис фрагмента ландшафту Правобережного Полісся і суміжних територій засвідчив, що архаїчні ойконіми цієї території представлені трьома групами назв:

1) оніми, що співвідносяться з відносними прикметниками;
2) географічні назви-плюративи, що утворилися від назв груп людей за якоюсь ознакою;
3) ойконіми, що генетично пов'язані з присвійними прикметниками.

Аналіз твірних основ ойконімів, типи географічних назв (*-*ьn*-, *-*ьsk*-, *-*any*/*-*jany*, *-*itji*, *-*j*-, *-*ov*-/*-*ev*-, *-*in*-) засвідчують те, що Правобережне Полісся є територією, яка заселена слов'янами від найдавніших часів. Антропонімікон, виокремлений з посесивних географічних назв *-*j*-, *-*ov*-/*-*ev*-, *-*in*-, підтверджує, що ця історична територія етнічно слов'янська, зокрема українська, бо репертуар власних назв людей відповідає загалом антропонімікону

України, у них представлено давньослов'янські композитні та відкомпозитні антропоніми, власні назви людей відапелятивного походження, засвідчено християнські імена, які за допомогою суфіксації адаптувалися до слов'янського іменника́.

Обшир архаїчної ойконімії Правобережного Полісся є частиною загальнослов'янського ареалу. Кожен із архаїчних типів ойконімів на території Правобережного Полісся у XIV ст. мав свою конфігурацію (див. рис. 1), але візуалізація ареалу вказує на те, що скупчення ойконімів зосереджені в основному довкола давніх слов'янських (українських) центрів: Київ, Радомишль, Житомир, Острог, Ізяслав, Кременець, Дубно, Луцьк, Володимир-Волинський, Любомль.

СКОРОЧЕННЯ

ап. — апелятив
Вл. — Волинська область
Жт. — Житомирська область
о.н. — особова назва
Рв. — Рівненська область
с. — село
суч. н. — сучасна назва
Тр. — Тернопільська область
Хм. — Хмельницька область

ДЖЕРЕЛА

АДГВК Купчинський, О. (2004). *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти*. Львів: НТШ.

Арх. I *Архив Юго-Западной России*. Ч. 1, Т. 1–12 (1859–1914). Кіевъ: Унив. Тип.

Арх. V *Архив Юго-Западной России*. Ч. 5, Т. 1–2 (1869–1890). Кіевъ: Унив. Тип.

ГВКЛ Антонович, В., Козловский, К. (ред.). (1868). *Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год*. Кіевъ: Унив. Тип.

Гр. Грінченко, Б. (1907–1909). *Словарь української мови* (Тт. 1–4). Кіевъ.

Гр.XIV Пещак, М. (1974). *Грамоти XIV століття*. Київ: Наук. думка.

ДМВН XVII Німчук, В. та ін. (ред.). (1981). *Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.* Київ: АН УРСР.

ЕДУАТУ *Україна. Адміністративно-територіальний устрій: електрон. довідник* (б.д.). [Електронний ресурс]. *Верховна Рада України*. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/a002

ЕСЛГНПР Стрижак, О.С. (ред.). (1985). *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*. Київ: Наукова думка.

ЕСУМ Мельничук, О.С. (ред.). (1983–2006). *Етимологічний словник української мови* (т 1–3, 5). Київ: Наукова думка.

ІМС	Тронько, П.Т. (ред.). (1967–1973). *Історія міст і сіл Української РСР* (т. 1–26). Київ: Головна редакція УРЕ.
Ипат.	*Полное собрание русских летописей. Т. 2: III. Ипатиевская летопись* (1843). Санктретербург: Тип. Едуарда Праца.
ІСОУ	Бучко, Д. (2001). *Інверсійний словник ойконімів України. Słownik a tergo ojkonimów Ukrainy*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
ККДокКАК	Дашкевич, Я.Р., Проценко, Л.А., Хомутецька, З.С. (1971). *Каталог колекції документів Київської Археографічної комісії 1369–1899*. Київ: Наукова думка.
Клеп.	Клепатський, П.Г. (1912). *Очерки из истории Киевской земли. Т. 1. Литовский период*. Одеса: Техник.
Лавр.	*Полное собрание русских летописей. Т. 1: I. II. Лаврентіевская и Троицкая лѣтописи.* (1846). Санктретербург: Тип. Едуарда Праца.
Нов.	Новицький, І. (1876). *Очерки истории крестьянского сословия Юго-Западной России в XV–XVIII вв*. Київ: Університетська друкарня.
ОпДД	Клочков, М.М. (ред.). *Опись документовъ и дѣлъ, хранящихся въ сенатскомъ архивѣ* (отд. 3., т. 2). Санкт-Петербург: Сенатская типография.
СГУ	Цілуйко, К.К. (гол. ред.). (1979). *Словник гідронімів України*. Київ: Наукова думка.
СпВолГ	*Списокъ населенныхъ мѣстъ Волынской губерніи*. (1911). Волынскій губернскій статистическій комитетъ. Житомиръ: Волынская губернская типографія.
СпКГ	*Списокъ населенныхъ мѣст Кіевской губерніи*. (1900). Кіевскій губернскій статистическій комитетъ. Кіевъ: Типографія Ивановой.
СРУкр.	Боряк, Г.В., Вислобоков, К.А., Гирич, Т.Ю. та ін. (1993). *Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Збірник документів і матеріалів*. Київ: Наукова думка.
Теод.	Теодорович, Н.М. (1888–1893). Волынь в описании городов, местечек и сел (т 1–3). Почаевъ: Тип. Почаево-Успенскія Лавры.
УкрАТП	*Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року.* (1947). Українська РСР. Київ: Українське видавництво політичної літератури.
ЦДІАЛ	Центральний державний історичний архів України у Львові.
AGZ	Tatomir, L., Liske, F.X., Prochaska, A. (ред.). (1865–1935). *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie* (т. 1–20). Lwów: Nakład Towarzystwa Naukowego.
AS	Radzimiński, Z.L. (ред.). *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie* (T. 3, 4, 6). Lwów: Instytut Stauropigiański.
ZDM	Sułkowska-Kuraś, I., Kuraś, S. (ред.). (1974). *Zbiór dokumentów małopolskich. Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386–1417* (т 6). Wrocław та ін.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
ŹDz	Pawiński, A. та ін. (ред.). *Źródła dziejowe*. (т. 5–22). Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

ЛІТЕРАТУРА

Безлай, Ф. (1967). Назвотворчий процес у словенській мові [Name-forming process in the Slovenian language]. *Повідомлення української ономастичної комісії*, *4*, 11–14.

Бучко, Д.Г. (1990). *Походження назв населених пунктів Покуття* [The origin of the names of Pokuttia settlements]. Львів: Світ.

Гумецька, Л.Л. (1958). *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XVII століть* [Essay on the word-forming system of the Ukrainian act language of the 14th–17th centuries]. Київ: Наукова думка.

Демчук, М.О. (1988). *Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст*. [Slavic autochthonous personal proper names in the everyday life of Ukrainians of the 14th–17th centuries]. Київ: Наукова думка.

Заимов, Й. (1973). *Български географски імена с -jь* [Bulgarian geographical names with -jь]. София: Изд-во БАН.

Карпенко, Ю.О. (1973). *Топонімія Буковини* [Toponymy of Bukovyna]. Київ: Наукова думка.

Котович, В.В. (2000). *Походження населених пунктів Опілля* [Origin of settlements of Opillia]. Дрогобич: Відродження.

Купчинська, З. (2020). Ареалогія, стратиграфія та ойконімний ландшафт: точки перетину [Arealogy, stratigraphy and oikonymic landscape: points of intersection]. У: I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, A. Siwiec (ред.), *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia — Teoria i metodologia badań — Zagadnienia nazwotwórstwa* (с. 179–189). Lublin: UMCS.

Купчинська, З. (2021). Архаїчна ойконімія Правобережного Полісся і суміжних територій у XV ст.: ареал і семантика твірних основ [The archaic oikonymy of Right-Bank Polissia and adjacent territories in the 15th century: the area and semantics of its creating stems]. *Acta onomastica*, *62*(2), 304–322.

Купчинська, З.О. (1993). *Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, X–XX ст.)* [The lexical-semantic and word-forming structure of geographical names with -ин, -ів (territory of Ukraine, 10th–20th centuries)]. Львів: ЛНУ.

Купчинська, З.О. (2007). Українські ойконіми на -ьsk- (найраніший документований період) [Ukrainian oikonyms with -ьsk- (the earliest documented period)]. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство*, *16*(1), 200–209. http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/20359

Купчинська, З.О. (2010). Прикметники на *ьn як твірні основи ойконімів України [Adjectives with *ьn as creative bases of oikonyms of Ukraine]. *Студії з ономастики та етимології*, *2010*, 137–146.

Купчинська, З.О. (2012а). Архаїчні ойконіми на -ичі в системі плюративів [The archaic oikonyms in -ичі in the system of plurals]. *Українська мова*, *3*, 73–93.

Купчинська, З.О. (2012б). Відносні прикметники та архаїчна ойконімія України [Relative adjectives and the archaic oikonymy of Ukraine]. *Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Серія філологічна*, *57*, 168–184.

Купчинська, З.О. (2016). *Стратиграфія архаїчної ойконімії України* [Stratigraphy of archaic oikonymy of Ukraine]. Львів: НТШ.

Купчинський, О.А. (1981). *Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (географічні назви на -ичі)* [The oldest Slavic toponyms of Ukraine as a source of historical and geographical research (geographical names with -ичі)]. Київ: Наукова думка.

Купчинський, О.А. (2011). *Статистика та географія двочленних відприсвійних географічних назв України на *-jь* [Statistics and geography of binomial proper geographical names of Ukraine with *-jь]. У: О.А. Купчинський, *Студії з історії української мови та ойконімії. Вибрані статті та матеріали* (с. 178–191). Львів: НТШ.

Мельничук, О. (ред.). (1966). *Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов* [Introduction to the comparative-historical study of Slavic languages]. Київ: Наукова думка.

Мойсієнко, В.М. (2006). *Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст*. [The phonetic system of Ukrainian Polissia dialects in the XVI–XVII centuries.]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

Посацька-Черняхівська, Є.М. (1958). Топонімічні ландшафтні назви [Toponymic landscape names]. *Питання українського мовознавства*, *3*, 164–169.

Тимошенко, П.Д. (1965). Значення ономастики для досліджень з історичної граматики української мови [The importance of onomastics for research on the historical grammar of

the Ukrainian language]. У: *Питання ономастики: Матеріали II Республіканської наради з питань ономастики* (с. 68–76). Київ: Наукова думка.

Торчинський, М.М. (1993). *Ойконімія Південно-Західного Поділля* [Oikonimia of South-Western Podillia]. Київ: КНУ.

Худаш, М.Л. (1995). *Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпозитних скорочених особових власних імен)* [Ukrainian Carpathian and Pricarpathian names of settlements (formation from Slavic autochthonous composite abbreviated personal proper names)]. Київ: Наукова думка.

Худаш, М.Л., Демчук, М.О. (1991). *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення)* [Origin of Ukrainian Carpathian and Pricarpathian names of settlements (deanthroponymic formations)]. Київ: Наукова думка.

Царалунга, І.Б. (2007). *Українські ойконіми на -ани (-яни)* [Ukrainian oikonyms with -ани (-яни)]. Хмельницький: Авіст.

Чучка, П.П (2011). *Слов'янські особові імена українців* [Slavic personal names of Ukrainians]. Ужгород: Ліра.

Шульгач, В.П. (2001). *Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник* [Oikonymy of Volyn: an etymological reference dictionary]. Київ: Кий.

Borek, H. (1968). *Zachodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ьn-* [West Slavic toponymic names with the formant -ьn-]. Wrocław: PAN.

Domański, J. (1969). Śląskie nazwy miejscowe na -'anie (→ -'any) [Silesian place names starting with -'any (→ -'any)]. *Onomastica*, *14*, 5–25.

Kupchynska, Z. (2019). Архаїчні ойконіми на *-j(ь): ареал і хронологія XV–XX ст. [The archaic oikonyms in *-j(ь): the area and chronology of the 15th–20th centuries.]. *Onomastica Slavogermanica*, *31*, 29–55.

Matúšová, J. (2008). Místní a pomístní jména v Čechách tvořená příponou -jь ze složených osobních jmen [Local and place names in Bohemia formed by the suffix -jь from compound personal names]. *Acta onomastica*, *49*, 240–250.

Nieckula, F. (1965). Polskie nazwy miejscowe z sufiksem -jь [Polish place names with the suffix -jь]. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, *5*, 65–147.

Podlawska, D. (1972). Nazwy etniczne z sufiksami -any i -ice na terenie Polski [Ethnic names with suffixes -any and -ice in Poland]. *Onomastica*, *17*, 65–82.

Profous, A. (1947–1957). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny* [Local names in Bohemia, their origin, original meaning and changes]. (T. 1–4). Praha: Česká akademie věd a umění v Praze.

Rolle, A. (1882). *Z przeszłości Polesia Kijowskiego. Opowiadania historyczne* [From the past of Kyiv Polesia: Historical tales]. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Rospond, S. (1969). *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -ьsk-* [Slavic place names with the suffix -ьsk-]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rospond, S. (1983). *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jь* [Slavic place names with the suffix -jь]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Spal, J. (1958). Místní jména obyvatelská zakončená na -any [Local resident names ending in -any]. *Sborník Vyšší školy pedagogické v Plzni*, *1*, 5–133.

LITERATURE (TRANSLITERATION)

Bezlaj, F. (1967). Nazvotvorčyj proces u slovens'kij movì [Name-forming process in the Slovenian language]. *Povìdomlennâ ukraïns'koï onomastyčnoï komìsìï*, *4*, 11–14.

Borek, H. (1968). *Zachodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ьn-* [West Slavic toponymic names with the formant -ьn-]. Wrocław: PAN.

Bučko, D.G. (1990). *Pohodžennâ nazv naselenyh punktìv Pokuttâ* [The origin of the names of Pokuttia settlements]. L′vìv: Svìt.

Caralunga, Ì.B. (2007). *Ukraïns'kì ojkonìmy na -any (âny)* [Ukrainian oikonyms with -any (-âny)]. Hmel′nyc′kyj: Avìst.

Čučka, P.P (2011). *Slov'âns'kì osobovì ìmena ukraïncìv* [Slavic personal names of Ukrainians]. Užgorod: Lìra.

Demčuk, M.O. (1988). *Slov'âns'kì avtohtonnì osobovì vlasnì ìmena v pobutì ukraïncìv XIV–XVII st*. [Slavic autochthonous personal proper names in the everyday life of Ukrainians of the 14th–17th centuries]. Kyïv: Naukova dumka.

Domański, J. (1969). Śląskie nazwy miejscowe na -'anie (→ -'any) [Silesian place names starting with -'any (→ -'any)]. *Onomastica*, *14*, 5–25.

Gumec′ka, L.L. (1958). *Narys slovotvorčoï systemy ukraïns'koï aktovoï movy XIV–XVII stolìt'* [Essay on the word-forming system of the Ukrainian act language of the 14th–17th centuries]. Kyïv: Naukova dumka.

Hudaš, M.L. (1995). *Ukraïns'kì karpats'kì ì prykarpats'kì nazvy naselenyh punktìv (utvorennâ vìd slov'âns'kyh avtohtonnyh vìdkompozytnyh skoročenyh osobovyh vlasnyh ìmen)* [Ukrainian Carpathian and Pricarpathian names of settlements (formation from Slavic autochthonous composite abbreviated personal proper names)]. Kyïv: Naukova dumka.

Hudaš, M.L., Demčuk, M.O. (1991). *Pohodžennâ ukraïns'kyh karpats'kyh ì prykarpats'kyh nazv naselenyh punktìv (vìdantroponìmnì utvorennâ)* [Origin of Ukrainian Carpathian and Pricarpathian names of settlements (deanthroponymic formations)]. Kyïv: Naukova dumka.

Karpenko, Û.O. (1973). *Toponìmìâ Bukovyny* [Toponymy of Bukovyna]. Kyïv: Naukova dumka.

Kotovyč, V.V. (2000). *Pohodžennâ naselenyh punktìv Opìllâ* [Origin of settlements of Opillia]. Drogobyč: Vìdrodžennâ.

Kupchynska, Z. (2019). Архаїчні ойконіми на *-j(ь): ареал і хронологія XV–XX ст. [The archaic oikonyms in *-j(ь): the area and chronology of the 15th–20th centuries.]. *Onomastica Slavogermanica*, *31*, 29–55.

Kupčyns′ka, Z. (2020). Arealogìâ, stratygrafìâ ta ojkonìmnyj landšaft: točky peretynu [Arealogy, stratigraphy and oikonymic landscape: points of intersection]. U: I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, A. Siwiec (red.), *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia — Teoria i metodologia badań — Zagadnienia nazwotwórstwa* (s. 179–189). Lublin: UMCS.

Kupčyns′ka, Z. (2021). Arhaïčna ojkonìmìâ Pravoberežnogo Polìssâ ì sumìžnyh terytorìj u XV st.: areal ì semantyka tvìrnyh osnov [The archaic oikonymy of Right-Bank Polissia and adjacent territories in the 15th century: the area and semantics of its creating stems]. *Acta onomastica*, *62*(2), 304–322.

Kupčyns′ka, Z.O. (1993). *Leksyko-semantyčna ì slovotvìrna struktura geografičnyh nazv na -yn, -ìv (terytorìâ Ukraïny, X–XX st.)* [The lexical-semantic and word-forming structure of geographical names with -yn, -ìv (territory of Ukraine, 10th–20th centuries)]. L′vìv: LNU.

Kupčyns′ka, Z.O. (2007). Ukraïns′kì ojkonìmy na -ьsk- (najranìšyj dokumentovanyj perìod) [Ukrainian oikonyms with -ьsk- (the earliest documented period)]. *Naukovì zapysky Ternopìl's'kogo nacìonal'nogo pedagogìčnogo unìversytetu ìm. V. Gnatûka. Serìâ: Movoznavstvoû*, *16*(1), 200–209.

Kupčyns′ka, Z.O. (2010). Prykmetnyky na *ьn tvìrnì osnovy ojkonìmìv Ukraïny [Adjectives with *ьn as creative bases of oikonyms of Ukraine]. *Studìï z onomastyky ta etymologìï*, *2010*, 137–146.

Kupčyns′ka, Z.O. (2012a). Arhaïčnì ojkonìmy na -yčì v systemì plûratyvìv [The archaic oikonyms in -yčì in the system of plurals]. *Ukraïns'ka mova*, *3*, 73–93.

Kupčyns′ka, Z.O. (2012b). Vìdnosnì prykmetnyky ta arhaïčna ojkonìmìâ Ukraïny [Relative adjectives and the archaic oikonymy of Ukraine]. *Vìsnyk LNU ìm. Ì. Franka. Serìâ filologìčna*, *57*, 168–184.

Kupčyns′ka, Z.O. (2016). *Stratygrafìâ arhaïčnoï ojkonìmìï Ukraïny* [Stratigraphy of archaic oikonymy of Ukraine]. L′vìv: NTŠ.

Kupčyns′kyj, O.A. (1981). *Najdavnìšì slov'âns'kì toponìmy Ukraïny âk džerelo ìstoryko-geografičnyh doslìdžen' (geografičnì nazvy na -yči)* [The oldest Slavic toponyms of Ukraine as a source of historical and geographical research (geographical names with -yči)]. Kyïv: Naukova dumka.

Kupčyns′kyj, O.A. (2011). Statystyka ta geografiâ dvočlennyh vìdprysvìjnyh geografičnyh nazv Ukraïny na *-jь [Statistics and geography of binomial proper geographical names of Ukraine with *-jь]. U: O.A. Kupčyns′kyj, *Studìï z ìstorìï ukraïns'koï movy ta ojkonìmìï. Vybranì statti ta materìaly* (c. 178–191). L′vìv: NTŠ.

Matúšová, J. (2008). Místní a pomístní jména v Čechách tvořená příponou -jь ze složených osobních jmen [Local and place names in Bohemia formed by the suffix -jь from compound personal names]. *Acta onomastica*, *49*, 240–250.

Mel′nyčuk, O. (red.). (1966). *Vstup do porìvnâl'no-ìstoryčnogo vyvčennâ slov'ânsʹkyh mov* [Introduction to the comparative-historical study of Slavic languages]. Kyïv: Naukova dumka.

Mojsìênko, V.M. (2006). Fonetična sistema ukraïnsʹkih polìsʹkih govorìv u XVI–XVII st. [The phonetic system of Ukrainian Polissia dialects in the XVI–XVII centuries.]. Žytomyr: Vyd-vo ŽDU ìm. I. Franka.

Nieckula, F. (1965). Polskie nazwy miejscowe z sufiksem -jь [Polish place names with the suffix -jь]. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, *5*, 65–147.

Podlawska, D. (1972). Nazwy etniczne z sufiksami -any i -ice na terenie Polski [Ethnic names with suffixes -any and -ice in Poland]. *Onomastica*, *17*, 65–82.

Posac′ka-Černâhìvs′ka, Ê.M. (1958). Toponìmìčnì landšaftnì nazvy [Toponymic landscape names]. *Pytannâ ukraïns'kogo movoznavstva*, *3*, 164–169.

Profous, A. (1947–1957). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny* [Local names in Bohemia, their origin, original meaning and changes]. (T. 1–4). Praha: Česká akademie věd a umění v Praze.

Rolle, A. (1882). *Z przeszłości Polesia Kijowskiego. Opowiadania historyczne* [From the past of Kyiv Polesia: Historical tales]. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Rospond, S. (1969). *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -ьsk-* [Slavic place names with the suffix -ьsk-]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rospond, S. (1983). *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jь* [Slavic place names with the suffix -jь]. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Spal, J. (1958). Místní jména obyvatelská zakončená na -any [Local resident names ending in -any]. *Sborník Vyšší školy pedagogické v Plzni*, *1*, 5–133.

Šul′gač, V.P. (2001). *Ojkonìmìâ Volynì: etymologìčnyj slovnykdovìdnyk* [Oikonymy of Volyn: an etymological reference dictionary]. Kyïv: Kyj.

Torčyns′kyj, M.M. (1993). *Ojkonìmìâ Pìvdenno-Zahìdnogo Podìllâ* [Oikonimia of South-Western Podillia]. Kyïv: KNU.

Tymošenko, P.D. (1965). Značennâ onomastyky dlâ doslìdžen′ z ìstoryčnoï gramatyky ukraïnsʹkoï movy [The importance of onomastics for research on the historical grammar of the Ukrainian language]. U: *Pytannâ onomastyky: Materìaly ÌÌ Respublìkans'koï narady z pytan′ onomastyky* (s. 68–76). Kyïv: Naukova dumka.

Zaimov, J. (1973). *B"lgarski geografski imena s -jь* [Bulgarian geographical names with -jь]. Sofiâ: Izd-vo BAN.

SUMMARY

A FRAGMENT OF THE OIKONYMIC LANDSCAPE OF THE RIGHT-BANK POLISSIA AND ADJACENT TERRITORIES IN THE 14TH CENTURY: THE AREA AND SEMANTICS OF THE DERIVATIONAL BASES OF ARCHAIC TYPES OF GEOGRAPHICAL NAMES

The purpose of this research is to analyse the oikonymic landscape of the Right-Bank Polissia in the 14th century. In order to achieve the defined goal, a number of tasks were formulated, namely: to identify in written sources the 14th century dated geographical names of the Right-Bank Polissia ending in *-*ьn*-, *-*ьsk*-, *-*any*/*-*jany*, *-*itji*, *-*j*-, *-*ov*-/*-*ev*-, *-*in*-; to analyse the derivational bases of these archaic types oikonyms; and to visualize their areas of distribution. The scientific novelty of this article is that archaic types of geographical names of the Right-Bank Polissia in the 14th century, as a chronological fragment of linguistic stratigraphy, have not yet been studied. The systematic analysis of historical and empirical material allows us to study the derivational bases of these geographical names and to visualise their distribution during this historical period.

The archaic oikonymy of the Right-Bank Polissia in the 14th century is represented by seven types of names ending in: *-*ьn*-, *-*ьsk*-, *-*any*/*-*jany*, *-*itji*, *-*j*-, *-*ov*-/*-*ev*-, *-*in*-, which form three main groups: 1) oikonyms derived from relative adjectives; 2) plural oikonyms formed from ethnonyms or names of groups of people based on certain characteristics; 3) oikonyms genetically related to possessive adjectives. The analysis of the derivational bases of these oikonyms and the identified types of geographical names indicates that the Right-Bank Polissia has been inhabited by Slavs since ancient times. The anthroponymic evidence from possessive geographical names ending in *-*j*-,*-*ov*-/*-*ev*-,*-*in*- suggests that this historical territory is ethnically Slavic, particularly Ukrainian, as the repertoire of personal names corresponds to the anthroponymicon of Ukraine, including Old Slavic compound and derived anthroponyms, personal names of appellative origin, and Christian names adapted to the Slavic declension system through suffixation.

The extent of archaic oikonymy in the Right-Bank Polissia is part of the wider all-Slavic area. Each archaic type in the 14th century had its own configuration, but spatial visualisation shows that clusters of oikonyms were concentrated mainly around ancient Slavic (Ukrainian) settlement centres.

Keywords: oikonymic landscape, Right-Bank Polissia, areal extent, derivational base, archaic type of oikonym

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.10
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ANDREA BÖLCSKEI
bolcskei.andrea@kre.hu
ORCID: 0000-0003-2628-5297
Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary
Budapest, Hungary

MOTIVATIONAL FACTORS BEHIND THE ADOPTION OF BIBLICAL PLACE NAMES IN DIFFERENT PARTS OF THE WORLD*

SUMMARY

This paper examines the potential motivational factors behind the adoption of place names of biblical origin in distinct parts of the world. In Europe, the use of biblical place names for newly established settlements began in the Middle Ages, in accordance with the prevailing intellectual orientation of the era. The biblical place name may have been transferred to a European settlement metaphorically, based on the actual or perceived similarity of the environment or population; metonymically, by adopting the title of the local church referring to a biblical place; or symbolically, because of the remoteness of the place. In medieval Hungary, however, relevant settlement names were mostly derived from personal names developed from biblical place names, and typically identified the early owners of the settlements. In contrast, many recent Hungarian minor names of biblical toponymic references are either metaphorical or ironic in nature. The transfer of biblical place names to North America during the Age of Exploration, Colonisation and Immigration was often a symbolic act. Initially, these names were used by settlers to reflect their Christian values and commitment, or to comment on the circumstances of the founding of their settlements. Later, as pioneers migrated westwards to establish new settlements, they occasionally commemorated their hometowns or European birthplaces that bore biblical place names by repeating their names in the Wild West. Place names of biblical origin have often been transferred, sometimes in clusters, to various other settlements around the world as a result of missionary zeal or commendation. The adoption and use of place names from the Bible has contributed to the transmission and preservation of Christian religious heritage through the connotative expressiveness of toponyms.

Keywords: place names, Bible, name transference, toponymic motivation, cultural sustainability

* This study is an expanded version of the conference paper "Place names of biblical origin as agents of cultural sustainability", presented at the "28th International Congress of Onomastic Sciences: Sustainability of names, naming and onomastics", on the 23rd of August, 2024, in Helsinki, Finland.

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. THE EVOCATIVE POWER OF PROPER NAMES FROM THE BIBLE

The personal and place names that appear in the Bible often convey a wealth of meaning when used in everyday communication. In many cases we use these names metaphorically. For example, the term *Methuselah* denotes a very old person (or thing); the description of settlements as *Sodom and Gomorrah* is used to compare the places to the twin cities of sin. In addition, proper names of biblical origin are occasionally reclassified as common nouns in languages. Examples of English common nouns derived from biblical proper names include *lazar* ʻdiseased beggarʼ (from *Lazarus*); *jezebel* ʻimmoral, disreputable womanʼ (from *Jezebel*); *babel* ʻconfusionʼ (from *Babel*); *bethel* ʻsacred placeʼ (from *Bethel*) (cf. Ashley, 1980, pp. 89–91). Hungarian terms of a similar type are *galád* ʻmeanʼ, ʻdishonestʼ (from *Goliath*); *kaján* ʻsardonicʼ, ʻjealousʼ (from *Cain*); *éden* ʻparadiseʼ (from ecclesiastical Latin *Eden*); etc. (cf. Zaicz, 2006, pp. 241, 365, 165). In Polish, the appellativisation of biblical names has resulted in words such as *cham* ʻboor, cadʼ, ʻplebeianʼ (from *Ham*, son of Noah); *herod baba* ʻviragoʼ, ʻbig, boorish womanʼ (lit. ʻHerod femaleʼ); *gehenna* ʻlong sufferingʼ (from *Gehenna*) (cf. Wojciechowski, 2004, pp. 66, 68, 67).

In some cases, the biblical name is given a suffix and/or a compound element to form a commonly known expression. Some of these expressions are found in different languages with the same meaning in fairly similar forms. For instance, the English term *jeremiad*, the Hungarian *jeremiád*, and the Polish *jeremiada* all mean ʻa lamentation; a loud and doleful complaintʼ (from *Jeremiah*); similarly, the English term *Judas kiss*, the Hungarian *júdáscsók*, and the Polish *pocałunek Judasza* all translate to ʻa betrayal disguised as a friendly gestureʼ (from *Judas* [Iscariot]); and the English term *Solomonic judgement*, the Hungarian *salamoni döntés*, and the Polish *Salomonowy wyrok* all mean ʻa wise, sensible decisionʼ (from *Solomon*, King of Israel). Sometimes the same concept is expressed by different biblical names (occasionally from the same biblical story) in different languages. For example, the notion of ʻa sudden, radical change in one's attitudes and beliefs', ʻa turning point in one's life, where one exercises remorse and repentance' is referred to as *the road to Damascus* in English, *pójść do Damaszku* in Polish (liter. ʻgo to Damascusʼ) and *pálfordulás* (ʻPaul's reversal') in Hungarian (cf. Ashley, 1980, pp. 92, 91; Zaicz, 2006, pp. 359, 609; Wojciechowski, 2004, pp. 68, 71, 73, 72).

Speakers are able to utilise and comprehend these expressions due to their awareness of the pertinent biblical narratives, which have constituted part of our cultural knowledge for centuries. That is to say, speakers draw upon their encyclopaedic knowledge to construct and interpret the meaning of these expressions

(cf. Langacker, 2008, pp. 27–54). The creation and full comprehension of these phrases is made possible by the speakers' ability to link their associations of the biblical characters and locations with the concept they wish to express or understand.

Speakers' associations evoked by certain biblical locations render the names of these places suitable for the designation of newly established settlements in various parts of the world. The following sections will examine instances of metaphorical and metonymic transference, indirect adoption, ironic, symbolic, commemorative, missionary and commendatory use of more or less well-known biblical place names in different corners of the globe. The analysis will focus on Europe and North America, where Christianity has a long and rich tradition, and other regions will be explored to a lesser extent. As a case study, toponyms of biblical origin in the Hungarian language will be discussed in particular detail.

The relevant toponyms are drawn from a database that currently comprises 916 biblical place names. These have been collected by the present author from various (mostly Hungarian) gazetteers, dictionaries, and literary sources (e.g., Gy, Cs, L, Hnt 1873, Hnt 1898, Hnt 1913, FNESz), as well as online resources (e.g., MDH, Wikipedia, Google Maps). Most of the toponyms in the database are English place names (79,7%), with fewer Hungarian (12,0%), and smaller numbers of Irish, Welsh, German, Dutch, Italian, Polish, Czech, Russian, Ukrainian, and Slovenian place names (8,3%). The database mainly contains examples of settlement names, derived from various types of biblical place names (e.g., names of towns, mountains, rivers), associated with different branches of Christianity, including Judaism. The toponyms have been categorised in the database according to denotational, chronological, geographical, motivational, and syntactic aspects.

This paper is concerned exclusively with motivational factors; consequently, a qualitative methodology is employed to investigate the influence of biblical place names on the set of toponyms in the modern world. Naturally, the examples presented are selective; each motivational category is illustrated by a few characteristic and well-documented place names, preferably from early periods and different countries (or states).

2. PLACE NAMES OF BIBLICAL ORIGIN IN EUROPE

2.1. Introductory remarks

The appearance and spread of biblical place names in Europe from the 11th century onwards can be attributed to the intensification of the study of the Holy Scriptures on the Continent during the Middle Ages (Balassa, 1991, p. 46). The transfer of these names was motivated by four key factors: the resemblance of the local landscape to that of the biblical locale (metaphorical transference) (2.2);

the similarity of the ethnicity of the inhabitants (metaphorical transference) (2.3); the title of the local church or chapel derived from a biblical place name (metonymic transference) (2.4); and the remoteness of the place (symbolic use) (2.5). The motivation behind the adoption of a biblical toponym is, at times, vague or uncertain (2.6). In medieval Hungary, however, biblical place names were usually adopted indirectly as settlement names. Most of these names were derived from Hungarian personal names, which in turn were derived from biblical place names. Such toponyms were typically used to identify prominent owners of the settlements (2.7). Hungarian minor names of biblical origin, on the other hand, were mostly direct adoptions, usually of a metaphorical or ironic nature (2.8) (cf. Bölcskei, 2017, pp. 108–119).

In subchapters 2.1 to 2.5, the various place names of biblical origin in Europe are presented according to the types of their motivations. In subchapters 2.6 and 2.7, the variants of characteristic Hungarian settlement and minor names of biblical origin are first grouped according to their common toponymic stem, and then their possible motivations are explained.

2.2. The resemblance of the local landscape to that of the biblical locale

One of the most well-known and earliest examples of such name transference is that of the name of the Bohemian town of *Tábor*, Czech Republic. The fortified town was founded in 1420 as the headquarters of the radical Hussite faction (cf. the Taborites). The settlement was built on a hilltop at a crossroads, a location that afforded excellent surveillance capabilities. Its strategic importance was comparable to that of the biblical *(Mount) Tabor* in Galilee. The name of the town led to the use of some other biblical place names in the settlement. The *Jordán Reservoir*, an artificial lake constructed in 1492 to provide drinking water for the inhabitants, was named after the *Jordan River* in Palestine. From the reservoir, a stream called *Jordánský potok* (‘Jordan Brook’) flows through a waterfall known as *Jordánský vodopád* (‘Jordan Waterfall’). The reservoir and its surroundings are now mainly used as a recreational area. A little further north, a smaller pond called *Malý Jordán* (‘Little Jordan’) was created in the 1950s on the site of a former quarry near the village of Náchod (“Tábor,” 2024; “Jordán Reservoir,” 2024).[1]

In central Poland, the settlement of Góra by the River Vistula was renamed *Nowa Jerozolima* (‘New Jerusalem’) in 1670 by Stefan Wierzbowski, Bishop of Poznań. After the Swedish invasion, he decided to rebuild the destroyed town as

[1] Full references to Wikipedia entries are not included in the text; the reader is invited to consult the Sources section for more accurate information.

a Christian religious centre. As the landscape reminded him of the Holy Land, he used medieval maps of Jerusalem to design the new town. The settlement, renamed once again after its passion route, has been known as *Góra Kalwaria* (‘Calvary Hill’) since the 18th century (“Góra Kalwaria,” 2024). The small settlement of *Jericho* in Cumbria, England, lies near the Overby sand quarry. Its name appears in official documents from the mid-19th century (“Jericho, Cumbria,” 2024).

2.3. The similarity of the ethnicity of the inhabitants

Jerusalem has long been a particularly popular place name to borrow from the Bible for the designation of settlements with a Jewish population. There is a small settlement called *Jerusalem* in Lincolnshire, England that was first mentioned in a 15th-century document. The name may have some connection with the large Jewish community in the nearby town of Lincoln during the 12th and 13th centuries, and it undoubtedly reflects the medieval popularity of pilgrimages to Jerusalem in the Middle East (Green, 2009; “Jerusalem, Lincolnshire,” 2024). One of Warsaw’s main thoroughfares, *Aleje Jerozolimskie* (‘Jerusalem Avenue’), takes its name from a short-lived 18th-century Jewish settlement nearby called *Nowa Jerozolima* (‘New Jerusalem’), as the road which led there (“Jerusalem Avenue, Warsaw,” 2024). In Ukraine, the central district of the town of Vinnytsia, which had a sizeable Jewish population in the early 20th century, is still known as *Єрусалимка* (*Yerusalimka* or *Ierusalimka*). Its synagogue was built at the beginning of the last century (“Yerusalimka,” 2024).

2.4. The title of the local church or chapel derived from a biblical place name

In Wales, the original name of the Carmarthenshire village *Dyffryn Ceidrich*, which translates as ‘valley of Ceidrich’, was changed in the 19th century to *Bethlehem*, after the name of the village’s chapel. It seems probable that the renaming was influenced by the Welsh Methodist movement. The village is currently renowned for its Christmas Fair (Owen–Morgan, 2007, p. 29; “Bethlehem, Carmarthenshire,” 2024). *Carmel* in Flintshire, Wales, is thought to have taken its name from one of its former chapels, known as Carmel Calvinistic Methodist Chapel (“Carmel, Flintshire,” 2024); and *Carmel* in Gwynedd, Wales, is known to have borrowed the name of its Nonconformist chapel (Mills, 2011, p. 98). In Wales, many settlement names of biblical origin were derived from chapel names, particularly during the religious revivals of the 18th and 19th centuries. Further examples include 1851: *Bethania* (after its Calvinistic Methodist chapel), 1838: *Bethel* (after its Congregational chapel), and 1820: *Bethesda* (after

its Nonconformist chapel) in Caernarfonshire (Owen–Morgan, 2007, pp. 28–29; Mills, 2011, p. 55).

2.5. The remoteness of the place

A well-known suburb of Oxford, England, is known as *Jericho*. In the past, this area provided accommodation outside the city walls for travellers who reached the town after its gates had been closed. It is possible that the name itself came to be used in the sense of ʻa remote placeʼ. The area is currently home to a synagogue and a Jewish cultural centre (“Jericho, Oxford,” 2024). In addition, the name *Иерусалим (Ierusalim)* is also used to designate a small, secluded settlement in the Kostroma Oblast of Russia, situated in the vicinity of the tiny village of *Рай (Rai)*, whose name means ʻParadiseʼ (nyest.hu, 2012).

2.6. Miscellaneous, vague motivation

In some cases, the motivation behind the adoption of the biblical place name cannot be determined with certainty from the available sources. In general, Lewis identifies a number of possible vague reasons, including “reverence, gratitude, respect, remembrance, hope, and even fear” (2023, p. 192). Furthermore, Smith highlights the significance of the iconic use of names as signs, asserting that “the phonology of […] names […] evokes emotive values with referents in meaningful ways […], the iconic associations evoked by names […] should be seen as an important aspect of meaning and interpretation” (2017, pp. 112–113). All of these associations may have played an important role in motivating the adoption of biblical place names in the past, and have continued to do so in more recent times.

In the 15th century, for example, the Teutonic Knights — whose order was founded around 1190 in Acre, Kingdom of Jerusalem — established a settlement on the Pregolya River, which they called *Jerusalem*. This settlement merged with the city of Königsberg (now Kaliningrad) in 1928 (“Jerusalem [Königsberg],” 2024). There are small villages named *Jeruzalem* in eastern Slovenia and northern Poland, and *Jerusalem* in the Czech Republic, adjacent to Příbram (“Jeruzalem, Ljutomer,” 2024; Reeves & Otterstrom, 2017, p. 90). A district of Bury, near Manchester, is believed to have been named *Jericho* in 1778, following a sermon delivered by John Wesley, the founder of the Methodist movement, who stopped there to preach in the open air during his travels around the British Isles (“Jericho, Bury,” 2024).

The village of *Bethlehem* in the province of Groningen in the Netherlands was founded on the site of a 13th-century Benedictine nunnery (“Bethlehem,

Groningen," 2024). In Switzerland, a district of Bern, notorious for its high-rise blocks built in the 1960s–70s, is also known as *Bethlehem* ("Bümpliz-Oberbottigen," 2024). In Belgium, the town of *Nazareth* is located in the province of East Flanders ("Nazareth, Belgium," 2024). The name *Jordaan* is used for a suburb of Amsterdam. Some sources suggest that the earlier colloquial name for the Prinsengracht Canal was *Jordaan*, which is the Dutch name for the *River Jordan*. This name may have been transferred to the neighbouring area ("Jordaan," 2024).[2]

2.7. Hungarian settlement names of biblical origin

In the medieval Kingdom of Hungary, however, the appearance of *Betlehem* and *Jordán* as settlement names was the result of an indirect process. Following the adoption of Christianity, Hungarians participated in pilgrimages to the Holy Land and became familiar with the places mentioned in the Bible. Consequently, Hungarians began to use biblical place names as personal names. This practice may also have been influenced by the contemporary use of Western European personal names of the same type (for example, for the name *Jordan* among European personal names, see Uckelman–Uckelman, "Jordan," 2023). The names *Betlehem* and *Jordán* (and their variants) were particularly popular as Hungarian personal names in documents from the 12th century onwards. For example: 1151: *Bethleem*, 1229/1550: *Betlem*, 1247/1311/1370: *Bethlen*, 1273/1298: *Bethlehem*, 1302: *Bethlem*, 1339: *Bethlen* (ÁSz, p. 121; Slíz, 2011, p. 60); 1138/1329: *Iardan*, 1211: *Jordan*, 1215/1550: *Iordano*, 1248: *Jordani*, 1256: *Iardanus*, 1264: *Jordanus*, 1319: *Jordano*, 1342: *Jordani*, 1357: *Jardan* (ÁSz, p. 424; Slíz, 2011, p. 236, 2017, p. 139).

The use of the unmodified personal name *Betlehem* as a settlement name in the Hungarian language was based on the early ownership of the habitation by an individual who bore this name. For example, 1235: *Bethleem* (Belső-Szolnok, today: Beclean; FNESz 1, p. 209, entry *Bethlen*);[3] 1235: *Betleem* (Fogaras, today: Beclean; Balassa, 1991, p. 47); 1311: villa *Bethleem* (Szepes, today: Betlanovce; Balassa, 1991, p. 47); 1338: *Bethleem* (Zemplén, today: Betlenovce; Cs 1, p. 343, entry *Betlen*); 1873: *Betlehem* (Somogy; Hnt 1873, p. 112); 1913: *Betlehem* (Bars;

[2] An alternative hypothesis posits that the name of the Amsterdam district is derived from the French word *jardin*, meaning 'garden'. This is supported by the fact that most of the streets and canals in the area are named after flowers and trees ("Jordaan," 2024). The first part of the name of *Jordanhill*, an upmarket area of Glasgow, Scotland, may be related to the surname *Jardine* ("Jordanhill," 2024); or alternatively to the religious zeal of its 16th or 17th-century landowner (Ross, 2001, p. 45).

[3] In parentheses, the contemporary name of the county in which the settlement was located is provided. Where relevant, the current official name of the settlement is also included.

Hnt 1913, p. 413); 1913: *Betlehem* (Nyitra; Hnt 1913, p. 413). *Betlen*, a haplological variation of the personal name *Betlehem*, could also be used as a settlement name (see above), especially with the additional suffix *-d* and the initial sound change from *B* to *P.* For example, 1250: *Pethlend* (Győr; Gy 2, p. 618); 1275: *Petlend* (Bihar; Gy 1, p. 654); 1320/1334/1409: *Pethlend* (Fejér; Gy 2, p. 437); 1327: *Pethlend* (Bereg; Gy 1, p. 547); 1345: *Pethlend* (Szatmár; Cs 1, p. 483); 1345: *Pethlend* > 1424: *Bethlend* > 1439: *Pethlen* (Torda; Cs 5, pp. 726–727, entry *Petlend*); 1257[1259]/1390/1466: *Petlend* (Kraszna; Gy 3, p. 518). The process of word-medial assimilation may also have influenced the form of the settlement name, e.g., 1438: *Pethlend* > 1461: *Pettend* (Küküllő; Cs 5, pp. 889–890, entry *Pet[t]end*, *[Petlend]*).[4]

In the past, the personal name *Betlehem* (and its variants) was also used as a component of compound settlement names. For example, 1339: *Bethlenfalva* (Szepes, today: Betlanovce; FNESz 1, p. 209, entry *Betlenfalva*); 1395: *Bethlemfalua* (Udvarhely, today: Beclean; FNESz 2, p. 541, entry *Székelybetlenfalva*); 1892: *Betlenháza* (Krassó-Szörény, today: Bethausen; Balassa, 1991, p. 47). Other examples from a 1913 gazetteer (Hnt 1913, p. 413) include *Betlehemmajor* (Nyitra, Trencsén); *Betlehempuszta* (Komárom, Torontál, Somogy, Fejér, Győr); *Betlehemtanya* (Szabolcs); *Betlenkert* (Bihar); *Bethlenmajor* (Alsó-Fehér); *Betlenpuszta* (Zemplén); *Bethlentanya* (Kolozs, Torda-Aranyos, Szolnok-Doboka, Temes); *Bethlentelep* (Bihar).[5]

Similarly to *Betlehem*, the personal name *Jordan* (and its variants), derived from the name of the river in Palestine, appeared as an independent settlement name in the Hungarian language, for example, 1317: *Jardan* (Nyitra, today: Ardanovce; Gy 4, p. 400). It is also documented in compound forms, for example, 1319/1320: *Jordanfolua* (Beszterce, today: Ardan; FNESz 1, pp. 113–114, entry *Árdány*); 1412: *Jardanhaza* (Borsod; FNESz 1, p. 651, entry *Járdánháza*), 1808: *Jordanfölde*[6] ~ *Draskócz* (Turóc, today: Dražkovce; L 1, p. 279). Occasionally,

---

[4] Another explanation is that the relatively common Hungarian toponym *Petlen(d)* (and its variants) has its roots in a Turkic clan name (probably derived from the personal name *Begläп* ~ **Peklen*), followed by an additional diminutive suffix *-d* (Kiss, 1990, pp. 164–169). Loránd Benkő considers the place names *Petlen* or *Petlend* (and the variant *Peklend*) — which appeared early in the Hungarian language, in a geographically scattered pattern, and originally referred to agricultural land — to be forms of unknown origin, mostly ending in the toponymic suffix *-d*. Benkő emphasises that the forms *Betlend* and *Beklend* show the analogous influence of the common place name *Betlen*, derived from *Betlehem*, and as such are etymologically unrelated to the name *Petlen(d)*. Similarly, the place names *Pet(t)end* and *Petény* are also independent of *Petlen(d)* in their origins (Benkő, 2003).

[5] The second constituents in the settlement names are habitative generics, such as *-falva* (‘the village of’), *-háza* (‘the cottage of’), *-major* (‘estate’), *-puszta* (‘desolate place’), *-tanya* (‘farmstead’), *-kert* (‘garden’), and *-telep* (‘ranch’).

[6] The example includes the generic *-földe* (‘the land of’).

the initial *J-* sound was omitted from the settlement name over time, as evidenced by the following examples, e.g., 1317: *Jardan* > 1900: *Árdánfalva* (Nyitra, until 1899: *Ardanócz*, today: Ardanovce; Gy 4, p. 400), 1319/1320: *Jordanfolua* > 1453: *Ardan* (Beszterce, today: Ardan; FNESz 1, pp. 113–114, entry *Árdány*), 1378/1562: *Ardanhaza* (Bereg, today: Ardanovo; FNESz 1, p. 113, entry *Árdánháza*).

Gazetteers from the late 19th and early 20th centuries list several places named *Jeruzsálem*, including 1898: *Jeruzsálem* (Szolnok-Doboka; Hnt 1898, p. 297); 1898: *Jeruzalem* (Varasd; Hnt 1898, p. 881); 1913: *Jeruzsálem* (Nyitra; Hnt 1913, p. 703). In Northern Hungary, a settlement called *Jerikó* is mentioned in the gazetteers. This settlement name was later supplemented by a habitative generic: 1898: *Jerichó* (Hnt 1898, p. 297) > 1913: *Jerikómajor* (Trencsén, later Nyitra; Hnt 1913, p. 703).

2.8. Hungarian microtoponyms of biblical origin

The biblical place name *Jeruzsálem* also appears as a Hungarian microtoponym (or as a part of it), mainly as an outcome of playful naming practices. In a document from 1864–1865, a district of the town of Gyöngyös (Heves) was called *Jeruzsálem város* (‘Jerusalem town’). Frigyes Pesty, the compiler of the document, relied on the comments of local informants regarding the motivation for the name: “the area used to be a cemetery […], gravestones and crosses were found during the later land division, which led to the playful naming of the new settlement” (cited in Pelle, 1988, p. 135). The name has survived in the present-day street name *Jeruzsálem utca* (‘Jerusalem Street’) in Gyöngyös.

In the 19th century, the name *Jerikó* was applied to two different sandy hills in Debrecen (cf. 1842: *Jerikó sovány hegyei* ‘the barren hills of Jerikó’). Today the street name *Jerikó utca* (‘Jericho Street’) preserves the memory of one of these hills. The name *Jerikó* ~ *Jérikó* has also been used to designate several places in Transylvania, including an outcrop of Cichegy in the town of Dés (today: Dej): 1898: *Jerikó* ~ 1930: *Jérikó*, its part was called 1937: *Tímár jérikója*, the first element of which can be traced back to a family name. In the 18th century, a small place called *Jerikó* was part of the settlement of Kide (today: Chidea) in the valley of the Borsa Brook (Szabó T. & Gergely, 1945, p. 96). The same name was also long used for a wooded hilltop and its adjoining slope in the village of Désakna (today: Ocna Dejului) (Szabó T., 1988, p. 143). Additionally, another *Jerikó*, a plot of land, was situated in Szeged at the end of the 20th century (Szabó T., 1988, p. 143).

In the 19th century, the biblical place name *Babilon* was used to designate a part of the village of Bánfalva in Békés County. The area was “called *Babilon* … because it was inhabited by people of different languages and religions” (Pesty’s

collection of place names from 1864–1865, cited in Balassa, 1991, p. 48). Bálint Csűry attests the occurrence of the biblical place name *Kánaán* in the vernacular of the village of Egri in Szatmár County in 1940, when the name was recorded in a compound, dialectal form as *Kánahá föüggye* (‘Land of Canaan’), referring to a piece of fertile land (Csűry, 1940, p. 245).

In addition, Attila T. Szabó presents several other historical microtoponyms of biblical origin from various sources. For example, 1801: *Sionteteje* (‘Zion’s top’, Kisborosnyó, today: Boroșneu Mic; Háromszék), *Zsodoma (Sodoma)*, *Babilon* (without specifying the date and place) (Szabó T., 1934, pp. 170, 171). In the village of Zengővárkony in Baranya County, a pit forest was named *Siongödre* (‘Zion’s pit’) in 1865; prior to this, in 1785, it was known as *Disznó Gődör* (‘pig’s pit’). The exact motivation behind this microtoponym remains unclear; nevertheless, the biblical name, in a slightly modified form, persisted well into the 20th century: 1982: *Sion-gödör* (‘Zion pit’) (Pesti, 1982, Vol. 1, p. 577, entry 77. *Siongödör*). *Kána* (‘Cana’), the name of a recently excavated lost medieval village (its area is now part of Budapest) may also have a biblical connection (“Kána,” 2025).[7]

A search of the database of the “Magyar Digitális Helynévtár” ([Digital Register of Hungarian Place Names], MDH, http://mdh.unideb.hu) reveals several references to small places with biblical toponyms in the Transdanubian counties of Baranya, Somogy and Tolna.[8] In many cases, respondents to the place-name survey conducted in the 1970s and 1980s provided explanations for the choice of these names. A review of their answers shows that the semantic fields most frequently represented by minor toponyms including *Betlehem* (or one of its variants) are ‘an area with poorly constructed, thatched barns or buildings’ and ‘a place where poor people or shepherds used to live’. This may be attributed to the fact that the term *betlehem*, as a common noun derived from the biblical place name, has become the Hungarian word for a small replica of a church-like thatched stable, which served as an integral prop in the Christmas nativity play. This play, which originated as a religious ritual, evolved over time into a secular folk custom in Hungary (Balassa, 1991, p. 50).

The explanations provided by the interviewees also show that the biblical place name *Gecsemáné-kert* (‘Garden of Gethsemane’) was often used in the sense of ‘a fenced area’ and, paradoxically, ‘a barren land that is difficult to cultivate’.

---

[7] With regard to the latter example, other sources suggest a different pronunciation and interpretation (Gy 4, p. 571, entry *Kán[y]a*).

[8] The prevalence of Transdanubian data in the MDH cannot necessarily be attributed to a specific spatial distribution of the name type, but is rather a consequence of the current scope of the database under construction. At this stage, the MDH relies heavily on data from printed volumes containing Transdanubian microtoponyms collected in the second half of the 20th century.

The name *Sínai-hegy* (‘Mount Sinai’) was typically employed to indicate either ‘a steep hill’ or ‘a vineyard’. The toponym *Babilon* was understood to identify ‘an area inhabited by people of diverse linguistic and religious backgrounds’. *Kánaán* was taken to mean ‘a piece of fertile land’, *Jeruzsálem* was associated with ‘(tomb) crosses’, and *Jerikó* was considered an appropriate name for ‘a sandy area’. However, the reason for the use of some other biblical place names as Hungarian microtoponyms (e.g., *Sion*, *Szodoma*) remains elusive in the source documents.

It can be observed that the minor toponyms of biblical origin that were used in the Hungarian language during the 19th and 20th centuries were formed primarily through metaphorical processes. These names are examples of toponymic metaphors (i.e., metaphors based on place names) and can identify specific and often complex characteristics of a place that cannot be adequately conveyed by a metaphor derived from a common noun or via other naming processes. The few cases of paradoxical or ironic use of biblical place names can be regarded as counter-metaphors, as the indicated small places exhibit some features that are the opposite of the striking characteristics of the places described in the Bible.

3. PLACE NAMES OF BIBLICAL ORIGIN IN NORTH AMERICA AND IN SOME OTHER PARTS OF THE WORLD

3.1. Introductory remarks

During the Age of Exploration, Colonisation and Immigration, the transfer of names through metaphorical or metonymic processes, based on landscape resemblance (3.2) or church titles (3.3), played an important role in the appearance and spread of biblical place names in North America. Nevertheless, the transfer of place names of biblical origin was often a symbolic act. The use of biblical place names by early settlers frequently served as an indicator of their religious affiliation and devotion to the Christian faith (3.4). In many instances, the biblical toponym provides insights into the circumstances surrounding the settlement’s foundation (3.5). Subsequently, when pioneers established new settlements, they sometimes commemorated their hometowns with biblical place names by repeating their names in the western region. Alternatively, though less frequently, they adopted biblical place names from their European birthplaces (3.6). In some cases, chance events led to the bestowal of a toponym derived from the Bible (3.7). Sometimes biblical place names were transferred in clusters (3.8), although the motivation for their use is not always clear (3.9). The transfer of place names of biblical origin to various other countries around the world was often the result of missionary zeal or commendation (3.10).

3.2. Landscape resemblance

The town of *Tabor* (Iowa) was established in 1852 by Congregationalists with the intention of establishing there a Christian college. The name was inspired by the town's elevated position ("Tabor, Iowa," 2023). Today's ghost town of *Jericho* (Utah) is situated in a sandy environment ("Jericho, Utah," 2023).

3.3. The title of the local church or religious institution

The settlement of *Mount Sinai* (Indiana) was named after the title of its former Methodist church, built in the mid-19th century ("Mount Sinai, Indiana," 2023). Similarly, *Antioch* (Florida) got its name from one of the earliest churches in the area, the Antioch Church of Christ ("Antioch, Florida," 2023). *Antioch* (Indiana) was named after a private college, Antioch College, which was founded there in 1850 ("Antioch, Jay County, Indiana," 2023). It is noteworthy that there are a number of townships in the United States known as *Bethlehem Township*. The one in Missouri was named after the title of its church ("Bethlehem Township, Henry County, Missouri," 2023).

3.4. Devotion to the Christian faith

One of the earliest biblical place names in North America is associated with William Penn (1644–1718), the founder of Pennsylvania Colony. Penn, a Quaker by religious affiliation, bestowed the name *Philadelphia* (Greek for 'brotherly love') upon the central settlement of the territory granted to him in the New World by King Charles II of England in 1681, with the intention of settling his debts. The name *Philadelphia* was derived from the name of an ancient Lydian city mentioned in the Letter to the Church at Philadelphia in the Book of Revelation. Penn selected this name to indicate his desire to pursue a peaceful mission in North America (FNESz 2, p. 345; Matthews, 1972, pp. 188–190).[9]

In North America, biblical place names have often been used to emphasise the Christian allegiance of the inhabitants. The hamlet of *Jericho* in New York State was founded in the second half of the 17th century by Quaker immigrants fleeing religious persecution in England, who renamed the area from *Lusum* to *Jericho* ("Jericho, New York," 2023). The city of *Antioch* (California) was named after the biblical town in 1851 at the initiative of the local pastor ("Antioch, California," 2023). *Nazareth* (Texas) was named in 1902 by its founder, Joseph Reisdorff,

[9] The ancient city was named after its founder, Attalus II Philadelphus, i.e., "Attalus the brother-loving." Attalus was the king of Pergamon from 159 to 138 BC (FNESz 2, p. 345).

a Catholic priest ("Nazareth, Texas," 2023). In Canada, the town of Lincoln, near Lake Ontario, is made up of several communities. One such community is *Jordan* (Ontario), which was named by its Mennonite inhabitants at the end of the 18th century when it was founded ("Jordan, Ontario," 2023).

3.5. The circumstances of the establishment of the settlement

The first settlement named *Bethlehem* was founded in Pennsylvania during the Christmas season of 1741 by David Nitschmann and Nicolaus von Zinzendorf to provide a home for the Moravian missionaries they led ("Bethlehem, Pennsylvania," 2023). The settlement of *Lloyd's Hills* (New Hampshire) was renamed *Bethlehem* on Christmas Day in 1799, when it was incorporated ("Bethlehem, New Hampshire," 2023).

3.6. Commemorative, repetitive use

The commemorative name transfer was based on an equivalent name that had previously been used in the eastern part of North America or in Europe. The hamlet of *Bethlehem* (Indiana) was named in 1812 after the Pennsylvanian birthplace of its founder, Colonel John Armstrong ("Bethlehem, Indiana," 2023). The settlement of *Antioch* in Nebraska, which has since become a ghost town, was named after the village of *Antioch* in Ohio ("Antioch, Nebraska," 2023). The first settlers of *Tabor* in Minnesota and South Dakota were of Czech descent, who carried the name from their homeland to the New World ("Tabor Township, Polk County, Minnesota," 2023; "Tabor, South Dakota," 2023).

In addition to the city of *Philadelphia* in Pennsylvania, the United States has unincorporated communities bearing the name *Philadelphia* in the midwestern states of Illinois and Indiana. These communities were named after the city in Pennsylvania ("Philadelphia," 2023; "Philadelphia, Illinois," 2023; "Philadelphia, Indiana," 2023).[10] As Brunn and Wheeler (1966) observed, religious town names in general are "partly associated with some of the early migration routes and centres of early permanent settlement" (p. 201), particularly in the Midwest.

[10] The name of the city of *Philadelphia* was later transferred from North America to the European continent, although the reverse process was more typical. The German settlement of *Philadelphia*, which was incorporated into the municipality of Storkow in 2003, was named after the city in Pennsylvania in 1772 by Frederick the Great of Prussia (1740–1786) ("Storkow, Brandenburg," 2023). The English village of *Philadelphia* was named by a local coal mine owner during the American War of Independence, to commemorate the initial success of attempts to bring the North American city under British rule ("Philadelphia, Tyne and Wear," 2023).

3.7. Incident names

In some cases, the biblical name of a settlement is merely coincidental. In 1840, the fairly common name of the settlement of *Old Man's* (New York) was changed to *Mount Vernon*, following the establishment of the local post office. The name was changed again in 1842, when it was discovered that another town in the state had the same name. On this occasion, postmaster Charles Phillips is said to have randomly chosen the name *Mount Sinai* from the Bible. The town is now a suburb of New York City ("Mount Sinai, New York," 2024).

3.8. Clusters of biblical place names

Nazareth is a borough in Pennsylvania, and the surrounding townships include *Lower* and *Upper Nazareth Townships*. In the Lehigh Valley area of Pennsylvania, where the latter township is located, there are several other place names of biblical origin, including *Bethlehem*, *Emmaus*, *Egypt* (for municipalities), and *Jordan Creek* (for a stream) ("Nazareth, Pennsylvania," 2024; "Lower Nazareth Township, Pennsylvania," 2024; "Upper Nazareth Township, Pennsylvania," 2024). A comparable pattern can be observed in the US Virgin Islands. On the island of Saint Croix, for example, there is a settlement known as *Upper Bethlehem*, as well as another called *Jerusalem and Figtree Hill*. On the eastern tip of Saint Thomas Island, a settlement called *Nazareth* can be found ("Upper Bethlehem, U.S. Virgin Islands," 2024; "Jerusalem and Figtree Hill, U.S. Virgin Islands," 2024; "Nazareth, U.S. Virgin Islands," 2024).

3.9. Unknown motivation

The precise motivation for some biblical place names in North America remains unclear or unknown in the sources consulted. In the northeastern region of the United States, several settlements have been given the name *Jerusalem* for reasons that are not well understood, including places in Maryland, New York, Ohio and Rhode Island ("Jerusalem [disambiguation]," 2024). In addition, a settlement in Mississippi and another in Tennessee have unexpectedly been named *Philadelphia* ("Philadelphia, Mississippi," 2024; "Philadelphia, Tennessee," 2024). The motivation behind the choice of the name *Tabor* for settlements in Illinois and Vermont also remains obscure in online sources ("Tabor, Illinois," 2024; "Mount Tabor, Vermont," 2024). In Canada, for some reason, the name *Jericho* is used for a community in the municipality of Lambton Shores, Ontario, on the southern tip of Lake Huron ("Lambton Shores," 2024); and there is also an unincorporated

community called *Jericho* in Brighton Parish, New Brunswick ("Carleton County, New Brunswick," 2024).[11]

3.10. Missionary and commendatory use in various other countries around the world

In some parts of the world, the appearance and spread of biblical place names has been a relatively recent phenomenon, often linked to missionary activities. In Australia, for example, the place name *Jericho*, which occurs in the states of Queensland, Tasmania and South Australia, dates back to the 19th century ("Jericho, Queensland," 2024; "Jericho, Tasmania," 2024; "Jericho, South Australia," 2024). *Carmel*, a suburb of Perth, received its name in 1915 ("Carmel, Western Australia," 2024).

The New Zealand settlement of *Jerusalem* (originally *Patiarero*, now *Hiruhārama* in Māori) was named by Richard Taylor, a missionary priest, who worked in the Whanganui Region in the mid-19th century ("Jerusalem, New Zealand," 2024). A formerly independent settlement called *Bethlehem* has been incorporated into the town of Tauranga in the northern part of the North Island ("Bethlehem, New Zealand," 2024). Two small rivers in the South Island are known the *Jordan River* ("Jordan River [New Zealand]," 2024). The settlement of *Nagaba* (Guimaras) in the Philippines was renamed *Jordan* in 1902 in honour of its patron saint, John the Baptist, who, according to the Bible, baptised the first Christians in the River Jordan ("Jordan, Guimaras," 2024).

The settlement of *Philadelphia*, near Cape Town in the Republic of South Africa, grew out of a parish of the Dutch Reformed Church, established in 1863 ("Philadelphia, South Africa," 2024). The town of *Nazareth* in southern India was founded by British missionaries and has remained predominantly Christian ever since ("Nazareth, Tamil Nadu," 2024). There are several other towns named *Nazareth* in various countries around the world, including Peru, Ethiopia (the town is now called *Adama*), Lesotho, and Pentecost Island in the Melanesian state of Vanuatu (formerly the New Hebrides) ("Nazareth, Peru," 2024; "Adama," 2024; "Nazareth, Lesotho," 2024; "Nazareth [disambiguation]," 2024). Benramdane (2011) argues that "place names of biblical origin remain embedded in the

[11] However, the name *Jericho Beach* in Vancouver may have been a reinterpretation of a toponym that included the nickname of Jeremiah Rogers, an early owner of a lumber camp in the area in the 19th century (cf. *Jerry's Cove* or *Jerry & Co.*) ("Jericho Beach," 2024). Similarly, the first element of the name *Jordan River* in British Columbia has its origin in a personal name. The settlement was named by Spanish explorers, one of whom was the priest Alejandro Jordan, as they mapped the region in the late 18th century ("Jordan River, British Columbia," 2024).

landscape of Western Algeria," where Muslims, Christians and Jews coexist, and for whom religious place names echo "mythical references to a prophetic space-time common to the three religions" (pp. 35, 43).

In other cases, the names of biblical locations have been adopted to praise and advertise a particular characteristic of the indicated place or to express gratitude. For example, the Australian Gold Rush began in the mid-19th century after gold was discovered at *Ophir* (New South Wales). The Bible mentions *Ophir* as the name of a prosperous port from which King Solomon imported gold every three years ("Ophir, New South Wales," 2024; HarperCollins Publishers eds., "Ophir," 2016). Similarly, the New Zealand town of *Ophir*, formerly known as *Blacks*, was renamed during the Gold Rush ("Ophir, New Zealand," 2024). The names *Jericho* and *Bethlehem* can also be found in South Africa, the latter in a wheat-growing area (cf. Hebrew *Bēt-lehem* 'house of bread') ("Jericho, South Africa," 2024; "Bethlehem, South Africa," 2024). After Kenya's independence, the district of *Jericho* was established as a suburb of Nairobi with Israeli support to provide housing for African workers. It is close to a district known as *Jerusalem* ("Jericho, Nairobi," 2024).

4. CONCLUSION

This paper has presented an analysis of the motivational background of biblical place names occurring in different parts of the world in distinct languages. It was found that a number of well-known biblical place names are used as both macro- and microtoponyms and serve as elements of toponymic systems in a variety of languages. Examples include *Bethlehem*, *Jerusalem*, *Jericho*, *Jordan*, *Nazareth*, *Mount Sinai*, and *Tabor*. Other biblical place names are primarily elements of the set of English place names in the United States. These include *Antioch*, *Egypt*, *Emmaus*, *Philadelphia* (also *Bethabara*, *Bethpage*, *Corinth*, *Ephesus*, *Galatia*, *Israel*, *Lebanon*, *Moab*, *Patmos*, *Rehoboth*, *Tyre*, etc.).

In Europe, settlement names of biblical origin first appeared in the Middle Ages, in line with the intellectual trends of the time. These names were established through a process of transference. The name of a biblical place may have been transferred metaphorically due to real or perceived similarities in topography or population. Alternatively, biblical place names may have been transferred metonymically by adopting the title of the local church or chapel that referred to a biblical place. The use of biblical place names was sometimes symbolic, conveying the idea of 'remoteness'. In the medieval Kingdom of Hungary, however, biblical place names were mostly adopted indirectly as settlement names through personal names derived from biblical toponyms. These settlement names developed mainly from the names of the prominent early owners of the settlements. In

contrast, the recent minor names of biblical origin in the Hungarian language are direct adoptions, used in a metaphorical or ironic sense.

The transfer of biblical place names to other continents was catalysed by Protestant movements and the naming practices of religious communities arriving in the New World. In North America, toponyms of biblical origin were often used symbolically by settlers to reflect their Christian values and future beliefs. Alternatively, the choice of name was justified by the conditions under which the settlement was established. Subsequently, the westward movement of the pioneers resulted in the repetition of biblical place names from eastern regions in the west, particularly when they chose to commemorate their hometowns with place names of biblical origin. On occasion, settlers adopted the biblical place names of their European birthplaces. In some cases, the use of a biblical toponym is a mere coincidence. Biblical place names were adopted, sometimes in clusters, in other parts of the world, even in the 19th and 20th centuries, mostly as a result of missionary activities or commendatory use.

In the past, the adoption of place names from the Bible was an effective means of transmitting epochal cultural knowledge. In the present era, the continued use of these names serves to maintain the Christian aspect of culture through the connotative power of toponyms. The deployment of biblical place names in the pursuit of cultural sustainability facilitates the transmission of cultural values to future generations, guarantees the long-term accessibility of cultural resources, and encourages the development of more inclusive, tolerant, and resilient communities (cf. the interpretation of "cultural sustainability" as presented by Soini & Birkeland, 2014, p. 216 and Järvelä, 2023, p. 2).

SOURCES

Adama. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Adama&oldid=1196509868

Antioch, California. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Antioch,_California&oldid=1191030966

Antioch, Florida. (2023, December 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Antioch,_Florida&oldid=1166484132

Antioch, Jay County, Indiana. (2023, December 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Antioch,_Jay_County,_Indiana&oldid=1166484151

Antioch, Nebraska. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Antioch,_Nebraska&oldid=1189555456

ÁSz = Fehértói, K. (2004). *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)* [Personal names from the Arpadian era (1000–1301)]. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bethlehem Township, Henry County, Missouri. (2023, December 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem_Township,_Henry_County,_Missouri&oldid=1175103353

Bethlehem, Carmarthenshire. (2024, July 22). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_Carmarthenshire&oldid=1178062177
Bethlehem, Groningen. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_Groningen&oldid=1076966425
Bethlehem, Indiana. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_Indiana&oldid=1177225619
Bethlehem, New Hampshire. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_New_Hampshire&oldid=1182326599
Bethlehem, New Zealand. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_New_Zealand&oldid=1191834323
Bethlehem, Pennsylvania. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_Pennsylvania&oldid=1189937452
Bethlehem, South Africa. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bethlehem,_South_Africa&oldid=1189767103
Bümpliz-Oberbottigen. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=B%C3%BCmpliz-Oberbottigen&oldid=1229943058
Carleton County, New Brunswick. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Carleton_County,_New_Brunswick&oldid=1153670150
Carmel, Flintshire. (2024, July 22). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Carmel,_Flintshire&oldid=1163805954
Carmel, Western Australia. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Carmel,_Western_Australia&oldid=1103078739
Cs = Csánki, D. (1890–1913). *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [The historical geography of Hungary in the Hunyadi era]. (Vols. 1–3, 5). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
Csűry, B. (1940). Károlyi Gáspár bibliafordításának nyelvi hatásához [The linguistic impact of Gáspár Károlyi's translation of the Bible]. *Magyar Nyelv*, *36*, 238–248.
FNESz = Kiss, L. (1988). *Földrajzi nevek etimológiai szótára* [Etymological dictionary of geographical names]. (Vols. 1–2). Budapest: Akadémiai Kiadó.
Góra Kalwaria. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=G%C3%B3ra_Kalwaria&oldid=1233931322
Gy = Györffy, Gy. (1963–1998). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* [The historical geography of Hungary in the Arpadian era]. (Vols. 1–4). Budapest: Akadémiai Kiadó.
HarperCollins Publishers. (Eds.). (2016). "Ophir". In *Bible: place names in the Bible*. *Collins Word Lists*. Retrieved May 30, 2024, from https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ophir
Hnt 1873 = Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. (Ed.). (1873). *A Magyar Korona országainak helységnévtára* [Gazetteers of the countries of the Holy Crown of Hungary]. Budapest: Athenaeum.
Hnt 1898 = Jekelfalussy, J. (Ed.). (1898). *A Magyar Korona országainak helységnévtára* [Gazetteers of the countries of the Holy Crown of Hungary]. Budapest: Pesti Könyvnyomda. http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statisztika/helysegnevtar/1898/index.html
Hnt 1913 = Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (Ed.). (1913). *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára* [Gazetteers of the countries of the Holy Crown of Hungary]. Budapest: Pesti Könyvnyomda. https://www.kshkonyvtar.hu/helysegnevtar/1913/helysegnevtar-1913.pdf
Jericho Beach. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jericho_Beach&oldid=1168502994
Jericho, Bury. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jericho,_Bury&oldid=1172463208

Jericho, Cumbria. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jericho,_Cumbria&oldid=1149129916
Jericho, Nairobi. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jericho,_Nairobi&oldid=1098037014
Jericho, New York. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jericho,_New_York&oldid=1191384462
Jericho, Oxford. (2024, July 22). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jericho,_Oxford&oldid=1232285592
Jericho, Queensland. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jericho,_Queensland&oldid=1177505472
Jericho, South Africa. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jericho,_South_Africa&oldid=1125042692
Jericho, South Australia. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?-title=Jericho,_South_Australia&oldid=1159381203
Jericho, Tasmania. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jericho,_Tasmania&oldid=1100868216
Jericho, Utah. (2023, December 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jericho,_Utah&oldid=1178418573
Jerusalem (disambiguation). (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jerusalem_(disambiguation)&oldid=1191746517
Jerusalem (Königsberg). (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jerusalem_(K%C3%B6nigsberg)&oldid=1213945033
Jerusalem and Figtree Hill, U.S. Virgin Islands. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jerusalem_and_Figtree_Hill,_U.S._Virgin_Islands&oldid=1177376876
Jerusalem Avenue, Warsaw. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jerusalem_Avenue,_Warsaw&oldid=1194335608
Jerusalem, Lincolnshire. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jerusalem,_Lincolnshire&oldid=947529333
Jerusalem, New Zealand. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?-title=Jerusalem,_New_Zealand&oldid=1182092691
Jeruzalem, Ljutomer. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jeruzalem,_Ljutomer&oldid=1131224201
Jordaan. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jordaan&oldid=1221987445
Jordán (Tábor). (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jord%C3%A1n_(T%C3%A1bor)&oldid=23736551
Jordán Reservoir. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jord%C3%A1n_Reservoir&oldid=1174938958
Jordan River (New Zealand). (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jordan_River_(New_Zealand)&oldid=1171827193
Jordan River, British Columbia. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jordan_River,_British_Columbia&oldid=1183336173
Jordan, Guimaras. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jordan,_Guimaras&oldid=1191427858
Jordan, Ontario. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=-Jordan,_Ontario&oldid=1191376652
Jordanhill. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jordanhill&oldid=1210386021
Kána. (2025, February 22). In *Wikipedia*. https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=K%C3%A1na_(Magyarorsz%C3%A1g)&oldid=27790415

L = Lipszky, J. (1808). *Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurentium*. Buda: Egyetemi Nyomda. https://digitalia.lib.pte.hu/hu/lipszky-janos-repertorium-locorum-objectorumque-in-xiii-tabulis-1808-2532#mode/2up

Lambton Shores. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Lambton_Shores&oldid=1194174122

Lower Nazareth Township, Pennsylvania. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Lower_Nazareth_Township,_Pennsylvania&oldid=1184686087

MDH = Hoffmann, I., Tóth, V., & Schwing, J. (Eds.). (2024). *Magyar Digitális Helynévtár* [Digital Register of Hungarian Place Names]. http://mdh.unideb.hu/

Mills, A.D. (2011). *A Dictionary of British Place Names.* Oxford: Oxford University Press.

Mount Sinai, Indiana. (2023, December 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mount_Sinai,_Indiana&oldid=1167392694

Mount Sinai, New York. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mount_Sinai,_New_York&oldid=1187873552

Mount Tabor, Vermont. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mount_Tabor,_Vermont&oldid=1166208766

Nazareth (disambiguation). (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth_(disambiguation)&oldid=1194231596

Nazareth, Belgium. (2024, July 24). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_Belgium&oldid=1142097332

Nazareth, Lesotho. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_Lesotho&oldid=1071179913

Nazareth, Pennsylvania. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_Pennsylvania&oldid=1184595755

Nazareth, Peru. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_Peru&oldid=1084735725

Nazareth, Tamil Nadu. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_Tamil_Nadu&oldid=1190297081

Nazareth, Texas. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_Texas&oldid=1165894964

Nazareth, U.S. Virgin Islands. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nazareth,_U.S._Virgin_Islands&oldid=967126009

nyest.hu. (2012, April 14). Jeruzsálem közel van a Paradicsomhoz [Jerusalem is near Paradise]. *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/jeruzsalem-kozel-van-a-paradicsomhoz

Ophir, New South Wales. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ophir,_New_South_Wales&oldid=1162068932

Ophir, New Zealand. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ophir,_New_Zealand&oldid=1162579409

Owen, H. W., & Morgan, R. (2007). *Dictionary of the Place-Names of Wales.* Llandysul: Gomer Press.

Pelle, B. (Ed.). (1988). *Heves megye földrajzi nevei*. *A gyöngyösi járás*, *Hatvan és környéke*, *Eger* [The place names of Heves County. Gyöngyös District, Hatvan and its surroundings, Eger]. (Vol. 4). Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Pesti, J. (Ed.). (1982). *Baranya megye földrajzi nevei* [The place names of Baranya County]. (Vols. 1–2). Pécs: Baranya Megyei Levéltár.

Philadelphia, Illinois. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Philadelphia,_Illinois&oldid=1190241221

Philadelphia, Indiana. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Philadelphia,_Indiana&oldid=1191821956

Philadelphia, Mississippi. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?-title=Philadelphia,_Mississippi&oldid=1194244101
Philadelphia, South Africa. (2024, January 18). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?-title=Philadelphia,_South_Africa&oldid=1180137231
Philadelphia, Tennessee. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?-title=Philadelphia,_Tennessee&oldid=1169415057
Philadelphia, Tyne and Wear. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Philadelphia,_Tyne_and_Wear&oldid=1186172884
Philadelphia. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Philadelphia&oldid=1191827888
Ross, D. (2001). *Dictionary of Scottish Place-Names.* Edinburgh: Birlinn.
Slíz, M. (2011). *Anjou-kori személynévtár 1301–1342* [Dictionary of personal names from the Angevin Age (1301–1342)]. Budapest: Historiaantik.
Slíz, M. (2017). *Anjou-kori személynévtár (1343–1359)* [Dictionary of personal names from the Angevin Age (1343–1359)]. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. https://real.mtak.hu/91648/1/Sl%C3%ADz_Anjou-koriSznt%C3%A1r_2.pdf
Storkow, Brandenburg. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?-title=Storkow,_Brandenburg&oldid=1164251783
Szabó T., A. (1934). A helynévgyűjtés jelentősége és módszere [The significance and methodology of collecting place names]. *Magyar Nyelv*, *30*(3), 160–180.
Szabó T., A. (1988). Dés helynevei [Place names of Dés]. In A. Szabó T. (Ed.), *Nyelv és település* [Language and settlement] (pp. 103–183). Budapest: Európa Könyvkiadó.
Szabó T., A., & Gergely, B. (Eds.). (1945). *A kolozsmegyei Borsavölgy helynevei* [Place names of the valley of Borsa Creek in Kolozs County]. Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet RT.
Tabor Township, Polk County, Minnesota. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Tabor_Township,_Polk_County,_Minnesota&oldid=1167680686
Tabor, Illinois. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Tabor,_Illinois&oldid=1167680688
Tabor, Iowa. (2023, December 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Tabor,_Iowa&oldid=1184718957
Tabor, South Dakota. (2023, December 30). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Tabor,_South_Dakota&oldid=1171075720
Tábor. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=T%C3%A1bor&oldid=1235464387
Uckelman, J., & Uckelman, S. L. (2023). "Jordan". In S. L. Uckelman (Ed.), *The Dictionary of Medieval Names from European Sources*. Edition 2023, no. 1. Retrieved May 30, 2024, from http://dmnes.org/2023/1/name/Jordan
Upper Bethlehem, U.S. Virgin Islands. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Upper_Bethlehem,_U.S._Virgin_Islands&oldid=1032741832
Upper Nazareth Township, Pennsylvania. (2024, January 10). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Upper_Nazareth_Township,_Pennsylvania&oldid=1184700086
Wojciechowski, M. (2004). Biblical Phraseology in Polish and English. *The Polish Journal of Biblical Research*, *4*(1), 65–77.
Yerusalimka. (2024, July 20). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Yerusalimka&oldid=1203980728
Zaicz, G. (Ed.). (2006). *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete* [Etymological dictionary. The origins of Hungarian words and suffixes]. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

REFERENCES

Ashley, L. R. N. (1980). "There be of them that have left a name behind them": Names from the Bible and common English Words. *Christianity and Literature*, *30*(1), 88–95.

Balassa, I. (1991). Betlehem. A magyar bibliai eredetű földrajzi nevek kérdéséhez [Bethlehem. On the questions of geographical names of biblical origin in Hungarian]. In M. Hajdú & J. Kiss (Eds.), *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára* (pp. 46–50). Budapest: ELTE.

Benkő, L. (2003). Megjegyzések a *Petlend* helynevek történetéhez [Comments on the history of the place name *Petlend*]. In L. Benkő, *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről* (pp. 200–204). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Benramdane, F. (2011). Place Names in Western Algeria: Biblical Sources and Dominant Semantic Domains. In E. B. Gottreich & D. J. Schroeter (Eds.), *Jewish Culture and Society in North Africa* (pp. 35–44). Bloomington: Indiana University Press.

Bölcskei, A. (2017). Bibliai eredetű helynevek a különböző helynévi rendszerekben [Place names of biblical origin in different toponymic systems]. In A. Bölcskei (Ed.), *Protestantizmus*, *identitás és hagyomány a nyelvben* (pp. 107–137). Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem & L'Harmattan.

Brunn, S. D., & Wheeler, J. O. (1966). Notes on the Geography of Religious Town Names in the U.S. *Names*, *14*(4), 197–202.

Green, D. (2009). Lincoln, England — the New Jerusalem? *World-Mysteries*. Retrieved June 2, 2024, from https://old.world-mysteries.com/knighttemplars1.htm#Lincoln

Järvelä, M. (2023). Dimensions of cultural sustainability — Local adaptation, adaptive capacity and social resilience. *Frontiers in Political Science*, 5:1285602. https://doi.org/10.3389/fpos.2023.1285602

Kiss, L. (1990). Középkori földrajzi nevek magyarázata [Explanation of medieval geographical names]. *Magyar Nyelv*, *86*(2), 161–172.

Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar*. *A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Lewis, W. (2023). *What's in an English Place-name? A History of England in its Place-Names*. Abingdon: Brazen Head Publishing.

Matthews, C. M. (1972). *Place-Names of the English-Speaking World*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Reeves, D., & Otterstrom, S. M. (2018). Christian toponyms in Czechia, Poland and Slovakia. *AUC Geographica*, *53*(1), 83–94. https://doi.org/10.14712/23361980.2018.8

Smith, G. W. (2017). The Semiotic Meanings of Names. *Onomastica*, *61*(1), 111–118. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.61.1.7

Soini, K., & Birkeland, I. (2014). Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum*, *51*, 213–223. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.12.001

ZENAIDA KARAVDIĆ
zenaidameco@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2001-1204
Univerzitet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.11
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

TOPONIMIJA GRADA VISOKOG

SAŽETAK

U radu se propituju toponimi Grada Visokog. Prvo je dat kratak pregled historije i stanovništva u Visokom, s naglaskom na važnost srednjovjekovnog perioda, kada je Visoko bilo i mjesto stolovanja bosanskih kraljeva. Potom su prikazane najvažnije osobine visočkog govora te dosadašnja istraživanja, nakon čega se pristupilo samoj analizi. Korištena je kvalitativna metoda, tj. analiza manjeg uzorka, na osnovu kojeg se mogu pretpostaviti širi zaključci koje treba provjeriti daljim istraživanjima. Svi mikrotoponimi Visokog podijeljeni su prema motivaciji nastanka na one uvjetovane prirodnim okruženjem, ljudskom djelatnošću i antroponimima, unutar čega su izvedene preciznije potkategorije, zatim prema tvorbenim modelima, a na kraju je dat osvrt na dijalekatske osobine. Ovim se istraživanjem pokušalo otkriti ikavske toponime, koji bi mogli svjedočiti o tome da je Visoko nekada bilo ikavsko, kako se navodi u literaturi. Nakon provedenog istraživanja, nisu pronađeni ostaci ikavštine u toponimiji Visokog, tako da se pretpostavlja da Visoko vjerovatno ipak nije bilo ikavsko. Priložen je spisak mikrotoponima i karta.

Ključne riječi: mikrotoponimi, Visoko, ikavski supstrat, semantičke kategorije, tvorbeni modeli

1. HISTORIJA I STANOVNIŠTVO GRADA VISOKOG

Grad Visoko se prostire na površini od preko 230 km^2 u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine, u dolini rijeka Bosne i Fojnice, koja se ulijeva u Bosnu upravo u Visokom. Okruženo je vijencem srednjobosanskih planina Ozrena, Vranice i Zvijezde, a nadmorska visina mu je od 399 do 1050 m, prosječno 422 m. Većinu prostora sačinjava brdovit teren — oko 60%. Graniči s općinama Kiseljak, Busovača, Kakanj, Vareš, Breza, Ilijaš i Ilidža. Nalazi se u Zeničko-dobojskom kantonu u Federaciji Bosne i Hercegovine („Visoko — Položaj", 2009).

Plodno tlo oko Fojnice i Bosne uzrokom je što je područje Visokog naseljeno još iz doba neolita, pa arheološke ostatke iz ovog perioda nalazimo u mjestima Čifluk, Dvor, Ginje, Zbilje, Radovlje i Arnautovići, a u Okolištu je pronađeno jedno od najvećih neolitskih naselja u jugoistočnoj Evropi (Marijanović, 1984, s. 15; Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, 2006). Prije dolaska Rimljana, većinski dio Bosne je naseljavalo ilirsko pleme Dezidijata. Na području Vratnice

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

je pronađen zajednički grob dezidijatskih ratnika (4. st. pr. n. e.) (Čović, 1984, s. 40). Ostaci rimske kulture pronađeni su na arheološkom lokalitetu u Milima — Arnautovići, Vratnici, na Gradu itd. (Bojanovski, 1984).

Srednjovjekovna bosanska država počinje se razvijati upravo na području Visokog, za koji se vezuje najuži sadržaj teritorijalnog i političkog pojma Bosna, a poznati lokaliteti su Moštre, Mili (Arnautovići), Visoki i Biskupići, gdje je izraslo naselje tipa teritorijalne općine. Tu je vremenom organizirana i viša administrativno-politička jedinica — župa po imenu Bosna. Širenje na okolne župe dovelo je do stvaranja prve državne zajednice na ovom području (Kurtović, 2019, s. 11).

Visoko se u pisanim spomenicima prvi put spominje 1. septembra 1355. godine, kada je u njemu ban (kasnije prvi bosanski kralj) Tvrtko I Kotromanić izdao povelju Dubrovčanima. Visoko je bilo pod feudalnom upravom Kotromanića. Tvrtko I Kotromanić je krunisan i pokopan u crkvi u Milima, gdje se nalazio i franjevački samostan. U Moštru se nalazila kuća krstjana, gdje je Crkva bosanska obavljala svoje javne poslove i imala visoko učilište bosanske vjerske organizacije. U Biskupićima se nalazila crkva koju je sagradio prvi domaći bosanski ban Kulin. („Kotromanići", b.d.; Anđelić, 1984) Tvrđava Visoki štitila je podgrađe Podvisoki koje je bilo jedno od najranijih primjera srednjovjekovne urbane sredine na užem području Bosne. Prva varoš spomenuta na Balkanu prije dolaska Osmanlija upravo je Visoko (Kovačević-Kojić, 1978, s. 136–137).

Visoko je palo pod Osmanlije još i prije definitivnog pada Bosanskog kraljevstva, 1462. godine. Odmah po dolasku nove države pripalo je tzv. Kraljevoj oblasti, a nakon njene podjele Sarajevskom kadiluku (Husić, 2021, s. 15). Na osnovu podataka katastarskog popisa Bosanskog sandžaka iz 1468–69. godine u Visokom je živjelo oko 1.800 stanovnika.[1] Evidentirano stanovništvo bilo je većinom kršćanske vjeroispovijesti, s obzirom na to da je srednjovjekovno Visoko tek bilo postalo dijelom Osmanskog carstva (Čar-Drnda, 1991, s. 198), što se evidentira i u kasnijim popisima iz 1485. i 1489. godine. Nakon toga, do kraja 16. st. islamizacija zahvata veći dio stanovništva. Pored muslimana, u popisima se spominju još katolici, tek pred kraj 17. st. počinju se doseljavati pravoslavci i kasnije Jevreji (Husić, 2021, s. 40–45, 65–67).

Vrlo rano, Visoko je podijeljeno na mahale: *Božana*, *Boljašina*, *Radiča*, *Ivana*, *Nenada* i *Tvrdisava*. Početkom 16. stoljeća mahale se zovu: *Grgura*, *Pavla sina Cvitkova*, *Stipana*, *Mateja*, *Radula*, *Božidara*, a do 1530. mahala *Grgura* postaje mahala *Nesuha sina Vladislavova*. Početkom 16. st. osnivaju se i nove mahale: *džamije Šerefudina*, *zavije Ajas-paše*, *Čekrekči Muslihudina*, *Alaudinove džamije* i *tabaka hadži Muruveta*, nešto kasnije i *mahala Pir-Havadže*. Ova

[1] Potrebno je uzeti u obzir da su ovom vrstom izvora, nastalom iz potrebe kontrolisanja feudalnih poreza, evidentirani samo poreski obveznici tako da ovim brojem nisu bili obuhvaćeni stanovnici administrativnih službi, vojni stalež te drugi.

imena ostaju i u prvoj polovini 17. st. Status kasabe dobija između 1540. i 1550. godine, što podrazumijeva stalno naseljeno muslimansko stanovništvo, džamiju, čaršiju i sedmični pazar. Do kraja 18. stoljeća, većina ovih imena je iščezla pa se u tom periodu Visoko dijeli na sljedeće mahale: *Alaudinova*, *hadži Hasanova*, *hadži Muruvetova*, *hadži Ibrahim-agina*, *Perutac*, *Rosulje*, *Kraljevac* i *Jeni Bajer* / *Novo Brdo*. Čaršija se širi od Sebilja, koji je smješten ispod starog Podvisokog, dolinom rijeke Fojnice i prema Kraljevcu. U sklopu gradnje urbane infrastrukture, građeni su i putevi — prema Donjem Kaknju put je napravljen iza 1866. godine. Osnovne privredne grane bile su poljoprivreda, stočarstvo, zanatstvo (naročito kožarstvo i obućarstvo) i trgovina, koja drži kontinuitet još od srednjeg vijeka i veza s Dubrovčanima (Husić, 2021, s. 83, 87, 90, 101–122).

Nakon dolaska Austro-Ugarske, određeni broj muslimanskih porodica se iselio, ali je stanovništvo ostalo pretežno islamske vjeroispovijesti. Austrougarska vlast nastavlja gradnju infrastrukture, neposredno uz rijeku Fojnicu i dalje od njenog ušća u Bosnu, uz izgradnju željeznice, vodovoda, škola, apoteke… Osnovna privredna djelatnost u gradu i dalje je kožarstvo i obućarstvo (Kreševićjaković, 1934). Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije Visoko se nije previše razvijalo — značajnije građevine napravljene u tom periodu su samo betonski most preko rijeke Bosne i Sokolski dom. Visoko je bilo u sastavu Sarajevske oblasti (1922–1929), pa Drinske banovine (1929–1941). Za vrijeme Drugog svjetskog rata bilo je u sastavu Nezavisne Države Hrvatske, u sastavu župe Lašva–Glaž („Visoko”, 2021). U sastavu Jugoslavije, Visoko postaje srez, tj. središte okolnih općina. Razvija se industrija, i dalje uglavnom zasnovana na proizvodnji i preradi kože i tekstila, ali su tu i metalna, prehrambena, trgovinska i građevinska industrija. Grad se širi dolinom Bosne prema sjeveru, a dobija i bitne gradske objekte, kao što su pošta, dom zdravlja, muzej, hotel, kino, robna kuća, sportski objekti itd. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, općina je imala 46.160 stanovnika, od čega 34.373 (75%) Bošnjaka, 7.471 (16%) Srba, 1.872 (4%) Hrvata i 2.444 (5%) ostalih. Za vrijeme i nakon rata došlo je do značajnih demografskih promjena, a ukupni broj stanovnika je smanjen za oko 13% pa iznosi ukupno 39.938, od čega je Bošnjaka 36.697 (91,9%), Srba 286 (0,7%), Hrvata 576 (1,4%) i ostalih 2.379 (6,0%).

2. O GOVORU GRADA VISOKOG

Visoko se nalazi na samoj granici ijekavskošćakavskog i ikavskošćakavskog dijalekta (već 15 km dalje nizvodno niz Bosnu počinje ikavština, u selima koja pripadaju općini Kakanj). Belić (1958, s. 71) je visočki govor svrstao u zapadne štokavske, a Ivić (1956, s. 136) u sjeverozapadnu grupu istočnohercegovačkog dijalekta, da bi ga konačno Brozović (1966) smjestio u svoj ijekavskošćakavski dijalekt, čije sve glavne karakteristike ima. Akcenatski sistem zadržava još ponegdje nepreneseni dugi, ali i kratki silazni akcenat i predakcenatsku dužinu

ispred silaznih (*sokâk*, *kapût*, *kolâć*, *donèsi vodê*, *od jednôg ćȍjka*, *prìpō se cūkê*, *Mirsādîn*, *dvādsêt*), ali i uzlaznih akcenata (*Rābìja*), nema duljenja vokala pred sonantom iza kojeg slijedi konsonant (*slàmka*, *iz lònca*, *pàmtit*), vokalno *r* je kratko (*cȓn*, *pȓvī*), akcenat se uobičajeno prenosi na proklitiku (*ù glāvu*, *pȍ mēd*, *kòt kućē*, *dà-vdīš*), postakcenatske dužine se čuvaju (*râdnīku*, *djèvojākā*), osim u prezentu imenica tipa plesti (*plètem*, *vézem*).

Kratki vokal *i* u postakcenatskoj poziciji sklon je redukciji i ispadanju (*ìzjel^{i}ca*, *vòlle*), a i drugi vokali (*kást*, *krénla*), finalna neakcentirana grupa *-ao* sažima se u *-o* (*smȉjō se*, *šétō*). Glas *x* se kod Bošnjaka gotovo dosljedno čuva (*xȕja*, *òraxu*; reducira se ili ispada samo u finalnoj poziciji: *sûx* / *sû^{x}*, *ȍdmā*), a javlja se i sekundarno *x* (*xlȍptu*, *xȑźav*, *xȓvat se*, *ù xambār*, *trȕxō*, *vȅxnē*). Afrikatski parovi svedeni su na *ć* i *ź*, uz palatalnije i *š* i *ž* (*ćȍjk*, *vèćera*, *źèmper*, *hȍźa*, *ù šumi*, *žène*). Umjesto glasa *ź* javlja se *j* u nekim riječima (*mèja*, *prèja*) i oblicima (*dôjē*, *nâjē*), a oblici glagola *ići* uglavnom su s *ź* (*ȉźēm*, *ȉźūć*). Glas *ĺ* zna se realizirati kao *j* (*bȍjē*, *nȅ vajā*). Zabilježena je i geminacija kao posljedica ispadanja glasa *d* ispred *m* i *n* (*dȁnne*, *ȍmmā*). Šćakavizam je gotovo dosljedan (*gušćèrca*, *ìgralīšće*, *vrìšćat*, *smjȅšćen*, *šćâp*, *prîšć*; kao i *žź*: *zvìžźī*, *mòźžanī* / *možźànī*). Novo jotovanje ne javlja se u nekim riječima (*rȍdijāk* / *rȍdjāk*), dok je *d* jotovano u *źì* / *źȅ*, uz *dì*, *nȉgdi*. Glas *p* se u inicijalnoj poziciji gubi u grupama *pr-*, *pč-*, *pš-* i *ps-* (*tȉca*, *ćèla*, *šèn^{i}cē*, *sòvat*), a *-čn-* se realizira kao *-šn-* (*sȅstrišna*, *hèvtišno*).

Zamjena jata je (i)jekavska, osim u prefiksu *prě-* i prijedlozima *prěd* i *prěko*, gdje je dosljedno ikavska (*prìvarit*, *prikȓstit*, *prȉd*, *prȉkodān*), kao i u glagolima (*òstarit*, *gòrit*, *vòlile*…), dosljedno u nekim leksemama (*óvdi*, *óndi*, *túdi*, *gȍri*, *dȍli*, *sìkira*, *sikìrat se*) te sporadično u drugim riječima (*dȉ*, *ponèdiĺkom*). S druge strane, zabilježen je i hiperijekavizam (*kùmpijer*, *kumpjére*, *dijèrat* / *djérat*). (Valjevac, 1983, s. 293–351)

S obzirom na blizinu ikavskih govora i nepostojanja prirodne granice između njih (riječ je o dolini rijeke Bosne), te određenih sistemskih ikavizama, prirodno je da se javi sumnja da je i govor Visokog nekad bio ikavski. S obzirom na to da toponimi čuvaju starije stanje, pored opisa toponima Grada Visokog potražit ćemo u njima i ikavske oblike koji bi mogli poduprijeti ovu tezu, koju Filipović (1928, s. 332) i eksplicitno iznosi: „Stari visočki govor bio je, dakle, potpuno ili gotovo sasvim ikavski i šćakavski".

3. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

O toponimima Visokog prve podatke nalazimo u materijalu za „Prirodno blago" Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, koji je pronašao i objavio Vujičić 1982. godine. Tu se navodi kako je Ljubušak

28. marta 1883. godine dostavio načelnicima tadašnjih bosansko-hercegovačkih kotara ispisane „izkaze" (arake papira koje je trebalo popuniti). U odgovarajućim kolonama tih lista trebalo je da (grado)načelnici popune podatke u sljedećim kolonama: *imena tekućih voda*, *imena poznatijih vrela*, *imena znamenitijih planina*, *imena raznovrsnih riba*, *imena u gradu postojećih mahala*, *imena voća* (krušaka, jabuka, šljiva). Samo dvije godine kasnije slao je načelnicima liste sa novim kolonama, u koje je trebalo ispisati: *imena tekućih voda*, *imena poznatijih vrela*, *imena znamenitijih planina*, *imena u gradu postojećih mahala*, *imena znamenitijih polja*, *imena znamenitijih ptica*, *imena brda* (Vujičić, 1982, s. 265).

Iako materijal nikad nije objavljen, zahvaljujući ovom članku imamo popunjen upitnik za Visoko, koji je poslao tadašnji gradonačelnik Husein efendija i koji donosimo u cijelosti iz Vujičićevog članka:

Imena tekućih voda: Bosna, Fojnica, Stabnja, Gorušica, Sutjeska, Ribnica, Sgošća, Ričica, Krelješica, Leševica, Misoča.

Imena poznatijih vrela (u varoši i okolo varoši): Vrelo Perutac proizlazi 4 česme, Vrelo Kraljevac proizlazi 3 česme, Vrelo Grab proizlazi 1 česma, „U Vareškom polju proizlazi 1 česma", Vrelo Vrutak, Vrelo Rosulje proizlazi 1 česma, Debela Medža, Vrelo Cerpice proizlazi 1 česma, „u Doljnje Moštru proizlazi l česma", Ribnjak proizlazi 1 česma, Vrelo Podgoranskim brdom.

Ispod kolone „Imena poznatijih vrela" napisano je da je „u Kotaru po prilici 100 vrela". Na žalost, i ona što su navedena — nisu navedena baš kako treba. Mi nismo htjeli dodavati zareze, zagrade, nismo htjeli mijenjati velika i mala slova i sl., jer se u svakom pojedinačnom slučaju, ipak, može dokučiti o čemu se radi, o čemu je riječ.

Imena znamenitijih planina: Dubošć/č/ica, Zviezda, Greben, Debela brda, Kondžilo.

Imena u gradu postojećih mahala: Džemat Had. Ibrahim — Mahala Perutac, Džemat Šerefudin — Mahala Tabhana, Džemat Murevet — Mahala Novo brdo, Rosulje, Džemat Alaudin — Mahala Šadrvan, Dolnja Mahala, Džemat Hadži Hasan.

Od „imena raznovrsnih riba" biće korisno da navedemo: mrena, mriesnica, krka, klien, a u kolonama ispod „imena voća" nema, čini nam se, termina interesantnijih za jezičke i leksikološke analize (Vujičić, 1982, s. 302–303).

Očito je kako je ovdje uzet u obzir cijeli kotar, a materijal je, kako vidimo, vrlo oskudan. Jedino što bi moglo biti od većeg značaja jest praćenje imena mahala — od imena vezanih za džamije prema općim nazivima, kako se i danas dijelovi grada zovu.

Visočki toponimi sljedeći put se spominju u knjizi „Visočka nahija" Milenka Filipovića (1928). On navodi kako se Visoko i Podvisoki spominju u dubrovačkim izvorima između 1348. i 1430. godine kao *Suv Uisochi*, *Sotto Uisochi*, *Podvixochi* (Filipović, 1928, s. 438), kao centar bosanske trgovine, te spominje još neke lokalitete, međutim, bez lingvističkog objašnjenja, osim za *Klisu*, za koju se, kao i drugdje, pretpostavlja da je bila mjesto nekadašnje crkve, a i danas

je pravoslavna crkva blizu tog lokaliteta, zapravo neposredno ispod (on navodi i ime *Crkvina* ili *Crkvište*, ali to ime danas je nepoznato) (Filipović, 1928, s. 275). Pored toga spominje još i *Križ*, *Tabanu* (= *Tabhana*), *Jaliju*, *Sebilj*, *Perutac*, *Kraljevac*, *Rosulje* te neka imena njiva na *Gradu* (*Grad*, *Bare*, *Strane*, *Potkućnica*, *Lađice*, *Kršćanica*, *Ravnica*, *Bara*, *Luke*, *Podbašnica*, *Ilina* — neke od njih se i danas tako zovu) te još neke lokalitete (*Bećino groblje*, *Lanišća*, *Križ*, *Banjaruša*, *Tekija*, *Hamam*, *Ta(h)miz*), od kojih su neki pogrešno navedeni („Badžina voda" je zapravo *Hadžijina voda* i sl.), neki pogrešno locirani (*Varoš* smješta na mjesto današnjeg *Prijekog*), a neki se danas ne koriste (Filipović, 1928, s. 435–439). Ono što je značajno je da se za današnje područje *Ĺètovīk* navodi oblik *Litovik* iz sidžila sarajevskog mule iz 1565/66. godine (Filipović, 1928, s. 262–263), koji bi mogao svjedočiti o nekadašnjoj ikavici u Visokom, što autor i izričito tvrdi (Filipović, 1928, s. 332), ali bi se to moglo odnositi i na selo pored Kiseljaka, pa nije sigurno ni da je zaista riječ o lokalitetu u Visokom.

Srednjovjekovni lokaliteti Visokog relativno su dobro opisani u historiografskim radovima. Tako Anđelić (1963) detaljno objašnjava šta se podrazumijeva pod pojmom varoš i grad, što su istovremeno i imena lokaliteta u Visokom. Naime, varoš je prvobitno označavala relativno mali dio naselja (ulicu ili kvart) u kojem se odvijala trgovačka ili zanatska djelatnost u namjenskim zgradama i u njemu se nije stanovalo. Pored tih zgrada, postojao je otvoren prostor za periodičnu trgovinu — trgovište, zatim kolonija stranih trgovaca i zanatlija, potom „kuće za stanovanje domaćih zanatlija i trgovaca (vjerojatno odvojene od poslovnih prostorija); stambene i gospodarske zgrade poljoprivrednog stanovništva; eventualno dvor feudalca, crkva, samostan i slično. Posebno treba naglasiti da bosanske srednjovjekovne varoši nikada nisu smještene unutar zidina" (Anđelić, 1963, s. 185). Prvi spomen varoši u srednjovjekovnoj Bosni upravo je visočka varoš (Kovačević-Kojić, 1978, s. 70). I zaista, danas je *Vâroš* (*f*) u Visokom praktično jedna vrlo mala ulica, pored većeg trga (koji se zove *Sèbīĺ*), odmah ispod naselja *Pòdvisokī*, iznad kojeg je i lokalitet *Klìsa*, a i danas je tu gradska pijaca, direktno povezana s Varoškom ulicom. I polje uzvodno od Varoši dobilo je ime *Varoško polje*.

Za grad navodi kako su to utvrde odbrambenog karaktera u kojima se zapravo nikad nije ni živjelo (što se vidi po odsustvu arheološkog materijala), često podignute daleko od normalnih uslova za život i relativno male, s naseljem u njihovom podnožju (Anđelić, 1963, s. 187). To se svakako može primijeniti i na Visoko — *Grad* je lokalitet na brdu Visočica, gdje postoje ostaci zidina, na mjestu koje je slabo naseljeno — oko Grada su prije posljednjeg rata većinom živjeli Srbi, koji su se, kao što podaci navode, relativno kasno doselili u Visoko. S obzirom na zapise o *Podvisokom*, kako se i danas zove jedan dio grada, očito je da se zapravo u tom dijelu odvijao i privatni i društveni život srednjovjekovnog Visokog, koje se odatle i razvijalo, a i danas se razvija, u pravcu niz rijeke Fojnicu i Bosnu (odmah iza *Podvisokog* slijedi *Varoš*, npr.).

I u drugom tekstu iz 1984. Anđelić govori o srednjovjekovnim lokalitetima Visokog. Za *Klìsu* (< grč. *ekklesia*, crkva, riječ koja je došla iz grčkog posredstvom turskog pa su klisama nazivane one kršćanske crkve koje su bar neko vrijeme funkcionirale i u osmansko doba), koja se nalazi odmah do današnjeg naselja Podvisoki, navodi da su se tamo nalazili i stećci, a pronađeni su i ostaci veće srednjovjekovne zgrade, što uz narodno predanje svjedoči da je na tom mjestu zaista bila crkva, odnosno vjerovatno franjevački samostan koji se spominje i u pisanim izvorima kao crkva u Podvisokom (Anđelić, 1984, s. 163, 251; Kovačević-Kojić, 1978, s. 286).

Vjerovatno je u srednjem vijeku bio naseljen i *Pèrutac* — ovo ime navodi se kao čest hidronim i zaista postoji i vrelo Perutac. O starosti naselja mogla bi svjedočiti i Perutačka džamija, koja je najstarija u Visokom (Klepo, 2019, s. 32). Interesantno je i objašnjenje za ime *Novo Brdo*, koje se nastavlja na Perutac:

> Poznato je, naime, da apelativ brdo, osim označavanja zemljišnog reljefa, kod Južnih Slavena, još u (ranom) srednjem vijeku dobiva i jedno društveno značenje: u naseljenim mjestima označuje lokaciju gdje se održavaju javna zborovanja. U tom kontekstu jedino je i moguće objasniti nastanak toponima Novo (!) Brdo. U konkretnom slučaju Novo Brdo bi bilo zborno mjesto podvisočkih građana, i to novo mjesto zborovanja (brdo), budući da je, iz nepoznatih razloga, starije zborno mjesto napušteno. Određenu etnološku potvrdu ovakvoj interpretaciji predstavlja i današnji običaj muslimanskog življa da se na jednom zaravanku iznad kuća održava dernek sa vjerskim obredima početkom mjeseca maja (Anđelić, 1984, s. 163).

Potvrda za starost ovih naselja mogla bi biti činjenica da jedino ova dva naselja imaju naziv za stanovnike — *Pèrtačāni* i *Novobr̀đani* — od svih ostalih naselja u Visokom (naziv *Varošani* zvuči moguće, ali kako je Varoška ulica mala, s vrlo malo stanovnika, to je vjerovatno razlog što nije bilo potrebe da ih se posebno naziva).

Za *Ĺètovīk* navodi da mu ime asocira na nekakav naseobinski sadržaj, ali nema pouzdanih informacija o njegovom srednjovjekovnom porijeklu, dok se za *Králĺevac* to može utvrditi — pored postojanja starog groblja na ovom lokalitetu, samo ime vjerovatno upućuje na to da se na ovom mjestu nalazio kraljev dvor, spominjan u pisanim spomenicima krajem 14. st. (Anđelić, 1984, s. 163–164). Interesantno je da, iako ima i ravničarskog dijela, prvobitno naselje nije nastalo u tom dijelu, nego na uzvisinama i brdima (Klepo, 2019, s. 18).

O samom imenu *Visoko* pisao je i Kalajdžija (2006, s. 135), navodeći da je s obzirom na položaj vjerovatno oronimijskog porijekla (brdo na kojem se nalazila srednjovjekovna utvrda Visoki danas se zove *Visočica*), a promjenu *Visoki* > *Visoko* objašnjava tendencijom neutraliziranja roda ojkonima nastalom u procesu supstantivizacije (to se desilo i s imenima obližnjih sela *Moštre* i *Radovlje*, koji su umjesto množine ženskog roda počeli značiti jedninu srednjeg roda, pa se danas kaže „u Moštru, u Radovlju”, a ne „u Moštrama, u Radovljama”, kako je zabilježeno ranije).

4. METODE ISTRAŽIVANJA

Prema obimu građe, ovaj rad spada u kvalitativni, tj. istraživanje je provedeno na manjem broju primjeraka, koji su takvi da zaključak ne može biti opći, nego samo prijedlog za dalja, kvantitativna istraživanja na većem broju primjeraka (Tent, 2015, s. 65), čime slijedi tradiciju toponomastičkih istraživanja na našem prostoru, kao doprinos budućoj sveobuhvatnoj toponomastičkoj studiji.

U radu su istraženi mikrotoponimi katastarske općine Visoko. Podaci su prvenstveno preuzeti s geoportala s internetske stranice Federalne uprave za geodetske i imovinsko-pravne poslove,[2] a zatim provjereni kod žitelja (Behaija Karavdić, rođ. 1934. g., starosjedilac), tako što su mu ponuđeni odštampani na papiru, a on ih je izgovarao i ispravljao pogrešne oblike, pritom dodajući još neka imena kojih nije bilo u katastru. Tako su primjeri akcentirani i utvrđene njihove fonetske varijante (autorica teksta također je stanovnica mjesta, tako da je imena i sama znala odranije, ispitanik je poslužio kao kontrolna provjera). Potom su upisani na kartu s dodijeljenim brojevima (v. popis toponima i sl. 1 u prilogu), a zatim se pristupilo njihovoj u osnovi strukturalističkoj analizi — prvo su podijeljeni prema motiviranosti imena, uglavnom prema podjeli navedenoj kod Šimunovića (2009, s. 267) i uz njih je navedeno i porijeklo imena (slavenska imena i turcizmi, u koji bi se mogao ubrojati i grecizam *Klìsa*, koji je došao posredstvom turskog jezika, Grujić, 1935, s. 227), s tumačenjem svakog od njih i eventualnim dodatnim podacima o lokalitetu, a zatim su predstavljeni tvorbeni modeli po kojima su građeni. Na kraju su iznesene napomene o dijalekatskim osobinama koje se pronalaze u njima, sa zaključcima.

5. SEMANTIČKA KATEGORIZACIJA

5.1. Imena uvjetovana morfologijom i sastavom tla

Kao i drugdje, najveći broj mikrotoponima zabilježen je u ovoj kategoriji. Među njima se, opet kao najbrojniji, izdvajaju:

— toponimi od leksema za označavanje oblika i sastava zemljišta s izravnim imenovanjem:[3]

Àda, *Bäir* (tur. „brijeg”, Škaljić, 1966, s. 113), *Brjêg*, *Crvena zèmlja*, *Čäjra*, *Čäjre* (tur. „livada, sjenokos, pašnjak”, Škaljić, 1966, s. 159), *Dô*, *Dóla*, *Gâj*, *Jàlija* (tur. < grč. „pust (prazan) prostor uz riječnu ili morsku obalu, obala”, Škaljić, 1966, s. 360), *Kòsa*, *Kóta*, *Krîž-Gäćice* (psl.

[2] https://katastar.ba/

[3] Objašnjeno je samo porijeklo leksema čije značenje nije poznato današnjim govornicima bosanskog jezika.

**gъd-* „šuma” > *Gaštica — Gaćica*, Skok, 1971, t. 1, s. 542), *Lûg*, *Lùgovi*, *Lúka*, *Lùke*, *Poĺànice*, *Pojànica* / *Pojànice*, *Pr̀ĺuga* („loša zemlja”, Kukrika & Vidović, 2012, s. 131), *Stjéna*, *Stràne*;

u njih se mogu ubrojati i dvočlani toponimi s prisvojnim pridjevom te toponimi nastali od leksema za označavanje vode:

(*Vël*^{i}*kā*) *ńïva*, (*Xàsanova*) *vòda*, *Bȁre*, *Bȁra*, *Bûci*, *Jëzero* / *Jezèrine*, *Vòdica*, *Vrúci*, *Pòtok*;

— toponimi od leksema za označavanje oblika zemljišta s metaforičnim imenovanjem:

Bèšike (tur. „kolijevka”, Škaljić, 1966, s. 139), *Ròsuĺe*, *Dójnē Ròsuĺe*, *Górńē Ròsuĺe*, *Kićíni* (tur. *kıç* „zatka, stražnjica, zadnji dio”, Kulender, 1912, s. 143; ili *kıçın kıçın* tur. „natrag”, Smailović, 2009, s. 223),[4] *Lâźice*, *Tjèsnac*, *Usjéla* / *Osjéla*;[5]

— toponimi od leksema za označavanje odnosa prema drugim toponimima ili objektima i sl.:

Kàmenice na Ìlʲinu, *Pòdlāźice*, *Na Ìlʲinu*, *Pòdbašća*, *Pòdbukovac*,[6] *Pòdgāj*, *Podgájevi*, *Pòdgrad*, *Pòdilīna*, *Pòdjàlija*, *Pòdjesa*,[7] *Pòkuće*, *Pòdvisòćica*, *Pòdvisokī*, *Na stjéni*, *Vàreškō pòĺe* (*Vâroškō pòĺe*);

— toponimi od leksema za označavanje položaja i izgleda tla:

Prjêkō, *Râvne*, *Ravnìca*, *Róve*, *Vìsòćⁱca*;

---

[4] Kičin je zabilježeno i kao prezime iz sela Brda, općina Kupres (Ananić, 2013) i u Krajini („Prezime Kičin”, 2022) pa je moguće da je ta zemlja bila u vlasništvu porodice Kičin (mada je danas to prezime nepoznato u Visokom); toponim *Kičin* zabilježen je još kod vrela Bune u Blagaju (Imamović, 2014, s. 195) te kao oronim u selu Dubljani u Popovu — Vidović (2008, s. 441–442) ga tumači preko vlaškog prezimena „Kićur (od kojega je motivirano i prezime Kićurić/Ćićurić)” što je također moguće tumačenje, ali bi trebalo objasniti zašto je *ć* prešlo u *č* (u Visokom je obrnut proces dijalekatska osobina) te zašto oblik nije **Kićurin*, pa se ovdje ipak preferira porijeklo iz turskog jezika, kao i kod dosta drugih zabilježenih toponima, posebno zato što je *Kičin* u Visokom na periferiji, izvan gradskog jezgra i ima smisla da potiče od riječi „natrag”.

[5] Postoji mogućnost da je oblik *Osjéla* prvobitni (mada informator tvrdi da je *Usjéla* stariji oblik) i da je nastao od *osa*, *osika*, *osina* za jasiku (Skarić, 1922, s. 50–51); ali postojanje oblika *Usjela* u Čeliću i Kaknju čini vjerovatnijim objašnjenje od glagola „usjesti” kao metafore za oblik tla.

[6] *Bukovac* kao toponim nije zabilježen, ali na osnovu ovoga očito je da je nekad postojao, vjerovatno neko vrelo (< *buk* „slap” (HJP), kao u selu Buci, pored kojeg protiče rijeka Fojnica i zaista na jednom mjestu postoje slapovi).

[7] Ni *Ljesa* nije zabilježen kao toponim, a ovo je potvrda njegovog ranijeg postojanja (psl. **lesa* „1. vrata od plota, načinjena od tanjeg pruća prevučenog preko debelih pritaka, 2. pleter koji služi za sušenje voća, kukuruza, 3. toponim *Lese*, *Lesane*”, Skok, 1972, t. 2, s. 335).

— toponimi od leksema za označavanje vrsta biljaka:

Jàsēn, *Jàsike*, *Lànišće* / *Lànīšte*, *Šĺìvīk*, *Zȍbīšće* / *Zȍbīšte*;

— toponimi od leksema za životinje:

Kȓtnica / *Kȓćnica*,[8] *Šèvuĺe*;

— toponimi od leksema za vodu:

Bȁre, *Bȁra*, *Bûci*, *Jȅzero* / *Jezèrine*, *Sástāvci*, *Vòdica*, *Vrúci*;

— toponimi od imena izvora:

Cȁrica, *Òštrac*, *Pòtok Òštrac*, *Pèrtac*, *Pòtok*.

5.2. Imena uvjetovana ljudskom djelatnošću

Zabilježeni su uobičajeni toponimi iz ove kategorije, i to:

— toponimi od leksema za društveno uređenje:

Cȅntar, *Čȁršija* (tur. < perz. „trgovačka četvrt grada; tržište, trg", Škaljić, 1966, s. 165), *Dójnā* / *Dólńā* / *Dóńā màxala*, *Grâd*, *Kèrija* (tur. *kerre* „put", Kulender, 1912, s. 147),[9] *Nȍvō násēĺe*, *Vâroš*;

— toponimi od leksema za kulturu tla i njegovo iskorištavanje:

Bášta, *Bàšća*, *Vèlikā bàšća*, *Kȓčevina*, (*Xùremova*) *ńīva*, *Ńivíca*, *Pàĺevina*, *Pàĺka* / *Pàĺike*,[10] *Víno*;

— toponimi od privrednih i drugih objekata:

Ciglàna, *Stârā ciglàna*, (*Béćino*) *grôbĺe* / *grêbĺe*, *Xàmām* (tur. „javno kupatilo", Škaljić, 1966, s. 307),[11] *Iznȁd duʸāra* (tur. < perz. „zid", Škaljić, 1966, s. 230), *Klìsa* (tur. < grč. *ekklesia*

[8] Oblik s *ć*, koji etimološki u Visokom može biti i *č*, navodi na pomisao da bi ovaj toponim mogao nastati i od glagola *krčiti*, ali uz činjenicu da je lokalitet pod šumom, ne iskrčen, vjerovatnije je da je oblik nastao od krtice (*krtnica* > *reketnica* „krtičnjak, krtorovina", Skok, 1973, t. 3, s. 125; 1972, t. 2, s. 213).

[9] *Kerija* je zaista relativno široka cesta za stari dio grada, kojom se ide na *Per*(*u*)*tac*.

[10] Dedić (2015, s. 171) navodi za toponim *Paljike* (na drugom mjestu) da „po narodnoj predaji duguje ime po tome što se u tom mjestu odvijalo paljenje drvenog uglja potrebnog za preradu željezne rude". Kako u Visokom nije bilo rudarskih aktivnosti, barem ne u užem dijelu grada koji se ovdje posmatra, vjerovatnije će biti da se na *Paljikama* možda samo proizvodio drveni ugalj.

[11] U Visokom je izgrađen treći po redu hamam u Bosni uopće (Husić, 2012, s. 6).

„crkva”, Anđelić, 1984, s. 163), *Kò stārōg mòsta*, *Kùćēvci*, *Kùćica*, *Mèžе*, *Mèje*, *Mèja*, *Òkućnica*, *Òmējci* (< međa), *Sâjmīšte*, *Sèbīĺ* (tur. „dobrotvorna javna česma”, Škaljić, 1966, s. 553), *Sinagȍga*, *Šadȓvān* (tur. < perz. „vodoskok sa bazenom od mramora ili betona”, Škaljić, 1966, s. 578), *Šèstʿca* (recentno ime, od imena kafića u tom naselju sa stambenim zgradama u Dahirovcu), *Šĺùnkara*, *Tàbxana* (tur. < ar.-perz „kožarska radionica”, Škaljić, 1966, s. 594), *Tèkija-ćikma* (tur. < ar. *tekija* „derviška zgrada u kojoj se obavljaju derviški obredi” — i današnja tekija se nalazi na istom mjestu; čikma, tur. „slijepa ulica”, Škaljić, 1966, s. 607);

— toponimi od predanja i običaja:

Ìgralo (moguće kao mjesto gdje su igrale vile, kao *Igrište* u selu Kotezi u Popovu, Vidović, 2012, s. 136), *Növō brdo* (kao novo mjesto za okupljanje, v. Anđelić, 1984, s. 163).

5.3. Imena nastala od antroponima ili leksema za ljude

Veliki je broj i ovih toponima, među kojima se mogu naći sljedeće kategorije:

— toponimi od antroponima:

Béćino grôbĺe / *grêbĺe* (od *Bećo*, danas nepoznata ličnost), *Bégina bàšća* (od *Bego*, danas nepoznat), *Kabíĺina ciglàna* (Jevrej *Kabiljo*, živio u periodu između dva svjetska rata vjerovatno), *Xánʒića ciglàna* (od *Handžića*, visočka porodica), *Dáhirovac* (od *Dahira*, danas nepoznat), *Xàsanova vòda* (od *Hasana*, danas nepoznat), *Xùremova ńīva* (od *Hurema*, visočka porodica), *Ìlīʹino*, *Ìlīna* (od *Ilije*, danas nepoznat),[12] *Kȁralijina ńīva* (od *Karalija*, visočka porodica), *Mèxtića bášta*, *Mèxtijina bàšća*, *Mèjdīna bášta* (od *Mehtića*, danas ih nema u Visokom), *Mutevèlīn gâj* (od nekog *Mutevelije* ili *mutevelije*), *Ràšidō* ili *Ráždō* (< *Rašidov do*, nepoznata osoba danas), *Saràčʿca* (od *Hadži Hasana Saračića*, graditelja džamije, Klepo, 2019, s. 38), *Sȕbašina ńīva* (od *Subaša*, visočka porodica), *Špīĺākov dô* (od *Špiljaka*, visočka porodica), *Vìlīn dô* (od *Vila*, visočka porodica), *Zêćevića bàšća* (od *Zečevića*, visočka porodica), *Zūkìća lúke* (od *Zukića*, visočka porodica), *Séjina lúka* (od *Seje*, danas nepoznata osoba);

— toponimi od titula:

Bańàruša (od *ban*, vjerovatno nekad banova zemlja), *Gȍšća* (od *gost*, titule u Crkvi bosanskoj, mada je moguće da je to i mjesto nekadašnje gostionice, jer je lokalitet blizu naseljenog dijela grada, na nekadašnjoj periferiji, v. Dedić, 2015, s. 173; Skarić, 1927, s. 40–41), *Xàžijina vòda* (mjesto odakle su se okupljale buduće hadžije pred polazak na hadž), *Šexìtluci* (vjerovatno staro groblje na kojem su ukopavani šehidi, ar. < tur. „musliman koji junačkom smrću pogine u borbi za vjeru”, Škaljić, 1966, s. 583; *šehitluci*, ar. < tur. „šehitsko groblje. Mnogi lokaliteti u blizini gradova u Bosni i Hercegovini nose ime Šehitluci”, Škaljić, 1966, s. 583–584), *Kàdīnca* (od *kadinica* „kadijina žena”), *Kráĺevac* (vjerovatno mjesto dvora srednjovjekovnog kralja), *Cȁrica* (nastalo od izvora Carica, možda ima veze sa srednjovjekovnim vladarima);

[12] Iako ovo ime asocira na slavensku mitologiju, vjerovatno nije riječ o Iliji Gromovniku jer se u Visokom tradicionalno obilježava Ilindan — Aliđun 2. augusta, teferičem i narodnim veseljem, ali na sasvim drugom lokalitetu od davnina.

— toponim od imena naroda:

Jèvrējsko pȍĺe;

— toponimi od religijskih simbola:

Krîž, *Kršćànica* (nije ustanovljeno da su na ovim mjestima bili ikakvi vjerski objekti).

Kao što se iz navedenog pregleda vidi, mikrotoponimi Grada Visokog su uobičajeni toponimi koje pronalazimo u gradovima u Bosni i Hercegovini. Razlikuju se stariji toponimi, slavenskog porijekla, koji često potječu iz srednjeg vijeka, i noviji, iz osmanskog perioda, a ima i recentnih, prema objektima koji su nastali u novijem periodu. Ono što odlikuje toponimiju Visokog jest postojanje imena koja svjedoče o Visokom kao nekadašnjoj prijestolnici srednjovjekovne Bosne.

6. TVORBENA KATEGORIZACIJA

Od tvorbenih modela zastupljeni su:

— toponimizacija, tj. jednostavno pretvaranje apelativa u toponim, u jednini:

Àda, *Bàir*, *Bàra*, *Bášta*, *Bàšća*, *Brjêg*, *Cärica*, *Cëntar*, *Ciglàna*, *Čàjra*, *Čàršija*, *Dô*, *Gâj*, *Grâd*, *Xàmām*, *Jàlija*, *Jàsēn*, *Jèzero*, *Kàdīnca*, *Kèrija*, *Klìsa*, *Kòsa*, *Kóta*, *Krčevina*, *Krîž*, *Kùćica*, *Lànišće* / *Lànīšte*, *Lûg*, *Lúka*, *Mèja*, *Ńivíca*, *Òkućnica*, *Pàĺevina*, *Pojànica*, *Pòtok*, *Pŕĺuga*, *Ravnìca*, *Sâjmīšte*, *Sèbīĺ*, *Sinagȍga*, *Stjéna*, *Šadŕvān*, *Šèstᵘca*, *Šĺìvīk*, *Šĺùnkara*, *Tàbxana*, *Tèkija-ćikma*, *Tjèsnac*, *Tük*, *Vâroš*, *Víno*, *Vòdica*, *Vrúci*, *Zȍbīšće* / *Zȍbīšte*;

u množini:

Bäre, *Bèšike*, *Bûci*, *Čäjre*, *Jàsike*, *Kićíni*, (*Krîž*-)*Gäćice*, *Lâźice*, *Lùgovi*, *Lùke*, *Mèźe*, *Mèje*, *Òmējci*, *Pojànice*, *Poĺànice*, *Róve*, *Sástāvci*, *Stràne*, *Šexitluci*;

u obliku poimeničenih pridjeva:

Ìlʲino, *Ìlīna*, *Prjêkō*, *Râvne*;

— prefiksalna tvorba, isključivo s prefiksom *pod-*:

Pòdbašća, *Pòdbukovac*, *Pòdgāj*, *Podgájevi*, *Pòdgrad*, *Pòdilīna*, *Pòdjàlija*, *Pòdjesa*, *Pòdlāźice*, *Pòdvisòćica*, *Pòdvisokī*, *Pòkuće*;

— sufiksalna tvorba, sa sufiksima:

-a: *Dóla*;

-ac: *Òštrac*;

-anica: *Kršćànica*;

-evac: *Kráĺevac*;

-ica: *Saràćʲca*, *Vìsòćʲca*;

-in-: *Jezèrine*;

-ja: *Gȍšća*;

-ka: *Pàĺka* / *Pàĺike*;

-lo, *-la*: *Ìgralo*;

-nica: *Kȓtnica* / *Kȓćnica*;

-ovac/*-evac*: *Dáhirovac*, *Kùćēvci*;

-ovik: *Ĺètovīk*;

-ruša: *Bańàruša*;

-ulja: *Ròsuĺe*, *Šèvuĺe*;

— prefiksalno-sufiksalna tvorba:

u-/*o-* + *-la*: *Usjéla* / *Osjéla*;

— slaganje, tj. srastanje:

Ràšidō ili *Ráždō*.

Jedan dio toponima sastoji se od više leksema, pa su tako zabilježeni višečlani toponimi u obliku:

— dvočlane sintagme:

opisni pridjev + imenica: *Vèlikā bàšća*, *Stârā ciglàna*, *Crvena zèmĺa*, *Dójnā* / *Dólńā* / *Dóńā màxala*, *Dójnē Ròsuĺe*, *Górńē Ròsuĺe*, *Nȍvō brdo*, *Nȍvō násēĺe*, *Vȅlʲkā ńīva*;

prisvojni pridjev + imenica: *Béćino grôbĺe* / *grêbĺe*, *Bégina bàšća*, *Kabíĺina ciglàna*, *Xánžića ciglàna*, *Xàžijina vòda*, *Xàsanova vòda*, *Xùremova ńīva*, *Jèvrējsko pȍĺe*, *Kàralijina ńīva*, *Mèxtića bášta*, *Mèxtijina bàšća*, *Mèjdīna bášta*, *Mutevèlīn gâj*, *Sùbašina ńīva*, *Špīĺākov dô*, *Vàreškō pȍĺe* (*Vâroškō pȍĺe*), *Vìlīn dô*, *Zéćevića bàšća*, *Zūkìća lúke*, *Séjina lúka*;

prijedlog + imenica u padežu: *Iznàd duʿāra*, *Na Ìlʲinu*, *Na stjéni*;

dvije imenice u apoziciji: *Pòtok Òštrac*;

— tročlane sintagme:

imenica + prijedložno-padežni izraz: *Kàmenice na Ìlʲinu*;

prijedlog + pridjev + imenica: *Kȍ stārōg mòsta*.

Kako vidimo, najzastupljeniji tvorbeni modeli su toponimizacija, prefiksalna tvorba s prefiksom *pod-*, sufiksalna tvorba te dvočlana imena koja se sastoje od pridjeva i imenice.

7. DIJALEKATSKE OSOBINE

U toponimima Grada Visokog, bolje nego u samom govoru danas, sačuvane su starije i dijalekatske osobine, kao što su nepreneseni silazni akcenat (*Sinagȍga*), s predakcenatskom dužinom (*Zūkìća lúke*), te prenošenje akcenta na proklitiku, na slog ispred, ali kao silaznog (*Iznȁd duᵛāra*), kao i novo prenošenje (*Kò stārōg mòsta*, *Pòdlāžice*), a zabilježen je i jedan toponim s dva akcenta (*Pȍdjàlija*), što je tipično za štokavske govore koji su još uvijek u procesu prelaska iz stare u novu akcentuaciju (v. Brozović, 2012, s. 341). Zamjena jata je dosljedno ijekavska, i to jednosložna (*Brjêg* [Brjè:g], *Prjêkō* [Prjè:ko], *Stjéna* [Stjé:na], *Na stjéni* [Na stjé:ni], *Tjèsnac* [Tjésnac], *Usjéla* [Usjé:la] / *Osjéla* [Osjé:la]), vokalno *r* je kratko (*Crvena zèmĺa*, *Krčevina*, *Krtnica* / *Krćnica*), a i postakcenatske dužine se uglavnom čuvaju (*Iznȁd duᵛāra*, *Jäsēn*, *Vèlikā bàšća*, *Stârā ciglàna*, *Dójnā* / *Dólńā* / *Dóńā màxala* itd., mada *Xáńžića ciglàna*). Kraćenje dugog akcenta zabilježeno je u obliku *Lùke* (mada je *Lúka*), *Stràne*, *Vìlīn dô* i *Lùgovi*, a duljenje u *Ńivíca*, *Kićíni*. Kratki vokal *i* u postakcenatskoj poziciji sklon je redukciji i ispadanju (*Saràćⁱca*, *Vȅlʲkā ńīva*, *Visòćⁱca*; *Kàdīnca*, *Pàĺka*), kao i *u* (*Pèrtac*), glas *x* se čuva (*Xàžijina vòda*, *Xàmām*, *Xàsanova vòda*, *Mèxtića bášta*, *Mèxtijina bàšća*, *Tàbxana*). Afrikatski parovi svedeni su na *ć* i *đ* (*Kićíni*, *Visòćⁱca*, *Saràćⁱca*, *Zêćevića bàšća*; *Xáńžića ciglàna*). Umjesto glasa *ź* javlja se *j* u toponimima u kojima je u osnovi leksema *međa* (*Mèje*, *Mèja*, *Òmējci*), glas *ĺ* zna se realizirati kao *j* (*Pȍdjesa*, *Pojànica* / *Pojànice*), a *ń* se bilježi i kao *jn* (*Dójnā màxala*, *Dójnē Ròsuĺe*). Šćakavizam je gotovo dosljedan (*Làništće*, ali i *Lànīšte*, *Zȍbīšće*, ali i *Zȍbīšte*). Pored *groblje*, zabilježeno je i *greblje* (*Bećino grêbĺe*). U obliku *Bûci* zabilježena je stara, kratka množina.

8. ZAKLJUČAK

Visoko i njegova okolina naseljeni su još od prahistorijskog doba. Oko Visokog se počela formirati i srednjovjekovna Bosanska država, a bio je i kasaba u osmansko doba. U toponimima se odražava historija grada od srednjeg vijeka (*Bańàruša*, *Gȍšća*, *Grâd*, *Ìgralo*, *Klìsa*, *Kráĺevac*, *Krîž*, *Kršćànica*, *Lètovīk*, *Nȍvō brdo*, *Pèrtac*, *Pȍdvisokī*, *Prjêkō*, *Vâroš*), preko osmanskog perioda (*Bȁir*, *Čȁjra*, *Čàršija*, *Dóńā màxala*, *Xàžijina vòda*, *Xàmām*, *Šexìtluci*, *Iznȁd duᵛāra*, *Jàlija*, *Kàdīnca*, *Sèbīĺ*, *Sinagȍga*, *Šadȑvān*, *Tàbxana*, *Tèkija-ćìkma*), do novijeg i recentnog

(*Cèntar*, *Stârā ciglàna* / *Kabíĺina ciglàna*, *Xánʒića ciglàna*, *Kò stārōg mòsta*, *Nòvō násēĺe*, *Sâjmīšte*, *Šèstⁱca*, *Šĺùnkara*). Od tvorbenih modela najzastupljeniji su toponimizacija (*Àda*, *Bàra*, *Bášta*, *Bàšća*, *Brjêg*, *Dô*, *Gâj*, *Jàsēn*, *Jëzero*, *Kòsa*, *Kóta*, *Lûg*, *Lúka*, *Mèja*, *Pòtok*, *Pŕĺuga*, *Stjéna*, *Víno*), prefiksalna tvorba s prefiksom *pod-* (*Pòdbašća*, *Pòdgāj*, *Pòdgrad*, *Pòdjàlija*, *Pòdjesa*, *Pòkuće*, *Pòdvisokī*), sufiksalna sa sufiksom *-ica* (*Càrica*, *Kùćica*, *Lâʒice*, *Ńivíca*, *Poĺànice*, *Ravnìca*, *Visòćⁱca*, *Vòdica*), te dvočlana imena koji se sastoje od pridjeva i imenice (*Crvena zèmĺa*, *Dójne Ròsuĺe*, *Górńe Ròsuĺe*, *Vèlⁱkā ńīva*, *Béćino grôbĺe* / *grêbĺe*, *Bégina bàšća*, *Xàsanova vòda*, *Xùremova ńīva*, *Jèvrējsko pŏĺe*, *Kàralijina ńīva*…). Fonetski i morfološki lik toponima odgovara govoru Visokog (*Zūkìća lúke*, *Kò stārōg mòsta*, *Brjêg*, *Vèlikā bàšća*, *Lùke*, *Ńivíca*, *Visòćⁱca*, *Kàdīnca*, *Mèxtića bášta*, *Visòćⁱca*, *Xánʒića ciglàna*, *Mèja*, *Pojànica*, *Dójnā màxala*, *Lànišće*, *Béćino grêbĺe*, *Bûci*).

Nakon analize toponima, može se zaključiti i da nema zabilježenog ikavskog refleksa jata u toponimima Grada Visokog, jer su sve zamjene jata jekavske. To bi moglo dokazivati suprotnost tvrdnji Milenka Filipovića da je Visoko nekad bilo ikavsko, iako bi to bilo očekivano s obzirom na to da se granica ikavice nalazi samo petnaestak kilometara nizvodno od Visokog. Ipak, kako je put prema Kaknju izgrađen tek u 19. st., može se pretpostaviti da Visoko nije imalo značajniju komunikaciju s ikavskim stanovništvom te da je ono ipak (i)jekavsko od davnina, na samoj granici s ikavštinom, ali za konačni zaključak u ovom smislu trebalo bi detaljno ispitati i mikrotoponime okolice.

LITERATURA

Ananić, V. (2013, 12. oktobar). Poreklo prezimena, selo Brda (Kupres). *Poreklo*. https://www.poreklo.rs/2013/10/12/poreklo-prezimena-selo-brda-kupres/

Anđelić, P. (1963). Trgovište, varoš i grad u srednjovjekovnoj Bosni. Prilog tipologiji naselja [Market, town and city in medieval Bosnia. Contribution to the typology of settlements]. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s., Arheologija*, *18*, 179–194.

Anđelić, P. (1984). Srednji vijek — doba stare bosanske države [The Middle Ages — the age of the old Bosnian state]. U: P. Anđelić i dr. (red.), *Visoko i okolina kroz istoriju 1, Praistorija, antika i srednji vijek* (s. 102–297). Visoko: Skupština Opštine Visoko.

Belić, A. (1958). O značaju zapadnog štokavskog govora za istoriju srpskohrvatskog jezika [On the importance of the western štokavian speech for the history of the Serbo-Croatian language]. *Južnoslovenski filolog*, *23*, 69–75. https://hdl.handle.net/21.15107/rcub_dais_5409

Bojanovski, I. (1984). Razdoblje rimske uprave [The period of Roman administration]. U: P. Anđelić i dr. (red.), *Visoko i okolina kroz istoriju 1, Praistorija, antika i srednji vijek* (s. 49–99). Visoko: Skupština Opštine Visoko.

Brozović, D. (2012). Govor u dolini rijeke Fojnice [Speech in the valley of the river Fojnica]. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, *10*, 243–425.

Čar-Drnda, H. (1991). Visoko u sastavu Osmanskog carstva — XV i XVI stoljeće [Visoko within the Ottoman Empire — XV and XVI centuries]. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, *40*, 193–217. https://pof.ois.unsa.ba/index.php/pof/article/view/387

Čović, B. (1984). Bakreno, bronzano i željezno doba [Copper, Bronze and Iron Age]. U: P. Anđelić i dr. (red.), *Visoko i okolina kroz istoriju 1, Praistorija, antika i srednji vijek* (s. 29–48). Visoko: Skupština Opštine Visoko.

Filipović, M. (1928). Visočka nahija [Visoko nahi]. *Srpski etnografski zbornik*, *43* (Naselja i poreklo stanovništva, 25), 191–649.

Grujić, R. (1935). Toponim „Klisa“ u našim oblastima [Toponym “Klisa“ in our areas]. *Glasnik Skopskog naučnog društva*, *14*, 227–229.

HJP = Hrvatski jezični portal (b.d.) [Croatian language portal]. https://hjp.znanje.hr/ (pristupljeno: 3. 2. 2022).

Husić, A. (2014). Visoko u vrijeme Nasuha Matrakčija [Visoko in the time of Nasuh Matrakchi]. *Behar*, *121*, 4–7.

Husić, A. (2021). Visoko i okolina u vrijeme osmanske vladavine. Upravna organizacija, konfesionalne, demografske i privredne prilike [Visoko and its surroundings during the Ottoman rule. Administrative organization, confessional, demographic and economic circumstances]. U: L. Gazić (red.), *Visoko i okolina kroz historiju 2, Osmanski period* (s. 13–123). Visoko: Zavičajni muzej Visoko.

Imamović, E. (2014). Rezultati zaštitnog iskopavanja na lokalitetu tekija na Vrelu Bune u Blagaju kod Mostara [The results of protective excavation at the site of tekija at Vrelo Bune in Blagaj near Mostar], *Godišnjak/Jahrbuch*, *43*, 195–216. https://doi.org/10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-43.47

Ivić, P. (1956). *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narječje* [Dialectology of the Serbo-Croatian language. Introduction and štokavian dialect]. Novi Sad: Matica srpska.

Klepo, E. (2019). O urbanističkom razvoju Visokog od XIV do konca XIX stoljeća [About the urban development of Visoko from the 14th to the end of the 19th century]. *Historijska traganja*, *18*, 9–53.

Kotromanići. (b.d.). U: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. https://www.enciklopedija.hr/clanak/kotromanici (pristupljeno: 26. 1. 2022).

Kovačević-Kojić, D. (1978). *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države* [Urban settlements of the medieval Bosnian state]. Sarajevo: Veselin Masleša.

Kreševljaković, H. (1934). *Visoko*. Sarajevo: Islamska dionička štamparija.

Kukrika, I., & Vidović, D. (2012). Toponimija sela Kotezi u Popovu [Toponymy of the village of Kotezi in Popovo]. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, *38*(1), 123–144. https://hrcak.srce.hr/96833

Kulender, A. (1912). *Mali tursko-bosanski rječnik* [Small Turkish-Bosnian dictionary]. Monastir: Međunarodna trgovačka štamparija.

Kurtović, E. (2019). *Kratka historija srednjovjekovne Bosne* [A short history of medieval Bosnia]. Sarajevo.

Marijanović, B. (1984). Mlađe kameno doba [Late Stone Age]. U: P. Anđelić i dr. (red.), *Visoko i okolina kroz istoriju 1, Praistorija, antika i srednji vijek* (s. 15–28). Visoko: Skupština Opštine Visoko.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika. (2006). Prapovijesno naselje na lokalitetu Okolište u naseljima Okolište i Radinovići, općina Visoko [Prehistoric settlement at the site of Okolište in the settlements of Okolište and Radinovići, municipality of Visoko]. Odluka br. 05.2-2-159/06-3. http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici/show/2855

Prezime Kičin. (b.d.). [Surname Kičin]. In *Acta croatica*. https://actacroatica.com/hr/surname/Kičin/ (pristupljeno: 3. 2. 2022).

Skarić, V. (1922). Stara bosanska vlastela u današnjoj toponomastici [Old Bosnian nobility in today's toponymy]. *Glasnik Geografskog društva*, *7–8*, 125–136. https://www.glasniksgd.rs/index.php/home/article/view/917/

Skarić, V. (1927). O geografskoj nomenklaturi Bosne i Hercegovine [About the geographic nomenclature of Bosnia and Herzegovina]. *Glasnik Geografskog društva*, *13*, 30–53. https://glasniksgd.rs/index.php/home/article/view/1082/

Smailović, I. (2009). *Tursko-bosanski rječnik* / *Türkçe-boşnakça sözlük* [Turkish-Bosnian dictionary]. Tuzla: Bosanska riječ.

Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* [Turkisms in the Serbo-Croatian language]. Sarajevo: Svjetlost.

Tent, J. (2015). Approaches to Research in Toponymy. *Names*, *63*(2), 65–74. https://doi.org/10.1179/0027773814Z.000000000103

Valjevac, N. (1983). Govor visočkih muslimana (akcenat i fonetika) [The speech of Muslims in Visoko (accent and phonetics)]. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, *4*, 283–354.

Vidović, D. (2008). Toponimija sela Dubljani u Popovu [Toponymy of the village of Dubljani in Popovo]. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, *34*, 431–448. https://hrcak.srce.hr/35302

Visoko. (2021). U: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. https://www.enciklopedija.hr/clanak/visoko-bosna-i-hercegovina (pristupljeno: 30. 1. 2022).

Visoko — Položaj. (2009, 13. decembar). [Visoko — Geograpic location] *Visoko.co.ba*. https://arhiva.visoko.ba/2009/12/13/visoko-mapa-2/

Vujičić, D. (1982). Onomastička građa Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka [Onomastic material of Mehmed-bey Kapetanović Ljubušak]. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, *3*, 259–305.

SUMMARY

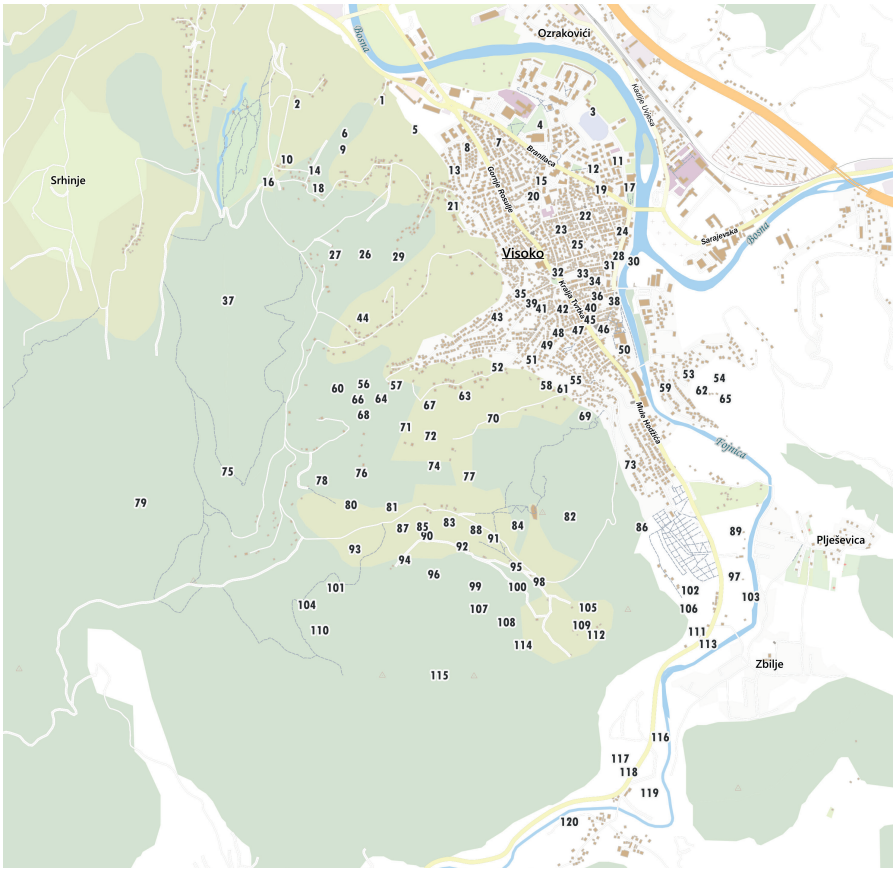
THE TOPONYMY OF THE CITY OF VISOKO

The paper examines the toponyms of the City of Visoko. First, a brief overview of the history and population in Visoko was given, with an emphasis on the importance of the medieval period, when Visoko was also the place where Bosnian kings reigned. Then, the most important features of the speech of Visoko and previous research were presented, followed by an analysis of toponyms. A qualitative method was used, i.e. analysis of a smaller sample, on the basis of which broader conclusions can be assumed, and they should be verified by further research. All of the toponyms of Visoko are divided according to the motivation of their origin into those conditioned by the natural environment, human activity and anthroponyms, within which more precise subcategories are derived, then according to the formation models, and at the end an overview of dialectal features is given. This research was also an attempt to discover Ikavian toponyms which could testify to the fact that Visoko was once Ikavian, as stated in the literature. After the research, no remains of Ikavian speech were found in the toponymy of Visoko, so it is assumed that Visoko probably was not Ikavian after all. A list of microtoponyms and a map are attached.

Keywords: microtoponyms, City of Visoko, Ikavian substrate, semantic categories, word formation models

PRILOG

Toponimi Grada Visokog

Slika 1. Karta Grada Visokog s označenim ispitivanim toponimima
(prir. Z. Karavdić i P. Swoboda)

113 Àda
30 Àda – Sástāvci
106 Bäir
79 Bańàruša
23 Bäre, Bära
51 Bášta, Bàšća, Vèlikā bàšća
72 Bećino grôbĺe / grêbĺe
85 Bégina bàšća
37 Bèšike
92 Brjêg
119 Bûci
78 Čäjra, Čäjre
13 Càrica
40 Čàršija
31 Cèntar
5 Ciglàna, Stârā ciglàna / Kabíĺina ciglàna, Xánʒića ciglàna
82 Crvena zèmla

20 Dáhirovac
6 Dô
22 Dójnā / Dólńā / Dóńā màxala
95 Dóla
96 Gâj
61 Göšća
77 Grâd
29 Ìgralo, Šexìtluci
108 Ìlijino, Ìlīna
42 Iznäd duvāra
24 Jàlija
97 Jäsēn
56 Jàsike
111 Jèvrējsko pȍĺe
101 Jèzero / Jezèrine
35 Kàdīnca
105 Kämenice na Ìlijinu
16 Käralijina ńïva
49 Kèrija
102 Kićíni
73 Klìsa
17 Kò stārōg mòsta
107 Kòsa
65 Kóta
32 Králevac
60 Kŕčevina
44 Kríž, Kríž-Gäćice
81 Kršćànica
104 Kŕtnica / Kŕćnica
67 Kùćēvci
100 Kùćica
99 Länišće / Länīšte
75 Lâźice, Pòdlāźice
64 Ĺètovīk
120 Lûg, Lùgovi
98 Lúka
3 Lùke
26 Mèxtića bášta, Mèxtijina bàšća, Mèjdīna bášta
4 Mèźe, Mèje, Mèja
27 Mutevèlīn gâj
114 Na Ìlijinu
43 Növō brdo
12 Nȍvō násēĺe
118 Ńivíca
91 Òkućnica
74 Òmējci
117 Òštrac, Pòtok Òštrac
110 Pàĺevina
14 Pàĺka / Pàĺike
55 Pèrtac
83 Pòdbašća
80 Pòdbukovac
109 Pȍdgāj, Podgájevi
58 Pòdgrad
86 Pòdilīna
19 Pȍdjàlija
88 Pȍdjesa
70 Pȍdvisòćica
69 Pȍdvisokī
63 Pojànica / Pojànice
76 Pòkuće
52 Poĺànice
39 Pòtok
59 Prjêkō
62 Pŕluga
54 Ràšidō ili Ráždō
10 Râvne
87 Ravnìca
8 Ròsuĺe, Dójnē Ròsuĺe, Górńē Ròsuĺe
57 Róve
25 Šadŕvān
11 Sâjmīšte
33 Saràćica
28 Sástāvci
46 Sèbīĺ
15 Šèstica
21 Šèvuĺe
34 Sinagȍga
45 Šĺùnkara
1 Špïĺākov dô
112 Stjéna, Na stjéni
115 Stràne
93 Sübašina ńïva
38 Täbxana
36 Tèkija-ćikma
41 Tjèsnac
94 Tùk
53 Usjéla, Osjéla
89 Vàreškō pȍĺe (Vâroškō pȍĺe)
50 Vâroš
66 Vèlikā ńïva
2 Vìlīn dô
18 Víno (Šĺìvīk)
84 Visòćica
90 Vòdica
116 Vrúci
48 Xàmām
71 Xàsanova vòda
7 Xàžijina vòda
9 Xùremova ńïva
47 Zêćevića bàšća
68 Zȍbīšće / Zȍbīšte
103 Zūkìća lúke, Séjina lúka

ŽANETA DVOŘÁKOVÁ
z.dvorakova@ujc.cas.cz
ORCID: 0000-0002-3947-2019
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Praha, Česká republika

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.12
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

PAMĚŤ 2. SVĚTOVÉ VÁLKY V SOUČASNÉ URBANONYMII ČESKÉ REPUBLIKY*

ABSTRAKT

Nedílnou součástí především městské onymické krajiny jsou vedle pomníků, pamětních desek či kamenů zmizelých se jmény umučených, popravených nebo padlých i cedule s názvy ulic a veřejných prostranství, v nichž je 2. světová válka připomínána. Právě na tato urbanonyma spojená s válečnými událostmi jsme se v našem příspěvku zaměřili. Materiálově vycházíme z oficiálního on-line číselníku ulic RÚIAN, který spravuje Český úřad zeměměřický a katastrální. Sledovaná urbanonyma lze rozdělit na ta, která byla motivována odbojem a jeho účastníky (např. *Pražského povstání*, *Gabčíkova*), nacistickými zločiny (např. *Lidická*), dále místy významných bitev (např. *Sokolovská*), politiky, vojenskými veliteli i prostými vojáky (např. *náměstí Winstona Churchilla*), klíčovými daty (*8. května*) a abstraktními ideami (např. *Vítězství*). Odráží se v nich velmi výrazně doba jejich vzniku a dobový ideologický pohled na události, s čímž souvisí i pozdější přehodnocování některých osobností či událostí a s tím spojené přejmenovávání veřejných prostranství (např. *Koněvova* v roce 2023).

Klíčová slova: onymická krajina, urbanonyma, 2. světová válka

1. ÚVOD

V mnoha českých a moravských obcích nalezneme různé pomníky obětem a hrdinům 2. světové války, vojenská pohřebiště, pamětní desky či tzv. kameny zmizelých (Stolpersteine) se jmény umučených, popravených nebo padlých.[1] Nedílnou součástí především městské jazykové krajiny jsou pak i cedule s názvy ulic a veřejných prostranství.[2] I v nich je 2. světová válka připomínána. Právě na tato

* Publikace vychází v rámci Strategie AV21: Výzkumný program Identity ve světě válek a krizí. Vznikla též s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092

[1] Tato místa se pak také mohla stát motivací pro vznik urbanonym, např. ulice *Ruský vrch* v Brně leží u „pohřebiště vojáků Rudé armády, kteří padli při osvobozování Brna“ (Flodrová, 2009, s. 235).

[2] Jazyková krajina je tvořena jazykem veřejných nápisů, reklamních billboardů, názvů ulic, obchodních štítů a nápisů na budovách apod. (Landry & Bourhis, 1997, s. 25). Zvláště pro městský

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

urbanonyma spojená s válečnými událostmi se v našem příspěvku zaměříme. Činíme tak záměrně nyní, na 80. výročí jejího konce.

Naším cílem je komplexně popsat tento specifický výsek české urbanonymie, v němž se prolínají nejrůznější politické a ideologické vlivy.[3] Zajímat nás bude současný stav. Zkoumat jej však budeme přirozeně s vědomím vývoje a proměn, jimiž si český onymický prostor vlivem turbulentních politických změn v poválečné historii prošel.

2. PRAMENY A ZVOLENÁ METODA

Materiálově jsme vyšli z oficiálního on-line číselníku ulic RÚIAN, který spravuje Český úřad zeměměřický a katastrální. Ke dni 20. 3. 2025 obsahoval celkem 86 157 standardizovaných oficiálních názvů ulic v České republice.[4] Všechna tato urbanonyma jsme prošli a manuálně je roztřídili podle jejich motivace. Klíčové pro nás byly informace o motivacích a stáří, jež jsme čerpali především z uličníků, které byly publikovány knižně,[5] nebo které jsou dostupné on-line.[6] Nutno říci, že zvláště v případě některých deantroponymických urbanonym se nám nepodařilo zjistit, kdo byla ona osobnost, která je v uličním názvu připomínána,

---

prostor je pak příznačné, že je zároveň „prostorem, kde se v přítomnosti střetávají různé vize minulosti a vzájemně si konkurující prostorové imaginace jsou postaveny vedle sebe od jednoho rohu ulice ke druhému. Právě na prostorových průsečících různých časů se odvíjí ‚politický život' městských ulic" (Rose-Redwood, Alderman & Azaryahu, 2017, s. 1, překlad Ž. Dvořáková). V české onomastice se problematice jazykové krajiny a paměti ve vztahu k toponymii věnuje především David — viz např. David, 2011; David & Mácha, 2014; David, 2019; David, Klemensová & Davidová Glogarová, 2022 aj.

[3] K definici politické onomastiky viz David, 2017.

[4] Dostupný je on-line na webu a pravidelně se aktualizuje a doplňuje: https://www.cuzk.cz/ruian/Poskytovani-udaju-ISUI-RUIAN-VDP/Ciselniky-ISUI/Nizsi-uzemni-prvky-a-uzemne-evidencni-jednotky.aspx#UI_ULICE Urbanonyma uvádíme v té podobě, v níž se objevují v číselníku, tj. včetně rozkolísaného pravopisu v psaní velkých písmen, i včetně zkratek (např. nám. = náměstí, tř. = třída).

[5] Viz např. uličníky pro Beroun (Garkisch, 2003), Brno (Flodrová, 2009), Čelákovice (Eisner & Hergesell, 2000, 2001), České Budějovice (Kovář & Koblasa, 2005), Dačice (Stehlík, 2001), Jičín (Horáková, 1992), Jindřichův Hradec (Běhalová et al., 2018), Kladno (Vykouk, 2007), Louny (Patrovská, 1999), Luhačovice (Kolařík, 2010), Mělník (Burian, 2021), Mimoň (Šťastný, 2011), Mladou Boleslav (Městecká, 2008), Mladou Vožici (Kohout, 2013), Moravské Budějovice (Vlk, 2012), Nymburk (Řehounek, 2020), Olomouc (Spáčil, 1992; Tichák, 2023), Opavu (Knapíková & Kravar, 2017), Plzeň (Fantová, 2019), Prahu (Lašťovková et al., 2022), Rokycany (Cironis, 2003), Říčany (Skalošová & Čiháková, 2022), Úpice (Kubíček, 2008), Vlašim (Hostek, 2018), Žatec (Holodňáková, 2020) či Žďár nad Sázavou (Lopaur, 2012) aj.

[6] Viz např. *Encyklopedie města Brna* (https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=ulice), *Ulice známých osobností ve Frýdku-Místku* (http://ulice.knihovnafm.cz), *Hostivický uličník* (www.hostivickahistorie.cz/ulicnik.html), *Historie názvů libereckých ulic* (https://liberecnawebu.eu/historie-nazvu-libereckych-ulic/), *Ostravský uličník* (http://mapomol.cz/Ulice0200/0249.html), *Strážnický uličník* (https://muzeum-straznice.webnode.cz/straznicky-ulicnik/) nebo zlínský *Názvoslovník ulic a náměstí* (https://zlin.estranky.cz/clanky/mistopisnik/nazvoslovnik-ulic-a-namesti---cast-2_2.html) aj.

pro naši celkovou analýzu to však dle našeho názoru není podstatné, neboť nám šlo o stanovení typů, nikoli o kvantitativní analýzu, byť by jistě přinesla zajímavé výsledky (např. procentuální podíl těchto „válečných" deantroponymických honorifikačních uličních jmen na všech denatroponymických urbanonymech apod.).

Následně jsme ze seznamu všech urbanonym vyselektovali ta, která jsme vyhodnotili jako motivačně spjatá se 2. světovou válkou, tj. např. urbanonyma odkazující k významným datům, k vojákům a příslušníkům odboje, k místům slavných bitev apod. Vytvořili jsme z nich samostatný korpus, který jsme dále analyzovali. Vykrystalizovalo nám přitom několik sémanticko-motivačních okruhů, které zde detailně představíme a doložíme příklady, jež tyto typy nejlépe ilustrují (nebudeme zde tedy podávat celkový výčet všech takto motivovaných uličních názvů, to by nebylo možné, ani účelné).

K uličním názvům jsme přitom nepřistupovali izolovaně, ale s ohledem na jejich umístění v rámci měst, neboť v mnoha případech nestojí takto motivovaná honorifikační urbanonyma samostatně, ale vytvářejí větší celky (tzv. urbanonymické systémy).

3. HISTORICKÝ KONTEXT

Po vynuceném odstoupení území Sudet Německu a části Těšínska Polsku (29. 9. 1938) a po odtržení Slovenska (14. 3. 1939) byl zbytek území bývalého Československa okupován nacistickým Německem. V období 15. 3. 1939 — 9. 5. 1945 tu byl zřízen tzv. Protektorát Čechy a Morava. Ovládnutí a kolonizace českého prostoru probíhaly i na poli toponym. Bylo např. nařízeno povinné značení ulic dvojjazyčnými názvy a mnohá veřejná prostranství byla přejmenována tak, aby odrážela vládnoucí nacistickou ideologii. Jména osobností českého kulturního a veřejného života byla odstraňována z názvů ulic a nahrazována osobnostmi německými (např. v Brně *Masarykova tř. > Hermann-Göring-Str.* / *tř. Hermanna Göringa*, *Husova > Horst-Wessel-Strasse* / *Třída Horsta Wessela* apod.).[7] Během tzv. Květnového povstání (1945) pak často docházelo k odstraňování těchto vnucených německých nápisů a k ničení orientačních tabulí, které byly chápány jako symbol německé moci.[8]

---

[7] K tomu viz detailněji např. Velčovský, 2016, s. 176–185; Dittmann, 2013.

[8] Po válce následovalo oficiální odstraňování těchto názvů. Pro ilustraci uvádíme situaci v Olomouci: „Nejdůsledněji byl při tom splněn pokyn k vyloučení všech jmen německých. S výjimkou Wolfganga Amadea Mozarta na Úřední čtvrti tak mezi 410 tehdejšími ulicemi nezůstal jediný název po osobnostech německé či rakouské kultury — neobstáli tedy ani Beethoven, Wagner, Bach, Haydn, ani Johann Strauss, ani Schiller či Goethe, dokonce ani dávní barokní tvůrci olomouckých památek

Krátce po osvobození byla v dobové euforii z konce války pojmenována řada prostranství na paměť válečných událostí a na počest různých zahraničních politiků, vojenských velitelů atd., včetně některých dosud žijících (např. v Praze *Eisenhowerova*, *Krále Jiřího VI.*, *Koněvova*, *Rooseveltova*, *Rybalkova*, *Stalinova*, *Titova*, *Žukovova* aj.). Jak si povšiml J. David (2022, s. 227), z českých politiků se v urbanonymii objevilo zejména jméno „prezidenta osvoboditele" Edvarda Beneše, a to především v pojmenování mnoha ústředních prostranství v sudetských městech, kde před válkou žila početná německá menšina.

V únoru 1948 se pak v Československu chopili moci komunisté, kteří i v uličním názvosloví začali prosazovat svůj (respektive sovětský) narativ a svou verzi historie. Ve jménech ulic byla adorována Rudá armáda a její vítězství, docházelo např. k „nahrazování jmen padlých příslušníků nekomunistického odboje jmény obdobně zahynulých příslušníků odboje komunistického (*Fuchsova → Hanusova*, *Klapkova → Vosmíkových*, *Königova → Klečákova*, *Štochlova → Slávy Horníka*, *Klímova → Emanuela Klímy*)" (Lašťovková et al., 2022, s. 25) a zmizela i výše uvedená jména osobností „západního imperialismu" (srov. Kojetínová, 2016, s. 129).

Po tzv. Sametové revoluci (1989) a pádu komunismu byla odstraněna celá řada uličních názvů vztahujících se k bývalému režimu. Přesto ještě v polovině 90. let konstatovala M. Knappová, že:

> stále existuje politická a společenská neujasněnost postojů k některým jevům, historickým událostem či osobnostem, tj. chybí oficiální historické hodnocení. Jsou např. rozpaky nad tím, jak hodnotit postavu Jana Švermy, osobnosti některých generálů, významné bitvy (u Dukly aj.), jsou pochybnosti, zda mírové hnutí je i nadále jevem pozitivním apod. Objevují se též snahy o ponechání některých názvů jako historických památníků doby (1996, s. 156).

Určité rozpaky přitom vzbuzují některé tyto názvy i po více než třiceti letech — srov. např. kauzu přejmenování ulice *Koněvova* v Praze v roce 2023 (detailně viz Dvořáková, 2025). Na rozdíl např. od Polska nemáme v Česku zákon o dekomunizaci, který by nařizoval přejmenování ulic a veřejných prostranství spjatých s komunistickým režimem a jeho osobnostmi.[9] Rozhodování o urbanonymech přísluší v současnosti jedině obcím (§ 29 zákona č. 128/2000 Sb.).

Render, Sattler, Zahner, tím méně ti ostatní. Jejich jména (bylo jich dohromady přes 80 — včetně protektorátního přírůstku) byla zčásti nahrazena předválečnými názvy, ale oproti původnímu požadavku rady NV přibližně jen v deseti případech jmény velikánů české kultury. Zbytek byl výrazem bezprostřední poválečné společenské i politické atmosféry, vyjádřením vděku za osvobození i úcty k obětem odboje" (Tichák, 2023, s. 27). Srov. např. Ptáčníková, 2021, s. 82–90.

[9] O změnách vybraných „vojenských" urbanonym v Polsku v důsledku polského zákona o dekomunizaci z roku 2016 viz Zawadka, 2022.

Po pádu komunismu bylo také možné rehabilitovat některé příslušníky nekomunistického domácího i zahraničního odboje, vojáky sloužící na západní frontě apod. I oni proto v posledních letech získávají své místo v české urbanonymii.[10]

V našem příspěvku se dále budeme zabývat aktuálními uličními názvy, tedy těmi, které v urbanonymii nadále přetrvávají, a to s vědomím procesů, které shrnul Alderman:

> […] pojmenování se používá k zafixování identity míst, často jako součást větších diskusí kolem národní, regionální a rasové identity. Tímto způsobem mohou toponyma vést k evokování obecných (a dokonce i povrchních) asociací s minulostí nebo připomínat konkrétní historické osobnosti. Toponyma slouží doslova jako cedule, které lidem říkají, co je historicky důležité. V důsledku normativní síly pojmenování vytváří toponyma materiální a symbolický řád, který umožňuje dominantním skupinám vepsat určité významy do krajiny, a tak kontrolovat připisování symbolických identit lidem a místům (cit. dle David & Mácha, 2014, s. 33).

4. MOTIVACE URBANONYM

Sledovaná urbanonyma můžeme podle jejich motivace rozčlenit do několika sémanticko-motivačních okruhů. Spojuje je přitom nejen motivace, ale i funkce — jedná se o urbanonyma honorifikační a komemorativní. S tím pak souvisí i jejich ideologická zatíženost, neboť sloužila a slouží jako nástroj legitimizace a prezentace té verze historie, kterou prosazuje právě panující režim (srov. např. David, 2022, s. 226; Ptáčníková, 2021, s. 91).

4.1 Abstraktní pojmy a data

V uličním názvosloví nacházíme různá abstrakta, např. ulice *Vítězná*, *Vítězství*, *Svobody*, *Míru*, *Osvobození* atd. Např. jen ulic *Osvobození* máme v ČR šedesát sedm, vedle toho dvě sídliště (*Sídl. Osvobození*, *Sídliště Osvobození*) a sedm tříd (*tř. Osvobození*, *třída Osvobození*). Pro interpretaci těchto jmen je přitom klíčové, kdy vznikla. V Praze je např. *náměstí Svobody* „na oslavu svobody čs. státu po 2. světové válce“ od roku 1947 (Lašťovková et al., 2022, s. 419), zatímco v Brně se nachází *náměstí Svobody* již od konce roku 1918, a odkazuje tak ke konci 1. světové války a ke vzniku Československa (*Internetová encyklopedie města Brna*, b.d.).

---

[10] Např. v Brně jsou od roku 2021 nově pojmenovány ulice po letcích RAF *Tomáše Krumla* a *Slavomila Janáčka* a *parčík generála Miloše Knorra* je nazván po vojákovi, který se zúčastnil vylodění v Normandii (*Internetová encyklopedie města Brna*, b.d.).

V názvech ulic se též objevují klíčová historická data (viz tab. 1).[11] Díky nim můžeme pozorovat postup osvobozování naší země od ulice *12. dubna* v Hodoníně až po ulici *11. května* v Milíně na Příbramsku (viz mapa — Mahdalová, 2022). Nejvíce ulic ČR (150) nese jméno *5. května*, což je datum vypuknutí Pražského povstání (1945). O den později došlo k masakru v Úsobské ulici v Praze na Pankráci, tato ulice pak byla přejmenována na ulici *Obětí 6. května*.[12] Za konec 2. světové války v Evropě je považován 8. květen 1945, kdy byl vydán rozkaz k bezpodmínečné kapitulaci německých vojsk. Toto datum připomíná pouze dvacet dva ulic v ČR, což je ve zjevném nepoměru k datu 9. května, tj. datu konce války slaveného v Sovětském svazu, jež je v uličním názvosloví zastoupeno mnohem četněji. V urbanonymech připomínajících 9. květen tak můžeme spatřovat ideologický vliv komunistického režimu a prosazování sovětského historického narativu. Není proto překvapivé, že např. v Polsku doporučila komise Instytutu Pamięci Narodowej odstranění tohoto data z polské urbanonymie.[13] Z hlediska české historie je však tento den významný i tím, že 9. května 1945 bylo osvobozeno hlavní město Praha. Konec války pak připomíná např. i jméno ulice *Květnového vítězství* (1).

Tab. 1. Data spojená s koncem války v české urbanonymii (zdroj: RÚIAN)

Urbanonymum	Motivace	Počet
12. dubna	osvobození města (Hodonín)	1
Nám. 15. dubna	osvobození města (Dubňany)	1
Sídliště 17. dubna	osvobození města (Klobouky u Brna)	1
18. dubna	osvobození města (Háj ve Slezsku)	1
21. dubna	osvobození města (Lednice, Valtice, Vřesina)	3
22. dubna	osvobození města (Mikulov)	1
23. dubna	osvobození města (Pavlov)	1
24. dubna, *náměstí 24. dubna*	osvobození města (Chvalíkovice, Veselí nad Moravou, Želešice)	3

[11] Ponecháváme záměrně stranou ulice *17. listopadu*. Ty totiž mohou odkazovat jak k datu uzavření vysokých škol a k deportaci více než 1 200 studentů do koncentračního tábora dne 17. 11. 1939, tak k datu Sametové revoluce v roce 1989. Záleží tedy na stáří konkrétního urbanonyma, které v mnoha případech neznáme. Uzavření vysokých škol bylo reakcí na masové protesty proti nacistické okupaci, které se konaly po celé zemi 28. 10. 1939, během nich byl zastřelen i student medicíny Jan Opletal, jehož pohřeb 15. 11. 1939 se stal další národní demonstrací. Opletalovo jméno se stalo symbolem odporu. Dnes máme v ČR třicet jedna ulic *Opletalova*, tři ulice *J. Opletala*, sedm *Jana Opletala* a jedno *náměstí Jana Opletala*.

[12] Další ulice *6. května* v různých obcích nejčastěji na východní Moravě a ve Slezsku se vztahují spíše k osvobození těchto míst.

[13] Instytut Pamięci Narodowej, https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/36808,ul-9-Maja-1945-r.html.

pokrač. tab. 1

26. dubna	osvobození města (Cheb, Ostrava,[14] Uherský Brod)	3
27. dubna	osvobození města (Dobroslavice)	1
náměstí 28. dubna	osvobození města (Brno)	1
30. dubna	osvobození města (Klimkovice, Nezamyslice, Ostrava)	3
2. května	osvobození města (Frýdek-Místek, Nymburk, Napajedla, Petřvald, Studénka, Valašské Klobouk, Zlín)	7
3. května, *nám. 3. května*, *náměstí 3. května*, *Náměstí 3. Května*, *třída 3. května*	osvobození města (Brno, Český Těšín, Jilemnice, Nová Paka, Otrokovice, Paskov, Semily, Úpice, Vizovice, Železný Brod)	10
4. května	osvobození města (Frýdek-Místek, Vsetín, Želechovice nad Dřevnicí)	3
5. května, *nám. 5. května*, *Nám. 5. května*, *náměstí 5. května*, *Náměstí 5. května*, *sad 5. května*, *sady 5. května*, *sídl. 5. května*, *tř. 5. května*, *Tř. 5. května*, *třída 5. května*	vypuknutí Pražského povstání	181
6. května, *Obětí 6. května*, *Sídliště 6. května*	osvobození města (Bohuňovice, Bystřice pod Hostýnem, Čachovice, Frenštát pod Radhoštěm, Fryšták, Holešov, Holice, Kojetín, Milostovice, Tlumačov, Zubří) / masakr během povstání (Praha)	12
7. května, *nám. 7. května*	osvobození města (Dubicko, Leština, Sedlec-Prčice) / nejtěžší boje během povstání (Praha)	4
8. května, *nám. 8. května*, *náměstí 8. května*, *Náměstí 8. května*	konec 2. světové války v Evropě	22
9. května, *Čtvrť 9. května*, *nám. 9. května*, *náměstí 9. května*, *Náměstí 9. května*, *sídliště 9. května*, *Sídliště 9. května*	konec 2. světové války v Evropě / osvobození města (Praha)	130
10. května	osvobození města (Miletín)	1
11. května	osvobození města (Milín)	1

[14] Ulice *26. dubna* dostala název podle data osvobození obce Plesná, která je dnes částí Ostravy. V Ostravě leží ještě ulice *29. dubna*. Ostravský uličník o ní tvrdí, že vznikla: „Podle data 29. dubna 1968, kdy bylo založeno stavební bytové družstvo, které vystavělo tuto část sídliště Výškovice. Nyní se ale název vykládá podle data 29. dubna 1945, osvobození obce Výškovice (k tomu však došlo až 1. května 1945).“

4.2 Odboj

Proti nacistické okupaci se zformoval domácí i zahraniční odboj, označovaný též jako druhý odboj.[15] Ten je obecně připomínán v honorifikačních názvech jako např. *2. odboje* (1), *Čs. odbojářů* (1), *Hrdinů odboje* (1), *Protifašistických bojovníků* (7) apod.[16] Partyzánům pak byly věnovány např. četné ulice jménem *Partyzánská* (70). V různých městech ČR též nacházíme jména ulic na počest Slovenského národního povstání z roku 1944, a to např. *Slovenského národního povstání* (6) a *SNP* (21) aj.[17] Povstání v Protektorátu připomínají urbanonyma jako *Pražského povstání* (6), *Květnového povstání* (1), *Květnových bojů* (1), *most Barikádníků* (1) a také *náměstí Hrdinů* (1), jehož jméno v Praze „připomíná hrdiny, kteří položili životy během okupace v pankrácké věznici a v bojích květnového povstání roku 1945 na Pankráci“ (Lašťovková et al., 2022, s. 415). Účastníky odboje a jejich pozůstalé sdružoval po válce spolek,[18] který má též své místo v uličním názvosloví — ulice *Svazu bojovníků za svobodu* (1).

Mnohem častěji je však možné se v uličním názvosloví setkat se jmény konkrétních odbojářů.[19] Jak konstatovala M. Kojetínová (2016, s. 131): „Zatímco období mezi květnem 1945 a únorem 1948 charakterizovala snaha o vyváženost a pro veřejná prostranství se volila jak jména odkazující k odboji komunistickému, tak i nekomunistickému, v době poúnorové byl na tuto problematiku zaveden jeden

---

[15] Tzv. první československý odboj se zformoval během 1. světové války, jeho cílem byl vznik samostatného Československa. Jako třetí je pak označován protikomunistický odboj.

[16] Další doklady: *Druhého odboje* (1), *II. odboje* (2), *Náměstí II. odboje* (1), *Čs. odboje* (2), *tř. Čs. odboje* (1), *Protifaš. odboje* (2), *Čs. partyzánů* (1), *Čsl. partyzánů* (1), *Partyzánů* (6), *Partyzánská cesta* (1), *Partyzánské náměstí* (1). Bez místních a historických znalostí však některá jména můžeme jen stěží posoudit. Je např. otázkou, zda sem lze zařadit urbanonyma vztahující se obecně k odboji, jako *tř. Odboje* (1), *nám. Odboje* (3), *náměstí Odboje* (3), *Nár. odboje* (1), *Národ. odboje* (1), *Národního odboje* (5), *náměstí Národního odboje* (1), *Odbojářská* (2), *Odbojářů* (8), *Odboje* (17), *Odbojová* (1), *Českého odboje* (2), *Národních bojovníků* (1) apod. Není totiž jisté, zda se opravdu všechna vztahují ke druhému odboji. Zároveň tu může docházet k přehodnocování či rozšíření obsahu těchto jmen, dokladem je např. *náměstí Slezského odboje* v Opavě, které vzniklo po válce původně na paměť druhého odboje, v roce 1995 tu však byl odhalen Pomník tří odbojů.

[17] Další doklady: *Slovenského nár. povstání* (2), *Slov. nár. povstání* (2), *náměstí Slovenského národního povstání* (1) a také *náměstí SNP* (2).

[18] V roce 1951 byl založen Svaz protifašistických bojovníků sloučením českých a slovenských odbojových organizací. Roku 1969 vznikl federální československý svaz, který zastřešoval Český svaz protifašistických bojovníků a Slovenský zväz protifašistických bojovníkov. V roce 1990 byl Český svaz protifašistických bojovníků přejmenován na Český svaz bojovníků za svobodu.

[19] Jak uvádí Ptáčníková (2021, s. 95): „Honorifikační urbanonyma připomínající osoby zemřelé v letech 1939 až 1945 přišla do poválečné urbanonymie v mohutné vlně. Václav Hlavsa k tomu dodává, že po skončení války měla komise pro pojmenování ulic velké potíže při rozhodování o tom, která deantroponymická jména vybrat. Obětí bylo totiž tolik, že by ani všechny pražské ulice nestačily k tomu, aby nesly jejich jména‘.“

oficiální a zcela závazný pohled.“ Komunistický režim vyzdvihoval úlohu komunistického odboje napojeného na Moskvu. Tzv. západní odboj řízený z Londýna své místo v uličním názvosloví nedostával. Výjimkou byly ulice pojmenované po osobách, které se podílely na spáchání atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha (27. 5. 1942) v rámci operace Anthropoid (*Gabčíkova*, *Kubišova* a *Valčíkova* v Praze v blízkosti dnes již neexistující zatáčky, kde k atentátu došlo), nebo po osobách, které těmto parašutistům pomáhaly. V roce 1948 se v Praze

> objevily ulice *Novákových* (všichni členové této rodiny byli pro pomoc atentátníkům popraveni), *Gorazdova* (po biskupu, který atentátníkům poskytl úkryt), *Lyčkovo náměstí* (lékař Břetislav Lyčka ošetřoval raněného Kubiše), *Čiklova* (duchovní Václav Čikl se o ukryté parašutisty staral), *Zelenky-Hajského* (Jan Zelenka, zvaný Hajský, se také podílel na vyhledávání úkrytů pro parašutisty), *Anny Letenské* (hereččin manžel pomáhal jak atentátníkům, tak i Lyčkovi). V roce 1952 se k tomuto motivačnímu okruhu přidává ještě ulice *Vosmíkových* (rodina libeňského řezníka se starala parašutistům o jídlo) (Kojetínová, 2016, s. 130–131).

Po Sametové revoluci bylo stanoveno jedno z pravidel při změnách v pražské urbanonymii, že „zásadně v žádném případě nemají být přejmenovávána veřejná prostranství, nesoucí jméno po padlých a popravených příslušnících druhého odboje a po obětech nacistického teroru, ať byli jakéhokoli politického přesvědčení“ (Lašťovková et al., 2022, s. 29). Přesto však ve skutečnosti řada těchto osobností spjatých s komunistickou ideologií v 90. letech 20. století z pražského uličního názvosloví zmizela (např. *Julia Fučíka*, *Jožky Jambůrkové* nebo *Jana* Švermy). V různých městech se však přístup k přejmenovávání těchto ulic lišil, proto dodnes v ČR zůstává řada ulic *Fučíkova* (61), *Fučíkova* čtvrť (1) a *Fučíkova stezka* (1), které byly pojmenované po komunistickém odbojáři a spisovateli popraveném nacisty, Juliu Fučíkovi, jehož postava se stala součástí komunistické propagandy. Některé z těchto názvů nepochybně „zachránil“ i fakt, že se jednalo o osoby méně známé, jak to komentoval např. V. Chrást (2015): „To někteří obyvatelé kroměřížských ulic Bedřicha Zelinky nebo Kazimíra Rudého možná ani netuší, že jsou obě pojmenovány po komunistických odbojářích umučených Němci za druhé světové války.“[20] Právě malé povědomí o tom, kdo byl ten, jehož jméno v uličním názvu figuruje, pak stojí za snahou některých obcí tyto informace kolemjdoucím poskytovat formou vysvětlujících cedulí doplňujících název ulice (srov. obr. 1 a 2). Spíše ojediněle se pak v urbanonymech objevuje vedle jména osoby i uvedení její role v odboji (např. *Odbojáře Josefa Fischera*, *Partyzána Košťálka*, *Partyzána Petra*).

[20] Srov. též David, 2014, s. 150.

Obr. 1. Doplňková informační tabulka k ulici *Indusova* v Polné (zdroj: archiv autorky)

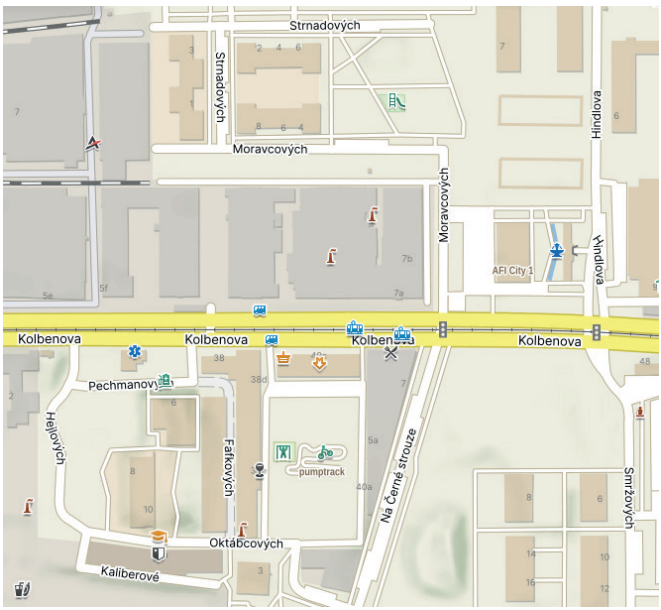
Obr. 2. Doplňková informační tabulka k ulici *Moravcových* v Praze (zdroj: archiv autorky)

Po Sametové revoluci se své rehabilitace i jména ulice dočkal např. popravený předseda vlády Alois Eliáš (ulice *Gen. Eliáše*), členové odbojové skupiny nazývané Tři králové, po nichž byly pojmenovány ulice v Turnově (*Gen. Josefa Balabána*, *Gen. Josefa Mašína* a *Gen. Václava Morávka*)[21] a řada dalších méně známých osob zapojených do „západní“ odbojové činnosti.[22] V Praze-Vysočanech začal

[21] V Praze po nich byly již v roce 1948 pojmenovány tři ulice v Nuslích (*Balabánova*, *Morávkova* a *Mašínova*), ale všechny tři musely být z pražského prostoru odstraněny z politických důvodů v roce 1952 (Kojetínová, 2016, s. 130).

[22] Kojetínová (2016, s. 132) spočítala, že např. v letech 1998–2011 vzniklo v Praze celkem osm nových takto motivovaných uličních pojmenování (*Boženy Jandlové*, *Ginzova*, *Marešova*, *Prokopových*, *Sousedíkova*, *Štochlova*, *Václava Sedláčka* a *Winklerova*). Jedno z posledních, které jsme

dokonce před několika lety vznikat urbanonymický systém (obr. 3) motivovaný jmény jednotlivců i rodin, kteří svou pomoc odboji většinou zaplatili svým životem (např. *Strnadových*, *Smržových*, *Kalberové* nebo *Moravcových* — viz obr. 2).

Obr. 3. Urbanonymický systém motivovaný jmény odbojářů v Praze-Vysočanech (zdroj: mapy.cz)

Vedle domácího odboje je pak v urbanonymii připomínán i ten zahraniční, např. v Praze leží ulice *Jugoslávských partyzánů* a tři nově vybudované ulice v Praze-Letňanech byly v roce 2021 pojmenovány po členech německé protinacistické skupiny Bílá růže (*Schollova*, *Sophie Schollové* a *Kurta Hubera*).[23] Ulice

zaznamenali, je v Praze Kbelích, kde se nachází od roku 2022 *náměstí Františka Strašila*, pojmenované po kbelském rodákovi umučeném nacisty kvůli své odbojové činnosti v roce 1943 (Městská část Praha 19, 2022).

[23] Původní návrh na pojmenování těchto tří ulic zněl: *Sophie Schollové*, *Hanse Scholla* a *22. února* (což je datum, kdy byli v roce 1943 popraveni). Místopisná komise upozornila na problém s pravopisem jmen a „usnesla se doporučit pojmenovat jednu z ulic názvem *Schollových*. Návrh pojmenovat další z ulic názvem *Bílé růže* nenalezl podporu většiny přítomných“ (Zápis z jednání Místopisné komise Rady hlavního města Prahy, 2. 12. 2020). Na dalším jednání komise souhlasila s tím, že podpoří název *Sophie Schollové* a *Schollova*, a doporučila, aby namísto názvu *22. února* navrhla městská část alternativní název tak, aby s nimi tematicky souzněl (Zápis z jednání Místopisné komise Rady hlavního města Prahy, 20. 1. 2021).

Zahraničního odboje v Třebíči pak pravděpodobně odkazuje k československým občanům zapojeným do odbojové činnosti v zahraničí.

4.3 Nacistické válečné zločiny

Odvetou za atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha bylo vyhlazení dvou českých obcí, Lidic (10. 6. 1942) a Ležáků (24. 6. 1942). Jejich jména se pak stala motivací pro vznik celé řady uličních názvů (viz tab. 2).[24] Nejednalo se však přitom vždy pouze o komemoraci, např. v Kladně je jménem *Lidických žen* označeno sídliště složené z „domků postavených za druhé světové války pro německé úředníky a zaměstnance PŽS a Poldiny hutě. Část [lidických] žen, které nacistické vraždění přežily, […] byla po návratu z koncentračního tábora ubytována v těchto domcích“ (Vykouk, 2007, s. 123). Jméno druhé vyhlazené vsi přitom nacházíme v urbanonymii výrazně méně často, což jen podtrhuje fakt, že během komunistického režimu ležela tragédie Ležáků ve stínu Lidic (srov. Bernatt-Reszczyńská, 2019).

Tab. 2. Výskyt urbanonym motivovaných vyhlazenými obcemi Lidice a Ležáky (zdroj: RÚIAN)

Lidice	**Počet urbanonym**
Lidická	174
Lidické náměstí	3
Lidická kolonie	1
Lidická tř.	1
Lidické nábřeží	1
Lidických žen	1
Celkem	181
Ležáky	
Ležáky	5
Ležáků	3
Osady Ležáků	3
Obce Ležáků	1
Obce Ležáky	1
Ležácká	1
Celkem	14

[24] Nezapočítáváme sem ulici *K Lidicím* v Ostravě, která byla pojmenována podle směru k bývalému dolu Lidice.

V obnovených Lidicích nacházíme celý urbanonymický systém odkazující na další podobné masakry (obr. 4). Po vyhlazené české obci Ležáky je v Lidicích pojmenována ulice *Osady Ležáků*. *Oradourská* připomíná francouzskou ves Oradour-sur-Glane, v níž 10. 6. 1944 nacisté vyvraždili šest set čtyřicet tři jejích obyvatel. *Distodomská* odkazuje k řecké obci Distodomo, kterou nacisté vyvraždili ve stejný den, tj. 10. 6. 1944, aby se pomstili za útok partyzánů. Další ulice se nazývá *Marzabottská* podle italské vesnice Marzabotto, která se stala 29. 9. 1944 dějištěm největšího masakru italských civilistů příslušníky SS. *Tokajická* nese jméno po slovenské vsi Tokajík, kde došlo 19. 11. 1944 k masakru místních mužů, o den později byla obec vypálena. Další honorifikační urbanonyma v obci Lidice jsou motivována jmény konkrétních osobností — po zavražděném lidickém faráři byla pojmenována ulice *Josefa Štemberky* a po místním starostovi Františku Hejmovi ulice *Starosty Hejmy*, jména dvou důstojníků československé armády z Lidic nesou ulice *Josefa Horáka* a *Josefa Stříbrného*. Datum vyhlazení obce pak nacházíme v názvu ulice *10. června 1942*.

Obr. 4. Urbanonymický systém v Lidicích motivovaný místy masakrů a jmény obětí (zdroj: mapy.cz)

Jméno ulice *Českomalínská* v Praze je od roku 1951 upomínkou na vyvraždění a vypálení české osady Český Malín ležící na ukrajinské Volyni (13. 7. 1943).[25]

Na samém sklonku války se nacisté na našem území dopustili několika dalších masakrů místních civilních obyvatel v odvetě za údajnou pomoc partyzánům, a to v osadě Ploština nedaleko Valašských Klobúk (19. 4. 1945), v obcích Zákřov

[25] Dodejme, že při příležitosti 4. výročí vypálení Českého Malína byla přejmenována obec Frankštát na Šumpersku na Nový Malín, přestěhovalo se tam i několik přeživších obyvatel z Českého Malína (srov. Hosák & Šrámek, 1970, s. 220). J. David (2016, s. 80) spatřuje v přenesení tohoto pojmenování především funkci symbolickou a honorifikační (oslavnou, memoriální).

(18. 4. 1945), Prlov (23. 4. 1945), Vařákovy Paseky (27. 4. 1945), Přestavlky (1. 5. 1945), Javoříčko na Litovelsku (5. 5. 1945), Leskovice (6. 5. 1945), Konětopy (8. 5. 1945) aj.[26] V současné urbanonymii nacházíme jména ulic odvozená z těchto toponym (např. *Javoříčská*, *Přestavlcká*, *Leskovická*), je ovšem otázkou, zda bylo motivací pro jejich vznik připomenutí tragických událostí, nebo např. poloha apod. Např. ve městě Zlín nacházíme ulici *Prlovská*. Obec Prlov přitom leží asi 20 km od Zlína. Pro naši interpretaci je však klíčové, že o tomto pojmenování rozhodl Městský národní výbor na svém zasedání již 22. 6. 1945, je proto pravděpodobné, že v tomto případě se o komemorativní jméno jedná (Názvoslovník ulic a náměstí). Též ulice *Zákřovská* v Olomouci byla podle M. Tichára (2023, s. 152) pojmenována podle obce Zákřov vzdálené od Olomouce asi 20 km na paměť masakru. Naproti tomu máme v ČR tři ulice jménem *Konětopská*, jedna z nich se nachází v Praze od roku 1971, ale Pražský uličník jako motivaci tohoto jména hromadnou vraždu v Konětopech neuvádí (Lašťovková et al., 2022, s. 273).

Všem válečným obětem jsou věnovány ulice *Obětí nacismu* (1), *Obětí okupace* (1), *Náměstí obětí nacismu* (1) a *Válečných obětí* (1). Vězně nacistického režimu pak honorifikují ulice *Politických vězňů* (22), *Osvobozených politických vězňů* (2), ulice *Politických obětí* (1) apod.[27] I při interpretaci těchto jmen je ovšem třeba jistá obezřetnost, zatímco např. v Olomouci je ulice *Politických vězňů* od roku 1973 (Tichák, 2023, s. 112), v Žatci se jmenuje ulice *Politických vězňů* až od roku 1993 (Holodňáková, 2020, s. 150), je tedy pravděpodobné, že žatecká ulice se na rozdíl od olomoucké nevztahuje k vězňům z období okupace, ale k pozdějším vězňům komunistického režimu (popř. k oběma). Všimněme si také, že se ve starších urbanonymech jedná o připomínku primárně politických vězňů, tedy nikoli vězňů z důvodu rasové persekuce, což odpovídá dobovému komunistickému narativu, který upozaďoval oběti židovského a romského holocaustu.

V české urbanonymii jsou připomínána i místa dvou koncentračních táborů. V Karlových Varech a v Chomutově leží ulice *Buchewaldská*, v Nejdku je ulice *Osvětimská*.[28]

Od roku 2007 máme také v Praze *Wiesenthalovu* ulici nesoucí jméno slavného „lovce nacistů“ Simona Wiesenthala, který zemřel v roce 2005.

---

[26] Nutno říci, že i čeští obyvatelé se bezprostředně po skončení války dopouštěli masakrů Němců v rámci tzv. „divokého odsunu“. Tyto události v současnosti připomínají na několika místech památníky, které se tak staly součástí jazykové krajiny, do uličního názvosloví se však nezapsaly.

[27] Další příklady: *Osvoboz. pol. vězňů* (1), *tř. Osvoboz. polit. vězňů* (1), *Polit. vězňů* (2) nebo *tř. Politických vězňů* (1).

[28] Nejdek přitom sousedí s obcí Nová Role (něm. Neurohlau), kde byl roku 1942 zřízen pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg (Padevět, 2018, s. 20–27).

4.4 Významné bitvy a události

Na mapě ČR leží řada urbanonym motivovaných zahraničními toponymy označujícími místa, kde probíhaly během 2. světové války těžké boje (viz tab. 3). Vedle bitev však byly v urbanonymii připomínány i jiné události, např. tzv. Jaltská konference, která se konala v únoru 1945 — ulice *Jaltská* nacházíme v Praze a v Karlových Varech.

Nejvíce těchto detoponymických urbanonym se vztahuje k působení československých vojáků na východní frontě. Podle ruského města Buzuluk, kde v roce 1943 vznikl 1. československý armádní sbor pod velením generála Ludvíka Svobody a odkud byl vyslán na východní frontu, je u nás pojmenováno jedenáct ulic *Buzulucká*. Další ulice v různých městech ČR nesou jména podle míst bitev, do nichž se zapojili i českoslovenští vojáci, např. podle polské obce Jasło, kde se v lednu 1945 odehrála bitva, v níž se vyznamenalo dělostřelectvo 1. čs. armádního sboru, nebo podle Sokolova na Ukrajině, kde proběhla významná bitva s účastí československých vojáků v březnu 1943.[29] První československý armádní sbor se též podílel na osvobozování Kyjeva během vojenské operace na začátku listopadu 1943. To se pak stalo motivací pro pojmenování ulic *Kijevská* v Českých Budějovicích (Statutární město České Budějovice, 2021), *Kyjevská* v Táboře (Zita, 2010, s. 23) a patrně i některých dalších ulic nazvaných po ukrajinském hlavním městě (nikoli však všech, některá tato urbanonyma jsou starší a odkazují na boje československých legionářů na východní frontě již během 1. světové války). Velmi rozšířená jsou dále urbanonyma odvozená z místního jména polské obce Dukla. V Dukelském průsmyku na polsko-slovenských hranicích probíhala od září do listopadu 1944 tzv. Karpatsko-dukelská operace. Urbanonymický systém podle těchto bitev 2. světové války nacházíme např. v Žamberku, je tvořen ulicemi *Kyjevská*, *Sokolovská* a *Dukelská*, v Kladně pak vytváří systém ulice *Kyjevská*, *Sokolovská* a *Sevastopolská* mezi ulicemi *Míru* a *Vítězná*.

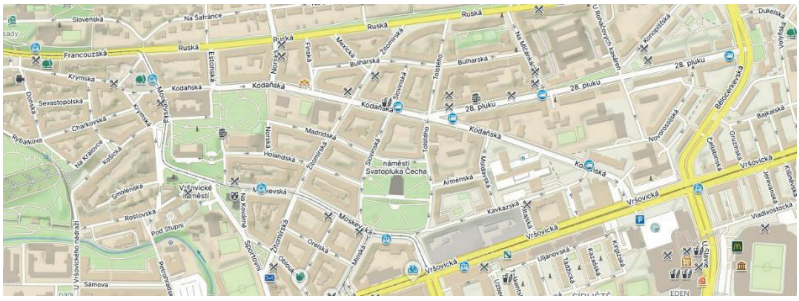
[29] U ulic *Sokolovská* je však situace komplikovanější, a to vzhledem k tomu, že se v ČR nachází obec Sokolov na Karlovarsku. Název tohoto města vznikl překladem původního německého toponyma Falkenau an der Eger (v češtině dříve Falknov nad Ohří), kromě toho však „byla motivačním východiskem nového oikonyma Sokolov také ‚snaha připomínat i bitvu o ukrajinskou obec Sokolovo v době 2. světové války, v níž se vyznamenala čs. vojenská jednotka v SSSR'. S tím korespondovala nejen přítomnost generála Ludvíka Svobody při aktu přejmenování Falknova nad Ohří na Sokolov dne 31. 3. 1948, ale také následné odhalení pomníku ‚Bojovníka od Sokolova' (autor Vendelín Zdrůbecký) v roce 1951" (David, 2011, s. 105–106). J. David (2011, s. 105) se dále domníval, že se v případě Sokolova „jednalo o zřejmou tendenci vytvořit nový mýtus, který by nahradil prvorepublikový, s legionářskou tradicí spojený Zborov". Přímo ve městě Sokolov pak nacházíme ulici *Sokolovská*, která též odkazuje k ukrajinské obci Sokolovo (stejně jako většina ostatních ulic *Sokolovská* v ČR). Patrně jinak je tomu však u ulic *Sokolovská* v obcích v blízkosti této české obce Sokolov (Karlovy Vary, Loket a Staré Sedlo), u nich snad můžeme předpokládat, že mají funkci spíše lokalizační a ukazují směr vzhledem k českému městu. Srov. též Dvořáková, 2023.

Tab. 3. Nejčastější urbanonyma motivovaná místy bitev za 2. světové války (zdroj: RÚIAN)

Urbanonymum	Motivace	Počet
Dukelská, *Dukelská brána*, *Dukelská stezka*, *Dukelská třída*, *Dukelské náměstí*, *Dukelské nám.*, *nábřeží Dukelské*, *Dukel. hrdinů*, *Dukelských hrdinů*, *nábřeží Dukelských hrdinů*, *nám. Dukelských hrdinů*, *náměstí Dukelských hrdinů*, *sídl. Dukelských hrdinů*, *tř. Dukelských hrdinů*, *třída Dukelských hrdinů*, *Dukelských bojovníků*	Dukla (Polsko), Dukelský průsmyk (Polsko, Slovensko) — Karpatsko-dukelská operace v roce 1944	180
Sokolovská, *Sokolovská cesta*, *Sokolovské náměstí*, *nám. Sokolovské*	Sokolovo (Ukrajina) — bitva v březnu 1945 / jiné	95
Jaselská	Jasło (Polsko) — bitva v lednu 1945	32
Kyjevská, *Kijevská*	Kyjev (Ukrajina) — bitva o Kyjev v listopadu 1943 / jiné	19
Krymská	Krym (Ukrajina) — Krymská operace v roce 1944	5
Sevastopolská, *Sevastopolské náměstí*	Sevastopol (Ukrajina) — bitva v letech 1941–1942	5

V Praze-Vršovicích začal krátce po válce vznikat urbanonymický systém, který je dnes patrně nejrozsáhlejší v Praze (obr. 5). Byl věnován připomínce

významných bojišť Rudé armády a jejímu vítězství ve Velké vlastenecké válce. Byly to ulice *Leningradská* (1947–1991), *Stalingradská* (1947–1962, dnes *Žitomírská*), *Sevastopolská* (od roku 1947 dodnes), *Smolenská* (od roku 1947 dodnes), *Rostovská* (od roku 1947 dodnes), *Moskevská* (od roku 1947 dodnes), *Krymská* (od roku 1947 dodnes), *Kavkazská* (od roku 1947 dodnes), *Charkovská* (od roku 1947 dodnes), *Novgorodská* (od roku 1947 dodnes), *Karpatská* (od roku 1947 dodnes) či *Dukelská* (od roku 1947 dodnes) (Ptáčníková, 2021, s. 97).

Obr. 5. Urbanonymický systém v Praze-Vršovicích motivovaný bitvami na východní frontě (zdroj: mapy.cz)

Na tato sovětská toponyma v české urbanonymii můžeme pohlížet i jako na prostředek kolonizace našeho prostoru, jako na „toponymický newspeak a vytváření tzv. státní krajiny“ (David, 2011, s. 42). Fungovala též jako prostředek manipulace s historickou pamětí, např. v celém rozsáhlém urbanonymickém systému v pražských Vršovicích se nevyskytovala „města na Zakarpatské Ukrajině, snad aby to nevytvářelo nežádoucí připomínku na ‚dobrovolné‘ odstoupení bývalé Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu v červnu 1945“ (Martínek, 2022, s. 287). Přesto však po pádu komunismu detoponymická urbanonyma povětšinou nebyla odstraňována a ani v současnosti k tomu není přílišná vůle, a to většinou ani shora (ze strany městských zastupitelstev),[30] ani zdola (ze strany obyvatel, pro které by změna představovala administrativní zátěž).[31]

4.5 Armáda a vojáci

V uličním názvosloví měst v ČR se objevují ulice věnované armádě jako celku,[32] např. *Československé armády* (41), *Čs. armády* (38) nebo *Čsl. armády* (31), i jejím složkám, např. *Československých tankistů* (1) či *Čs. tankistů* (1),[33] popř. i jednotlivým (historickým) jednotkám — *1. československého armádního sboru* (1) a *Obrněné brigády* (1).

Bezprostředně po válce se z vděčnosti za osvobození začala objevovat urbanonyma *Rudé armády*, *Krasnoarmejců*, *Sovětských tankistů* apod. Ta pak byla např. v Praze po Sametové revoluci odstraněna,[34] v jiných obcích v ČR však stále nacházíme ulice *Rudé armády* (32), *třídu Rudé armády* (1), *nám. Rudé*

---

[30] Srov. např. Zápis ze dne 23.03.2022 z jednání Místopisné komise Rady hlavního města Prahy, která je poradním orgánem v oblasti pražských urbanonym: „Na úvod diskuse k návrhu na přejmenování *Moskevské* a dalších ulic, které nesou zejména zeměpisné názvy podal Ing. Peterka stručnou informaci o vývoji skupiny názvů vztahujících se k někdejšímu Sovětskému svazu. Na konci roku 1989 jich bylo okolo šedesáti, na začátku devadesátých let byl jejich počet asi padesát a po rozpadu Sovětského svazu se z mnoha, kdysi sovětských názvů, staly neruské, většinou zeměpisné názvy, jako např.: *Arménská*, *Kazašská*, *Bajkonurská*, *Kirgizská*, *Uzbecká* a další. Zbývajících asi čtyřicet názvů se vztahuje k Rusku a jsou to většinou názvy zeměpisné jako *Amurská*, *Altajská*, *Bajkalská* a další. V diskusi, která následovala, převládal názor, že by se tyto názvy odstraňovat neměly. Takový byl i závěr diskuse k návrhu na přejmenování *Moskevské* a dalších zeměpisných názvů.“

[31] Srov. Dvořáková, 2025.

[32] Další příklady: *nám. Československé armády* (2), *náměstí Československé armády* (1), *nám. Čs. armády* (1), *nám. Čsl. armády* (2), *sad Československé armády* (1), *tř. Čs. armády* (1), *Třída Československé armády* (1), *Třída Čs. armády* (1), *Třída Čsl. armády* (1), *Čs. armádního sboru* (1).

[33] Máme i ulice *Československých letců* (1), *Čs. letců* (1), *Čsl. letců* (2), ty však patrně odkazují spíše k účasti československých letců v jednotkách RAF za 2. světové války, stejně jako ulice *Letců R. A. F.* v Nymburce.

[34] Např. v Žatci byla ulice *Rudé armády* (od r. 1946) přejmenována v roce 1993 na ulici *Osvoboditelů* (Holodňáková, 2020, s. 141). Místo jedné složky tak byl vzdán hold obecně všem, kteří se na osvobození podíleli.

armády (1) a *náměstí Rudé armády* (1) aj.[35] Příznačné přitom je, že další armády, které se na osvobozování naší země podílely, stojí v urbanonymii v pozadí, srov. např. *2. polské armády* (2)[36] a *Americké armády* (1). Rumunská královská armáda, která se významně zapojila do bojů, u nás dokonce nemá ulici žádnou. Vedle toho v současnosti v ČR nacházíme též ulice označené obecně jako *Osvoboditelů* (15) a *Spojenců* (7).[37]

Bojovníkům, kteří zahynuli, jsou věnovány ulice *Padlých hrdinů* (4) a *Válečných hrdinů* (1). V České Lípě leží ulice *Válečných zajatců* (1) a v obci Louka u Litvínova je ulice *Ruských zajatců* (1).

Jak uvádí Ptáčníková (2021, s. 97): „Kromě Stalina se v poválečné pražské urbanonymii oslavovali též jeho důstojníci. Byly po nich pojmenovány ulice *Žukovova* (1946–1962), *Koněvova* (od roku 1946 dodnes) a *Rybalkova* (od roku 1946 dodnes). O něco později k nim přibyla ještě *Jeremenkova* (od roku 1952 dodnes).“ Zatímco *Koněvova* ulice v Praze byla za velkého mediálního zájmu v roce 2023 přejmenována na *Hartigovu*, v jiných obcích o takovém kroku v současnosti neuvažují (viz detailně Dvořáková, 2025). V ČR tedy stále máme ulice *Koněvova* (10) a *Maršála Koněva* (4), *Jeremenkova* (8), *Maršála Žukova* (2) aj. Z českých armádních velitelů se nejčastěji objevuje jméno Ludvíka Svobody, velitele 1. československého armádního sboru, po válce ministra obrany a v letech 1968–1975 prezidenta Československa, např. *Generála Svobody* (11) či *Arm. gen. L. Svobody* (1).[38]

---

[35] Z polské urbanonymie byly *ul. Armii Czerwonej* odstraňovány s tímto odůvodněním: „Obecność Armii Czerwonej w Polsce po roku 1944 uniemożliwiła odbudowę niepodległego Państwa Polskiego. Zajęcie ziem polskich przez Armię Czerwoną zapoczątkowało zarazem nowy okres martyrologii narodu polskiego, zaznaczony setkami tysięcy pomordowanych, więzionych i wysyłanych do obozów koncentracyjnych na terenie Polski i ZSRR. W całym kraju Armia Czerwona zaznaczyła swój szlak licznymi przejawami gwałtu i bezprawia, dotykającymi także obywateli polskich, a ziemie polskie stały się przedmiotem rabunku i dewastacji, dokonywanych przez wyspecjalizowane oddziały sowieckie, wywożące dobra ruchome i elementy infrastruktury do ZSRR. W 1946 r. Armia Czerwona została przemianowana na Armię Sowiecką. Jej garnizony w Polsce były elementem utrzymywania w Polsce systemu komunistycznego zniewolenia. Jednostki sowieckie (rosyjskie) opuściły Polskę dopiero w roku 1993.“ (Instytut Pamięci Narodowej, https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/39770,ul-Armii-Czerwonej.html).

[36] Nutno říci, že z polské urbanonymie byly ulice oslavující 2. polskou armádu (*ul. 2 Armii Wojska Polskiego*, *ul. 2 AWP*, *ul. II Armii Wojska Polskiego*, *ul. II AWP*) kvůli ideologické zatíženosti odstraněny, respektive Instytut Pamięci Narodowej navrhl jejich přejmenování tak, aby nepřipomínaly tuto armádu jako celek, ale vojáky, např. *ul. Żołnierzy 2 Armii Wojska Polskiego* (https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/40386,ul-2-Armii-Wojska-Polskiego.html).

[37] Další příklady: *nám. Osvoboditelů* (1), *náměstí Osvoboditelů* (3), *třída Osvoboditelů* (1), *Spojenecká* (2), *Spojenecké náměstí* (1) nebo *Spojeneckých letců* (1).

[38] Další příklady: *Gen. L. Svobody* (2), *gen. Ludvíka Svobody* (1), *gen. Svobody* (3), *Gen. Svobody* (20), *generála Svobody* (2), *L. Svobody* (4), *Ludvíka Svobody* (2). Jak uvádí J. David (2022, s. 32): „Z dalších prezidentů komunistického období (Antonín Novotný, Ludvík Svoboda, Gustáv

Vedle armádních velitelů jsou v uličním názvosloví připomínáni i někteří vojáci. Za minulého režimu zvláště Otakar Jaroš,[39] který byl jako první cizinec ve 2. světové válce vyznamenán titulem hrdiny Sovětského svazu, a slovenský důstojník a partyzánský velitel slovenského původu Ján Nálepka.[40] Své místo v české urbanonymii mají přirozeně i vojáci, kteří padli při osvobozování (např. *Indusova* v Polné — viz obr. 1).[41] V roce 1952 bylo v nové zástavbě v Ostravě–Zábřehu pojmenováno dvacet šest ulic po padlých obráncích Stalingradu (např. *Čujkovova*, *Gerasimova*, *Rodimcevova* aj.).[42] Tento urbanonymický systém byl ponechán dodnes (obr. 6). Nachází se tu i poslední ulice *Krasnoarmejců* (ostatní byly po revoluci přejmenovány). Důvodem pro zachování tohoto systému byla údajně především administrativní náročnost takové změny (srov. David, 2014, s. 150).

Po pádu komunismu došlo ke společenské rehabilitaci vojáků, kteří se účastnili bojů na západní frontě, zejména pak letců RAF, kteří byli po válce mnohdy pronásledováni komunistickým režimem a vězněni. V Praze-Černém mostě byl dokonce vytvořen urbanonymický systém tvořený dvaceti sedmi jmény československých

---

Husák) se pouze jméno Ludvíka Svobody objevuje v uličních názvech. Důvodem této výjimky je okolnost, že jako hrdina a reprezentant východního protinacistického odboje a velitel československé jednotky v Sovětském svazu byl uličními názvy oslavován již těsně po válce a řada těchto jmen přežila i jeho nucený odchod do ústraní v padesátých letech."

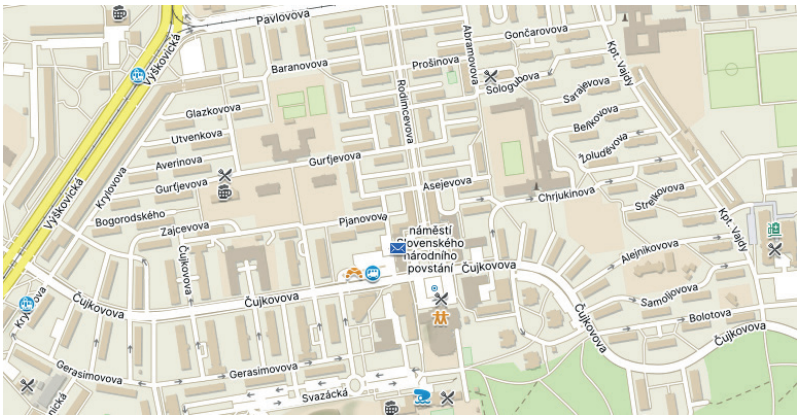
[39] Příklady: *Kapitána Jaroše* (10), *Kpt. Jaroše* (74), *Kpt. O. Jaroše* (1), *kpt. Otakara Jaroše* (1), *Nábř. Kpt. Jaroše* (1), *nábřeží Kapitána Jaroše* (1), *Otakara Jaroše* (2), *sad Kpt. Jaroše* (1) nebo *třída Kpt. Jaroše* (1).

[40] Příklady: *Kpt. Nálepky* (24), *Kapitána Nálepky* (5), *nábř. Kpt. Nálepky* (1), *Jana Nálepky* (1), *Jána Nálepky* (2), *Nálepkova* (5), *Nálepkovo náměstí* (1) či *Za ulicí kpt. Nálepky* (1). Ulice pojmenované po obou těchto vojácích nacházíme např. v Přerově, vedle nich jsou pak ulice se jmény vojáků účastnících se bojů na západní frontě (*Por. Vodičky* nebo *třída Gen. Janouška*), čímž vznikl unikátní urbanonymický systém sdružující československé vojáky bez ohledu na to, kde bojovali.

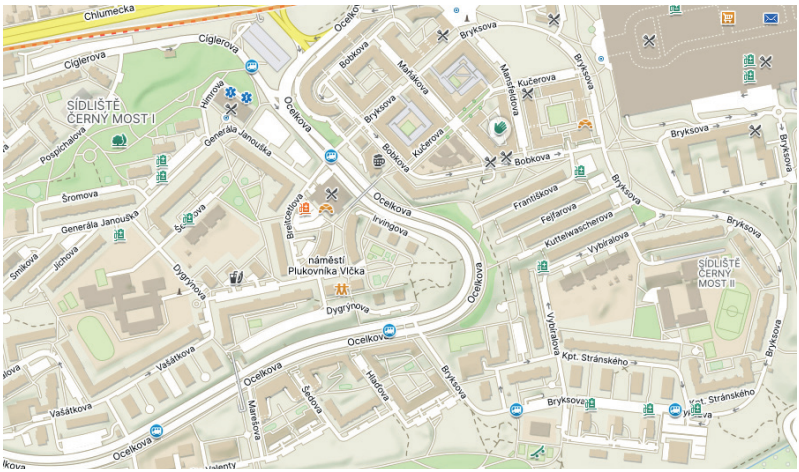
[41] V Praze však nastala i poněkud absurdní situace, kdy byla jedna ulice v roce 1974 mylně pojmenována po padlém rudoarmějci, který neexistoval (*Bakurinova*). Jak zjistil historik V. Pomortzeff (2018), žádné ruské zdroje nikoho toho jména nezmiňují, patrně se jednalo o mylné čtení psanou azbukou zapsaného jména vojáka Vasilije Ivanoviče Polosina, který opravdu zahynul. Srov. Zápis z jednání Místopisné komise Rady hlavního města Prahy (19. 2. 2020): „Doc. Ledvinka navazuje na jednání z minulé schůzky o podnětu pana Pomortzeffa k řešení problematického pojmenování ulice Bakurinovy. Přítomní souhlasí s panem doc. Ledvinkou v tom, že studie pana Pomortzeffa je natolik věrohodná, že by komise měla vyvinout iniciativu k nápravě situace, kdy je pražská ulice pojmenovaná po ‚neexistujícím rudoarmějci', resp. jde o neodpovídající přepis jména. Cestu k nápravě bude komise hledat ve spolupráci s městskou částí Praha-Dolní Počernice a Vojenským historickým ústavem, který odbor ZIO osloví i s ohledem na umístění pomníku se jmény padlých v daném místě." Nutno však říci, že ulici *Bakurinova* nacházíme na mapě stále, k žádné změně, která by tento fakt reflektovala, nedošlo (viz též Lašťovková et al., 2022, s. 74).

[42] Z polské urbanonymie byly *ul. Bohaterów Stalingradu* či *ul. Obrońców Stalingradu* na doporučení Instytutu Pamięci Narodowej odstraněny s odůvodněním, že je to „jedną z form gloryfikacji Związku Sowieckiego i Armii Czerwonej — przedstawianej w propagandzie komunistycznej jako siła wyzwolicielska" (https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/36809,ul-Bohaterow-Stalingradu.html).

letců (obr. 7), např. *náměstí Plukovníka Vlčka*, ulice *Generála Janouška*, *Ocelkova*, *Irvingova* atd.[43]

Obr. 6. Urbanonymický systém v Ostravě motivovaný padlými sovětskými vojáky (zdroj: mapy.cz)

Obr. 7. Urbanonymický systém motivovaný jmény československých letců RAF v Praze na Černém Mostě (zdroj: mapy.cz)

[43] „Původně byly ulice na sídlišti Černý Most II., které bylo stavěno přibližně v letech 1985–1992, pojmenovány podle zahraničních komunistických funkcionářů, především z bývalého SSSR (např. *Pjatnického*, *Vozněsenského* nebo *Kuzněcovova*). Ale ještě před tím, než byly ulice označeny tabulkami s původně schválenými jmény, došlo v roce 1991 v souvislosti s politickými změnami po listopadu 1989 k jejich přejmenování po čs. letcích a stíhačích, působících za 2. světové války v zahraničním odboji, především ve Velké Británii (RAF) a ve Francii“ (Městská část Praha 14, b.d.).

Vidíme, že příjmení vojáků a velitelů někdy stojí ve jménu ulice sama (např. v Praze *Anderleho*), jindy jsou doplněna i rodným jménem, popř. hodností (např. ve Vyškově *Plk. Lea Anderleho*).

5. SHRNUTÍ

V roce 2025 uplyne osmdesát let od konce 2. světové války. Toto výročí nás přimělo k zamyšlení se nad tím, jak jsou válečné události připomínány v uličním názvosloví v dnešní České republice. Vyšli jsme přitom z více než 86 000 názvů ulic uvedených v oficiálním číselníku ulic RÚIAN.

První honorifikační a komemorativní urbanonyma se objevila bezprostředně po válce, ale jak jsme si ukázali, jedná se o motivační okruh, který je dodnes při volbě nových jmen ulic a veřejných prostranství využíván. Jména ulic přitom v některých případech nestojí samostatně, ale vytvářejí větší celky (urbanonymické systémy). Odráží se v nich přitom velmi výrazně dobový ideologický postoj (srov. např. systém podle padlých sovětských vojáků vybudovaný v 50. letech 20. století v Ostravě a podle československých pilotů v RAF v 90. letech 20. století v Praze). V uličním názvosloví se nám též zcela přirozeně prolíná historie úzce lokální s historií světovou.

Na základě analýzy jsme sledovaná „válečná“ urbanonyma rozčlenili do několika motivačně-sémantických okruhů (abstraktní pojmy a data, odboj, nacistické válečné zločiny, významné bitvy, armáda a vojáci), které jsme popsali a ilustrovali řadou dokladů. Na tento bohatý materiál by přitom bylo přirozeně možné pohlížet i z jiných hledisek. Budoucí výzkum by se mohl zaměřit např. na výzkumné otázky týkající se lokální distribuce takto motivovaných urbanonym (např. velká města vs. menší obce), či distribuce ideologické (např. urbanonyma odkazující k sovětským osobnostem, bojům Rudé armády, komunistickému odboji vs. urbanonyma vztahující se k Západu). Cenná zjištění by mohl přinést přístup kvantitativní či diachronní (zaměřený např. na proměny tohoto druhu urbanonym ve vybraném městě),[44] popř. zaměřený sociologicky (např. na (ne)ochotu k přejmenování ideologicky zatížených urbanonym v rámci dekomunizace a derusifikace našeho prostoru) apod.

Spolu s M. Ptáčníkovou (2021, s. 91–120) můžeme říci, že tyto uliční názvy spoluvytvářejí obraz českého města jako města trpícího, bojujícího, ale i města vděčného svým osvoboditelům, loajálního a oslavujícího mír.

[44] Srov. např. Leszkowicz (2023) na příkladu válečných urbanonym ve Varšavě.

LITERATURA

Běhalová, Š., Fürbach, F., Körnerová Chládková, M., & Langerová, S. (2018). *Jindřichohradecký uličník* [Street names in Jindřichův Hradec] (2. vyd.). Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka.

Bernatt-Reszczyńská, M. (2019, 29. června). Ležáky: roky opomíjený příběh velké tragédie [Ležáky: the story of a great tragedy neglected for years]. *Magazín Paměti národa.* https://magazin.pametnaroda.cz/udalosti/lezaky-roky-opomijeny-pribeh-velke-tragedie

Burian, L. (2021). *Mělnický uličník* [Street names in Mělník]. Mělník: Mělnický osvětový a okrašlovací spolek.

Cironis, P. (2003). *Rokycanský uličník* [Street names in Rokycany]. Rokycany: Státní okresní archiv Rokycany.

David, J. (2011). *Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie* [Smrdov, Brežněves and Rychlonožka Street. Chapters from modern Czech toponymy]. Praha: Academia.

David, J. (2016). Přesouvání paměti místa prostřednictvím toponymie — na příkladu města Most [Transfer of place memories via toponymy — The case of the city Most]. In J. David (ed.), *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst* (s. 78–86). Ostrava: Filozofická fakulta, Ostravská univerzita.

David, J. (2017). Politická onomastika [Political onomastics]. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovnik/POLITICKÁ ONOMASTIKA

David, J. (2019). Delimitative function of place names in the linguistic landscape — as illustrated with examples from the cities of Prague and Ostrava (Czech Republic). *Linguistica Brunensia*, *67*(1), 5–14. https://doi.org/10.5817/LB2019-1-1

David, J. (2022). Stalingrad a Hitlerine — vlastní jména v soukolí dějin [Stalingrad and Hitlerine — proper names in the wheel of history]. In J. David, T. Klemensová, M. Místecký a kol. (eds.), *Od etymologie ke krajině: onomastika pro 21. století* (s. 219–235). Brno: Host.

David, J. & Mácha, P. (2014). *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví* [Place names — memory, identity, cultural heritage]. Ostrava: Ostravská univerzita.

David, J., Klemensová, T., & Davidová Glogarová, J. (2022). Urbanonyma pohledem onomastiky přelomu 20. a 21. století [Urbanonyms from the perspective of onomastics at the turn of the 20th and 21st centuries]. In J. Hrdina & K. Jíšková (eds.), *Od Velkého tržiště k náměstí Jana Palacha. Názvosloví veřejných prostranství ve městech střední Evropy* (s. 23–37). Praha: Archiv hlavního města Prahy.

Dittmann, R. (2013). Český jazyk za protektorátu 1939–1945 [Czech language during Protectorate 1939–1945]. In R. Dittmann & O. Uličný (eds.), *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny* (s. 126–147). Olomouc: FF UPOL.

Dvořáková, Ž. (2023). Ukraine and Ukrainian toponyms in Czech urbanonymy. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*, *100*, 111–125. https://doi.org/10.35433/philology.2(100).2023.111-125

Dvořáková, Ž. (2025). Koněvova Street: A case study on the Decommunisation and Derussification of Czech urbanonymy. *Onoma*, *60, 69–96. https://doi.org/10.34158/ONOMA.60/2025/5*

Eisner, D. & Hergesell, J. (eds.). (2020). *Čelákovický uličník. I., Katastrální území Čelákovice* [Street names in Čelákovice I., Cadastre of Čelákovice]. Čelákovice: Městské muzeum v Čelákovicích.

Eisner, D. & Hergesell, J. (eds.). (2021). *Čelákovický uličník. II., Záluží, Sedlčánky a Císařská Kuchyně* [Street names in Čelákovice II., Záluží, Sedlčánky and Císařská Kuchyně]. Čelákovice: Městské muzeum v Čelákovicích.

Fantová, K. (2019). *Plzeňský uličník: pročpa se takle menujou?* [Street names in Plzeň: why is it called like that?]. Plzeň: Starý most.

Flodrová, M. (2009). *Názvy brněnských ulic, náměstí a jiných veřejných prostranství v proměnách času* [Names of streets, squares and other public spaces in Brno in the changes of time]. Brno: nakladatelství Šimon Ryšavý.

Garkisch, M. (2003). *Berounský uličník: jak šel čas berounskými uličkami* [Street names in Beroun: how time passed through the streets of Beroun]. Beroun: Nakladatelství MH.

Holodňáková, R. (2020). *S uličnicí po Žatci. Ulice města Žatce* [With a book about streets around Žatec. Streets of town Žatec]. Žatec: Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci.

Horáková, H. (1992). *Ulicemi Jičína* [Streets of Jičín]. Jičín: Okresní muzeum a galerie — Spolek občanů a přátel města Jičína.

Hosák, L. & Šrámek, R. (1970). *Místní jména Na Moravě a ve Slezsku*, *A–L* [Place names in Moravia and Silesia, A–L]. Praha: Academia.

Hostek, J. (2018). *Vlašimský uličník* [Street names in Vlašim]. Vlašim: Město Vlašim.

Chrást, V. (2015, 30. prosince). Svazarmovská, Pionýrská, Fučíka. Názvy ulic se kvůli byrokracii nezmění [Svazarmovská, Pionýrská, Fučíka. Street names will not change due to the bureaucracy]. *idnes.cz*. https://www.idnes.cz/zlin/zpravy/mesta-ve-zlinskem-kraji-nemeni-komunisticke-nazvy-ulic.A151230_2215060_zlin-zpravy_ppr

Instytut Pamięci Narodowej. (b.d.). *Nazwy do zmiany*. https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany

Internetová encyklopedie dějin Brna [Internet encyclopedia of Brno history] (b.d.). https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=ulice

Knapíková, J. & Kravar, Z. (2017). *Opavský uličník: historie a současnost ulic a náměstí* [Street names in Opava: history and present of streets nad squares]. Opava: Statutární město Opava — Zemský archiv v Opavě.

Knappová, M. (1996). Urbanonymie a její vývojové tendence v českých, zvláště pražských proměnách [Urbanonymy and its development tendencies in the Czech, especially Prague, transformations]. In P. Odaloš & M. Majtán (eds.), *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti* (s. 153–157). Banská Bystrica–Bratislava: Pedagogická fakulta UMB; Fakulta humanitných vied UMB — Jazykovedný ústav Ľ.Štúra SAV.

Kohout, J. (2013). *Mladovožický uličník, aneb Jak ulice k názvu přišly* [Street names in Mladá Vožice or How the streets got their names]. Mladá Vožice: Město Mladá Vožice.

Kojetínová, M. (2016). Honorifikační urbanonyma a jejich úloha při formování poválečné urbanonymie (na příkladu Prahy) [Honorific urbanonyms and their role in the formation of post-war urbanonymy (on the example of Prague)]. *Acta onomastica*, *56*, 124–139.

Kolařík, J. (2010). *Luhačovický uličník, aneb Průvodce (nejen) po názvech ulic města* [Street names in Luhačovice or A guide (not only) to the names of the city's streets]. Luhačovice: MěDK Elektra.

Kovář, D. & Koblasa, P. (2005). *Ulicemi města Českých Budějovic: názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes* [Through the streets of České Budějovice: names of public spaces in České Budějovice in the past and today] (2 vyd.). České Budějovice: Veduta.

Kubíček, A. et al. (2008). *Úpický uličník, aneb Proměny názvů ulic* [Street names in Úpice or Changes of street names]. Úpice: Městské muzeum a galerie Julie W. Mezerové.

Landry, R. & Bourhis, R. (1997). Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality. An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, *16*, 23–49.

Lašťovková B., Lašťovka M., Jíšová, K., Tříkač, J., & Ledvinka, V. (2022). *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství* [Prague streets. Encyclopedia of the names of Prague's public spaces]. Praha: Academia.

Leszkowicz, T. (2023). Między Aleją Świerczewskiego a Mostem Grota. Druga wojna światowa w polityce pamięci historycznej PRL na przykładzie warszawskiego nazewnictwa miejskiego [Between Świerczewskiego Avenue and Grota Bridge. World War II in the politics of memory

of the People's Republic of Poland on the example of the urban naming in Warsaw]. *Prace i Studia Geograficzne*, *68*(4), 133–147. https://doi.org/10.48128/pisg/2023-68.4-09

Lopaur, M. (2012). *Žďárský uličník: průvodce životem starého Žďáru. I, Město Žďár* [Street names in Žďár: a guide to life in old Žďár I., City of Žďár]. Žďár nad Sázavou: Město Žďár nad Sázavou.

Mahdalová, K. (2022, 8. května). Jak se Česko osvobozovalo od nacismu, poznáte dodnes podle názvů ulic [You can still see how Czechia was liberated from Nazism by the names of the streets]. *Seznam Zprávy*. https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-jak-se-cesko-osvobozovalo-od-nacismu-poznate-to-dodnes-podle-nazvu-ulic-201419

Martínek, J. (2022). Cizinci na mapě Prahy aneb zahraniční osobnosti a lokality v pražské urbanonymii [Foreigners on the map of Prague or foreign personalities and localities in Prague urbanonymy]. In J. Hrdina & K. Jíšová (eds.), *Od Velkého tržiště k náměstí Jana Palacha. Názvosloví veřejných prostranství ve městech střední Evropy* (s. 283–314). Praha: Archiv hlavního města Prahy.

Městecká, S. (2008). *Boleslavský uličník* [Street names in Boleslav] (3. vyd.). Mladá Boleslav: Muzeum Mladoboleslavska.

Městská část Praha 14. (b.d.) *Letci v názvech ulic* [Pilots in street names]. https://www.praha14.cz/zivot-na-praze-14/uvod-o-praze-14/letci-v-nazvech-ulic-cerneho-mostu/

Městská část Praha 19. (2022, 16. února). *Náměstí Františka Strašila* [František Strašil Square]. https://praha19.cz/namesti-frantiska-strasila/

Padevět, J. (2018). *Za dráty. Tábory z období 1938–1945 na území dnešní České republiky* [Behind the wires. Camps from the period 1938–1945 in the territory of today's Czech Republic]. Praha: Academia.

Patrovská, Z. (1999). *Ulicemi města Loun* [Though the streets of Louny] (2. vyd.). Louny: Státní okresní archiv Louny — Městský úřad Louny.

Pomortzeff, V. (2018). *Pražská ulice nese jméno po neexistujícím rudoarmějci* [Prague street named after non-existing Red Army soldier]. https://pomortzeff.com/cz/bakurin

Ptáčníková, M. (2021). *Mezi Stalinovou třídou a Husákovým tichem. Kapitoly z pražské toponymie* [Between Stalin's Street and Husák's Silence. Chapters from Prague toponymy]. Praha: Academia.

Rose-Redwood, R., Alderman, D., & Azaryahu, M. (2017). The urban streetscape as political cosmos. In R. Rose-Redwood, D. Alderman & M. Azaryahu (eds.), *The Political Life of Urban Streetscapes* (s. 1–24). Abingdon: Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.4324/9781315554464-1

Řehounek, J. (2020). *Nymburský „uličník": průvodce ulicemi, jejich osudy, historií, původem názvů v královském městě Nymburce* [Street names in Nymburk: a guide to the streets, their fates, history, and the origin of names in the royal city of Nymburk]. Nymburk: Kaplanka.

Skalošová, R. & Čiháková, K. (2022). *Říčanský uličník: průvodce městem a přírodou pro malé i velké* [Street names in Říčany: a city and nature guide for young and old]. Říčany: Muzeum Říčany.

Spáčil, V. (1992). *Průvodce olomouckými ulicemi* [Guide to the streets of Olomouc]. Praha: Danal.

Statutární město České Budějovice (2021, 14. prosince). *Názvy budějovických ulic* [Names of streets in České Budějovice]. https://www.c-budejovice.cz/nazvy-budejovickych-ulic-0

Stehlík, M. (2001). *Dačický uličník: o dačických ulicích* [Street names in Dačice: About streets in Dačice]. Dačice: Krasohled — Městské muzeum Dačice.

Šťastný, J. (2011). *Uličník Mimoně: ulice, náměstí, mosty a další veřejná prostranství v Mimoni* [Street names in Mimoň: streets, squares, bridges and other public spaces in Mimoň]. Mimoň: Gymnázium Mimoň.

Tichák, M. (2023). *Nový lexikon olomouckých ulic* [New lexicon of Olomouc streets]. Olomouc: Burian a Tichák.

Velčovský, V. (2016). *Čeština pod hákovým křížem* [Czech language under swastika]. Praha: Karolinum.

Vlk, F. (2012). *Moravskobudějovický uličník* [Street names in Moravské Budějovice]. Moravské Budějovice: Muzejní spolek Moravské Budějovice.
Vykouk, J. (2007). *Kladenský uličník aneb Průvodce jmény ulic v Kladně* [Street names in Kladno or A guide to street names in Kladno]. Kladno: Sládečkovo vlastivědné muzeum.
Zápisy z jednání Místopisné komise Rady HMP [Minutes of the meeting of the Topographic Commission of the City Council of Prague]. https://praha.eu/zapisy-z-jednani-komisi
Zawadka, A. (2022). Proces dekomunizacji „wojskowych" nazw ulic po 2016 roku na wybranych przykładach [Changing street names as part of the post 2016 decommunization process — selected examples]. *Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Pilsudskiego*, *17*, s. 189–201. https://doi.org/10.5281/zenodo.6805173
Zita, S. (2010). *Historie v ulicích Tábora — táborské ulice v historii* [History in the streets of Tábor — Tábor streets in history]. Tábor: Ing. Václav Šedivý — nakladatelství OSSIS.

SUMMARY

THE CZECH ONYMIC LANDSCAPE AND THE MEMORY OF WORLD WAR II IN URBANONYMY

An integral part of the urban onymic landscape are various monuments, commemorative plaques, and Stolpersteine with the names of martyred, executed, or fallen persons. In addition, the names of streets and public spaces also commemorate WWII. This study will focus on these urbanonyms associated with war events and will be based on the official online list of street names, which is managed by the Czech Land Survey and Cadastral Office. These urbanonyms can be divided according to motivation: those devoted to the resistance and its participants (e.g. *Pražského povstání* 'Prague Uprising', *Gabčíkova*), Nazi crimes (e.g. *Lidická* > massacred inhabitants of the village of Lidice), places of important battles (e.g. *Sokolovská* > Sokolovo), politicians, military commanders, and ordinary soldiers (e.g. *náměstí Winstona Churchilla*), key dates (*8. května* '8 May'), abstract ideas (e.g. *Vítězství* 'Victory'), etc. They reflect the time of their creation and the contemporary ideological view on events, which is also related to the later re-evaluation of some names (e.g. the renaming of *Koněvova* Street in 2023).

Keywords: onymic landscape, urbanonyms, street names, WWII

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.13
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

EDYTA GROTEK
edyta.grotek@umk.pl
ORCID: 0000-0001-8717-3139
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Toruń, Polska

MARCIN MICHOŃ
marcin.michon@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0002-5670-9559
Uniwersytet Łódzki
Łódź, Polska

IZABELA OLSZEWSKA
izabela.olszewska@ug.edu.pl
ORCID: 0000-0001-9150-0980
Uniwersytet Gdański
Gdańsk, Polska

KATEGORIA PAMIĘCI DIALOGICZNEJ W PLATEONIMII

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest wprowadzenie kategorii pamięci dialogicznej zaproponowanej przez Myszkę (2022), opierającej się na definicji Assmann (2014), do badań nad językowym wymiarem przestrzeni. Zadaniem tekstu jest pokazanie możliwości onomastycznego badania symboliki pamięciowej w przestrzeni urbanistycznej (por. Rutkowski, Skowronek, 2020).
Praca skupia się na kreowaniu przez społeczeństwo przestrzeni poprzez język, w szczególności na takich działaniach, które sięgają po zasoby pamięci odbiegające od głównego nurtu upamiętniania narodowego, po tzw. pamięć dialogiczną.
Zdefiniowaną kategorię pamięci dialogicznej zbadaliśmy na 9043 rekordach w trzech różnych przestrzeniach miejskich: w Toruniu, Łodzi i Warszawie. Dla każdej z nich przyjęliśmy inne założenia pamięci dialogicznej: jako identyfikację kulturowo-etniczno-religijną, historyczno-polityczną i wielokulturową (niepolskości), wybierając je z perspektywy powojennej jako te, które w różnych aspektach mogą uchodzić za „niewygodne" części tożsamości tych przestrzeni. W przypadku Torunia pytamy o ważne dla historii miasta upamiętnienie osób pochodzenia pruskiego, w Warszawie szukamy śladów żydowskiej historii miasta, w Łodzi natomiast analizujemy wspomnienia lokalnej społeczności wieloetnicznej.
Uwzględnienie kategorii pamięci dialogicznej jest ważne w refleksji nad rolą języka w przestrzeni miejskiej i pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy współdzielona niegdyś fizycznie przestrzeń miejska jest dziś (nadal) współdzieloną przestrzenią pamięci oraz ile miejsca w kreowanym otoczeniu poświęcamy dziś upamiętnieniu. Celem badania było ponadto określenie wiązki cech pożądanych przez pamięć kolektywną jako kryterium dostępu językowej tożsamości miasta.

Słowa tematyczne: plateonimia, pamięć zbiorowa, tożsamość miasta, dialog pamięci

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. UWAGI WSTĘPNE

Nasz artykuł rozumiemy jako przyczynek do uprawianych szeroko w językoznawstwie (ale i interdyscyplinarnie) badań nad pamięcią zbiorową. Nawiązuje on do naszej niemieckojęzycznej publikacji (por. Grotek, Michoń, Olszewska, 2024), w której zajmujemy się urbanonimami jako nośnikami pamięci zbiorowej w przestrzeniach historycznie (po)dzielonych. Zbadany tam materiał wykazał potencjał dialogiczności pamiętania i upamiętniania w niehomogenicznych wspólnotach językowych. Wyniki tych analiz skłoniły nas do głębszego zajęcia się pamięcią dialogiczną jako kategorią o nieostrych, ale możliwych do określenia granicach, co w niniejszym artykule staramy się uczynić. Jednocześnie doprecyzowujemy tutaj zawarty u Myszki (2022) opis pamięci zbiorowej jako kategorii w urbanonimii. Tekst wpisuje się w nurt dyskursywnego podejścia do badań onomastycznych (np. Rutkowski i Skowronek, 2020; Rutkowski, 2024) i szeroko pojętych językoznawczych badań pamięciologicznych. Wprowadzamy do tych badań kategorię pamięci dialogicznej, którą opieramy na definicji Assmann (2014), rozszerzamy rozumienie dialogiczności i precyzujemy ją jako kategorię właśnie językową, proponując matrycę badawczą, która pozwala zoperacjonalizować to pojęcie.

2. PAMIĘĆ: ZBIOROWA, WSPÓLNA I DIALOGICZNA

Zdefiniowanie pamięci zbiorowej jest przedsięwzięciem wykraczającym daleko poza ramy niniejszego artykułu[1]. Rozumiana tutaj przez nas jako „zestaw wyobrażeń członków wspólnoty o jej przeszłości" (Nowak, 2011, s. 13) czy „względnie ujednolicana i przyjmowana wiedza, odnosząca się do przeszłości danej zbiorowości" (Golka, 2009, s. 15) jest komunikowana, kształtowana i profilowana przez język, obraz czy rytuały (por. m.in. Assmann, 2009, s. 112; Pomian, 2006, s. 146; Wójcicka, 2018)[2].

Takie podejście zakłada nie tylko, że każda zbiorowość posiada swoją pamięć kolektywną, lecz także, że składające się na nią jednostki mogą uczestniczyć w różnych pamięciach zbiorowych, bowiem w zależności od przyjmowanych ról

[1] Czytelników odsyłamy np. do prac Halbwachsa (1925/2008) oraz opracowań historyków, filozofów, socjologów, kulturoznawców i językoznawców, tutaj tylko przykładowo wspominamy prace: Assmannów (1999, 2006), Erll (2011), Szackiej (2006), badania Szpocińskiego (2021) czy tomy zbiorowe pod red. Olicka i in. (2011) oraz Saryusz-Wolskiej (2009).

[2] Dokładniej pamięcią ujęzykowioną, pamięcią w języku zajmowali się liczni językoznawcy, żeby wspomnieć tu choćby artykuły Chlebdy (2012, 2019), Wójcickiej (2018, 2023), Grotek (2018) czy prace Czachura (2018).

społecznych i tożsamości mogą być one częścią innych wspólnot — językowych, kulturowych, pamięciowych.

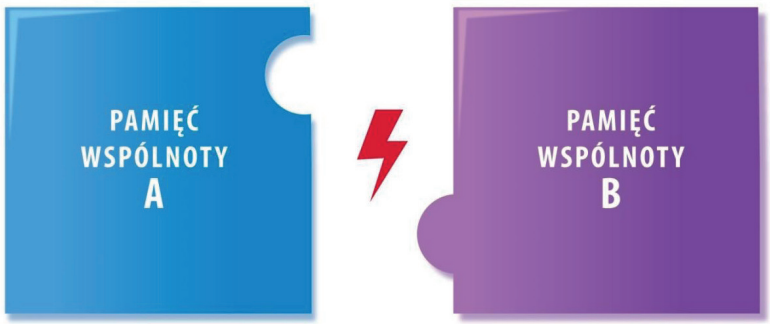
Profilowanie rozumiemy jako „odpowiednik […] kulturowych wartości, wzorców myślenia i postrzegania rzeczywistości" (Czachur, 2011, s. 86), a co za tym idzie — zakładamy, że w każdej wspólnocie istnieje inne wartościowanie, zatem inny punkt widzenia. Te różne perspektywy wpływają na profilowanie obrazów świata i mogą ze sobą konkurować (por. Tabakowska, 2004, s. 62; Czachur, 2011, s. 86), ponieważ w procesie profilowania każda z pamięci doznaje wartościowania, „opartego na przyjętych przez mówiących wartościach i ich punkt[ach] widzenia" (Czachur, 2011, s. 84). Profilowanie pamięci zbiorowej (także narodowej) odbywa się według Assmann (2014, s. 20) wzdłuż trzech możliwych zrębów:

> W obliczu traumatycznej przeszłości zazwyczaj istnieją tylko trzy role, które pamięć narodowa jest w stanie zaakceptować: rola zwycięzcy, który pokonał zło, rola wyzwoliciela i męczennika, walczącego przeciwko złu, i wreszcie rola ofiary, która w sposób bierny doznała zła. Wszystko, co znajduje się poza tymi pozycjami i ich perspektywą, nie może stać się, lub tylko z wielkim trudem staje się, przedmiotem akceptowalnej narracji i dlatego na płaszczyźnie oficjalnej jest „wypierane".

Profilowanie pamięci oznacza zatem dla nas także projektowanie i w konsekwencji praktykowanie niepamięci.

Jak implicytnie wynika z powyższych uwag wstępnych, tak różnie profilowane pamięci zbiorowe mogą pozostawać ze sobą w konflikcie, ale i w dialogu.

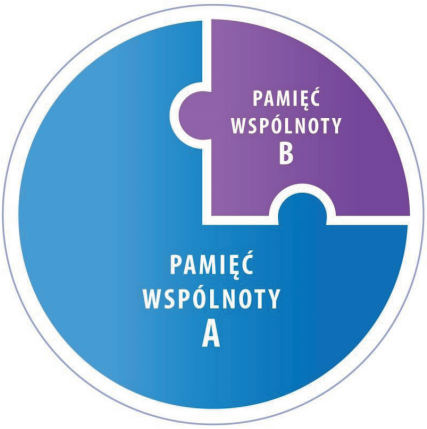
Pamięć (pamięci) w dialogu to zatem przynajmniej dwie pamięci zbiorowe, które — straumatyzowane — są ze sobą pierwotnie w konflikcie, jak będące ich nośnikiem wspólnoty pamięci.

Rys. 1. Pamięci w dialogu

Źródło: opracowanie własne, grafika Anna Michoń.

W procesie zbliżania i wzajemnego uznawania jedna z tych pamięci otwiera się na drugą, dotychczas „niekomfortową", powodującą swojego rodzaju tarcie, i oddaje jej część swojej przestrzeni[3]. I tak, w oparciu o koncepcję Assmann (2013, 2014) wprowadzamy do badań lingwistycznych (tutaj: onomastycznych) termin i kategorię pamięci dialogicznej, a zatem takiej, która „[…] gotowa jest uznać cierpienia zadane sąsiadom" (Assmann, 2013, s. 300). W semiosferze[4] jednej wspólnoty pamięci będziemy szukać takich artefaktów językowych, które upamiętniają zadawane i doświadczane cierpienie, co graficznie w uproszczeniu wyglądałoby następująco:

Rys. 2. Pamięć dialogiczna

Źródło: opracowanie własne, grafika Anna Michoń.

Można by zatem oczekiwać, że z czasem nastąpi semioza i pamięć goszcząca wchłonie tę drugą, goszczoną, gdy nastąpi zatarcie lub zaleczenie blizn.

Kwestią zasadniczą jest to, że mówimy o jednej pamięci, która gości drugą. Pojawia się zatem pytanie, czy dialog w klasycznym rozumieniu jest tu możliwy i czy następuje. Cechą charakterystyczną dla dialogu kultur pamięci jest u Assmann symetria, a przynajmniej powinien on do niej dążyć poprzez pokonanie istniejących asymetrii (por. Assmann, 2014, s. 20). Taką symetrię zakłada dialog i dialogiczność.

---

[3] Uznanie wkładu podmiotów obcych etnicznie i wyznaniowo dla osiągnięć wspólnoty dominującej w semiosferze może powodować poczucie dyskomfortu z uwagi na utratę samostanowienia w tym zakresie, co często jest ważnym punktem w narracji narodowościowej.

[4] W rozumieniu Łotmana (1990/2008, s. 197–199).

W naszych rozważaniach, które nieuchronnie wiążą się z przestrzenią, pełna symetria nie jest co do zasady możliwa. Mówimy bowiem o przestrzeni wprawdzie kognitywnej, pamięciowej, tworzonej przez nazwy, istniejącej jednak na jednej ze swoich płaszczyzn fizycznie i faktycznie — jako miasto, jego wycinek, inna przestrzeń urbanistyczna, a więc posiadająca określone cechy i przynależność państwową, geopolityczną. W przypadku Polski, do której odnosi się to badanie, jest to przestrzeń zamieszkana przez jedną, wysoce homogeniczną wspólnotę pamięci. Artefakty, które badamy, to często konstrukty pamięciowe wspólnot historycznych, może już nieistniejących, a z pewnością nierzadko już tej przestrzeni niezamieszkujących.

Dialogiczność pamięci łączymy z myśleniem dialogicznym[5], a zatem myśleniem „z wnętrza relacji" (Piecuch, 2019, s. 399), z perspektywy współobcowania ludzi (por. tamże), przy założeniu „otwarci[a] na Innego" (Kozłowski, 2003, s. 267). W projektowanej tutaj przez nas kategorii pamiętania dialogicznego ten Inny i otwarcie na niego pozwala wspólnocie przyjmującej poznać część swojej tożsamości, także tę związaną z powodowaniem cierpienia, które „ukazuje się […] przede wszystkim jako cierpienie wskutek zła, które dzieje się między ludźmi" (Casper, 2001, s. 88).

W naszym rozumieniu pamięć dialogiczna nie jest determinowana tylko przez cierpienie lub krzywdę. To pamięć, w której dopuszczamy do głosu takie znaki językowe (tutaj: nazwy własne), które przypominają, przywołują byty niewygodne dla naszej pamięci. To taka pamięć, w której nawiązujemy relację z jakąś może nawet bolesną częścią naszej wspólnotowej, kolektywnej tożsamości, i pokazujemy ją w naszej przestrzeni, gdzie plateonimy rozumiemy jako pole działania dialogicznego, narzędzie pokazujące sprawczość języka[6].

Niniejszy tekst jest zatem próbą odpowiedzi na pytania: Czy i w jakim stopniu dopuszczamy w krajobrazie plateonimicznym tak rozumiane nazwy dialogiczne? Jakie wiązki cech mają nazwy, które pretendują do tej kategorii?

3. PAMIĘĆ W PRZESTRZENI, PAMIĘĆ W NAZWACH

Myślenie dialogiczne, dialogiczność w ogóle, to kategoria czasu i przestrzeni. Czas „stwarza warunki działania" (Tischner, 1993, s. 350), czas pomiędzy pytaniem a odpowiedzią w dialogu, u nas: pomiędzy wydarzeniem (cierpieniem)

[5] Więcej o historii myślenia dialogicznego w filozofii patrz np. Buber, 2021.

[6] Dostrzegamy w politycznej retoryce historycznej koncentrację na dążeniu do upamiętniania bohaterów przynależących do polskiej wspólnoty etnicznej, często utożsamianej z wyznaniem katolickim. Próby upamiętnienia podmiotów, którym można przypisać wiązki cech innych niż polskość i katolicyzm, uznajemy za działania poza głównym nurtem dialogu upamiętniania i tym samym potencjalnie niewygodnych dla części jednostek i grup tworzących wspólnotę.

a uznaniem, otwarciem, to dialogiczne milczenie (Kozłowski, 2003, s. 350), dłuższa lub krótsza niepamięć.

Przestrzeń odgrywa w kulturze pamięci znaczącą rolę, bo to w niej właśnie kultura i sztuka pamięci rozmieszczają swoje znaki — albo w przestrzeni wyobrażonej (sztuka pamięci), albo w przestrzeni naturalnej (kultura pamięci) (por. Assmann, 1992/2016, s. 75). Przestrzeń w pamięci dialogicznej to przestrzeń obcowania z drugim, możliwość bycia, „współ-obecności" (Kozłowski, 2003, s. 268).

Rozpatrywanymi przez nas znakami są urbanonimy[7], na potrzeby niniejszego artykułu plateonimy, które tworzą swoistą, rozciągniętą w głąb historycznie mapę pamięci danej wspólnoty.

Oczywiście mapa ta w dzisiejszej rzeczywistości prawnej jest tworzona według mechanizmów top-down, co oznacza urzędową formułę procedowania i dyskursywnego negocjowania nazewnictwa miejskiego. Nie wyklucza procesów bottom-up, a więc np. możliwości nadawania nazw z inicjatywy mieszkańców czy deweloperów poprzez składanie wniosków do właściwego organu. Zakładamy jednak, że pewną wykładnią tak zorganizowanego formalnie procesu upamiętniania jest patriotyzm, także lokalny. Można zatem przyjąć, że zgoda na udostępnienie przestrzeni dla bytów dialogicznych dokonuje się na warunkach dominującej wspólnoty pamięci. Za Assmannem (1992/2016, s. 75–77) i Saryusz-Wolską (2011, s. 130–132) uważamy zatem, że każda wspólnota (*civitas*) tworzy krajobraz komemoratywny, którego cechy kształtuje zgodnie ze swoją polityką pamięci. Krajobrazem, będącym przedmiotem niniejszych badań, jest miasto w rozumieniu *urbs*.

4. KATEGORIA I KATEGORYZOWANIE W JĘZYKU

Kategoria wydaje się być pojęciem tak podstawowym, a jednocześnie tak szerokim, że podanie jej ogólnej definicji z góry jest skazane na porażkę. Jest ono w nauce niemal jak jednostka prymarna i elementarna u Wierzbickiej (2010), pomijając oczywiście dysputy arystotelesowsko-kantowskie.

Najogólniej rzecz ujmując, „kategoria" jest to „grupa […] przedmiotów, zjawisk itp., wyróżniona ze względu na jakąś cechę wspólną" (PWN, b.d.), „zbiór obiektów […], w których można odkryć wspólną cechę bądź łączące je relacje, dzięki czemu umysł traktuje je jako równoważne pod jakimś względem" (Chlewiński, 1999, s. 47). Tych „jakichś względów" istnieje wprawdzie skończona, lecz olbrzymia liczba, co zakłada, że w tym samym zbiorze przedmiotów możemy utworzyć ogromną liczbę kategorii (por. Chlewiński, 1999, s. 48), w zależności właśnie od tych cech lub relacji między obiektami, na których się skupiamy.

[7] Jako urbanonimy rozumiemy nazwy wszystkich obiektów w przestrzeni miejskiej.

Interesujące nas tutaj obiekty to nazwy własne w przestrzeni miejskiej, które jako wyrażenia językowe „[…] kierują się ku rzeczywistości pozajęzykowej" (Chlewiński, 1999, s. 40). Ponieważ występujące w tekstach — a przestrzeń miejską rozumiemy tutaj jako tekst (por. Grotek, Michoń, Olszewska, 2024, s. 147) — nazwy własne są analizowane w podejściu dyskursywnym w kontekście kulturowym, historycznym, społecznym etc. (por. np. Rutkowski, Skowronek, 2020, s. 15–17), to jednocześnie nie są one zupełnie przezroczyste semantycznie[8].

Mówimy tu o pamięci dialogicznej jako kategorii w onomastyce — kategorii językowej, leksykalnej, będącej zespołem „opozycji semantyczno-konotacyjnych określanych przez charakterystyczny dla niego zespół wykładników" (Polański, 1999, s. 290), a więc cech, które w lingwistyce opierają się na mechanizmie rozróżniania (por. Chlewiński, 1999, s. 55). Rozróżnianie „swój"/„obcy" to chyba najbardziej rozpowszechniony sposób kategoryzowania (por. Skowronek, 2014; Rutkowski, Skowronek, 2020, s. 15), co „ma przynajmniej dwa następstwa, które można określić jako efekt homogeniczności […] oraz faworyzowanie grupy własnej" (Aronson, 1972/2006, s. 138). Pamięć dialogiczna jest zapewne — i tak ją chcemy tutaj widzieć — podkategorią pamięci zbiorowej.

W przypadku kategorii pamięci językowej wykładnikami determinującymi przynależność do kategorii są potencjał tworzenia tożsamości oraz potencjał utrwalania pamięci o składnikach pamięci społeczności lokalnej wskazujących na wydarzenia historyczne, miejsca, osoby przejawiające cechy determinujące pochodzenie, kształtujące tożsamość lub pożądane jako takie, czyli znów — odróżniające jedną grupę, „naszą", od innej.

Nawiązując do powyższych rozważań, w których zakładamy, że znaczenie nazw własnych w tekście (przestrzeni) jest mocno uwarunkowane kontekstem społecznym czy historycznym, a także potencjałem tożsamościotwórczym, należy zauważyć, że kategoria pamięci w ogóle, a w szczególności pamięci dialogicznej, nie jest kategorią w ujęciu klasycznym, binarnym[9]. Jest ona kategorią prototypową ze wszystkimi tego konsekwencjami — z jej centrum i peryferiami, o pewnym stopniu rozmytości (por. Taylor, 2001, s. 47–51, 86–87). Dla każdej wspólnoty komunikacyjnej wiązka cech wyróżniających tę kategorię jest inna, inny jest rozkład tych cech w centrum i peryferiach, inne znaczenie artefaktów językowych. Znaczenie bowiem „nie istnieje samo w sobie" (Taylor, 2001, s. 123), jest zależne od kontekstu, którym tutaj jest zawsze wspólnota lokalna i jej pamięć, różnie profilowana. Nasze badania empiryczne pokazują, że dla każdego z trzech nieodległych

[8] Wyrażenia przezroczyste semantycznie „nie zatrzymują uwagi na sobie" (Chlewiński,1999, s. 40). Zakładamy tutaj, że analizowane przez nas jednostki językowe jednocześnie i zatrzymują uwagę na sobie i kierują ją na rzeczywistość pozajęzykową, a to dwojako — na obiekt w przestrzeni i na patrona oraz jego potencjał komemoratywny.

[9] Zatem wykazującą wyraźne granice, równorzędność wszystkich elementów danej kategorii, uniwersalność cech.

od siebie miast, obecnie leżących w granicach tego samego państwa, te cechy są dobierane inaczej, bo inaczej jest profilowana lokalna pamięć zbiorowa.

5. OPERACJONALIZACJA PAMIĘCI DIALOGICZNEJ JAKO KATEGORII — EGZEMPLIFIKACJA

5.1. Warszawa/Łódź/Toruń

Analizy dokonaliśmy w dwóch zasadniczych krokach — badając wyekscerpowane plateonimy pod kątem ilościowym i jakościowym.

Dla każdej badanej przestrzeni określiliśmy cechę, której chcemy się dokładnie przyjrzeć w badaniu empirycznym. Co ważne, w każdym mieście kierujemy się jego specyficzną przeszłością i w związku z tym wybieramy inaczej sprofilowaną cechę. Dla Torunia kryterium jest wyłącznie historyczne, i jest to wiek XIX, a więc okres, w którym Toruń należał do Prus. Miasto funkcjonowało wówczas jako przestrzeń podzielona między społeczność polską i niemiecką. Dla Łodzi za potencjalnie dialogiczną uznaliśmy lokalną przeszłość wieloetniczną. W Warszawie jako taka cecha interesowała nas szeroko pojęta żydowskość, rozumiana jako pochodzenie upamiętnianych osób lub przynależność do danego kręgu kulturowego.

Ze zbioru plateonimów w bazie TERYT Głównego Urzędu Statystycznego[10] wyznaczyliśmy te nazwy, które pasują do wybranej przez nas cechy ogólnej. Należy zaznaczyć, że TERYT nie umożliwia śledzenia historii zewidencjonowanych miast. Nasze badanie jest zatem badaniem synchronicznym, w którym chcemy pokazać, jak w dzisiejszym krajobrazie plateonimicznym uwidaczniają się elementy dialogiczne zaczerpnięte z historii wybranych miast.

Analiza kwantytatywna pokazała nam, czy, i jeśli tak, to w jakim stopniu, istnieje w badanych miastach przestrzeń na „obcość", „dialogiczność".

W drugim kroku zbadaliśmy materiał pod względem jakościowym, aby sprawdzić, jakie wiązki cech dopuszczamy do swojej pamięci jako wspólnota — w jakim stopniu rzeczywiście są to cechy „trące" i niewygodne[11]. Przyjrzeliśmy się potencjałowi konotacyjnemu badanych nazw, przeanalizowaliśmy ich odniesienie i wiązki cech patronów badanych ulic czy placów. Taka analiza „sonduje potencjał

[10] Zbiór *Ulice* (ULIC): https://eteryt.stat.gov.pl/

[11] Czynniki „trące" i „niewygodne" w rozważaniach nad pamięcią zbiorową wspólnoty lokalnej lub narodowej są ze względu na odrębności światopoglądowe jednostek, a także całych grup składających się na wspólnotę, trudne do określenia. Opierając się na rozważaniach Assmann (2014), przyjęliśmy na potrzeby niniejszych rozważań, że w obliczu powszechności zabiegania o upamiętnienie historii skupiającej się na bohaterach pamięci wspólnoty dominującej w semiosferze, podkreślanie w dialogu roli, jaką na rzecz wspólnoty odegrali członkowie mniejszości, szczególnie takich, z którymi dochodziło do konfliktów, jest działaniem dialogicznym w procesie tworzenia pamięci.

konotacyjny nazwy i pyta: jaki potencjał asocjacyjny nazwa otwiera" (Werner, 2008, s. 326)[12]. Wyróżniliśmy domeny: polityczną, ekonomiczną, religijną, militarną, społeczną, kulturową, naukową oraz ideową[13]. Szczególnie interesujące dla wszystkich badanych przestrzeni wydały się nazwy o odniesieniu ideowym i kulturalnym. W przypadku postaci, które można przypisać do kilku domen, kierowaliśmy się formą plateonimu. Jako przykład niech posłuży Stanisław Staszic, który był duchownym, geografem, geologiem i pisarzem. W sumie na terenie Polski TERYT podaje 389 jednostek nazwanych jego imieniem. Tylko w przypadku 23 mamy jednoznaczne odniesienie do stanu duchownego Staszica (22 razy skrót „ks." i raz, w Kielcach, pełen wyraz „ksiądz"), na przykład w Toruniu jest to *ul. ks. Stanisława Staszica*, dlatego w tym mieście przypisaliśmy ją do domeny życia religijnego i analogicznie postępowaliśmy w przypadku podobnych nazw.

Ponieważ badamy wspólnoty i przestrzenie lokalne, skupiamy się na patronach mających szczególne znaczenie dla tych wspólnot właśnie, choć oczywiście nazwy typu *ks. Stanisława Staszica* czy *Ginczanki* przywołują osoby znane także poza środowiskiem lokalnym.

Na tym etapie analizy dążyliśmy do wyłonienia cechy dominującej patrona, która wyróżnia go z grona innych, przypisanych do tej samej domeny, charakteryzujących się podobną wiązką cech i konotacji, przy czym jednoznaczne przypisanie często nie było możliwe. To zmierzało do ustalenia, czy cechą dystynktywną jest cecha potencjalnie dialogiczna dla danej wspólnoty, a więc czy i w jaki sposób kategoria pamięci dialogicznej jest realizowana w onomastykonie badanych przestrzeni.

5.2. Toruń

5.2.1. Analiza ilościowa

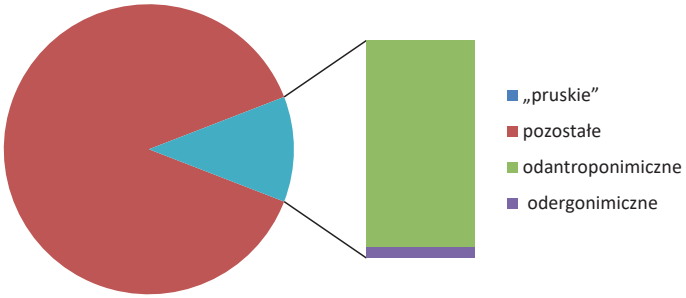
Dla miasta Torunia baza danych TERYT podaje 919 ulic[14]. Ulice odnoszące się do epoki pruskiej to 108 rekordów — a więc niemal 12% (11,75%). W tym zbiorze odnotowaliśmy 103 nazwy odantroponimiczne — 97 jednostkowych (np. *ul. Generała Tadeusza Kutrzeby* czy *ul. Henryka Sienkiewicza*) i 6 zbiorowych (np. *ul. Orląt Lwowskich* czy *ul. Jana i Jędrzeja Śniadeckich*, w tej grupie jest jeden etnonim — *ul. Bawarczyków*) oraz 5 odergonimicznych (np. *ul. Ligi*

[12] Cytaty z literatury obcojęzycznej w tłumaczeniu autorów tekstu, jeśli nie podano inaczej.

[13] Bardziej szczegółowych definicji wymagają według nas domeny: ekonomiczna i ideowa. Do pierwszej przypisaliśmy nazwy związane z ogólnie rozumianą gospodarką (np. bankowość, przemysł), do drugiej zaś wszelkie nazwy związane z aktywnościami na rzecz np. walki narodowowyzwoleńczej, szeroko rozumianej emancypacji (płciowej, zawodowej, klasowej itp.). Chcieliśmy tym samym wyraźnie odróżnić ten zakres od domeny politycznej.

[14] Stan na 8.06.2024 r.

Polskiej, *ul. Filomatów Pomorskich*), nie odnotowaliśmy żadnej nazwy upamiętniającej wydarzenie historyczne (zob. rys. 1).

Wykres 1. Plateonimy w Toruniu (stan na 8.06.2024 r.)

Źródło: opracowanie własne.

Należy zauważyć, że 30 z analizowanych tutaj plateonimów odantroponimicznych jest poprzedzonych określeniem funkcji, stopnia czy tytułu (podpułkownik, generał, inżynier), w tym 2 określeniem „ks.” (*ul. ks. Stanisława Kujota*, *ul. ks. Stanisława Staszica*) i 2 „św.” (*ul. św. Jana Bosko*, *św. Faustyny*), co znacznie ułatwia analizę jakościową i przypisanie tych nazw do zidentyfikowanych domen.

5.2.2. Analiza jakościowa

Okres pod panowaniem pruskim w Toruniu to czas niezwykle dynamiczny. Miasto przeżywa oblężenie, musi podnieść się z wojennych zniszczeń, ale równocześnie intensywnie się rozwija — gospodarczo, militarnie, urbanistycznie. Powstają forty, w granice miasta włączane są nowe tereny, są budowane linie kolejowe (m.in. połączenie z Warszawą), funkcjonujące fabryki (np. maszyn) szybko się rozwijają, miasto jest silnym ośrodkiem prasowym i drukarskim, działalność zaczyna teatr, mieszkańcy żywo angażują się w życie polityczne i kulturalne. Wiele ze wzniesionych w tym czasie budynków (jak choćby Collegium Maius czy gmach teatru) istnieje do dziś i pełni te same lub podobne funkcje. Należałoby zatem spodziewać się upamiętnienia tego czasu choćby w zakresie patronów o znaczeniu lokalnym. To jeden biegun. Na przeciwległym zaś znajduje się fakt, że był to czas zaborów, walki o polskość, która w Toruniu toczyła się na wielu płaszczyznach (por. Dyl, 2001; Grotek, 2012; Nieuważny, 2003; Wajda, 2003).

Miasto jest więc wyraźnie podzielone na miasto pruskie i polskie — obie społeczności mają swoje gazety i czasopisma, swoje szkoły, swoje organizacje polityczne i swoje święta, niektóre wprawdzie wspólne, ale obchodzone osobno, jak 400. urodziny Mikołaja Kopernika (por. Grotek, 2018). Za potencjalnie

dialogiczne uznaliśmy zatem takie nazwy, upamiętniające dziś w przestrzeni miejskiej okres, w którym miasto leżało w granicach Prus.

Analizując 108 zidentyfikowanych jako „pruskie" plateonimy, przyjrzeliśmy się wiązkom cech, które mają patroni toruńskich ulic, zadając sobie pytanie o ich ówczesną aktywność. Najliczniejszą ze zdefiniowanych domen okazała się domena życia kulturalnego (40 rekordów), zgodnie z przypuszczeniem również domena życia militarnego okazała się być silnie reprezentowana (30 jednostek). Najmniej liczne (po 5 rekordów) są domeny ideowa i społeczna.

Interesujący byli dla nas przede wszystkim patroni o znaczeniu lokalnym — osoby, które działały w tym mieście i na jego rzecz. I tak np. do rozwoju miasta przyczynili się jego ówcześni burmistrzowie: Gottlieb Mellien, Georg Bender, Theodor Eduard Körner, którzy widnieli na planach dziewiętnastowiecznego miasta (np. Pharus-Verlag, 1912; Uebrick, 1903) — dziś żaden z nich nie ma swojego miejsca w krajobrazie nazw toruńskich[15]. Nawet nadburmistrz Arnold Hasse, który przyczynił się do oddania Torunia w polskie ręce, nie jest uwieczniony dziś w żadnym plateonimie. Z okresu polskiego natomiast (1920–1939) na sześciu burmistrzów aż czterech widocznych jest dziś w onimicznym krajobrazie miasta: Antoni Bolt, Otton Steinborn, Stefan Michałek, Leon Raszeja.

Przytoczmy kolejny przykład z dziedziny życia kulturalnego. Jedna z ulic nosi nazwę *Józefa i Sylwestra Buszczyńskich* — toruńskich drukarzy, zasłużonych w tamtym czasie dla polskiej literatury i prasy. Postacią o podobnej wiązce cech jest Ernst Lambeck, żyjący w tej samej epoce, który m.in. jako pierwszy na ziemiach polskich wydał „Pana Tadeusza", publikował podręczniki do nauki języka polskiego, opowiadał się za równouprawnieniem Polaków w Prusach i bronił prawa do nauki języka polskiego, ale był narodowości niemieckiej, członkiem Izby Panów landtagu pruskiego (por. Zakrzewski, 1998). Nie ma on dziś w Toruniu swojej ulicy.

Jednoznacznie zatem widać, że walka o polskość Torunia w czasach pruskich nie wystarcza, by znaleźć się na tabliczce z nazwą ulicy czy placu w dzisiejszym Toruniu. Cechą przeważającą, przy tych samych innych wiązkach, jest pochodzenie patrona. I odwrotnie — pochodzenie niemieckie (jak przy etnonimie *Bawarczyków*) bywa upamiętniane, ale tutaj w kontekście obrony Torunia przed koalicją antynapoleońską.

Jeśli potraktować „pruskość" Torunia jako cechę dziś potencjalnie dialogiczną[16], to należy uznać, że dane liczbowe pokazują dużą przestrzeń na pamięć o tej epoce historycznej. Analiza jakościowa jednak tego nie potwierdza. Żaden z „pruskich"

---

[15] Nazwiskiem Körnera jest nazwane przyznawane przez Uniwersytet krótkoterminowe stypendium dla pracowników na pobyty badawcze w Würzburgu.

[16] Jedna z odpowiedzi mieszkańców zapytanych nieformalnie i losowo o pruskość Torunia brzmiała: „Pruski to w Toruniu mamy tylko mur […]".

plateonimów nie okazał się prawdziwie pruskim. Absolutnie wszystkie dotyczą polskości Torunia lub walki o nią przeciw państwu pruskiemu (np. *ul. Bawarczyków*), brak choćby jednej zasłużonej dla miasta postaci o pruskich korzeniach.

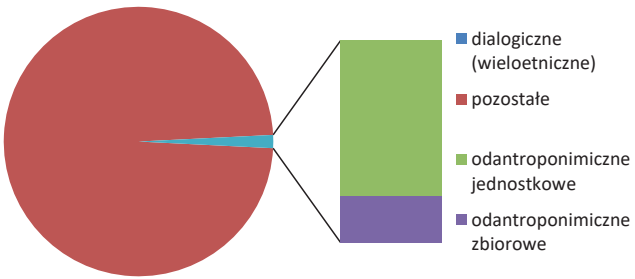
5.3. Łódź

5.3.1. Analiza ilościowa

Dla miasta Łodzi baza danych TERYT podaje nazwy 2481 ulic, alei, placów, rond i skwerów[17]. W tym zbiorze nazw upamiętniających[18] jest łącznie 767 plateonimów upamiętniających (31%), z czego 97 (3,9% ogółu i 12,6% nazw upamiętniających) można przypisać do kategorii pamięci dialogicznej ze względu na wieloetniczność miasta. W tej grupie 39 nazw (1,6% ogółu i 5,1% ogółu nazw upamiętniających, 40,2% nazw z kategorii pamięci dialogicznej) bezpośrednio wiąże się z Łodzią, i tak:

1) 20 nazw odwołuje się do okresu 1800–1939 (16,7% nazw dialogicznych i 0,7% wszystkich plateonimów w mieście);
2) 11 nazw odwołuje się do okresu okupacji w czasie II wojny światowej (8,8% nazw dialogicznych i 0,4% wszystkich plateonimów);
3) 8 nazw nawiązuje do historii powojennej (9,8% nazw dialogicznych i 0,4% wszystkich plateonimów).

Wszystkie 39 to nazwy odantroponimiczne, z tego 30 jest jednostkowych (np. *ul. Jana Gottlieba Blocha*, *ul. Juliana Tuwima* czy *skwer Ireny Tuwim*) i 9 zbiorowych (np. *Park Ocalałych* czy *ul. Romskich Ofiar Getta Łódzkiego*, *skwer Zofii i Zygmunta Hertzów*):

Wykres 2. Plateonimy w Łodzi (stan na 8.06.2024 r.)

Źródło: opracowanie własne.

[17] Stan na 8.06.2024 r.

[18] Wykorzystano spis nazw upamiętniających z opracowania Bieńkowskiej i Umińskiej-Tytoń (2013), w skróconej multimedialnej wersji: https://log.lodz.pl/slownik-nazewnictwa-miejskiego/ (dostęp: 21.05.2024).

W 6 przypadkach nazwa jest poprzedzona tytułem lub stopniem naukowym. Trzykrotnie występuje stopień doktora: *ul. dr. Karola Jonschera*, *ul. dr. Mieczysława Kaufmana*, *ul. dr. Seweryna Sterlinga*; oraz dwukrotnie tytuł profesora: *ul. prof. Edwarda Rosseta*, *ul. prof. Jana Molla*; raz — inżyniera: *inż. Stefana Skrzywana*.

5.3.2. Analiza jakościowa

Rozpatrując powstanie i kształtowanie się Łodzi przez pryzmat zwrotnego oddziaływania człowieka i jego otoczenia (tzw. placemakingu), zdajemy sobie sprawę, że Łódź przez ostatnie dwa stulecia ucieleśnia ideę polegającą na wzajemności procesu kształtowania miejsca przez społeczność, a następnie społeczności przez miasto. Wielonarodowościowa, kulturowa i religijna społeczność Łodzi ukształtowała dziewiętnastowieczną metropolię przemysłową, której wiązki cech utrwaliły się w tożsamości dzisiejszej Łodzi poprzemysłowej pomimo dwóch wojen, dziesięcioleci komunizmu oraz licznych innych prób i kryzysów. Pamięć dialogiczną rozumiemy w przypadku łódzkich plateonimów jako otwarcie na wieloetniczność i wielowyznaniowość.

Analiza łódzkich plateonimów ze zbioru pamięci dialogicznej pozwoliła określić wiązki cech, które predestynują związane z Łodzią jednostkowe i zbiorowe nazwy odantroponimiczne do miana upamiętniania w nazwach łódzkich plateonimów. Najliczniejsza okazała się domena kulturowa (14 plateonimów, z których 4 odwołują się do historii miasta w latach 1800–1939, 3 do czasu okupacji 1939–1945, a 7 wiąże się z historią powojenną), następnie tak samo liczne są domeny: ekonomiczna (7 patronów, wszyscy związani historią miasta w latach 1800–1939) i ideowa (7 patronów związanych z okupacją hitlerowską), społeczna (6 plateonimów odwołujących się do lat 1800–1939), naukowa (4 plateonimy w tym 2 łączące się z fazą przemysłowego rozwoju miasta 1800–1939, 1 związany z okresem 1939–1945 oraz 1 związany z czasem powojennym) i religijna (1 plateonim odwołujący się do lat 1800–1939).

Pustymi okazały się zbiory domen „działalność polityczna" i „działalność militarna", choć działalność na rzecz ruchu oporu lub udział w powstaniu w getcie są zapewne zbliżone do działalności militarnej, analogicznie do pozostałych przestrzeni została ona zakwalifikowana przez nas do domeny ideowej.

Łódź upamiętnia przede wszystkim mieszkańców pochodzenia niemieckiego i żydowskiego. Podkreśla ich wyjątkowe znaczenie dla elementów tożsamości miasta związanych z rozwojem przemysłowym, w szczególności w XIX w., kiedy licząca niecały tysiąc mieszkańców Łódź urosła do sześćsettysięcznej metropolii. Są to np. *ul. Karola Anstadta* (e)[19], *ul. Eliasza Chaima* (r), *ul. Abrahama*

[19] Rozwinięcie skrótów patrz tab. 1.

Szwajcera (s), *ul. inż. Stefana Skrzywana* (s), *pasaż Chavy Rosenfarb* (k). Mieszkańcy, politycy i urzędnicy oddają w przestrzeni miasta ponadto hołd osobom dotkniętym cierpieniem i walczącym z tyranią, zgrozą okupacji w czasie II wojny światowej, za przykład niech posłużą: *al. Pamięci Ofiar Litzmannstadt Getto* (p), *ul. Abrama Cytryna* (k) czy *ul. Hersza Berlińskiego* (i). Wreszcie miasto cechujące się działalnością akademicką i rozpoznawane ze względu na osiągnięcia na polu sztuki filmowej, muzyki i literatury, oddaje cześć wielkim łodzianom zasłużonym działaniem w tych obszarach: *ul. Aleksandra Tansmana* (k), *al. Artura Rubinsteina* (k), *ul. Karla Dedeciusa* (k), *al. Leona Schillera* (k).

Stosunkowo liczna grupa plateonimów, które można zaliczyć do kategorii pamięci dialogicznej, świadczy o otwartości łódzkiego samorządu i społeczności na wielonarodowościową i wielokulturową historię miasta. Może również dowodzić, że w świadomości obywateli polskość Łodzi, pomimo długoletnich zaborów i okupacji, w dyskursie politycznym i historycznym nie jest poważana. Z uwagi na to, że Łódź powstała jako nowa przestrzeń urbanistyczna w XIX w. przy wydatnym udziale przedstawicieli kultur innych niż polska, można wysunąć tezę, że tworząc wiązkę tożsamości miasta (również w ujęciu marketingowym), Łódź była traktowana przez kolonistów jako „mała ojczyzna”[20], a ich zasługi dla miasta są doceniane bez dopatrywania się podtekstów narodowościowych.

Dodatkowo chcemy wspomnieć o zjawisku oswajania przez mieszkańców Łodzi przestrzeni miejskiej poprzez codzienne, potoczne użycie urbanonimów nieformalnych wiążących się z różnorodnością kulturową Łodzi, np. *Beczki Grohmanna*, *Kirhol*, *Kwela* i in.[21].

5.4. Warszawa

5.4.1. Analiza ilościowa

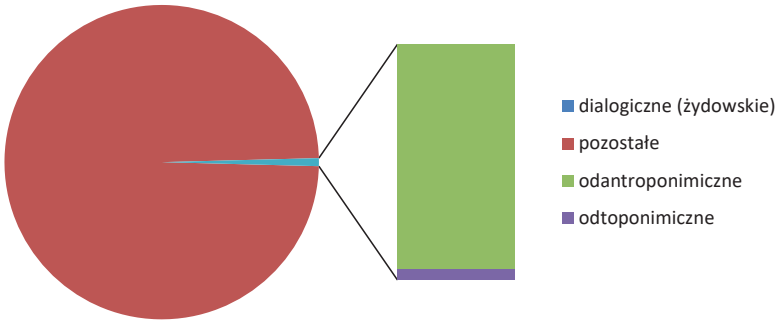
Dla miasta stołecznego Warszawy — zgodnie z danymi TERYT — odnotowano łącznie 5637 plateonimów[22]. Z szeroko rozumianą kulturą i tożsamością żydowską, stanowiącą w przypadku Warszawy kategorię pamięci dialogicznej, wiąże się 49 plateonimów, które znajdują odzwierciedlenie w nazwach: ulic (30), placów (1), alei (5), pasaży (3) oraz rond (2) i skwerów (8). Stanowi to 0,87% wszystkich plateonimów warszawskich. Plateonimy odantroponimiczne upamiętniające Żydów w Warszawie stanowią najliczniejszą grupę: są to 44 rekordy. Dwie pozycje obejmują nazwy odtoponimiczne (*Al. Jerozolimskie*, których powstanie datuje się na XVIII w., oraz *ul. Bełżecka*).

---

[20] Od niemieckiego „kleine Heimat”.

[21] Dokładna analiza miejskiego nazewnictwa potocznego i nieformalnego patrz Groblińska (2020).

[22] Stan na 8.06.2024.

Wykres 3. Plateonimy w Warszawie (stan na 8.06.2024 r.)

Źródło: opracowanie własne.

Wśród plateonimów odantroponimicznych tylko jeden zawiera określenie stopnia: *ul. płk. Kazimierza Leskiego*. Czterdzieści osiem odnosi się do jednostek, tylko jeden to nazwa zbiorowa: *plac Bohaterów Getta Warszawskiego*. Nazw upamiętniających wydarzenia historyczne nie odnotowano.

5.4.2. Analiza jakościowa

Mimo że historia społeczności żydowskiej w Warszawie sięga XIII w., komemoracja w postaci ulic obejmuje głównie przełom XIX/XX w., XX w., a także przełom XX/XXI w. (46 ulic dialogicznych, co stanowi 93,88% wszystkich plateonimów żydowskich). W obecnym krajobrazie stolicy dominują przede wszystkim plateonimy odantroponimiczne wpisujące się w domeny: kulturową (poeci, pisarze, artyści etc. — 24 ulice), naukową (lekarze-badacze, naukowcy — 10 ulic), społeczną (działacze — 4 plateonimy), religijną (1 plateonim), militarną (1 plateonim odnoszący się do XIX w. oraz 2 z XX w.), ideową (2) i polityczną (3 plateonimy).

W przypadku Warszawy jako odrębny podzbiór kategorii pamięci dialogicznej należy rozważyć domenę zagłady, tj. okresu II wojny światowej i okupacji, na którą przypada 15 nazw dialogicznych, co stanowi 0,27% wszystkich plateonimów warszawskich i 30,61% plateonimów żydowskich w Warszawie. Wiązki cech widoczne w tej domenie obejmują działalność militarną związaną z powstaniem w getcie, i są to nazwy odandtroponimiczne: *ul. Mordechaja Anielewicza*, *ul. Józefa Lewartowskiego*, a także ideową: *skwer Marka Edelmana* i *plac Bohaterów Getta Warszawskiego*.

W tym podzbiorze znajduje miejsce również domena społeczna: *ul. Emanuela Ringelbluma* oraz *al. Ireny Sendlerowej*, *al. Bolesława Chomicza* czy *ul.* Żegoty — trzy ostatnie upamiętniające pomoc udzielaną Żydom przez Polaków.

W domenie zagłady są widoczne wiązki: kulturowa — *skwer Racheli Auerbach*, *pasaż Zuzanny Ginczanki*, *ul. Władysława Szpilmana* i *ul. Brunona Schulza* oraz polityczna — *skwer Schmula Zygielbojma* i *ul. Bełżecka*, upamiętniająca obóz zagłady w Bełżcu.

Z analizy upamiętnień społeczności żydowskiej w Warszawie wynika, że dominująca część plateonimów odnosi się do postaci i wydarzeń z przełomu XIX i XX w., oraz z XX w. i początku XXI w. Współczesne warszawskie nazewnictwo w przeważającej mierze honoruje osoby związane z dziedzinami kultury (pisarze, poeci, artyści), nauki, działalności społecznej, a także wojskowości i polityki. Szczególne miejsce w analizie zajmuje problematyka zagłady, odnosząca się do okresu II wojny światowej i okupacji. Te upamiętnienia w przestrzeni miejskiej manifestują się głównie w plateonimach związanych z powstaniem w getcie warszawskim oraz z osobami zaangażowanymi w działania zbrojne, jak i w pomoc Żydom.

6. PODSUMOWANIE I PERSPEKTYWY

Zdefiniowaną w części teoretycznej tego artykułu kategorię pamięci dialogicznej zbadaliśmy na 9043 rekordach w trzech różnych przestrzeniach miejskich. Dla każdej z nich zdefiniowaliśmy ją też inaczej, jako identyfikację kulturowo-etniczno-religijną, historyczno-polityczną i wielokulturową (niepolskości), wybierając je z perspektywy powojennej jako potencjalnie niewygodne części tożsamości tych przestrzeni, w pewien sposób wykraczające poza upamiętnianie polskości.

Przeprowadzone badania pokazały, że w przestrzeniach publicznych trzech omawianych polskich miast pamięć dialogiczna jest dopuszczana do głosu, lecz w niewielkim stopniu. Choć w Toruniu nazw odwołujących się do pruskości jest łącznie niemal 12%, to analiza wiązek cech tych nazw pokazuje, że podmioty niewygodne są w tym zbiorze nieobecne. Upamiętniona jest polskość miasta w XIX w. i walka o nią. W przypadku Warszawy i Łodzi plateonimy rzeczywiście dialogiczne — według założonych przez nas kryteriów — stanowią odpowiednio 0,9% i 1,6%.

We wszystkich trzech miastach silnie reprezentowane są domeny kulturowa i naukowa, które są istotnym składnikiem dorobku całego narodu polskiego. Ich ponadczasowość wydaje się gwarantować pewnego rodzaju stałość w krajobrazie nazewniczym.

Ciekawe jest, że wyłonione domeny odzwierciedlają także dystynktywne cechy miasta, podkreślając ważny dla niego charakter militarny (Toruń), ekonomiczny (Łódź), kulturowy i naukowy (Warszawa), co pokazuje powyższe zestawienie. Widoczne jest także, że cechy ważne dla domeny patriotycznej i narodowej dominują w procesie nazywania w przestrzeni miejskiej. Dojrzała samoświadomość wspólnoty miejskiej umożliwia jednak otwarcie pola dialogiczności.

Tabela 1. Zestawienie domen w badanych miastach

Domena	Toruń		Łódź		Warszawa		Łącznie	
	liczba	udział %	liczba	udział %	liczba	udział %	liczba	udział %
kulturowa (k)	40	4,35	12	0,48	24	0,43	76	0,84
naukowa (n)	10	1,09	8	0,32	10	0,18	28	0,31
ekonomiczna (e)	3	0,32	7	0,28	0	0	10	0,11
ideowa (i)	5	0,54	6	0,24	4	0,07	15	0,17
religijna (r)	2	0,22	2	0,08	1	0,02	5	0,06
społeczna (s)	5	0,54	2	0,08	3	0,05	10	0,11
polityczna (p)	12	1,31	0	0	3	0,05	15	0,17
militarna (m)	32	3,48	0	0	3	0,05	35	0,39

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badania potwierdzają opisywane założenia. Kategoria pamięci dialogicznej jest konieczna do refleksji nad rolą języka w przestrzeni miejskiej i pokazuje, że współdzielona niegdyś fizycznie przestrzeń miejska jest dziś współdzieloną przestrzenią pamięci.

Niniejszy artykuł nie rości sobie pretensji do załagodzenia rozdźwięku pomiędzy „uniwersytecką humanistyką a praktykowaniem jej idei" (Wolff-Powęska, 2024) w przestrzeni publicznej. Jest raczej próbą refleksji nad przestrzenią publiczną przez pryzmat językoznawstwa pamięciologicznego przy użyciu jego narzędzi badawczych.

Pamięć kolektywna podlega procesowi ciągłej (re)konstrukcji. Pamięć dialogiczna jako zjawisko obserwowane w badaniach, przeprowadzonych do tego opracowania, nie jest obiektywna, gdyż poddaje się emocjom, działaniom politycznym. Mając tego świadomość, zauważamy potrzebę analizy zmian w przestrzeni, wyrażających się w onomastykonie, a także działań i reakcji społecznych im towarzyszących.

LITERATURA

Aronson, E. (2006). *Człowiek. Istota społeczna* [The social animal] (J. Radzicki, tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. (Oryginalna praca opublikowana w 1972 r.).

Assmann, A. (1999). *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses* [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]. Monachium: C.H. Beck Kulturwissenschaft.

Assmann, A. (2006). *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik* [The long shadow of the past: Memory culture and history politics]. München: C.H. Beck.

Assmann, A. (2009). Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany pamięci kulturowej [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]. W: M. Saryusz-Wolska (red.), *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka* (s. 101–142). Kraków: Universitas.

Assmann, A. (2013). *Między historią a pamięcią. Antologia* [Between history and memory: An antology] (M. Saryusz-Wolska, red.). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Assmann, A. (2014). Podzielona pamięć Europy. Koncepcja pamięci dialogicznej [The divided memory of Europe: The concept of dialogic memory] (E. Grotek, tłum.). W: M. Kopczyński, A. Nikžentatis (red.), *Dialog kultur pamięci w regionie ULB* (s. 13–22). Warszawa: Muzeum Historii Polski. https://open.icm.edu.pl/handle/123456789/13069

Assmann, J. (1988). Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität [Collective memory and cultural identity]. W: J. Assmann, T. Hölscher (red.), *Kultur und Gedächtnis* (s. 9–19). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Assmann, J. (2016). *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych* [Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political identity in ancient civilisations] (A. Kryczyńska-Pham, tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. (Oryginalna praca opublikowana w 1992 r.).

Bieńkowska, D., Umińska-Tytoń, E. (2013). *Nazewnictwo miejskie Łodzi* [Urban toponymy of Łódź] (wyd. 2). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. http://doi.org/10.18778/7525-965-0

Buber, M. (2021). *Das dialogische Prinzip* [The dialogical principle] (wyd. 16). Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Casper, B. (2001). Co to znaczy: myśleć dialogicznie? [What does it mean to think dialogically?]. W: W. Zuziak (red.), *Pytając o człowieka. Myśl filozoficzna Józefa Tischnera* (s. 80–89). Kraków: Znak.

Chlebda, W. (2012). Pamięć ujęzykowiona [Memory in the language]. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej* (s. 109–119). Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Chlebda, W. (2019). Jak historia odkłada się w pamięci, jak pamięć odkłada się w języku [How history is deposited in memory, how memory is deposited in the language]. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, *31*, 55–73. http://doi.org/10.17951/et.2019.31.55

Chlewiński, Z. (1999). *Umysł. Dynamiczna organizacja pojęć* [Mind. Dynamic organization of concepts]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Czachur, W. (2011). Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji [The discursive worldview. Some reflections]. *Tekst i Dyskurs. Text Und Diskurs*, *4*(1), 79–97. https://tekst-dyskurs.eu/article/154052

Czachur, W. (2018). *Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody, analizy* [The linguistics of memory. Assumptions, scope of research and methods, analyses]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Dyl, K. (2001). Socjotopografia Torunia przed I wojną światową na tle rozwoju gospodarczego i ludnościowego miasta w XIX i na początku XX wieku [Social topography of Toruń before World War I in the context of the city's economic and demographic development in the 19th and early 20th centuries]. *Rocznik Toruński*, *28*, 95–121.

Erll, A. (2011). *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung* [Collective memory and cultures of remembrance: An introduction]. Stuttgart: J.B. Metzler.

Golka, M. (2009). *Pamięć społeczna i jej implanty* [Social memory and its implants]. Warszawa: Scholar.

Groblińska, J. (2020). *Nieoficjalne nazewnictwo miejskie Łodzi. Słownik* [Unofficial urban names of Łódź: A dictionary]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. https://doi.org/10.18778/8142-828-6

Grotek, E. (2012). Soziolinguistische Situation in Thorn des 19. Jahrhunderts. Ausgewählte Aspekte [The sociolinguistic situation in 19th Torun: Selected aspects]. W: E. Grotek (red.), *Deutsche und Polen im Kontakt. Sprache als Indikator gegenseitiger Beziehungen* (s. 83–100). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Grotek, E. (2018). Miejsca pamięci a toruńska tożsamość zbiorowa w XIX wieku. Przypadek Kopernika [Places of memory and Toruń's collective identity in the 19th century. The case of Copernicus]. W: W. Chachur (red.), *Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody, analizy* (s. 159–187). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Grotek, E., Michoń, M., Olszewska, I. (2024). Dialogisches Erinnern im urbanen Raum. Urbanonyme als Erinnerungsträger [Dialogical remembering in urban spaces. Urbanonyms as medium of memory]. W: R. Bergmann, J. Szczęk (red.), *Texträume und Raumtexte intermedial* (s. 145–170). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag.

Halbwachs, M. (2008). *Społeczne ramy pamięci* [On collective memory] (M. Król, tłum.; wyd. 2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. (Oryginalna praca opublikowana w 1925 r.).

Kozłowski, R. (2003). Idea dialogiczności w koncepcji człowieka dramatycznego Józefa Tischnera [The idea of dialogicality in the concept of the dramatic human by Józef Tischner]. *Poznańskie Studia Teologiczne*, *14*, 262–274. http://hdl.handle.net/10593/8536

Łotman, J. (2008). *Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury* [Universe of the mind: A semiotic theory of culture] (B. Żyłko, tłum.). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. (Oryginalna praca opublikowana w 1990 r.).

Myszka, A. (2022). Kategoria pamięci zbiorowej w urbanonimii [The category of collective memory in urbanonymy]. *Słowo. Studia Językoznawcze 13*, 208–223. https://doi.org/10.15584/slowo.2022.13.14

Nieuważny, A. (2003). Toruń w dobie wojen napoleońskich i Księstwa Warszawskiego [Toruń in the era of the Napoleonic Wars and the Duchy of Warsaw]. W: M. Biskup (red.), *Historia Torunia. W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)* (s. 40–79). Warszawa: TNT, Instytut Historii PAN.

Nowak, J. (2011). *Społeczne reguły pamiętania. Antropologia pamięci zbiorowej* [Social rules of memory: The anthropology of collective memory]. Kraków: Nomos.

Olick, J.K., Vinitzky-Seroussi, V., Levy, D. (red.). (2011). *The Collective Memory Reader.* Oxford: Oxford University Press.

Pharus-Verlag. (1912). *Pharus-Plan Thorn*. Berlin: Pharus Verlag.

Piecuch, J. (2019). Myślenie dialogiczne. W polu gry o prawdę etyczną [Dialogic thinking. In the field of ethical truth]. *Studia Oecumenica*, *19*, 389–412. https://doi.org/10.25167/so.1339

Polański, K. (red.). (1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* [Encyclopedia of general linguistics]. Wrocław itd.: Ossolineum.

Pomian, K. (2006). *Historia. Nauka wobec pamięci* [History: Science confronting memory]. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

PWN. (b.d.). *Słownik języka polskiego PWN* [PWN dictionary of Polish language]. https://sjp.pwn.pl/sjp/lista/a (dostęp: 22.10.2025).

Rutkowski, M. (2024). *Wojownik, poeta, kapłan. Onimiczne figury polskości w nazwach ulic* [Warrior, poet, priest. Onimic figures of Polishness in street names]. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Wamińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Rutkowski, M., Skowronek, K. (2020). *Onomastyczna analiza dyskursu* [The onomastic discourse analysis]. Kraków: Wydawnictwa AGH.

Saryusz-Wolska, M. (2009). *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka* [Collective and cultural memory: A contemporary german perspective]. Kraków: Universitas.

Saryusz-Wolska, M. (2011). *Spotkania czasu z miejscem. Studia o pamięci i miastach* [Encounters of time and place: Studies on memory and cities]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Skowronek, K. (2014). Nazwy własne jako elementy strategii kaznodziejskiej (na przykładzie wybranych homilii arcybiskupa Sławoja Leszka Głódzia) [Proper names as elements of homiletic strategies (based on several homilies by archbishop Sławoj Leszek Głódź)]. *Onomastica*, *58*, 331–347.

Szacka, B. (2006). *Czas przeszły: pamięć — mit* [The past: memory — myth]. Warszawa: Scholar.

Szpociński, A. (2021). *Współczesna kultura historyczna i jej przemiany* [Contemporary historical culture and its transformations]. Warszawa: Scholar.

Tabakowska, E. (2004). *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu* [Cognitive linguistics and poetics of translation]. Kraków: Universitas.

Taylor, J. (2001). *Kategoryzacja w języku* [Linguistic categorization]. Kraków: Universitas.

Tischner, J. (1993). *Myślenie według wartości* [Thinking according to values]. Kraków: Znak.

Uebrick, R. (1903). *Stadtplan von Thorn und Umgebung : nach amtlichen Quellen ergänzt und berichtigt bis zum Jahre 1903* [City map of Toruń and surroundings: supplemented and corrected according to official sources until the year 1903]. Thorn: Uebrick.

Wajda, K. (2003). Ludność Torunia (1815–1914) [The population of Toruń (1815–1914)]. W: M. Biskup (red.), *Historia Torunia. W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)* (s. 92–141). Toruń: TNT, Instytut Historii PAN.

Werner, M. (2008). *Vom Adolf-Hitler-Platz zum Ebertplatz. Eine Kulturgeschichte der Kölner Straßennamen seit 1933* [From Adolf-Hitler-Platz to Ebertplatz. A cultural history of Cologne's street names since 1933]. Köln itd.: Böhlau.

Wierzbicka, A. (2010). *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne* [Semantics: Primes and Universals]. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Wójcicka, M. (2018). Język pamięci zbiorowej (w kontekście kultury oralności, piśmienności i elektralności). Prolegomena [The language of collective memory (in the context of orality, literacy, and electracy): Prolegomena]. W: W. Czachur (red.), *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne* (s. 68–93). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Wójcicka, M. (2023). *Medialne dyskursy (nie)pamięci zbiorowej* [Media dicourses of collective (non)memory]. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Wolff-Powęska, A. (2024, 25 października). Na ziemiach zachodnich pozbywano się niemieckich śladów. Ale czy można było oczekiwać innej postawy? [In the western lands, the German traces were being got rid of. But could a different attitude have been expected?]. *Gazeta Wyborcza*. https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,31394503,na-ziemiach-zachodnich-pozbywano-sie-niemieckich-sladow-ale.html

Zakrzewski, T. (1998). Lambeck Ernst Georg Maximilian. W: K. Mikulski (red.), *Toruński Słownik Biograficzny* [Toruń Bibliographic Dictionary] (t. 1, s. 147–149). Toruń: Towarzystwo Miłośników Torunia.

SUMMARY

THE CATEGORY OF DIALOGIC MEMORY IN HODONYMY

The purpose of the article is to introduce the category of dialogic memory proposed by Myszka (2022), based on Asmann's (2014) definition, into the study of the linguistic dimension of space. The text aims to indicate the possibility of the onomastic research of memory symbolism in the urban space (cf. Rutkowski and Skowronek 2020).

The work focuses on society's creation of space through language, especially on such activities that draw on memory resources that deviate from the mainstream of national commemoration, i.e. dialogic memory.

We studied the defined category of dialogic memory using 9,043 records in three different urban spaces: Torun, Lodz, and Warsaw. For each of them, we adopted different assumptions of dialogic memory, as cultural-ethnic-religious, historical-political and multicultural (non-Polish) identification, selecting them from a post-war perspective as "itching" and in various ways passing for "uncomfortable" parts of the identity of these spaces. In the case of Toruń we ask about the commemoration of the Prussians who were important for the city's history, in Warsaw we look for traces of the city's Jewish history, while in Lodz we analyse the memories of the local multiethnic community.

Consideration of the category of dialogic memory is important in reflecting on the role of language in urban space, and allows us to answer the question of whether the once physically shared urban space is (still) a shared space of memory, and how much space in the constructed environment we now devote to commemoration. In addition, the study aimed to identify a bundle of qualities desired by collective memory as a criterion for access to the city's linguistic identity.

Keywords: placeonymy, collective memory, urban identity, dialogic memory

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.14
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

OLEKSIY GNATIUK
oleksii.gnatiuk@knu.ua
ORCID: 0000-0003-1818-2415
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

VIKTORIIA ZAPOTOTSKA
vzapototska@knu.ua
ORCID: 0000-0001-9299-2585
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

THE POLITICAL LIVES OF RURAL HODONYMS IN UKRAINE: A CROSS-REGIONAL PERSPECTIVE

SUMMARY

Rural toponyms have a long history of research with an emphasis on their historical and cultural significance. However, insufficient attention has been paid specifically to the ideologically driven naming and renaming of rural places. This gap becomes even more noticeable concerning the post-socialist and, especially, post-Soviet spaces, representing one of the modern hotspots in the critical study of place names. In the paper, based on the information on the naming and renaming of rural streets in the three Ukrainian administrative regions, we analyse the recent reconfiguration of the contemporary system of Ukrainian rural hodonyms from a political standpoint. It has been demonstrated that rural street names in Ukraine are involved in the political life of the country almost as much as their urban counterparts, and their post-Soviet reconfiguration in cross-regional perspective generally resembles the processes and patterns relevant to the urban street names. The role of rural hodonyms as political instruments and symbolic markers should not be underestimated, at least, for certain geographical and socio-cultural contexts. At the same time, the active involvement of rural street names in the political life of the country raises concerns about their preservation as a part of local heritage and markers of local identity.

Keywords: rural hodonyms, critical toponymy, street renaming, cross-regional study, decommunisation, decolonisation

1. INTRODUCTION

Rural toponyms (rural place names) have a long history of research with an emphasis on their historical and cultural significance as a bearer of traditional ethnic values and as reflections of the natural and cultural landscape (Deepadung, 2003; Liu et al., 2024). In particular, rural toponyms record and transmit

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

cultural information through generations (Geršič & Kladnik, 2016; De Lange, 2019; Yanqing, 2022), often contain unique and profound cultural connotations and collective memories of social groups, playing a significant role in preserving the intangible cultural heritage of rural settlements (Zhao et al., 2020; Liu et al., 2024). When used as protected geographical indications, rural toponyms also serve institutional functions in food systems governance and rural development (Moran, 1983; Conneely & Mahon, 2015).

Nevertheless, rural toponyms change under pressing socio-cultural circumstances and take part in discursive performative practices similar to their urban counterparts. The written use of rural toponyms in public spaces contributes to both the construction of place-related identities and the manipulation of power relations (Loth, 2019). Although traditional rural toponyms carry essential cultural values, some of them are gradually being arbitrarily changed, renewed and replaced by modern naming methods due to rapid urbanisation in certain regions, causing significant damage to the intangible cultural heritage of rural areas (Son, 2015; Yanqing, 2022; Liu et al., 2024). Since fewer people are interested in traditional rural activities like farming or fishing, traditional rural place names are in danger of extinction (Geršič & Kladnik, 2016).

Also, rural place names can be used as symbolic linguistic tools within the political and ideological strategies to maintain control over the territory. Politically motivated renaming of places may lead to the complete disappearance of the original toponyms and thus local cultural heritage and identity (Schuppener, 2019). However, little attention has been paid specifically to ideologically driven naming and renaming of rural places. In particular, few works have been focused on the political lives of street names beyond urban locations. This research gap becomes even more evident in relation to the post-socialist and, especially, post-Soviet space, which has emerged over recent decades as a key area for critical toponymic studies (Basik, 2020; Kudriavtseva & Homanyuk, 2020; Basik, 2023; Rusu, 2024b). The vast majority of academic literature addressing the political power of naming in this region deals with urban toponyms, especially focusing on hodonyms (street names). At the same time, rural street names, which constitute a significant proportion of all rural place names in most global cultural contexts, remain understudied, including their dependency on local politics and ideology.

In this paper, armed with a critical toponymy theory on the one hand (Vuolteenaho & Berg, 2009; Rose-Redwood & Alderman, 2015; Giraut & Houssay-Holzchuch, 2016; Rose-Redwood et al., 2022) and a well-developed understanding of processes in Ukrainian urban toponymy during the period of post-Soviet transition on the other (Gnatiuk, 2018; Afanasiev, 2020; Kuczabski & Boychuk, 2020; Gnatiuk & Melnychuk, 2023; Schenk, 2023), we focus on the political lives

of rural street names (rural hodonyms) in Ukraine. We analyse the contemporary system of street names in Ukrainian villages and its recent (post-communist) reconfiguration from a political standpoint. The term "reconfiguration" is used in the article to refer to all changes in the toponymic system in Ukraine after the Soviet Union collapsed in 1991, including decommunisation and decolonisation (the latter covering both de-Sovietisation and de-Russification). Our specific research questions are the following:

(1) What has been the nature of rural street name changes in Ukraine during the post-Soviet period, and how do these changes reflect political processes in the country?

(2) Has the post-Soviet reconfiguration of rural street names followed similar patterns across different regions of Ukraine, and if not, what factors account for these differences?

(3) Is there a correlation between the reconfiguration of urban and rural street names in Ukraine in terms of toponymic processes, policy implementation, and chronology?

2. RURAL HODONYMS AS A CLASS OF TOPONYMY

In this article, we focus on socio-geographical urbanonyms, which, according to the classification by Titarenko (2013), include hodonyms (names of linear features in settlements, such as streets, avenues, embankments, boulevards, etc.) and agoronyms (names of squares). For the sake of simplicity, we will refer to all such urbanonyms as hodonyms throughout the text.

One may argue that rural hodonyms should not differ substantially from urban hodonyms since villages and cities are simply two categories of settlements that primarily differ in terms of population size. Nevertheless, both empirical findings and theoretical considerations challenge this assumption. Mezenko (2019), investigating the system of intra-settlement names in Belarus, emphasises the revealed linguistic and cultural differences between urban and rural hodonyms. In particular, she argues that urban hodonyms tend to reference national or even international and planetary contexts, whereas rural hodonyms are more reflective of regional and natural zonal features. Additionally, while urban hodonyms primarily relate to architectural structures and their characteristics, rural hodonyms are more closely linked to land and territories that hold economic significance for rural residents. Zheng and Guo (2021) revealed the differences in the methods of naming places between urban and rural areas in China and the cultural connotations reflected therein. In particular, they found a relatively higher proportion of urban names derived from mountains and rivers and of rural names referencing animals and plants. Furthermore, urban place names predominantly reflected

historical, economic, religious, and other social factors, whereas rural and small-town place names exhibited a stronger national character.

There may be several factors for different naming practices in urban and rural environments. Broadly speaking, the differences in naming methods reflect the differences in economy, politics, values and customs between urban and rural areas (Zheng & Guo, 2021). The system of place names in rural environments acts as a part of the broader onomastic picture and reflects the perception of the environment by the linguistic personality more than in the urban environment (Mezenko, 2019). While urban culture is largely mass-oriented and globalised, rural culture retains many more links with local and national traditions. Rural residents experience more intense, frequent and essential interactions with their natural environment, and as a result, rural place names show the high demand of the traditional inhabitants for the environmental elements of their existence (Deepadung, 2003; Yanqing, 2022).

Also, it is known that the axiological value of a specific place does matter for identity and memory politics, and thus naming politics of a place depends on its symbolic significance, which in turn depends on its location within the city and relative significance among the other places (Alderman & Inwood, 2013; Palmberger, 2017; Gnatiuk & Glybovets, 2020; Rusu, 2021; Buchstaller et al., 2024; Rusu, 2024a). Similarly, urban ranking, as another dimension of centrality and axiological importance, matters as well (Rusu, 2024a). Continuing in this line, we may suppose that rural settlements possess even lower levels of centrality and therefore less symbolic importance than ordinary towns, and thus rural street names should be less ideologically charged and less frequently subject to renaming for ideological reasons.

3. TOPONYMIC RECONFIGURATION IN POST-SOVIET UKRAINE

Recent studies of urbanonyms demonstrate that their emergence and formation are closely linked to general sociocultural trends in societal development, state ideology, and the manifestations of the national mentality of residents in a particular region (Titarenko, 2013). The case of Ukraine provides a rich empirical basis for studying the process of post-socialist toponymic reconfiguration due to its transitional nature, ongoing status, and the good availability of data (Kudriavtseva & Homanyuk, 2020). After the fall of communism and the declaration of Ukrainian independence in 1991, three distinct stages of toponymic reconfiguration can be identified, each characterised by specific socio-political circumstances, legal frameworks, key actors and drivers, toponymic processes, and regional patterns.

The first stage covers the period until the outbreak of the Euromaidan in 2013–2014 (Kovtûh, 2017; Šul′gan, 2017). The intermittent and deeply controversial

politics of national memory in Ukraine in that period was in many respects an improvisation that reflected fluctuations between competing ideological narratives, as well as the search for a strategy that would legitimise the newly independent Ukraine and its post-Soviet elite without provoking a national, linguistic, and/or religious conflict (Shevel, 2011; Portnov, 2013). During that period, the renaming of streets was voluntary and depended solely on the discretion of local governments. Most changes involved the removal of communist names — so-called decommunisation — a phenomenon typical for most of post-socialist Europe (Rusu, 2024b, p. 279). Due to the voluntary nature of decommunisation and strong socio-cultural regional differences in Ukraine, the first stage of post-Soviet toponymic reconfiguration exhibited clear regional patterns. In the western part of Ukraine, especially in the historical region of Galicia, almost all names related to the communist regime were eliminated (Hrytsak & Susak, 2003). In the central part of Ukraine, the renaming was more limited, mainly affecting streets in city centres and those named after the most notorious figures of the communist regime, whereas in the southern and eastern parts of Ukraine, with some exceptions, communist toponymy was largely preserved (Rìznik, 2007).

The second stage of toponymic reconfiguration started after the Revolution of Dignity and the onset of the Russo-Ukrainian hybrid war in 2014. Decommunisation was no longer seen merely as a cultural or humanitarian policy but increasingly as a matter of national security (Fedinec & Csernicsko, 2017). In 2015, the Ukrainian Parliament adopted the so-called Decommunisation Law Package, providing the criteria for communist toponymy that should be removed, recommendations for the newly introduced toponymy, and legal details of the renaming procedure. This legislation triggered a second wave of communist street name changes that was much more massive and covered the entire territory of Ukraine due to its mandatory nature (Kovtûh, 2017; Gnatiuk, 2018; Kuczabski & Boychuk, 2020). Nevertheless, this second wave of toponymic decommunisation also exhibited distinct regional patterns, both in terms of the speed and consistency of renaming and the semantic structure of the newly introduced toponymy (Gnatiuk, 2018; Afanasiev, 2020; Kuczabski & Boychuk, 2020). That happened essentially due to the still strong regional identities and different public attitudes to the decommunisation politics and the new Ukrainian nation-centric politics in general (Gnatiuk, 2018). More specifically, they reflected a significant gap between the officially declared values and the real ideological preferences of the majority of Ukrainians that required a search for the balance between various ideological influences, powers, stakeholders and decision-makers at both national and local levels (Shevel, 2016; Afanasiev, 2020; Kovalov, 2022).

Before the full-scale Russian invasion in 2022, the toponymic reconfiguration in Ukraine was represented almost exclusively as decommunisation, while

de-Sovietisation and de-Russification remained marginal phenomena, with systematic implementation occurring only in the western regions of the country. Indeed, for many years after the collapse of the USSR, most of Ukrainian society tolerated Soviet and Russian symbols in the cultural space, provided they had no direct connection to communist ideology (Rìznik, 2007; Schenk, 2023). Nevertheless, following Russia's full-scale military invasion of Ukraine in February 2022, Ukrainians began to reassess their attitudes toward Soviet and Russian cultural markers, including toponymy. This reassessment initiated the third post-Soviet reconfiguration of Ukrainian toponymy, driven by a widespread desire to eliminate both Soviet (de-Sovietisation) and Russian (de-Russification) imperial legacies. Both these processes may be considered forms of decolonisation (Gnatiuk & Melnychuk, 2023) and they are commonly referred to by this exact term in Ukrainian political discourse.

During the first year of the full-scale Russo-Ukrainian war, toponymic decolonisation was spontaneous and voluntary. However, in March 2023, the Ukrainian Parliament adopted the Law "On Condemnation and Prohibition of Propaganda of Russian Imperial Policy in Ukraine and Decolonisation of Toponymy," which together with subsequent legislative acts, provided a legal framework for decolonisation, established effective mechanisms for its implementation, and specified which Soviet and Russian symbols should be removed from public spaces. The de-Russification of Ukrainian hodonyms took place across nearly all government-controlled territories of Ukraine. However, a remarkable regional contrast emerged, with the western and central parts of the country showing greater engagement in the process, while the southeastern regions lagged behind (Gnatiuk & Melnychuk, 2023).

4. DATA, METHODS, WORKING HYPOTHESES

Three regions in different parts of Ukraine were selected for the study to capture intra-regional differences in toponymic processes and patterns: Ternopilska oblast in the western part, Vinnytska oblast in the central part and Dnipropetrovska oblast in the eastern part of the country (Fig. 1).

In May-June 2023, requests have been sent to local self-government bodies (local councils) in these three regions, asking them to provide information on streets that have been named or renamed since 1991. For these requests, the villages with the largest number of streets were selected in the respective regions. The location of villages that provided information for the study is presented in Fig. 2. The total number of streets analysed was as follows: 927 streets in Vinnytska oblast, 934 streets in Dnipropetrovska oblast, and 247 streets in Ternopilska oblast.

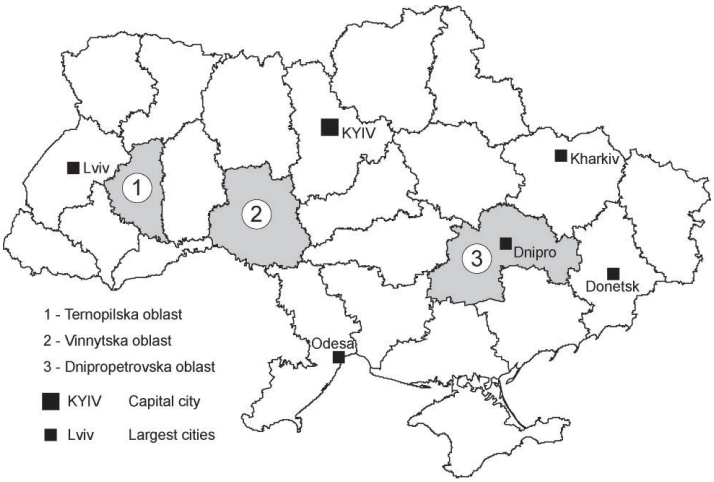

Fig. 1. Regions selected for the study

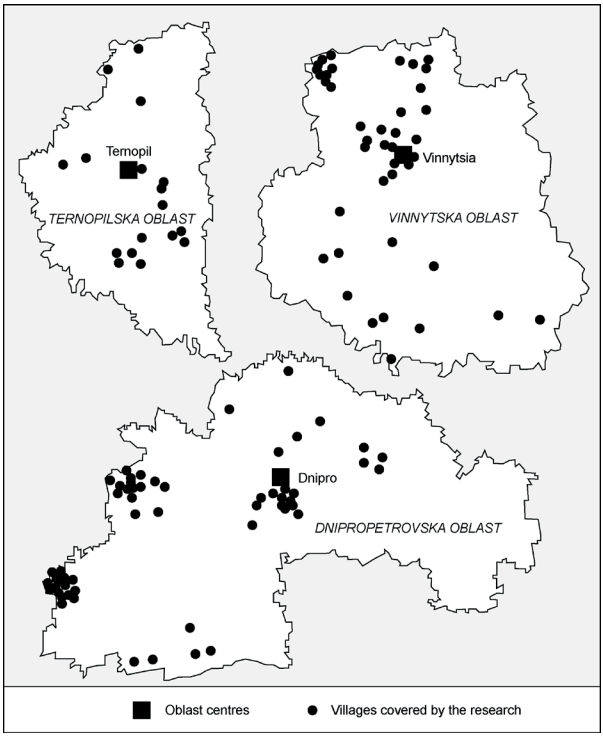

Fig. 2. Villages covered by the research

The majority of street renaming cases were classified as manifestations of one of the four toponymic processes observed in post-Soviet Ukraine:

1. Decommunisation — change of street names subject to the decommunisation law. In particular, these are names in honour of communist personalities, events, organisations and symbols included in the "black list" of the Ukrainian Institute of National Memory. For example, vul. Zhovtnevoi Revoliutsii ʻOctober Revolution St.', vul. Lenina ʻLenin St.'.

2. De-Sovietisation — change of street names that do not directly fall under the law on decommunisation, but (in Ukrainian context) have a clear semantic connection with Soviet political regime or communist ideology. For example, street names honouring typical Soviet holidays such as March 8 and May 1 (it should be stressed that these holidays, related to leftist ideology, are strongly perceived in modern Ukraine as a part of the Soviet legacy, while similar place names can be found in other states that cannot be suspected of Sovietisation), as well as Soviet military leaders of World War II, involved in the liberation of the territory of Ukraine from the Nazis.

3. De-Russification is the change of street names related to Russian history, culture and geography, and at the same time not directly related to the Ukrainian context. In particular, the renaming of streets named after Russian state and military figures, prominent personalities of culture, science, education and religion, as well as Russian geographical landmarks. For example, vul. Pushkina ʻPushkin St.', vul. Moskovska ʻMoscow St.'.

4. Linguistic normalisation — bringing street names, formed according to the norms of the (mostly) Russian language or subjected to the (mostly) Russian linguistic influence, to the lexical and grammatical norms of the Ukrainian language. For example, renaming vul. Profsoyuzna to vul. Profspilkova ʻTrade Union St.' or vul. Zheleznodorozhna to vul Zaliznychna ʻRailway St.'. To illustrate the scale of this issue: during the Soviet period, between 1% and 10% of names of settlements in Ukraine (depending on the region) contradicted the established norms of the Ukrainian literary language and the principles of proper naming (Šul′gan, 2017).

Toponymic changes that did not fit into any of the above categories were classified as "other."

Since some cases of street renaming can be interpreted as simultaneous manifestations of multiple toponymic processes, the following priority of them was determined: decommunisation, de-Sovietisation, de-Russification, language normalisation.

When analysing the empirical data, we focused on the following aspects: (1) chronological analysis of naming and renaming; (2) the scale of toponymic change; (3) the extent to which policies underlying individual toponymic processes

were implemented; (4) semantic classification of hodonyms, employing classification scheme previously used in the studies of Ukrainian urban street names (Gnatiuk, 2018; Afanasiev, 2020; Kudriavtseva, 2020).

Based on theoretical considerations of rural toponymy and known patterns of urban toponymic restructuring in Ukraine, the following research hypotheses were formulated:

Hypothesis I: Rural hodonyms are more resistant to ideologically driven changes and are less frequently used as political instruments compared to urban hodonyms. Therefore, a smaller proportion of ideologically charged names is expected among rural hodonyms compared to the urban ones in the respective regions.

Hypothesis II: The intensity and structure of political processes reconfiguring rural namescapes are expected to mirror those transforming urban street names in the respective regions, albeit with a more or less noticeable delay.

Hypothesis III: Rural hodonyms are expected to be more deeply embedded in the local socio-cultural context and are likely to more vividly reflect the dominant narrative of memory politics in each region compared to urban hodonyms.

5. RESULTS AND DISCUSSION

The significantly higher proportion of rural street names subject to official toponymic policies was found in Vinnytska and Dnipropetrovska oblasts compared to Ternopilska oblast (Fig. 3). This shows that communist ideological intervention into the rural street toponymy was substantially weaker in the western part of Ukraine. Anyway, in all three regions the percentages of ideologically affected street names in rural areas appear to be even higher than in their largest urban centres (Afanasiev, 2020; Kudriavtseva, 2020; Gnatiuk, 2022; Kocherhin, 2022). This observation dismisses Hypothesis I in relation to the communist period and demonstrates that in the Soviet era rural street names in Ukraine were even more influenced by the dominant ideology than urban ones. Regarding street names potentially subject to linguistic normalisation, in the centre (Vinnytska oblast) their proportion was expectedly lower than in the western (Ternopilska oblast) and eastern (Dnipropetrovska oblast) parts, with significant Polish and Russian linguistic influences, respectively.

All regions have almost completely implemented the mandatory decommunisation of rural street names. At the same time, the levels of de-Sovietisation and de-Russification vary significantly across selected regions (Fig. 3). These results can be interpreted as follows: the western part of Ukraine exhibits strong intolerance towards any Soviet-era heritage, while in central and eastern parts the attitude

towards Soviet heritage is more tolerant provided it is not explicitly linked to communist propaganda or crimes of the communist regime and relates to Ukrainian Soviet (rather than Russian Soviet) heritage. At the same time, tolerance to Russian cultural markers remains relatively high in the eastern part of Ukraine, while it is significantly lower in the west and in the centre. Similar results have been obtained for the decolonisation of the urban toponymy (Gnatiuk & Homanyuk, 2023; Gnatiuk & Melnychuk, 2023; Schenk, 2023), which supports Hypothesis II.

In Ternopilska oblast, in contrast to the other two regions, we can observe a significant number of "other" toponymic changes (Fig. 3). To conduct a proper evaluation of these cases of renaming, their memorial significance, associative character, qualitative aspect, and locative aspect should be taken into account. These primarily involve renaming streets already dedicated to prominent Ukrainian figures or bearing ideologically neutral names in order to commemorate "more deserving" national heroes, including historical figures who fought for Ukrainian independence and soldiers in the ongoing Russo-Ukrainian war. For instance, in Ilavche, the neutral name *vul. Tsentralna* 'Central St.' was changed to *vul. Shevchenka* 'Shevchenko St.' after the greatest Ukrainian poet and writer. However, in Malyi Khodachkiv, *vul. Tarasa Shevchenka* 'Taras Shevchenko St.' was renamed to *vul. Ivana Sirka* 'Ivan Sirko St.' to commemorate a Cossack military leader instead of a more neutral artist's figure. In other case, *vul. Bohdana Khmelnytskoho* 'Bohdan Khmelnytsky St.' was renamed to *vul. Symona Petliury* 'Symon Petliura St.': a famous Cossack Hetman was considered as controversial historical figure due to his treaty (1654) with the Tsardom of Russia (now seen as fatally detrimental to Ukraine) and should have freed up space for the leader of the Ukrainian People's Republic in 1919–1921 as a more deserving figure for commemoration. Some rare transitions from ideologically neutral to another neutral name also occurred, mostly because the new street name better fitted the specific location of the street within the village. For instance, *vul. Vyshneva* 'Cherry St.' was renamed to *vul. Parkova* 'Park St.' on the proposal of the street residents due to the location near the local village park. Thus, similar to urban street names (Gnatiuk, 2018; Afanasiev, 2020), rural hodonyms in the western part of Ukraine are much more susceptible to changes driven by the grassroots initiatives (of ordinary residents, local public activists, etc.) and far more frequently are given commemorative, including ideological, function, compared to the rest of the country. These findings, which emphasise the difference between the toponymic reconfiguration between the western regions of Ukraine and the rest of the country, support Hypothesis II.

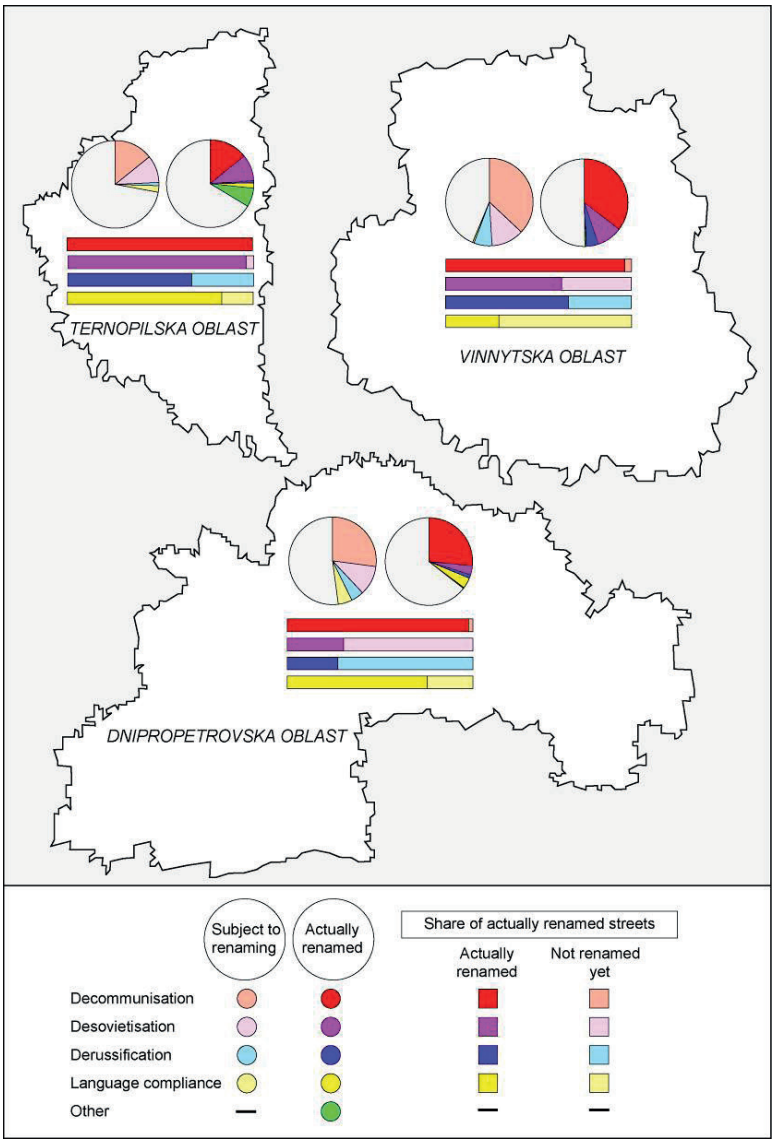

Fig. 3. Toponymic processes: potential and actual volumes of renaming

Looking at the semantic structure of newly emerged rural hodonyms (Fig. 4), and comparing the share of commemorative rural hodonyms with findings from research on urban street names (Kudriavtseva, 2020; Gnatiuk, 2022), it can be concluded that, in general, the percentage of ideologically neutral street names

is higher in villages and small towns than in big cities. Nevertheless, the proportion of military-political commemorative names seems to be the same for both rural and urban street names. This finding partially supports Hypothesis I for the post-Soviet period, but simultaneously partially contradicts it.

It can be seen that the share of commemorative toponyms decreases from west to east. Similar to urban street names, Ukrainian hodonyms are more actively used as tools of memory politics in the western part of the country compared to the eastern part, where local political elites and population are still reluctant to fully accept the new nation-centric historical narrative. Among newly emerged military-political commemorative toponyms, the names associated with the period of independence of Ukraine (since 1991) constitute the majority in all three regions. However, in Vinnytska and Dnipropetrovska oblasts this majority is absolute, while in Ternopilska oblast it is relative, and street names in honour of OUN-UPA figures and fighters for the independence of Ukraine in 1917–2021 are only slightly behind. For comparison, in Vinnytska and especially Dnipropetrovska oblasts there are significantly fewer names commemorating the fighters for the independence of Ukraine in 1917–2021, and no OUN-UPA names at all. At the same time, in Dnipropetrovska oblast, the share of names related to the Cossack epoch is almost twice as large as in the other two regions. The share of names related to the Polish-Lithuanian period is small and almost the same in Ternopilska and Vinnytska oblasts, while in Dnipropetrovska oblast there are no such names at all.

The identified features generally reflect real historical differences between the regions. For example: (1) Ternopilska oblast was major arena of OUN-UPA activity, while such activity was limited in Vinnytska oblast and marginal in Dnipropetrovska oblast; (2) Dnipropetrovska oblast, located not far from the historical Zaporozhian Sich centres and locations, constituted practically the heart of the Cossack state, while the influence of the Cossack state was not so decisive for Ternopilska oblast. In general, the revealed pattern for rural hodonyms is very similar to that of urban hodonyms in the largest cities of the respective regions, at least for Vinnytsia and Dnipro (Gnatiuk, 2018). However, there are eye-catching differences as well. During decommunisation in 2014–2018, in the five largest cities in Dnipropetrovska oblast, streets named after the fighters for the independence of Ukraine in 1917–1921 accounted for 20–25% of the total renamed streets (Gnatiuk, 2018), while among the newly emerged rural street names of the respective region this proportion is a few percent. We may conclude that a trend to seek for maximal ideological neutrality of newly introduced street names, detected in many researches for the cities of the eastern and southern parts of Ukraine (e.g. Kovtûh, 2017; Gnatiuk, 2018; Kudriavtseva, 2020; Gnatiuk & Homanyuk, 2023), is even more pronounced in rural areas of these regions. These findings confirm Hypothesis III.

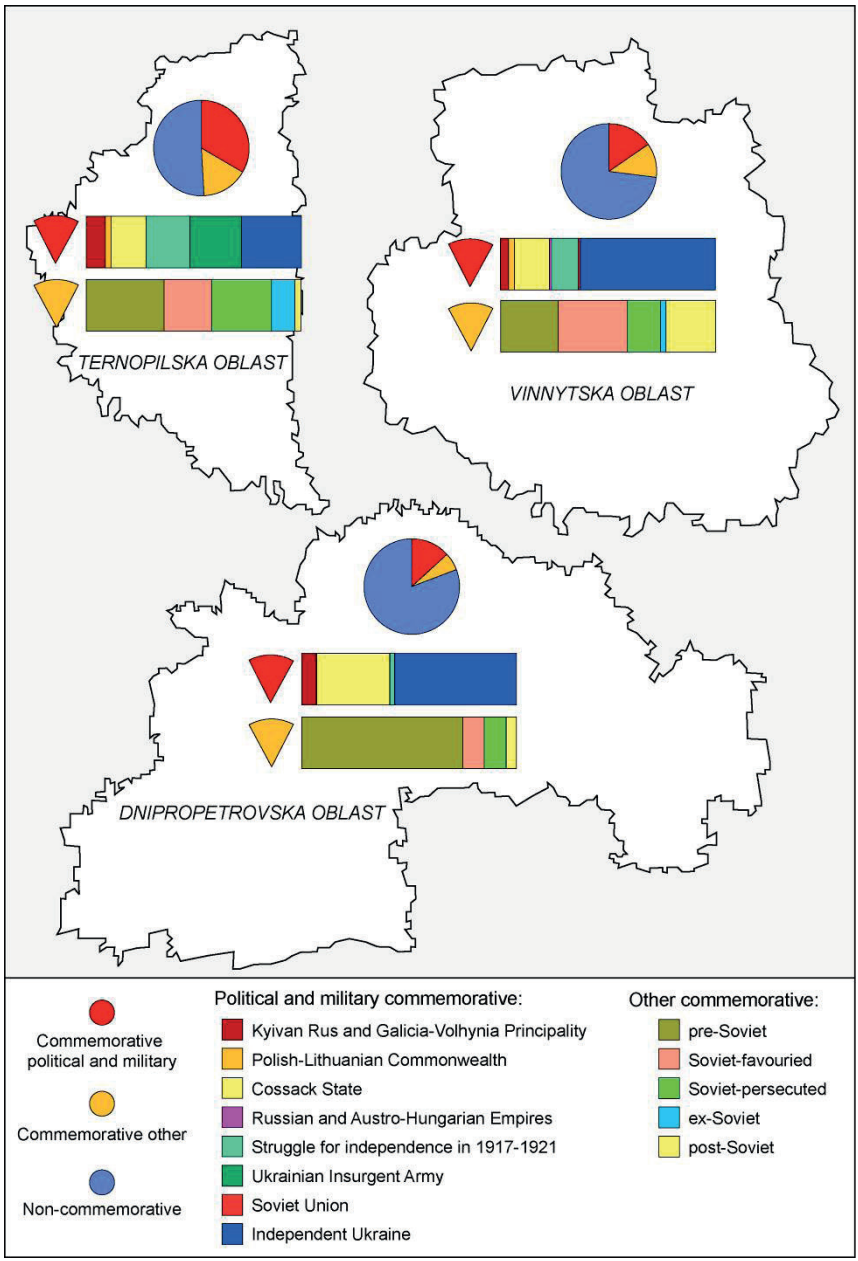

Fig. 4. Semantic structure of the newly emerged rural hodonyms

Special attention should be paid to the names associated with the era of modern Ukrainian independence. Most of them are names directly commemorating the Independence of Ukraine (Independence St.), or perpetuate the memory of fallen participants of the ongoing Russo-Ukrainian war, usually descendants of the corresponding village. A clear preference is observed for commemorating local descendants, who are not only national heroes but also local figures personally known to many residents. Considering the high share of this name category, especially in the centre and east of Ukraine, we find further confirmation of the point (Hypothesis III) that rural street names (including commemorative ones) tend to be more closely linked to the local cultural and geographical context than urban street names, which are often semantically detached from their locality (Mezenko, 2019).

As for other commemorative names which are unrelated to military and political figures, Dnipropetrovska oblast stands out against the other two regions with a high proportion of toponyms referring to the pre-Soviet period. This suggests that street name authors in this region deliberately sought to avoid controversial Soviet-era associations, instead appealing to a pre-Soviet "golden age," often associated, however, with the Russian Empire colonial legacy (cf. Kovtûh, 2017). In the remaining two oblasts, proportion of the Soviet-era associated street names is significant, with expectedly the weight of Soviet-favoured personalities being higher in Vinnytska oblast, and the weight of those Soviet-persecuted — in Ternopilska oblast, where local memory politics has long been built on an anti-communist and anti-Soviet narrative.

To additionally highlight the west-east gradient in ideologization of rural street names in the regional dimension, we identified newly introduced street names that that appear in at least every fifth village within each studied region. The results are presented in Table 1.

Table 1. Most widespread newly introduced rural hodonyms per region

Street name (English translation)	Frequency in villages, %	Political value	Comment on the name reference
Ternopilska oblast			
Independence St.	35.3	High	Ukrainian Independence (1991)
Bandera St.	29.4	High	Leader of the Ukrainian Nationalist Organisation (1909–1959)
Hrushevsky St.	29.4	High	Ukrainian historian and politician, President of the Central Council of Ukraine (1866–1934)

Table 1 cont.

Sich Riflemen St.	23.5	High	Military unit of the Ukrainian People's Army, which operated in 1917–1919
Chornovol St.	23.5	High	Ukrainian politician and Soviet dissident (1937–1999)
Shevchenko St.	23.5	Medium	Ukrainian poet, writer, artist, public and political figure (1814–1861)
Vinnytska oblast			
Central St.	36.6	None	-
Cozy St.	34.1	None	-
Sunny St.	31.7	None	-
Independence St.	26.8	High	Ukrainian Independence (1991)
Cherry St.	22.0	None	-
Hrushevsky St.	22.0	High	Ukrainian historian and politician, President of the Central Council of Ukraine (1866–1934)
Spring St.	22.0	None	-
School St.	22.0	None	-
Dnipropetrovska oblast			
Central St.	40.0	None	-
Cherry St.	37.8	None	-
Ukrainian St.	27.6	Medium	Ukraine as a state, country or nation
Viburnum St.	24.4	Low	Viburnum tree is among unofficial national symbols of Ukraine
Peace St.	20.0	Low	The idea of peace has a relation to ideology, but is merely universal

Analysis of the temporal dynamics of renaming (Fig. 5) reveals significant regional differences in the timelines of specific toponymic processes and their temporal correlations. First, we can observe that specific toponymic processes can be both synchronous or heterochronous across different regions. In the west of Ukraine, the removal of communist, Soviet, and Russian toponymic markers occurred almost synchronously throughout the period after the Soviet Union collapse. In the central and eastern parts of Ukraine, distinct phases are clearly distinguished: almost exclusively decommunisation in 1991–2013, decommunisation with elements of de-Sovietisation and de-Russification in 2014–2021, mostly de-Sovietisation and de-Russification with residual fading decommunisation after 2022. Second, there is a noticeable temporal delay in the implementation of individual toponymic processes, progressing from west to east.

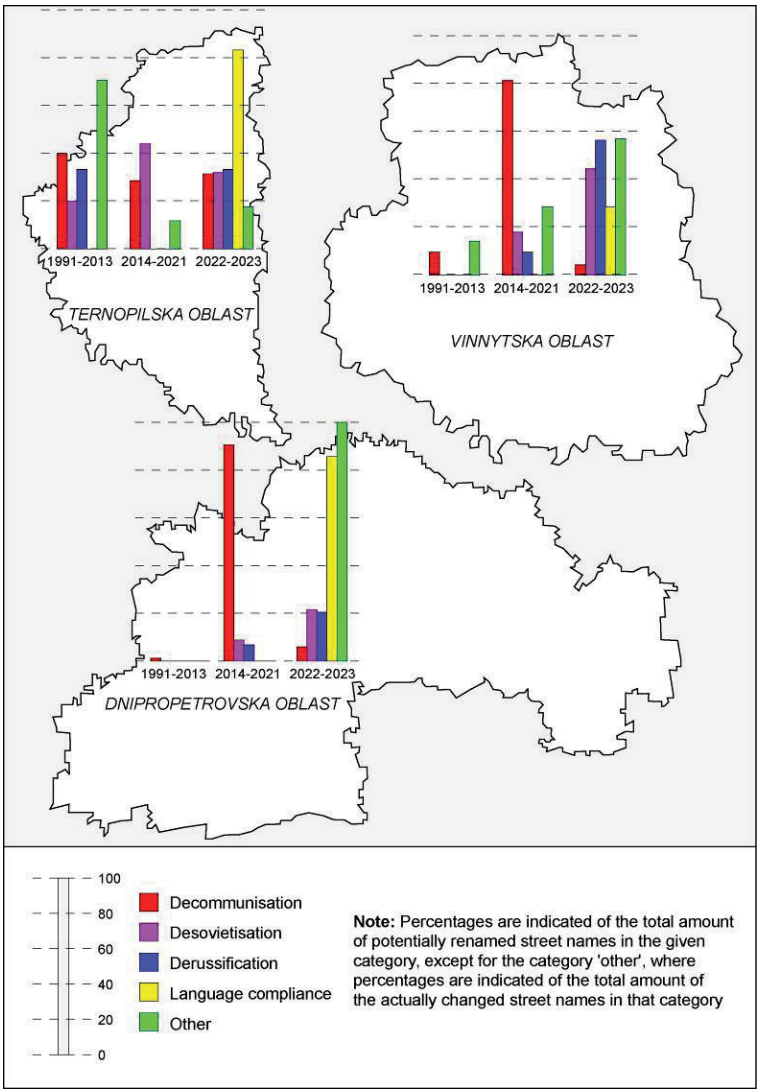

Fig. 5. Temporal dynamics of renaming in terms of toponymic processes

In the western part, the mass cleansing of communist toponyms began immediately after the collapse of the USSR in 1991, but in the central and especially in the eastern parts large-scale renaming only occurred after decommunisation became mandatory. The same applies to de-Sovietisation and, especially, de-Russification. In the western part these processes began in the 1990s, while in the central and

eastern parts, they became visible after 2014 and massive only after the full-scale Russian war against Ukraine in 2022. Once again, these regional patterns align closely with those observed in urban settlements of the respective regions, confirming Hypothesis II. However, contrary to Hypothesis II, no substantial delay has been found for the restructuring of rural street names compared to urban ones.

Finally, it should be noted that the pattern of street renaming during decommunisation and decolonisation in rural settlements, at least in some regions, followed the principles approved by the toponymic commissions operating in the respective regional centres (although, it is important to stress that these decisions did not have formal legal authority over other territorial communities within the region). For instance, in Vinnytsia, the main purpose of the local working group was to create a unique image of the city that would fit into the historical past and the national context. Commemoration policy in Vinnytsia was aimed at formation of national-state identity, but appealing to the identity of the local urban community on a first-priority basis. The working group members tried to work respecting the principles of tolerance (respect for different canons of historical memory), historical gravity (not only appealing to the past but also to the trends of the present and the goals for the future), education (promoting dialogue and collective memory of different social groups), and integrity (creation of an integral city image/brand). Thus, considering each place name, the received proposals for the renaming of particular street were discussed roughly as follows: (1) attempt to restore the historical name; (2) attempt to reflect local features of the area or people associated with it; (3) attempt to extend the logic of the surrounding place names, building an associative series; (4) appeal to local and regional identity; (5) search among the names of prominent Ukrainians (Karoêva, 2016, 2017; Gnatiuk, 2022). These approaches are traced in the case of renaming rural streets in the Vinnytsia region as well.

6. CONCLUSIONS

This study, focusing on a prominent geopolitical hotspot such as modern Ukraine, sheds light on the political lives of rural hodonyms. Existing research has primarily emphasised the embeddedness of the rural place names into the local geographic and cultural context, portraying them as a product of the interaction between the rural population and the surrounding natural and traditional cultural environment (Deepadung, 2003; Geršič & Kladnik, 2016; De Lange, 2019; Mezenko, 2019; Zhao et al., 2020; Yanqing, 2022; Liu et al., 2024). This study confirms certain differences between naming practices in urban and rural environments (cf. Zheng & Guo, 2021). However, by focusing on rural street names, which constitute the majority of the Ukrainian rural toponymicon, we found that

the utilitarian and cultural functions of rural street names are often overshadowed by their role as political and ideological markers. Similarly to urban hodonyms, strong regional differences in the newly introduced rural street names in terms of their semantic load and underlying toponymic process/policy are explained, first of all, by the differences in the local political process. Moreover, naming practices applied to the streets in Ukrainian villages, compared to the Ukrainian urban toponymy, highlight even more clearly the fundamental characteristics of the regional political process. For instance, in western Ukraine, there has been an intensified construction of a new nation-centric memory and identity narrative (Hrytsak & Susak, 2003), whereas in the east, there is a notable tendency toward maintaining the highest possible level of ideological neutrality (Gnatiuk, 2018; Afanasiev, 2020; Gnatiuk & Homanyuk, 2023).

The research findings confirmed our working Hypothesis I for the modern post-Soviet period, as the percentage of ideologically neutral street names was found to be higher in villages than in large cities of the respective regions. However, this pattern did not hold for the Soviet period, when rural street names in Ukraine were even more influenced by the dominant communist ideology than urban ones. The research also supports working Hypothesis II, as the reconfiguration of rural namescapes generally mirrors that of urban namescapes in the respective regions. In particular, we found a strong west–east gradient in the preference for ideologically coloured versus ideologically neutral street names, as well as greater tolerance for the remnants of Russian cultural markers in the eastern part of Ukraine. However, contrary to Hypothesis II, no substantial delay was found in the restructuring of rural street names compared to urban ones — they changed almost synchronously in each region. Finally, we found that in recent decades, rural street names more strongly reflect regional peculiarities of identity and memory politics in Ukraine and are more closely linked to the local cultural, historical, and geographical context than urban street names. Thus, the role of the rural toponyms as political instruments and symbolic markers should not be underestimated, at least, for certain categories of toponyms (street names) and certain geographical and socio-cultural contexts (as a post-Soviet realm).

Nevertheless, the active involvement of Ukrainian rural street names in the political life of the country raises concerns about their role as bearers of the spiritual culture of the people. Contesting the traditional view that rural place names are less politicised than their urban counterparts, this research aligns with studies emphasising the need to preserve traditional rural place names as part of local heritage (Son, 2015; Geršič & Kladnik, 2016; Yanqing, 2022; Liu et al., 2024). It seems that politically-driven toponymic cleansing may be yet another factor together with urbanisation and economic transformation (Son, 2015; Geršič & Kladnik, 2016; Yanqing, 2022; Liu et al., 2024) contributing to the erosion and

disappearance of the traditional system of rural place names. Given this, rural toponymy needs a more balanced and consistent approach aimed at the development and strengthening of local rural identities via creating opportunities for socio-cultural expression through street naming (Yankson, 2023).

REFERENCES

Afanasiev, I. (2020). Renaming of streets in Ukrainian regional centers during 2010–2019: offensives and compromises. *Ideology and Politics*, *16*(2), 321–339. https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00024

Alderman, D., & Inwood, J. (2013). Street naming and the politics of belonging: Spatial injustices in the toponymic commemoration of Martin Luther King Jr. *Social and Cultural Geography*, *14*(2), 211–233. https://doi.org/10.1080/14649365.2012.754488

Basik, S. (2020). Place names as a political instrument in the post-Soviet realm: Introduction. *Journal of Geography, Politics and Society*, *10*(3), 1–4. https://doi.org/10.26881/jpgs.2020.3.01

Basik, S. (2023). Encountering toponymic (geo)politics in the post-Soviet states. Introduction. In S. Basik (Ed.), *Encountering Toponymic Geopolitics: Place Names as a Political Instrument in the Post-Soviet States* (pp. 1–28). London: Routledge.

Buchstaller, I., Fabiszak, M., Alvanides, S., Brzezińska, A. W., & Dobkiewicz, P. (2023). Commemorative city-texts: Spatio-temporal patterns in street names in Leipzig, East Germany and Poznań, Poland. *Language in Society*, *53*(2), 291–320. https://doi.org/10.1017/S0047404523000040

Conneely, R., & Mahon, M. (2015). Protected geographical indications: Institutional roles in food systems governance and rural development. *Geoforum*, *60*, 14–21. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.01.004

De Lange, J. (2019). The role of toponymy in identifying cultural heritage: a case study of place names in the Bushmanland, Northern Cape. In H. Beyer, M. Brenzinger, T. du Plessis, P.E. Raper (Eds.), *Critical toponymy — Place names in political, historical and commercial landscapes. Proceedings of the 4th International Symposium on Place Names 2017 Jointly organized by the Joint IGU/ICS Commission on Toponymy, the UFS, and UNAM Windhoek, Namibia, 18–20 September 2017* (pp. 97–110). Sun Media Bloemfontein.

Deepadung, S. (2003). Toponyms in the western region of Thailand. *Manusya Journal of Humanities*, *6*(2), 31–65. https://doi.org/10.1163/26659077-00602002

Fedinec, C., & Csernicsko, I. (2017). (Re)conceptualization of memory in Ukraine after the Revolution of Dignity. *Central European Papers*, *1*, 46–71. https://doi.org/10.25142/cep.2017.003

Geršič, M., & Kladnik, D. (2016). House names and field names as an important part of Slovenian Cultural heritage: A case study of the Lese Cadastral Municipality upper Carniola, Slovenia. *Nomina Africana*, *30*(1), 1–26.

Giraut, F., & Houssay-Holzchuch, M. (2016). Place naming as dispositif: Toward a theoretical framework. *Geopolitics*, *21*(1), 1–21. https://doi.org/10.1080/14650045.2015.1134493

Gnatiuk, O. (2018). The renaming of streets in post-revolutionary Ukraine: regional strategies to construct a new national identity. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, *53*(2), 119–136. https://doi.org/10.14712/23361980.2018.13

Gnatiuk, O. (2022). Nation-building by virtue of the local Renaissance: "Exemplary" decommunization of street names in Vinnytsia, Ukraine. In S. Basik (Ed.), *Encountering Toponymic Geopolitics: Place Names as a Political Instrument in the Post-Soviet States* (pp. 49–65). Abingdon: Routledge.

Gnatiuk, O., & Glybovets, V. (2020). Do street status and centrality matter for post-socialist memory policy? The experience of Ukrainian cities. *Geographia Polonica*, *93*(2), 139–161. https://doi.org/10.7163/GPol.0167

Gnatiuk, O., & Homanyuk, M. (2023). From geopolitical fault-line to frontline city: changing attitudes to memory politics in Kharkiv under the Russo-Ukrainian war. *Hungarian Geographical Bulletin*, *72*(3), 239–256. https://doi.org/10.15201/hungeobull/72.3.3

Gnatiuk, O., & Melnychuk, A. (2023). A case study of de-Russification of Ukrainian hodonyms: Rigged trial or justice restored. *Names*, *71*(4), 40–55. https://doi.org/10.5195/names.2023.2599

Hrytsak, Ya., & Susak, V. (2003). Constructing a national city: A case of Lviv. In J. J. Czaplicka & B. A. Ruble (Eds.), *Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities* (pp. 140–164). Baltimore: John Hopkins University Press.

Karoêva, T. (2016). *Vulicì Vìnnicì: z ìstorìï dekomunìzacìï. Dovìdnik* [Streets of Vinnytsia: From the history of decommunization: Databook]. Vìnnicâ: Vìndruk.

Karoêva, T. (2017). Z dosvìdu robočoï grupi ŝodo "dekomunìzacìï" publìčnogo prostoru Vìnnicì: poglâd ìstorika [Abstract of practical activity of a workgroup on decommunization of public area of the town of Vinnytsia: Historian's view]. *City: History, Culture, Society*, *1*, 196–206. https://doi.org/10.15407/mics2017.02.196

Kocherhin, I. (2022). Decommunisation in Dnipropetrovsk and Dnipro in 2014–2019. In T. Kuzio, S.I. Zhuk, & P. D'Anieri (Eds.), *Ukraine's Outpost: Dnipropetrovsk and the Russian-Ukrainian War* (pp. 144–163). Bristol: E-International Relations. https://www.e-ir.info/publication/ukraines-outpost-dnipropetrovsk-and-the-russian-ukrainian-war/

Kovalov, M. (2022). When Lenin becomes Lennon: Decommunization and the politics of memory in Ukraine. *Europe-Asia Studies*, *74*(5), 709–733. https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2078478

Kovtûh, S. (2017). Socìoonomastičnì aspekti perejmenuval′nih procesìv v Ukraïnì [Socionomastic aspects of renaming processes in Ukraine]. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство*, *27*, 160–165. http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/8379

Kuczabski, A., & Boychuk, A. (2020). Decommunization of urban toponymy in Ukraine: Causes and consequences. *Journal of Geography, Politics and Society*, *10*(4), 8–16. https://doi.org/10.26881/jpgs.2020.4.02

Kudriavtseva, N. (2020). Reconfiguring identities within the cityscape: Ideologies of decommunization renaming in Ukraine. *Ideology and Politics Journal*, *15*(1), 63–82. https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00004

Kudriavtseva, N., & Homanyuk, S. (2020). Contested names in the toponymic landscapes of post-Soviet space. Introduction. *Ideology and Politics*, *15*(1), 4–10. https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00001

Loth, C.-R. (2019). Place names, place, and place-related identities in the linguistic landscape of rural South Africa. In H. Beyer, M. Brenzinger, T. du Plessis, & P.E. Raper (Eds.), *Critical toponymy — Place names in political, historical and commercial landscapes. Proceedings of the 4th International Symposium on Place Names 2017 Jointly organized by the Joint IGU/ICS Commission on Toponymy, the UFS, and UNAM Windhoek, Namibia, 18–20 September 2017* (pp. 145–158). Sun Media Bloemfontein.

Mezenko, H. (2019). Names of topographic objects within settlements as a unit of Belarusian toponymic terminology: Problems of splitting and integration. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF Philologiae*, *37*(1), 149–156. https://doi.org/10.17951/ff.2019.37.1.149-156

Moran, W. (1983). Rural space as intellectual property. *Political Geography*, *12*(3), 263–277. https://doi.org/10.1016/0962-6298(93)90057-E

Palmberger, M. (2017). Nationalizing the streetscape: The case of street renaming in Mostar, Bosnia and Herzegovina. In R. Rose-Redwood, D. Alderman, & M. Azaryahu (Eds.), *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place* (pp. 168–184). Abingdon: Routledge.

Portnov, A. (2013). Memory wars in post-Soviet Ukraine (1991–2010). In U. Blacker, A. Etkind, & J. Fedor (Eds.), *Memory and Theory in Eastern Europe* (pp. 233–254). New York: Palgrave Macmillan.

Rìznik, O. (2007). Toponìmìčnij landšaft Kiêva ì problemi deržavnoï toponìmìčnoï polìtiki [Toponymic landscape of Kyiv and problems of the national toponymic politics]. *Ukraïns'kì kul'turnì doslìdžennâ*. http://tram.mashke.org/files/AMY/books/riznik_topolandshaft_2007.pdf

Rose-Redwood, R., & Alderman, D. (2015). Critical interventions in political toponymy. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, *10*(1), 1–6. https://doi.org/10.14288/acme.v10i1.879

Rose-Redwood, R., Baird, I.G., Palonen, E., & Rose-Redwood, C. (2022). Monumentality, memoryscapes, and the politics of place. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, *21*(5), 448–467. https://doi.org/10.14288/acme.v21i5.2266

Rusu, M.S. (2021). Sequencing toponymic change: A quantitative longitudinal analysis of street renaming in Sibiu, Romania. *PLoS ONE*, *16*(5), e0251558. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251558

Rusu, M.S. (2024a). Modeling toponymic change: A multilevel analysis of street renaming in postsocialist Romania. *Annals of the American Association of Geographers*, *114*(3), 591–609. https://doi.org/10.1080/24694452.2023.2292805

Rusu, M.S. (2024b). Street naming practices: A systematic review of urban toponymic scholarship. *Onoma*, *56*, 269–292. https://doi.org/10.34158/ONOMA.56/2021/14

Schenk, G. (2023). Renaming Kyiv's streets amid the Russian war of invasion: The politics of history between "decommunization" and "derussification". *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, *64*, 140–169. https://doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-07

Schuppener, G. (2019). Multiple place names and their political aspects on the territory of the former Czechoslovakia. In H. Beyer, M. Brenzinger, T. du Plessis, P.E. Raper (Eds.), *Critical toponymy — Place names in political, historical and commercial landscapes. Proceedings of the 4th International Symposium on Place Names 2017 Jointly organized by the Joint IGU/ICS Commission on Toponymy, the UFS, and UNAM Windhoek, Namibia, 18–20 September 2017* (pp. 1–14). Sun Media Bloemfontein.

Shevel, O. (2011). The politics of memory in a divided society: a comparison of post-Franco Spain and post-Soviet Ukraine. *Slavic Review*, *70*(1), 137–164. https://doi.org/10.5612/slavicreview.70.1.0137

Shevel, O. (2016, January 11). Decommunization in post-Euromaidan Ukraine: Law and practice. *Ponars Eurasia*. https://www.ponarseurasia.org/decommunization-in-post-euromaidan-ukraine-law-and-practice/

Son, H. (2015). The loss of place names and suggestions for its prevention in Korea. In S. Choo (Ed.), *Geographical Names as Cultural Heritage: Proceedings of the International Symposium on Toponymy* (pp. 117–138). Seoul: Kyung Hee University Press.

Šul′gan, O. V. (2017). *Ojkonìmìâ Ukraïni XX stolìttâ: eko- ta socìolìngvìstičnì aspekti* [Oikonymy of Ukraine in the 20th century: ecolinguistic and sociolinguistic aspects] [Abstract of the dissertation for the degree of candidate of philological sciences]. Zaporìz′kij nacìonal′nij unìversitet.

Titarenko, A. A. (2013). Mìsce urbanonìmìv u zagal′nìj klasifikacìï onìmìv. *Fìlologìčnì studìï: Naukovij vìsnik Krivorìz'kogo deržavnogo pedagogìčnogo unìversitetu*, *9*(2), 171–180. https://doi.org/10.31812/filstd.v9i2.470

Vuolteenaho, J., & Berg, L.D. (2009). Towards critical toponymies. In L. D. Berg, J. Vuolteenaho (Eds.), *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* (pp. 1–18). Farnham: Ashgate.

Yankson, E. (2023). Street naming and political identity in the postcolonial African city: A social sustainability framework. *Journal of Urban Affairs*, *45*(3), 685–609. https://doi.org/10.1080/07352166.2023.2166839

Yanqing, H. (2022). The meanings of landscape elements in traditional village place names in southern Hunan, China. *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, *5*(11), 99–107. https://doi.org/10.25236/AJHSS.2022.051119

Zhao, F., Fu, Y., Luan, G.Z., Zhang, S.J., & Xie, Z.Q. (2020). Spatial-temporal characteristic analysis of ethnic toponyms based on spatial information entropy at the rural level in northeast China. *Entropy*, *22*(4), 393. https://doi.org/10.3390/e22040393

Zheng, L., & Guo, J. (2021). Comparison of Naming Methods of Urban and Rural Place Names. In *Proceedings of the 2021 4th International Conference on Humanities Education and Social Sciences (ICHESS 2021)* (pp. 588–591). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/assehr.k.211220.099

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.15
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

MAŁGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA
rutkiewi@amu.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3685-0352
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Poznań, Polska

NAZWY POLSKICH APTEK OD GODEŁ APTECZNYCH: GEOGRAFICZNE, HISTORYCZNE ORAZ KULTUROWE UWARUNKOWANIA PROCESU ICH KREACJI

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu jest charakterystyka jednego z najstarszych typów nazw polskich aptek pochodzących od godeł aptecznych, które wykształciły rodzaj modelu podlegającego kontynuacji. Realizują go nie tylko określenia odziedziczone po przeszłości, lecz także nowsze struktury, o charakterze imitacyjnym, nawiązujące formalnie do najstarszej tradycji nazewniczej. Podstawy motywacyjne analizowanych onimów odzwierciedlają dawny sposób myślenia o aptekarstwie oraz historyczno-geograficzno-kulturową odmienność różnych obszarów kraju, które dawniej przynależały do trzech zaborów: pruskiego, rosyjskiego i austriackiego. W związku z tym można mówić nie tylko o specyficznej stratygrafii opisywanych nazw aptek, lecz także motywacji. U ich podstaw dominują godła w postaci zwierząt i roślin symbolizujących nieśmiertelność, zmartwychwstanie, długowieczność, energię oraz określenia istotnych w alchemii metali (złota, srebra, cyny). Z mniejszym nasileniem występują emblematy związane z farmacją, alchemią i astrologią. Do rzadkości należą nawiązania sakralne i mitologiczne.

Słowa tematyczne: nazwy aptek, godło apteczne, stratygrafia nazewnicza, modele nazewnicze

1. WPROWADZENIE

Pierwsze apteki powstawały w Polsce najprawdopodobniej w XIII stuleciu (Bartkowiak, 2004, s. 101)[1]. Jedną z najstarszych aptek założono najprawdopodobniej w Gnieźnie w 1232 r. (Stopa, Strohschneider, 1995, s. 161–162) lub w Świdnicy w 1248 r. (Bartkowiak, 2004, s. 101). Trzeba wspomnieć, że — jak podkreśla Roeske (1991, s. 53–54) — w XIII-wiecznych dokumentach terminem *apotheca*

[1] Zdaniem niektórych badaczy najpewniej należałoby mówić o początkach następnego wieku jako momencie ich powoływania (Roeske, 1991, s. 54–55).

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

oznaczano kramy kupieckie[2] (Kostrzeński, 1929/1996, t. 1, s. 14), stanowiące „część handlowo-rzemieślniczej infrastruktury średniowiecznego miasta" (Bartkowiak, 2004, s. 105, 107), pierwowzór dzisiejszych placówek farmaceutycznych.

Nazwy aptek zaczynają pojawiać się w wiekach późniejszych. Pierwsze ich poświadczenia źródłowe pochodzą z dokumentów XV-wiecznych. Dla przykładu, w tym okresie w Poznaniu działała *Stara Apteka*, a w Krakowie — *Wielka Apteka* (Rutkiewicz, 2000, s. 188; Górny, 2003, s. 17), kolejne we Wrocławiu, w Gdańsku, Toruniu i wielu innych miastach kraju (Roeske, 1991, s. 58), co wynika z faktu, że do połowy XIX stulecia zarówno w Polsce, jak i w całej Europie apteki zakładano wyłącznie w przestrzeniach miejskich (Bartkowiak, 2004, s. 103).

Określenia pochodzące od emblematów[3] zalicza się do jednych z najstarszych[4] modeli nazw aptecznych. Część z nich była motywowana godłem budynku, w którym pracował *aromatarius*, czyli dawniejszy aptekarz. Na przykład, w krakowskiej kamienicy Krzysztofory znajdowała się apteka *Spod Krzysztoforów*, a działająca do dziś krakowska placówka *Pod Złotą Głową* przejęła swoją nazwę od tak właśnie określanej nieruchomości (Proń, 1967, s. 350). Inne nazwy pochodziły bezpośrednio od godeł, które początkowo umieszczano w sieni lub w witrynie apteki. Następnie instalowano je nad wejściem do obiektu. Pełniły one wówczas rolę szyldu reklamowego[5]. Tak motywowane nazwy miały początkowo charakter topograficzny, ponieważ wskazywały na położenie apteki, precyzowały jej lokalizację, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie obowiązywała numeracja domów. Wprowadzono ją bowiem znacznie później (Roeske, 1991, s. 92–93), np. w Poznaniu w 1787 r. (Kostrzeński, 1929/1996, t. 1, s. 22). Tradycja przyjmowania godeł aptecznych nie była obowiązkowa, wynikała z potrzeby szybkiego lokalizowania różnych obiektów, w tym aptek. Nie istnieje ogólnie przyjęty rejestr oraz systemowa symbolika emblematów. Najwięcej informacji na ich temat można znaleźć w opracowaniach z zakresu historii farmacji (Proń, 1967; Roeske, 1973, 1983, 1991) oraz w dość wycinkowych, ograniczonych materiałowo

[2] W nowszych badaniach nad historią aptekarstwa w Polsce hipoteza o kramach jako ewolucyjnie wcześniejszej formie aptek nie znajduje potwierdzenia (Bartkowiak, 2004, s. 103–105).

[3] Terminy *godło* i *nazwa* w literaturze farmaceutycznej są używane wymiennie (Rutkiewicz, 2000, s. 186–187).

[4] Pierwsze nazwy pochodziły również od nazw właścicieli domów, w których się znajdowały (Proń, 1967, s. 350) lub od nazw zakonów, w których były posiadaniu (por. nazwy: *Apteka Jezuicka*, *Apteka Nadworna* w XVIII-wiecznym Poznaniu; *Apteka Królewska* w XVIII-wiecznym Krakowie). Część z nich charakteryzowała aptekę (por. nazwy: *Stara Apteka*, *Wielka Apteka*), dlatego nie mamy pewności, czy wymienione struktury podległy procesowi onimizacji.

[5] Por. dawną krakowską aptekę, następnie fasadę budynku *Pod Murzynami* (Roeske, 1973, s. 48–49; 1991, s. 92).

pracach onomastycznych dotyczących onimii różnych miast i rejonów kraju (Czajka, 1988; Rutkiewicz, 2000, 2003; Rutkiewicz-Hanczewska, 2020; Górny, 2003; Seiffert, 2005, 2006, 2008; Czapla, Kutyła, 2012) lub wybranych miast europejskich, np. z terenu Niemiec (Hellfritzsch, 1996) czy Słowacji (Košutová, 2011).

Godła apteczne miały określone znaczenie, skrywające się pod postaciami zwierząt w rodzaju: lew, orzeł, łabędź, tygrys, słoń, baranek, struś, jeleń, jednorożec. Należy podkreślić, że w nazwach aptek od godeł aptecznych z obszaru innych krajów Europy tego rodzaju przywołania są liczniejsze i różnorodniejsze niż w materiale polskim. Z analizy wiedeńskich onimów z początku XXI w. (Rutkiewicz, 2003, s. 175) wynika, że zawarte w nich godła nawiązują do takich znaczeń jak: nieśmiertelność, światło, zdrowie i zmartwychwstanie (bocian, jeleń, łabędź, sokół, skowronek), długowieczność (tygrys, słoń), pierwotne siły kosmiczne, materia i energia (wąż, smok, wieloryb), powrót do stanu pierwotnego (rak), magia (jeż) oraz leki (bóbr). Funkcję emblematów bardzo często (w przeciwieństwie do liczniejszych odwołań do świata roślin) pełnią apelatywy z kręgu religii chrześcijańskiej: anioł, błogosławieństwo, jabłko, korona, krzyż, nadzieja, opatrzność i oko Boga, papież, pasterz, patriarcha, pocieszenie, pustelnik, biblijny samarytanin, Trójca Święta. Niewątpliwie pojawiające się w kolejnych symbolach nawiązania wynikały z myśli świata chrześcijańskiego (początkowo odrzucającego alchemię, lecz szybko włączającego ją wraz z astrologią do swojego nauczania), a także z zainteresowań medyków (i z pewnością aptekarzy), w tym Paracelsusa i astrologicznego oraz magicznego podłoża jego przekonań (Bartkowiak, 2004, s. 120).

Nazwy od godeł aptecznych w Polsce tworzono od początku XVI w. (Roeske, 1973, s. 49), a według Pronia mogły się one pojawiać już w XV w. (por. Seiffert, 2005, s. 87), ale spopularyzowane zostały w XVII stuleciu (Roeske, 1991, s. 93). W Poznaniu licznie notują je źródła XVIII-wieczne. Nie oznacza to zarazem, że jest to moment początku znakowania aptek godłami, co podkreślał Kostrzeński (por. Roeske, 1973, s. 49). W Wielkopolsce wiek XVII stanowi swoistą lukę źródłową obserwowaną w odniesieniu do wielu innych nazw własnych, zwłaszcza miejscowych. Najliczniejsze dla nich poświadczenia pochodzą z XVI stulecia, później ich brakuje, z uwagi na czynniki zewnętrzne, m.in. liczne wojny i zarazy, np. okresu potopu szwedzkiego. W takich okolicznościach nie tylko nie zakładano nowych osad, lecz było utrudnione dokumentowanie ich aktualnych wykazów. Nowe nazwy miejscowe zaczynają pojawiać się w związku z siecią nowych osad w postaci folwarków i przysiółków, jakie zakładano w XVIII i XIX w. Najprawdopodobniej te same czynniki spowodowały wzrost liczby nazw aptek w Poznaniu dopiero w XVIII stuleciu, w czasie rozkwitu miast polskich.

2. NAZWY OD GODEŁ APTECZNYCH WE WSPÓŁCZESNEJ PRZESTRZENI: KONTYNUACJA I IMITACJA

Nazwy aptek od godeł powstają również obecnie. Jedne stanowią dziedzictwo przeszłości (mają historyczne poświadczenia i szyld lub emblemat w witrynie), drugie jedynie nazwą wskazują na godło (nie ma go w otoczeniu apteki), a jeszcze inne — mniej liczne — mają charakter imitacyjny, nawiązują do najstarszej tradycji nazewniczej, jaką zna polska farmacja. W ostatnim wypadku mowa o modelu strukturalnym, który jest kontynuowany przez twórców współczesnych nazw, którzy zasilają go nowymi godłami (bezpośrednio lub pośrednio związanymi z daną apteką) i wtłaczają do schematu onimicznego w postaci wyrażenia przyimkowego. Te nazwy są próbą wpisania się w ich dawny rodowód. Rzeczownik własny imitujący średniowieczne określenia od godeł aptecznych stanowi znak przynależności do tradycji. Dostrzegli to nazywający apteki i uznali za sposób oddziaływania na potencjalnego klienta. Nazwa tradycyjna lub ją tylko imitująca staje się obietnicą doświadczenia, znakiem umocowania na rynku aptekarskim, najwyższej jakości produktów leczniczych i wiedzy farmaceutycznej. Z jednej strony można powiedzieć, że model nazw aptek od godeł aptecznych został wzbogacony o nowe motywacje, m.in. lokalizującą (geograficzną), lecz — z drugiej strony — taka była pierwotna proweniencja godeł aptecznych. Oglądając je na początku XXI w., można zauważyć zarówno znany z przeszłości (wytyczony kierunkiem od szyldu kamienicy do określenia apteki) mechanizm krzepnięcia kolejnych godeł aptecznych, jak i wzbogacanie ich zasobu przez wykorzystanie symboliki zawartej w rzeczywistości językowej lub pozajęzykowej określonej przestrzeni (kierunek od elementu wyróżniającego obiekt, czasem skojarzonego z semantyką alchemiczną, astrologiczną, farmaceutyczną, do określenia apteki). Zgodnie z tym typem myślenia oba rodzaje onimów w dalszej części artykułu nazywam nazwami od godeł aptecznych.

Spośród onimów imitacyjnych, które wymagają krótkiego komentarza, najliczniej jest reprezentowany model z motywacją geograficzną, a właściwie quasi-geograficzną. Odpowiadająca mu nazwa strukturalnie nawiązuje do dawnych określeń od godeł aptecznych (typu *Pod Koroną*) i jest motywowana nazwą wyróżniającego się na danym obszarze obiektu. W ten sposób zapewne utworzono nazwę apteki *Pod Trzema Koronami*, która znajduje się w Sromowcach Niżnych, skąd widać szczyt górski o nazwie Trzy Korony. Nie jest to prymarnie przeniesiona nazwa topograficzna, jak mogłoby się wydawać, ponieważ stanowi jednocześnie nawiązanie do znanego w średniowieczu godła, a mianowicie korony. Należałoby tu zatem mówić o wielomotywacyjności powstałego onimu. To celowy zabieg współczesnych kreatorów, którzy usiłują połączyć potencjalny

emblemat z kontekstem przestrzennym nazywanej apteki. Można zatem powiedzieć, że nowo tworzone określenia są podwójnie motywowane: wewnętrznie (w związku z farmacją, alchemią, astrologią) i zewnętrznie (geograficznie, posesywnie lub kulturowo). Idąc tym tropem, na Dolnym Śląsku istnieją apteki *Pod Jeleniem* (Kłodzko) oraz *Pod Złotym Jeleniem* (Wrocław), które mogą stanowić nawiązanie do toponimu Jelenia Góra. Jeleń to również utrwalony emblemat apteczny, występujący na szyldach najstarszych aptek. Dla przykładu, o wrocławskiej aptece *Pod Jeleniem* mówią dokumenty sprzed XVIII w. (Roeske, 1991, s. 89). Oczywiście nie mamy tu bezpośredniego sąsiedztwa przywoływanych miejscowości, jedynie ich pośredni związek z województwem dolnośląskim, na terenie którego się znajdują. Podobnie w Turku spotykamy aptekę *Pod Turem*, i chociaż to nawiązanie wynikające z etymologii ludowej, wymienione zwierzę widnieje w tutejszym godle miasta. W podobny sposób powstała nazwa apteki *U Leva*, najstarszej placówki farmaceutycznej w Lewoczy, miasteczku położonym na wschodzie Słowacji. Jest motywowana zarówno tradycyjnym godłem aptecznym, jak i symbolem lwa, który znajduje się w herbie miasta (Košutová, 2011, s. 35–36).

W podstawie analizowanych nazw odpowiadających modelowi o typie quasi-lokalizującym pojawiają się też nawiązania do urbonimów, ich struktury, etymologii. I tak w Kłobucku działa apteka *Pod Czerwonym Kłobukiem*. Nazwa miejscowa z kolei pochodzi od apelatywu *kłobuk*, oznaczającego spiczasty wierzchołek, lub od nazwy osobowej *Kłobuk*, motywowanej rzeczownikiem *kłobuk* w znaczeniu ‘nakrycie głowy, kapelusz’.

Poza motywacją stricte językową (odproprialną) we współcześnie tworzonych nazwach od godeł aptecznych uwidaczniają się także nawiązania niepowiązane bezpośrednio z żadną nazwą, powiedzielibyśmy odapelatywne, wskazujące na kontekst geograficzno-historyczny oznaczanego obiektu. Na przykład, działające w województwie pomorskim apteki noszą miana *Pod Żółwiem* oraz *Pod Gryfem Pomorskim*. Żółw — jako żyjący m.in. w morzach czy na mokradłach — jest doskonałym wyborem dla nazwy apteki zlokalizowanej na północy kraju. Z kolei gryf — mityczne zwierzę przedstawiane w postaci skrzydlatego lwa, zarazem dawny emblemat apteczny — pozwala na snucie skojarzeń nie tyle z godłem dynastii książęcej na Pomorzu (Kryśkiewicz, 2014), co z nazwą tajnej organizacji konspiracyjnej „Gryf Pomorski”, działającej na Pomorzu do końca II wojny światowej.

Do opisywanego wyżej zbioru nazw od godeł nie włączono wyraźnie topograficznych onimów (por. Górny, 2005, s. 273), za które uznano na przykład określenia: *Pod Arkadami* w Wałbrzychu, Jeleniej Górze, Bydgoszczy, Tychach, *Pod Bazylią* w Trzebnicy, *Pod Białą Basztą* w Gdańsku, *Pod Basztą* w Gubinie,

Pod Filarem we Wrocławiu, *Pod Filarami* w Szczecinie, *Pod Ratuszem* we Wrocławiu, *Pod Solankami* w Grudziądzu, *Pod Tężniami* w Ciechocinku, *Pod Wieżą* w Krakowie, we Wschowie, Pucku, *Pod Wieżycą* w Szymbarku. Ich forma oraz lokalizacja danej apteki wyraźnie sugerują, że w nazwie jest zawarta informacja o położeniu placówki. W sytuacjach wątpliwych podczas kwalifikacji do nazw imitacyjnych o motywacji quasi-geograficznej wspomagano się kwerendą źródłową, analizą publikacji z zakresu historii farmacji, stron internetowych aptek, w tym wyglądu obiektów na podstawie zamieszczonych tam zdjęć.

Grupę współcześnie tworzonych nazw od godeł dopełniają też określenia quasi-posesywne, pochodzące od nazwisk właścicieli aptek w rodzaju: JASKUŁA Spółka Jawna „*DOZ Apteka dbam o zdrowie Pod Jaskółką*". Można tu mówić, również jak i w wypadku już wspomnianych godeł, o wyraźnej wielomotywacyjności określeń. „Jaskółka" to bowiem utrwalone tradycją godło motywowane nazwą ptaka oznaczającego odnowę, odrodzenie, wolność i nadzieję, w okresie renesansu uznawanego za symbol zmartwychwstania Chrystusa. Widzimy go np. u dołu obrazu *Matka Boska z Jaskółką* Crivellego (Stemp, 2007, s. 42).

W województwie pomorskim, w Ryjewie, istnieje apteka, w której godle mamy znak Rodła, przedstawiający kształt biegu Wisły, używany przez Związek Polaków w Niemczech od lat 30. XX w. (Osmańczyk, 1985, s. 32–36). Nazwa *Pod Rodłem* ma zatem dodatkową wymowę równającą się nazwom w rodzaju *Pod Orłem* czy *Pod Białym Orłem*. Zarówno jej struktura, jak i semantyka potwierdzają tezę o rozszerzaniu modelu nazw aptek od godeł aptecznych o nowe motywacje, w tym wypadku quasi-kulturową. Poza tym, abstrahując od tej ścieżki analitycznej, trudno byłoby połączyć nazwę Rodło ze strukturą przyimkową pod Rodłem, np. w funkcji lokalizacyjnej.

Ostatecznie do materiału badawczego (chodzi o nazwy tzw. imitacyjne) zaliczono onimy, które wykazują wielomotywacyjność, oprócz motywacji topograficznej czy posesywnej zawierają także symbolikę powiązaną np. z alchemią (por. nazwę *Pod Trzema Koronami*, *Pod Jaskółką*). Potwierdzeniem przynależności do gatunku nazw od godeł jest powielenie dawnego schematu, za który uznano wyrażenie przyimkowe z zestawieniem z nazwą koloru (por. nazwę *Pod Czerwonym Kłobukiem*). Na włączenie do zbioru nazw od godeł pozwala również brak związku z konkretnym obiektem terenowym lub jego cechą (np. *Pod Rodłem*).

3. BAZA MATERIAŁOWA I CEL BADAŃ

Przedmiot przedstawionych analiz stanowi synchroniczna charakterystyka nazw aptek reprezentujących współczesną realizację znanego modelu onimów pochodzących od nazw godeł. Obecne reprezentacje onimiczne albo zostały odziedziczone po przeszłości, albo stanowią imitację znanego z średniowiecza

gatunku określeń, przyczyniając się do wzbogacenia repertuaru potencjalnych emblematów.

Trzeba wspomnieć, że omawiany w artykule model nazw aptek nie należy do najpopularniejszych. Nazwy polskich aptek (tj. z początków XXI stulecia) są bowiem zdominowane przez struktury o charakterze topograficznym, wskazujące na położenie obiektu, motywowane nazwami ulic, placów, dzielnic, osiedli itp., w pobliżu których zostały ulokowane. Do popularnych należą też określenia dzierżawcze oraz opisujące właściwości apteki, jej wiek, moment powstania z nawiązaniami do leksyki farmaceutycznej lub medycznej (Rutkiewicz, 2000, s. 196). To rodzaje propriów, jakie zaczęły pojawiać się na przełomie XIX i XX w. (wraz z nazwami patronalnymi), a spopularyzowały się w XX stuleciu.

Celem artykułu jest ilościowa analiza tzw. nazw od godeł aptecznych, ilustracja ich stratygrafii w poszczególnych województwach kraju oraz zróżnicowania motywacyjnego. Chociaż nieraz charakteryzowano je w literaturze z zakresu historii aptekarstwa oraz onomastyki (Roeske, 1973, 1991; Czajka, 1988; Rutkiewicz, 2000, 2003; Rutkiewicz-Hanczewska, 2020; Górny, 2003; Seiffert, 2005, 2006; Czapla, Kutyła, 2012), to przywołane opracowania dotyczyły określeń pochodzących z konkretnych miast (Poznania, Krakowa, Wrocławia, Rzeszowa, Lublina) lub wybranych obszarów geograficznych (Górnego i Dolnego Śląska), a zatem nie miały zasięgu ogólnopolskiego. Zawarte w nich obserwacje i cząstkowe dane ilościowe powinny zostać zweryfikowane w oparciu o pełny zbiór onimów z całego kraju, co pozwoli na przedstawienie różnorodności i zakresu ich występowania. Pozyskane w tym celu określenia wynotowano z portalu o nazwie ZIP (Zintegrowany Informator Pacjenta), w którym znajdują się dane gromadzone od 2008 r. (do kwietnia 2020 r.) przez Narodowy Fundusz Zdrowia[6]. W spisie odnotowano 11 687 nazw dla 13 309 placówek farmaceutycznych (aptek i punktów aptecznych). Nazwy od godeł aptecznych stanowią niewielki ich odsetek (3,6%), co daje 422 określenia (zob. tab. 1), chociaż okazują się one nieznacznie liczniejsze w porównaniu ze zbiorem 336 nazw (2,8%) motywowanych imionami świętych i błogosławionych oraz osób zasłużonych (Rutkiewicz-Hanczewska, 2020). Ta ostatnia grupa została opisana i zmapowana na tych samych zasadach, które przyjęto w artykule, z wykorzystaniem podobnej metodologii gromadzenia i opisu, dzięki czemu uzyskane dane stanowią pełny opis dwu charakterystycznych modeli nazywania aptek, silnie uwikłanych w kontekst zarówno geograficzny, jak i historyczny oraz kulturowy. Onimy motywowane topograficznie nie odzwierciedlają tych relacji w takim wymiarze. Ich związki mają charakter ściśle lokalny (nawiązują do nazw ulic, placów, kościołów itp., w pobliżu których znajdują się poszczególne placówki).

[6] https://zip.nfz.gov.pl/

4. STRATYGRAFIA NAZW APTEK OD GODEŁ JAKO ZNAK DAWNEJ POLITYKI NAZEWNICZEJ

Zgromadzone dane potwierdzają wcześniejsze przewidywania (Roeske, 1991, s. 94; Rutkiewicz, 2003, s. 177), że nazwy od godeł aptecznych występują na ściśle określonych obszarach kraju. Są to tereny, które w przeszłości znajdowały się w granicach byłego zaboru pruskiego oraz austriackiego. W zasadzie brak ich na obszarze dawnych ziem polskich, na których obowiązywały rosyjskie prawo i administracja (zob. tab. 1), gdzie do dzisiaj istnieje najwięcej nazw w postaci określenia *Apteka* (w województwach łódzkim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim). Podobna sytuacja ma miejsce w Lubuskiem, gdzie po II wojnie światowej przesiedlono głównie mieszkańców ziem wschodnich, tj. województw na zachód od obszarów włączonych po wojnie do ZSRR (wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego, lwowskiego, tarnopolskiego, stanisławowskiego), oraz przesiedleńców ze Związku Radzieckiego (Osękowski, 2000, s. 10–11). We wspomnianym okresie bowiem wprowadzono obowiązek instalowania na szyldach aptecznych państwowych godeł zaborców, przy czym w Prusach i Austrii można było umieszczać je obok godła apteki, a w carskiej Rosji od 1841 r. zakazano używania godeł aptecznych. Na ich miejsce wprowadzono państwowe godła carskie (Roeske, 1991, s. 95). Znakiem ówczesnej polityki jest również rozmieszczenie współczesnych nazw aptek od godeł w województwie lubelskim i podkarpackim, znajdujących się na styku dawnych zaborów. Na Podkarpaciu nazw od godeł jest mniej w porównaniu z Małopolską, z kolei prawie ich nie dostrzegamy w Lubelskiem (Czapla, Kutyła, 2012, s. 82–83), co dobitnie wyjaśnia historia regionu. Lublin bowiem od 1795 r. był pod panowaniem austriackim (jako część tzw. Galicji Zachodniej), a na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. miasto znalazło się w granicach Królestwa Polskiego pod rządami Rosji (Mazurkiewicz, 1965, s. 199–201).

Jak trafnie zaznacza Roeske (1991, s. 93), wszystkie godła stanowią wyraz ściśle określonych historycznych uwarunkowań powiązanych z czasem i miejscem ich powstania. Na obszarach pod dawnym panowaniem pruskim mamy znacznie mniej określeń motywowanych godłami sakralnymi, jest ich więcej na południu Polski. Z pewnością, gdyby nasza historia potoczyła się inaczej, o czym pisze Roeske (1991, s. 94), mielibyśmy dziś na mapie kraju znacznie więcej nazw pochodzących od godeł. Po rozbiorach przyszły wojny, po wojnach okupacja komunistyczna i upaństwowienie aptek, a wraz z nim zamiast nazw aptekom nadano numery. Powrót do dawnych, uświęconych tradycją nazw był możliwy po 1989 r., kiedy apteki sprywatyzowano, jednak nowo powstałe określenia nie przywróciły pełnego rozmachu nazewniczego, jaki mieliśmy przed rozbiorami

(Roeske, 1991, s. 94–95). W XXI stuleciu ten onimiczny obraz zaczyna się powoli ujednolicać. Jego tempo i rozmach pokażą przyszłe badania porównawcze.

5. MODELE NAZW APTEK OD GODEŁ APTECZNYCH

Wyraźnie dominującymi współcześnie modelami nazw od godeł aptecznych są jednostki nawiązujące do określeń zwierząt i roślin (zob. tab. 1), przy czym nieznacznie przeważają w tej grupie określenia odzwierzęce. W podstawie charakteryzowanych nazw nieprzypadkowo najliczniej pojawiają się *orzeł* (46 nazw) i *lew* (40 nazw). Orzeł jest symbolem srebra, dążenia alchemików do przekształcania metali nieszlachetnych w srebro i cynę, z kolei lew reprezentuje złoto (Proń, 1967, s. 350; Magowska, 1998, s. 6), które — zdaniem Hoffmanna (1985, s. 5) — jak „żaden metal w historii świata nie pociągał ludzi z tak magiczną siłą!". Sztuka przemiany metali nieszlachetnych w szlachetne stanowiła w średniowieczu podstawę wszelkich działań ówczesnych alchemików, których szczególnie zajmowało szukanie mikstury przezwyciężającej śmierć, tzw. kamienia filozoficznego, magicznego eliksiru wiecznej młodości i długiego życia, zwanego też czerwoną tynkturą. Z pomocą tej legendarnej substancji można było dokonać przemiany metali drogą ich transmutacji (Kostrzeński, 1929/1996, t. 1, s. 87).

W wypadku analizowanych nazw można wskazać specyficzną stratygrafię onimów fundowanych przez określone zwierzęta (zob. rys. 1). Nazwy z leksemem *orzeł* w podstawie dominują niepodzielnie w województwach kujawsko-pomorskim (12 nazw), małopolskim (9 nazw), wielkopolskim (8 nazw) oraz dolnośląskim (8 nazw). Onimy nawiązujące do postaci lwa są bardziej rozproszone i występują najliczniej w województwach śląskim (10 nazw), dolnośląskim (6 nazw), zachodniopomorskim (5 nazw), kujawsko-pomorskim (4 nazwy), wielkopolskim (5 nazw) i opolskim (4 nazwy).

Trzeba wspomnieć, że nazwy aptek z orłem i lwem w godle pojawiają się również w wariantywnej i zarazem nieprzypadkowej postaci z przymiotnikami *biały* lub *złoty*. Przywołane kolory mają swoją symbolikę w przemyśle farmaceutycznym oraz w alchemii: biały jest odpowiednikiem rtęci, a złoty nawiązuje do koloru tego metalu szlachetnego. Jeśli chodzi o biel, trzeba dodać, że zwierzęta albinotyczne w dawnych wierzeniach otaczano szczególną czcią. Te świadectwa pochodzą z różnych zakątków świata, mają też swoje odzwierciedlenie u Słowian, czego przykład stanowi — według Moszyńskiego (1967, s. 542–543) — geneza herbu białego orła. To wyobrażenie orła nazywanego potocznie bielikiem, który nie jest biały, ma upierzenie brunatne, a białe pióra znajdują się w jego ogonie (Borucki, 2006, s. 14).

Tab. 1. Wykaz nazw aptek od różnych typów godeł aptecznych w Polsce, zgromadzonych na podstawie https://zip.nfz.gov.pl, dane z 2020 r.

Województwa	**Liczba wszystkich aptek**	**Liczba aptek bez nazw**	**Liczba nazw od godeł zwierzęcych**	**Liczba nazw od godeł roślinnych**	**Liczba nazw sakralnych i mitologicznych**	**Liczba nazw od godeł związanych z farmacją, alchemią, astronomią**
śląskie	1578	0	16	10	8	6
wielkopolskie	1445	78	21	19	1	37
pomorskie	738	67	7	8	2	2
kujawsko-pomorskie	710	15	21	18	2	5
dolnośląskie	390	39	28	20	9	25
małopolskie	1223	247	13	9	4	8
łódzkie	962	126	1	3	1	3
zachodniopomorskie	613	58	6	7	1	5
lubuskie	354	45	2	2	2	2
podlaskie	445	82	2	1	0	0
mazowieckie	1885	497	0	11	1	6
podkarpackie	792	163	12	5	3	0
opolskie	389	17	8	6	1	3
lubelskie	842	138	0	2	1	2
świętokrzyskie	455	7	1	3	4	2
warmińsko-mazurskie	488	43	5	6	0	2
Razem	13309	1622	143	130	40	108

Ponieważ biel niemal bezwyjątkowo (poza jednorazowym poświadczeniem dla nazwy *Pod Białym Lwem*) występuje w nazwach z rzeczownikiem *orzeł* (por. *Pod Białym Orłem*), można łączyć ją również z symboliką patriotyczną. Biały orzeł znajduje się w godle[7] Rzeczypospolitej Polskiej, a początki tego znaku są powiązane z koronacją Przemysła II w 1295 r., która odbyła się w Gnieźnie (Wolszczak, b.d.). Znak jednoczył rycerstwo i książęta w okresie rozbicia dzielnicowego. Z pewnością był godłem za panowania Władysława Łokietka i Kazimierza

[7] Według znawców prawa heraldycznego jest to herb Rzeczypospolitej Polskiej, ponieważ składa się z tarczy herbowej oraz godła herbowego (Borucki, 2006, s. 14).

Wielkiego (Borucki, 2006, s. 10). W czasach zaborów stanowił wyznacznik ciągłości państwa polskiego i dążeń niepodległościowych. Po pierwszym rozbiorze Polski w godle aptecznym okresowo pojawiały się emblematy zaborców, tj. czarny orzeł, jednogłowy w Prusach i dwugłowy w carskiej Rosji (Roeske, 1991, s. 94). Dlatego nadanie aptece nazwy nawiązującej do białego orła stanowiło wówczas wyraz protestu wobec rządów Prus czy Austrii.

Biel pojawia się także w zestawieniu z rzeczownikiem *kruk*. Ten ptak w kulturze uchodzi m.in. za najinteligentniejszego, wróżebnego i proroczego. W „Biblii" oraz w mitach greckich jest pierwotnie biały, wtórnie przyjmuje kolor czarny na znak nierozproszonych ciemności Potopu, a w mitologii — żałoby Apollina po zabiciu kochanka swojej ulubienicy (Kopaliński, 2019, s. 170). Być może określenie nawiązuje do frazemu *biały kruk*, w znaczeniu czegoś niepowtarzalnego, jedynego w swoim rodzaju. Nie można wykluczyć również związku nazwy ze wspomnianymi już starożytnymi wierzeniami w wyjątkowość i niepowtarzalność albinotycznych zwierząt wśród gatunków o ciemnym ubarwieniu. Białe tzw. wyrodki otaczano szczególną czcią nie tylko na Słowiańszczyźnie, lecz także w ogólnoświatowych kulturach. Z kolei jeśli chodzi o kolor złoty, to znamienne jest, że towarzyszy on wielu jednostkom motywowanym różnymi gatunkami zwierząt: *Pod Złotym Jeleniem*, *Pod Złota Sarną*, *Pod Złotym Smokiem* czy *Pod Złotym Wężem*.

Poza orłem i lwem na szyldach aptecznych pojawiają się także: łabędź i jeleń — symbole pramaterii, rtęci filozoficznej; wąż — pierwotnych sił kosmicznych i zdrowia; sokół — nadziei; słowik — ozdrowienia i nieśmiertelności; sowa — nauki i proroctwa; jaskółka — nadziei i zmartwychwstania; słoń (i słonik) — długowieczności, a także baran i sarna (Kopaliński, 2019, s. 116, 124, 208, 389, 393–394, 397, 400, 452). Według Moszyńskiego (1967, s. 552) niemal na całej kuli ziemskiej spotyka się wierzenia, w których wymienione zwierzęta użyczają swojego ciała duszy zmarłego człowieka. Pojedyncze poświadczenia w nazwach aptek mają określenia nawiązujące do następujących przedstawicieli świata fauny: byk, niedźwiedź, owieczka, pelikan, skorpion, tur oraz żółw. Oznaczają one siłę i płodność, sekrety pramaterii, kamień filozoficzny, który podczas rozpuszczania się dokonuje przeobrażenia ołowiu w złoto, lek, w tym odtrutkę (Kopaliński, 2019, s. 33, 254, 307, 514–515).

Analiza charakteryzowanych nazw wskazuje na swoisty rodzaj mody na ich określone typy, które spopularyzowały się lokalnie. Na przykład *łabędź* dominuje w nazwach województw kujawsko-pomorskiego i wielkopolskiego, a *wąż* pojawia się w strukturze onimów w województwach dolnośląskim i opolskim. Zastanawia wyjątkowa popularność nazw typu *Pod Gryfem* na Podkarpaciu (sporadycznie można je zauważyć w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim oraz dolnośląskim, opolskim i pomorskim). Są to nazwy należące do

nowszej warstwy onimicznej, które współtworzą popularny model nazewniczy w rejonie południowo-wschodniej Polski, chociaż gryf w emblemacie apteki ma dawną tradycję nazewniczą (por. aptekę w Pile założoną w 1904 r., Kostrzeński, 1936/1996, t. 2, s. 290).

Poza określeniami odzwierzęcymi u podstaw nazw aptecznych licznie pojawiają się również godła florystyczne. Na ich popularność wpływa niewątpliwie znaczenie, jakie przypisywano roślinom w dawnej kulturze ludowej. I chodzi tu nie tylko o ich walory smakowe, lecz przede wszystkim o właściwości lecznicze, uzdrawiające, z powodu których wykorzystywano je w funkcji rytualno-religijnej. Według Moszyńskiego (1967, s. 251) „dawni Słowianie posiadali liczne gaje i kępy drzew (w rodzaju naszych kęp lip, jesionów itp., otaczających krzyże przydrożne) poświęcone bóstwom". Wiara w świętość roślin ma związek z mitem kosmogonicznym, wiąże się ze sposobem ich powstania. Miały zostać stworzone przez bogów lub powstały z ich ciała składanego w ofierze, a zatem mogą objawiać ludziom swoją magiczną moc za boskim przyzwoleniem i pośrednictwem. Chrześcijanie uważali zioła za święte, ponieważ leczyły rany Chrystusa (Lech-Kirstein, 2012, s. 160; Matławska, 2020, s. 132). W starożytnych podaniach pojawia się również wątek pochodzenia ludzi od roślin, archaiczny motyw o poczęciu dzięki zjedzeniu, powąchaniu czy dotknięciu drzewa[8]. Do dziś przetrwały wierzenia w to, że drzewa mają duszę, czują i żyją. Trzeba również zaznaczyć, zwłaszcza w kontekście nazw aptek, że rośliny, zioła i drzewa zapewniały urodzaj, zdrowie, płodność, miłość, okazywały się skutecznym środkiem przeciw urokom, czarom, duchom, demonom, wszelkim nieszczęściom, w tym chorobom zsyłanym na człowieka przez rozgniewanych bogów (Szot-Radziszewska, 2005, s. 33–35, 38–39, 44–45). Zdaniem Moszyńskiego (1967, s. 517–519) w kulturze słowiańskiej (w przeciwieństwie do germańskiej i fińskiej) drzewa traktowano raczej jako miejsce spoczynku bogów (przybytek ducha, bóstwa), którym oddawano cześć i w związku z tym należy oddzielać kult drzew od kultu bóstw odprawianego pod tymi drzewami[9]. Za święte i magiczne wśród Słowian uchodziły m.in.: *dąb*, *lipa*, *brzoza*, *jarzębina*, *klon*, *jawor*, *sosna*, *leszczyna*, *jesion*, *wiąz*, *jabłoń*, *jałowiec*, *wierzba*.

Na terenie współczesnej Polski najliczniejsze są nazwy motywowane rzeczownikami *lipa*, *dąb*. Lipa wiąże się z kultem Matki Boskiej. Dębowi przypisuje się własności lecznicze, a jego listowiu własności apotropeiczne (Moszyński, 1967,

[8] Do dziś znane są żywe zwyczaje połykania bazi wierzby z palmy wielkanocnej zapewniającej dobre zdrowie (znane autorce artykułu z dzieciństwa), a w dawnych wierzeniach płodność (Szot-Radziszewska, 2005, s. 39–40).

[9] Zdaniem Moszyńskiego (1967, s. 517, 521) „drzewa *jako takie* cieszyły się u Słowian i w ogóle u ludów Europy o wiele mniejszą czcią i w ogóle mniejszym kultem, niż to się zwykle przypuszcza". Kult drzew jest bardzo wyraźny u ludów fińskich i germańskich.

s. 527–530). Do nierzadkich należą również *róża*, *modrzew*, *jemioła*. Biorąc pod uwagę nazwy wiedeńskich aptek (Rutkiewicz, 2003, s. 178), to dość powtarzalny repertuar onimiczny z zakresu flory. Chociaż określenia roślinne nie dominowały w Wiedniu sprzed lat, to na szyldach tamtejszych aptek najchętniej pojawiały się również *róża*, *brzoza* i *lipa*. Z kolei jemioła to święte ziele Celtów, według starożytnych druidów galijskich posiadające moc zapładniającą pola i kobiety oraz leczenia niemal wszystkich chorób (Moszyński, 1967, s. 531–532).

W nazwach od godeł florystycznych znajdują się leksemy (o dwu-, trzykrotnych poświadczeniach): *akacja*, *jesion*, *jawor*, *klon*, *miłorząb*, *świerk*, *agawa*, *arnika*, *magnolia*, *mandragora*, *paproć*, *platan*, *rumianek*, *sosna*, *wierzba*. Jednorazowo występują: *aloes*, *bławatek*, *brzoza*, *cis*, *chabry*, *chojnik*, *jarzębina*, *jodła*, *kalina*, *konwalia*, *kwiaty*, *las*, *limba*, *mięta*, *modrak*, *orzech*, *rokitnik*, *sasanka*, *topola*, *wawrzyn*, *widłak*. Wymienione drzewa, kwiaty i zioła mają właściwości lecznicze, a także służą do produkcji kosmetyków. Nie brakuje również nawiązań do jednej z najbardziej rozpoznawalnych roślin — mandragory. W średniowieczu jej przypominający ludzką postać korzeń uznawano za środek magiczny (Włodarczyk, 2011, s. 138–139). Zawierał on substancję, która miała *de facto* silne działanie narkotyczne, paraliżujące ośrodkowy układ nerwowy i wywołujące omamy. Stosowano go w prastarych rytuałach płodności i w bolesnych zabiegach chirurgicznych (Roeske, 1991, s. 63; Włodarczyk, 2011, s. 139).

Skupiska jednostek z odniesieniami florystycznymi znajdujemy w województwach kujawsko-pomorskim, wielkopolskim, dolnośląskim, opolskim, śląskim i małopolskim, gdzie również pojawiają się liczne nazwy od godeł zwierzęcych (zob. rys. 2)[10], co jest wyrazem potwierdzenia dominacji nazw od godeł aptecznych na wymienionych obszarach.

W przestrzeni farmaceutycznej znaczenie roślin należy niewątpliwie wiązać ze sferą magii, czarów, miksturami, które wyrabiano do walki z demonami, z ciemnymi mocami, ze złem, tj. ludzką słabością, brakiem doskonałości, słowem ze śmiertelnością (zob. rys. 3). W kręgu podobnej semantyki mieszczą się nazwy aptek od godeł związanych z farmacją, alchemią czy astrologią (zob. rys. 4). Najczęściej przywoływanym emblematem z tego kręgu jest *waga* (37 poświadczeń) — symbol pracy aptekarza. Pojawia się on w różnych formach wariantywnych w postaci najczęściej singularnej (*Pod Wagą*), rzadziej pluralnej (*Pod Wagami*) oraz z członami adiektywnymi typu *Pod Złotą Wagą* i *Pod Srebrną Wagą*. Podobnie jak w wypadku nazw od emblematów faunistycznych, dominującym kolorem okazuje się również złoto. Zdecydowanie rzadziej aptekarze umieszczają w nazwach

[10] Według Lech-Kirstein (2012, s. 156, 166) w polskich nazwach terenowych, które nierzadko stawały się w przeszłości nazwami przysiółków, wsi czy miast, licznie pojawiają się bazy pochodzące od nazw ziół, co potwierdza duże znaczenie określonych roślin w kulturze ludowej kraju.

swoich aptek kolejny atrybut pracy farmaceutów, tj. moździerz (6 poświadczeń), chociaż nadal najchętniej w połączeniu z przymiotnikiem złoty: *Pod Złotym Moździerzem*. Należy wspomnieć, że moździerz był wyrazem zamożności aptekarza, a sam zwyczaj stawiania największych egzemplarzy na froncie oficyny stosowano powszechnie w Europie do końca XVIII w. (Roeske, 1991, s. 98).

Charakteryzowany repertuar podstaw onimicznych dopełniają nazwy z rzeczownikami *korona* (12 poświadczeń), *słońce* (11 poświadczeń), *gwiazda* (9 poświadczeń) i *zegar* (5 poświadczeń). Sytuują się one w większości w symbolice astrologicznej, związanej z upływem czasu, przestrzenią, uniwersalizmem (zob. rys. 4). Można je łączyć z myśleniem o ludzkim losie i przeznaczeniu. Z kolei korona w alchemii odnosi się do procesu transmutacji metali. *Materia prima* powstała przez połączenie zasady męskiej i żeńskiej, którą uprzednio rozdzielono, była przedstawiana w postaci Hermafrodyty w koronie (Kopaliński, 2019, s. 160, 258). Nawiązują do tej grupy motywacyjnej nazwy o pojedynczych poświadczeniach, lecz występujące w dawniejszym nazewnictwie aptecznym związanym z astrologią i ciałami niebieskimi: *Pod Bliźniętami*, *Pod Globusem*, *Pod Gromnikiem*, *Pod Siedmioma Planetami*, *Pod Zodiakiem*.

Odrębnego komentarza wymagają nazwy *Pod Murzynem*. Dzisiaj tego typu jednostki są mało popularne z uwagi na negatywne[11] konotacje słowa *Murzyn*, a występują na obszarze Dolnego Śląska (w Ząbkowicach Śląskich, Kłodzku i Dzierżoniowie) i w województwie śląskim (w Pszczynie). To jedne z najstarszych aptek wymienionych regionów. W przeszłości nazwy o takiej motywacji znajdowały się również w Poznaniu (przed XVIII w.; Kostrzeński, 1929/1996, t. 1, s. 49), w Krotoszynie (1832 r.; Kostrzeński, 1936/1996, t. 2, s. 95), we Wschowie (1717 r.; s. 313), w Krakowie (działała od XV do XVII lub XVIII w.; Górny, 2003, s. 17) czy we Wrocławiu (Musiał, Musiał, 2001, s. 1122–1125). Postać Murzyna[12] należy do grupy najstarszych emblematów aptecznych, po jakie sięgali aptekarze, kiedy odkrywano dopiero egzotyczne kontynenty, z których sprowadzane były rośliny i zioła do sporządzania leków. Często zarówno dawniej (w Poznaniu i we Wrocławiu), jak i obecnie (w Ząbkowicach Śląskich) czarnoskóre postaci umieszczano w sieni lub witrynie apteki. Na przykład w dokumentach poznańskich z 1582 r. wspomina się o aptece, ściany której przyozdabiały dwa obrazy przedstawiające Murzynów (Roeske, 1973, s. 48).

---

[11] Dla części Polaków ten wyraz jest obraźliwy, por. dyskusję na stronie Poradni Słownika języka polskiego PWN. https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Klopotliwy-Murzyn;17473.html (dostęp: 22.04.2023).

[12] Rzeczownik jest zapewne zapożyczeniem z języka łacińskiego, znanym w polszczyźnie od XIV w., a przejętym za pośrednictwem języka staroczeskiego, por. łac. *Maurus* ‘Maur, Murzyn z północnej Afryki’ (Boryś, 2005, s. 343; Łaziński, 2007, s. 47–56).

W strukturze nowszych określeń, zwanych imitacyjnymi, występują emblematy odnoszące się do toponimów (*Pod Czerwonym Kłobukiem* w Kłobucku, *Pod Złotym Strzelcem* w Strzelinie) bądź do elementów charakterystycznych dla danej placówki (*Pod Kopułą*, *Pod Aeroplanem*, *Pod Herbem*, *Pod Witrażem*, *Pod Fontanną*, *Pod Złotą Podkową*, *Pod Złotym Rogiem*, *Pod Złotym Żaglem*). Ten model nazw wyraźnie nawiązuje do średniowiecznych godeł w rodzaju *Pod Złotą Głową*, a zatem do określeń budynków, w których znajdowała się apteka, wskazuje na cechę charakterystyczną jej otoczenia. To zarazem jeden z najwcześniejszych sposobów oznaczania placówek farmaceutycznych, ponieważ emblematy pojawiały się w obiekcie znacznie później, a następnie je powielano w funkcji onimicznej, często przypisując im dodatkowe znaczenie (w dziedzinie alchemii czy astrologii). Nowe nazwy tworzy się na podobnej zasadzie. Ich twórcy chcą powiązać określony znak danej przestrzeni (np. miasta Kłobuck) ze znanym schematem nazw od godeł aptecznych, a nawet z dawną symboliką koloru ten schemat uzupełniającą (por. nazwę *Pod Czerwonym Kłobukiem*). Dlatego część godeł, między innymi *fontanna* i *róg*, nie należy do odosobnionych w nazewnictwie aptecznym innych krajów Europy. W średniowiecznym aptekarstwie róg jednorożca uważano za cenny lek, odtrutkę. Z uwagi na wierzenia w czystość rogu i jego uwolnienie od jadu używano go do wyrobu naczyń do pigułek i łyżeczek do dozowania (Roeske, 1991, s. 66). Inne mają bardziej lokalny zasięg. Rozwijanie modelu nazw od godeł oznacza też jego modyfikację, nie tylko sztywne naśladowanie. System onimiczny — jak cała materia językowa — podlega ciągłym transformacjom, nie można go zatrzymać siłą, jeśli zechce, sam ulegnie leksykalizacji, a jeśli nie odzwierciedli takiej siły — pójdzie swoją drogą. I z tym właśnie mamy do czynienia w wypadku współcześnie powstających nazw aptek od godeł aptecznych, nawet jeśli takich emblematów nie poświadczają żadne źródła.

W charakteryzowanym nazewnictwie ujawnia się także przestrzeń sakralna, chociaż w Polsce ten rodzaj onimów nie należy do powszechnych. Reprezentuje go nazwa *Pod Skrzydłami*. Można snuć przypuszczenia, że stanowi ona wariant eliptyczny nazw z gatunku *Pod Skrzydłem Anioła*. Wśród nielicznej grupy onimów sakralnych (40 poświadczeń) znajdujemy formy w rodzaju *Pod Aniołem* oraz pluralne *Pod Aniołami*, dominujące na granicy Małopolski i województwa świętokrzyskiego (12 poświadczeń). Widujemy wśród nich także odwołania do świętych *Antoniego*, *Agnieszki*, *Franciszka*, patronów osób cierpiących na świerzb, choroby piersi, orędowników w czasie zarazy i burz (Cammilleri, 2001). Nieczęsto nazwy współczesnych polskich aptek motywuje hagionim Matka Boska. Wobec obecnego kultu Maryi na naszych ziemiach to znamienne, że Jej imię nie pojawia się w godłach aptek. Zapewne ten fakt należy tłumaczyć tabu językowym. Imię *Maria* przez długie wieki nie było nadawane dzieciom w Polsce. Zastępowano je wariantem *Marianna*. Do najczęściej nadawanych należy ono dopiero

w XX stuleciu (Malec, 2001, s. 29). Tabuizacji podlegało też na Słowacji, gdzie zostało spopularyzowane w dobie kontrreformacji (Majtán, Považaj, 1998, s. 15). Z kolei w Czechach stało się modne w XVIII w. z uwagi na kult Marii Panny i św. Józefa (Knappová, 2002, s. 305). Inaczej jest w Austrii, gdzie na szyldach wiedeńskich aptek antroponim *Maria* występuje z dodatkowymi wyróżnikami: *Ochronna*, *Wierna*, *Matka Pocieszycielka*, *Madonna*. Sprawa staje się jaśniejsza, jeśli porównamy obecnie tworzone nazwy aptek z jednostkami sprzed II wojny światowej. Wówczas okaże się na przykład, że tego typu motywacje dominowały w nazewnictwie aptek górnośląskich z lat 1922–1939 (Seiffert, 2006, s. 30).

Opisany wyżej rejestr nazw sakralnych dopełniają onimy motywowane rzeczownikami z kręgu religii chrześcijańskiej: *krzyż*, *mnich* oraz *opatrzność*. To dość ubogi repertuar w porównaniu z onimią Wiednia, w której wśród emblematów tego typu znajdują się też: *nadzieja*, *oko Boga*, *papież*, *patriarcha*, *pustelnik*, *Trójca Święta*, *biblijny samarytanin* (Rutkiewicz, 2003, s. 177, 179).

Również mitologiczne nawiązania nie należą do częstych, chociaż najchętniej w tej grupie przywołuje się imię *Eskulapa* — mitologicznego boga sztuki lekarskiej (10 poświadczeń). Sporadyczne w strukturze analizowanych onimów występuje *Temida* — bogini prawa i wiecznego porządku oraz *Atlas* — jeden z tytanów. W funkcji emblematów aptecznych pojawiają się także postaci mitycznych zwierząt oznaczających pierwotną materię (*materia prima*), neutralizację przeciwnych tendencji siarki i rtęci. Są wśród nich symbole gnostyków i alchemików ilustrujące jedność wszechrzeczy, materialną i duchową, które w cyklu zniszczenia nieustannie się odnawiają (smok, gryf), odrodzenie i nieśmiertelność (feniks) (Kopaliński, 2019, s. 86, 395). Odzwierciedlają one odwieczne marzenia człowieka, jakie usiłowali realizować starożytni i średniowieczni alchemicy szukający kamienia filozoficznego, z którego chcieli wytworzyć zapewniający nieśmiertelność eliksir życia.

6. WNIOSKI

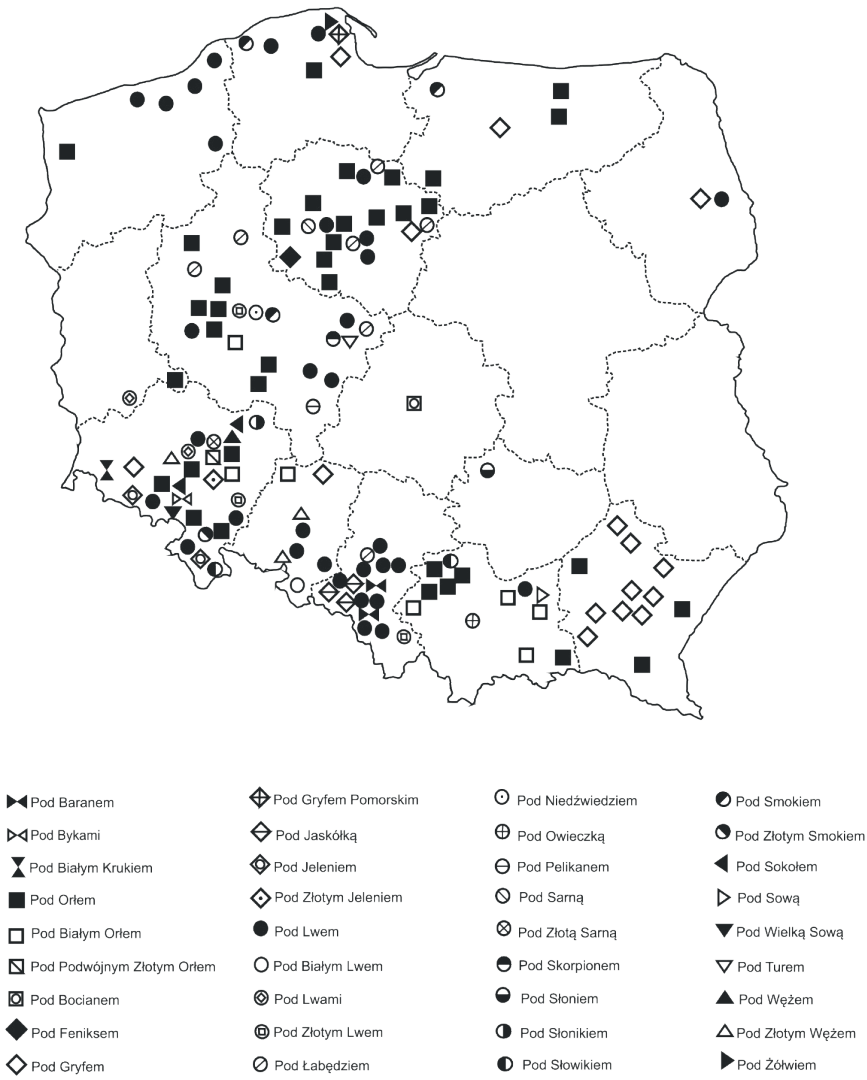
Nazwy od godeł aptecznych należą do najstarszej warstwy proprialnej. Część obecnie funkcjonujących obiektów nosi określenia wykreowane przed stuleciami, np. poznańska apteka *Pod Złotym Lwem*, krakowska *Pod Złotą Głową* czy ząbkowicka *Pod Murzynem*. Ten tradycyjny zbiór dopełnia grupa nowszych jednostek, imitujących utrwalony schemat ich tworzenia, łącząca symbolikę farmaceutyczną, astrologiczną i alchemiczną ze specyfiką przestrzeni (np. *Pod Rodłem*), w jakiej powstają, i oznaczającymi ją nazwami (np. *Pod Kłobukiem*). Są to onimy nadal realizujące model od godeł aptecznych, lecz w nowszym wydaniu, we współczesnej odsłonie, co dowodzi zarazem jego siły oddziaływania i podkreśla potrzebę tak wyrażanej przynależności do dawnego świata farmaceutów, kontynuacji ich

schedy. W ten sposób oznaczona placówka symbolizuje doświadczenie, kompetencję, profesjonalizm. Uwiarygadnia swoją markę. Nowsze określenia od godeł aptecznych (wyróżnione w artykule terminem imitacyjne) stanowią też żywą ilustrację procesu powstawania pierwszych godeł w średniowieczu, które pierwotnie pełniły funkcję lokalizacyjną, wskazywały na położenie apteki, dopiero wtórnie przeniosły się do wnętrza obiektu, gdzie przypisywano im nową funkcję i nowe znaczenie, bliższe farmacji, alchemii czy astrologii.

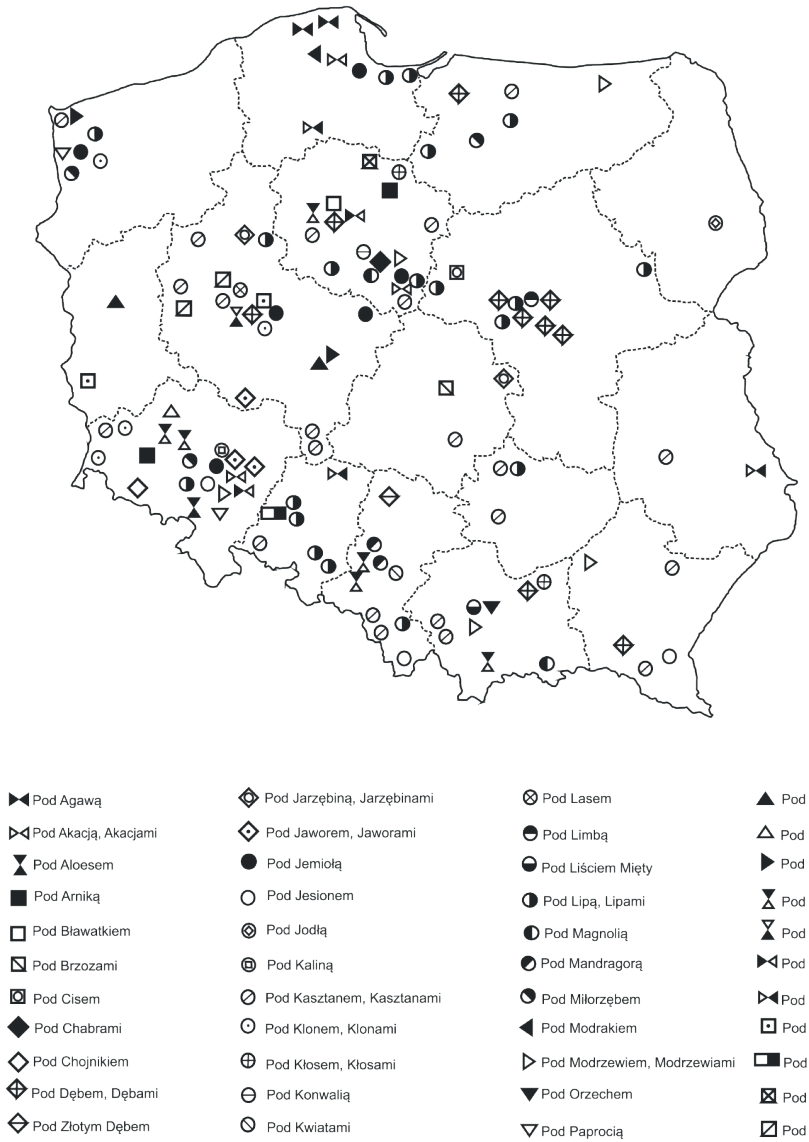
Omawiane określenia tworzą wyjątkową grupę również pod względem geograficznym, ponieważ spotykamy je w zasadzie na obszarach województw kujawsko-pomorskiego, wielkopolskiego, dolnośląskiego, opolskiego, śląskiego i małopolskiego. To zarazem obszar dawnych zaborów pruskiego i austriackiego, gdzie wprowadzono obowiązkowo państwowe godła zaborców. Brak tego typu struktur na wschodzie Polski (w województwach łódzkim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim) oraz na Ziemi Lubuskiej, na terenach byłego zaboru rosyjskiego lub na obszarze, który po II wojnie światowej zamieszkały osoby przesiedlone ze wschodniej granicy kraju. Taka stratygrafia wynika z faktu, że w carskiej Rosji — w przeciwieństwie do Prus i Austrii, gdzie dopuszczano współistnienie godła apteki i godła państwowego zaborców — zakazano całkowicie używania godeł aptecznych.

Na podstawie przeprowadzonej analizy wiadomo, że współczesne określenia aptek najliczniej nawiązują do nazw zwierząt i roślin. Zdecydowanie rzadsze są odwołania do farmacji, alchemii, astrologii. Sporadycznie w podstawie onimów od godeł znajdują się elementy sakralne i mitologiczne. Jeśli już gdzieś je widzimy, to z pewnością na południu kraju, głównie na Śląsku i w Małopolsce, na obszarach dawnego zaboru austriackiego, gdzie do dzisiaj dominują na szyldach aptek. Nie ma ich w Wielkopolsce i rejonach sąsiednich, chociaż w przeszłości okresowo pojedyncze funkcjonowały, np. apteka *Pod Aniołem* w Bydgoszczy (Kostrzeński, 1936/1996, t. 2, s. 32). Taki stan rzeczy to niewątpliwie dziedzictwo przeszłości, kultury i polityki dawnych zaborców. Chociaż nazwy od godeł stanowią tradycję znaną i w Prusach, i w Austrii, to elementy sakralne w funkcji godeł aptecznych zostały spopularyzowane przez modele austriackie.

Z uwagi na to, że w najnowszym polskim materiale, jak i w wiedeńskim z początku XXI w., zdecydowanie dominują określenia, którym patronują zwierzęta, można wysnuć tezę, że tradycyjne godła apteczne w wymiarze uniwersalnym reprezentują przedstawiciele świata fauny, symbolizujący nieśmiertelność, zmartwychwstanie, długowieczność, energię, siłę początku, pramaterii oraz istotne w alchemii metale (złoto, srebro, cynę). Tę alchemiczną semantykę dopełniają motywacje florystyczne. Wnoszą do procesu kreacji nazw placówek farmaceutycznych elementy magii, sytuują nazywany w ten specyficzny sposób obiekt w przestrzeni rytualno-religijnej.

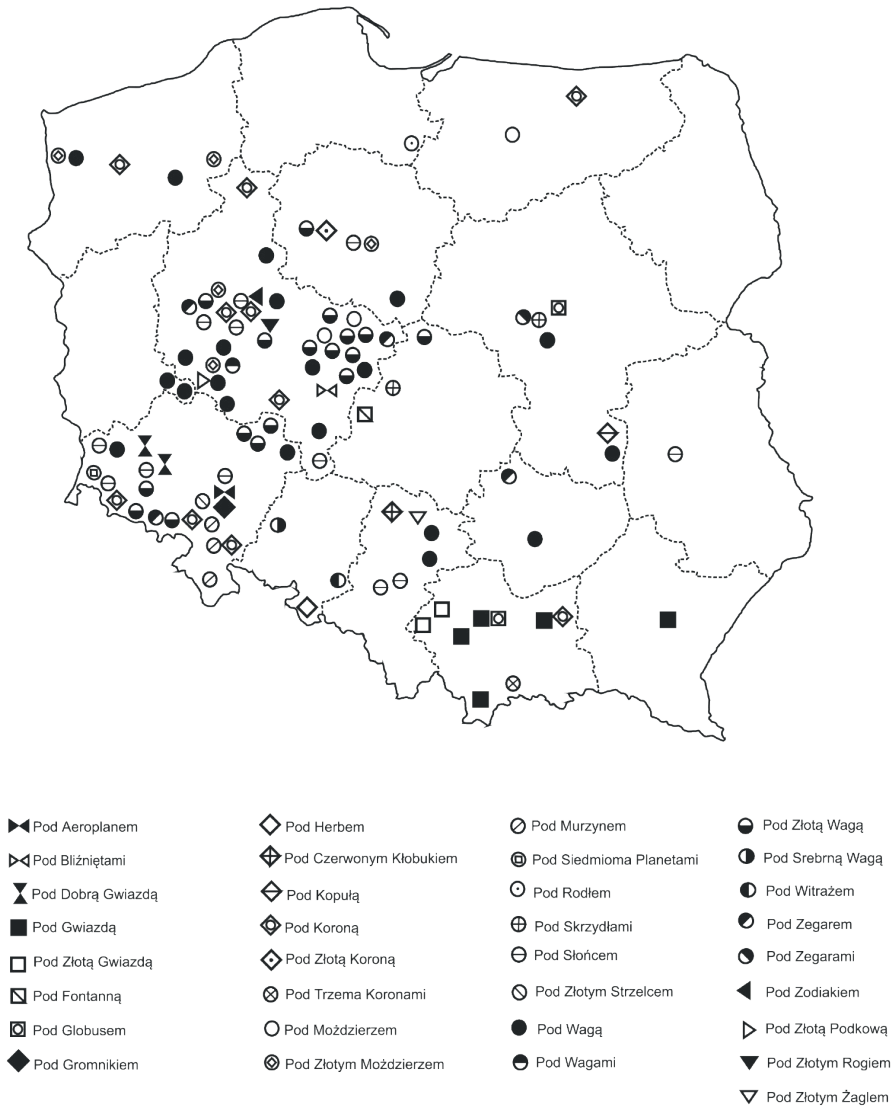
Rys. 1. Nazwy aptek od godeł zwierzęcych (oprac. własne)

Rys. 2. Nazwy aptek od godeł roślinnych (oprac. własne)

Rys. 3. Nazwy aptek od godeł sakralnych i mitologicznych (oprac. własne)

Rys. 4. Nazwy aptek od godeł związanych z farmacją, alchemią, astrologią i inne (oprac. własne)

LITERATURA

Bartkowiak, L. (2004). *Kształtowanie się aptekarstwa w Polsce (XIII–XX wiek). Studium historiograficzne* [The development of pharmacy in Poland (13th–20th centuries). A historiographic study]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Akademii Medycznej im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu.

Borucki, W. (2006). *Polskie symbole narodowe* [Polish national symbols]. Warszawa: MADA.

Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Etymological dictionary of the Polish language]. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Cammilleri, R. (2001). *Wielka księga świętych patronów* [The great book of patron saints] (M. Radomska, tłum.). Kielce: Wydawnictwo Jedność.

Czajka, L. (1988). Nazwy, godła i szyldy aptek górnośląskich w przekroju historycznym [Names, emblems, and signs of Upper Silesian pharmacies in a historical overview]. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, *1*, 101–104.

Czapla, A., Kutyła, A. (2012). Nazwy lubelskich aptek [Names of Lublin-based pharmacies]. *Roczniki Humanistyczne KUL*, *60*(6), 75–85.

Górny, H. (2003). Tendencje onimiczne w nazwach krakowskich aptek [Onymical tendencies in the names of pharmacies in Cracow]. *Acta onomastica*, *44*, 15–28.

Górny, H. (2005). Semantyka i struktura nazw aptek w Rzeszowie [Semantics and structure of pharmacy names in Rzeszów]. W: J. Pasterska, R. Mnich, E. Pszenyczny (red.), *Studia Philologica. Rozprawy i szkice* (s. 267–274). Drohobycz: Kolo.

Hellfritzsch, V. (1996). Apothekennamen [Pharmacy names]. W: E. Eichler, G. Hilty, H. Löfler, H. Steger, L. Zgusta (red.), *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik* (t. 2, s. 1590–1592), Berlin–New York: W. de Gruyter.

Hoffmann, K. (1985). *Sztuczne złoto* [Fake gold]. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Knappová, M. (2002). Antroponimia [Anthroponymy]. W: E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślikowa, J. Duma (red.), *Słowiańska onomastyka*. *Encyklopedia* (t. 1, s. 304–308). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

Kopaliński, W. (2019). *Słownik symboli* [Dictionary of symbols]. Warszawa: Rytm.

Kostrzeński, L. (1996). *Materiały do historii aptek wielkopolskich* [Materials for the history of pharmacies in Greater Poland] (t. 1–2). Poznań: Kontekst. (Oryginalna praca opublikowana w latach 1929–1936).

Košutová, J. (2011). *Proces pomenúvania lekární v okresoch Spišská Nová Ves a Levoča* [The process of naming pharmacies in the districts of Spišská Nová Ves and Levoča] [Niepublikowana praca licencjacka]. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Kryśkiewicz, H.L. (2014). Recepcja symbolu gryfa na Pomorzu Zachodnim [Reception of the symbol of griffin in Western Pomerania]. *Przegląd Zachodniopomorski*, *29*(4), 33–68.

Lech-Kirstein, D. (2012). Nazwy ziół w polskiej toponimii [Herb names in Polish toponymy]. W: M. Ološtiak (red.), *Jednotlivé a všeobecné v onomastike* (s. 156–167). Prešov: Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove.

Łaziński, M. (2007). *Murzyn* zrobił swoje, czy *Murzyn* musi odejść? Historia i przyszłość słowa *Murzyn* w polszczyźnie [The *Moor* (*Negro*) has done his job, must the *Moor* (*Negro*) go? The history and the future of the word *Murzyn* in Polish]. *Poradnik Językowy*, *4*, 47–56.

Magowska, A. (1998). Vitalek, Fontana, O.K. i inne godła [Vitalek, Fontana, O.K. and other emblems]. *Czasopismo Aptekarskie*, *6–7*, 3–7.

Majtán, M., Považaj, M. (1998). *Vyberte si meno pre svoje diet'a* [Choose a name for your child]. Bratislava: Art Area.

Malec, M. (2001). *Imię w polskiej antroponimii i kulturze* [Given name in Polish anthroponymy and culture]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.

Matławska, I. (2020). Rośliny poświęcone świętym i ich zastosowanie [Plants dedicated to saints and their application]. *Herbalism*, *1*(6), 130–142.
Mazurkiewicz, J. (red.). (1965). *Dzieje Lublina: próba syntezy* [History of Lublin: an attempt at a synthesis]. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
Moszyński, K. (1967). *Kultura ludowa Słowian* [Folk culture of the Slavs] (t. 2, cz. 1; wyd. 2). Warszawa: Książka i Wiedza.
Musiał, M., Musiał, W. (2001). Modernistyczna apteka „Pod Murzynem" we Wrocławiu [The modernist pharmacy 'Pod Murzynem' in Wrocław]. *Farmacja Polska*, *24*, 1122–1125.
Osękowski, C. (2000). Proces zasiedlenia Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej [The settlement process of the Lubusz Land after World War II]. *Studia Zachodnie*, *5*, 5–14.
Osmańczyk, E. (1985). *Wisła i Kraków to Rodło* [The Vistula and Kraków as the Rodło symbol]. Warszawa: Nasza Księgarnia.
Proń, S. (1967). *Musaeum Poloniae Pharmaceuticum*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
Roeske, W. (1991). *Polskie apteki* [Polish pharmacies]. Wrocław: Ossolineum.
Roeske, W. (1983). Początki aptekarstwa polskiego na tle aptekarstwa europejskiego [The beginnings of Polish pharmacy in the context of European pharmacy]. *Farmacja Polska*, *1*, 1–5.
Roeske, W. (1973). Dawne godła polskich aptek i problem ich ochrony [Old emblems of Polish pharmacies and the problem of their protection]. *Ochrona Zabytków*, *1*, 47–56.
Rutkiewicz, M. (2000). Semantyka nazw poznańskich aptek [Semantics of the names of pharmacies in Poznań]. *Język Polski*, *80*(3–4), 185–196.
Rutkiewicz, M. (2003). Nazwy wiedeńskich aptek — schemat nazewniczy czy specyfika miejsca? [The names of pharmacies in Vienna — Naming convention or sense of the place?]. *Onomastica Slavogermanica*, *24*, 173–181.
Rutkiewicz-Hanczewska, M. (2020). Patronalne i pamiątkowe nazwy polskich aptek [Patron and commemorative names of Polish pharmacies]. W: M. Rutkiewicz-Hanczewska, J.B. Walkowiak (red.), *Wielkopolska nazwami opisana* (s. 69–95). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne.
Seiffert, I. (2005). Nazwy wrocławskich aptek — przyszłość i współczesność [Names of Wrocław pharmacies — future and present]. W: R. Łobodzińska (red.), *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie* (s. 83–98). Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
Seiffert, I. (2006). Dawne nazwy górnośląskich aptek [Old names of pharmacies in Upper Silesia]. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, *33*, 25–31.
Seiffert, I. (2008). Dolnośląskie apteki i ich nazwy w przekroju historycznym [Pharmacies in Lower Silesia — their names in historical depiction]. *Onomastica Slavogermanica*, *27*, 207–233.
Stemp, R. (2007). *Renesans. Odkrywanie tajemnic* [Renaissance. Discovering the secrets]. Warszawa: Muza.
Stopa, M., Strohschneider, S. (1955). Powstanie i rozwój aptek na tle wpływów kultury i sztuki [The rise and development of pharmacies in the context of culture and art]. *Farmacja Polska*, *7*, 161–162.
Szot-Radziszewska, E. (2005). *Sekrety ziół. Wiedza ludowa*, *magia*, *obrzędy*, *leczenie* [Secrets of herbs. Folk knowledge, magic, rituals, healing]. Warszawa: Trio.
Włodarczyk, Z. (2011). *Rośliny biblijne: leksykon* [Biblical plants: a lexicon]. Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN.
Wolszczak, B. (b.d.). *Jaki znak twój?* Muzeum Historii Polski. https://muzhp.pl/wiedza-on-line/jaki-znak-twoj (dostęp: 19.11.2024).

SUMMARY

NAMES OF PHARMACIES FROM PHARMACY SIGNBOARDS IN THE ONYMIC LANDSCAPE OF POLAND: THE GEOGRAPHICAL, HISTORICAL AND CULTURAL BACKGROUND OF THEIR CREATION

The focus of this article is the characterization of one of the oldest types of Polish pharmacy names from pharmacy emblems, which have developed a kind of model which is subject to continuation. It is not only realized by terms inherited from the past, but also by newer structures of an imitative character, structurally referring to the oldest naming tradition. They illustrate the past of the diverse regions that formerly belonged to the Prussian, Russian and Austrian partition of the erstwhile Polish-Lithuanian Commonwealth, and, consequently, outline the cultural influences of these respective areas. In this regard, it is possible to speak not only of a characteristic stratigraphy of pharmacy names from signboards, but also of their diverse bases, dominated by the names of animals and plants that symbolize immortality, resurrection, longevity, energy, as well as the metals important in alchemy (such as gold, silver or tin). Signboards related to pharmacy, alchemy or astrology are not as common, while references to the sacral sphere or to mythology are rare.

Keywords: pharmacy names, pharmacy emblem, naming stratigraphy, naming models

KATARZYNA SKOWRONEK
kskowron@agh.edu.pl
ORCID: 0000-0003-0200-7217
Akademia Górniczo-Hutnicza
Kraków, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.16
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

NAZWY WŁASNE W KULTURZE EZOTERYZMU (NA MATERIALE POLSKIEJ PRASY PRZEDWOJENNEJ 1919–1939)

SYMBOLICZNA KONCEPCJA KULTURY W BADANIACH ONOMASTYCZNYCH*

STRESZCZENIE

Artykuł ma charakter onomastyczno-kulturoznawczy. Jego głównym celem jest opis związków pomiędzy warstwą nazewniczą artykułów opublikowanych w sześciu polskich, międzywojennych (1919–1939) czasopismach ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego (*Hejnał*, *Lotos*, *Odrodzenie*, *Teozofia*, *Wiedza Duchowa*, *Wyzwolenie*) a cechami nurtu kulturowego nazywanego ezoteryzmem. W badaniu tym poszukuje się onimicznych wykładników kultury ezoteryzmu (w jego europejskim i polskim/lokalnym wydaniu). Ramę konceptualną pracy stanowi symboliczno-hermeneutyczna koncepcja kultury. Postawione zostały pytania dotyczące m.in.: zdolności nazw własnych do symbolizacji idei kulturowych (zwłaszcza idei ezoterycznych) i obecności określonych mechanizmów tekstowych, które tej zdolności do symbolizowania sprzyjają.
Badanie ma charakter jakościowy. Analizie i interpretacji tekstologiczno-dyskursologicznej podlegały nazwy własne oraz mechanizmy tekstowe, w których biorą one udział (np. wyliczenia onimiczne, anonimia funkcjonalna), oraz zdolności do symbolizowania niektórych idei ezoterycznych (takich jak: synkretyzm różnych religii, temporalizm, rozwój duchowy, ambicja osiągnięcia statusu „nowej nauki"). Nazwy własne, mimo niewysokiej frekwencji, okazały się być wykładnikami cech ideologii i kultury ezoteryzmu. Ich wysoki stopień symboliczności (jak w przypadku tytułów czasopism czy wyliczeń onimicznych) wskazuje na podstawowe dla ezoteryzmu założenie, że świat jest przeniknięty ukrytymi znakami, które wskazują na duchowe prawdy.

Słowa tematyczne: nazwy jako symbole kultury, onomastyka tekstowa i dyskursywna, teozofia, polska prasa międzywojenna (1919–1939), Śląsk Cieszyński

* Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa": „Programy alternatywnej duchowości na Śląsku Cieszyńskim od końca XIX w. do lat 70. XX w." (nr projektu NdS/529030/2021/2021); kwota dofinansowania 581 147,00 zł, całkowita wartość projektu 581 147,00 zł.

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. WPROWADZENIE. ZAKRES I CEL BADANIA. STRUKTURA ARTYKUŁU

Ezoteryzm to ogromny, zróżnicowany strukturalnie i światopoglądowo nurt kulturowy, który w historii kultury europejskiej rozwijał się równolegle i opozycyjnie do dominujących europejskich nurtów kulturowych, takich jak nauki ortodoksyjnego chrześcijaństwa czy prądy racjonalistyczne i scjentystyczne, oświeceniowe, pozytywistyczne i późniejsze, tworząc jednocześnie alternatywne wizje świata. Badacze dawniejsi, jak Yates, czy współcześni, jak Faivre, uznają go za trzeci filar zachodniej kultury (obok grecko-rzymskiego i judeochrześcijańskiego), tyle że w dużym stopniu izolowany, zapomniany i obłożony swoistą anatemą. Dziś badania nad zachodnim ezoteryzmem są autonomiczną dyscypliną naukową, z własnym aparatem pojęciowym i metodologią (por. pkt 2).

Ruch ezoteryczny na Śląsku Cieszyńskim, rozwijający się od końca XIX w. do wybuchu II wojny światowej, był zjawiskiem złożonym. Stanowił refleks zainteresowania okultyzmem, teozofią, spirytyzmem, jakie zaistniało w całej międzywojennej Europie. W tym regionie, znajdującym się na styku narodowości, kultur i religii, idee ezoteryczne szybko przeniknęły do lokalnego środowiska, skupiając m.in. znanych lokalnych działaczy, i stając się ważnym ogniwem w programie odnowy życia religijnego i społecznego po okresie zaborów oraz programem alternatywnej duchowości (por. pkt 4).

Artykuł ma charakter onomastyczno-kulturoznawczy. Jego celem jest opis związków pomiędzy onimiczną warstwą tekstów opublikowanych w przedwojennych, polskich czasopismach ezoterycznych a cechami nurtu kulturowego, nazywanego ezoteryzmem (por. pkt 2). Badanie ma charakter jakościowy; przedmiotem analizy są onimiczne wykładniki kultury ezoteryzmu (w jej „polskiej" i regionalnej odsłonie, ale mającej cechy wspólne z całym nurtem europejskim). Analizie i interpretacji podlegają nazwy własne oraz ich symboliczne funkcje, zaobserwowane w tekstach opublikowanych na łamach periodyków ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego (por. pkt 1.2). Najważniejsze cechy nurtu ezoterycznego (jako pewnego dyskursu ideowego/światopoglądowego) są zrekonstruowane poprzez opis nazw własnych odnalezionych w tekstach prasowych. Teksty opublikowane w czasopismach (w kolejności alfabetycznej): *Hejnał*, *Lotos*, *Odrodzenie*, *Teozofia*, *Wiedza Duchowa* i *Wyzwolenie* (por. pkt 5) są traktowane jako uzewnętrznienie tego dyskursu.

W artykule przedstawiono kolejno: pytania badawcze (pkt 1.1), metodologię i siatkę pojęciowo-terminologiczną (pkt 1.2), zagadnienia teoretyczne (pkt 2), stan badań onomastycznych (pkt 3), źródła ruchu ezoterycznego na Śląsku Cieszyńskim (pkt 4), najważniejsze tytuły prasy ezoterycznej w Polsce przed 1945 r. (pkt 5).

Główną częścią artykułu jest tekstologiczna analiza nazw własnych występujących w artykułach opublikowanych w miesięcznikach ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego (pkt 6.2–6.7). Artykuł zamykają wnioski (pkt 7).

1.1. Pytania badawcze

W związku z nakreślonymi celami badań (m.in. poszukiwaniem idei ezoterycznych, które są symbolizowane przez nazwy własne) postawiono następujące pytania:

1) jakie mechanizmy onimiczno-tekstowe występują w tym specyficznym dyskursie, ograniczonym: a) przestrzennie (do małego, nietypowego kulturowo, pogranicznego regionu, jakim jest Śląsk Cieszyński), b) czasowo (dwudziestolecie międzywojenne, 1919–1939), c) dyskursywnie i medialnie (dyskurs prasowy, a nie np. teksty wykładów czy książek wydawanych nakładem tych oficyn), d) kulturowo (hermetyczna, relatywnie zamknięta, niszowa kultura)?;
2) czy nazwy własne w wybranych czasopismach przedwojennych tego nurtu *kondensują* (wyjaśnienie terminu zob. pkt 1.2) i symbolizują podstawowe cechy i założenia ezoteryzmu i jeżeli tak, to w jaki sposób to czynią?;
3) jakie idee ezoteryczne są konstruowane za pomocą zbiorów nazw własnych obecnych w artykułach prasowych z tego kręgu kulturowo-ideowego?

Szczegółowe pytania brzmią następująco:

1) czy nazwy własne występują w badanych tekstach prasowych ezoterycznych? Jeśli tak, to jak licznie? Kiedy się ich (świadomie) unika?;
2) jakie kategorie nazewnicze występują w badanych tekstach prasowych? Na jakie obiekty wskazują? Jaka wiedza encyklopedyczna odnosi się do nich? Jakie konotacje i symboliczne znaczenia buduje się na tej wiedzy? Jakie czasoprzestrzenie są kreowane?;
3) czy można na podstawie tych nazw, ich odniesień referencjalnych i denotatów, łańcuchów konotacyjnych i symbolicznych oraz mechanizmów tekstowych, w których biorą udział, zrekonstruować matrycę ideową nurtu ezoterycznego?;
4) czy cechy ezoteryzmu zrekonstruowane na podstawie badanego zbioru onimów wykazują podobieństwo do cech tego nurtu znanych z innych opracowań?

1.2. Ramy metodologiczne. Kultura symboliczna i jej onomastyczne badanie. Terminy i pojęcia

Omawiając definicję *kultury ezoterycznej*, przyjęto w tym artykule ogólne rozumienie *kultury* w duchu hermeneutycznym i symbolicznym (koncepcje m.in. Gadamera, Ricoeura, Geertza, Turnera, Cassirera i in.): jest to system znaczeń

i symboli, funkcjonujących w tekstach kultury. Symbole (słowa, języki, mity, religie, sztuka) są złożonymi znakami, które — przekraczając dosłowność, materialność — przekazują w sposób wielowarstwowy i zmienny w czasie wartości i idee ważne dla danej kultury. Zrozumienie danej kultury to zinterpretowanie wielości jej znaczeń i odniesień w wielopoziomowych konstrukcjach kształtowanych przez symbole, w tym także symbole językowe. „Symbolizm [w społeczeństwie — dop. K.S.] umożliwia kategoryzowanie, porządkowanie doświadczenia społecznego, komunikowanie i oddziaływanie" (Hałas, 2003, s. 8). Takie symboliczne rozumienie kultury jest szczególnie adekwatne w tym badaniu, ponieważ odpowiada kluczowej tezie ezoteryzmu, zgodnie z którą ludzkie poznanie świata dokonuje się właśnie poprzez symbole; ezoterycy podkreślają wysoką symboliczność języka ludzkiego.

Nawiązując do znanego Ricoeurowskiego ujęcia symbolu jako impulsu poznawczego (1985), można powiedzieć, że „*proprium* daje do myślenia", czyli pozwala wkroczyć w kulturę, także tę ezoteryczną, teozoficzną, spirytystyczną. Nazwy własne w swojej referencji i znaczeniu (w sensie wiedzy encyklopedycznej) odnoszą się do rzeczywistości (geograficznej, ludzkiej, materialnej), natomiast to, co przez nie jest symbolizowane, odnosi się do pojęć, idei, wartości danej kultury. Onimy pełnią funkcję „pośrednika" pomiędzy tym, co materialne (językowe), a tym, co dana kultura uznaje za duchowe, transcendentne. Symboliczność nazw własnych jest dobrze widoczna, gdy występują one w szerszym, względnie jednolitym dyskursie.

Wielu badaczy rozpoznaje ezoteryzm jako strukturę myślowo-dyskursywną, ujawniającą się tekstowo. Takie podejście jest reprezentowane w tym artykule. Nazwy własne w tym badaniu stanowią „węzły" dostępu do niego, skupiają w różny sposób jego idee, zarówno te deklaratywne, jak i te niewyrażane *expressis verbis*. Można to nazwać *kondensacją*[1] *onimiczną*. Nazwy własne są tutaj traktowane jako artefakty kulturowe, które, ujmowane zbiorczo, kondensują pewne komponenty światopoglądowe, aksjologiczne i ideowe kultury ezoterycznej.

Onomastyczne badanie zbiorów nazewniczych w perspektywie symbolicznych koncepcji kultury (np. socjologicznych czy antropologicznych) uznano w niniejszym artykule za szczególny typ onomastycznej analizy dyskursywnej (por. Rutkowski, Skowronek, 2020). Analiza ta koncentruje się bowiem na ich symbolicznym, ideowym, mitycznym, religijnym i duchowym znaczeniu. Analiza nazw w wybranych tekstach prasowych ma charakter jakościowy, tekstologiczno-dyskursologiczny (badanie nazw w ich kontekście zdaniowym, tekstowym

[1] *Kondensacja* — mechanizm kulturowy, polegający na kumulacji, syntetyzowaniu pewnych treści (np. ideowych) w jednym, widocznym elemencie lub w elementach (definicja własna; przeniesiona z psychoanalizy Z. Freuda).

i dyskursywnym) (por. pkt 5 i 6.2–6.7). Starano się również pokazać przydatność onomastycznej refleksji do analiz w ramach historii idei kulturowych (por. Lovejoy, 2009) lub badań kulturoznawczych.

2. *KULTURA*, *EZOTERYZM*, *KULTURA EZOTERYCZNA* — USTALENIA TERMINOLOGICZNE. WSPÓŁCZESNE BADANIA NAD EZOTERYZMEM

Ezoteryzm to termin „parasol" (*umbrella term*), spajający różne inne terminy. Do europejskiej kultury ezoterycznej zalicza się bowiem m.in. spirytyzm, mediumizm, hipnotyzm, astrologię, okultyzm, gnostycyzm, hermetyzm, alchemię, mistycyzm, teozofię, magię, medycynę niekonwencjonalną, techniki dywinacyjne, historię wierzeń i symbolikę starożytnego Egiptu; ponadto tajne kulty i stowarzyszenia[2].

Zachodni ezoteryzm[3] (bez względu na to, czy szukamy jego początków w starożytności, w renesansie czy w XIX w.) znajdował się zwykle poza głównymi, oficjalnymi nurtami kultury intelektualnej swoich epok, stanowiąc „wiedzę odrzuconą". W opisie tego badania najistotniejszy jest **ezoteryzm nowoczesny** — dziewiętnastowieczny ruch religijno-kulturowy, mający zasadniczy wpływ na życie intelektualnej Europy pierwszej połowy XX w. Jego rozkwit wiązał się z „przełomem wieków", w którym dominowały nastroje niepokoju, przeczucia „końca" (Kasperek, 2012, s. 67). Dokonała się wówczas instytucjonalizacja tego nurtu (powstały stowarzyszenia i organizacje, w tym Towarzystwo Teozoficzne), wzrosło zainteresowanie religiami Wschodu, próbowano naukowo ująć zjawiska telepatii czy mediumizmu. Do najbardziej wpływowych postaci tego ruchu należeli: Helena P. Bławatska, Annie Besant, Allan Kardec, Rudolf Steiner, Aleister Crowley.

Ezoteryzm jako przedmiot badań pojawił się już w pierwszej połowie XX w., w niszowych środowiskach badawczych (grupa Eranos, Instytut Warburga). Jednak najważniejsze dwa dzieła (Klibansky i in., 1964/2009; Yates, 1964) ukazały się w połowie lat 60. XX w.: analizowały one, jak idee ezoteryczne — pozornie niewidoczne i obłożone społeczną anatemą — stanowią kluczową motywację w procesie wielkich przekształceń kultury Europy. Współcześni badacze,

---

[2] Te terminy bywają używane zamiennie, zwłaszcza w języku potocznym.

[3] Przymiotnik *ezoteryczny* (*esôterikós*) pojawia się w piśmiennictwie późnej starożytności na oznaczenie tego, co wewnętrzne i ukryte, wiadome jedynie wąskiej grupie (antonim: *egzoteryczny*). Termin *ezoteryzm* został użyty w polszczyźnie w pierwszej połowie XIX w. Ponadto rozróżnia się terminy: *ezoteryka*, który odnosi się do ezoterycznych przekonań i praktyk, opisywanych z perspektywy *emic*, i *ezoteryzm* — systemowego, także naukowego ujmowania przekonań i praktyk, identyfikowanych z tym nurtem (perspektywa *etic*).

Faivre (1994) czy Hanegraaff (2012), uważają, że ezoteryzm można rozpatrywać w dwóch perspektywach: jako specyficzny konstrukt myślowy rozwijający się od czasów renesansu i jako zbiór realnie istniejących w długim czasie zjawisk, mających wiele cech wspólnych. Przedstawiają swoje definicje ezoteryzmu w kategoriach „wiedzy odrzuconej" lub „zepchniętej do akademickiego pojemnika na śmieci" (*rejected knowledge*; por. Hanegraaff, 2012, też Drozdowicz, 2021; Grzyb, 2023).

Również w Polsce rozwijają się badania (m.in. Kasperka, Łagosza, Paska, Patockiej-Sigłowy, Piróga, Rzeczyckiej, Świerzowskiej, Trzcińskiej i in.) nad tą formacją ideową, głównie w ośrodkach gdańskim, krakowskim i śląskim. Od 2014 r. działa Polskie Stowarzyszenie Badań nad Zachodnim Ezoteryzmem. Jego sztandarową publikacją jest seria Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego „Światło i Ciemność", prezentująca interdyscyplinarne badania nad motywami ezoterycznymi w literaturze i kulturze. Najnowszym osiągnięciem polskich badaczy i badaczek jest cykl „Świat od nowa", zawierający wyniki badań nad specyfiką alternatywnej duchowości rozwijającej się na Śląsku Cieszyńskim w XX w. Funkcjonuje także „Internetowy Leksykon Polskiego Ezoteryzmu 1890–1939" (ILPE).

3. JĘZYK EZOTERYZMU / JĘZYK EZOTERYCZNY. NAZWY WŁASNE A KULTURA EZOTERYCZNA

Nomina propria funkcjonujące w obszarze ezoterycznym, okultystycznym i newage'owym podlegały już selektywnej refleksji onomastycznej. Należy tu przywołać artykuł Gałkowskiego z 2018 r., będący studium nazewnictwa sekt funkcjonującego w komunikacji publicznej. Sektonimy są — według autora — sposobem komunikacji tych grup religijnych ze społeczeństwem, zatem są w nich akcentowane elementy nietypowe, także manipulacyjne i retoryczne. Z kolei tekst Bugheşiu z 2019 r. jest analizą nazw kart tarota z interdyscyplinarnej perspektywy. Autorka rozpoznaje w tych nazwach aspekty *sacrum* i *profanum* (też Bughesiu, 2017). W kręgu omawianych zagadnień znajdują się również artykuły onomastyczno-literaturoznawcze, eksplorujące tematykę ezoteryczną m.in. w światach *fantasy* (por. np. Croft, 2009; Glodeanu, 2013; Robinson, 2013; Floria, 2022).

Teksty te pokazują możliwości analizy nazw własnych w niektórych fragmentach dyskursu ezoterycznego, implikując jednocześnie, że nazwy stanowią ważne węzły dostępu do jego właściwości i struktur. Jest to zgodne ze współczesnymi koncepcjami onomastycznymi, które rozpoznają w nazwie pewien typ minimalnego tekstu, kondensującego znaczenia, idee, wartości. Tekstowość i dyskursywność nazewnicza nie są więc figuratywnymi metaforami, ale jednym z głównych mechanizmów kulturowych.

4. RUCH EZOTERYCZNY NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

W XIX w. Księstwo Cieszyńskie było prowincją na peryferiach monarchii austriackiej, biednym i zacofanym regionem, o dominującej gospodarce feudalnej. Dopiero odkrycie węgla kamiennego rozpoczęło proces uprzemysłowienia i transformację ekonomiczną (Zagłębie Ostrawsko-Karwińskie). Ważnym ośrodkiem tego regionu stała się Wisła, do tej pory mała osada pasterska. Działalność i aktywność publikacyjna Bogumiła Hoffa (1829–1894) rozpropagowały ją jako miejscowość letniskową i uzdrowiskową (por. Czyż, 2014). Ówczesny boom turystyczny porównywano z tym, jaki przeżywało Zakopane w Galicji. Gwałtowny wzrost ruchu turystycznego w Wiśle i Ustroniu nastąpił w latach 20. XX w. Lata 30. XX w. były na Śląsku Cieszyńskim okresem koniunktury materialnej i turystycznej.

Pod koniec XIX w. na Śląsku Cieszyńskim rozpoczął się polsko-czeski konflikt o podłożu narodowościowym i religijnym. Polami tego starcia były: język nauczania w szkołach, obsada parafii, władz gminnych i miejskich. Po I wojnie światowej konflikt wszedł w fazę sporu terytorialnego. Jego efektem była tzw. ośmiodniowa wojna czesko-polska w styczniu 1919 r. W 1920 r. Śląsk Cieszyński został przedzielony linią graniczną, którą wytyczono wzdłuż rzeki Olzy. W 1938 r. wojsko polskie zajęło czeskie Zaolzie.

Źródeł ruchu ezoterycznego na Śląsku Cieszyńskim było kilka. Najważniejszym z nich stała się obecność ezoteryzmu jako ważnego składnika kultury Zachodu pod koniec XIX w. To także czas pojawienia się alternatywnych grup religijnych, które — chcąc uniknąć i ortodoksyjnej religii, i ortodoksyjnej nauki w jej pozytywistycznym modelu — poszukiwały trzeciej drogi. Polskie ziemie, mimo że podzielone przez zaborców, nie były odcięte od idei tzw. okultystycznego przebudzenia. Po 1919 r. nurt ezoteryczny „wkroczył na polskie salony" (Sołowianiuk, 2014), ogarniając ówczesne elity intelektualne. W tym „magicznym dwudziestoleciu" (por. Semczuk, 2014) w II RP powstało wiele formacji ezoterycznych[4].

Drugim źródłem ruchu ezoterycznego na Śląsku Cieszyńskim był nowoczesny ruch spirytystyczny na ziemiach czeskich, który rozwijał się od końca XIX w., zarówno wśród klas ludowych, jak i inteligenckich. Około 1922 r. w Republice Czechosłowackiej było już przeszło 300 tys. uczestników ruchów ezoterycznych.

[4] Niektóre z nich miały charakter filii organizacji międzynarodowych, np. Towarzystwa Teozoficznego, ale funkcjonowały także stowarzyszenia niezależne, lokalne (np. Towarzystwo Parapsychiczne im. Juliana Ochorowicza we Lwowie).

Dowodem tej ekspansji są liczne czasopisma spirytystyczne i teozoficzne[5] oraz działalność dwóch ośrodków ezoteryzmu: w Radwanicach i w Nowej Pace.

Na początku XX w. spirytyzm na Śląsku Cieszyńskim zdobywał szybko popularność[6]. Przed wybuchem I wojny światowej ruch ten skupił Polaków i Czechów krytycznych wobec Kościoła katolickiego. Po 1918 r. konflikt terytorialno-polityczny ujawnił się także pod postacią rywalizacji między czeskimi a polskimi nurtami ezoterycznymi. Rozwój tej formacji wiąże się m.in. z osobą Andrzeja Kajfosza, założyciela Polskiego Towarzystwa Teozoficznego (por. Gęsikowska, 2021).

Trzecim źródłem rozwoju ezoteryzmu na Śląsku Cieszyńskim była sama Wisła i jej sława miejscowości o dużej tolerancji religijnej. Była nazywana „duchową stolicą" ówczesnych teozofów, ezoteryków i spirytystów. Od około 1920 r. przybywały i osiedlały się w niej wybitne osoby. Byli to m.in.: Julian Ochorowicz (1850–1917)[7], filozof, psycholog, naukowiec, wynalazca, Agnieszka Pilchowa (1888–1944), zwana „Jasnowidzącą z Wisły", której dar uzdrawiania przyciągał ludzi z całego rejonu (Trzcińska, 2019), Andrzej Podżorski (1886–1971) i Andrzej Kajfosz (1889–1970), organizatorzy Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim, oraz Jan Hadyna (1899–1971), wydawca czasopism ezoterycznych.

5. CZASOPISMA EZOTERYCZNE W POLSCE I NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM. OPIS MATERIAŁU BADAWCZEGO

W dwudziestoleciu międzywojennym polski ezoteryczny rynek publikacyjny charakteryzował się dużym zróżnicowaniem. Były to: dzieła literackie, wydawnictwa popularyzatorskie, publikacje „wewnętrzne", przeznaczone dla członków małych grup, oraz czasopisma ezoteryczne, o przeznaczeniu szerszym (por. Rzeczycka, Świerzowska, 2023, s. 343–344). Dyskurs prasowy był ważnym elementem tego świata: służył do przekazywania informacji w rozproszonym do

[5] W 1894 r. powstało pierwsze czasopismo spirytystyczne w Czechach: *Hvezda Zahrobni* (od 1897 r. jako *Život*); w 1987 r. zaczęto wydawać *Książnicę Spirytystyczną*, a od 1900 r. czasopismo *Posel Záhrobní* (Nova Paka). W 1903 r. powstało w Pradze *Nove Slunce*. W 1920 r. pojawiły się cztery nowe pisma: *Duch Czasu*, *Hvězda Budoucnosti*, *Nesmrtelnost* i *Spiritisticka Revue*, a później: *Stopy Duši*, *Československou revui psychickou* oraz niemieckojęzyczny *Die Glocke*.

[6] Już na początku XX w. spirytyzm zyskał zwolenników w wielu miejscowościach tego regionu, m.in. w Ostrawie i Wiśle. „Jest to sekta lub stowarzyszenie przyznające się do zasad Hussa [sic!] i Lutra a bawiące się w czytanie pisma św. i wywoływanie duchów; są oni w ogóle plagą tutejszej okolicy" — pisał w 1904 r. o spirytystach ks. Józef Lipski (Morys-Twarowski, 2013, s. 331–332).

[7] Osiedlił się na stałe w Wiśle w 1903 r., budując tu swoją posiadłość oraz kolejne pensjonaty. Wynajem lub sprzedaż tych domów miały dać mu środki na kolejne badania, por. Ochorowiczówka. Muzeum magicznego realizmu; http://ochorowiczowka.pl/?page_id=13253 (dostęp: 20.02.2024).

pewnego stopnia gronie sympatyków tych ruchów, ponadto miał charakter perswazyjny i agitacyjny wobec pozostałej części społeczeństwa.

W badanym okresie (1919–1939) na ziemiach polskich wychodziło ponad 20 pism propagujących treści o charakterze ezoterycznym, okultystycznym, spirytystycznym. Należały do nich m.in. *Logos*, *Myśl Teozoficzna*, *Niebo Gwiaździste*, *Pochodnia*, *Przegląd Metapsychiczny*, *Przegląd Teozoficzny*, *Słoneczniki*, *Świat Ducha*, *Świat Nadzmysłowy*, *Świat Niewidzialny*, *Świt*. Miały one różny zakres tematyczny i zasięg. Do tej kategorii można zaliczyć także takie tytuły jak *Eleusis*, *Feniks* czy *Zdrój*, które odwoływały się do wybranych elementów filozofii ezoterycznej (por. Patocka-Sigłowy, 2019a, 2019b).

Na Śląsku Cieszyńskim wychodziło przynajmniej sześć periodyków o charakterze ezoterycznym. Były to: *Wyzwolenie* (1919–1920) i jego kontynuacja *Teozofia* (1920–1931), *Odrodzenie* (1921–1928) i jego kontynuacja *Hejnał* (1929–1939) oraz *Wiedza Duchowa* (1934–1935) i jego kontynuacja *Lotos* (1935–1939)[8]. Materiałem, na którym opiera się to badanie, są oryginalne teksty publicystyczne i programowe, pisane przez aktywistów, propagatorów i dziennikarzy, opublikowane w tych czasopismach. Analizie nie podlegały teksty tłumaczone, np. z ksiąg religijnych buddyzmu. Wszystkie te czasopisma są dostępne w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej (https://sbc.org.pl).

6. ANALIZA MATERIAŁU

6.1. Uwagi wprowadzające

Zanalizowany i zinterpretowany materiał onimiczny jest przedstawiony wg następującego schematu: pkt 6.2 — Tytuły i podtytuły czasopism; pkt 6.3 — Tytuły artykułów w tych periodykach, pkt 6.4–6.7 — Nazwy własne różnych kategorii występujące w tych tekstach. Ograniczono do minimum liczbę analizowanych cytatów.

6.2. Ideonimy (tytuły i podtytuły) czasopism ezoterycznych

Analiza ideonimów prasowych skupia się na semantyce i metaforyce ich podstaw apelatywnych oraz na analizie ich podtytułów. Występują trzy typy ideonimów, które w różny sposób profilują najważniejsze idee ezoteryczne.

Pierwszą kategorię stanowią tytuły prasowe. Semantyka tworzących je apelatywów odsyła do ważnych terminów funkcjonujących w naukach ezoterycznych:

[8] Pełne tytuły tych czasopism — zob. Źródła.

wiedza duchowa (por. Patocka-Sigłowy, Rzeczycka, 2019) i *teozofia*. *Wiedza duchowa* była rozumiana jako opozycja do ówczesnego modelu *wiedzy pozytywistycznej*, czyli modelu wiedzy, który od XIX w. cechował się m.in. empiryzmem badań, logiką, obiektywizmem i racjonalizmem w postępowaniu naukowym. *Wiedza duchowa* (model obecny w teozofii i antropozofii przełomu XIX i XX w.) miała kontrastować z tymi założeniami: definiował ją bowiem synkretyczny i holistyczny charakter; równie uprawnionymi drogami poznania jak racjonalizm i empiryzm stały się: intuicja, doświadczenie, indywidualne przeżycia, kontakt z *sacrum*:

(1) *Poza tłumaczeniami obcych autorów, poza drobnymi pracami rodzimych badaczy brak było czasopisma, które by dawało całokształt,* ***Syntezę wiedzy duchowej****, która obejmuje już dziś tak olbrzymią dziedzinę studiów, faktów bezsprzecznie i naukowo stwierdzonych, prób i dociekań, że nie można jej pomijać milczeniem […]. Uważamy, że coraz potężniej odzywa się potrzeba zewnętrznego zobrazowania rozwoju myśli i* ***wiedzy duchowej****.* ***Czas, by wiedza ta wyszła z mroków*** *i zakamarków kółek i stowarzyszeń i wielkim głosem przemówiła do ogółu, który powoli zaczyna dojrzewać do* ***przyjęcia tych wzniosłych tez i prawd****. […] Wyrazem takiego ujęcia sprawy będzie nasz miesięcznik.* (WD 1934)[9]

Zdobywanie „wiedzy duchowej" według teozofów miało sprzyjać wewnętrznemu rozwojowi jednostki i prawdziwemu poznaniu, innemu niż naukowo-pozytywistyczne. To z kolei prowadziło do osiągnięcia stanu wyższej świadomości i poznania „wyższych światów". Koncepcja ta wiązała się z rozpowszechnionym w tym środowisku pojęciem *ewolucji kosmicznej*. Zgodnie z tym poglądem w najbliższej przyszłości miało dojść do burzliwego finału jednej z wielu epok w dziejach ludzkości, a następnie do narodzin Nowej Ery. Przetrwanie katastrof okresu przejściowego i życie w nowych czasach, zdaniem ezoteryków, wymagało właśnie wiedzy duchowej.

Drugi z tytułów odsyła w swej podstawie apelatywnej do innego kluczowego terminu — *teozofii* (gr. Θεός — Bóg, σοφία — mądrość), czyli 'boskiej mądrości'. W latach 1890–1939 w polskiej kulturze odrodziła się tzw. nowoczesna teozofia — pogląd, że u podstaw duchowości leżą nie tyle przekazy judeochrześcijańskiego kręgu kulturowego, co tradycje Wschodu. Główna dewiza Towarzystwa Teozoficznego, założonego w 1875 r. w Nowym Jorku przez Helenę Bławatską, zawierała się w haśle: „Nie ma religii wyższej niż prawda" („No Religion Higher than Truth").

Do tej samej grupy ideonimów prasowych, których apelatywa są terminami ezoterycznymi, teozoficznymi czy antropozoficznymi, należą także (już spoza

[9] Pogrubienia czcionki w tym i w pozostałych cytatach — autorskie. Zachowano oryginalną pisownię, ortografię i interpunkcję cytowanych i analizowanych tekstów.

kręgu cieszyńskiego) *Myśl Teozoficzna* czy *Przegląd Metapsychiczny*[10]. Wśród zagranicznych można wymienić pismo *Spiritistická Revue*[11].

Drugi typ ideonimiczny stanowią te tytuły prasowe, w których tworzące je apelatywa miały (i mają nadal) powszechnie, także poza kręgiem ezoterycznym, rozumiany wymiar symboliczny (por. nazwę czasopisma *Lotos*):

(2) ***Lotos: to symbol trójjedni życia***. ***Lotos: to całokształt życia*** *— od nizin i mułu ziemi — do promiennej glorji nadczłowieczeństwa. […] Jako* ***symbol jedności świata*** *mieści w sobie lotos wszystkie drogi, wiodące do poznania owej wszech-jedności: i ścieżkę mistyki, kontemplacji, wewnętrznych przeżyć, i drogę filozoffi, logicznego rozumowania, naukowej analizy, intuitywnego badania, i drogę okultyzmu, który poprzez różne swoje formy — przez magję i kabałę, astrologję i chirozoffję, alchemję i t. p. prowadzi od wielości do jedności. I ta* ***uniwersalność lotosu jako symbolu*** *— każe się domyślać, pozwala wierzyć, że są inne jeszcze jego znaczenia, które się nam ukażą wraz z rozwojem świadomości.* (L 1936)

Artykuł wstępny pierwszego numeru *Lotosu*, z którego pochodzi ten fragment, przywołuje wyobrażenie wszechświata jako lotosu; zarysowano także szczegółowo kulturowo-religijny wymiar tego kwiatu-symbolu w tradycji starożytnego Egiptu, Indii, Dalekiego Wschodu. Wymieniono jego uniwersalizujące znaczenia, kumulujące różne epistemicznie drogi poznania.

Trzeci typ ideonimów stanowią te, których podstawy apelatywne mają ogólnie znane w języku polskim znaczenie dosłowne i symboliczne, jednak jako ideonimy ezoteryczne zyskują znaczenie węższe, zasadniczo charakterystyczne tylko dla tego nurtu (por. *Wyzwolenie*, *Odrodzenie* i ich apelatywne odpowiedniki: *wyzwolenie* i *odrodzenie*):

(3) *Rozpoczynając z dniem dzisiejszym wydawnictwo pierwszego tego rodzaju pisma na Śląsku cieszyńskim p. t. „Wyzwolenie", przychodzimy do Czytelników z najlepszym zamiarem. Światło, zdrowie, wolność i prawdę „Wyzwolenie" nieść pragnie tym, którzy w światle, zdrowiu, wolności i prawdzie chodzić pragną. Walcz[y] o* ***urzeczywistnienie ideału prawdziwego człowieczeństwa*** *[…]. Oto myśl przewodnia ducha pisma tego a symbolem jej imię jego.* (W 1919)

(4) *Hasłem więc naszem: odrodzenie człowieka, bo jak już* ***Chrystus powiedział tylko „przez odrodzenie się w duchu i prawdzie, przez przywdzianie nowego człowieka i przemienienie wewnętrzne możemy wnijść do Królestwa Niebieskiego****". Odrodzenie zaś to równocześnie* ***śmierć starego człowieka, aby nowy człowiek mógł się narodzić****, a więc* ***odrzucenie, otrząśnienie starego człowieka****, starego ciała, myśli, uczuć, dążeń; nałogów, przyzwyczajeń a zrodzenie, rozbudzenie nowych, czystszych, wyższych pierwiastków trzechskładowej natury człowieka.* (O 1921)

---

[10] *Metapsychiczny* — odnoszący się do zjawisk wykraczających poza granice ludzkiej psychiki; zaliczano tu zjawiska paranormalne, jasnowidzenie, telepatię, kontakty ze zmarłymi etc.

[11] *Spirytyzm* — system wierzeń i badań, którego propagatorem był Allan Kardec, zakładający życie duszy ludzkiej po śmierci i możliwość kontaktów żyjących ze zmarłymi.

Oba ideonimy, *Wyzwolenie* i *Odrodzenie*, czerpią z metaforycznego rozumienia fundujących je wyrazów pospolitych, rzeczowników[12]. *Wyzwolenie* i *odrodzenie* mają jednak w kontekście ezoterycznym dodatkowy, symboliczny sens, inny niż ten ogólnie znany: porzucenie powszechnie obowiązujących na początku XX w. paradygmatów (naukowych i religijnych) i przyjęcie paradygmatu ezoterycznego, który zasadza się na pojęciu *metanoi*, przemiany, rozwoju wewnętrznego. Trzeba tu zauważyć wyraźne nawiązanie do logionu Jezusa (por. pkt 4), co oznacza, że chrześcijaństwo pierwotne, to z pierwszych wieków, nie jest tu odrzucane.

Z kolei apelatyw *hejnał* (motywujący kolejny analizowany ideonim ezoteryczny *Hejnał*) — to relatywnie stary hungaryzm (WSEHJP, s. 235)[13]. Apelatyw *hejnał* jako podstawa ideonimiczna utrzymuje dwojaki sens (‘świt’ i ‘sygnał pobudki’), jednak nadając mu metaforyczno-symboliczny wymiar (świt i sygnał trąbki o świcie — wzywające do „nowego życia”).

Również w tej grupie ideonimów znajdują się nazwy, których podstawy apelatywne odnoszą się do rzeczowników o utrwalonym znaczeniu dosłownym i metaforycznym, lecz na gruncie ezoterycznym zostaje ono poszerzone lub sprofilowane. Do tej grupy należą tytuły prasowe: *Świt*, *Niebo Gwiaździste*, *Pochodnia*, a wśród zagranicznych: *Hvězda Budoucnosti* (‘gwiazda przyszłości’), *Nové Slunce* (‘nowe słońce’), *Die Glocke* (‘dzwon, dzwonek’).

Analizowane w tych trzech grupach ezoteryczne ideonimy prasowe bazują na instrumentarium terminologiczno-pojęciowym nurtów ezoteryczno-teozoficznych i ich zasobów metaforyczno-symbolicznych. Profilują najważniejsze idee tej kultury: odejścia tego, co „stare”, i nadejścia tego, co „nowe”. Tytuły *Odrodzenie*, *Wyzwolenie*, *Hejnał*, *Pochodnia*, *Logos*, *Świt* należy pojmować także jako przejaw ezoterycznej koncepcji, że świat ma głęboką symboliczną strukturę a wszystko ma swój duchowy sens. Zrozumienie takich „prawdziwych, choć ukrytych” znaczeń jest przeznaczone dla tych czytelników, którzy akceptują tę ideę.

Specyficzną kategorią onimiczną w badanej sferze są podtytuły omawianych czasopism (mające często swoje liczne i zmieniające się w czasie warianty):

(5) *Wyzwolenie.* ***Miesięcznik poświęcony badaniu tajemnych dziedzin duszy, reformie życia i pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej****.*

(6) *Teozofia.* ***Miesięcznik poświęcony pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej i brataniu ludzkości*** *(tytuł alternatywny: Teozofia.* ***Organ Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku***

[12] Do tej grupy mogą też należeć ideonimy czeskich czasopism typu *Život* (‘żywot’), *Nesmrtelnost* (‘nieśmiertelność’).

[13] W języku węgierskim *hajnal* ma sens ‘świt, jutrzenka, zorza poranna’; sam hejnał był pobudką trąbioną w obozie wojskowym. W języku polskim do XVIII w. *hejnał* miał znaczenie ‘jutrzenka, zorza, świt’, współcześnie — ‘sygnał grany na trąbce’ i ‘melodia grana przez trębacza na wieży kościelnej lub ratuszowej’.

***Cieszyńskim w Czechosłowacji. Pismo nieperiodyczne poświęcone pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej i brataniu ludzkości**).*

(7) *Odrodzenie:* ***miesięcznik poświęcony sprawom odrodzenia człowieka i badaniom zjawisk duchowych**.*

(8) *Hejnał:* ***nad morzem życia ze szczytów prawd ducha i praw człowieka. Miesięcznik poświęcony wiedzy duchowej** (tytuły alternatywne: Hejnał.* ***Miesięcznik poświęcony wiedzy duchowej**; Hejnał.* ***Miesięcznik wiedzy duchowej**).*

Wskazują one na instytucjonalną afiliację, a ponadto są „streszczeniem" najważniejszych tez, założeń, idei a nawet programów, patronujących tym periodykom i nieperiodykom; są semantycznym, bezpośrednim rozwinięciem treści symbolicznych zawartych w tytułach głównych.

6.3. Tytuły artykułów w czasopismach ezoterycznych

Tytuły artykułów opublikowanych na łamach badanych periodyków są językowo-logicznymi strukturami, które, co oczywiste, pomagają zorientować się w tematyce zamieszczonych tekstów, streszczają ich zawartość i ukierunkowują uwagę czytelników. Gdyby tylko spojrzeć na wybrane tytuły artykułów, dotyczących tematyki zdrowia fizycznego i psychicznego, choroby, medycyny konwencjonalnej/niekonwencjonalnej, to można zauważyć, że mają one różny status składniowy (proste konstrukcje nominalne, zdania z członem werbalnym, pytania o rozstrzygnięcie lub inne):

(9) ***Wiedza liczb a nowoczesna psychologja*** (L 1935)
***Anatomja eterycznego ciała** człowieka* (L 1935)
***Studjum psychofizyczne** na tle dogmatu* (L 1936)
Co leczy ***magnetyzm żywotny**?* (L 1936)
Rak a ***homeopatja*** (L 1936)
Wyłanianie się świadomości poza obręb organizmu fizycznego (L 1939)
Choroby a karma (H 1929)
Naukowe podstawy reinkarnacji (H 1939)

Niektóre z powyższych ideonimów niosą w warstwie semantyczno-pragmatycznej ładunek emocjonalny lub subiektywny osąd, inne zawierają niedopowiedzenie czy sugestię. W wymiarze illokucyjno-perlokucyjnym mają intrygować, szokować. Tytuły te korzystają z leksemów należących do dwóch domen semantycznych: religijno-duchowej (por. *reinkarnacja*, *dusza*, *pobożny*, *świadomość*, *ciało eteryczne*, *karma*) i medyczno-zdrowotnej (por. *nowoczesna psychologia*, *studium psychofizyczne*, *naukowe podstawy*, *organizm*, *choroba*, *leczyć*, *anatomia* i in.). Takich tytułów, które wprost nawiązują do nauki, naukowców, badań

lub wykorzystują pewne terminy psychologiczne, medyczne, chemiczne, fizyczne, jest w badanym dyskursie wiele, np.:

(10) *„Świadomość **atomu**”* (L 1935)
*„**Złudzenie**. Na marginesie ostatnich **badań z dziedziny budowy materji**”* (L 1935)
*„Rozwój duchowy a **przesilenia nerwowe**”* (WD 1934) itp.

W perspektywie onomastyczno-kulturoznawczej ich podstawową funkcją jest spajanie dyskursu naukowego i dyskursu ezoterycznego, tworzenie amalgamatu z jednej strony — wiedzy scjentystycznej, pozytywistycznej i z drugiej — teozoficznej, duchowej. Należy więc to zjawisko onimiczne interpretować jako legitymizowanie koncepcji ezoterycznych za pomocą dyskursu naukowego, jako chęć stworzenia spójnego systemu, a nie jako odrzucenie ówczesnej nauki (Sarna, 2021). Pokazuje to ambiwalentne stanowisko polskiego ruchu ezoterycznego wobec ówczesnego modelu nauki oficjalnej: z jednej strony (deklaratywne) odrzucenie, z drugiej — dążenie do swoistej mimikry językowo-kulturowej (poprzez przyswojenie wzorców stylistyczno-terminologicznych nauki pozytywistycznej).

6.4. (Nie)obecność nazw własnych w tekstach czasopism ezoterycznych

Istotą onomastyki jest refleksja nad sferą proprialną języka, nad obecnością nazw własnych w różnych sferach i kontekstach. Jednakże — w perspektywie onomastyki dyskursywnej — nieobecność nazw własnych w określonym typie tekstu/dyskursu lub ich zastąpienie apelatywnymi ekwiwalentami może być również znaczące i funkcjonalne (por. Rutkowski, Skowronek, 2020, s. 32; Graf, 2020).

Kwerenda tekstów opublikowanych w przedwojennych czasopismach ezoterycznych Śląska Cieszyńskiego przyniosła konkluzję, że form proprialnych jest w badanym materiale relatywnie mało. Należy uznać, że autorzy tych tekstów unikają onimów jako znaków, które podstawowo identyfikują obiekty w czasie i przestrzeni. Ich obecność lokowałaby bowiem tę „nową naukę” w ludzkiej, „pospolitej materii”, „w świecie doczesnym”; tymczasem świat ezoteryczny znajduje się — według nich — w przestrzeni mentalnej i duchowej, a zatem nieoznaczonej, uniwersalnej. (Zasadniczy) brak propriów jest więc rozpoznawalnym sygnałem braku ugruntowania czy zakorzenienia idei lub przedstawianego świata w konkretnej czasoprzestrzeni bądź w konkretnym świecie społecznym. Ten typ *aonimii funkcjonalnej*[14] odpowiada jednej z podstawowych idei ezoteryzmu

[14] *Aonimia funkcjonalna* — zjawisko tekstowo-dyskursywne, polegające na celowej, strategiczności nieobecności (poprzez unikanie, pomijanie) nazw własnych w obrębie tekstu/dyskursu (definicja własna); por. też *anonimia funkcjonalna* (pkt 6.7).

(szczególnie teozofii) — tj. roszczenia do uniwersalności; nie miała to bowiem być filozofia ograniczona do jakiejś lokacji, narodowości czy do osób. Teozofia miała być syntezą nauki, religii i filozofii/psychologii, przekraczającą podziały kulturowe, etniczne i religijne.

6.5. Enumeracje / kolekcje onimiczne

W tradycji retorycznej wyliczenie wykorzystuje się w utworach fikcjonalnych i niefikcjonalnych. Artur Rejter (2016, s. 85–86, 156–157), pisząc o enumeracjach (także onimicznych) w literaturze barokowej, wymienia kilka ich funkcji: opis całości przez wyliczenie elementów dopełniających, wyliczenie segmentowe, wypełniające określony fragment rzeczywistości, i wyliczenie o charakterze podobieństwa i różnic. Ponadto, dzięki redundancji wyliczeń, zostaje osiągnięty efekt hiperboliczności. Enumeracja staropolska (barokowa) stała w ten sposób „na straży porządku i chaosu świata" jednocześnie.

Obecność propriów w badanym prasowym dyskursie ezoterycznym ma często **charakter enumeracyjny**: trzy, cztery lub więcej nazw własnych pojawia się w jedno-, dwuzdaniowym tekście:

(11) *W tym to roku właśnie odbyły się epokowe loty **Lindbergha**, **Chamberlaina**, **Byrda***. (L 1935)

(12) *Wstręt do żywienia się krwią i trupami jest cechą umysłów szlachetniejszych i wysubtelnionych; świadczy o tem **Pitagoras**, **Shelley**, **Byron**, **Wł. Sołowjew**, **Lew Tołstoj**, **Ryszard Wagner** i wielu innych*. (T 1921)

(13) *Posiadamy już bogatą literaturę w języku ojczystym, wiele pięknych dzieł naszych poetów: **Mickiewicza**, **Słowackiego**, **Krasińskiego**, **Asnyka** i t. d., czerpajmy z nich…* (W 1920)

(14) *Podobne obserwacje poczynili wszyscy niemal badacze parapsychiczni, żeby wymienić tylko **Flammariona**, **Schrenck-Notzinga**, **Ostyego** i **Okołowicza***. (L 1935)

Taka proprialna komasacja ma kilka funkcji:

1) opisanie różnych światów i stworzenie **iluzji obiektywizmu**, **realizmu**, np. lotnictwa (11), wegetarianizmu (12) czy polskiego romantyzmu (13);
2) skupienie uwagi odbiorcy **na szczególe/jednostce** lub na pewnej **linii rozwojowej** jakiejś idei, np. w czasie;
3) **zintegrowanie** niepasujących do siebie jednostek, uporządkowanie chaosu (zdarzeń, idei etc.);
4) **wzmocnienie linii argumentacyjnej**;
5) wprowadzenie elementu **referencjalności**, odniesień do rzeczywistości a w konsekwencji — **faktograficzności**, co upodobnia te teksty do **dyskursu naukowego**.

Należy też zastanowić się nad polskim wymiarem badanego dyskursu ezoterycznego, reprezentowanego przez nazwy własne. W przykładzie (13) [por. też (19)] pojawiają się nazwiska polskich romantyków. Koreluje to dobrze z tezą o powinowactwie ezoteryzmu zachodniego z tradycją romantyczną (por. Kasperek, 2012, s. 67). W tym przykładzie polski ezoteryzm międzywojenny staje się spadkobiercą polskich tradycji romantycznych.

W przykładzie (15) antroponimy postaci uczonych symbolizują zgubny, negatywny rozwój dziewiętnastowiecznej nauki; w następnym (16) — antroponimy i teonimy odsyłają emblematycznie do wielkich religii monoteistycznych, zrównując je z „sekciarskimi religijkami":

(15) *Dusza naszych dzieci, dręczona przez różne i sprzeczne metody: pozytywizm* ***Augusta Comte'a****, naturalizm* ***Hegla****, materjalizm* ***Stuarta Milla****, eklektyzm* ***Cousina****, buja niepewna bez ideału, bez celu ścisłego.* (H 1929)

(16) *Najlepszą nauką i najlepszą dla duszy religią jest ta, która najwięcej zadowala jej dążenia. Na tej zasadzie powstały wszystkie wielkie i małe religie świata, jak n. p. religia* ***Zoroastra, Buddhy, Chrystusa,*** *oraz religijki sekciarskie, żyjące urywkami większych nauk.* (W 1919)

W ten sposób enumeracja nazewnicza podkreśla **intensywność**, **rozwój** bądź skalę jakichś zjawisk lub ich **heterogeniczność**, **synkretyczność**. Nazwiska sławnych przywódców religijnych lub naukowców są tu **metonimiami idei** naukowych lub religijnych, pokazują ich rozwój w czasie i idee temporalizmu (czas ma duchowe znaczenie, służy rozwojowi ludzkości). Z kolei kolekcje nazw geograficznych (17) **odsyłają w przeszłość** — w nurtach ezoterycznych, szczególnie w teozofii, wierzono, że starożytne religie (głównie Egiptu), są depozytariuszami mądrości Ducha:

(17) *O niektórych chorobach z góry mówiono, że ich przyczyna nie jest fizyczną. Do takich należała epilepsya, która* ***w Egipcie, podobnie jak w Grecyi i Rzymie****, nazywana była chorobą boską.* (W 1920)

6.6. Nazwy desygnujące obiekty z różnych (ontycznie lub społecznie-kulturowo) „światów", nazwy polidyskursywne; unifikacja onimiczna

Ten mechanizm onimiczno-tekstowy jest, podobnie jak poprzedni, częsty w tym dyskursie. Jego istota wyraża się w tym, że na niewielkim obszarze tekstowym (2–3 zdania) funkcjonują nazwy należące do tej samej kategorii (np. nazwy geograficzne), ale odnoszące się do obiektów istniejących w różnych światach (np. rzeczywistym, realnym i fikcyjnym, mitycznym) (18). Funkcja takiego zabiegu polega na uprawomocnieniu czy legitymizowaniu tego drugiego świata na zasadzie pewnej koniunkcji czy łączności z tym pierwszym. Uzyskujemy efekt

nadania tym światom takiego samego statusu (tj. realnego, obiektywnego, rzeczywiście istniejącego):

(18) *Jeszcze jeden dowód naukowy stwierdzający istnienie **Atlantydy**. Otóż Le Danois przypuszcza tu słusznie, 100.000 lat temu **Anglja** tworzyła jeden trzon lądowy z kontynentem europejskim.* (L 1935)

Obecność tytułów świętych ksiąg z różnych religii świata (19) pokazuje **rozwój** religijny ludzkości. Współobecność tu tytułu prelekcji paryskich Adama Mickiewicza jest sygnałem, że dzieło to zostaje włączone do kanonu wielkich dzieł religijnych:

(19) *Zarazem jako najcenniejszą ze znanych książek polecić należy „**Wykłady literatury słowiańskiej" Mickiewicza**. Obok świętych ksiąg jak **Wedy**, **Ewangelja**, **Koran** etc., które zresztą mają znaczenie inne i wyjątkowe, wykłady te nie mają równych sobie w literaturze Europy.* (H 19)

Jest to znak transmisji tej samej, doniosłej wiedzy ludzkości w równym stopniu poprzez wielkie, powszechnie znane teksty religijne, co poprzez wykłady Mickiewiczowskie. To z kolei jest bliskie głównej koncepcji ruchu teozoficznego: „nie ma wyższej religii nad prawdę" a zarazem pokazuje znaczenie idei Słowiańszczyzny w polskiej koncepcji ezoterycznej.

W przykładzie (20) antroponimy przywołują lekarza (dra Bertlingera) i Helenę Bławatską — twórczynię i przywódczynię międzynarodowego ruchu teozoficznego. Dokonuje się swoiste „zrównanie" tych postaci na płaszczyźnie tekstowej i referencjalnej; brak tu jakichkolwiek tekstowych wykładników, które by informowały o innej ich pozycji. W sferze ideowej ma to oznaczać równorzędność nauki głównego nurtu i nauki ezoterycznej:

(20) *Nauka zaś współczesna (**dr Bertlinger**: „Physiologie und Pathologie der Zirbel", 1930) mówi, co następuje: „Szyszynka jest gruczołem szaro-czerwonawym, wielkości czereśni. […] O tym drugim gruczole endokrynicznym głowy mówi **Blawatska** tak: „Przysadka jest narządem małym i twardym, […] okultyści wiedzą, że jest tam łączność, nawet anatomiczna i fizyczna…* (L 1937)

Opisywany mechanizm nazewniczo-dyskursywny można nazwać *unifikacją tekstową/dyskursywną*: kontekstowo i syntaktycznie dokonuje się zrównanie onimów pochodzących z różnych porządków kategorialnych, dyskursywnych i refencjalnych; następuje egalizacja ważności idei. Mechanizm ten może działać na podobnej zasadzie we fragmentach dotyczących np. kultur starożytnych (21) (nazwy odnoszą się wówczas do miejsc i ludzi symbolizujących dawne kultury, co ma implikować ich duchową komplementarność):

(21) *Jasnowidze i Prorocy wszystkich wieków […] dostrzegali w swoich zachwyceniach i ekstazach promienny i wszechpotężny znak Krzyża: **mędrcy Atlantydy**, **prorocy Libji**, **wtajemniczeni***

Arjawarthy, Celtydy i Iranu, czciciele Buddy i Ozyrysa, kapłani Egiptu, Amon Ra czy Ahura-Mazdy... (WD 1934)

Główną funkcją nazw desygnujących różne ontycznie, geograficznie lub kulturowo-społecznie obiekty jest *synteza* (która jednocześnie jest hasłem-kluczem dla całego ezoteryzmu). Chodzi o powołanie nowej nauki, w paradygmacie której miałyby mieścić się także teorie i praktyki uznawane do tej pory za nieracjonalne i odrzucane przez akademików. Wśród badaczy ezoteryzmu, szczególnie na Zachodzie, często podkreśla się niechęć paradygmatu ezoterycznego do nauki oficjalnej, kontynuującej oświeceniowe i pozytywistyczne nurty. W analizie onomastyczno-tekstologicznej jest jednak widoczny stosunek co najmniej ambiwalentny: bunt i sprzeciw wobec oficjalnych religii i instytucji, ale i jednocześnie swoista kompensacyjność, poszukiwanie rozwiązań naukowych dla zagadnień ezoterycznych. Obecność nazwisk uczonych lekarzy, fizyków, chemików i innych ma legitymizować, uprawomocniać obecność osób specjalizujących się w wiedzy tajemnej, duchowej (kapłanów, proroków, jasnowidzów, mediów) czy badających zjawiska paranormalne oraz scalać te dwa światy.

6.7. Kamuflaż onimiczny (ukrywanie nazw własnych w tekście); aluzja nazewnicza; anonimia funkcjonalna

W przykładzie (22) brak jest (poza jednym) antroponimów; ich przemilczenie jest znaczące dla rozumienia tego tekstu. W miejsce konkretnych imion filozofów starożytnej Grecji: jońskich filozofów przyrody (Talesa z Miletu, Anaksymenesa, Heraklita z Efezu, Pitagorasa, Demokryta z Abdery), przytoczono niektóre tezy ich filozofii lub określeno za pomocą deskrypcji (por. Graf, 2005; Skowronek, 2006):

(22) *Kto chce poznać istotę świata i tajemnicę stworzenia — wołano ze wszech stron — —* ***Wszystko powstało z wody — mówił jeden; — Z powietrza — mówił drugi; — Z ognia — wołał trzeci.*** *— A skądże się wzięły te żywioły? — spytał Yùjnavalkya, Jedni milczeli, drudzy poczęli mu odpowiadać, mówiąc —* ***Istotą żywiołów są liczby — Wszystko powstało z atomów…Wszystko się zmienia, wszystko płynie, wszystko się przeobraża, — mówił ten, którego nazywano pływakiem***... (W 1919)

Opisy wprowadzone w miejsce propriów nie uniemożliwiają jednak całkowicie identyfikacji: częściowo ukrywają te postaci, ale nie usuwają ich z dyskursu. Funkcja takiego kamuflażu onimicznego[15] jest potrójna. Po pierwsze, wprowadza

[15] *Kamuflaż onimiczny*, *anonimia funkcjonalna* — mechanizm ukrycia, zatajenia, zatarcia prawdziwej nazwy własnej za pomocą innej nazwy własnej lub deskrypcji, którego celowość i strategiczność mogą być rozpoznane w kontekście dyskursywnym i kulturowo-społecznym (definicja własna); por. też *aonimia funkcjonalna* (pkt 6.4).

atmosferę tajemniczości. Po drugie, zakłada wspólny, zachodni kanon wiedzy (filozoficznej) piszącego i czytelników jako płaszczyznę porozumienia. Po trzecie, utajenie/ukrycie (ale nie: usunięcie) antroponimów na poziomie dyskursu ezoterycznego symbolizuje sąd, że filozoficzno-ontologiczne koncepcje, reprezentowane przez referentów tych ukrytych onimów (m.in. przedstawicieli jońskiej filozofii przyrody), choć stanowiące podstawy myślenia zachodniego, mają charakter redukcjonistyczny, fragmentaryczny i — zasadniczo — materialistyczny, a zatem są niepełne i niewystarczające.

7. WNIOSKI

Zaprezentowany przegląd zjawisk onimiczno-tekstowych nie wyczerpuje możliwości tej analizy. Pominięto m.in. przykłady kosmonimów, symbolizujących wpływ kosmosu na ludzkie życie[16], czy nazwy duchów, aniołów, Mistrzów — wprowadzających w symbolikę i architekturę świata pozazmysłowego. Nie omówiono także obecnych w tych tekstach refleksji dotyczących magicznego i numerologicznego znaczenia antroponimów. Dalsze badania onomastyczne w tym zakresie powinny objąć większy materiał tekstowy, nie tylko prasowy. Interesujące byłoby też porównanie nazewnictwa zgromadzonego w korpusie polskim ze znajdującym się w materiale czeskim.

Jednak nawet to ograniczone zakresowo badanie, dotyczące nazw własnych jako form symbolicznych w przedwojennym polskim prasowym dyskursie ezoterycznym Śląska Cieszyńskiego, pozwala wstępnie odpowiedzieć na pytania badawcze: jakie mechanizmy symboliczne inicjowane są przez nazwy własne?; co możemy na podstawie ich obecności powiedzieć o kulturze ezoteryzmu (tak w ogólnym znaczeniu, jak i pewnej specyfiki lokalnej); co z takiej analizy onomastycznej może wynikać dla refleksji kulturoznawczej (szczegółowo por. pkt 1.1)?

Nazwy własne w badanym dyskursie prasy ezoterycznej, mimo niewysokiej frekwencji (lub nawet całkowitego ich braku w niektórych artykułach), okazały się być **wykładnikami cech ideologii i kultury ezoteryzmu**. Ich **zdolność do symbolizowania** (jak w przypadku tytułów tych czasopism czy wyliczeń onimicznych w tekstach artykułów) wskazuje na podstawową dla ezoteryzmu umiejętność „odczytywania" świata poprzez jego znaki, także językowe, także proprialne.

Analiza tytułów czasopism ezoterycznych (por. pkt 6.2) pokazuje ich metaforyczno-symboliczne aspekty, nawiązania do **idei ezoterycznych**: transformacji

[16] Ważna zasada korespondencji, analogii pomiędzy makrokosmosem i mikrokosmosem, znana pod postacią dewizy: „jak na górze, tak i na dole" („To, co jest na dole, jest jak to, co jest na górze, a to, co jest na górze, jest jak to, co jest na dole, aby dopełnić cudów Jednego" — Tabula Smaragdina).

człowieka i społeczeństwa, głębokiego rozwoju, odnowy czy *metanoi*, poczucia nadejścia nowych czasów, jednostkowej i grupowej mobilizacji. Tytuły artykułów (pkt 6.3) pokazują z kolei pewien typ **naśladownictwa** stylistyki ówczesnej nauki oficjalnej, a w konsekwencji — dostosowania się do jej rygorów.

Innym mechanizmem onimiczno-tekstowym, odsłaniającym właściwości symboliczne nazw, jest — paradoksalnie — ich brak. Może on wyrażać się przynajmniej dwojako: poprzez relatywnie niską frekwencję onimów w wielu artykułach (lub nawet ich całkowity brak) (zjawisko **aonimii funkcjonalnej**) (pkt 6.4) lub wskutek stosowania w ich miejsce deskrypcji określonych (**kamuflaż onimiczny**, **anonimia funkcjonalna**) (pkt 6.7). Brak nazw w tym zakresie symbolizuje ponadczasowość i uniwersalność wyrażanych idei ezoterycznych lub przeciwnie: jest to sposób na unieważnienie innych, tj. nieezoterycznych, idei religijnych czy naukowych, pokazanie ich redukcjonistycznego lub nieprawdziwego charakteru.

Wśród omówionych mechanizmów onimiczno-tekstowych znalazły się również **enumeracje onimiczne** i **unifikacje onimiczne** (por. pkt 6.5–6.6), które — jak wykazała analiza — mają przynajmniej kilka funkcji:

1) metonimiczną — nazwiska znanych osób są metonimiami idei ezoterycznych, filozoficznych lub naukowych przez nie reprezentowanych;
2) syntezy — łączenia i porządkowania (pozornie) niepasujących do siebie osób, zdarzeń, idei; jest to wykładnik idei ezoterycznych, że we wszechświecie wszystko jest z sobą powiązane; istotna jest synteza różnych tradycji religijnych i filozoficznych, duchowość ponad doktrynami religijnymi;
3) mimikry onimiczno-stylistycznej — upodabniania (z pomocą nazw) dyskursu ezoterycznego do dyskursu naukowego; czerpania z dyskursu naukowego pewnych argumentów lub typów argumentacji; naśladowania języka nauki i jej metod w pozytywistycznym modelu; tworzenia wrażenia faktograficzności i empiryczności;
4) ukazywania rozwoju czasowego idei — nazwy symbolizują tu ideę *temporalizmu* w jej ezoterycznej interpretacji: czas nie jest przypadkowym strumieniem zdarzeń, jest celowy i służy rozwojowi ludzkości (Kasperek, 2012, s. 77–80).

Synkretyzm jest jedną z kluczowych cech ezoteryzmu (szczególnie tego rozwijającego się od XIX w.), czerpie bowiem z nurtów mistycznych, alchemii, gnozy, kabały, chrześcijaństwa, buddyzmu itd. Nazwy własne wyrażają tę synkretyczność; ich obecność wskazuje na syntezę, stopienie różnych porządków kulturowych i społecznych: naukowych i paranaukowych, racjonalnych i mistycznych/duchowych, chrześcijańskich i niechrześcijańskich. W szerszym planie oznacza to nie chaos, ale „ukryty porządek" czy jedność duchową.

W zaprezentowanym badaniu onomastycznym ezoteryzm nie chce być na uboczu wielkich systemów początku XX w. czy w ostrej kontrze do nich. W dyskursie pojawia się triada: *nauka (oficjalna)–ezoteryzm–religia*, które nie są od siebie odizolowane, ale przenikają się wzajemnie i uzasadniają. Oznaczałoby to, że ezoteryzm nie może być traktowany jako undergroundowa, hermetyczna kontrkultura, ale raczej jako nurt, który poszukuje dróg przeniknięcia do kulturowego mainstreamu polskiego dwudziestolecia. Są to wnioski, które mogą okazać się wartością dodaną do historycznej czy kulturoznawczej refleksji na temat ezoteryzmu.

Niniejsze badanie stanowi podstawę do stwierdzenia ogólniejszego: nazwy własne, które funkcjonują na płaszczyźnie tekstowo-dyskursywnej, mogą wyraźnie ukazać swoje zdolności do symbolizowania pewnego fragmentu rzeczywistości kulturowo-społecznej. **Symboliczny potencjał nazw własnych** oraz budowanie ideowych konstruktów poprzez propria ujawniają się najlepiej w ramach określonych mechanizmów tekstowych, funkcjonalnych dla danego dyskursu.

ŹRÓDŁA

H = *Hejnał: nad morzem życia ze szczytów prawd ducha i praw człowieka. Miesięcznik poświęcony wiedzy duchowej* [Bugle Call: over the sea of life from the summits of the truths of spirit and human rights. Monthly magazine dedicated to spiritual knowledge].

ILPE = Rzeczycka, M. (red.). (b.d.). *Internetowy Leksykon Polskiego Ezoteryzmu 1890–1939* [Internet Lexicon of Polish Esotericism 1890–1939]. http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/node/38 (dostęp: 03.04.2025).

L = *Lotos. Miesięcznik poświęcony rozwojowi i kulturze życia wewnętrznego oraz Przegląd Metapsychiczny* [Lotus. Monthly magazine dedicated to the development and culture of the inner life and Metapsychic Review].

O = *Odrodzenie. Miesięcznik poświęcony sprawom odrodzenia człowieka i badaniom zjawisk duchowych* [Rebirth. Monthly journal devoted to matters of human rebirth and the study of spiritual phenomena].

T = *Teozofja. Miesięcznik poświęcony pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej i brataniu ludzkości* [Theosophy. Monthly magazine dedicated to nurturing a higher spiritual culture and fraternising humanity].

W = *Wyzwolenie. Miesięcznik poświęcony badaniu tajemnych dziedzin duszy, reformie życia i pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej* [Liberation. Monthly magazine dedicated to the study of the secret realms of the soul, the reform of life and the cultivation of a higher spiritual culture].

WD = *Wiedza Duchowa. Miesięcznik* [Spriritual Knowledge. Monthly].

WSEHJP = Długosz-Kurczabowa, K. (red.). (2008). *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego* [A great etymological and historical dictionary of Polish language]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

LITERATURA

Bugheşiu, A. (2017). Onomastics and the occult: Names of tarot cards. W: O. Felecan (red.), *Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics "Name and Naming": Sacred and Profane in Onomastics* (s. 714–722). Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut.

Bugheşiu, A. (2019). Semantics of names of tarot cards. W: O. Felecan (red.), *Onomastics between sacred and profane* (s. 345–353). Wilmington, DE, USA / Malaga, Spain: Vernon Press.

Croft, J.B. (2009). Naming the evil one: Onomastic strategies in Tolkien and Rowling. *Mythlore: A Journal of J.R.R. Tolkien, C.S. Lewis, Charles Williams, and Mythopoeic Literature*, *28*(1), 149–163; https://dc.swosu.edu/mythlore/vol28/iss1/10.

Czyż, R. (red.). (2014). *Bogumił Hoff (1829–1894) — „odkrywca" Wisły* [Bogumił Hoff (1829–1894) — the discoverer of Wisła]. Wisła: Luteranin.

Drozdowicz, Z. (2021). Zachodni ezoteryzm [Western esotericism]. *Forum Akademickie*, *3*/*2021*. https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-3-2021/zachodni-ezoteryzm/

Faivre, A. (1994). *Access to Western Esotericism* (t. 1). Albany: State University of New York Press.

Floria, L. (2022). Mircea Eliade: The esoteric semanticism of names in fantastic stories. W: J. Boldea, C. Sigmirean, & D.-M. Buda (red.), *Literary discourse today: Dialogue and multiculturalism* (s. 183–192). Tîrgu Mureş: Arhipelag XXI Press.

Gałkowski, A. (2018). Names of sects: Between the unusual and manipulation. W: O. Felecan (red.), *Onomastics between sacred and profane* (s. 75–89). Wilmington, DE, USA / Malaga, Spain: Vernon Press.

Gęsikowska, K. (2021). *„Wyższa kultura duchowa". Program i działalność Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931)* ["Higher Spiritual Culture". The program and activity of the Polish Theosophical Society in the Cieszyn Silesia (1919–1931)]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Glodeanu, G. (2013). Esoteric meanings of toponymy in Mircea Eliade's prose. W: O. Felecan (red.), *Onomastics in contemporary public space* (s. 435–442). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Graf, M. (2005). Granice deskrypcji [Limits of description]. *Studia Językoznawcze*, *4*, 105–115.

Graf, M. (2020). Onimiczne imponderabilia. Kilka uwag o ekwiwalentach nazw własnych we współczesnej prozie polskiej [Onymic imponderabilia. Some remarks on the equivalents of proper names in contemporary Polish prose]. *Język Artystyczny*, *17*, 9–33.

Grzyb, M. (2023). (Nie)zwykły obszar badawczy. Środowisko naukowe wobec badań nad ezoteryzmem i alternatywną duchowością — z perspektywy badaczy [The (un)usual research field. The scientific community towards the study of esotericism and alternative spirituality — from the researchers' perspective]. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne*, *32*(2), 31–43. https://doi.org/10.21697/ucs.2023.32.2.03

Hałas, E. (2003). Symbolizm społeczny — formy i funkcje. Perspektywa pragmatyczna [Social symbolism — forms and functions. A pragmatic perspective]. *Studia Socjologiczne*, *4*/*2003*, 5–26.

Hanegraaff, W.J. (2012). *Esotericism and the academy: Rejected knowledge in Western culture*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139048064

Kasperek, A. (2012). Romantyzm i New Age: Kontynuacje, podobieństwa, inspiracje [Romanticism and the New Age: Continuities, parallels, inspirations]. *Studia Socjologiczne*, *4*/*2012*, 65–85. http://hdl.handle.net/20.500.12128/3533

Klibansky, R., Saxel, F., Panofsky, E. (2009). *Saturn i melancholia. Studia z historii, filozofii, przyrody, medycyny, religii oraz sztuki* (A. Kryczyńska, tłum.). Kraków: Universitas. (Oryginalna praca opublikowana w 1964 r.).

Kowalcze, M. (2023). Czytanie dyfrakcyjne [Diffractive reading]. *Teksty Drugie*, *3*/*2023*, 295–310. https://doi.org/10.18318/td.2023.3.18

Lovejoy, A.O. (2009). *Wielki łańcuch bytu. Studium historii pewnej idei* [The great chain of being: A study of the history of an idea]. Gdańsk: słowo/obraz terytoria.

Morys-Twarowski, M. (2013). Stosunki wyznaniowe [Confessional relations]. W: I. Panic (red.), *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*. *T. 5: Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)* (s. 299–334). Cieszyn: Starostwo powiatowe w Cieszynie.

Patocka-Sigłowy, U. (2019a). Polska prasa ezoteryczna i wydawnictwa książkowe w latach 1890–1939. [Polish esoteric press and book publishing between 1890 and 1939]. W: M. Rzeczycka, I. Trzcińska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 2: Formacje, ludzie, idee* (s. 267–319). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Patocka-Sigłowy, U. (2019b). Prasa teozoficzna i wydawnictwa antropozoficzne w II RP [Theosophical press and anthroposophical publications in the Second Polish Republic]. W: M. Rzeczycka, I. Trzcińska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 1: Teozofia i antropozofia* (s. 232–233). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Patocka-Sigłowy, U., Rzeczycka, M. (2019). Wiedza duchowa (1934): z dziejów przedwojennej prasy ezoterycznej ['Spiritual Knowledge' (1934): From the history of the pre-war esoteric press]. *Zeszyty Prasoznawcze, 62*(3), 81–94. https://doi.org/10.4467/22996362PZ.19.040.10742

Rejter, A. (2016). *Nazwa własna wobec gatunku i dyskursu* [Proper name in relation to genre and discourse]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. http://hdl.handle.net/20.500.12128/7985

Ricoeur, P. (1985). Symbol daje do myślenia [The symbol gives rise to thought] (E. Bieńkowska., S. Cichowicz, tłum.). W: *Egzystencja i hermeneutyka: rozprawy o metodzie* (s. 62–80). Warszawa: PAX.

Robinson, C.L. (2010). Teratonymy: The weird and monstrous names of HP Lovecraft. *Names*, *58*(3), 127–138. https://doi.org/10.1179/002777310X12759861710420

Rutkowski M., Skowronek, K. (2020). *Onomastyczna analiza dyskursu* [Onomastic discourse analysis]. Kraków: Wydawnictwa AGH.

Rzeczycka, M., Świerzowska, A. (2023). W poszukiwaniu duchowej syntezy. Eksperymentalny tekst ezoteryczny z 1921 roku [In search of spiritual synthesis. An experimental esoteric text from 1921]. *Teksty Drugie*, *4*/*2023*, 343–358. https://doi.org/10.18318/td.2023.4.19

Rzeczycka, M., Trzcińska, I. (2019). Przedmiot i metody badań nad ezoteryzmem w kontekście polskim [Object and methods of esotericism research in the Polish context]. W: M. Rzeczycka, I. Trzcińska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 1: Teozofia i antropozofia* (s. 11–37). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Sarna, P. (2021). Mariaż ezoteryki z nauką na łamach Wiedzy Duchowej i Lotosu [The marriage of esotericism and science in the pages of Spiritual Knowledge and Lotus]. *Zeszyty Prasoznawcze*, *64*(1), 79–94. https://doi.org/10.4467/22996362PZ.21.006.13034

Semczuk, P. (2014). *Magiczne dwudziestolecie* [The magical interwar period]. Warszawa: PWN.

Skowronek, K. (2006). O roli deskrypcji jednostkowej w tekście. Od teorii logicznej do pragmatyki języka [On the role of definite description in text. From logical theory to the pragmatics of language]. W: K. Rymut, K. Skowronek, B. Czopek-Kopciuch, M. Malec (red.), *Munuscula linguistica in honorem Alexandrae Cieślikowa oblata* (s. 437–456). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Sołowianiuk, P. (2014). *Jasnowidz w salonie, czyli spirytyzm i paranormalność w Polsce międzywojennej* [The clairvoyant in the salon, or spiritualism and the paranormal in interwar Poland]. Warszawa: Iskry.

Trzcińska, I. (2019). *The mythology of Agnieszka Pilchowa*. W: A. Świerzowska (red.), *Polish esoteric traditions 1890–1939. Selected issues* (s. 96–116). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Yates, F.A. (1964). *Giordano Bruno and the hermetic tradition*. London: Routledge and Kegan Paul.

SUMMARY

PROPER NAMES AND THE CULTURE OF ESOTERICISM (BASED ON POLISH PRE-WAR PRESS 1919–1939). THE SYMBOLIC CONCEPTION OF CULTURE IN ONOMASTIC RESEARCH

The article has an onomastic and cultural studies character. Its main aim is to describe the relationship between the nomenclatural layer of articles published in six Polish interwar (1919–1939) esoteric magazines of Cieszyn Silesia (*Hejnał* 'Bugle Call', *Lotos* 'Lotus', *Odrodzenie* 'Rebirth', *Teozofia* 'Theosophy', *Wiedza Duchowa* 'Spiritual Knowledge', *Wyzwolenie* 'Liberation') and the features of the cultural trend called esoterism The study seeks onimic exponents of the culture of esoterism (in its European and Polish/local edition). The conceptual framework of the work is a symbolic-hermeneutic conception of culture. Questions are posed concerning, among other things: the capacity of proper names to symbolise cultural ideas (esoteric ideas in particular), the presence of specific textual mechanisms that foster this capacity for symbolisation.

The study is of a qualitative nature. The following were analysed and interpreted textologically and discursologically: the proper names and the textual mechanisms in which they participate (e.g. onymic enumeration, functional anonymity) and their capacity to symbolise certain esoteric ideas (such as the syncretism of different religions, temporalism, spiritual development, the ambition to achieve the status of a "new science"). The proper names, despite their low frequency, proved to be exponents of the essential features of the ideology and culture of esotericism. Their high degree of symbolism (as in the case of journal titles or onimic enumerations) points to the assumption, fundamental to esotericism, that the world is permeated by hidden signs that point to spiritual truths.

Keywords: proper names as symbols of culture, textual and discursive onomastics, theosophy, Polish interwar press (1919–1939), Cieszyn Silesia

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.17
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

EWA MŁYNARCZYK
ewa.mlynarczyk@uken.krakow.pl
ORCID: 0000-0002-8838-7910
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Kraków, Polska

NAZEWNICTWO KRAKOWSKICH ORGANIZACJI I INSTYTUCJI DOBROCZYNNYCH W OKRESIE II RZECZPOSPOLITEJ

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest opis nazw krakowskich stowarzyszeń i instytucji, których domeną była działalność dobroczynna. Nazewnictwo związane z dobroczynnością nie było dotychczas przedmiotem bliższego oglądu, choć jest to jeden z najbardziej rozwiniętych obszarów aktywności osób zaangażowanych społecznie, mający długą tradycję. Opisywana grupa nazw dotyczy II Rzeczpospolitej — okresu, w którym zorganizowane działania pomocowe były szczególnie nasilone ze względu na powojenne zniszczenia i znaczne zubożenie społeczeństwa. Zebrane ze źródeł archiwalnych struktury onimiczne zostały poddane analizie opartej na teoretyczno-metodologicznych rozwiązaniach prezentowanych w pracach z zakresu chrematonomastyki autorstwa Gałkowskiego. Analiza dotyczyła dwóch głównych aspektów: strukturalnego i leksykalno-semantycznego.
Pod względem strukturalnym omawiane nazwy nie odbiegają od nazw innych stowarzyszeń — większość z nich przybiera postać kilkuczłonowej grupy nominalnej połączonej związkami składniowymi. Mają one także deskryptywny charakter, rzadko występują wśród nich odrębne komponenty wyróżniające.
Specyfika opisywanych socjoideonimów jest widoczna w doborze składników leksykalnych, w których ujawniają się cechy charakteryzujące grupę, wskazujące na: rodzaj działalności, podmiot działań dobroczynnych, osoby zrzeszone, a także wyznawane wartości, których wykładnikami mogą być odwołania do religii oraz komponenty antroponimiczne, najczęściej desygnujące świętych uznanych za patronów osób potrzebujących pomocy.
Dzięki przejrzystości znaczeniowej wyrazów pospolitych tworzących nazwy stowarzyszeń dobroczynnych można odczytywać te struktury onimiczne jako bezpośrednie odesłania do świata idei wyznawanych przez osoby zrzeszone, składniki budujące tożsamość grupy i kształtujące jej wizerunek w społeczności, w której działają.
Dalszym etapem prac badawczych może być porównanie nazw z okresu II Rzeczpospolitej z nazwami współcześnie założonych organizacji dobroczynnych w celu uchwycenia tendencji rozwojowych w ich zakresie.

Słowa tematyczne: chrematonimia społecznościowa, nazwy stowarzyszeń i instytucji, dobroczynność, II Rzeczpospolita, Kraków

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. WSTĘP. KONTEKSTY HISTORYCZNE

Bezinteresowne niesienie pomocy innym jest w polszczyźnie nazywane rodzimym rzeczownikiem *dobroczynność* lub zapożyczeniami: *filantropia* (gr. *phílein* ‘lubić, być skłonnym do’ + *gr. ánthrōpos* ‘człowiek’, WSJP PAN) bądź *charytatywność* (od *charytatywny*, średniowieczno-łaciński *charitativus* z łac. *charitas* ‘miłość’ SJPDor). Działalność dobroczynna ma długą tradycję, w naszym kręgu kulturowym jest związana przede wszystkim z realizacją chrześcijańskiego modelu wartości, w którym na plan pierwszy wysuwa się miłość bliźniego.

W Polsce, w zmiennych warunkach politycznych i gospodarczych, funkcjonowały różne formy pomocy osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej (Łeś, 1994, 2001). Okres po I wojnie światowej to szczególny czas dla działalności dobroczynnej, o czym pisze Katarzyna Krzysztofek, autorka monografii na temat stowarzyszeń katolickich w Krakowie w latach 1918–1939:

> I wojna światowa pozostawiła rzesze inwalidów wojennych, osób, które wskutek wojny utraciły zdrowie, dom, pracę i środki do życia; wdowy i sieroty po poległych i ogrom biedy. Kryzys gospodarczy przełomu lat 20. i 30. XX wieku jeszcze pogłębił biedę, przyniósł wzrost bezrobocia i ogólne pogorszenie sytuacji życiowej w Polsce […]. Wsparcia wymagała ludność robotnicza, żebracy i włóczędzy, osoby chore i samotne, inwalidzi wojenni, sieroty i dzieci zaniedbane… (Krzysztofek, 2014, s. 329).

W takich okolicznościach działały wciąż organizacje kontynuujące działalność zapoczątkowaną nawet kilka wieków wcześniej, jak np. Towarzystwo Dobroczynności, którego początki sięgają XIII w. i wiążą się z osobą biskupa Prandoty, będącego inicjatorem założenia Szpitala św. Ducha w Krakowie (Panek, 1986, s. 22; Krzysztofek, 2014, s. 142). Długą tradycję ma także Arcybractwo Miłosierdzia i Banku Pobożnego założone przez Piotra Skargę w 1584 r.

Swoją działalność prowadziły dalej również organizacje i placówki powstałe w XIX w., m.in. w wyniku fundacji hojnych obywateli. Niektóre obiekty wrosły trwale w krajobraz Krakowa, m.in. Dom Ubogich Anny i Ludwika Helclów, Zakład św. Józefa dla Osieroconych Chłopców założony przez Piotra Michałowskiego czy placówki ufundowane przez księcia Aleksandra Lubomirskiego (Krzysztofek, 2014, s. 112, 114)[1].

Niektóre organizacje podlegały przekształceniom mającym na celu dostosowanie do aktualnych potrzeb, jak powołany przez znanego z wielu inicjatyw dobroczynnych arcybiskupa, Adama Stefana Sapiehę, Książęco-Biskupi Komitet

[1] Były to m.in. Dom dla Zaniedbanych Dziewcząt im. Św. Józefa w Łagiewnikach oraz Schronisko Fundacji Księcia Aleksandra Lubomirskiego dla „chłopców opuszczonych lub złego prowadzenia się”, jak zostało podane w akcie fundacyjnym (Żurek, 1996, s. 453). Na potrzeby tej instytucji wybudowano gmach przy ulicy Rakowickiej, będący obecnie siedzibą Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny (Łeś, 2001, s. 73), działający w latach wojennych, zmieniony w Ratunkowy Komitet Biskupi (Krzysztofek, 2014, s. 111). Rozbudowaną działalność charytatywną prowadziły także zakony żeńskie i męskie, potrzeby jednak były tak duże, że powstawały nowe formy organizacyjne, które w miarę swoich sił próbowały sprostać wyzwaniom trudnego powojennego czasu (Łeś, 2001, s. 80–90).

Z opisanych względów II Rzeczpospolita to okres współistnienia zrzeszeń o długich tradycjach i takich, które rozpoczynały swoje działania, można zatem obserwować procesy kształtowania się pewnych zwyczajów związanych z ich funkcjonowaniem, m.in. w zakresie nazewnictwa.

2. NAZWY STOWARZYSZEŃ W SYSTEMIE ONIMICZNYM

Organizacje i instytucje dobroczynne, podobnie jak inne zrzeszenia, w procesie formalizowania swoich działań przyjmują nazwy, dzięki którym mogą działać w sposób oficjalny i są rozpoznawalne w danej społeczności. Jest to ważny etap w działalności każdej wspólnoty, czego istotę trafnie ujął Artur Gałkowski (2011a, s. 129), pisząc że nazwa:

> sprzyja jej wyodrębnieniu, ale również jej definiowaniu jako zjawiska społecznego. Nazwa wchodzi w obieg komunikacyjny i nabiera znaczenia ideowego, tzn. utożsamiana jest z działalnością, funkcjami, historią, poglądami zrzeszenia […] obecność [grupy — dop. E.M.] w świadomości społecznej jest możliwa dzięki nazwie, bo do niej odnoszą się wszystkie informacje, jakie wynikają z aktywności społecznej grupy.

Gałkowski, którego terminologię i rozwiązania metodologiczne[2] przyjmuję w niniejszym artykule, zalicza nazwy stowarzyszeń, fundacji i instytucji do chrematonimii społecznościowej (CHS) będącej obok chrematonimii ideacyjnej (CHI), czyli nazw „przedsięwzięć oraz akcji o charakterze społecznym i kulturowym" (Gałkowski, 2011a, s. 191) i chrematonimii marketingowej (CHM), obejmującej m.in. nazwy firm, marek, produktów, składową chrematonimii użytkowej (CHU). Ze względu na formalne i pragmatyczne podobieństwo nazw z zakresu CHS i CHI Gałkowski proponuje objąć je wspólnym terminem *socjoideonimy* (Gałkowski, 2007, s. 497), których obiekty nominacji mają „charakter społecznościowy, funkcjonują w sferze publicznej i są niedochodowe" (Gałkowski, 2011a, s. 131). W niniejszym artykule posługuję się tym terminem.

Istotną cechą socjoideonimów jest ich czytelność, informacyjność wynikająca z deskryptywnego charakteru, na co zwracają uwagę badacze zajmujący się tego

[2] Teoretyczne założenia i ich praktyczne zastosowania w odniesieniu do różnego typu chrematonimów Gałkowski przedstawił przede wszystkim w monografii (2011a) oraz w artykułach poświęconych chrematonomastyce (2007, 2011b, 2018).

typu strukturami onimicznymi[3]. Ewa Jakus-Borkowa (1987, s. 140) podkreśla ich podobieństwo do tytułów:

> Bliskie tytułom dzieł, chociaż bardziej regularne i stereotypowe są nazwy urzędów, władz, instytucji, szkół, organizacji, towarzystw itp. […]. Pod względem semantycznym łączą w sobie w sposób regularny funkcję nazywania (identyfikacyjną) z funkcją sygnifikacyjną, typową dla apelatywów.

Do takiego ujęcia nawiązuje Gałkowski (2011a), pisząc że nazwy organizacji społecznych „służą za hasła-tytuły desygnujące otwarte działania społeczne. Hasło-tytuł zawiadamia jego odbiorców, podając informacje, które twórcy nazwy uznali za wskazane do umieszczenia w obiegu komunikacyjnym" (Gałkowski, 2011a, s. 131). W innym miejscu badacz podkreśla, że nazwy z zakresu CHS i CHI w większym stopniu niż te z CHM ocierają się o pogranicze *nomina propria* i *nomina appellativa* i dodaje:

> z dyskursywnego punktu widzenia charakteryzują się ogólnie większą intencją informacyjną, która czyni z socjoideonimów […] specjalne „mikroteksty", przemawiające do odbiorcy przekazem deskryptywnym lub kodowanym (socjotechnicznym) na temat nazywanej rzeczywistości (Gałkowski, 2011a, s. 53).

Dzięki przejrzystości znaczeniowej wyrazów pospolitych tworzących socjoideonimy odsyłają one do szerszej wspólnoty dyskursywnej, do świata idei wyznawanych przez osoby zrzeszone oraz do ich systemu wartości. Skład leksykalny analizowanych struktur onimicznych można traktować zatem jak zestaw intencjonalnie dobranych komponentów mających budować tożsamość grupy, kształtować jej wizerunek w sferze społecznej komunikacji i wskazywać wartości[4] oraz przesłanki, którymi kierują się jej członkowie. Patrząc z takiej perspektywy na zebrany materiał onimiczny, można uchwycić powtarzające się elementy semantyczne oraz ich wykładniki leksykalne, aby odpowiedzieć na pytanie, jakie informacje na temat stowarzyszeń były na tyle ważne dla ich członków, że eksponowali je w nazwach.

W obszernym zbiorze nazw organizacji i instytucji zebranym i opisanym przez Gałkowskiego (2011a) istotne miejsce zajmuje grupa tematyczna *pomoc/opieka społeczna (charytatywna)*, prócz niej 8 spośród 25 wszystkich grup[5] dotyczy

---

[3] Specyfika nazw stowarzyszeń i instytucji oraz ich usytuowanie w systemie onimicznym języka zostały omówione także w pracach m.in. Jakus-Borkowej (1987, 2003, 2004), Kowalik (2010a, 2010b, 2011) i Młynarczyk (2019).

[4] Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. nakazywał, aby każde stowarzyszenie kościelne miało godziwą nazwę, licującą z powagą Kościoła katolickiego (Krzysztofek, 2014, s. 85).

[5] W podziale na grupy tematyczne Gałkowski (2011a, s. 134) kierował się sferą aktywności, wokół których skupia się działalność osób zrzeszonych.

sfer związanych z niesieniem pomocy: *niepełnosprawność umysłowa*, *wspieranie i pomoc osobom z różnymi problemami zdrowia*, *pomoc dzieciom i młodzieży*, *pomoc rodzinom*, *pomoc ludziom starszym*, *pomoc bezrobotnym*. Podobnie grupy tematyczne kształtują się wśród nazw polsko-, francusko- i włoskojęzycznych, w każdej z nich na plan pierwszy ważnych społecznie treści wysuwa się pomoc potrzebującym (Gałkowski, 2011a, s. 135), co świadczy o podobnym systemie aksjonormatywnym użytkowników tych języków.

Mimo dużej liczby organizacji i instytucji dobroczynnych nazewnictwo z nimi związane nie wzbudzało do tej pory zainteresowania językoznawców chrematonomastów. Obiektem opisu były socjoideonimy związane z innymi sferami tematycznymi, m.in. z nauką i kulturą (Jakus-Borkowa, 2003; Kowalik, 2010a, 2010b, 2011), biznesem (Szelewski, 2004, 2010), religią (Cieśla, 2022; Horyń, Zmuda, 2023, 2024; Šrámek, 2009), polityką (Nowakowska, Odaloš, 1999[6]; Kłosińska, 2008; Rutkowski, Skowronek, 2020, s. 64–74)[7].

Większość opracowań z zakresu chrematonimii społecznościowej skupia się na współczesnym materiale onimicznym, choć nadawanie nazw stowarzyszeniom czy instytucjom nieodłącznie wiąże się z ich powstawaniem i funkcjonowaniem w sferze publicznej. Nazwy te mają zatem długą tradycję. Aspekt diachroniczny językowej postaci socjoidenimów i ich funkcjonowanie w realiach historycznych Gałkowski wymienia wśród zadań, które warto podjąć w ramach chrematonomastyki jako prężnie rozwijającej się subdyscypliny naukowej (Gałkowski, 2011a, s. 355). Taki nurt badań reprezentują prace poświęcone nazwom różnego typu organizacji z okresu II Rzeczpospolitej (Karamańska, Młynarczyk, 2018a, 2018b, 2019; Młynarczyk, 2019).

Z tego czasu pochodzi również materiał onimiczny analizowany w niniejszym artykule[8]. Nie jest to wybór przypadkowy, ponieważ — jak już napisałam wyżej — czas międzywojnia sprzyjał rozwojowi działalności dobroczynnej, był okresem kontynuowania tradycji oraz kształtowania się nowych form organizacyjnych.

Z powodu ograniczonych ram artykułu skupiłam się na nazwach towarzystw i instytucji działających w Krakowie, gdzie funkcjonowały zarówno organizacje ogólnopolskie[9], jak i lokalne.

---

[6] Praca dotyczy nazw organizacji politycznych i banków.

[7] Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu wymieniam przykładowe obszary tematyczne i prace z tego zakresu.

[8] Najważniejsze tendencje nazwotwórcze w CHS II Rzeczpospolitej w odniesieniu do zróżnicowanych tematycznie socjoideonimów zostały omówione przez Młynarczyk (2019).

[9] Niektóre organizacje, jak Towarzystwo Dobroczynności, miały oddziały (powstałe w różnym czasie) w większych miastach. Caritas, działająca na terenie całej Polski, jest organizacją międzynarodową. Zrzeszenia i instytucje, których nazwy są przywołane w tym artykule, prowadziły działalność na terenie Krakowa.

3. ŹRÓDŁA I WSTĘPNA CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU

Dokumenty dotyczące działalności charytatywnej prowadzonej na terenie Krakowa i Małopolski przez różne organizacje pozarządowe, w tym przede wszystkim przez Kościół katolicki, są dostępne w Archiwum Miasta Krakowa (Bogusz, 2000). Szczególnie przydatne okazały się dokumenty funkcjonującej do dziś i najbardziej rozpoznawalnej w sferze dobroczynności organizacji: Związku Stowarzyszeń i Zakładów Dobroczynnych, Wychowawczych i Opiekuńczych Archidiecezji Krakowskiej „Caritas", który oficjalnie w 1934 r. przyjął „rolę koordynatora stowarzyszeń katolickich dobroczynnych w archidiecezji krakowskiej […]" (Krzysztofek, 2024, s. 166). Materiały archiwalne „Caritasu" (dalej: Car) stały się jednym ze źródeł materiału do niniejszego opracowania. Podstawą ekscerpcji nazw były oficjalne wykazy kościelnych zakładów i instytucji wychowawczych, opiekuńczych i dobroczynnych przesyłane do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (Car, s. 67), zapisane ręcznie lub maszynowo w tabelach zawierających następujące informacje: nazwa, siedziba, cel działalności (Car, s. 53–55) lub też inne, jak: liczba miejsc, łóżek, osoby działające (np. Car, s. 161–167, 177–183)[10].

Innym dostępnym w AMK źródłem jest „Spis nazw stowarzyszeń, organizacji i związków występujących w aktach rejestracji i nadzoru stowarzyszeń" (dalej: Spis)[11]. Oba źródła, Car i Spis, są tylko częściowo zbieżne, ponieważ nie do końca była ustalona podległość katolickich organizacji charytatywnych, nie wszystkie zatem rejestrowano w urzędowych wykazach, w których z kolei wykazywano organizacje i instytucje dobroczynne niepodlegające jurysdykcji kościelnej, mimo ich religijnego charakteru.

Trudność związana z doborem i opisem materiału wiąże się z wielością form organizacyjnych zinstytucjonalizowanej aktywności dobroczynnej społeczeństwa. Według materiałów pozyskanych z Car działalność charytatywna była prowadzona w tym czasie w trzech nurtach: dobroczynność stowarzyszeniowa, dobroczynność zakładowa (w tym: ochronki, żłobki, zakłady, bursy, przytułki, szpitale), dobroczynność pozazakładowa (w tym: kuchnie, noclegownie, opieka pozaszkolna, kolonie) (Car, s. 199). W materiałach źródłowych te różne formy są wykazywane łącznie, trudno czasami rozdzielić niektóre obiekty, np. fundacje i stowarzyszenia, z których poszczególne były powoływane do prowadzenia konkretnych form i instytucji pomocowych, jak zakładów, schronisk, ochronek. Organizacje łączyły się także w większe struktury (związki) albo rozbudowywały podrzędne

[10] Przywołując w artykule nazwy organizacji charytatywnych, nie podaję numerów stron w Car, ponieważ są one wymieniane wiele razy — w kolejnych cyklicznie sporządzanych sprawozdaniach.

[11] W źródle osobno podano nazwy organizacji polskich, ukraińskich i żydowskich. Na potrzeby tego artykułu wzięłam pod uwagę tylko polskie organizacje. Nazwy w Spisie są podane w kolejności alfabetycznej.

formy organizacyjne, zazwyczaj sekcje i oddziały, z których wyłaniały się nieraz nowe zrzeszenia. Różnorodność obiektów nominacji i współistnienie nazw odnoszących się do nich to jedna z charakterystycznych cech nazewnictwa związanego z dobroczynnością w omawianym okresie. Jednocześnie z oglądu materiału wynika, że mimo znacznego zróżnicowania obiektów referencji w całym nazewnictwie tego typu można obserwować duże podobieństwa w doborze składników struktur onimicznych. Ze względu na cel artykułu, jakim jest opisanie najważniejszych tendencji w nazewnictwie dotyczącym dobroczynności, zdecydowałam się omówić łącznie nazwy zrzeszeń i instytucji związanych z tego rodzaju działalnością.

Ostatecznie korpus nazw zebranych na podstawie opisanych źródeł liczy 103 jednostki. Liczba ta nie uwzględnia nazw ochronek i burs, które są wykazywane w Car w sposób zbiorczy, nie zawsze z odrębną nazwą[12]. W obu źródłach występują spore rozbieżności w zapisie małą bądź wielką literą. Na potrzeby tekstu zapisy ujednoliciłam według reguł współczesnej ortografii.

W analizie zgromadzonego materiału skupiam się na językowym kształcie nazw, ich strukturze i składzie leksykalnym, ze szczególnym uwzględnieniem celowo dobranych komponentów odzwierciedlających zewnątrzjęzykowe realia oraz system wartości.

Celem analizy jest próba odpowiedzi na pytania:

1) jakie struktury onimiczne występują w nazewnictwie z zakresu dobroczynności?
2) jakie elementy rzeczywistości pozajęzykowej były eksponowane w analizowanych nazwach?
3) w jakim zakresie nazwy stowarzyszeń i instytucji dobroczynnych wpisują się w ogólne tendencje nazwotwórcze socjoideonimii, a w jakim są specyficzne?
4) jakie funkcje pełniły omawiane onimy w przestrzeni społecznej?

4. STRUKTURA ONIMÓW

Pod względem strukturalnym zebrane nazwy realizują podobny wzorzec do innych socjoideonimów (zob. m.in. Kowalik, 2011; Młynarczyk, 2019): przybierają postać kilkuczłonowej grupy nominalnej połączonej związkami składniowymi. Większość ma rozbudowaną strukturę: najdłuższe składają się z 11, 9 lub 8 elementów (licząc wszystkie leksemy, również niesamodzielne semantycznie i składniowo), np. *Stowarzyszenie ku Wspieraniu Ubogiej Kształcącej się Młodzieży bez Różnicy Wyznania „Przyszłość”* (Spis), *Stowarzyszenie Dobroczynne ku Niesieniu Pomocy Ubogim Uczniom Szkół Ludowych Krakowskich* (Spis). Najwięcej jest nazw średniej długości, zawierających od 4 do 7 elementów, np. *Stowarzyszenie Sług*

[12] Niektóre nazwy były używane na oznaczenie kilku lub kilkunastu placówek funkcjonujących jako terenowe oddziały danego zrzeszenia lub instytucji.

Katolickich pod wezwaniem Świętej Julii (Spis), *Katolickie Stowarzyszenie Opieki nad Dziećmi Głuchoniemymi* (Spis). Nazwy krótkie, trój- i dwuelementowe, występują rzadko, np. *Towarzystwo Dobroczynności* (Spis). W zebranym materiale wystąpiło 13 nazw z odrębnym członem wyróżniającym, w tym jedna z konstrukcją o charakterze werbalnym *Towarzystwo „Ratujmy Matki i Niemowlęta"* (Car), pozostałe z rzeczownikami lub wyrażeniami nominalnymi, np. *„Przyszłość"* (pełna nazwa zob. wyżej), *Towarzystwo Kolonii Wakacyjnej dla Dzieci Robotniczych „Radość Dziecka"* (Spis), *Stowarzyszenie „Rodzina Sieroca"* (Car).

5. KOMPONENTY IDENTYFIKUJĄCE OBIEKTY NOMINACJI

Komponentami identyfikującymi obiekty nominacji w omawianych nazwach najczęściej są rzeczowniki o znaczeniu ʻsformalizowana grupa ludzi'[13]. To element wybierany przez osoby zrzeszone ze względu na brak wymagań prawnych w tym względzie. Najstarsza działająca w II Rzeczpospolitej organizacja zawiera jako jedyna w omawianej grupie onimów leksem *arcybractwo*. Był to tytuł honorowy przyznawany przez Stolicę Apostolską organizacjom, które miały prawo przyłączać do siebie inne zrzeszenia (Krzysztofek, 2014, s. 88). W pozostałych nazwach najczęściej w funkcji komponentów identyfikujących występują: *towarzystwo*[14] (22) i *stowarzyszenie* (31), rzadziej *komitet* (9). Kilka nazw zawiera leksem *związek*, który oddaje charakter stowarzyszenia będącego połączeniem różnych mniejszych form organizacyjnych, jak np. ***Związek***[15] *Komitetów Parafialnych Opieki nad Ubogimi w Krakowie* (Spis). Jednokrotnie w funkcji członu identyfikacyjnego wystąpiły rzeczowniki *kongregacja*[16], *konferencja*[17],

[13] Postać tego komponentu nie była prawnie uregulowana w okresie II Rzeczpospolitej. Wcześniej, w okresie zaborów, na terenie Krakowa obowiązywała austriacka ustawa z 1867 r., która — jak pisze Krzysztofek (2014, s. 72) — „nie nakazywała wskazania nazwy organizacji (chociaż z przyczyn oczywistych taka musiała być podana)". W myśl ustawy z 1932 r. przy stowarzyszeniach zwykłych nazwę podawano w zgłoszeniu danego zrzeszenia do władz, a przy organizacjach rejestrowanych — w statucie organizacji (Krzysztofek, 2014, s. 61). Nazwa „musiała być różna od nazw „stowarzyszeń zarejestrowanych już w obrębie tego samego województwa czy też od władz i urzędów rządowych i samorządowych" (Krzysztofek, 2014, s. 64). Nazwa nie musiała zawierać leksemu *stowarzyszenie*, w samych aktach normatywnych istniało w tym względzie duże zróżnicowanie (Kantyka, 2013, s. 147).

[14] O leksemie *towarzystwo* jako komponencie struktur onimicznych zob. Kowalik (2011, s. 277–278).

[15] Wyróżnienia w nazwach w postaci pogrubień pochodzą od autorki.

[16] SJPDor dla hasła *kongregacja* zamieszcza jako przestarzałe znaczenie: ʻstowarzyszenie religijne albo świeckie, związek, konfraternia'.

[17] Rzeczownik *konferencja* jest definiowany w SJPDor jako ʻzebranie, posiedzenie grona osób, zwykle przedstawicieli rządów, organizacji społecznych, partyjnych, naukowych itp. w celu omówienia pewnych z góry wyznaczonych zagadnień; potocznie: narada, rozmowa'. Leksem ten funkcjonował również w metonimicznym znaczeniu, odnotowanym w SW: ʻmiejsce zebrania kilku osób dla naradzenia się o jakiej ważnej sprawie'. Z zebranego materiału wynika, że kolejne metonimiczne przesunięcie to ʻorganizacja'.

koło, *liga*: ***Kongregacja*** *Pań „Dzieci Marii" pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Józefa* (Car), ***Liga*** *Katolicka Okręgowa* (Car), ***Konferencja*** *św. Wincentego a Paolo* (Car). W kilku nazwach jako główny komponent widnieje rzeczownik *opieka* wskazujący cel i rodzaj działalności, a metonimicznie — instytucję, która ją prowadzi: ***Opieka*** *nad Dziatwą Szkół Ludowych w Krakowie* (Spis), ***Opieka*** *nad Uchodźcami Śląskimi* (Spis).

W nazwach instytucji dobroczynnych komponenty identyfikujące obiekt referencji mają postać rzeczowników *zakład*, *instytut* lub (z pozytywnymi konotacjami) *dom*, np. ***Zakład*** *św. Jadwigi dla Pracujących Dziewcząt* (Car), ***Instytut*** *Ochrony Dziewcząt ss. Felicjanek* (Car), ***Dom*** *Starców św. Anny* (Car). Za specyficzne dla nazewnictwa instytucji o charakterze dobroczynnym można uznać leksemy określające przeznaczenie obiektu. Są to nazwy miejsc pochodne od czasowników oznaczających działania pomocowe: *schronisko* < *schronić*; *przytulisko*, *przytułek* < *przytulić*; *przystań* < *przystanąć*; *ochronka* < *ochronić*.

Prócz członów identyfikujących obiekty nominacji w skład analizowanych struktur onimicznych wchodzą **komponenty określające**, odsyłające do treści, które w zamyśle osób zrzeszonych należało wyeksponować w nazwie. W dalszej części artykułu te komponenty są omówione w ramach grup wydzielonych według wspólnego elementu znaczeniowego.

6. KOMPONENTY OKREŚLAJĄCE RODZAJ I CEL DZIAŁALNOŚCI

Większość zgromadzonych socjoidenimów zawiera komponenty eksplicytnie wskazujące na rodzaj działalności danego zrzeszenia. Stąd obecność w nich leksemów: *miłosierdzie*, *dobroczynność*/*dobroczynny*, *opieka*, *ochrona*, *pomoc*, *ratunkowy*, np.

Arcybractwo **Miłosierdzia** i Banku Pobożnego w Krakowie (Car)

Towarzystwo **Dobroczynności** (Spis)

Katolickie Stowarzyszenie **Opieki** nad Dziećmi Głuchoniemymi (Spis)

Stowarzyszenie Celem Niesienia **Pomocy** Wdowom i Sierotom po Adwokatach Pozostałym w Krakowie (Spis)

Arcybiskupi Komitet **Ratunkowy** (Car)

Cel działalności może być wskazany poprzez człon wyróżniający (najczęściej metaforycznie): *Przyszłość*, *Radość Dziecka*, *Patronat*, *Samarytania*[18], *Samarytanin Polski* (Spis), *Ratujmy Matki i Niemowlęta*. Nazwa międzynarodowej organizacji dobroczynnej, *Caritas*, ma łacińską proweniencję, oznacza w chrześcijaństwie

[18] Nazwa odsyłająca do leksemu *samarytanin* w znaczeniu ʻczłowiek litościwy, miłosierny, pielęgnujący chorych (przez aluzję do ewangelicznej przypowieści o miłosiernym Samarytaninie)' (SJPDor).

‘czynną miłość bliźniego wypływającą z miłości do Boga’, odsyła zatem do motywacji, którą kierują się katolicy w podejmowaniu działań pomocowych. Nazwa ta weszła na stałe w obieg komunikacyjny jako rozpoznawalna w świecie organizacja charytatywna[19].

W niektórych przypadkach struktura onimiczna nie oddaje w żaden sposób charakteru zrzeszenia, ale działające w jej ramach podrzędne formy organizacyjne noszą nazwy kierujące uwagę odbiorcy na konkretne działania, np. w ramach krakowskiego oddziału *Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet* (Car) działały sekcje: *czytelniana*, *kuchenna*, *gospodarcza*, *szpitalna*, *opieki nad młodymi dziewczętami*, *bursy dla uczniów szkół średnich* (Krzysztofek, 2014). W kilku organizacjach swą aktywność realizowały sekcje zwalczania żebractwa.

Nazwa zrzeszenia może określać inny niż charytatywny charakter, jak *Towarzystwo Ekspiacyjne Imienia Maryi* (Spis), które wyznaczało sobie zarówno cele duchowe — wynagrodzenie bluźnierstw przeciw Bogu i Maryi (stąd w nazwie przymiotnik od rzeczownika *ekspiacja* ‘pokuta za popełnione winy; zadośćuczynienie; coś, co powstało w akcie pokuty’ SJPDor), jak i doczesne — czynne działanie na rzecz dobra narodu w postaci bezpłatnego wychowania dziewcząt w duchu katolickim (Krzysztofek, 2014, s. 139).

7. KOMPONENTY OKREŚLAJĄCE OSOBY, KTÓRE PODLEGAŁY DZIAŁANIOM DOBROCZYNNYM

Zdecydowana większość nazw organizacji i instytucji dobroczynnych zawiera komponent wskazujący podmiot działań — osoby podlegające opiece. W tej funkcji najczęściej występują leksemy w formie liczby mnogiej nazywające dzieci i osoby młodociane niemające rodziców lub porzucone przez nich: rzeczowniki *sieroty*, *niemowlęta*, *chłopcy*, *dziewczęta*, z określeniami *opuszczone* lub *osierocone*, np.

Zakład **Sierot** pod opieką św. Józefa (Car)
Towarzystwo Opieki nad **Opuszczonymi Niemowlętami** w Krakowie (Spis)
Zakład dla **Osieroconych Chłopców** im. św. Józefa w Krakowie (Car)
Towarzystwo Bursy Przemysłowej dla **Osieroconych Dziewcząt** w Krakowie (Spis)

Opieka nad porzuconymi dziećmi jest także sygnalizowana w komponencie wyróżniającym nazwy *Stowarzyszenie „**Rodzina Sieroca**”* (Car), mającym pozytywne konotacje związane z leksemem *rodzina*, dzięki czemu całe wyrażenie sugeruje możliwość stworzenia domu dla samotnych dzieci. W innych onimach

[19] Polska organizacja jest zrzeszona w Caritas Internationalis, dawniej Caritas Catholica.

zostały również użyte leksemy oznaczające osoby młode: *dzieci*, *młodzież*, *chłopcy*, *dziewczęta*, także z określeniami wieku *młode*, *małe*, np.

Towarzystwo Ochrony **Dzieci** i **Młodzieży** (Spis)
Stowarzyszenie „Opieka nad **Młodymi Dziewczętami**" p.w. św. Józefa (Spis)
Katolickie Stowarzyszenie im. Joanny d'Arc dla Opieki nad **Dziewczętami** (Spis)
Zakład Wychowawczy dla **Chłopców** Brata Alberta (Car)
Komitet Ochronek dla **Małych Dzieci** w Krakowie (Spis)

W niektórych socjoideonimach podkreślono edukacyjny cel pomocy nakierowanej na młode osoby cierpiące niedostatek. Eksponowaniu tego elementu semantycznego służą wyrażenia: *ubodzy uczniowie*, *uboga młodzież* lub *dziatwa szkół ludowych*[20], np.

Stowarzyszenie Dobroczynne ku Niesieniu Pomocy **Ubogim Uczniom** Szkół Ludowych Krakowskich (Spis)
Towarzystwo Opieki nad **Ubogą Młodzieżą** Szkół Średnich (Spis)
Opieka nad **Dziatwą Szkół Ludowych** w Krakowie (Spis)

Leksemy *ubogi* i *bezdomny* występują w nazwach jako określenia (jak w przykładach powyżej) lub jako zsubstantywizowane przymiotniki w znaczeniu generycznym, np. *Komitety Parafialne Opieki nad* ***Ubogimi*** (Car), *Towarzystwo Pomocy dla* ***Bezdomnych*** *im. Brata Alberta* (Spis). Kolejną grupą wyróżnianą w strukturach onimicznych odrębnymi komponentami są osoby starsze, w stosunku do których używa się leksemu *starcy* lub feminatywu *staruszki*, np. *Dom* ***Starców*** *św. Anny* (Car), *Przytułek dla* ***Staruszek*** *przy „Domu Pracy" ss. Miłosierdzia* (Car). Inne komponenty wskazują osoby, które wymagały opieki ze względu na chorobę lub niepełnosprawność:

Towarzystwo Opieki nad **Ociemniałymi** (Spis)
Towarzystwo Opieki nad **Psychicznie Chorymi** (Spis)
Zakład Staruszek i **Kalek** pod wezwaniem św. Benedykta Labre (Car)
Katolickie Stowarzyszenie Opieki nad **Dziećmi Głuchoniemymi** (Spis)

Nazwy wielu placówek, zwłaszcza tych, które prowadziły jeden wyspecjalizowany typ działalności charytatywnej, zawierają komponenty odnoszące się do grup społecznych wymagających pomocy w związku z pewnymi wydarzeniami historycznymi, jak wojny, powstania, decyzje władz (np. ustalenie nowych granic

[20] Wyrażenie odsyła do niedostatku materialnego w sposób pośredni — uczniami szkół ludowych była uboga młodzież.

państwowych), sytuacja ekonomiczna lub działalność polityczna powodująca konieczność opuszczenia ojczyzny:

Towarzystwo Opieki nad **Ofiarami Wojen Kresowych** (Spis)
Przytulisko **Weteranów Powstania** 1863/4 w Krakowie (Spis)
Stowarzyszenie Opieka Polska nad **Rodakami** na **Obczyźnie** w Krakowie (Spis)
Opieka nad **Uchodźcami Śląskimi** (Spis)

Osobno wyróżniano wdowy i sieroty po osobach zasłużonych, pracujących w wojsku, np. *Towarzystwo Opieki nad **Wdowami** i **Sierotami** po Oficerach i Urzędnikach Wojskowych* (Spis).

W innych jednostkach nazywano grupę zawodową. Mimo braku informacji o charakterze pomocowym zrzeszenia organizacje te miały taki cel działalności, np. *Stowarzyszenie Katolickich Pracownic w Krakowskiej Fabryce Cygar* (Spis) czy *Stowarzyszenie Pracownic Konfekcji Damskiej* (Spis) — organizacje wyłonione z Katolickiego Związku Polek, który „sprawował opiekę moralną i materialną [nad pracownicami — dop. E.M.], założył im kasę samopomocową i wysyłał dzieci pracownic i same pracownice na kuracje" (Krzysztofek, 2014, s. 234).

Grupą zawodową, na której skupiały się działania dobroczynne, były też osoby zatrudniane jako służba domowa, czego leksykalnym eksponentem jest rzeczownik *sługa* w liczbie mnogiej lub rzeczownik zbiorowy *służba*, w jednym przypadku z dodatkowym określeniem *bezdomna*: *Stowarzyszenie **Sług** Katolickich p.w. św. Zyty* (Spis)[21], *Stowarzyszenie dla **Sług** im. św. Julii* (Spis), *Przytulisko dla **Bezdomnej Służby** ss. Córek Bożej Miłości* (Car).

Grupą społeczną podlegającą opiece jednej z organizacji są więźniowie, co zostało podkreślone w nazwie: *„Patronat" Towarzystwo Opieki nad **Więźniami** w Krakowie* (Spis).

8. KOMPONENTY OKREŚLAJĄCE OSOBY ZRZESZONE

Innym elementem znaczeniowym występującym w niektórych nazwach stowarzyszeń i instytucji jest informacja o osobach prowadzących działalność dobroczynną. Najczęściej są to leksemy wskazujące na zaangażowanie kobiet, jak rzeczowniki: *pracownica*, *kobieta*, *pani*, *panna*, np. *Stowarzyszenia **Pań** Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo* (Car), *Katolickie Stowarzyszenie **Kobiet*** (Spis), *Stowarzyszenie **Panien** Ekonomek św. Wincentego à Paulo*[22] (Car).

---

[21] Członkinie tego stowarzyszenia były nazywane *Zytkami*.

[22] Było to zrzeszenie młodych, niezamężnych kobiet, co sygnalizuje komponent *panna*. Rzeczownik *ekonomka* występuje tu natomiast w dawnym znaczeniu ʻgospodyni, zarządzająca domem, folwarkiem' (SJPDor).

9. KOMPONENTY OKREŚLAJĄCE WYZNANIE

W części nazw wyróżniano leksykalnie aspekt religijny za pomocą przymiotników *chrześcijański* lub *katolicki*, umieszczanego w prepozycji jako określenie stowarzyszenia lub w dalszych częściach struktury onimicznej — jako określenie osób zrzeszonych, np.

Chrześcijańskie Towarzystwo Opieki nad Wychodźcami p.w. św. Rafała (Spis)
Stowarzyszenie Sług **Katolickich** p.w. św. Julii (Car)
Stowarzyszenia **Katolickich** Pracownic w Krakowskiej Fabryce Cygar (Spis)

Większość nazw nie zawierała jednak takiego określenia mimo religijnego charakteru wielu z nich. O religijnym aspekcie świadczył często patron stowarzyszenia (zob. pkt 10). Jawną deklarację neutralności zawiera natomiast rozbudowana struktura onimiczna: *Stowarzyszenie Ku Wspieraniu Ubogiej Kształcącej się Młodzieży* ***bez Różnicy Wyznania*** *„Przyszłość”* (Spis).

10. KOMPONENTY OKREŚLAJĄCE PATRONA

Ważnym składnikiem omawianej grupy onimicznej są komponenty antroponimiczne, charakterystyczne w ogóle dla wielu socjoideonimów. Najczęściej desygnują one świętych wybieranych ze względu na ich rozpoznawalność w Kościele katolickim jako patronów osób potrzebujących pomocy. Imiona świętych lub postaci boskich są czytelnym (przynajmniej dla katolików) znakiem dobroczynnego charakteru organizacji, symbolem wartości uosabianych przez daną postać[23]. W wielu nazwach występuje wezwanie św. Wincentego à Paulo, który ze względu na swoją biografię jest uznawany za patrona wszystkich dzieł miłosierdzia w Kościele, np. *Stowarzyszenie* ***Pań*** *Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (Car).* W większości analizowanych nazw widać staranny dobór patronów do konkretnych grup społecznych, powiązanie charakteru działalności z biografią świętych i ich dokonaniami. I tak np. św. Józef, opiekun Matki Boskiej i małego Jezusa, patronuje organizacjom i instytucjom opiekującym się młodzieżą (np. *Zakład dla Osieroconych Chłopców im.* ***św. Józefa*** *w Krakowie*; Car), św. Zyta, zatrudniona jako służąca przez 42 lata, jest patronką służby domowej i ubogich dziewcząt (*Stowarzyszenie Sług Katolickich p.w.* ***św. Zyty***; Spis); św. Rafał (Kalinowski), powstaniec zesłany na Sybir, patronuje emigrantom (*Chrześcijańskie*

[23] Zabieg perswazyjny polegający na wykorzystywaniu hagionimów jest stosowany w nazwach wielu organizacji, instytucji, stowarzyszeń i innych obiektów, m.in. aptek, szkół, dzwonów (Gałkowski, 2008, s. 232–233).

Towarzystwo Opieki nad Wychodźcami p.w. ***św. Rafała*** *w Krakowie*; Spis), Joanna d'Arc — młodym kobietom (*Katolickie Stowarzyszenie im.* ***Joanny d'Arc*** *dla Opieki nad Dziewczętami*; Spis).

Człony deantroponimiczne mogą pełnić w socjoideonimach także funkcję pamiątkową, szczególnie ważną w placówkach noszących imię założyciela czy fundatora, jak np. księdza Siemaszki, założyciela zakładów pomocy młodzieży męskiej (*Zakład Wychowawczy im.* ***Ks. Siemaszki*** *dla Biednych Osieroconych Chłopców w Krakowie*; Spis).

11. PODSUMOWANIE

Analiza zgromadzonego materiału pozwoliła w dużym stopniu odpowiedzieć na sformułowane wyżej pytania. Cechą charakterystyczną nazewnictwa związanego z dobroczynnością jest różnorodność obiektów nominacji: zrzeszeń, instytucji, związków, konkretnych placówek opiekuńczych. Mimo tego zróżnicowania można ustalić wspólne tendencje w sposobach ich nazywania. Struktury nazewnicze zrzeszeń i instytucji dobroczynnych realizują modele typowe dla socjoideonimów w ogóle — mają postać kilkuczłonowej grupy nominalnej połączonej związkami składniowymi. W funkcji członów identyfikacyjnych występują najczęściej rzeczowniki wykorzystywane również w innych nazwach zrzeszeń: *towarzystwo*, *stowarzyszenie*, *związek* lub w nazwach instytucji: *zakład*, *instytut*, *dom.* Za swoiste dla nazw instytucji dobroczynnych należy uznać rzeczowniki zawierające element semantyczny związany z opieką: *ochronka*, *przystań*, *przytulisko*, *przytułek*, *schronisko*.

W zgromadzonym zbiorze nazw zwraca uwagę mała liczba odrębnych członów wyróżniających, członkowie zrzeszeń i instytucji dobroczynnych nie dążyli do szczególnego uatrakcyjniania nazw, skupiali się raczej na ich informacyjności. Na płaszczyźnie funkcjonalno-komunikacyjnej analizowane onimy oprócz podstawowej funkcji denotacyjno-identyfikacyjnej pełnią też funkcję deskrypcyjną realizowaną poprzez dobór komponentów semantycznie przejrzystych, niosących treści, które pozwalają zbudować odbiorcy wiedzę o desygnowanym obiekcie. Analiza składu leksykalnego nazw pozwoliła określić elementy rzeczywistości najczęściej eksponowane w nazwach organizacji i instytucji dobroczynnych. Są to: cel działalności, osoby zrzeszone, wyznanie, patron, a także — najliczniej poświadczone — komponenty nazywające grupę osób, do których jest kierowana pomoc. Jako osoby wymagające wsparcia wyróżniano młodzież i dzieci, zwłaszcza pozbawione opieki rodzicielskiej, ubogich uczniów, osoby starsze, chore i niepełnosprawne, wdowy, uchodźców i weteranów wojen, więźniów, pewne grupy społeczne i zawodowe, w tym służbę domową. Określenia osób ze względu na ich ciężką sytuację społeczną lub stan zdrowia: (*opuszczone*) *sieroty*, *kaleki*, *chorzy*, *sieroty*, *wdowy*,

starcy, *staruszki*, też określenia *ubogi*, *biedny*, *zaniedbane*, *opuszczone* (*dziewczęta*) z konotacjami moralnego zaniedbania, pełnią prócz funkcji deskryptywnej także funkcję ekspresywno-impresywną, skłaniają odbiorców do empatii i współczucia. Funkcja impresywna jest wyrażona szczególnie mocno w mającym formę apelu członie wyróżniającym nazwy: *Towarzystwo „Ratujmy Matki i Niemowlęta”*. Inne komponenty pełnią także tę funkcję, choć nie z taką siłą illokucyjną, bazują na leksemach kojarzonych z działalnością charytatywną (*Caritas*, *Samarytania*) lub na mających pozytywne konotacje rzeczownikach *Patronat*, *Przyszłość*.

Nazwy są wyrazistymi znakami w przestrzeni społecznej zarówno dla osób prowadzących działalność dobroczynną, jak i stanowiących grupę docelową, do której jest skierowana pomoc, także dla tych, którzy chcieliby dołączyć do organizacji lub ją wesprzeć. Stąd odesłania do systemu wartości konotowanego m.in. przez składniki nawiązujące do religii chrześcijańskiej (*katolicki*, *chrześcijański*) i człony deantroponimiczne w postaci imion patronów. Niektóre onimy wskazują na inny rodzaj działalności lub cel zrzeszenia, ale wystarczającym wyróżnikiem dla odbiorców mógł być patron, zazwyczaj starannie dobrany do charakteru i obiektu działań.

Ogląd zgromadzonych onimów pozwala stwierdzić, że nazewnictwo z zakresu dobroczynności wpisuje się w ogólne tendencje nazwotwórcze socjoideonimów z okresu II Rzeczpospolitej. Wyróżniają je, podobnie jak w przypadku innych grup tematycznych, leksyka wchodząca w skład struktur onimicznych, odsyłająca do wybranych elementów rzeczywistości powiązanych z działaniami pomocowymi, oraz odniesienia do wyrazistego systemu wartości.

Niniejszy opis nie wyczerpuje zagadnienia, jednak nawet ten wybiórczy ogląd pokazuje zarówno swoistość onimiczną zebranych nazw, jak i zjawiska społeczno-kulturowe za nimi stojące. Nazwy wskazują na różnorodne obszary działalności charytatywnej, ale też wielość dostrzeżonych potrzeb społecznych i osób wymagających pomocy. Socjoideonimy z tej grupy tematycznej mogą stanowić obiekt dalszych badań, m.in. analizy ich rozwoju aż do czasów współczesnych, w których działa także wiele grup skupionych na pomocy innym.

ŹRÓDŁA

Car — Związek Stowarzyszeń i Zakładów Dobroczynnych, Wychowawczych i Opiekuńczych Archidiecezji Krakowskiej „Caritas”. Archiwum Miasta Krakowa, sygnatura 29/551/0. Zestawienia zbiorcze (spisy instytucji charytatywnych diecezji krakowskiej, protokoły wizytacji) 1931–1938. [Collective catalogues (lists of charitable institutions of the diocese of Kraków, inspection records) 1931–1938]. ZC 4–5.

Spis — Spis nazw stowarzyszeń, organizacji i związków występujących w aktach rejestracji i nadzoru stowarzyszeń. Inwentarz Zespołu „Starostwo Grodzkie Krakowskie” 1919–1939, Zespół nr 29/218, sygnatura StGKr 192–249.

LITERATURA

Bogusz, R. (2000). Materiały do dziejów stowarzyszeń do r. 1939 zawarte w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie: ujęcie statystyczne [Material for the history of associations until 1939, included in the resources of the National Archive in Kraków: a statistical approach]. W: R. Majkowska (red.), *Czy stowarzyszenia są dzisiaj potrzebne? Tradycje i teraźniejszość na przykładzie stowarzyszeń działających na terenie południowej Polski* (s. 87–92). Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.

Cieśla, B. (2022). Nazwy katolickich grup modlitewnych (na przykładzie wspólnot odnowy w duchu świętym) [Names of catholic payer groups (on the example of communities of the catholic charismatic reneval)]. *Acta onomastica*, *63*(1), 69–81.

Gałkowski, A. (2007). Socjoideonimy a chrematonimy — miejsce nazw organizacji i inicjatyw społecznych w dynamice onimicznej języka [Socioideonyms and chrematonyms — the status of the names of social organisations and activities in the onymic dynamics of the language]. W: A. Cieślikowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne — nowe tendencje badawcze* (s. 495–508). Kraków: Wydawnictwo PANDIT.

Gałkowski, A. (2011a). *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim*, *włoskim*, *francuskim* [Chrematonyms in the cultural-functional context. An onomastic comparative case study based on Polish, Italian and French resources]. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Gałkowski, A. (2011b). Chrematonomastyka jako autonomizująca się subdyscyplina nauk onomastycznych [Chrematonomastics as a self-autonomising subdiscipline of onomastic sciences]. W: M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności* (s. 181–193). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Horyń, E., Zmuda, E. (2023). Wybrane zagadnienia polskiej chrematonomastyki religijnej. Przyczynek do badań [Selected issues of Polish religious chrematonomics. Contribution to research]. *Textus et Studia*, *9*(4), 65–76. https://doi.org/10.15633/tes.09404

Horyń, E., Zmuda, E. (2024). Nazwy zrzeszeń katolickich działających w archidiecezji przemyskiej [Names of catholic associations in the Przemyśl archidiocese]. *Rocznik Przemyski*, *2*(28), 345–352.

Jakus-Borkowa, E. (1987). *Nazewnictwo polskie* [Polish proper names]. Opole: Wydawnictwo WSP.

Jakus-Borkowa, E. (2003). Chrematonimia kosmiczna. Nazewnictwo instytucji astronomicznych, programów badawczych, obserwatoriów do badania Układu Słonecznego oraz katalogów gwiazd [Outer Space chrematonymy. Names of astronomical institutions, research programmes, observatories for examining the solar system and star catalogues]. W: M. Biolik (red.), *Metodologia badań onomastycznych* (s. 592–609). Olsztyn: Towarzystwo Naukowe. Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Jakus-Borkowa, E. (2004). *Polskie nazewnictwo kosmiczne* [Polish outer space terminology]. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Kantyka, S. (2013). *Stowarzyszenia w ustroju społeczno-politycznym Polski w latach 1918–1939. Studium historyczno-politologiczno-prawne* [Associations in the socio-political system of Poland in the years 1918–1939. A historical-political-legal study]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

Karamańska, M., Młynarczyk, E. (2018a). Identyfikacja osób w nazwach organizacji kombatanckich II Rzeczpospolitej [Identification of people in the names of combatant organizations in the Second Polish Republic]. *Słowo. Studia Językoznawcze*, *9*, 58–67. https://doi.org/10.15584/slowo.2018.9.06

Karamańska, M., Młynarczyk, E. (2018b). Językowy obraz troski o Rzeczpospolitą utrwalony w nazwach stowarzyszeń [A Linguistic image of care for the Second Polish Republic as preserved in associations' names]. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, *13*, 13–24. https://doi.org/10.24917/20831765.13.2

Karamańska, M., Młynarczyk, E. (2019). Komponenty eksponujące cechę żeńskości w nazwach stowarzyszeń II Rzeczpospolitej [Components exposing the feminine quality in the names of associations in the Second Polish Republic]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, *14*, 67–78. https://doi.org/10.24917/20831765.14.6

Kłosińska, K. (2008). O nazwach współczesnych polskich ugrupowań politycznych [On the names of contemporary Polish political parties]. *Poradnik Językowy*, *657*, 37–60. https://poradnik-jezykowy.uw.edu.pl/issue/78

Kowalik, K. (2010a). Podstawowe typy strukturalne nazw własnych współczesnych teatrów w Polsce [Basic strucural types of names of modern Polish theatres]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, *5*, 126–136. http://hdl.handle.net/11716/4889

Kowalik, K. (2010b). Strukturalne typy nazw własnych polskich współczesnych szkół wyższych [Structural types of proper names of contemporary Polish universities]. W: R. Przybylska, J. Kąś, K. Sikora (red.), *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj* (s. 349–358). Kraków: Księgarnia Akademicka.

Kowalik, K. (2011). Nazwy własne polskich współczesnych towarzystw naukowych i kulturalnych [Proper names of contemporary Polish scentific and cultural societies]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Logopaedica*, *4*, 277–286. http://hdl.handle.net/11716/13107

Krzysztofek, K. (2014). *Stowarzyszenia katolickie w Krakowie w latach 1918–1939. Studium historycznoprawne* [Catholic associations in Cracow in the period 1918–1939. A historical-legal case study]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Łeś, E. (1994). *Organizacje obywatelskie w Europie Środkowo-Wschodniej* [Civic organisations in Central and Eastern Europe]. Washington: World Allianc for Citizen Participation.

Łeś, E. (2001). *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce* [An outline of the history of charitable and philanthropic activity in Poland]. Warszawa: Prószyński i S-ka.

Młynarczyk, E. (2019). Tendencje nazwotwórcze w chrematonimii społecznościowej II Rzeczypospolitej (na przykładzie nazw stowarzyszeń) [Trends related to the creation of names in the social chrematonymy of the Second Polish Republic (based on the names of associations)]. *Onomastica*, *63*, 209–226. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.63.11

Nowakowska, M., Odaloš, P. (1999). Nazwy organizacji politycznych i banków [Names of political organisations and banks]. *Zeszyty Naukowe WSHE w Łodzi*. *Filologia Polska*. *Językoznawstwo*, *3*(5), 39–47.

Panek, B. (1986). *Krakowskie organizacje charytatywne* [Charitable organisations in Kraków]. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.

Rutkowski, M., Skowronek, K. (2020). *Onomastyczna analiza dyskursu* [Onomastic discourse analysis], Kraków: AGH.

SJPDor = W. Doroszewski (red.). (1959–1968). *Słownik języka polskiego* [Polish language dictionary]. T. I–XI. Warszawa: PWN.

SW = J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.). (1902). *Słownik języka polskiego* [Polish language dictionary] (t. 2). Warszawa: nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.

Szelewski, M. (2004). Pragmatyczna interpretacja ergonimów komercyjnych na przykładzie nazw szkół językowych [Pragmatic interpretation of commercial ergonyms, as exemplified by names of language schools]. *Onomastica*, *49*, 165–179.

Szelewski, M. (2010). *Ergonimy komercyjne w polskiej i rosyjskiej przestrzeni językowej* [Commercial ergonyms in Polish and Russian linguistic space]. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Šrámek, R. (2009). Onomastica sacra — jej status i cele [Onomastica sacra — its status and purposes]. W: P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka (red.), *Język religijny dawniej i dziś* (s. 287–293). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne.

WSJP PAN = Żmigrodzki, P. (red.). (b.d.). *Wielki słownik języka polskiego* [Great dictionary of Polish]. Instytut Języka Polskiego PAN. https://wsjp.pl/

Żurek, W. (1996). Dzieje fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego w Krakowie (ul. Rakowicka 27) w latach 1893–1950 [The history of Prince Aleksander Lubomirski's Foundation in Kraków (27 Rakowicka Street) in the years 1893–1950]. *Archiwa*, *Biblioteki i Muzea Kościelne*, *65*, 443–558. https://doi.org/10.31743/abmk.8669

SUMMARY

THE NOMENCLATURE OF KRAKÓW CHARITY ORGANISATIONS AND INSTITUTIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC PERIOD

The purpose of the article is the description of the names of charity associations and institutions. The nomenclature of charitable work up until now has not been the object of closer analysis, even though it is one of the most developed areas of activity among people who are socially engaged, and has a long tradition. The described group of names refers to the Second Polish Republic — a period in which organised aid activities intensified particularly owing to post-war devastation and the significant impoverishment of society. The collected onymic structures from archive resources were analysed on the basis of the theoretical-methodological approach presented in the works from the field of chrematonomastics by Artur Gałkowski. The analysis concerned two main aspects: structural and lexical-semantic.

In terms of structure, the described names do not differ from those of other associations — most of them take the form of a multi-part nominal group connected by syntactic links. They also have a descriptive character, whereas distinctive components seldom appear among them.

The specific nature of the discussed socioideonyms is also reflected in the choice of lexical components, in which features characterising the group are clear and which point to: the type of activity, the object of charitable work, the associated people, as well as the values in which they believe, whose markers are references to religion and deanthroponymic elements, most commonly designating saints regarded as patrons of those in need.

Thanks to the semantic clarity of common words used in the names of charity associations, these onymic structures can be interpreted as direct references to the world of ideals promoted by the associated people, components which build the identity of the group and shape its image within the society in which they operate.

The next stage of research work will be the comparison of names from the Second Polish Republic period with the names of contemporary charity organisations in order to capture the development trends in this area.

Keywords: social chrematonymy, names of associations and institutions, charitable work, the Second Polish Republic, Kraków

MAŁGORZATA DAWIDZIAK-KŁADOCZNA
malgorzata.dawidziak-kladoczna@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0003-3602-2722
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.18
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

NAZWY ODMIAN LILIOWCÓW JAKO NOŚNIK WARTOŚCI NARODOWYCH I REGIONALNYCH

STRESZCZENIE

Chociaż w literaturze przedmiotu pisano już wiele o nazwach kwiatów, to nie zajmowano się dotąd nazwami ich odmian kreowanymi przez indywidualnych twórców. Tymczasem stanowią one obszerny zbiór, choćby z tego powodu, że jeden gatunek kwiatu może występować w kilku tysiącach odmian. Potwierdzeniem tych danych jest kolekcja narodowa liliowców zgromadzona w Arboretum w Wojsławicach licząca ponad 4000 odmian. Z tego zbioru wyekscerpowałam 416 fitonimów odnoszących się do odmian wyhodowanych w Polsce i jednocześnie nawiązujących do polskich motywów narodowych lub regionalnych. Można je potraktować jako nośnik pamięci kulturowej. Ich narodowy i regionalny charakter wiąże się z historią oraz geografią Polski lub wybranych jej regionów. Twórcy propriów inspirują się najczęściej postaciami historycznymi lub działającymi w obszarze kultury, a także tytułami utworów literackich i muzycznych oraz toponimami (np. ojkonimami, oronimami i hydronimami). Nazwa elementu przyrody (rośliny) została wykorzystana w funkcji nośnika pewnych idei oraz wiedzy o Polsce i jej regionach. Połączenie rzeczywistości materialnej z ideacyjną sprzyja nie tylko utrwalaniu w pamięci zbiorowej określonych wartości, ale również ich kreowaniu. Dla gości arboretum, także obcokrajowców, kontakt z naturą staje się okazją do obcowania z polską kulturą narodową i regionalną.

Słowa tematyczne: fitonimy, nazwy odmian liliowców, kulturotwórcza funkcja nazw własnych, motywacja znaczeniowa

1. WPROWADZENIE

Liliowiec (*Hemerocallis* L.) to rodzaj organizmu reprezentujący florę, znany od ponad 4000 lat. Nazwa *Hemerocallis* wywodzi się z języka greckiego i oznacza ‘piękny jeden dzień’. Właśnie tyle czasu kwitnie każdy kwiat tej rośliny (stąd inna nazwa — *dzienna lilia*), ale dzięki temu, że w jednej kępie jest wiele łodyg, a na każdej łodydze znajdują się liczne pąki, okres kwitnienia całej kępy na ogół trwa kilka tygodni. Znanych jest 20 gatunków tego rodzaju flory, które

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

występują w około 40 000 odmian[1]. Roślin sklasyfikowanych jako rodzaj liliowiec nie należy mylić z roślinami rodzaju lilia. Te pierwsze mają kłącza i należą do rodziny złotogłowatych, a drugie wyrastają z cebulek i reprezentują rodzinę liliowatych; wspólny mają dopiero nadrząd — liliopodobne (czyli jednoliścienne) („Lilia", 2024; „Liliowiec", 2024).

Nazwy rodzajów i gatunków roślin, w tym kwiatów, były już przedmiotem licznych badań językoznawczych (m.in. Buława, 2023; Dubisz, 1977; Pastusiak, 2007; Pawłowski, 1974; Piekarczyk, 2004; Rogowska, 2005; Skubalanka, 2009; Spólnik, 1990; Stec, 2013; Urniaż, 2022; Waniakowa, 2012; Wierzbicka, 2021; Wojan, 2017). Można się z nich dowiedzieć, że tego typu fitonimy (reprezentujące kategorię apelatywów) są motywowane cechami fizycznymi kwiatu, okresem jego kwitnienia, miejscem występowania lub czynnikami wynikającymi z relacji do człowieka. Okazuje się, że użytkownicy języka (zwłaszcza znawcy i miłośnicy flory) mają również potrzebę nazywania poszczególnych odmian roślin (te z kolei należą do zbioru onimów, a dokładnie mówiąc — bionimów, czyli nazw własnych organizmów żywych), które różnią się m.in. barwą kwiatów, ich kształtem i wielkością, okresem kwitnienia, odpornością na warunki zewnętrzne itp. Wynika to więc z parametru relewancji, czyli istotności obiektu oraz jego dyferencjacyjnego potencjału. Fitonim spełnia tu zatem swoją podstawową funkcję, to znaczy indywidualizuje obiekt i go odróżnia. Nazwy odmian, które — jak wspomniałam wyżej — należy zaliczyć do kategorii propriów, nie doczekały się opracowań, jak ma to miejsce w odniesieniu do apelatywnych nominacji kwiatów. Za zasadne uznałam więc zwrócenie uwagi na tę grupę fitonimów, zwłaszcza że ich funkcja nie ogranicza się do nazywania i odróżniania odmian, o czym jest mowa w tym artykule.

Badaniu poddałam 1195 nazw odmian liliowców wyhodowanych w polskich gospodarstwach, głównie przez Grażynę Świątkowską, Jerzego Byczyńskiego, Stefana Franczaka, Tadeusza Kotulę, Leopolda Kurka, Tomasza Nowaka i innych. Składają się one na narodową kolekcję zgromadzoną w Arboretum w Wojsławicach (zlokalizowanych niedaleko dolnośląskiego miasta Niemcza, oddalonego o około 60 km od Wrocławia), liczącą blisko 4000 odmian[2]. Jest to największa kolekcja liliowców w Polsce i jedna z największych w Europie[3]. Właśnie fakt, że wyekscerpowane nazwy sygnują odmiany polskich hodowców należące do kolekcji narodowej, skłonił mnie do zadania pytania: w jakim stopniu odnoszą się one do kultury

[1] Na podstawie m.in. „Liliowiec" (2024), Arboretum Wojsławice (b.d.).

[2] Materiał został wyekscerpowany ze strony internetowej Arboretum w Wojsławicach: *Kolekcja narodowa rodzaju liliowiec (Hemerocallis)*, https://arboretumwojslawice.pl/kn_hemerocallis/.

[3] Arboretum w Wojsławicach posiada tytuł Ogrodu Pokazowego Amerykańskiego Towarzystwa Liliowcowego. W drugą niedzielę lipca w arboretum jest organizowana HEMEROmania, czyli święto liliowców, podczas którego spotykają się miłośnicy tych kwiatów.

narodowej i regionalnej oraz jaka jest motywacja tych fitonimów? Przedmiotem analizy semantycznej przeprowadzonej w ramach artykułu jest wyodrębnienie fundujących propriów lub apelatywów, mieszczących się w określonych polach znaczeniowych, które z kolei mogą być nośnikiem wartości kulturowych. Chcę ustalić, które pola znaczeniowe związane z kulturą są wykorzystywane w procesach nazwotwórczych, co daje wyobrażenie o tym, które z nich są ważne dla kreatorów onimów[4]. Trzeba bowiem dodać, że hodowcy nie mają gwarancji, a często nawet świadomości, że uzyskana przez nich odmiana może trafić do kolekcji narodowej. Tworząc nominację, nie muszą więc dążyć do wyboru jednostek nawiązujących do ojczystej kultury. Dzięki temu można zbadać rzeczywiste tendencje w zakresie motywacji propriów, a nie te, które wynikają z wytycznych lub z przymusu.

Niniejszy artykuł dotyczy związków nazw odmian liliowców z szeroko pojętą kulturą, co oznacza, że fitonimy traktuję jako znaki kultury (por. Rejter, 2019)[5]. Za Skowronek można stwierdzić, że onimy są jednym „z widocznych na poziomie tekstu efektów działań sił dyskursowych, odzwierciedlających z kolei pewne relacje społeczne lub zjawiska kulturowe" (Skowronek, 2016a, s. 13). Skoro te nazwy funkcjonują w przestrzeni publicznej, to wpływają na jednostki, poniekąd kształtując ich gusty kulturowe i pamięć zbiorową (por. Czachur, 2018). Takie cechy wykazują zwłaszcza onimy kreowane przez instytucje (Rutkowski, 2023a). Podobną wartość mogą mieć nominacje tworzone przez pojedyncze osoby i odzwierciedlające określone myślenie o świecie, wskazujące na te elementy kultury, które są istotne dla ich twórców. Okazuje się, że w dużej mierze są to elementy kultury narodowej lub regionalnej, o czym jest mowa w punkcie poniżej (Analiza).

2. ANALIZA

2.1. Uwagi wprowadzające

Omówienie materiału rozpocznę od przedstawienia danych liczbowych, które wskażą na skalę wykorzystania informacji kulturowych w kreacji nazw odmian liliowców. Wśród wyekscerpowanych 1195 onimów w sumie 416, czyli 34,8%, jest inspirowanych Polską i elementami związanymi z jej kulturą, historią lub

[4] Procedura ta jest dobrze ugruntowana w badaniach onomastycznych (por. Rutkowski, 2022).

[5] Pisano już na temat związków różnego typu nazw własnych z kulturą oraz ich powiązaniem z charakterem grup narodowych. Jedne z pierwszych uwag na ten temat zostały zawarte w opracowaniu Rosponda (1967). O tym, że nazwy własne są znakami kultury i mogą być charakteryzowane za pomocą kategorii kulturowych, świadczą liczne prace onomastyczne o charakterze teoretycznym (np. Lech-Kirstein, 2015; Mrózek, 2002; Rejter, 2019; Rutkowski, 2022) i materiałowym (m.in. Kaleta, 1998; Malec, 2001; Matusiak-Kempa, 2019; Skowronek, 2016a, 2016b). Tę współczesną perspektywę „otwarcia" onomastyki Rutkowski (2023b) uznaje za najszerszą.

geografią. Więcej niż połowa z nich — 226 — to nawiązania ogólnopolskie, a 190 to rezultat motywacji elementami kultury regionalnej.

2.2. Nawiązania do Polski i elementów jej rzeczywistości

Zaledwie 10 nazw odmian liliowców zawiera wyraz wskazujący eksplicytnie na polski rodowód odmiany. Ani razu jednak nie użyto polskojęzycznej wersji toponimu — *Polska*. Pojawia się ona natomiast w wersji anglojęzycznej (*Poland*) oraz łacińskojęzycznej (*Polonia*): *Maravilla Born in Poland*, *Cecylia from Poland*, *Polonia*, *Viva Polonia*. Poza tym odnotowałam przymiotnik *polski*: *Polska Macierz*[6] oraz jego anglojęzyczną wersję — *Polish*. Choć onimy nawiązują do Polski, to mają angielski skład leksykalny; wszystkie zawierają przymiotnik w wersji anglojęzycznej, np.: *Polish Coctail*, *Polish Truffle*, *Polish Watercolor*[7]. Z jednej strony apoteozowanie wartości narodowych z wykorzystaniem leksyki obcej może dziwić, z drugiej — trzeba pamiętać, że odmiany wyhodowane przez polskich ogrodników cieszą się dużą popularnością również poza Polską i być może uznano to za skuteczną metodę promocji kraju poza jego granicami. Na polską genezę odmiany wskazuje też proprium *Mini Polka*. Trudno jednak jednoznacznie ustalić jej motywację — nie wiadomo, czy inspiracją był etnonim *Polka*, czy apelatyw *polka* będący nazwą tańca[8].

W badanym materiale wyodrębniłam 212 fitonimów motywowanych elementem historii, kultury, tradycji lub nauki polskiej. Najwięcej, bo 56 nazw powstało w wyniku przeniesienia antroponimów odnoszących się do postaci historycznych, np. królów lub królowych (*Jan Olbracht*, *Bona*, *Król Jan Sobieski*, *Królowa Jadwiga*, *Marysieńka*). Upamiętniono też generałów, dowódców i żołnierzy[9] (ten zbiór liczy 28 jednostek), którzy wsławili się bohaterstwem w różnych okresach, zwłaszcza w momentach ważnych i przełomowych w dziejach narodu, np. w XVII w., kiedy Rzeczpospolita toczyła liczne wojny (*Jan Karol Chodkiewicz*, *Stefan Czarniecki*, *Jeremi Wiśniowiecki*), na przełomie XVIII i XIX w. w okresie wojen napoleońskich (*Generał Henryk Dąbrowski*, *Marszałek Józef Poniatowski*, *Józef Sułkowski*), w powstaniu listopadowym (*Emilia Plater*), w latach II wojny światowej (*Generał Bór-Komorowski*, *Major Hubal*, *Generał Marian Kukiel*, *Stanisław Skalski*). W tej grupie znajdują się również propria upamiętniające militarną grupę spadochroniarzy

---

[6] Wśród licznych znaczeń leksemu *macierz* w danym kontekście aktualizują się dwa: ʻojczyzna — kraj', ʻojczyzna — ludzie'. Wyraz ten jest związany etymologicznie z rzeczownikiem *matka* (WSJP).

[7] Wszystkie pochodzą z hodowli Artura Jasińskiego.

[8] Nazwa została wykreowana przez Artura Jasińskiego i Jadwigę Treder w 2012 r. Próby kontaktu z hodowcami w celu ustalenia motywacji fitonimu zakończyły się jednak niepowodzeniem.

[9] Większość roślin o nazwach motywowanych imieniem i nazwiskiem generałów wyhodowano w gospodarstwie Byczyński & Nowak. Można tu więc mówić o serii nazewniczej.

służących w okresie II wojny światowej (*Cichociemny*) oraz wojskowych skazanych na karę śmierci w okresie PRL-u, którzy zostali zrehabilitowani po 1989 r. (*Rotmistrz Witold Pilecki* i *Pułkownik Kukliński*). Tego typu nazwy są nośnikiem ogromnego ładunku kulturowego. Sygnowane nimi odmiany są postrzegane jako wyjątkowo wartościowe, co wynika również z wykorzystanych apelatywów, m.in. *król*, *marszałek*, *generał*, konotujących wysoką pozycję społeczną.

Jeśli chodzi o inne postaci historyczne motywujące fitonimy, to wyodrębniającą się grupę stanowią politycy, zwłaszcza prezydent i premierzy dwudziestolecia międzywojennego (*Ignacy Mościcki*, *Kazimierz Bartel*, *Wincenty Witos*), działacze opozycji PRL-u, którzy po 1989 r. pełnili ważne funkcje państwowe (*Lech Wałęsa*, *Jacek Kuroń*), oraz dziewiętnastowieczny działacz społeczny Wielkopolski, filolog, dziennikarz i przemysłowiec (*Hipolit Cegielski*). Ważną postacią w dziejach Polski jest również słynny emisariusz AK i dyrektor Radia Wolna Europa, którego imię i nazwisko jest motywacją nazwy *Jan Nowak-Jeziorański*. Tego typu tendencje nominacyjne wpływają na kreowanie i utrwalanie nie tylko legendy poszczególnych polityków, ale również ugrupowań, z których się wywodzili, i reprezentowanych przez nich idei.

Spośród pozostałych antroponimów stanowiących źródło fitonimów trzeba zwrócić uwagę na te, które mają bogate konotacje w kulturze polskiej. Jednym z nich jest Zawisza Czarny — symbol licznych cnót rycerskich, m.in. takich jak waleczność, odwaga, rozwaga, lojalność wobec władcy oraz krasomówstwo. Czyny i przymioty tego rycerza zostały utrwalone w dziełach historycznych, literackich, filmowych, a nawet w grze komputerowej. Jednym ze źródeł tworzących legendę bohatera są kroniki Jana Długosza — wybitnego historyka i kronikarza, dyplomaty i wychowawcy synów królewskich, którego imię i nazwisko również zostało utrwalone w nominacji liliowca. Inspirację stanowi także Stańczyk, błazen królewski znany z ciętego dowcipu i trafnych aluzji politycznych. W warstwie semantycznej proprium *Stańczyk* upamiętnia patriotę zatroskanego o losy ojczyzny. Inną znaną postacią, rozsławioną dzięki perfumom dostępnym na polskim rynku od 1971 r., a potem również i innym kosmetykom, jest pani Walewska. W tym wypadku można uznać, że nazwa liliowca jest nie tylko inspirowana antroponimem odnoszącym się do polskiej arystokratki żyjącej na przełomie XVIII i XIX w., która była związana uczuciowo z Napoleonem Bonapartem, ale również chrematonimem — nazwą marki perfum, które zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach XX w. były ikoną stylu i elegancji. Inną kobietą upamiętnioną w badanej grupie fitonimów jest Maria Kaczyńska, żona prezydenta RP, która wraz z mężem i kilkudziesięciu innymi osobami zginęła w drodze na uroczystość ku czci ofiar zbrodni katyńskiej. To proprium niewątpliwie ma na celu przywołanie pamięci nie tylko o żonie prezydenta Lecha Kaczyńskiego, ale pośrednio również o tragicznych momentach w historii Polski.

Nawiązania historyczne widać ponadto w nazwach inspirowanych herbami szlacheckimi: *Doliwa*, *Dołęga*, *Grzymała*, *Pogoń* i *Pomian*. Przyczyniają się one do apoteozowania społeczeństwa dawnej Polski, zamieszkiwanej przez zacne rody.

Nietypową grupę 13 jednostek tworzą onimy motywowane imionami (ewentualnie nazwiskami lub nazwami dynastycznymi) kobiet żyjących w dawnych wiekach. Chociaż były one w różny sposób tytułowane (np. królowa, księżniczka, baronowa), to w każdym przypadku antroponim został poprzedzony wyrazem anglojęzycznym *princess* odpowiadającym polskiemu *księżniczka*, np. *Princess Bona*, *Princess Dobrawa*, *Princess Kinga*, *Princess Lubomirska*, *Princess Vasa*, *Princess Walewska*, *Princess Wanda*[10]. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czym motywowany był ten zabieg, którego rezultatem jest nazwa z jednej strony nie zawsze pozostająca w zgodzie z prawdą historyczną (np. Bona to królowa, a Walewska to baronowa), z drugiej — zawierająca dwa komponenty: jeden wyraźnie motywowany polską postacią historyczną, drugi zaś kojarzący się z obcymi realiami. Dzięki takiemu zestawieniu fitonimy mogą być odbierane jako bardziej kreatywne i w rezultacie przyciągające uwagę, wyróżniające się wśród innych. Poza tym nazwy z komponentem *princess* sprawiają, że odmiany liliowców są postrzegane jako bardziej prestiżowe, konotują bowiem luksus, młodość (w tym wypadku świeżość) oraz elegancję. Wyróżniają się zatem walorami marketingowymi.

Dużą grupę (30 nazw) stanowią onimy inspirowane postaciami angażującymi się w działalność kulturalną. Upamiętniani są przede wszystkim twórcy nieżyjący (*Chopin*, *Juliusz Słowacki*), zdecydowanie rzadziej — żyjący w czasach współczesnych twórcom nazw (*Eleni*, *Shazza*). Transonimizacja może obejmować imię i nazwisko (np. *Janusz Zakrzeński*, *Karol Kurpiński*) lub wyłącznie nazwisko (np. *Ogiński*, *Brandys*) albo pseudonim (np. *Ada Sari*, *Deotyma*). Wśród źródeł fitonimów znajdują się antroponimy odnoszące się do malarzy (*Matejko*, *Jacek Malczewski*), kompozytorów (*Chopin*, *Tadeusz Sygietyński*), śpiewaków operowych (*Jan Kiepura*), pieśniarzy i piosenkarzy (*Anna German*, *Niemen*), poetów (*Agnieszka Osiecka*, *Lothar Herbst*), pisarzy (*Henryk Sienkiewicz*, *Breza*), aktorów (*Wiesław Michnikowski*, *Irena Kwiatkowska*), twórców sztuki ludowej (*Ewelina Pęksowa*), a także artystów, którzy uprawiali różne dziedziny sztuki, np. jednostka *Jonasz Kofta* nawiązuje do imienia i nazwiska poety, piosenkarza i malarza. Wykorzystywanie antroponimów odnoszących się do postaci reprezentujących kulturę jako tworzywa innych propriów jest mechanizmem dość powszechnym, stosowanym nie tylko w kreowaniu fitonimów (por. m.in. *Chopin* ‘nazwa wódki’, *Matejko* ‘nazwa pociągu’).

Podobne wnioski nasuwają się w związku z analizą nazw motywowanych postaciami znanymi głównie z dzieł literackich (w sumie 26 jednostek

[10] Wszystkie pochodzą z hodowli Kotula & Grzeszczak.

onimicznych). Wśród nich są bohaterowie tekstów Adama Mickiewicza (*Gerwazy*, *Świtezianka*), Juliusza Słowackiego (*Kordian*, *Balladyna*)[11], Aleksandra Fredry (*Papkin*), Henryka Sienkiewicza (*Jagienka*, *Kmicic*, *Zagłoba*), Władysława Reymonta (*Boryna*), Stefana Żeromskiego (*Cezary Baryka*) i Bolesława Prusa (*Ignacy Rzecki*, *Stanisław Wokulski*). Te popularne antroponimy pojawiają się w funkcji chrematonimów (por. m.in. *Zagłoba* ʻnazwa piwa', *Gerwazy* ʻnazwa odmrażacza do zamków samochodów', *Balladyna* ʻciasto z malinami'). Pięć propriów nawiązuje do legend (*Bazyliszek*, *Janosik*, *Kłobuk*, *Piast*, *Rokita*), dwa do postaci literatury dziecięcej (*Pchła Szachrajka*, *Zosia Samosia*), a jeden do bohatera słuchowiska radiowego (*Gajowy Marucha*). Jedna nazwa — *Stasiu na Pustyni* — poza imieniem bohatera zawiera określenie odnoszące się do jego lokalizacji. Taki zabieg wynika z chęci czytelniejszego przywołania konkretnej postaci literackiej. Nosi ona dość popularne imię — Staś — stąd użyto wyrażenia *na pustyni*, które nie pozostawia wątpliwości, że chodzi o Stasia Tarkowskiego — bohatera powieści Henryka Sienkiewicza „W pustyni i w puszczy". Trzeba tu ponadto zwrócić uwagę na gramatyczny wykładnik stylu potocznego w postaci wołacza w funkcji mianownika (*Stasiu*). Do tej powieści nawiązuje też nazwa *Uśmiechnięta Nel*. W tym wypadku na fitonim przeniesiono mało popularne imię żeńskie, kojarzące się głównie z bohaterką powieści Sienkiewicza.

Rzadsze (9 nazw) są inspiracje postaciami związanymi z nauką, upamiętniane głównie przez Jerzego Byczyńskiego, który nadał liliowcom nazwy pochodzące od imion i nazwisk słynnych matematyków, m.in.: *Stefan Banach*, *Jerzy Zygalski* i *Marian Rejewski*, lub przedstawicieli innych dziedzin, takich jak geologia — *Ignacy Domeyko*, lotnictwo — *Stanisław Rogalski* i *Jerzy Bajan* lub etnografia i folklorystyka — *Oskar Kolberg*. Do tej grupy zakwalifikowałam ponadto fitonim *Kopernik* — odnoszący się do liliowca wyhodowanego przez Stefana Franczaka. Ogrodnik ten, który był jezuitą i jednocześnie znanym hodowcą liliowców i powojników, inspirował się postaciami świętych i błogosławionych. Stały się one podstawą do nadania nazwy takim odmianom liliowców, jak np. *Brat Albert*, *Edmund Bojanowski*, *Karolina Kózka* (atrybutem tej błogosławionej Kościoła katolickiego jest m.in. lilia) i *Jan Paweł*. Z kolei nośnikiem pamięci o wspomnianym bracie zakonnym jest nazwa odmiany wyhodowanej w gospodarstwie Byczyński & Nowak — *Brat Stefan Franczak*[12]. W grupie antroponimów motywujących fitonimy można ponadto wyróżnić imiona i nazwiska osób związanych ze sportem (3 jednostki): *Gerard Cieślik*, *Tomasz Hopfer* i *Wanda Rutkiewicz*.

---

[11] Nie można wykluczyć, że motywację tych dwóch fitonimów stanowiły tytuły utworów literackich, a nie imiona ich głównych bohaterów.

[12] O zjawisku odwrotnym, to znaczy wykorzystywaniu fitonimów jako motywacji teonimów, pisał Wysoczański (2001).

Obszerną grupę nazw odmian liliowców stanowią takie, które nawiązują do chrematonimów, głównie tytułów utworów muzycznych. W tym zbiorze dominują tytuły piosenek Czesława Niemena nadane 11 odmianom wyhodowanym głównie przez Tadeusza Kotulę. Można tu zatem mówić o serii nazewniczej: *Antropocosmicus*, *Czas jak Rzeka*, *Domek bez Adresu*, *Jednego Serca*, *Kałakolczik*, *Kwiaty Ojczyste*, *Pod Papugami*. Czasami przenoszony jest nie tytuł, ale pierwszy wyraz incipitu, np. *Mimozami* (zamiast tytułu „Wspomnienie"), lub motywację stanowi tytuł albumu, który jednak przyjmuje postać niepolskojęzyczną, np. *Ode to Venus* i *Strange is this World*. Tylko jeden fitonim — *Sen o Warszawie*, przywołujący twórczość Niemena, został nadany przez innego hodowcę (Grażynę Świątkowską). Pozostałych 7 nazw odmian wyhodowanych w różnych gospodarstwach ogrodniczych upamiętnia twórczość takich artystów, jak Natasza Zylska (*Bajo Bongo*), Justyna Steczkowska (*Dziewczyna Szamana*), Maria Sadowska (*Leśne Bajanie*) i Anna Jantar (*Staruszek Świat*) lub zespołów Alibabki (*Kapitańskie Tango*) oraz Lady Pank (*Marchewkowe Pole*). Wydaje się, że wybory nazewnicze są tu podyktowane upodobaniami i gustami muzycznymi ogrodników. Szczególnym nośnikiem wartości narodowych jest odmiana wyselekcjonowana przez Leopolda Kurka — *Iskry w Popiele*. Nawiązuje ona bowiem nie tylko do twórczości polskiego artysty — Wojciecha Ciuraja — ale również do historii, szczególnie powstania śląskiego. Odwołania do twórczości muzycznej są też widoczne dzięki użyciu cytatu ze znanej piosenki w funkcji onimu, np. fitonimy: *Arab z Bajki*, *Tylko Koni Żal* oraz *Ułani*, *Ułani* to odpowiednio przywołanie słów: piosenki „Czarny Ali Baba" Heleny Majdaniec[13], utworu „Dziś prawdziwych Cyganów już nie ma" Maryli Rodowicz oraz pierwszych słów polskiej pieśni wojskowej anonimowego autorstwa „Hej, hej ułani". Inspiracja tytułem muzycznym jest ponadto widoczna w jednostce *Zielono Mu*, będącej modyfikacją tytułu piosenki „Zielono mi", której pierwszym wykonawcą był Andrzej Dąbrowski, a autorką słów jest Agnieszka Osiecka. Tytuł, dzięki przysłówkowi *zielono*, kojarzy się z elementem przyrody.

Z kolei tytuły literackie stanowią motywację 10 nazw odmian nadawanych głównie przez dwóch hodowców — Leopolda Kurka i Tadeusza Kotulę: *Barbarzyńca w Ogrodzie* (tytuł utworu Zbigniewa Herberta), *Boso ale w Ostrogach* (autobiografia Stanisława Grzesiuka), *Oda do Młodości* i *Pan Tadeusz* (utwory Adama Mickiewicza), *Panna z Mokrą Głową* (powieść Kornela Makuszyńskiego), *Obłok Magellana* i *Return from the Stars*[14] (tytuły powieści Stanisława Lema), *Serwus Madonna* (tytuł wiersza Gałczyńskiego), *Wieczny Ogień* (tytuł opowiadania Andrzeja Sapkowskiego) i *Siewca Wiatrów* (nawiązanie do powieści Mai

[13] Tę piosenkę śpiewał również Andrzej Zaucha.
[14] Po polsku: „Powrót z gwiazd".

Lidii Kossakowskiej). Jeśli chodzi o ten ostatni przykład, to warto zwrócić uwagę na różnicę między formą fitonimu a jego źródłem. W ideonimie („Siewca Wiatru") wyraz *wiatr* pojawia się w liczbie pojedynczej, a w nazwie kwiatu (*Siewca Wiatrów*) — w liczbie mnogiej.

Wyjątkowo motywację stanowią inne dzieła kultury polskiej, np. przedstawienie teatralne. Jedyny przykład należący do tej grupy to *Brama do Raju*. Nawiązuje on do tytułu spektaklu telewizyjnego z 1993 r. w reżyserii Tadeusza Junaka. W zgromadzonym materiale są też fitonimy: *Szamanka* i *Kogel-Mogel*. W obu przypadkach źródłem jest tytuł filmu: w pierwszym horror z 1996 r. w reżyserii Andrzeja Żuławskiego, a w drugim — komedia w reżyserii Romana Załuskiego z 1988 r. Trzeba dodać, że tytuły filmów zagranicznych, głównie amerykańskich, są zdecydowanie częściej źródłem fitonimów niż tytuły polskich dzieł kultury.

W trzech nazwach można dopatrywać się odniesień popkulturowych. Przykładem jest nominacja *Maja w Ogrodzie* motywowana tytułem magazynu poradnikowego emitowanego w stacji TVN oraz nazwa *Pamiętniki z Wakacji* inspirowana tytułem polskiego serialu paradokumentalnego. Pierwszy fitonim jest nieprzypadkowy — wybór wynika z ogrodniczej tematyki programu, który jest sygnowany omawianym tytułem. Jeśli zaś chodzi o drugi, to wykorzystanie wyrazu *wakacje* ma dwie motywacje. Po pierwsze, to właśnie w tym czasie kwitną liliowce, po drugie, czas wakacyjny wywołuje pozytywne skojarzenia i dzięki temu określenie staje się bardziej atrakcyjne. Trzecią nazwą reprezentującą tę kategorię jest *Wiedźmin Game*, która jest inspirowana serią gier komputerowych znaną również poza Polską (stąd wersja anglojęzyczna) mającą źródło w sadze o Wiedźminie Andrzeja Sapkowskiego.

Dążność do upamiętnienia historii jest zauważalna nie tylko w jednostkach motywowanych antroponimami, o czym była już mowa, ale również w onimach, w których wykorzystano tytuł dzieła o tematyce historycznej. Mowa tu o dwóch fitonimach — *Anna Solidarność* i *Nocna Zmiana*. W pierwszym przypadku chodzi o proprium nawiązujące do tytułu biografii Anny Walentynowicz (działaczki społecznej i członkini opozycji antykomunistycznej w okresie PRL-u, współzałożycielki Wolnych Związków Zawodowych) autorstwa Sławomira Cenckiewicza. W drugim źródłem jest tytuł filmu dokumentalnego Jacka Kurskiego i Michała Balcerzaka „Nocna Zmiana" z 1994 r. poświęconego kulisom odwołania rządu Jana Olszewskiego w czerwcu 1992 r.

Poza tym hodowcy w nazwach *Pamięci Żołnierzy Wyklętych*, *Nurmi*, *Kasztanka Pana Marszałka* i *Sanacja* uwiecznili odpowiednio: powojenny antykomunistyczny, niepodległościowy ruch partyzancki, polską organizację ruchu oporu działającą w południowej Francji od września 1941 do połowy 1942 r., konia bojowego, którego dosiadał Józef Piłsudski, oraz obóz rządzący w II RP w latach 1926–1939.

Ponadto cztery jednostki onimiczne zawierają toponimy wyróżniające się bardzo wyraźnymi konotacjami historycznymi, np. fitonim *Westerplatte* powstał w wyniku przeniesienia nazwy półwyspu będącego częścią Gdańska, który stał się symbolem miejsca wybuchu II wojny światowej. Inne nazwy, choć odnoszą się do terytoriów zlokalizowanych poza Polską, również jednoznacznie kojarzą się z miejscami ważnymi w jej historii, np. *Katyń*, *Monte Cassino* i *Wołyń* (to nie tylko toponimy, ale również określenia, które wywołują odpowiednie konotacje). *Katyń* to nazwa miejscowości w zachodniej Rosji, ale jest ona traktowana przede wszystkim jako metonimia zbrodni katyńskiej, czyli rozstrzelania 4400 polskich oficerów w 1940 r. przez NKWD na polecenie władz stalinowskich. Drugie proprium, *Monte Cassino*, było inspirowane nazwą wzgórza we Włoszech, które Polakom przede wszystkim kojarzy się z miejscem walk wojsk alianckich z niemieckimi w czasie II wojny światowej. W skład tych pierwszych wchodził Drugi Korpus Wojska Polskiego pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Żołnierze zasłynęli tym, że jako pierwsi powiesili biało-czerwoną flagę po zdobyciu wzgórza. Toponim *Monte Cassino* funkcjonuje zatem jako symbol chwały i męstwa polskiego żołnierza i takie pozytywne konotacje wykorzystano, przenosząc go na fitonim[15]. Z kolei *Wołyń* może kojarzyć się współcześnie z konfliktem polsko-ukraińskim w latach 40. XX w. Obecnie to kraina historyczna będąca częścią Ukrainy, ale przez kilka wieków ten obszar należał do Rzeczypospolitej („Wołyń", 2024). W okresie II wojny światowej nacjonaliści ukraińscy dopuścili się tam ludobójstwa. Narodowy charakter tej nazwy wynika zatem z przynależności Wołynia do Polski w dawnych wiekach oraz z pamięci o wydarzeniach historycznych ważnych dla Polaków. Omówione jednostki są więc nośnikami emocji związanych z wartościami patriotycznymi. Ta cecha wynika z kontekstu kulturowego i historycznego (por. Górny, 2013).

Niewielką serię nazewniczą (4 onimy) tworzą propria nawiązujące do polskich tradycji, a dokładnie potraw popularnych w naszym kraju, np. *Chrupiące Faworki*, *Ćwikła z Chrzanem*, *Kiszka Ziemniaczana*. Rodzime konotacje ma też nazwa *Kremówka Karola*, kojarząca się z ciastkiem, które zyskało popularność dzięki wypowiedzi — wspomnieniom Jana Pawła II (Karola Wojtyły) na temat kremówek, które jadł razem z kolegami po maturze.

Inne zgromadzone onimy kojarzące się z Polską są motywowane charakterystyczną dla niej fauną (*Dziewiczy Lot Bielika*, *Jaskółka*, *Jesień Żurawi*, *Kormoran*) lub florą (*Kaczeniec*), a także innymi zjawiskami przyrodniczymi (*Babie Lato*, *Jesień Żurawi*) (w sumie to 17 fitonimów). Nazwy motywowane elementem

[15] Można by się zastanawiać, czy kolor liliowca *Monte Cassino* ma jakiś związek z kolorem maków, które kojarzą się Polakom z Monte Cassino. Wydaje się, że nie stanowił on istoty motywacji, ponieważ w wybarwieniu liliowca nie dominuje czerwień.

przyrody często pojawiają się w innych typach jednostek proprialnych. Ich popularność być może wynika z tego, że w szczególny sposób „działają na uczucia, emocje i wolę odbiorców" (Rudnicka-Fira, 2018, s. 149).

Do pozostałych onimów upamiętniających kulturę można zaliczyć te, które sa motywowane nazwami promującymi dziedzictwo niematerialne (*Barbórka*, *Skamander*, *Virtuti Militari*). Z polską kulturą czasów I Rzeczypospolitej kojarzy się ponadto nazwa *Sarmata*, motywowana apelatywem *sarmata* odnoszącym się do polskiego szlachcica hołdującego dawnym obyczajom i poglądom.

2.3. Nawiązania regionalne

Drugą grupę fitonimów tworzą nawiązania regionalne. Wśród nich można wyróżnić nazwy liliowców wyhodowanych przez Grażynę Świątkowską, które mają na celu promocję ziemi warmińsko-mazurskiej (44 jednostki). Dziewięć onimów jest motywowanych nazwami regionów geograficzno-kulturowych (*Warmia*, *Mazury*) lub utworzonymi od nich derywatami (*warmiński*, *Warmianka*, *Mazur*), np. *Dziewczyna z Warmii*, *Ślicznotka Warmińska*, *Warmianka*, *Masuria Wonder* ‘cud Mazur’, *Uroczy Mazur*, *Warmia Olsztyn*. Ten ostatni fitonim powstał w wyniku przeniesienia nazwy klubu piłki ręcznej działającego właśnie w Olsztynie. W zgromadzonym zbiorze pojawiła się też *Piękna Słowianka* motywowana etnonimem odnoszącym się do mieszkańca obszernego regionu Europy Środkowej i Wschodniej. W badanym materiale odnotowano ponadto 11 jednostek proprialnych nawiązujących do stolicy regionu — Olsztyna, czyli zawierających toponim *Olsztyn* lub utworzoną od niego nazwę mieszkańca *Olsztyniak* oraz jej żeński odpowiednik *Olsztynianka*, m.in.: *Beautiful Olsztyn*, *Gloria Olsztyna*, *Lato w Olsztynie*, *Miś Olsztyniak*, *Niebo nad Olsztynem*, *Olsztynianka*. W zgromadzonym materiale pojawiają się również 4 onimy upamiętniające inne miejscowości zlokalizowane w warmińsko-mazurskim: *Bartążek*, *Blanki*, *Duręg* i *Sasek*.

Wyjątkowo często motywację stanowią hydronimy, głównie nazwy jezior. We wszystkich 16 przypadkach można zaobserwować proces transonimizacji, czyli przeniesienia nazwy jeziora na nazwę odmiany liliowca, np.: *Czos*, *Giłwa*, *Gim*, *Isąg*, *Kośno*, *Narie*, *Oświn*, *Roś* i *Wigry*. Jedna z nominacji odmian wyhodowanych przez Grażynę Świątkowską — *Łyna* — jest inspirowana nazwą rzeki. Hodowczyni i twórczyni omawianych propriów, odwołując się do realiów regionalnych, sporadycznie korzysta z innych źródeł niż toponimy. Przykładem jest onim *Wioska Galindów*, bezpośrednio przeniesiony z nazwy obiektu turystycznego, którym jest ‘kompleks stylizowany na staropruską osadę’. Niektóre jednostki mają jednak podwójną motywację, np. *Serwy* mogą odnosić się do wsi lub jeziora w powiecie augustowskim. Ciekawą nazwą jest również *Wulpinek*. Nawiązuje ona do hydronimu *Wulpink* — dawnej nazwy Jeziora Wulpińskiego.

Do podstawy *Wulpink* dodano tu sufiks *-ek*, dostosowując nazwę liliowca do nazw deminutywnych.

Trzeba zauważyć, że promowaniu regionu przez Grażynę Świątkowską sprzyjają nazwy o charakterze perswazyjnym, zawierające leksykę wartościującą pozytywnie (*piękny*, *uroczy*, *ślicznotka*) lub cechującą się pozytywnymi konotacjami (*uczta*, *wesoły*, *złoto*, *gloria*): *Wesoły Olsztyn*, *Ślicznotka Warmińska*, *Warmińska Uczta*, *Warmińskie Złoto*, *Uroczy Mazur*, *Gloria Olsztyn*. Hodowczyni posługuje się ponadto nazwami anglojęzycznymi, które mają walory oceniające: *Beautiful Olsztyn* ‘piękny Olsztyn’, *Masuria Wonder* ‘cud Mazur’. Niektóre określenia szczególnie działają na wyobraźnię odbiorców, cechują się bowiem obrazowością, np. *At Daybreak in Olsztyn* ‘o świcie w Olsztynie’ lub *Niebo nad Olsztynem*.

Nawiązania do Warmii i Mazur pojawiają się ponadto w dwóch nazwach odmian wyhodowanych w innych szkółkach. Są to fitonimy: *Ewingi* (od nazwy jeziora w województwie warmińsko-mazurskim) i *Mazur*.

Wyekscerpowane onimy upamiętniają też inne regiony (37 jednostek). Są bowiem motywowane nazwami miejscowości zlokalizowanych na południu kraju: *Biecz*, *Bolestraszyce*, *Gorlice*, *Istebna*, *Krynica* i na jego wschodzie: *Lublin*, *Puławy*, *Zamość*. Pojawia się też nazwa stolicy: *Piękna Warszawa*, *Perła Warszawy* i miejscowości położonych na zachodzie Polski — *Wrocław* i *Ratowice*. Ta druga jest inspirowana nazwą dolnośląskiej wsi. Działa w niej szkółka, w której wyhodowano tak sygnowaną odmianę. W badanym materiale znajdują się też takie onimy, jak: *Foresudetic Wojsławice Arboretum*, *Foresudetic Wojsławice Butterfly 2*, *Wojsławice Sweet Cherry Hill*, *Cud Wojsławic*, *Niemcza*, *Miasto Niemcza* uwieczniające Wojsławice, znane z arboretum z narodową kolekcją liliowców, oraz Niemczę, czyli graniczące z nimi miasto. Pierwsze dwie nazwy zaklasyfikowałam też do kategorii onimów nawiązujących do Sudetów.

Pozostałe jednostki nie tworzą już tak rozbudowanych serii nazewniczych. Są to nazwy inspirowane innymi toponimami: *Mazowsze*, *Polesie*, *Polesia Czar* i *Galicja*[16], w tym nazwami dzielnic: Bydgoszczy — *Fordon* i Gdyni — *Oksywie* oraz hydronimami: *Solina*, *Warta*, *Bałtyk* i *Bzura*. Kolejne dwa fitonimy powstały w wyniku przeniesienia nazwy obiektów kultury — *Wawel* i *Opera Warszawska* oraz etnonimu — *Kaszub*. Należy też zwrócić uwagę na nazwę *Cracovia*, która przybrała postać łacińską. Nie wiadomo, czy jest ona motywowana nazwą klubu sportowego, czy łacińską nazwą Krakowa. Niezależnie jednak od tego kojarzy się z konkretnym regionem w Polsce. Łaciński rodowód mają też dwie inne nominacje — *Vistula Valley* i *Silesia*. Z kolei anglojęzyczną formę ma onim *A Dream of Warsaw*.

[16] Fitonim odnosi się do austriackiego kraju koronnego, który powstał w wyniku zaboru ziem Polski w 1772 i 1795 r.

Bardzo liczną grupę stanowią nazwy odmian wyhodowanych w szkółce Sudety przez Stanisława Achramowicza zawierające odwołania do Sudetów — łańcucha górskiego w południowo-zachodniej Polsce. Przyjmują one postać wyrażeń, których jednym ze składników jest odnoszący się do krajobrazu Polski angielski wyraz *Foresudetic* ‘przedsudecki’ (13 jednostek, w tym 2 jednostki omówione wcześniej) lub *Sudetic* ‘sudecki’ (65 nazw) oraz wyraz pospolity/wyrazy pospolite przywołujące realia znane w różnych miejscach na świecie. Większość tych nawiązań albo w niewielkim stopniu kojarzy się z Sudetami, albo nie kojarzy się z nimi w ogóle. Cały skład leksykalny wszystkich propriów tego typu jest anglojęzyczny. Tak oto tę decyzję wyjaśniono na stronie internetowej szkółki: „Nazwy tych odmian mają tylko pisownię angielską […] i powinny wpływać na dobre pozycjonowanie witryny www w wyszukiwarkach internetowych. W ten sposób polska hodowla liliowców może być lepiej widoczna na świecie. Dodatkowo stosowanie nazw odmian zrozumiałych dla społeczności międzynarodowej zdejmuje z naszej hodowli znak zaściankowości” (Achramowicz, 2014). Rzeczywiście, twórcy tych onimów dbają o to, by w składzie leksykalnym znalazły się wyrazy lub wyrażenia kojarzące się z prestiżem i luksusem. Bardzo popularny jest bowiem motyw królewski, np.: *Foresudetic Kingdom*, *Sudetic Coronation Mantle*, *Sudetic Queen Mother*, *Sudetic Red Princess*, *Sudetic Royal Castle*. Niewielki związek z Sudetami mają też dzwony. W badanym materiale wyróżniłam 5 nazw zawierających leksem *bells*, m.in.: *Foresudetic Morning Bells*, *Sudetic Red Bells*, *Sudetic Wedding Bells*. Każda z nich nawiązuje do tytułu jakiegoś filmu lub utworu muzycznego. Inne propria mają źródło w słownictwie meteorologicznym, ale ich podstawową funkcją jest wykreowanie niezwykłego świata: *Foresudetic Pink Mist*, *Foresudetic Way to the Autumn*, *Sudetic Eastern Wind*, *Sudetic Morning Sky*, *Sudetic Summer Colours*, *Sudetic Sunny Weather*.

Inspiracje regionalne można też dostrzec w serii nazewniczej (23 jednostki) odmian wyhodowanych przez Tadeusza Kosmusa. Każda z nich zaczyna się członem *AW*, który w tym przypadku stanowi skrót od wyrażenia *Arboretum Wojsławice*, i w składzie leksykalnym zawiera imię (w wersji oficjalnej lub zdrobniałej), np.: *AW Agatka*, *AW Darek*, *AW Edyta*, *AW Ewka*, *AW Lesio*, *AW Marcin*.

Stosunkowo rzadko (5 jednostek) są upamiętniane postaci, które mają zasługi dla społeczności lokalnej. Motywacją trzech takich nazw odmian wyhodowanych przez Jerzego Byczyńskiego lub spółkę Byczyński & Nowak są imiona i nazwiska kobiet zasłużonych dla Oławy. Onim *Maria Polańska-Krasuska* nawiązuje do polonistki pracującej niegdyś w liceum ogólnokształcącym w Oławie, *Seweryna Siemiradzka* to nominacja nadana na cześć potomkini rodu Siemiradzkich (m.in. słynnego malarza Henryka Siemiradzkiego), która przez kilkadziesiąt lat mieszkała w Oławie i zajmowała się ogrodnictwem, z kolei fitonim *Stefania Żarowska* odnosi się do dyrektorki Liceum Ogólnokształcącego nr 1 im. Jana

III Sobieskiego w Oławie w latach 1953–1955. Dwie kolejne nazwy — *Wanda Memorial* oraz *In Memory of Emil Gwizdała* — sygnują odmiany wyhodowane w różnych gospodarstwach. Mają one charakter pamiątkowy dzięki anglojęzycznym wyrazom *memorial* ‘memoriał’ lub *memory* ‘pamięć’. Są one dedykowane odpowiednio: zmarłej w 2009 r. Wandzie Wągrowskiej z Ostrołęki, emerytowanej sędzi, „wielkiej pasjonatce liliowców, która potrafiła dostrzec swoiste piękno w każdym liliowcu i cieszyć się nim do głębi” (Jasiński, b.d.), oraz Emilowi Gwizdale, znanemu hodowcy liliowców, zmarłemu w 2020 r. w wieku 38 lat.

Na koniec trzeba wspomnieć, że fitonimy mogą być wykorzystywane do promowania regionalnych kulinariów, co potwierdzają dwa przykłady z kolekcji Adama Łopyty. Pierwszy — *Zawońskie Frykasy* — odnosi się do miejscowości, w której znajduje się gospodarstwo hodowcy zlokalizowane w okolicach Trzebnicy. Niejasna jest motywacja[17] drugiej nazwy — *Pierożki z Anielówki*. Być może jest ona inspirowana nazwą gospodarstwa agroturystycznego w Kotlinie Kłodzkiej lub nazwą wsi w województwie lubelskim.

3. PODSUMOWANIE

Omówione fitonimy odnoszą się do odmian wyhodowanych w Polsce przez polskich twórców, które składają się na kolekcję narodową zgromadzoną w jednym arboretum i tworzą jego językowy krajobraz, wywierając wpływ na świadomość kulturową tysięcy osób odwiedzających corocznie to miejsce[18]. Nie oznacza to, że jest ono jedyną przestrzenią, w której można oglądać te kwiaty i zetknąć się z ich nazwami. Odmiany te bowiem są powszechnie dostępne i trafiają do ogrodów wielu hodowców. Onim funkcjonuje zatem w dużo szerszym obiegu, który nie jest ograniczony tylko do Polski (liliowce wyhodowane w Polsce są popularne na całym świecie), co wynika ze sprzedaży głównie za pośrednictwem Internetu.

Zaprezentowane nazwy są komunikatami niosącymi bogate konotacje i jednocześnie są nośnikami pamięci zbiorowej. Ich narodowy i regionalny charakter wiąże się z kulturą, historią oraz geografią Polski lub wybranych jej regionów. O tym, które z nich zostaną uwiecznione, decydują indywidualne upodobania kreatorów tych fitonimów. W przeciwieństwie do np. nazewnictwa miejskiego działania pamięciotwórcze nie mają tu charakteru zinstytucjonalizowanego, nie są bowiem ustanawiane urzędowo. Mimo to często przypominają np. nazwy ulic,

[17] Nie udało się skontaktować z twórcą nazwy.

[18] Informacja o nazwie każdej odmiany została wyeksponowana na tabliczce umieszczonej bezpośrednio przy roślinie w taki sposób, by tabliczka była widoczna ze ścieżki, którą poruszają się odwiedzający arboretum.

parków, skwerów czy innych miejsc przestrzeni miejskiej. Kreatorzy do pewnego stopnia odtwarzają zatem znany im mechanizm nazewniczy, który można określić jako upamiętnienie (por. Rutkowski, 2023a). Omówione nazwy wpływają na kształtowanie określonych postaw, ale też tworzą obraz Polski i jej poszczególnych regionów, a także „ukonkretniają i zakotwiczają pamięć zbiorową" (Rutkowski, 2023a, s. 141). Element przyrody — w tym wypadku roślinę — wykorzystano jako symbol, nośnik materialny pewnych idei oraz wiedzy o Polsce i jej regionach. W ten sposób natura i piękno łączą się z kulturą, stając się znakiem określonych wartości. Człowiek doświadcza natury, oswaja i przyswaja ją za pomocą symboli kulturowych. Zarówno twórcy nazw odmian kwiatów, jak i ich użytkownicy, posługując się onimem, z jednej strony identyfikują desygnat, który jest przez nią oznaczany, a z drugiej — dokonują identyfikacji kultury. Takie nazwy pełnią też funkcję prestiżową, a to z kolei może być wykorzystywane w działaniach marketingowych. Dotyczy to zwłaszcza propriów, które w składzie leksykalnym zawierają element obcojęzyczny. Ta strategia skondensowania w jednej nazwie tego, co polskie i tego, co obce — w tym wypadku angielskie, czyli w pewnym sensie globalne — z pewnością przynosi oryginalny fitonim przyciągający uwagę konsumenta i upowszechniający kulturę narodową i regionalną za granicą.

LITERATURA

Achramowicz, S. (2014). Grupa SUDETIC. *Polskie odmiany liliowców*. https://sudeticforesudetic.wordpress.com/grupa-sudetic/

Arboretum Wojsławice (b.d.). Kolekcja narodowa rodzaju liliowiec (Hemerocallis). *Arboretum Wojsławice w Niemczy — Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego*. https://arboretumwojslawice.pl/kn_hemerocallis/

Buława, M. (2023). Gwarowe nazwy roślin derywowane semantycznie od nazw chorób [Dialectal names of plants semantically derived from the names of diseases]. *LingVaria*, *2*(36), 225–242.

Czachur, W. (red.). (2018). *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne* [Memory in a linguistic approach. Theoretical and methodological issue]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Dubisz, S. (1977). *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich* [Names of plants in the Ostróda-Warmian-Masurian dialects]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Górny, H. (2013). *Nazwy własne w piśmiennictwie pamiętnikarskim XIX wieku. Perspektywa tekstologiczno-funkcjonalna* [Proper names in 19th-century memoir writing. A textological-functional perspective]. Kraków: Lexis.

Jasiński, A. (b.d.). Introdukcje 2010. *Hemerocallis — Liliowce. Specjalistyczne Gospodarstwo Ogrodnicze mgr. inż. Artur Jasiński*. https://www.liliowce.csl.pl/LZ.html

Kaleta, Z. (1998). *Nazwisko w kulturze polskiej* [The surname in Polish culture]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Lech-Kirstein, D. (2015). Zwrot kulturowy w badaniach onomastycznych [The cultural turn in onomastic studies]. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, *30*, 85–95.

Lilia (roślina). (2024, 5 kwietnia). W: *Wikipedia*. https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Lilia_(roślina)&oldid=73420695

Liliowiec. (2024, 26 lutego). W: *Wikipedia*. https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Liliowiec&oldid=72986858

Malec, M. (2001). *Imię w polskiej antroponimii i kulturze* [Given name in Polish anthroponymy and culture]. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.

Matusiak-Kempa, I. (2019). *Nomen omen. Studium antroponimiczno-aksjologiczne* [Nomen omen. Anthroponymic and axiological study]. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Mrózek, R. (2002). Dorobek i perspektywy onomastyki polskiej [The achievements and perspectives of Polish onomastics]. *Onomastica*, *47*, 23–35.

Pastusiak, K. (2007). *Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw roślin* [The Polish-Belarusian-Ukrainian borderland in the light of linguistic and ethnographic data based on plant names]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Pawłowski, E. (1974). Polskie nazwy roślin (próba klasyfikacji semantycznej) [Polish names of plants (an attempt at semantic classification)]. *Studia Indoeuropejskie. Prace Komisji Językoznawstwa*, *37*, 163–169.

Piekarczyk, D. (2004). *Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata* [Flowers in the contemporary linguistic image of the world]. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Rejter, A. (2019). *Nazwy własne w kon/tekstach kultury* [Proper names in cultural con/texts]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Rogowska, E. (2005). *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw* [The dialectal image of plants in the light of the nomination activity of their names]. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Rospond, S. (1967). *Słownik nazwisk śląskich* [Dictionary of Silesian surnames] (t. 1: A–F). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rudnicka-Fira, E. (2018). Natura jako element nominacyjny w kreacji nazw miejskich lokali gastronomicznych [Nature as a nominative element in creating names for urban gastronomic venues]. *Prace Językoznawcze*, *20*(3), 139–150. https://doi.org/10.31648/pj.4546

Rutkowski, M. (2022). Metodologie w onomastyce a kultura [Methodologies in onomastics and culture]. *Onomastica*, *66*, 37–50. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.66.5

Rutkowski, M. (2023a). Nazwy ulic jako tworzywo patriotyzmu banalnego [Street names as a material of banal patriotism]. *Prace Językoznawcze*, *25*(3), 133–146. https://doi.org/10.31648/pj.9187

Rutkowski, M. (2023b). Onomastyka otwarta. Współczesne kierunki rozwoju polskich badań nad nazwami własnymi [Open onomastics. Contemporary directions of development of Polish research on proper names]. *LingVaria*, *18*(1), 215–224. https://doi.org/10.12797/LV.18.2023.35.15

Skowronek, K. (2016a). *Kultura konsumpcji — kultura terapii. Studium językoznawcze* [Culture of consumption — culture of therapy. A linguistic study]. Kraków: Wydawnictwo Libron.

Skowronek, K. (2016b). Nazwy własne jako symptomy kultury (na przykładzie tytułów poradników autoterapeutycznych) [Proper names as symptoms of culture (based on the example of the titles of self-therapy guides)]. *Onomastica*, *60*, 47–67. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.4

Skubalanka, T. (2009). Polskie nazewnictwo roślin. Struktura zbioru [Polish plant names. Collection structure]. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio Philologiae*, *27*, 129–144. https://www.bc.umcs.pl/dlibra/publication/24439

Spólnik, A. (1990). *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku* [Names of Polish plants until the 18th century]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Stec, W. (2013). Z zagadnień motywacji nazw roślin leczniczych w języku polskim i rosyjskim. Nazwy motywowane warunkami środowiskowymi roślin [From the issues of motivation of names of medicinal plants in Polish and Russian. Names motivated by environmental conditions of plants]. *Studia Wschodniosłowiańskie*, *13*, 127–142. https://doi.org/10.15290/sw.2013.13.11

Urniaż, A.J. (2022). Toponimy w nazwach roślin polikonfrontatywnie [Toponyms in plant names polyconfrontatively]. W: M. Hawrysz, M. Jurewicz-Nowak, I. Kotlarska (red.), *Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze. Bliskie otoczenie człowieka. Leksyka, teksty, dyskursy* (s. 187–194). Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Waniakowa, J. (2012). *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne* [Polish dialectal names of wild herbaceous plants against a Slavic background. General issues]. Kraków: WUJ.

Wierzbicka, A. (2021). Ptasi świat utrwalony w fitonimach [The bird world captured in phytonyms]. *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, *2*(8), 1–14. https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2021.08.11

Wojan, K. (2017). Z dorobku polskiej leksykografii dziedzinowej botanika [From the achievements of Polish botany lexicography]. *Studia Rossica Gedanensia*, *4*, 486–566. https://doi.org/10.26881/srg.2017.4.27

Wołyń. (2024, 8 kwietnia). W: *Wikipedia*. https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Wołyń&oldid=73448399

Wysoczański, W. (2001). Semantyczno-kulturowa interpretacja nazw roślin (niektóre aspekty pogranicza chrześcijańsko-pogańskiego) [Semantic-cultural interpretation of plant names (some aspects of the Christian-pagan borderland)]. *Język a Kultura*, *16*, 71–81. https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/edition/133427

SUMMARY

DAYLILY VARIETY NAMES AS A CARRIER OF NATIONAL AND REGIONAL VALUES

Although much has been written about the names of flowers in the literature, the names of their varieties created by individual creators have not been studied so far. Meanwhile, they constitute a large collection, as evidenced by the fact that one flower species can occur in several thousand varieties. This data is confirmed by the national collection of daylilies gathered in the Arboretum in Wojsławice, which numbers over 4,000 varieties. From this collection, I have excerpted 416 phytonyms referring to varieties bred in Poland and at the same time referring to national and regional motifs. They can be treated as a carrier of cultural memory as their national and regional character is associated with the history and geography of Poland or its selected regions. Creators of proprias are most often inspired by historical figures or those active in the field of culture, as well as titles of literary and musical works and toponyms (e.g. oikonyms, oronyms and hydronyms). The name of an element of nature (plant) was used as a carrier of certain ideas and knowledge about Poland and its regions. The combination of material reality with ideational reality is not only conducive to perpetuating certain values in collective memory, but also to their creation. For guests of the arboretum, including foreigners, contact with nature becomes an opportunity to commune with Polish national and regional culture.

Keywords: phytonyms, names of daylily varieties, culture-forming function of proper names, semantic motivation

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.19
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

WOJCIECH WŁOSKOWICZ
wloskowicz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6146-7822
Instytut Języka Polskiego PAN
Kraków, Polska

ONIM, *PROPRIUM*, *NAZWA WŁASNA*. UZUS ONOMASTYCZNY A TERMINOLOGICZNY POTENCJAŁ FORM

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest naszkicowanie terminotwórczo-reprodukcyjnego potencjału podstawowych onomastycznych form terminologicznych (takich jak *nazwa własna*, *nazwa*, *onim*, *proprium* oraz *nomen proprium*) i porównanie go z rzeczywistym współczesnym uzusem onomastów publikujących po polsku. Dodatkowo podjęto próbę ustalenia, czy zakładany większy potencjał reprodukcyjny bazowego internacjonalizmu *onim* przekłada się na częstsze użycie w polskojęzycznych tekstach onomastycznych internacjonalizmów z członem *-onim* tam, gdzie dostępny jest (zazwyczaj synonimiczny) analityczny termin rodzimy o strukturze *nazwa* + przymiotnik od kategorii obiektów. Ponadto celem było zbadanie, czy innowacje terminologiczne z członem *-onim* są przyswajane przez wielu badaczy, czy raczej pozostają „terminologią autorską" używaną intensywnie, ale przez jednego autora lub wąski krąg autorów. W zakresie oceny potencjału reprodukcyjnego metodologia ograniczała się do zestawienia tabeli zawierającej możliwe do utworzenia na gruncie polszczyzny — od ww. podstawowych form terminologicznych — formy nazw pojęć onomastycznych. Ustalony w ten sposób potencjał został następnie skonfrontowany z uzusem empirycznie zweryfikowanym za pomocą prostego korpusu, który skompilowano przy użyciu narzędzia Sketch Engine ze 134 artykułów opublikowanych w latach 2015–2023 w czasopiśmie *Onomastica*. Do opisu ilościowego wykorzystano: 1) zestawienie lematów zawierających ciąg znaków *onim*; 2) zestawienie lematów zawierających ciąg znaków *propri*; 3) listę konkordancji *nazw* własn** i *nazwa własny*; 4) listę konkordancji lematu *onim*; 5) listę konkordancji lematu *proprium*; 6) listę konkordancji lematu *propria*. Wyniki i wnioski płynące z badania są m.in. następujące: jako termin odnoszony do podstawowego pojęcia onomastyki rodzima *nazwa własna* zdecydowanie dominuje nad internacjonalizmem *onim*. Z drugiej strony w *Onomastikach* częściej pisze się o *antroponimach* i *antroponimii* niż o *nazwie osobowej* lub *nazwach osobowych*. Ponadto relacjonowane badanie dostarczyło empirycznego potwierdzenia wyraźnie mieszanego rodzimo-internacjonalnego charakteru polskiej terminologii onomastycznej.

Słowa tematyczne: terminologia onomastyczna, uzus onomastyczny, forma terminologiczna, potencjał reprodukcyjny, korpus

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. WSTĘP[1]

Pytania postawione w niniejszym artykule można sformułować następująco:

1) Jaki potencjał terminotwórczy, w tym reprodukcyjny, mają (jak się wydaje, nierzadko używane synonimicznie) formy terminologiczne *nazwa własna*, *nazwa*, *onim*, *proprium* oraz *nomen proprium*?
2) Jak ten potencjał wykorzystywany jest przez polskich onomastów, a tym samym jaki jest uzus terminologiczny współczesnej polskiej onomastyki?
3) Czy większy potencjał reprodukcyjny bazowego internacjonalizmu *onim* przekłada się na częstsze użycie internacjonalizmów z członem *-onim* tam, gdzie dostępny jest (zazwyczaj synonimiczny) analityczny termin rodzimy o strukturze *nazwa* + przymiotnik od kategorii obiektów?
4) Czy innowacje terminologiczne z członem *-onim* są przyswajane przez wielu badaczy, czy raczej pozostają „terminologią autorską" używaną intensywnie, ale przez jednego autora lub wąski krąg autorów?

W pełni doceniając terminologiczną refleksję onomastów polskich i słowiańskich, zauważyć trzeba, że: 1) często ma ona nastawienie mniej lub bardziej normalizacyjne[2] (trudno bronić opinii, że powstające w przeszłości i obecnie listy, zestawienia, wykazy, glosariusze, słowniki, bazy lub nawet „systemy" terminologii onomastycznej mają charakter czysto deskryptywny); 2) z reguły nie jest prowadzona na podstawie (relatywnie) dużych zbiorów danych językowych, czyli w praktyce korpusów tekstów onomastycznych, i często ogranicza się do ręcznego przeszukiwania mniejszej lub większej liczby tekstów (co ma, rzecz jasna, spore zalety w ujęciu jakościowym, ale jednocześnie gigantyczne ograniczenia w ujęciu ilościowym).

Nie widzę powodu, dla którego miałbym ukrywać, że niniejsze opracowanie stanowi dla mnie rodzaj metodologicznego rekonesansu i wprawki w wykorzystaniu podstawowych możliwości narzędzi korpusowych w opisowym ujęciu terminologii onomastycznej. Fakt ten, podobnie jak ograniczona objętość (wszelako reprezentatywnego) korpusu, z pewnością nie czyni relacjonowanego badania bezwartościowym — szczególnie jeśli przyglądać się jego wynikom w kontekście konstatacji zawartych w poprzednim akapicie.

W badaniu wykorzystano korpus skompilowany ze 134 artykułów opublikowanych po polsku w czasopiśmie *Onomastica* w latach 2015–2023. Pomijając ilościowo-deskrypcyjny walor badania w omówieniu współczesnego użycia polskiej terminologii onomastycznej, trzeba także podkreślić, że uzyskane wyniki — jeśli

[1] Niniejszy artykuł dedykuję wszystkim miłośnikom twórczości Marcela Prousta.

[2] Problem normalizacyjnego charakteru onomastycznych opracowań terminograficznych omawia Wolnicz-Pawłowska (2016, s. 40; tamże ponadto trafny cytat z pracy Gajdy na temat normalizacji terminologii nauk humanistycznych).

je umiejętnie interpretować — stanowią ciekawą „metrię" do oceny stopnia reprezentacji poszczególnych subdyscyplin i zagadnień onomastycznych na łamach *Onomastików* we wspomnianym dziewięcioleciu.

2. POTENCJAŁ REPRODUKCYJNY FORM TERMINOLOGICZNYCH

Opisując użycie form terminologicznych obecnych w polskim piśmiennictwie onomastycznym, trzeba mieć na względzie ich odmienny **potencjał reprodukcyjny** (tj. możliwość tworzenia od nich terminów pochodnych, pojęciowo spokrewnionych z terminem wyjściowym), który jest zresztą jedną z cech dobrej terminologii wyrażoną przez Mazura (1961) pod postacią **zasady reproduktywności**[3]. Przy konstruowaniu stosownej tabeli za centralne uznać należy formy terminologiczne mogące nazywać pojęcie jednostkowego obiektu, który stanowi (indywidualnie lub jako część zbioru) przedmiot badań dyscypliny. Do pełnienia tej roli onomaści wyznaczają w swych pracach zazwyczaj takie formy jak *nazwa własna*, (eliptyczne) *nazwa*, *onim*, *proprium*, *nomen proprium* (częściej chyba jednak w liczbie mnogiej niż pojedynczej) oraz — rzadziej, niekiedy ze względów stylistycznych — *miano* i *imię własne*, przy czym ta ostatnia pozostaje importem z tradycji logicznej i filozoficznej. Dwie ostatnie formy w „tabeli potencjału reprodukcyjnego" nie są brane pod uwagę — właśnie jako synonimy lokalne wykorzystywane głównie w celu uniknięcia powtórzeń.

W kontekście szacowania „potencjału reprodukcyjnego" nasuwa się językoznawcze pojęcie derywacji, przy czym możliwe do zastosowania jest ono jedynie *sensu largo*, gdyż reprodukcja terminów odbywa się nie tylko z użyciem środków słowotwórczych, ale i reguł syntaktycznych (np. poprzez dodawanie — głównie w postpozycji — przymiotników „uściślających"), a więc w drodze derywacji składniowej. W rozważaniach nad terminologią onomastyczną w wypadku terminów więcej niż jednowyrazowych kwestią umowną jest to, czy granicę między terminem a nieterminem można przeprowadzić pomiędzy wyrażeniami złożonymi z rzeczownika i przymiotnika (np. *nazwa wodna*) a wyrażeniami opisowymi złożonymi z rzeczownika i przydawki dopełniaczowej (np. *nazwa rzeki*).

Terminy jednowyrazowe (na gruncie onomastyki są to często terminy z etymologicznie tożsamymi członami *-onoma-* i *-onim-*) mają dużo większy potencjał reprodukcyjny, co wynika w znacznej mierze z ich potencjału derywacyjnego *sensu stricto* (w tym także kompozycyjnego). Ta konstatacja wydaje się dość oczywista, niemniej jednak w tym miejscu krytyczny Czytelnik albo zacząłby w myślach budować listy terminów onomastycznych i ich „pochodnych", albo zażądałby dowodu, któremu służyć ma właśnie poniższa tabela (zob. tab. 1).

---

[3] W literaturze językoznawczej zasady te omawia m.in. Rybicka-Nowacka (1991).

Tab. 1. Potencjał reprodukcyjny form terminologicznych

Pojęcie	**Nazwa pojęcia**				
jednostkowy obiekt badań	*nazwa własna* [Ø]	*nazwa* [*nazwowy*]	*onim* [*onimiczny*]	*proprium* [*proprialny*]	*nomen proprium* [Ø]
zbiór obiektów badań	*nazwy własne* (lm) **[Ø]**	*nazwy* (lm) *nazewnictwo* [*nazwowy, nazewniczy*]	*onimia* *onimy* (lm) **onomastyka* [*onimiczny; *onomastyczny*]	*propria* (lm) [*proprialny*]	*nomina propria* (lm) **[Ø]**
zasób obiektów jako obiekt zbiorowy (czasem jako słownik mentalny)	Ø	Ø	*onomastykon* [**onomastykonowy*]	Ø	Ø
dyscyplina	Ø	**nazwoznawstwo* [*nazwoznawczy*]	*onomastyka* [*onomastyczny*]	Ø	Ø
przynależność do kategorii obiektów (status)	Ø	**nazwowość* [**nazwowościowy*]	*onimiczność* [**onimicznościowy*]	*proprialność* [**proprialnościowy*]	Ø
uzyskanie / utracenie przez obiekt przynależności do kategorii obiektów (statusu)	Ø	Ø[4]	*onimizacja*/*deonimizacja* [*onimizacyjny*/ *deonimizacyjny*]	*proprializacja*/ *deproprializacja* [*proprializacyjny*/ *deproprializacyjny*]	Ø
badacz, przedstawiciel dyscypliny	Ø	**nazwoznawca* [*nazwoznawczy*]	*onomasta*	Ø	Ø
jednostkowy obiekt badań (podrodzaj A)	**nazwa własna osobowa* **[Ø]**	*nazwa osobowa* **[Ø]**	*antroponim* [*antroponimiczny*]	**antropoproprium* [**antropoproprialny*]	Ø

[4] Ewentualnie **unazwowienie*/**odnazwowienie*, ale te przykłady skrajnie wyzyskują potencję systemu.

Tab. 1. cd.

Pojęcie	**Nazwa pojęcia**				
zbiór obiektów badań (podrodzaju A)	**nazwy własne osobowe* **[Ø]**	*nazwy osobowe* **[Ø]**	*antroponimia antroponimy* (lm) **antroponomastyka* [*antroponimiczny;* **antroponomastyczny*]	**antropopropria* [**antropoproprialny*]	Ø
zasób obiektów podrodzaju A jako obiekt zbiorowy (czasem jako słownik mentalny)	Ø	Ø	*antroponomastykon* [**antroponomastyko-nowy*]	Ø	Ø
subdyscyplina A	Ø	Ø	*antroponomastyka* [*antroponomastyczny*]	Ø	Ø
przynależność do kategorii obiektów podrodzaju A (status)	Ø	Ø	*antroponimiczność* [**antroponimicz-nościowy*]	Ø	Ø
uzyskanie / utracenie przez obiekt przynależności do kategorii obiektów podrodzaju A (statusu)	Ø	Ø	*antroponimizacja/ deantroponimizacja* [*antroponimizacyjny/ deantroponimizacyjny*]	**antropoproprializacja/* **deantropoproprializacja* [**antropopropria-lizacyjny/***deantropo-proprializacyjny*]	Ø
badacz, przedstawiciel subdyscypliny A	Ø	Ø	*antroponomasta*	Ø	Ø
jednostkowy obiekt badań (podrodzaj T)	**nazwa własna geograficzna* **[Ø]**	*nazwa geograficzna* **[Ø]**	*toponim* [*toponimiczny*]	**topoproprium* [**topoproprialny*]	Ø
zbiór obiektów badań (podrodzaju T)	**nazwy własne geograficzne* **[Ø]**	*nazwy geogra-ficzne* **[Ø]**	*toponimia toponimy* (lm) **toponomastyka* [*toponimiczny;* **toponomastyczny*]	**topopropria* [*topoproprialny*]	Ø

Tab. 1. cd.

Pojęcie	Nazwa pojęcia				
zasób obiektów podrodzaju T jako obiekt zbiorowy (czasem jako słownik mentalny)	Ø	Ø	*toponomastykon* [**toponomastykonowy*]	Ø	Ø
subdyscyplina T	Ø	Ø	*toponomastyka* [*toponomastyczny*]	Ø	Ø
przynależność do kategorii obiektów podrodzaju T (status)	Ø	Ø	*toponimiczność* [**toponimicznościowy*]	Ø	Ø
uzyskanie / utracenie przez obiekt przynależności do kategorii obiektów podrodzaju T (statusu)	Ø	Ø	*toponimizacja/ detoponimizacja* [*toponimizacyjny/ detoponimizacyjny*]	**topoproprializacja/ *detopoproprializacja* [**topoproprializacyjny/* *detopoproprializacyjny*]	Ø
badacz, przedstawiciel subdyscypliny T	Ø	Ø	*toponomasta*	Ø	Ø
jednostkowy obiekt badań (podrodzaj CH)	Ø	Ø	*chrematonim* [*chrematonimiczny*]	**chrematoproprium* [**chrematoproprialny*]	Ø
zbiór obiektów badań (podrodzaju CH)	Ø	Ø	*chrematonimia chrematonimy* (lm) **chrematomastyka* [*chrematonimiczny* **chrematonomastyczny*]	**chrematopropria* [*chrematoproprialny*]	Ø
zasób obiektów podrodzaju CH jako obiekt zbiorowy (czasem jako słownik mentalny)	Ø	Ø	*chrematonomastykon* [**chrematono-mastykonowy*]	Ø	Ø
subdyscyplina CH	Ø	Ø	*chrematonomastyka* [*chrematonomastyczny*]	Ø	Ø
przynależność do kategorii obiektów podrodzaju CH (status)	Ø	Ø	*chrematonimiczność* [**chrematonimicznościowy*]	Ø	Ø

Tab. 1. cd.

Pojęcie	Nazwa pojęcia				
uzyskanie / utracenie przez obiekt przynależności do kategorii obiektów podrodzaju CH (statusu)	Ø	Ø	*chrematonimizacja/ dechrematonimizacja* [*chrematonimizacyjny/ dechrematonimizacyjny*]	*****chrematoproprializacja/ *****dechrematoproprializacja* [*****chrematopropria-lizacyjny/ *****dechremato-proprializacyjny*]	Ø
badacz, przedstawiciel subdyscypliny CH	Ø	Ø	*chrematonomasta*	Ø	Ø
jednostkowy obiekt badań (podpodrodzaj T.H)	*****nazwa własna wodna* **[Ø]**	*nazwa wodna* **[Ø]**	*hydronim* [*hydronimiczny*]	*****hydroproprium* [*****hydroproprialny*]	Ø
zbiór obiektów badań (podpodrodzaju T.H)	*****nazwy własne wodne* **[Ø]**	*nazwy wodne* **[Ø]**	*hydronimia hydronimy* (lm) *****hydronomastyka* [*hydronimiczny; *****hydronomastyczny*]	*****hydropropria* [*hydropoproprialny*]	Ø
zasób obiektów podpodrodzaju T.H jako obiekt zbiorowy (czasem jako słownik mentalny)	Ø	Ø	*hydronomastykon* [*****hydronomastykonowy*]	Ø	Ø
subsubdyscyplina T.H	Ø	Ø	*hydronomastyka* [*hydronomastyczny*]	Ø	Ø
przynależność do kategorii obiektów podpodrodzaju T.H (status)	Ø	Ø	*hydronimiczność* [*****hydronimicznościowy*]	Ø	Ø
uzyskanie / utracenie przez obiekt przynależności do kategorii obiektów podpodrodzaju T.H (statusu)	Ø	Ø	*hydronimizacja/ dehydronimizacja* [*hydronimizacyjny/ dehydronimizacyjny*]	*****hydroproprializacja/ *****dehydroproprializacja* [*****hydroproprializacyjny/ *****dehydroproprializacyjny*]	Ø
badacz, przedstawiciel subsubdyscypliny T.H	Ø	Ø	*hydronomasta*	Ø	Ø

Uzupełnianie tabeli w wielu miejscach było oczywiście ćwiczeniem z zakresu słowotwórczej potencji polszczyzny, w związku z czym uwzględniono w niej terminy możliwe, oznaczając je gwiazdką. Ciekawym problemem jest tworzenie przymiotników od terminów złożonych z rzeczownika i przymiotnika. Skoro od terminu z zakresu teorii prawa *prawo karne* z powodzeniem tworzy się przymiotnik *karnoprawny* i jest on powszechnie używany w piśmiennictwie prawniczym (nieważne, czy *wolno* go utworzyć, ważne, że *można*), to nasuwa się wątpliwość, czy przypadkiem od *nazwa osobowa* nie powinno się wyprowadzić przymiotnika **osobowonazwowy*. Wydaje się jednak, że nie, ponieważ w tym miejscu do głosu dochodzi selekcyjna funkcja normy, jaką pełni ona wobec potencji systemu. O ile norma tekstów prawniczych zaakceptowała taki wytwór, o tyle norma tekstów onomastycznych mogłaby być dla **osobowonazwowy* znacznie mniej łaskawa.

Bezkonkurencyjna reproduktywność podstawowego terminu *onim* ma wszakże swoje granice — wyznaczone przez uzus onomastyczny, np. tam, gdzie antroponomastyka przyswoiła sobie w funkcji form terminologicznych tradycyjne określenia z języka ogólnego (np. *imię*, *przydomek*, *nazwisko*).

Rozległy kompozycyjny potencjał terminu *onim* prowadzi czasem do pewnych przesunięć pojęciowego zakresu terminu względem sugestii płynącej z greckiej etymologii członu, który został dostawiony do *onimu*. Tak zatem: grecki człon zawarty w *ojkonim* kazałby raczej domyślać się, że jest to nazwa domu lub domostwa, podczas gdy w istocie chodzi o nazwę miejscowości (*nazwa miejscowa*). Mniejsze „przesunięcie" zachodzi w wypadku *potamonimu*, w którym każdy, kto wie, że hipopotam to w gruncie rzeczy tyle co „koń rzeczny", domyślałby się nazwy rzeki, a nie — zgodnie z powszechnie akceptowaną definicją — nazwy dowolnej wody płynącej. Nie jest to bez znaczenia, bowiem wody płynące to nie tylko rzeki, ale i potoki, kanały oraz — w określonych okolicznościach — także… jeziora[5]. Z kolei starogreckie *λίμνη* to nie tylko ʻjezioroʼ, ale również ʻbagnoʼ oraz — w sensie geograficznym — ʻbasenʼ, a nawet ʻmorzeʼ. Taka sytuacja jest więc zaprzeczeniem Mazurowskiej (1961) **zasady logiczności** postulującej semantyczną „przejrzystość" terminu, a więc to, by z jego formy wynikał zarys

[5] Konceptualizacja WÓD PŁYNĄCYCH, jaka wyłania się z definicji hydronomastycznych, bardzo znacznie odbiega przy tym od konceptualizacji WÓD PŁYNĄCYCH w innych obszarach, w których jest używany termin *wody płynące*. Dla przykładu: art. 22 ustawy z 20 lipca 2017 r. *Prawo wodne* (Dz.U.2023.0.1478) stwierdza, że „Śródlądowymi **wodami płynącymi są wody w**: 1) **ciekach naturalnych** oraz źródłach, z których te cieki biorą początek; 2) **jeziorach** oraz innych naturalnych zbiornikach wodnych **o ciągłym albo okresowym naturalnym dopływie lub odpływie wód powierzchniowych**; 3) **sztucznych zbiornikach** wodnych usytuowanych **na wodach płynących**; 4) **kanałach**" (wyróżnienie — W.W.). Dla ustawodawcy „wodą płynącą" nie jest zatem rzeka lub kanał, ale woda w rzece lub kanale.

definicji pojęcia. Jako ciekawostkę wspomnieć można, że zarówno w przeszłości[6], jak i obecnie[7] na swoich stronach internetowych ICOS definiuje pojęcie ojkonimu w sposób całkowicie etymologiczny: „*oikonym* or (latinized) *oeconym*: name of a house or other building".

3. UZUS ONOMASTYCZNY: BADANIE KORPUSOWE I JEGO WYNIKI

Naszkicowanie współczesnego uzusu polskiego piśmiennictwa onomastycznego w zakresie użycia form terminologicznych *onim*, *proprium*, *nazwa własna* wymaga przeprowadzenia choćby podstawowych badań korpusowych. W przeciwnym bowiem wypadku badaczowi groziłoby wpadnięcie w pułapkę, przed którą przestrzegała Satkiewicz, gdy pisała o tym, że językoznawcza praca normatywna wiąże się „[…] z koniecznością dokładnego poznania uzusu. Nasza obecna wiedza o nim jest raczej skromna i opiera się najczęściej albo na **obserwacji najbliższego otoczenia**, albo na pewnych stereotypach […]" (Satkiewicz, 1990, s. 165; wyróżnienie — W.W.).

Na potrzeby prezentowanego tutaj opisu za pomocą narzędzia Sketch Engine (Kilgarriff i in., 2014) skompilowano prosty korpus obejmujący **134 artykuły, które ukazały się w *Onomastikach* w latach 2015–2023**. Pełna lista tekstów włączonych do korpusu stanowi aneks nr 1 do niniejszego artykułu[8]. Ilościowa charakterystyka korpusu prezentuje się następująco: liczba słów w tekstach ogółem — 773 146, liczba tokenów — 1 116 816, liczba wyrazów w leksykonie — 122 008, **lematów w leksykonie — 77 705, lematów lowercase — 74 597**[9]. Dokumenty (pliki pdf wizualnie tożsame z wersją drukowaną czasopisma, a więc obejmujące np. żywą paginę, elementy towarzyszące artykułowi, takie jak angielskie *summary*, listę „słów tematycznych" oraz bibliografię) zaimportowano do narzędzia Sketch Engine. Takie rozwiązanie przyspieszyło pracę, skutkowało jednak włączeniem do korpusu np. tytułów artykułu powtarzanych na szczycie stron *recto* czy tytułów zawartych w przywoływanej literaturze. Oczywiście wszystkie tego rodzaju elementy są łatwe do szybkiej identyfikacji i weryfikacji dzięki podglądowi konkordancji. Podobnie jest w wypadku jednostek anglojęzycznych,

---

[6] *ICOS — Terminology*, http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html (dostęp: 24.02.2015).

[7] *Onomastic terminology — ICOS*, https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/ (dostęp: 01.10.2024).

[8] Aneks dostępny na stronie artykułu: https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.19

[9] Terminy dotyczące korpusu i narzędzia użytego do jego kompilacji i analizy stosowane są w niniejszym artykule w znaczeniu zgodnym z definicjami podanymi w dokumentacji Sketch Engine: https://www.sketchengine.eu/guide/glossary/ (dostęp: 07.10.2024).

które pojawiły się w zestawieniach słów kluczowych z powodu obecności w dokumentach streszczeń[10].

Spośród wszystkich artykułów **udostępnionych** na stronie czasopisma (onomastica.ijp.pan.pl) w sekcji „Archiwum" pozyskano **wszystkie polskojęzyczne dokumenty zakwalifikowane przez Redakcję do części artykułowej**. Pominięto zatem dokumenty z części: nekrologi, kronika życia naukowego, recenzje i polemiki, sprawozdania itp. oraz wszystkie artykuły w językach innych niż polski. Ponadto do korpusu nie włączono kilku artykułów w języku polskim, które ze względu na swoją terminologiczną tematykę zawierały wiele form terminologicznych omawianych, a nie rzeczywiście użytych. Lista artykułów wyłączonych z korpusu stanowi aneks nr 2 do niniejszego artykułu[11].

Oczywiście polskie piśmiennictwo onomastyczne z ostatniej dekady jest dalece rozleglejsze niż artykuły włączone do korpusu. *Onomastica* jest jednak jedynym polskim czasopismem *stricte* onomastycznym. W innych periodykach i tomach zbiorowych artykuły onomastyczne bywają rozproszone i stanowią nierzadko nikłą część ogółu tekstów. Z perspektywy budowy korpusu ograniczenie źródła materiału do *Onomastików* uzasadnia się więc tym, że wszystko, co się tam ukazuje, jest co do zasady „onomastyczne". W wypadku innych miejsc publikacji konieczna byłaby niekiedy arbitralna ocena, na ile tekst jest w istocie onomastyczny i w związku z tym miarodajny dla opisu uzusu. Naturalnie także w *Onomastikach* znalazły się pojedyncze artykuły poświęcone wprawdzie nazwom własnym, ale pisane z perspektywy subdyscyplin innych niż tradycyjnie rozumiana onomastyka. Szczególnie w tomach dedykowanych wybitnym Onomastkom pojawiają się prace językoznawcze traktujące o nazwach własnych, ale pisane przez autorów, którzy tematykę onomastyczną podejmują najwyżej okazjonalnie.

Ograniczenie źródeł do *Onomastików* nie wiąże się z ryzykiem uzyskania obrazu uzusu zniekształconego przez terminologiczne decyzje lub ingerencje Redakcji czasopisma, ponieważ — jak wynika z własnych doświadczeń piszącego te słowa — Członkowie Redakcji nie narzucają autorom swoich preferencji w zakresie wyboru form i terminów *onim*, *proprium*, *nazwa własna*. Pewne sugestie pod adresem autorów mogą się zapewne pojawiać ze strony Recenzentów, ale ich ograniczony zasięg pozwala zapewne na pominięcie tego czynnika. Badaniu towarzyszyło więc założenie, że wybór użytych form terminologicznych pochodzi od samych autorów poszczególnych artykułów włączonych do korpusu. Podsumowując, uznać wypada, że artykuły opublikowane po polsku w *Onomastikach* na przestrzeni ostatniej dekady (a dokładniej dziewięciolecia 2015–2023) są miarodajne do opisu polskiego onomastycznego uzusu terminologicznego.

---

[10] Np. lista jednowyrazowych *keywords* na pierwszej pozycji zawiera — jako lemat! — *names*.

[11] Aneks dostępny na stronie artykułu: https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.19

Automatycznie wygenerowane listy 100 najczęstszych jednowyrazowych słów kluczowych (*keywords*) i 100 terminów wielowyrazowych (*multi-word terms*)[12] prezentowały się następująco [pogrubiono polskie terminy onomastyczne; w nawiasach podano frekwencję absolutną w badanym korpusie (*focus corpus*); elementy na listach ułożone są według scoringu uwzględniającego cztery wartości: frekwencję absolutną i względną (*relative frequency*) osobno w badanym korpusie i w korpusie referencyjnym]:

Keywords: *names* (1317), ***antroponim*** (554), ***onimiczny*** (503), ***toponim*** (471), ***nazewniczy*** (516), ***onim*** (429), *onomastica* (427), ***apelatyw*** (409), ***onomastyka*** (385), *ssno* (320), ***onomastyczny*** (332), *proper* (340), ***hydronim*** (255), *rymut* (272), ***chrematonim*** (219), *gwarowy* (354), *wś* (476), *derywat* (277), ***antroponimia*** (212), ***apelatywny*** (210), *sufiks* (356), *leksem* (241), ***toponimia*** (218), *antrpol* (190), *cerk* (190), *kgkw* (188), ***ojkonim*** (172), ***antroponimiczny*** (171), *wyd* (658), *article* (201), ***odapelatywny*** (156), *formant* (175), ***chrematonimia*** (154), ***imiennictwo*** (153), ***proprialny*** (147), *słowotwórczy* (197), *ijp* (148), *surnames* (142), *dictionary* (196), ***przezwisko*** (276), *pnm* (137), *etymologiczny* (202), *sstp* (124), *cieślikowa* (124), *motywowany* (319), *onomastics* (115), *summary* (127), *which* (173), *bubak* (121), *ossolińska* (168), *babik* (137), *biolik* (121), *rzetelska-feleszko* (109), ***imienniczy*** (108), *language* (323), *maz* (179), *mrózek* (117), *człon* (494), *sgpkar* (104), *derywacja* (108), *polish* (637), *fros* (106), ***nazwotwórczy*** (105), *ngś* (101), *semantyczny* (303), *rutkiewicz-hanczewska* (100), *nmpol* (99), *leksyka* (134), *gałkowski* (129), *linguistic* (106), *kurdyła* (97), *małopol* (98), *geographical* (97), *naming* (125), *supa* (107), *podkarp* (96), ***nazewnictwo*** (474), *językoznawczy* (150), *nazw* (141), *wsić* (96), *hebr* (204), *wolnicz-pawłowska* (91), *leksykalny* (198), *issn* (135), ***toponimiczny*** (86), ***mikrotoponim*** (85), *derywowany* (85), *century* (89), *fonetyczny* (192), *onomastic* (82), ***odantroponimiczny*** (81), *ukr* (103), *fizjograficzny* (102), *their* (130), *niem* (313), ***onomastykon*** (76), *wariantywność* (77), *radwanowice* (83), ***hydronimia*** (74), *dopełniacz* (144).

Multi-word terms: ***nazwa własna*** (1439), ***nazwa miejscowa*** (431), ***nazwa osobowa*** (354), ***nazwa geograficzna*** (277), ***nazwa wodna*** (181), *instytut języka polskiego* (196), ***nazwa terenowa*** (171), *zakład narodowy* (219), *język polski pan* (142), *issn* 0078-4648 (105), *pl issn* 0078-4648 (105), *nazwa polska* (120), ***imię żeńskie*** (116), ***wyraz pospolity*** (85), ***imię chrześcijańskie*** (81), *obiekt fizjograficzny* (86), *polska nazwa* (160), *słownik etymologiczny* (79), ***imię męskie*** (95), ***pojęcie indywidualne*** (62), *polska nazwa własna* (59), *badanie onomastyczne* (58),

[12] Listy zostały zestawione przez Sketch Engine poprzez porównanie skompilowanego korpusu artykułów z *Onomastików* z korpusem referencyjnym „Polish Web 2019 term reference" (*plTenTen19_01*) z rodziny korpusów TenTen (Jakubíček i in., 2013). Więcej o korpusie referencyjnym: https://www.sketchengine.eu/pltenten-polish-corpus/ (dostęp: 07.10.2024).

nazwa roślin (58), *polish academy of* (54), *funkcja nazw własnych* (53), ***imię złożone*** (53), ***nazwa pospolita*** (54), ***imię dwuczłonowe*** (52), ***imię biblijne*** (52), ***onomastyka literacka*** (50), ***imię osobowe*** (50), *nazwa miejscowa polski* (49), *mapa topograficzna* (76), *znak językowy* (46), *staropolska nazwa* (49), *językowy obraz* (50), ***staropolska nazwa osobowa*** (45), *badany materiał* (48), *podstawa słowotwórcza* (42), *wincenty kadłubek* (50), *zmiana nazw* (48), *komisja językowa* (42), *ziemia Kłodzka* (66), *strona znacząca* (39), *lewy dopływ* (47), *nazwa niemiecka* (43), *mariusz rutkowski* (40), *rozprawa komisji językowej* (39), *slawistyczny ośrodek* (39), *praca językoznawcza* (39), *dana nazwa* (42), *forma pochodna* (39), *forma wyrażeniowa* (37), *obraz świata* (83), *prawy dopływ* (43), *slawistyczny ośrodek wydawniczy* (36), ***nazwa zestawiona*** (35), *najczęstsze imię* (34), *nazwisko odapelatywny* (34), *język słowiański* (53), *znaczenie leksykalne* (34), *funkcja nazw* (34), ***nazwa miejscowości*** (83), *ośrodek wydawniczy* (36), *urzędowa nazwa* (43), *zbigniew babik* (33), *księga metrykalna* (57), *wyrażenie przyimkowe* (37), *słownik języka polskiego* (78), *współczesny język polski* (37), *polityka językowa* (35), ***imię kobiece*** (33), *tworzenie nazw* (35), *kaiser franz* (32), *wręczyca wielka* (33), *nazwa przedwojenna* (31), *rafał zarębski* (31), *gwara polska* (33), *słownik języka* (71), *polszczyzna ogólna* (32), *ustalanie nazw* (31), *słownik staropolski* (31), *steiner verlag* (30), *toponimia polska* (30), *onomastyka polska* (30), *współczesny język* (48), *nazwa jednostek* (33), *konferencja onomastyczna* (30), *dawne województwo* (41), *językowy obraz świata* (31), ***nazwa wsi*** (50), *imię nadawany* (30), ***jednostka onimiczny*** (29), *podwyższenie artykulacji* (29), ***polityka nazewnicza*** (29), *nazwa motywowany* (29), *człon dyferencyjny* (29), *rodzaj męski* (45), *funkcja identyfikacyjna* (29), ***imię chrzestne*** (29).

Listy zawierają jednostki zaklasyfikowane błędnie (np. skróty, imiona i nazwiska autorów, terminy dwuwyrazowe złożone z lematów i nieuwzględniające związku rządu). W całości podano je tutaj także w charakterze „ciekawostki metodologicznej". Z jednej strony taki materiał wyłuskany mechanicznie za pomocą najprostszych i najbardziej podstawowych funkcji narzędzia Sketch Engine od razu zwraca uwagę na frekwencyjną konkurencję jednowyrazowych (syntetycznych) internacjonalizmów i rodzimych terminów wielowyrazowych: *antroponim* (554) : *nazwa osobowa* (354), *toponim* (471) : *nazwa geograficzna* (277), *hydronim* (255) : *nazwa wodna* (181), *ojkonim* (172) : *nazwa miejscowa* (431) oraz na „bezkonkurencyjną" pozycję formy *chrematonim* (219). Z drugiej strony pokazuje też, że bez zastosowania zaawansowanych opcji tego rodzaju listy potrafią uwzględniać wyrażenia nieistotne z perspektywy opisu uzusu: np. wszystkie 32 wystąpienia „terminu" *kaiser franz* pochodzą w istocie z przykładów materiału językowego zawartych w tylko jednym (!) artykule na 134 teksty włączone do korpusu.

Materiałem wyjściowym do ilościowego opisu użycia form terminologicznych w *Onomastikach* są stworzone za pomocą Sketch Engine: 1) zestawienie wszystkich

lematów zawierających ciąg znaków *onim*; 2) zestawienie wszystkich lematów zawierających ciąg znaków *propri*[13]; 3) lista wszystkich konkordancji *nazw* własn** i *nazwa własny* (w praktyce obejmująca wszystkie formy deklinacji terminu *nazwa własna*); 4) lista wszystkich konkordancji lematu *onim*; 5) lista wszystkich konkordancji lematu *proprium*; 6) lista wszystkich konkordancji lematu *propria*.

Wstępne wnioski natury ilościowej są następujące. Największą liczbę wystąpień w korpusie uzyskał ciąg lematów ***nazw* własn**** **(1549)** (dla wyszukiwania ciągiem lematów *nazwa własny* liczba wyników wynosi 1505), drugą lokatę uzyskał lemat ***onim*** **(429 konkordancji)**. Na najniższym stopniu podium uplasowała się w zasadzie suma wystąpień w korpusie błędnie rozróżnionych przez Sketch Engine lematów *proprium* (75) i *propria* (54) wynosząca 129 (z czego należałoby jeszcze odjąć znaczną liczbę konkordancji, w których w istocie pojawia się *nomen proprium* i *nomina propria*[14]). Z tak ogólnego obrazu wyłania się pierwszy zasadniczy wniosek: **jeśli chodzi o formę terminologiczną odnoszoną do ogólnego i zarazem podstawowego pojęcia jednostkowego przedmiotu badań onomastycznych, to w uzusie tekstów subdyscypliny termin rodzimy *nazwa własna* zdecydowanie dominuje nad internacjonalizmem *onim***. Ponadto onomaści stosunkowo rzadko określają przedmiot swych badań mianem *proprium*.

We wstępnym opisie potencjału reprodukcyjnego form onimicznych (zob. tab. 1) wyrażono przypuszczenie, że jest on zdecydowanie największy w wypadku jednowyrazowego terminu *onim.* Empiryczne potwierdzenie tego stanu rzeczy znajdujemy w zestawieniu lematów zawierających ciąg znaków *onim.* Automatycznie sporządzona ich lista (niewolna od błędów) zawiera aż 382 pozycje! Ręczna jej weryfikacja połączona z przeglądem konkordancji poskutkowała usunięciem: 1) efektów błędnej lematyzacji (np. lemat *onimiczną* wyprowadzony od obecnej w tekście korpusu formy *onimiczną*, której 3 wystąpienia powinny zostać wliczone do frekwencji absolutnej lematu *onimiczny*, albo lemat *patronimik* błędnie wydobyty z 5 wystąpień w korpusie formy *patronimików*[15]); 2) efektów lematyzacji terminów niepolskich obecnych w bibliografiach artykułów (np. lematy *hrematonimiâta*, *hidronimų*, *chrematonimija*); 3) efektów błędnej interpretacji

[13] Sketch Engine w tym miejscu nie poradził sobie z lematyzacją i w zestawieniu pojawiają się dwa oddzielne lematy *proprium* oraz *propria*, przy czym ten pierwszy obejmuje także formę liczby mnogiej *propria.* Jakościowa weryfikacja ujawniła na listach konkordancji obu lematów liczne przykłady, w których formy *proprium* i *propria* są w istocie częścią wyrażeń *nomen proprium* i *nomina propria.* Zbiory konkordancji obu lematów wyróżnionych przez Sketch Engine były rozdzielne, co zweryfikowano poprzez alfabetyczne posortowanie kontekstów prawostronnych.

[14] Wśród 75 konkordancji lematu *proprium* w rzeczywistości 20 razy mamy do czynienia z obecnym w tekstach korpusu wyrażeniem *nomen proprium*, a 4 razy — z wyrażeniem *nomina propria.* Wśród 54 konkordancji lematu *propria* aż 43(!) to w istocie przykłady wyrażenia *nomina propria*.

[15] Generalnie polska deklinacja liczby mnogiej terminów łacińskich typu M. lp. *patronimicum* > D. lm. *patronimików* stanowi dla Sketch Engine problem przy lematyzacji.

przez Sketch Engine składu plików pdf, w tym m.in. włączenia do form tekstowych indeksów (przypisów) (np. „lematy" *onimiczny6*, *onimiczny9*, *onimiczny13*); 4) prawidłowo zinterpretowanych lematów wyrazów języka ogólnego (*anonimowy, anonimowość*) oraz — zazwyczaj omawianych w pracach — form nazw własnych (np. *hieronimus*, *hieronim*, *jeronim*, *słonim*; *słonimski*). Nie usuwano terminów ogólnojęzykoznawczych zawierających człon *-onim*, nawet jeśli nie miały charakteru *stricte* onomastycznego (*synonim* itp.). Drobne błędy narzędzia (np. wspomniane wyżej w poz. 1 wyróżnienie lematu *onimiczną*) zasadniczo są bez znaczenia dla statystyki i ogólnych wniosków, co jest zresztą podstawową zaletą analizy dużych zbiorów danych. Ostatecznie po ręcznej weryfikacji (sprawdzeniu konkordancji) lista lematów z ciągiem znaków *onim* obejmuje 214 pozycji. Ponieważ są to lematy różnych części mowy, lista nie jest „wykazem terminów" (czyli głównie rzeczowników), ale obrazem potencjału „słowotwórczo-reprodyktywnego" formy onimicznej *onim.*

W **układzie alfabetycznym** „oczyszczona" lista lematów z ciągiem *onim* prezentuje się następująco (w nawiasach podano **frekwencję absolutną lematów w korpusie**): *afektonim* (1), *akcjonim* (1), *akronim* (1), *akronimiczny* (1), *alonim* (4), *ampelonim* (26)[16], *ampelonimia* (1), *andronim* (1), *andronimiczny* (1), *anemonim* (1), *animalonim* (1), *anojkonim* (9), *anojkonimia* (1), *anojkonimiczny* (2), *antonim* (2), *antonimia* (1), *antonimiczny* (3), *antroponim* (554), *antroponimia* (212), *antroponimicznie* (1), *antroponimiczność* (1), *antroponimiczny* (171), *antroponimizacja* (2), *aptonimiczny* (1), *astronimia* (1), *bionim* (2), *bionimia* (2), *bionimiczny* (3), *bisontonimia* (2), *bizontonim* (1), *choronim* (34), *choronimia* (1), *chrematonim* (219), *chrematonimia* (154), *chrematonimiczny* (24), *chrematonimotwórczy* (1), *chrononim* (1), *deantroponimiczny* (1), *dechrematonim* (1), *demononim* (1), *dendronim* (26), *dendronimia* (3), *dendrotoponim* (1), *deonimizacja* (6), *drymonim* (2), *egzonim* (39), *egzonimizacja* (19), *egzonimizacyjny* (6), *emporionim* (8), *endonim* (7), *endonimia* (2), *endonimiczny* (2), *enonim* (22), *enonimia* (7), *enonimiczny* (5), *eponim* (5), *eponimiczny* (9), *eponimizm* (7), *ergonim* (3), *etnonim* (47), *etnonimiczny* (1), *falaronim* (1), *faleronim* (2), *farmakonimia* (1), *firmonim* (27), *fitonim* (12), *fitonimiczny* (4), *geonim* (29), *geonimia* (1), *geonimiczny* (2), *ginekonimiczny* (9), *hagionim* (19), *hagionimiczny* (7), *heortonim* (1), *heortonimia* (1), *hiperonim* (7), *hiperonimia* (1), *hiponim* (6), *hiponimia* (1), *hiponimiczny* (1), *hodonim* (2), *homonim* (7), *homonimia* (10), *homonimiczność* (2),

[16] Autorskie *ampelonim* jest dobrym przykładem tego, że samo ilościowe ujęcie może prowadzić do błędnych wniosków na temat uzusu, bowiem wszystkie 26 wystąpień w korpusie form przyporządkowanych do omawianego lematu w istocie zawartych jest w tylko jednym (!) artykule wchodzącym w skład korpusu.

homonimiczny (11), *hydronim* (255), *hydronimia* (74), *hydronimiczny* (10), *ideonim* (34), *ideonimia* (2), *ideonimiczny* (8), *instytucjonim* (2), *irconim* (3), *kohiponim* (1), *kosmonim* (10), *kosmonimia* (4), *kryptonimizacja* (1), *kynonim* (1), *limnonim* (13), *logatonim* (1), *logonim* (3), *makrohydronimia* (1), *makrotoponim* (3), *makrotoponimia* (4), *makrotoponimiczny* (2), *marytonimiczne* (1), *marytonimiczny* (15), *matronim* (1), *matronimiczny* (4), *matronimikum* (3)[17], *medionim* (6), *medionimia* (1), *medionimiczny* (1), *meronimiczny* (1), *metaftonim* (1), *metaftonimia* (2), *metonimia* (45), *metonimicznie* (3), *metonimiczny* (18), *metonimizacja* (1), *mikrohydronim* (1), *mikrotoponim* (85), *mikrotoponimia* (23), *mikrotoponimiczny* (25), *mitonim* (4), *neotoponimia* (2), *nieonimiczny* (1), *odantroponimiczny* (81), *odchrematonimiczny* (2), *odegzonimiczny* (1), *odfitonimiczny* (5), *odhydronimiczny* (2), *odmikrotoponimiczny* (1), *odojkonimiczny* (1), *odonim* (1), *odonimia* (1), *odonimiczny* (5), *odoronimiczny* (1), *odtoponimiczny* (19), *ojkonim* (172), *ojkonimia* (36), *ojkonimiczny* (5), *onim* (429)[18], *onimia* (45), *onimicznie* (3), *onimiczność* (6), *onimiczny* (503)[19], *onimizacja* (59), *onimizacyjny* (3), *ornitonim* (1), *oronim* (30), *oronimia* (10), *patronim* (6), *patronimicum* (1), *patronimikum* (5), *patronimiczny* (68), *plateonim* (26), *plateonimia* (2), *polionimia* (3), *politonim* (1), *porejonim* (1), *porejonimiczny* (1), *potamonim* (14), *potamonimia* (1), *pozaonimicznie* (1), *pragmatonim* (1), *pseudoantroponim* (5), *pseudoantroponimiczny* (2), *pseudoeponimiczny* (1), *pseudohydronim* (2), *pseudonim* (106), *pseudonimiczny* (2), *pseudotoponim* (2), *pseudozoonim* (1), *quasi-onimiczny* (1), *rurozoonim* (1), *rurozoonimia* (2), *rurozoonimiczny* (1), *sakronim* (1), *socjoideonim* (16), *socjoideonimiczny* (1), *synonim* (29), *synonimia* (5), *synonimicznie* (2), *synonimiczność* (1), *synonimiczny* (24), *teonim* (8), *toponim* (471)[20], *toponimia* (218), *toponimiczny* (86), *toponimizacja* (7), *toponimizacyjny* (3), *transonim* (3), *transonimiczny* (1), *transonimizacja* (36), *transonimizacyjny* (1), *transonimizowany* (2), *troponim* (1), *tyronimia* (1), *urbanonim* (30), *urbanonimia* (28), *urbanonimiczny* (1), *urbochrematonim* (3), *urbochrematonimia* (1), *urbonim* (25), *urbonimia* (2), *urbozoonim* (3), *urbozoonimia* (8), *urbozoonimiczny* (5), *zantroponimizowany* (1), *zoochrematonim* (2), *zoonim* (57), *zoonimia* (39), *zoonimicznie* (1), *zoonimiczny* (28).

Z powyższej listy lematów z ciągiem *onim* wydobyto wszystkie *stricte* onomastyczne terminy rzeczownikowe o absolutnej frekwencji większej lub równej 10

---

[17] Po lematyzacji na liście brak było lematu *matronimicum*.

[18] Do frekwencji absolutnej można by doliczyć jeszcze 7 wystąpień błędnie wyróżnionego lematu *onima*.

[19] Do frekwencji absolutnej można by doliczyć jeszcze 3 wystąpienia błędnie wyróżnionego lematu *onimiczną*.

[20] Do frekwencji absolutnej można by doliczyć jeszcze 12 wystąpień błędnie wyróżnionego lematu *toponima*.

w celu zbadania frekwencji odpowiadających im rodzimych analitycznych form terminologicznych (o ile są możliwe do wskazania). Innymi słowy — porównana została np. frekwencja absolutna lematu *onim* i ciągów lematów *nazw* własn** oraz *nazwa własny*, jak również lematu *antroponim* i ciągów lematów *nazw* osobow** oraz *nazwa osobowy*. Ponadto zweryfikowano liczbę artykułów, w których te wystąpienia lematów i ciągów lematów są obecne, oraz podano w kolejności malejącej liczbę wystąpień lematu/frazy w pojedynczych artykułach (tu liczba podanych wartości odpowiada liczbie artykułów, w których lemat/nazwa jest obecna, zaś ich suma — całościowej frekwencji absolutnej w korpusie). Rezultaty zawarto w tab. 2.

Wyjaśnienia wymagają niewielkie różnice liczby wystąpień pomiędzy wyszukiwaniami ciągów lematów w postaci pełnej i z fragmentem zastąpionym gwiazdką. Otóż, jak wynika z oglądu konkordancji, odchylenia te biorą się z tego, iż wyszukiwania z gwiazdką obejmują wystąpienia lematów i lematów lowercase (lemma_lc), podczas gdy wyszukiwania pełną postacią lematów dają wyniki wystąpień wyłącznie lematów lowercase (przypomnijmy: lematów w całym korpusie Sketch Engine wyróżnił 77 705, a lematów lowercase — 74 597).

Ze względu na ograniczoną ilość miejsca omówienie tabeli musi być raczej lakoniczne. Szczególnie wyraźnie widać, że w ostatnim dziewięcioleciu autorzy z górą trzykrotnie częściej pisali o *nazwie własnej* (1505 wystąpień ciągu lematów *nazwa własny* w 109 artykułach) niż o *onimie* (429 w 70). Podkreślić trzeba, że ewentualne drobne nieścisłości, wynikłe np. z porównania liczby wystąpień lematu z jednej strony z liczbą wystąpień lematu lowercase z drugiej strony, generalnie nie zaburzają ogólnej statystycznej proporcji absolutnych frekwencji konkurencyjnych form.

Przyjęta metoda wyszukiwania ciągami lematów utrudnia nieco porównanie frekwencji absolutnych lematów form terminologicznych *antroponim*, *toponim*, *hydronim* z odpowiadającymi im *nazwa osobowa*, *nazwa geograficzna*, *nazwa wodna* oraz *antroponimia*, *toponimia*, *hydronimia* z odpowiadającymi im formami niereprodukowanymi od terminu *onim* (może być to zarówno liczba mnoga *nazwy osobowe*, *nazwy geograficzne*, *nazwy wodne*, jak i terminy w liczbie pojedynczej z rzeczownikiem *nazewnictwo* i stosownym przymiotnikiem). Ogólnie można więc stwierdzić, że wystąpieniom lematów *antroponim* (554 w 87 tekstach) i *antroponimia* (212 w 61) odpowiadają w przybliżeniu i uproszczeniu 362 wystąpienia ciągu lematów *nazwa osobowy* w 81 artykułach. Gdy mowa o głównych podtypach onimów (tj. antroponimach i toponimach oraz niżej stojącym w klasyfikacji hydronimie), onomaści częściej piszą w *Onomastikach* o *antroponimach* i *antroponimii* niż o *nazwie osobowej* lub *nazwach osobowych* (na statystyczną niekorzyść tych ostatnich mogła przypuszczalnie zadziałać obecność skrótu *n.os.*, więc trzeba pamiętać, że porównaniu podlegają pełne brzmienia terminów).

Tab. 2. Wyniki analizy korpusowej

Lemat terminu z członem *-onim*	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście	Szukane wyrażenie	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście
antroponim	554	87	39,25,24,22,22,22,18,16,16,14,14,13,13,12,12,12,11,11,10,9,9,8,8,8,7,7,7,6,6,6,6,5,5,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* osobow***	380	81	22,20,18,18,15,14,12,12,11,10,9,9,9,8,8,8,8,7,6,6,6,6,6,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa osobowy	362	81	22,19,18,17,15,14,12,12,10,9,9,9,8,8,8,7,6,6,6,6,6,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
antroponimia	212	61	16,15,14,10,10,9,9,8,7,7,6,5,5,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* osobow***	380	81	22,20,18,18,15,14,12,12,11,10,9,9,9,8,8,8,8,7,6,6,6,6,6,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa osobowy	362	81	22,19,18,17,15,14,12,12,10,9,9,9,8,8,8,7,6,6,6,6,6,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
toponim	471	77	24,24,23,21,19,19,18,18,17,17,16,15,15,14,13,13,10,9,8,8,8,8,8,7,7,6,6,6,5,5,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* geograficzn***	307	59	39,23,20,19,18,15,15,14,14,12,7,7,6,6,5,5,5,4,4,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa geograficzny	282	59	38,22,19,15,15,15,14,12,12,10,7,6,6,6,5,5,4,4,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
toponimia	218	50	33,15,14,13,11,10,8,8,7,7,6,6,5,5,5,5,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* geograficzn***	307	59	39,23,20,19,18,15,15,14,14,12,7,7,6,6,5,5,5,4,4,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa geograficzny	282	59	38,22,19,15,15,15,14,12,12,10,7,6,6,6,5,5,4,4,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.

Tab. 2. cd.

Lemat terminu z członem *-onim*	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście	Szukane wyrażenie	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście
onim	429	70	56,27,19,16,14,14,13,12,11,11,10,8,8,8,8,8,7,7,7,7,7,7,6,6,6,5,5,5,5,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* własn***	1549	109	135,65,63,60,54,52,39,38,37,34,34,33,33,31,30,29,28,28,27,25,25,24,23,23,22,21,20,20,19,19,18,16,16,16,15,15,14,14,13,13,13,11,11,10,10,9,9,9,8,8,8,7,7,7,7,6,6,6,6,6,6,5,5,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa własny	1505	109	134,65,63,58,51,48,37,35,34,33,33,32,29,29,28,28,28,27,25,24,24,23,22,22,22,21,20,20,19,19,18,16,16,15,14,14,14,13,13,13,12,11,11,10,10,9,9,9,8,8,8,7,7,7,7,6,6,6,6,6,6,5,5,5,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				imię własny	41	15	16,7,4,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nomen proprium	20	12	4,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1.
				nomina propria (pominięto 10 wystąpień w bibliografiach, wystąpienia te nieuwzględnione w statystykach tekstów)	43	26	5,4,3,3,3,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
hydronim	255	30	81,31,30,18,16,14,10,5,5,5,5,4,3,3,3,3,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* wodn***	184	21	48,31,24,18,17,17,7,5,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa wodny	182	21	48,30,24,18,17,16,7,5,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
hydronimia	74	16	22,20,7,4,4,4,3,2,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* wodn***	184	21	48,31,24,18,17,17,7,5,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa wodny	182	21	48,30,24,18,17,16,7,5,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.

Tab. 2. cd.

Lemat terminu z członem *-onim*	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście	Szukane wyrażenie	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście
chrematonim	219	39	34,28,28,16,14,13,8,7,7,7,6,4,4,4,4,3,3,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø**			
ojkonim	172	29	26,23,15,14,12,10,9,9,7,5,5,4,4,4,4,3,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* miejscow***	687	79	59,46,34,30,26,26,26,26,25,23,20,19,18,18,16,15,14,13,12,12,11,11,10,9,9,9,8,7,7,6,6,6,5,5,5,5,5,5,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa miejscowy	454	69	44,41,30,26,24,23,20,17,15,11,11,10,10,10,9,9,8,8,7,7,7,6,6,5,5,5,4,4,4,4,4,4,4,3,3,3,3,3,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa miejscowość	174	47	15,13,13,12,12,11,10,8,7,6,5,5,5,4,4,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
chrematonimia	154	22	30,24,23,18,16,9,6,6,5,4,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø**			
mikrotoponim	85	22	25,15,15,3,2,2,2,2,2,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø**			
onimizacja	59	27	6,5,5,4,4,4,3,3,3,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø**			
zoonim	57	11	36,7,4,2,2,1,1,1,1,1,1.	**nazw* zwierz***	39	12	9,7,5,4,4,3,2,1,1,1,1,1.
				nazwa zwierzę	36	12	8,6,5,4,3,3,2,1,1,1,1,1.
				nazwa zwierzęcy	0	0	
				imię zwierzęcy	4	3	3,1.
etnonim	47	18	7,5,4,4,4,3,3,3,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1.	**nazw* etniczn***	12	8	4,2,1,1,1,1,1,1.
				nazwa etniczny	12	8	4,2,1,1,1,1,1,1.

Tab. 2. cd.

Lemat terminu z członem *-onim*	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście	Szukane wyrażenie	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście
onimia	45	22	4,4,4,4,4,3,3,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	zob. onim			
zoonimia	39	2	22,17.	zob. zoonim			
egzonim	39	7	14,8,7,5,3,1,1.	**Ø**			
trans-onimizacja	36	20	5,4,4,3,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø**			
ojkonimia	36	6	16,10,4,3,2,1.	zob. ojkonim			
choronim	34	15	17,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø** (zbyt liczne odpowiedniki)			
ideonim	34	13	8,7,5,3,2,2,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø** (zbyt liczne odpowiedniki)			
oronim	30	14	7,5,4,3,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**nazw* gór***	48	15	17,10,7,3,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
				nazwa góra	23	8	9,7,2,1,1,1,1,1.
				nazwa górski (pominięto 1 wystąpienie w bibliografii, wystąpienie to nieuwzględnione w statystykach tekstów)	4	4	1,1,1,1.
urbanonim	30	9	11,6,4,3,2,1,1,1,1.	**nazw* miejsk*** (pominięto 1 wystąpienie w bibliografii, wystąpienie to nieuwzględnione w statystykach tekstów)	11	4	6,3,1,1.

Tab. 2. cd.

Lemat terminu z członem *-onim*	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście	Szukane wyrażenie	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście
				nazwa miejski (pominięto 1 wystąpienie w bibliografii, wystąpienie to nieuwzględnione w statystykach tekstów)	11	4	6,3,1,1.
geonim	29	5	22,3,2,1,1.	**Ø**			
urbanonimia	28	6	13,6,3,2,2,2.	zob. urbanonim			
firmonim	27	9	9,7,4,2,1,1,1,1,1.	**Ø** (zbyt liczne odpowiedniki)			
plateonim	26	4	**19**,3,3,1.	**nazwa ulica**	63	15	**26**,6,6,5,3,3,3,2,2,2,1,1,1,1,1.
dendronim	26	1	26.	**nazwa drzewo**	25	5	**14**,5,3,2,1.
ampelonim	26	1	**26**.	**nazwa winnica**	11	1	**11**.
urbonim	25	3	23,1,1.	**nazwa miasto**	64	29	6,6,5,4,4,4,3,3,3,3,2,2,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1, 1,1,1,1,1,1,1.
mikro-toponimia	23	16	5,3,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.	**Ø**			
enonim	22	2	18,4.	**nazwa wino**	10	2	9,1.
egzonimizacja	19	2	17,2.	**Ø**			
hagionim	19	2	17,2.	**Ø** (zbyt liczne odpowiedniki)			
socjoideonim	16	3	12,3,1.	**Ø** (zbyt liczne odpowiedniki)			

Tab. 2. cd.

Lemat terminu z członem *-onim*	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście	Szukane wyrażenie	Liczba wystąpień w korpusie (hits)	Liczba tekstów, w których lemat występuje	Liczba wystąpień lematu w poszczególnych tekstach, od największej do najmniejszej liczby wystąpień w tekście
potamonim	14	2	13,1.	**nazwa rzeczny** (pominięto aż 7 wystąpień w bibliografiach, wystąpienia te nieuwzględnione w statystykach tekstów)	4	4	1,1,1,1.
				nazwa rzeka (pominięto 6 wystąpień w bibliografii, wystąpienia te nieuwzględnione w statystykach tekstów)	32	18	6,4,3,3,2,2,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1,1.
limnonim	13	3	11,1,1.	**nazwa jezioro** (pominięto 1 wystąpienie w bibliografii, wystąpienie to nieuwzględnione w statystykach tekstów)	14	5	5,4,2,2,1.
fitonim	12	4	7,3,1,1.	**nazwa roślina**	61	11	41,5,5,2,2,1,1,1,1,1,1.
				nazwa roślinny	8	2	7,1.
kosmonim	10	4	5,3,1,1.	**nazwa kosmiczny**	0	0	
oronimia	10	8	2,2,1,1,1,1,1,1.	zob. oronim			

Nie sposób wskazać konkurenta dla formy terminologicznej *chrematonim*. Wynika to w dużej mierze z tego, że „odpowiedniki" z elementem *nazwa* w istocie prowadzą do wielu pojęć kohiponimicznych pozostających z hiperonimicznym pojęciem chrematonimu w relacji hiponimii. Inaczej możliwości porównań będą się prezentować, rzecz jasna, w wypadku form z członem *onim* nazywających liczne podtypy chrematonimów.

Wyraźna preferencja dla terminów rodzimych widoczna jest w wypadku nazw miejscowości. 172 wystąpieniom lematu *ojkonim* w 29 artykułach i 36 wystąpieniom w 6 tekstach lematu *ojkonimia* odpowiadają bowiem 454 wystąpienia ciągu lematów *nazwa miejscowy* w 69 pracach i 174 wystąpienia ciągu lematów *nazwa miejscowość* w 47 publikacjach. W praktyce więc onomaści mniej więcej trzy razy częściej piszą o *nazwach miejscowych* lub *nazwach miejscowości* niż o *ojkonimach* i *ojkonimii*.

W ostatnim dziewięcioleciu na łamach *Onomastików* ukazała się grupa artykułów poświęconych dość wąsko nakreślonym kategoriom nazw obiektów specyficznych typów (nazwy ulic, drzew, winnic, win, rzek i jezior oraz roślin). Ilościowe ujęcie korpusowe pozwala w tym wypadku nieco obiektywniej spojrzeć na — z pozoru — zawrotną reprodukcyjną „karierę" *onimu* w tworzeniu terminów dla bardziej szczegółowych kategorii nazewniczych. Istotny jest tutaj rozkład wystąpień lematów w poszczególnych tekstach. Widzimy więc, że 26 wystąpieniom *plateonimu* w 4 pracach odpowiadają aż 63 wystąpienia terminu *nazwa ulicy* w 15 tekstach, ale szczególnie ważne jest, że za aż 19 (na 26) wystąpień terminu *plateonim* w korpusie odpowiada jeden pojedynczy tekst. Jeszcze wyraźniej autorski charakter terminu widać w wypadku *dendronimu*. Ma on wprawdzie w korpusie 26 wystąpień, ale wszystkie one znajdują się w zaledwie jednym tekście. To — w kontekście opisu uzusu — stawia *dendronim* w słabszej pozycji niż termin *nazwa drzewa* — mający wprawdzie 25 wystąpień, ale za to w 5 różnych artykułach.

Można by przypuszczać, że „terminy onimowe"[21] mogą być zabiegiem służącym autorom do uatrakcyjniania publikowanych treści i wyników. Takiej pobocznej motywacji nie można oczywiście wykluczyć, ale na korzyść twórców i użytkowników „terminologii onimowej" przemawia — możliwe do wychwycenia w badaniu korpusowym — rozległe synonimiczne użycie form analitycznych w tych samych tekstach. Tak więc jeden konkretny artykuł, który odpowiada za 19 (na 26) wystąpień *plateonimu*, zawiera także 26 wystąpień terminu *nazwa ulicy* (na 63 w całym korpusie). Podobnie jest w wypadku innego pojedynczego tekstu z 26 wystąpieniami *dendronimu*: równocześnie pojawia się w nim 14 (na 25 w korpusie) użyć określenia *nazwa drzewa*. Najciekawszym przypadkiem jest jednak *ampelonim*.

[21] Czyli formy terminologiczne i terminy zawierające człon *-onim*.

Wprawdzie wszystkie 26 użyć tego autorskiego terminu zawartych jest w jednym pojedynczym artykule, ale jest to równocześnie tekst, w którym obecnych jest wszystkich 11 wystąpień terminu *nazwa winnicy* odnotowanych w całym korpusie. Wąsko nakreślona tematyka artykułów traktujących o specyficznej i równie wąskiej kategorii nazw własnych określonego typu wymusza na autorach bardzo częste odwoływanie się w tekście do pojęcia jednostkowego obiektu stanowiącego przedmiot relacjonowanego badania. Tworzenie i używanie „terminów onimowych" jest też więc zapewne zabiegiem stylistycznym pozwalającym na uniknięcie ciągłych powtórzeń (dwu- lub czasem kilkuwyrazowych) terminów analitycznych. Na koniec sformułować można wniosek, że neologizmy terminologiczne z członem *-onim* mają wyraźny autorski charakter i — mimo że przykuwają uwagę — nie świadczą o silnej ekspansji reprodukcyjnej podstawowego terminu *onim* w całościowym uzusie terminologicznym polskiej onomastyki.

W onomastycznych rozważaniach nad terminologią polskiej onomastyki nierzadko przewijało się stwierdzenie o jej mieszanym (rodzimo-internacjonalnym) charakterze. Te ogólne konstatacje wynikały, jak można domniemywać, wyłącznie z generalnego oglądu, a nie empirycznych ustaleń ilościowych. Próbę dostarczenia stosownego dowodu korpusowego i potwierdzenia słuszności wspomnianych opinii stanowić ma niniejszy artykuł.

LITERATURA

Jakubíček, M., Kilgarriff, A., Kovář, V., Rychlý, P., Suchomel, V. (2013). The TenTfKilgen Corpus Family. W: A. Hardie, R. Love (red.), *Corpus Linguistics 2013: Abstract Book* (s. 125–127). Lancaster: UCREL. https://ucrel.lancs.ac.uk/cl2013/doc/CL2013-ABSTRACT-BOOK.pdf

Kilgarriff, A., Baisa, V., Bušta, J., Jakubíček, M., Kovář, V., Michelfeit, J., Rychlý, P., Suchomel, V. (2014). The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography: Journal of ASIALEX*, *1*, 7–36. https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9

Mazur, M. (1961). *Terminologia techniczna* [Technical terms]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.

Rybicka-Nowacka, H. (1991). Normalizacja polskiej terminologii technicznej [Normalization of Polish technical terms]. W: F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii* (s. 141–156). Wrocław: Ossolineum.

Satkiewicz, H. (1990). O zasadach aktualnej polityki językowej [On the principles of the current language policy]. *Poradnik Językowy*, *3*, 163–166.

Wolnicz-Pawłowska, E. (2016). Terminologia onomastyczna w tradycji badawczej i praktyce normalizacyjnej [Onomastic terminology in the research tradition and in the standardization practice]. *Onomastica*, *60*, 37–46. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.3

SUMMARY

ONIM, PROPRIUM, NAZWA WŁASNA.
TERMINOLOGY USE IN ONOMASTICS AND THE TERMINOLOGICAL POTENTIAL OF TERMINOLOGICAL FORMS

The aim of this paper is to outline the potential of the basic Polish onomastic terminological forms (such as *nazwa własna*, *nazwa*, *onim*, *proprium*, and *nomen proprium*) in term-building reproduction and compare it with the actual current usage of terminology by onomasticians publishing in Polish. Additionally, an attempt is made to verify whether the assumed larger potential of the basic international form *onim* results in using terms with the stem *-onim* in Polish texts more frequently than (usually) synonymous multi-word Polish terms composed of the noun *nazwa* and an adjective referring to the category of named objects. A further goal is to measure whether terminological neologisms based on the stem *-onim* are adopted by numerous authors or rather their frequent use remains limited only to those who coined them. As far as the term-building reproductive potential is concerned, the methodology consisted in creating a table with potential terms based on the basic terminological forms listed above and created within the limits set by the word-building and syntactic rules of the Polish language. The potential assessed this way was compared with actual use empirically measured by means of a simple corpus compiled with the Sketch Engine and consisting of 134 articles published in the journal Onomastica between 2015 and 2023. In the quantitative analysis the following corpus-based inventories were deployed: 1) lemmas containing the character string *onim*, 2) z lemmas containing the character string *propri*, 3) concordances of *nazw* własn** and *nazwa własny*, 4) concordances of the lemma *onim*, 5) concordances of the lemma *proprium*, and 6) concordances of the lemma *propria*. The results and findings comprise *inter alia* the following ones: the main and central concept of onomastics is referred to with the Polish term *nazwa własna* significantly more often than with the international expression *onim*. On the other hand, authors write more frequently in the journal Onomastica about *antroponimy* and *antroponimia* than about *nazwa osobowa* and *nazwy osobowe*. Finally, the reported research provided an empirical evidence of the clearly mixed (Polish and international) quality of Polish onomastic terminology.

Keywords: onomastic terminology, terminology use in onomastics, terminological form, reproduction potential, corpus

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.20
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

JANA DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ
jana.davidova@osu.cz
ORCID: 0000-0002-3946-1379
Ostravská univerzita
Ostrava, Česká republika

KRISTÝNA KOVÁŘOVÁ
kristyna.kovarova@osu.cz
ORCID: 0000-0002-7040-5666
Ostravská univerzita
Ostrava, Česká republika

VERONIKA POLÁCHOVÁ
polave65@osu.cz
ORCID: 0009-0001-5878-6208
Ostravská univerzita
Ostrava, Česká republika

REFLEXE ONOMASTICKÝCH TÉMAT V ČESKÝCH LINGVISTICKÝCH ČASOPISECH*

ABSTRAKT

Autorky si kladou za cíl zmapovat, nakolik se onomastika a onomastická problematika objevovaly od počátku 20. století do současnosti jako téma v českých, obecně zaměřených lingvistických, případně lingvisticko-didaktických časopisech. Materiálovou základnu tvoří periodika „Časopis pro moderní filologii“ (1911–2024), „Naše řeč“ (1917–2024), „Slovo a slovesnost“ (1935–2024) a „Český jazyk a literatura“ (1950–2024), ze kterých jsou excerpovány texty (studie, články, zprávy), v nichž dominují onomastická témata (oblast antroponym, toponym i chrématonym). Na základě kvalitativní analýzy, založené na čtení jednotlivých textů a detekci řešených problémů, autorky především zjišťují, zda a nakolik česká lingvistika v průběhu 20. století věnovala onomastice jakožto dílčí lingvistické disciplíně pozornost. V další rovině autorky studie sledují rovněž to, jak se ve vybraných lingvistických časopisech proměňovala pozornost věnovaná onomastice jednak v průběhu let a jednak v závislosti na vývoji teoretických a metodologických východisek této vědní disciplíny (např. sběr pomístních jmen, modelová analýza, funkční pojetí, kvantitativní obrat), charakteru jednotlivých periodik, případně sledují, jakou roli hrály v prezentaci onomastiky ve vybraných periodikách konkrétní osobnosti. Provedená kvalitativní analýza ukazuje, že důležitou roli ve výběru a prezentaci onomastických témat hraje zejména charakter jednotlivých periodik a rovněž emancipace onomastiky v šedesátých letech 20. století.

Klíčová slova: česká lingvistika, lingvistická periodika, onomastika, proprium

* Studie vznikla s podporou grantového projektu č. SGS02/FF/2024 „Česká lingvistika 21. století — rozhovory, témata, analýzy“ (řešeného na Filozofické fakultě Ostravské univerzity).

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. ÚVOD

Onomastika se jako vědecká disciplína v českém prostředí rozvíjí od 19. století, zprvu však především jako pomocná věda historická. Jako samostatná lingvistická disciplína se etabluje v průběhu 20. století, zejména od jeho druhé poloviny,[1] kdy se obohacuje repertoár výzkumných témat — vedle místních a pomístních jmen se věnuje pozornost rovněž vývoji a stavu antroponymického systému, chrématonymii a literární onomastice, s nástupem 21. století také honorifikaci či živým jménům. Rovněž metodologicky lze mluvit o dynamickém rozvoji od tradičního etymologizujícího přístupu směrem k funkčnímu pojetí, případně k aplikaci kvantitativních metod (nejnověji srov. David et al., 2022; David et al., 2024). K rozvoji české onomastiky přispěl také vznik „Zpravodaje Místopisné komise ČSAV" v roce 1960 (v letech 1983–1992 „Onomastický zpravodaj ČSAV", v letech 1993–1994 „Onomastický zpravodaj") jako periodika zabývajícího se problematikou vlastních jmen. Dnes vychází pod názvem „Acta onomastica" (k vývoji a struktuře časopisu srov. Dvořáková, 2021), je vydáván oddělením onomastiky Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i. (ÚJČ AV ČR) a vedle knižních publikací (výběrově viz kap. 2) představuje platformu, jež odbornou veřejnost pravidelně informuje o výsledcích onomasticky zaměřených vědeckých výzkumů ve světovém kontextu.

Cílem naší kvalitativně orientované studie je zmapovat na základě excerpce článků s onomastickou tematikou z vybraných českých lingvistických časopisů, jejich čtení a detekce klíčových témat či metodologických přístupů, které jsou v nich obsaženy, zda onomastika představovala a představuje významné téma rovněž pro obecně zaměřené lingvistické časopisy, případně zda o prezentaci aktuálního dění na poli onomastického bádání v těchto periodikách usilují sami onomastici. Téma sledujeme v periodikách „Časopis pro moderní filologii" (1911–2024), „Naše řeč" (1917–2024), „Slovo a slovesnost" (1935–2024), „Český jazyk a literatura" (1950–2024; v letech 1950–1958 s názvem „Český jazyk").[2]

Pokusíme se odpovědět zejména na následující otázky: 1. ve kterém ze sledovaných periodik jsou pravidelně publikovány články s onomastickou tematikou; 2. která onomastická témata a metodologické přístupy jsou pro vybraná periodika atraktivní, případně v nich dominují; 3. jakou roli hrají v prezentaci onomastiky konkrétní osobnosti; a 4. zda se způsob prezentace onomastických témat ve vybraných periodikách v průběhu let proměňoval.

---

[1] K tématu srov. např. záznam diskuze o postavení onomastiky v „Onomastickém zpravodaji ČSAV", která proběhla na 1. československé onomastické konferenci v Trojanovicích v roce 1982 (Redakce OZ ČSAV, 1983).

[2] Periodika řadíme nikoliv abecedně, ale chronologicky podle roku, kdy začala být vydávána. Do analýzy časopisu „Český jazyk a literatura" byly zahrnuty všechny ročníky z let 1950–2024, tedy i z původního „Českého jazyka".

2. ONOMASTIKA A JEJÍ HODNOCENÍ

Vedle prezentace onomastiky v odborných periodikách, ať už úzce onomasticky zaměřených, anebo historických, etnografických či obecně lingvistických, jsou minimálně od poloviny padesátých let 20. století důležitou tribunou, v níž onomastika představuje výsledky svého odborného zájmu, také knižní publikace. Jejich součástí bývají zejména v úvodech i hodnocení dosavadního stavu bádání, včetně nastínění úkolů a výhledů do dalších let. Taková evaluativní shrnutí lze vystopovat již v onomastických publikacích z šedesátých a sedmdesátých let. V tomto období byla onomastika na jednu stranu oceňována za mezioborovost. Na druhou stranu se na dosavadní výzkum, tradičně realizovaný v koexistenci s jinými vědními disciplínami, pohlíželo kriticky, s poukazem na budoucí úkoly. Tak tomu bylo např. v příručce Vladimíra Šmilauera „Úvod do toponomastiky“ (1963), adresované zejména mladým badatelům:

> Minulost onomastiky není ovšem příliš slavná. Byla pomocnou naukou jednak lingvistiky, jednak historie, jednak geografie a etnografie. […] Dnes však, dík obrovskému úsilí mezinárodní vědy, řadí se onomastika k odvětvím nejváženějším a nejplodnějším. […] Bude však třeba ještě mnoho usilovné práce v tomto oboru a potřebujeme především nových dobrých pracovníků (Šmilauer, 1963, s. 3).[3]

Podobný akcent najdeme i v „Původu zeměpisných jmen“ (1976) kolektivu autorů pod vedením Ivana Lutterera, který navíc apeloval na promyšlenější využití didaktického potenciálu onomastiky:

> Není proto divu, že se zeměpisná jména stala předmětem odborného zájmu nejenom jazykovědců, ale i historiků, archeologů, etnografů, antropologů, demografů a samozřejmě zeměpisců […] Studium zeměpisných jmen má však i nemalý význam výchovný a didaktický […] Knížka, kterou máte před sebou, je tedy v české literatuře prvním skromným pokusem o zaplnění této mezery (Lutterer et al., 1976, s. 8–9).

Na tyto výzvy reagovaly publikace zejména od devadesátých let 20. století. V první vlně postupně vycházela knižní zpracování témat, která se v českém prostředí v takto ucelené podobě objevila poprvé. Šlo jak o práce teoretické (Šrámek, 1999; onomastická hesla v „Novém encyklopedickém slovníku češtiny“, 2017), tak zaměřující se na konkrétní problematiku. V toponomastice to byly například popis novodobé oikonymie a honorifikačních jmen (David, 2011b; Klemensová, 2021; Ptáčníková, 2021), živá jména (David & Mácha, 2014; Lábus & Vrbík, 2018, 2023), v antroponomastice například ucelený popis vývoje antroponymické soustavy (Pleskalová, 2011), přehledové publikace či slovníky rodných jmen

[3] Dále srov. např.: „V posledních letech se také u nás více uplatňuje obor dosud dost zanedbávaný, studium vlastních jmen, onomastika“ (Svoboda, 1964, s. 5).

a příjmení (Knappová, 1989, 2008, 2017), souhrnné pojednání o literární antroponymii (Dvořáková, 2017) nebo o německých vlastních jménech v češtině (Matúšová, 2015; zde zájem jak o toponyma, tak o antroponyma). Autorky a autoři zmiňovaných publikací — jejichž přehled je pouze ilustrativní a neklade si nárok na úplnost[4] — v úvodech věnovali pozornost dosavadnímu stavu onomastického bádání a jeho proměnám v průběhu let. Opět upozorňovali na bílá místa v onomastických popisech a nutnost zaplnit je adekvátním obsahem:

> Pozdější období vývoje zeměpisných jmen obecně již není pro historii, toponomastiku ani pro lingvistiku tak zajímavé (David, 2011b, s. 13–14).

> Ačkoliv se situace v posledních letech začíná pozvolna měnit, naprostá většina toponomastických, kulturně antropologických a geografických textů se doposud soustředila především na etymologii, motivaci a morfologii toponym, přičemž materiálem byla zeměpisná jména zachycená sběrem u pamětníků, v písemných pramenech či na historických a oficiálních mapách. Mnohem menší pozornost je věnována živé či žité, tedy nestandardizované toponymii […] a její roli v percepci a interpretaci prostoru a krajiny (David & Mácha, 2014, s. 15; k tomu polemicky Štěpán, 2016, s. 16–18).

V publikacích nejmladší generace autorů se nicméně vedle vědomí nutnosti otevírání nových témat a přístupů stále častěji objevuje i vědomí kontinuity a ocenění hodnoty díla předchůdců:

> Cesty, jak výše naznačené nedostatky překlenout, ukazují vědecko-výzkumné a prezentační aktivity spojené s bohemistickým pracovištěm Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě. V jeho onomastickém směřování je zřetelná orientace na současnou, v běžné komunikaci užívanou lidovou (nestandardizovanou) toponymii, reprezentovanou především názvoslovnou soustavou urbanizovaného prostředí (tedy urbanonymii) (Lábus & Vrbík, 2023, s. 12).

Kvalitativní posun české onomastiky, kterým prošla od druhé poloviny 20. století, lapidárně konstatuje také nejnověji vydaná kolektivní publikace „Od etymologie ke krajině“ ostravských autorů:

> Onomastika […] je dnes vnímána jako samostatná lingvistická disciplína, která má jasně vymezený předmět svého zájmu, metodologii a terminologii […] zdá se, že se těžiště jejího mezioborového zájmu stále více posouvá do oblasti vlastní jazykovědy (teorie komunikace, pragmatika, korpusová a kvantitativní lingvistika) a sociálních a geografických věd (David et al., 2022, s. 9–10).

Z výše uvedeného vyplývá, že v povědomí českých onomastiků přetrvává vnímání onomastiky jako mezioborové disciplíny. To sice zpočátku paradoxně

[4] Podrobný popis témat a metodologie české onomastiky viz Knappová et al., 2000a; Knappová et al., 2000b; Harvalík, 2014; Pleskalová, 2017; Šrámek, 2007, s. 377–425.

brzdilo její emancipaci, ale počínaje druhou polovinou 20. století naopak otevřelo prostor novým tématům. Tato skutečnost je v onomastických publikacích reflektována zejména po roce 1989, a to s nástupem nové generace onomastiků. V posledních letech se pak naplno projevuje rovněž zázemí tradice, kterou onomastika jako vědecká disciplína v českém prostředí disponuje. Lze předpokládat, že se proměna sebevnímání a vzrůstající sebevědomí onomastiků projevuje rovněž v rostoucím zastoupení a v proměně tematického zaměření onomastických článků publikovaných v obecně lingvistických časopisech. Počínaje druhou polovinou 20. století proto očekáváme nárůst studií s onomastickou tematikou a stále větší tematickou rozrůzněnost.

3. CHARAKTERISTIKA ANALYZOVANÝCH PERIODIK

Skutečnost, zda byla onomastika v průběhu 20. století rovněž tématem v českých lingvistických časopisech a zda se projevila i postupná emancipace onomastiky, jak byla popsána v předchozí kapitole, jsme ověřovaly v periodikách, jež mají v české lingvistice dlouholetou tradici, jsou vydávána až do současnosti a lze je charakterizovat jako tematicky otevřená. Současně jde o periodika, která nejsou orientována primárně onomasticky, jelikož nám jde o zjištění, nakolik onomastika pronikala do obecně lingvistických či bohemistických časopisů. Z tohoto důvodu jsme upustily od excerpce článků z onomasticky zaměřeného „Zpravodaje Místopisné komise ČSAV“ (později „Onomastický zpravodaj ČSAV“, „Onomastický zpravodaj“ a „Acta onomastica“).

„Časopis pro moderní filologii“ (dále „ČMF“), jehož vydavatelem byl „Klub moderních filologů“ (později působící pod názvem „Kruh moderních filologů“; podrobněji k historii časopisu srov. Čermák, 2018), začal být vydáván v lednu roku 1911. V předmluvě prvního čísla redakce charakterizovala zaměření „Klubu“ a prohlásila, „že přední jeho péčí jest, aby časopis, jehož úkolem bude pěstovati jazykozpyt a literární historii československou, germánskou a románskou a sledovati vývoj jejich u nás i v cizině, stál na výši soudobé vědy a vedl si vždy zcela objektivně, neodvisle a samostatně“ (Sýkora & Pastorek, 1911).

„Naše řeč“ je vydávána od roku 1917 a lze ji charakterizovat jako lingvistický vědecký časopis, který se věnuje češtině jako mateřskému jazyku, přináší lingvistické články různého tematického zaměření, diskuze na aktuální jazykovědná témata a klade důraz na mezioborové souvislosti (srov. Uhlířová, 2017). Časopis od počátku své existence věnoval pozornost zejména otázkám péče o jazyk — zpočátku dokonce vycházel s podtitulem „Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka“, který byl vypuštěn až roku 1949 — s důrazem na jazykovou správnost, zdokonalování a ustálení spisovného jazyka. Jeho nedílnou součástí proto bylo od počátku jazykové poradenství a výklad konkrétních jazykových jevů, zejména

lexikálních, které probíhaly v komunikaci se čtenáři a byly publikovány v rubrikách „Hovorna“ a „Listárna“.

„Slovo a slovesnost“ začalo vycházet roku 1935 jako vědecký časopis věnující se teorii jazyka a komunikace a přinášející čtenářům především původní studie z různých lingvistických oblastí — gramatiky, pragmatiky, stylistiky, analýzy diskurzu, teorie lingvistiky apod. Byl založen jako periodická platforma Pražského lingvistického kroužku a zejména v etapě do roku 1943 — v letech 1943–1947 bylo vydávání časopisu pozastaveno — navazoval na strukturalistická východiska (Kaderka, 2017). Svým charakterem se „Slovo a slovesnost“ vymezovalo vůči často puristické praxi „Naší řeči“. Otázka spisovnosti a jazykové kultury byla zodpovězena již v programové stati:

> Co může dát věda o jazyce, linguistika, spisovnému jazyku? Musí přestávati na vyhlašování konservativních zákonů a zákazů nebo může kladně přispívat k jeho rozvoji? […] Pokud se pátrání po jazykových úkolech a cílech vylučovalo z jazykovědy, mělo to vzápětí její naprostou atomisaci: místo aby byla vědou o jazyce v jeho celku, stávala se sbírkou dat o roztříštěných jazykových faktech (Havránek et al., 1935, s. 1).

Ze sledované skupiny periodik se vymyká zejména „Český jazyk a literatura“, který vznikl v roce 1959 spojením časopisů „Český jazyk“ a „Česká literatura ve školství“. „Český jazyk a literatura“ se od počátku zaměřoval zejména na otázky metodiky výuky českého jazyka a literatury, lingvodidaktické problémy, včetně cílů, obsahu a metod výuky českého jazyka (Večerka, 2017). Vzhledem k didaktickému potenciálu onomastiky, danému jejím blízkým vztahem k historii, geografii či vlastivědě, jsme očekávaly, že onomastická témata byla v průběhu 20. století prezentována také v tomto periodiku.

4. ANALÝZA

4.1 Úvodní poznámky

V první fázi výzkumu byly ze zvolených periodik excerpovány texty zpracovávající onomastická témata, a to nejen rozsáhlé studie, ale také kratší texty, zprávy o konferencích či drobné noticky.[5] Následně byla provedena kvalitativní analýza, jejímž cílem bylo na základě čtení textů a detekce klíčových témat i metodologických přístupů zjistit, do jaké míry věnovala česká lingvistika v průběhu 20. století onomastice pozornost jakožto dílčí lingvistické disciplíně. Zvolený

[5] Ačkoliv analýza zahrnuje všechny texty s onomastickou tematikou publikované ve zvolených periodikách, vzhledem k omezenému rozsahu studie jsou v ní explicitně zmiňovány pouze některé, a to jako ilustrativní příklady výše popsaných tendencí v přístupu k onomastické problematice.

přístup k výzkumu prezentace různých oblastí lingvistiky či lingvistických problémů v odborných periodikách navazuje na některé dřívější analýzy a doplňuje je (srov. David et al. 2021; Dvořáková, 2021; Reclik, 2024).

Vzhledem ke stanoveným cílům jsme se rozhodly upustit od kvantifikace zastoupení onomastických témat v jednotlivých časopisech a v různých obdobích. Cílem článku není zjistit, nakolik byly texty s onomastickou tematikou v českých lingvistických časopisech v průběhu 20. století frekventované, ale spíše nastínit, jak byla onomastika v těchto periodikách vnímána a nakolik jí byla přisuzována důležitost. Případná kvantifikace naráží i na problém související s různorodou délkou a závažností jednotlivých textů — v některých časopisech a ve vybraných obdobích sice byly onomasticky laděné příspěvky časté, avšak mnohdy se jednalo o texty velmi malého rozsahu, navíc mající blízko nejen k onomastice, ale také např. k historii či geografii (srov. např. výsledky analýzy v kap. 4.1 a 4.2). Výsledky analýzy jsou prezentovány v následujících podkapitolách.

4.2 Časopis pro moderní filologii

V prvních desetiletích existence „Časopisu pro moderní filologii“ (dále „ČMF“) — tedy ve dvacátých a třicátých letech 20. století — se onomasticky orientované texty objevovaly spíše výjimečně; nejčastěji jako drobnosti v sekci „Zprávy“ a „Recenze“. Těžiště zájmu spočívalo v etymologických výkladech konkrétních proprií, zejména antroponym. Již v prvním ročníku se objevily dva články podávající etymologický výklad antroponyma *Žižka* (Frinta, 1911; Lang, 1911), dále šlo například o etymologii příjmení *Purkyně* (Janko, 1937) nebo článek oslavující životní jubileum redaktora Josefa Janka prostřednictvím rozboru jeho příjmení (Beneš, 1940). Etymologický přístup k antroponymům i toponymům byl uplatněn v sérii článků „Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému“, které vycházely v letech 1916–1942 a podporovaly představu onomastiky jako vědecké disciplíny mající blízko k etymologii — například hesla *Amálie* či *Amandus* (Janko, 1924a, s. 125), *Amenice* či *Amerika* (Janko, 1924b, s. 225) — nebo v pětidílné sérii Jana Svobody s názvem „Příspěvky k studiu českých osobních a místních jmen“ (Svoboda, 1940, 1941, 1942, 1946a, 1946b). V souladu se zaměřením časopisu a jeho zájmu o světové jazyky nepřekvapí, že se na stránkách časopisu objevily zmínky také o cizojazyčných antroponymických soustavách (Vančura, 1939; Trnka, 1942), které však opět byly spíše popisného charakteru.

Pro prezentaci onomastiky v „ČMF“ byl zlomový rok 1939, kdy v redakci začal působit Vladimír Šmilauer a přispívat zde svými onomastickými zprávami a drobnostmi. Martina Šmejkalová popisuje vstup Šmilauera do časopisu „jako rok, který předjal budoucí gejzíry zpráv a recenzí uveřejňovaných pravidelně v tomto listě a naplňujících Šmilauerovu dávnou ideu: referovat o všech knihách,

studiích, setkáních, sjezdech a dalších filologických počinech, publikovat i anotace kvalifikačních prací a podobně“ (Šmejkalová, 2023, s. 112). Díky Šmilauerově působení můžeme mluvit o téměř exponenciálním nárůstu zájmu o onomastiku v periodiku. Zatímco v roce 1938 nebyl v „ČMF“ publikován žádný článek o onomastické problematice, v roce 1950 jich z pera Vladimíra Šmilauera vzniklo třicet dva, týkaly se různých oblastí onomastiky a tematicky pokrývaly značnou šíři. Výběrově můžeme uvést například zprávu o výzkumu Eilerta Ekwalla o londýnských antroponymech (Šmilauer, 1950a), o původu místních jmen na území Litvy (Šmilauer, 1950b), o výzkumu Jana Skutila, který se zabýval výskytem toponyma *Vráže* na našem území (zmiňována je i areálovost toponym; Šmilauer, 1950c), o nově vzniklých kongresech (Šmilauer, 1950d), časopisech (Šmilauer, 1950e) či o článcích vydaných v jiných časopisech (Šmilauer, 1950f, 1950g). Své působení v redakci „ČMF“ Vladimír Šmilauer ukončil v roce 1951; od té doby zde publikoval již jen jednou, a to v roce 1954, kdy referoval o onomastických pracích Rudolfa Fischera (Šmilauer, 1954).

Spolu s odchodem Vladimíra Šmilauera odchází z „ČMF“ také onomastika, což mohlo být ovlivněno též založením onomastického časopisu „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ v roce 1960 — po tomto roce onomasticky zaměřené články v „ČMF“ téměř nenajdeme. V roce 2023 byly nicméně v periodiku publikovány hned tři rozsáhlé onomastické studie — o adaptaci antroponym cizího původu ve slovenštině a španělštině (Ulašin, 2024), o přejmenování anglického prince Charlese III. na krále Karla III. (Dufek & Beneš, 2024) a o novém korpusu vlastních jmen „OnomOs“ (Místecký et al., 2024). Zůstává otázkou, zda šlo pouze o náhodu, anebo o počátek návratu onomastiky na stránky „ČMF“.

4.3 Naše řeč

Pro periodikum „Naše řeč“ platí, že se v něm onomastická témata objevovala již od jeho vzniku. Do roku 1945 však v souladu s charakterem časopisu onomasticky laděné příspěvky pojednávaly nikoliv o obecných problémech, ale zejména o konkrétních jevech. Jednalo se o etymologické, případně morfologické a pravopisné otázky proprií v rubrikách „Hovorna“ a „Listárna“, s puristickým záměrem přispět k vytvoření normy a poučit o ní čtenáře, srov. např. „Z uvedených dokladů pozorujeme, že znění Kocerady je teprve původu novějšího; památkami dosvědčen je původní tvar *Chocerady*, *Chotěrady.* A název tento jeví se nám jedině správným, rozebéřeme-li jméno po stránce jazykové“ (Vydra, 1917, s. 14). Pozornost byla věnována jak toponymům, tak antroponymům, s důrazem na jejich vztah k historii a geografii — srov. článek „Poznámky k pravopisu cizích jmen zeměpisných“ (Beneš, 1935). K autorům, kteří pravidelně přispívali onomastickými notickami, patřil Antonín Profous, Vladimír Šmilauer či Václav Flajšhans.

Obecnější onomastická témata byla otevírána pouze ojediněle, a pokud ano, opět v souvislosti s řešením jiných témat. Tak se v roce 1933 onomastika stala nástrojem v diskuzi o počešťování rodných jmen cizinců, jíž se účastnili nejen lingvisté, ale také například historik Josef Vítězslav Šimák. Na jedné straně stáli zástupci proudu, který se stavěl za zachování původní podoby jmen, na straně druhé ti, již orodovali za jejich důsledné počešťování. Argumenty obou stran přitom byly společensko-politické, nikoliv lingvistické: „Nemám práva ani jméno své ani jméno cizí libovolně pozměňovat. A to právo nemá ani nikdo jiný. Zcela správně se ohradili před nějakým časem němečtí poslanci při čtení svých jmen v Národním shromáždění proti tomu, aby místo Franz bylo jejich jméno čteno František atd.“ (Kvasnička, 1933, s. 113); a naopak: „Není pochybnosti, že každá osoba náleží především svému národu a její jméno v jazykový jeho poklad. Avšak, jak vystoupí z okruhu svého kmene v oblast širší, pozbývá svérázné své výlučnosti a přechází chtěj nechtěj nebo i nevědomky také v kulturní obsah jazyka jiného“ (Šimák, 1933, s. 192).

Téma vlastních jmen se v „Naší řeči“ stalo nástrojem politického boje zejména po druhé světové válce. Podobně jako v kulturně zaměřených periodikách (k tématu srov. Matúšová, 2015, s. 46–47; Klemensová & David, 2021) se v ní v prvních poválečných letech objevila diskuze o přejmenování, do níž se zapojil Karel Erban a Josef Beneš. Karel Erban vyzýval, aby byly rodné listy a matriční zápisy z doby německé okupace přepsány „do bezvadné češtiny“, spolu s nutností „přesně stanovit česká znění němčinou zkomolených křestních jmen“ (Erban, 1945, s. 76). Josef Beneš zaměřil článek s vypovídajícím názvem „Jaké české příjmení si vybrati“ prakticky, zmapoval česká příjmení vyskytující se na Soběslavsku a připojil i rady pro zájemce o změnu německého jména na české. V závěru nezapomněl zdůraznit, že je vždy dobré „nakonec se poradit s filology“ (Beneš, 1946, s. 128).

Problematika vlastních jmen byla prezentována v souladu s dobovou ideologií také po únorovém převratu v roce 1948 a převzetí moci komunistickou stranou. Konkrétně můžeme zmínit článek Jaroslava Kuchaře, v němž upozorňuje na názvy jednotných zemědělských družstev jako na novou, rozsáhlou skupinu pojmenování a podrobuje je motivické analýze (Kuchař, 1965), dále například články Bohuslava Havránka „Psaní ruských jmen v češtině“ (Havránek, 1949) nebo Bohuslava Ileka „O převodu ruských vlastních jmen do češtiny“ (Ilek, 1951).

Podobně jako před druhou světovou válkou vycházely také ve druhé polovině 20. století v „Naší řeči“ jak články toponomastické, tak antroponomastické. Stále převládaly výklady konkrétních jmen a články o obecnější onomastické problematice se objevovaly sporadicky. Přesto můžeme jmenovat osobnosti, které svými onomastickými články přispívaly pravidelně. Mezi nimi vynikal Vladimír Šmilauer, který již v roce 1957 publikoval studii „Revise českých pomístních jmen“,

v níž se retrospektivně navrátil k poválečné situaci, nutnosti zmapovat pomístní názvosloví a revidovat je. Takto definovaný úkol již počítal s onomastikou jako vědeckou disciplínou s jasně vymezenou oblastí působnosti: „Nešlo nechat celou věc živelnému tvoření: schopnost pojmenovávat je u dnešních lidí dost zakrnělá, výsledky by byly velmi nejednotné a leckdy nevhodné“ (Šmilauer, 1957, s. 262). Šmilauer představil i práci Názvoslovné komise a její hlavní cíle, včetně konkrétních řešených problémů (Šmilauer, 1956). Na zájem o pomístní jména v následujících desetiletích navázala svými články Libuše Olivová-Nezbedová (srov. např. klasifikaci pomístních jmen v Olivová-Nezbedová, 1988). Pro metodologii výzkumu místních jmen byl zásadní příspěvek Ivana Lutterera „Psychologie pojmenování a tzv. přezdívková jména místní“ (Lutterer, 1964), v němž revidoval některé dřívější výklady Antonína Profouse. Problematika literární onomastiky byla v této době v „Naší řeči“ řešena spíše ojediněle — cenné bylo v tomto ohledu publikování článku Karla Hausenblase „Vlastní jména v umělecké literatuře“ (1976). Soustavnější pozornost byla věnována antroponymickému systému a jeho teoretickému popisu, a to zejména v článcích Miloslavy Knapové (srov. např. Knappová, 1970, 1979). Ta je rovněž autorkou studie „Stav a perspektivy české onomastiky v mezinárodním kontextu“ (Knappová, 1985), v níž společně s představením témat a přístupů rozvíjených ve světové onomastice nastínila i další cesty české onomastiky, které se naplno otevřely od počátku devadesátých let. Je tedy patrné, že již v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století byla onomastika disciplínou, jež měla v „Naší řeči“ své místo a představovaná onomastická problematika zde byla stále rozmanitější. Vzrůstající zájem o publikování onomastických článků v „Naší řeči“ navzdory existenci specializovaného onomastického periodika svědčí o snaze demonstrovat výsledky onomastických výzkumů prostřednictvím prestižního lingvistického časopisu také v rámci široké lingvistické obce.

Onomastická témata otevřená v předchozím období jsou v „Naší řeči“ podrobněji prezentována od počátku devadesátých let až do současnosti (rok 2024). Po sametové revoluci 1989 začali onomastici a onomastičky do periodika přispívat pravidelně, přičemž se jejich řady rozrostly o nová jména, například Jana Matúšová (pomístní jména a jejich proměny zejména v českém pohraničí; např. Matúšová, 1989), Milan Harvalík (česká exonymie; např. Harvalík, 1998b), Pavel Štěpán (pomístní jména; např. Štěpán, 2011), Žaneta Dvořáková (současná antroponyma; např. Dvořáková, 2022) a Jaroslav David (oikonyma, lidová etymologie jmen; např. David, 2008, 2010). V prezentaci onomastických témat širší lingvistické obci v „Naší řeči“ tak vzrostla role konkrétních osobností, které představují nejen své onomastické výzkumy, ale kladou důraz také na recenzní činnost a doporučují čtenářům tohoto odborného časopisu publikace svých kolegů.

4.4 Slovo a slovesnost

Vzhledem k odmítavému postoji redakce „Slova a slovesnosti“ k atomizaci jazykové problematiky na pouhá jazyková fakta a směřování k obecnějšímu, strukturalistickému pojetí (viz kap. 3) nebyla onomastika v prvním období jeho existence pro časopis atraktivní. Nebyla mu blízká především svým — v tehdejší fázi českých onomastických výzkumů — sklonem k popisu jednotlivin a výkladu konkrétních jmen v historicko-etymologické perspektivě bez přesahu k systémovému pojetí. V prvních desetiletích vydávání „Slova a slovesnosti“, a to dokonce ani po jeho znovuobnovení v roce 1947, v něm proto nebyl publikován žádný článek s onomastickou tematikou.

Onomastické studie se ve „Slově a slovesnosti“ začaly objevovat až v průběhu šedesátých let. Jako první zde publikoval rozsáhlý text věnující se problematice jmen slavista a bohemista František Trávníček. Studii „Několikaslovná vlastní jména“ (1960) opatřil podrobným úvodem, v němž definoval a charakterizoval propria a funkčně je vymezil v opozici k apelativům. Dominantní část textu nicméně opět věnoval především pravopisným charakteristikám proprií a v tomto ohledu setrval na tradičním pojetí. Vymezením hranic mezi proprii a apelativy se v teoretické rovině zabýval také Miloš Dokulil ve stati „Status tzv. vlastních názvů“ (Dokulil, 1977).

Významnou měrou přispěl k prezentaci proprií ve „Slově a slovesnosti“ brněnský dialektolog a onomastik Rudolf Šrámek. Od počátku sedmdesátých let zde publikoval několik článků, v nichž na toponyma aplikoval nový metodologický přístup — modelovou analýzu vycházející ze strukturalistického přístupu k jazyku. Seznámil tak odbornou veřejnost s kvalitativními změnami, jimiž československá onomastika v této době procházela, což stvrzoval i příspěvky v kategorii „Kronika“, v nichž pravidelně informoval o konaných československých a mezinárodních onomastických konferencích. Ve studiích „Toponymické modely a toponymický systém“ (Šrámek, 1972) a „Slovotvorný model v české toponymii“ (Šrámek, 1976) ukázal na možnost,

> jak přistoupit k bližšímu objasnění vnitřní strukturace toponymie a jejího systémového rázu. Toponymie se nám jeví jako jazykový útvar vzniklý a realizující se v jazykové komunikaci. Jejím organizujícím principem jsou vztahy mezi vztahovými a slovotvornými modely, jak se vnějškově projevují v jednotlivých slovotvorných typech v konkrétních místních jménech (Šrámek, 1972, s. 318).

Výzkum proprií nikoliv pouze jako souboru jednotlivin s důrazem na etymologii, pravopisnou a gramatickou podobu, ale jako vnitřně uspořádaného systému následně představil také ve studii „Teorie onomastiky a roviny propriálního pojmenování“ (Šrámek, 1986). V jejím závěru vyzval onomastiky, aby pokračovali

ve snaze propojit materiálovou bázi výzkumu, která je pro disciplínu přirozená a nezbytná, s pokusy o „hledání a uplatňování obecných, onymicky relevantních jevů a kategorií“ (Šrámek, 1986, s. 28). Jako důležitý cíl onomastiky tak vytyčuje odhalení systémového rázu proprií.

Od konce sedmdesátých let se periodikum otevíralo také dalším autorům z řad onomastiků. Miloslava Knappová poukázala na specifika proprií v opozici k apelativům (Knappová, 1980, podobně také Knappová, 1992), zabývala se problematikou obchodních jmen (Knappová, 1995) a společně s Jitkou Malenínskou také kodifikací a standardizací psané podoby vlastních jmen (Knappová & Malenínská, 1993). Jana Pleskalová pojednala o českých pomístních jménech a jejich systémovém tvoření (Pleskalová, 1992), Milan Harvalík o klasifikaci exonym (Harvalík, 1998a), Jana Matúšová o anoikonymii jazykově smíšených oblastí (Matúšová, 1994), Jaroslav David o klasifikaci honorifikačních toponym (David, 2011a) nebo spolu s geografem Michalem Semianem o používání cizích toponym v metaforách v publicistice (David & Semian, 2015) či Žaneta Dvořáková o funkci vlastních jmen v literární onomastice (Dvořáková, 2012). Nejnověji můžeme vidět uplatnění kvantitativního přístupu k propriím, ať už jde o kvantitativní fonotaktickou analýzu názvů českých obcí a jejích částí Aleše Bičana (Bičan, 2015) nebo o aplikaci tematické a kolokační analýzy na propriální vrstvu románu Jaroslava Haška „Osudy dobrého vojáka Švejka“ a jeho tří parafrází z pera ostravských autorů (David et al., 2024). Tematická a metodologická šíře rovněž ukazuje, že ve „Slově a slovesnosti“ autoři onomastici po roce 1989 publikují především rozsáhlé shrnující studie, které vycházejí z mnohaletých výzkumů a jsou často vydávány rovněž jako součást monografií (viz kapitolu 2). V souladu s charakterem časopisu, ale i se samotným zaměřením onomastiky je kladen důraz na mezioborový přesah takových výzkumů.

4.5 Český jazyk a literatura

V případě periodika „Český jazyk a literatura“ platí, že se v něm zmínky o výukovém potenciálu onomastiky objevovaly již před rokem 1989, nicméně v tomto období šlo o připomenutí pouze ojedinělá, ne-li marginální. Nejčastěji šlo o popis etymologie, morfologie nebo pravopisu konkrétních jmen v odpovědích na dotazy čtenářů z řad pedagogů (srov. Redakce ČjL, 1960–1961, s. 376; Redakce ČjL, 1961–1962, s. 4). Nechyběly ani recenze onomastických publikací, například dvou knih Vladimíra Šmilauera, a to „Osídlení Čech ve světle místních jmen“ (Klimeš, 1960–1961, s. 142–143) a „Úvod do toponomastiky“ (Klimeš, 1963–1964, s. 236), „Průvodce našimi jmény“ Františka Kopečného (Spal, 1974–1975, s. 472) nebo knihy „Místní jména na Moravě a ve Slezsku“ Ladislava Hosáka a Rudolfa Šrámka (Uher, 1980–1981, s. 283–285). Součástí recenzních zpráv

byly i noticky o důležitosti zapojení poznatků onomastiky do výuky a vhodnosti onomastických příruček pro „samostatnější práci žáků a pro fundovanější přípravu učitelů v rámci vyučování českému jazyku“ (Uher, 1980–1981, s. 283). Podobnou „osvětovou“ funkci měly i zprávy o konání onomastických konferencí (srov. Lutterer, 1987–1988, s. 181–182). Pro tyto krátké texty, v nichž byla onomastika v souvislosti s výukou zmiňována, však bylo charakteristické, že pouze informovaly o existenci onomastiky jako takové a nesoustředily se příliš na přiblížení metod a způsobů jejího využití ve výuce.

Tak tomu bylo také v případě rozsáhlejších článků, v nichž se o onomastice psalo — jejich autoři setrvávali u poměrně vágních a nekonkrétních formulací o zajímavosti disciplíny, srov. např.:

> Mnoho zajímavého materiálu poskytne škole i onomastika. Ta se ovšem ve škole souvisle probírat nemůže, ale její údaje jsou pro děti a mládež velmi přitažlivé, jak v posledních letech zjistil časopis Ohníček. Onomastika poučuje především o vývoji jazyka, o některých jazykových jevech, jako je analogie, a o způsobech tvoření slov (Cuřín, 1972–1973, s. 260).

K tématu regionálních prvků ve výuce češtiny autor v téže době publikoval i metodickou příručku, v níž se problematice věnoval rozsáhle, s řadou konkrétních tipů (srov. Cuřín, 1973, s. 55–67). Konkrétní výukové tipy nabídl také jazykovědec Otakar Mališ, který popsal své zkušenosti s využitím etymologií názvů míst ve výuce na středním odborném učilišti (Mališ, 1987–1988, s. 219–220).

Podobně jako v případě ostatních analyzovaných periodik je také v „Českém jazyce a literatuře“ onomastice věnována soustavnější pozornost až od počátku devadesátých let. Vedle přetrvávajících zpráv o onomastických publikacích a konferencích nebo textů o konkrétních problémech spojených se skloňováním a pravopisem proprií se objevují i rozsáhlejší odborné články o využití onomastiky ve výuce českého jazyka. Jejich autoři nově přicházejí s nabídkou konkrétních témat a možností jejich uchopení ve výuce. Naděžda Kvítková se v textu „Onomastika a její využití v hodinách českého jazyka“ věnovala popisu konkrétních aktivit využívajících práci s antroponymy, toponymy i chrématonymy a zdůraznila, že jejich potenciál je mnohem větší než jen gramatický a pravopisný:

> Vyčerpat onomastickou problematiku z hlediska pravopisného a morfologického, tj. zvláštnostmi při psaní a skloňování některých vlastních jmen, rozhodně nestačí. Při takovém vyučování bychom žáky ochudili o bohatý motivační materiál, neboť propria jsou zdrojem hlubšího poznání národního jazyka, jeho vývoje i regionálních zvláštností (Kvítková, 2001–2002, s. 74).

Ještě precizněji problematiku zpracoval Rudolf Šrámek v článku „Vlastní jména v hodinách českého jazyka třikrát jinak“, ve kterém pojednal o atraktivních tématech z toponomastiky — skloňování sídlištních jmen, sběru pomístních jmen a frekvenci pomístních jmen (Šrámek, 2008–2009). Zajímavý je rovněž

rozhovor s Rudolfem Šrámkem, který byl otištěn v ročníku 2014–2015. Šrámek v něm nejen poukázal na důležitost zapojení tématu proprií do výuky, ale zamýšlel se také nad metodickými otázkami:

> Studenti se seznamují s procesem vznikání vlastních jmen, nikoli jen s jejich slovotvorbou. Protože propria jsou s mimojazykovou skutečností svázána přímo, je důležité znát mimojazykové okolnosti — a ty žákům rozšiřují kulturní a společenský obzor […] Doporučil bych začínat s proprii toho místa, okolí nebo prostředí, které je žákům nejbližší, které důvěrně znají, např. s hypokoristiky v rodině, pomístními jmény v okolí, ale i s názvy vlaků apod. A vyložil bych nejdřív to podstatné, totiž individualizační a identifikační funkci a jiný typ významu propria (Šrámek & Klímová, 2014–2015, s. 72–73).

Na tuto linii výkladu o didaktickém potenciálu proprií později navázala také Žaneta Dvořáková, která ve svých studiích prezentovala další výukově atraktivní témata, a to literární toponyma (Dvořáková, 2016) a etymologický výklad příjmení (Dvořáková, 2022–2023).

5. ZÁVĚRY

Onomastika se jako téma objevovala v českých lingvistických časopisech „Časopis pro moderní filologii“, „Naše řeč“, „Slovo a slovesnost“ a „Český jazyk a literatura“ v průběhu celého 20. století a její prezentace v nich pokračuje až do současnosti, přestože míra zastoupení a charakter řešených témat se v jednotlivých periodikách a v různých obdobích lišily — od intenzivního zapojení onomastiků v „Naší řeči“ přes průnik onomastiky až od šedesátých let 20. století ve „Slově a slovesnosti“ až k spíše marginálnímu zájmu o tuto lingvistickou disciplínu v „Časopise pro moderní filologii“ a „Českém jazyce a literatuře“. Zejména ve druhé polovině 20. století lze vysledovat poměrně dynamickou proměnu frekvence i tematické skladby onomasticky zaměřených textů, a to v závislosti jak na vývoji onomastiky jako takové, tak na charakteru jednotlivých periodik.

Významně se projevil především první uvedený faktor, tedy posun onomastiky od pomocné disciplíny jak lingvistiky, tak historie, geografie a etnografie (Šmilauer, 1963, s. 3) k samostatné lingvistické nauce. Texty pojednávající o propriích z první poloviny 20. století byly typicky menšího rozsahu a soustředily se na etymologické, morfologické či pravopisné výklady konkrétních toponym i antroponym, ale bez hlubšího teoretického popisu rozdílů mezi propriální a apelativní vrstvou jazyka. Tyto články usilovaly o upevnění normy spisovného jazyka a poučení čtenáře o správnosti či nesprávnosti různých podob proprií. To bylo patrné zejména v článcích publikovaných v meziválečném období v „Naší řeči“, případně v „Časopisu pro moderní filologii“. Do kategorie textů hledajících „správné“ podoby proprií spadaly také diskuze o počešťování či přejmenování

onymických objektů nesoucích německá jména, probíhající na stránkách „Naší řeči“ nejen v předválečném období, ale také po roce 1945.

Změna v pojetí onomastiky je v lingvistických časopisech patrná od šedesátých let 20. století. V této době se v analyzovaných periodikách v souvislosti s proprii začala objevovat nová témata či metodologické přístupy a propriální jazyková vrstva byla prezentována nikoliv pouze jako souhrn izolovaných jevů, ale jako strukturovaná a vnitřně uspořádaná část jazykového systému. V tomto ohledu byly významné zejména onomastické články Rudolfa Šrámka publikované v sedmdesátých letech v časopise „Slovo a slovesnost“.

Od počátku devadesátých let jsou to i další osobnosti, které nejen na stránkách „Naší řeči“, ale zejména ve „Slově a slovesnosti“ publikují studie shrnující výsledky svých onomastických výzkumů. Často v nich představují stěžejní závěry dlouholetého bádání. Díky prezentaci v renomovaných lingvistických časopisech využívají možnosti seznámit s nimi nejen kolegy onomastiky, ale také širší odbornou lingvistickou veřejnost. Podobnou funkci plní po celé 20. století také zprávy o onomastických konferencích či recenze na onomastické publikace, jež se v analyzovaných periodikách rovněž objevují. Jako významný faktor se v neposlední řadě ukazuje také role konkrétních osobností.

Z analyzovaných periodik se do jisté míry vymyká „Český jazyk a literatura“. Nelze jej označit za časopis čistě lingvistický, jelikož těžiště jeho zájmu leží v problematice výuky českého jazyka. Analýza „Českého jazyka a literatury“ ukázala, že o onomastice se od padesátých let 20. století, kdy časopis vznikl, přemýšlelo jako o disciplíně mající velký výukový potenciál. Tyto úvahy nicméně zůstávaly v rovině vágních formulací o prospěšnosti zapojení onomastiky do výuky češtiny, bez vhledu do metodologie či vhodných témat. Také v případě tohoto časopisu změna nastala až v současnosti, kdy bylo po roce 2000 publikováno několik článků z pera Rudolfa Šrámka a Žanety Dvořákové, přicházejících s konkrétními výukovými návrhy z oblasti toponomastiky i antroponomastiky.

LITERATURA

Beneš, J. (1935). Poznámky k pravopisu cizích jmen zeměpisných [Notes on the spelling of foreign geographical names]. *Naše řeč*, *19*(2–3), 45–49.

Beneš, J. (1940). České příjmení Janko a jména podobná [The Czech surname Janko and similar names]. *Časopis pro moderní filologii*, *26*(1), 105–109.

Beneš, J. (1946). Jaké české příjmení si vybrati [Which Czech surname should you choose]. *Naše řeč*, *30*, 78–86, 121–128.

Bičan, A. (2015). Kvantitativní fonotaktická analýza názvů českých obcí a jejich částí [A quantitative phonotactic analysis of the names of Czech municipalities and their parts]. *Slovo a slovesnost*, *76*(4), 243–264.

Cuřín, F. (1972–1973). Regionalismus a vyučování češtině [Regionalism and the teaching of Czech]. *Český jazyk a literatura*, *23*(6), 259–261.

Cuřín, F. (1973). *Regionální prvky ve vyučování českému jazyku* [Regional features in the teaching of the Czech language]. Praha: SPN.

Čermák, P. (2018). Časopis pro moderní filologii jako zrcadlo dějin české moderní filologie [The Journal for Modern Philology as a mirror to the history of Czech modern philology]. *Časopis pro moderní filologii*, *100*(1), 80–91. http://hdl.handle.net/20.500.11956/100532

David, J. (2008). Nová česká oikonyma typu Chodovec City, Barrandov Hills, Nové Měcholupy… a Šmoulov [New Czech place names of the type Chodovec City, Barrandov Hills, Nové Měcholupy… and Šmoulov]. *Naše řeč*, *91*(4), 192–196.

David, J. (2010). Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym) [Folk etymology of proper names (as illustrated by place names)]. *Naše řeč*, *93*(2), 57–70.

David, J. (2011a). Klasifikace honorifikačních toponym [The classification of commemorative place names]. *Slovo a slovesnost*, *72*(1), 13–27.

David, J. (2011b). *Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní* české *toponymie* [Smrdov, Brežněves and Rychlonožkova Street. Chapters of Czech modern toponymy]. Praha: Academia.

David, J., Klemensová, T., & Místecký, M. (2021). Věda mnoha jmen: onomastické termíny v publicistice Českého národního korpusu [Science of many names: onomastic terms in the opinion journalism of the Czech National Corpus]. *Jazykovedný časopis*, *72*(1), 114–123. https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0017

David, J., Klemensová, T., & Místecký, M. (2022). *Od etymologie ke krajině. Onomastika pro 21. století* [From etymology to landscape — onomastics for the 21st century]. Brno: Host.

David, J., & Mácha, P. (2014). *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví* [Place names: memory, identity, cultural heritage]. Brno: Host.

David, J., Místecký, M., & Davidová Glogarová, J. (2024). Kvantitativněonomastická analýza Haškova Švejka a jeho tří parafrází [A qantitative onomastic analysis of Jaroslav Hašek's Švejk and its three paraphrases]. *Slovo a slovesnost*, *85*(3), 199–216. https://doi.org/10.58756/s7238517

David, J., & Semian, M. (2015). Bohemian Manchester, Moravian Clondike and Silesian Versailles. *Slovo a slovesnost*, *76*(2), 129–147.

Dokulil, M. (1977). Status tzv. vlastních názvů [The status of so-called title names]. *Slovo a slovesnost*, *38*(4), 311–319.

Dufek, O., & Beneš, M. (2024). Standardizace zdola vs. shora. Jak se z Charlese III. stal Karel III. [Bottom-up vs top-down standardization. How Charles III became Karel III in Czech]. *Časopis pro moderní filologii*, *1*(3), 193–198. https://doi.org/10.14712/23366591.2024.1.1

Dvořáková, Ž. (2012). Funkce vlastních jmen v literatuře a literární onomastika [Functions of proper names in literature and literary onomastics]. *Slovo a slovesnost*, *73*(3), 194–207.

Dvořáková, Ž. (2016). Specifika literárních toponym [Specificities of literary toponyms]. *Český jazyk a literatura*, *66*(5), 223–229.

Dvořáková, Ž. (2017). *Literární onomastika. Antroponyma* [Literary onomastics. anthroponyms]. Praha: FF UK.

Dvořáková, Ž. (2021). Z historie našeho onomastického časopisu [History of our onomastic journal]. *Acta onomastica*, *62*(1), 18–34.

Dvořáková, Ž. (2022). Jména pro nalezence z babyboxů [Names given to waifs found in baby hatches]. *Naše řeč*, *105*(4), 207–224.

Dvořáková, Ž. (2022–2023). Etymologické výklady příjmení ve výuce [Etymological interpretations of surnames at school]. *Český jazyk a literatura*, *73*(4), 168–172.

Erban, K. (1945). Jména a názvy v nové republice [Names and titles in the new republic]. *Naše řeč*, *29*(3–4), 76–79.

Frinta, A. (1911). Etymologie jména Žižkova [The etymology of the Žižka name]. *Časopis pro moderní filologii*, *1*(3), 193–198.
Harvalík, M. (1998a). K problému klasifikace exonym [On the problem of classification of exonyms]. *Slovo a slovesnost*, *59*(4), 259–265.
Harvalík, M. (1998b). Vývojové etapy a současný stav české exonymie [Developmental stages and the current state of Czech exonymy]. *Naše řeč*, *81*(5), 240–244.
Harvalík, M. (2014). Aktuální metodologické směry české onomastiky ve slovanském kontextu [The current methodological trends of Czech onomastics in Slavonic context]. *Onomastica*, *58*(1), 67–77.
Hausenblas, K. (1976). Vlastní jména v umělecké literatuře [Proper names in literary fiction]. *Naše řeč*, *59*(1), 1–12.
Havránek, B. (1949). Psaní ruských jmen v češtině [Writing Russian names in Czech]. *Naše řeč*, *33*(3–4), 41–46.
Havránek, B., Jakobson, R., Mathesius, V., Mukařovský, J., & Trnka, B. (1935). Úvodem [Introduction]. *Slovo a slovesnost*, *1*(1), 1–7.
Ilek, B. (1951). O převodu ruských vlastních jmen do češtiny [On the transcription of Russian proper names into Czech]. *Naše řeč*, *35*(1–2), 7–12.
Janko, J. (1924a). Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému 1 [Notes and contributions to the Czech etymological dictionary 1]. *Časopis pro moderní filologii*, *11*(2), 124–130.
Janko, J. (1924b). Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému 2 [Notes and contributions to the Czech etymological dictionary 2]. *Časopis pro moderní filologii*, *11*(3–4), 218–227.
Janko, J. (1937). Etymon jména Purkyně [The etymon of the Purkyně name]. *Časopis pro moderní filologii*, *22*(3), 298.
Kaderka, P. (2017). Slovo a slovesnost. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovnik/SLOVO%20A%20SLOVESNOST
Karlík, P., Nekula, M., & Pleskalová, J. (eds.). (2017). *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník* češtiny [CzechEncy — The New Encyclopedic Dictionary of Czech]. https://www.czechency.org/
Klemensová, T. (2021). *Zeměpisné názvy v pohraničí po roce 1945 na příkladu okresu Jeseník* [Geographical names in a border region after 1945: a case study of the District Jeseník]. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
Klemensová, T., & David, J. (2021). German Place Names in the Czech Lands — the Perspective of Post-War Opinion Journalism. *Beiträge zur Namenforschung*, *56*(3), 187–207.
Klimeš, L. (1960–1961). Nová toponomastická studie [A new toponomastic study]. *Český jazyk a literatura*, *11*(4), 142–143.
Klimeš, L. (1963–1964). Úvod do toponomastiky [Introduction to toponomastics]. *Český jazyk a literatura*, *14*(5), 236.
Knappová, M. (1970). O jméně a příjmení z hlediska praxe [On first names and surnames from a practical perspective]. *Naše řeč*, *53*(4–5), 251–264.
Knappová, M. (1979). Přechylování příjmení v češtině. Pravidla a systematický přehled [Feminization of surnames in Czech. Rules and systematic overview]. *Naše řeč*, *62*(5), 225–233.
Knappová, M. (1980). Významové aspekty vlastních jmen [Semantic aspects of proper names]. *Slovo a slovesnost*, *41*(1), 57–60.
Knappová, M. (1985). Stav a perspektivy české onomastiky v mezinárodním kontextu [The state and perspectives of Czech onomastics in the international context]. *Naše řeč*, *68*(1), 4–8.
Knappová, M. (1989). *Rodné jméno v jazyce a společnosti* [The given name in language and society]. Praha: Academia.
Knappová, M. (1992). K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen [On a functional conception of the system of proper names]. *Slovo a slovesnost*, *53*(3), 211–214.
Knappová, M. (1995). Obchodní jméno jako fenomén onomaziologický a sociologický [Brandname as an onomasiological and sociological phenomenon]. *Slovo a slovesnost*, *56*(4), 276–284.

Knappová, M. (2008). *Naše a cizí příjmení v současné češtině* [Our and foreign surnames in contemporary Czech]. Liberec: AZ Kort.

Knappová, M. (2017). *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* [How will your child be named?]. Praha: Academia.

Knappová, M., Harvalík, M., & Šrámek, R. (2000a). Stand und Aufgaben der tschechischen Namenforschung [The state and tasks of Czech onomastic research]. *Namenkundliche Informationen*, *77–78*, 153–172.

Knappová, M., Harvalík, M., & Šrámek, R. (2000b). Tschechische Namenforschung in den Jahren 1993–1999 [Czech onomastic research from 1993 to 1999]. *Onoma*, *35*, 19–69. https://doi.org/10.2143/ONO.35.0.574368

Knappová, M., & Malenínská, J. (1993). Kodifizierungs-, Standardisierungs- und Rechtsaspekte von Eigennamen (der schriftlichen Form) [Codification, standardization, and legal aspects of the written form of proper names]. *Slovo a slovesnost*, *54*(3), 187–190.

Kuchař, J. (1965). Nová skupina vlastních pojmenování? [A new category of proper names?]. *Naše řeč*, *48*(1), 16–20.

Kvasnička, V. (1933). Píšeme správně křestní jména cizinců? [Are we writing foreigners' first names correctly?]. *Naše řeč*, *17*(4), 112–114.

Kvítková, N. (2001–2002). Onomastika a její využití v hodinách českého jazyka [Onomastics and its use in Czech language classes]. *Český jazyk a literatura*, *52*(3–4), 73–79.

Lábus, V., & Vrbík, D. (2018). *Toponyma v krajině a možnosti jejich výzkumu* [Toponyms in landscape: research possibilities]. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Lábus, V., & Vrbík, D. (2023). *Atlas libereckých živých jmen* [Atlas of non-standardized names in Liberec]. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Lang, P. (1911). K etymologii jména Žižkova [The etymology of the Žižka name]. *Časopis pro moderní filologii*, *1*(4), 289–296.

Lutterer, I. (1964). Psychologie pojmenování a tzv. přezdívková jména místní [The psychology of naming and so-called nickname-based settlement names]. *Naše řeč*, *47*(2), 81–87.

Lutterer, I. (1987–1988). K aktuálním úkolům naší onomastiky [On the current tasks of our onomastics]. *Český jazyk a literatura*, *38*(4), 180–181.

Lutterer, I., Kropáček, L., & Huňáček, V. (1976). *Původ zeměpisných jmen* [The origin of geographical names]. Praha: Mladá fronta.

Mališ, O. (1987–1988). Regionální a onomastické prvky v pražském SOU [Regional and onomastic elements in prague's secondary vocational training school]. *Český jazyk a literatura*, *38*(5), 219–220.

Matúšová, J. (1989). Vývoj a standardizace pomístních jmen a urbanonym v českém pohraničí [Development and standardization of minor place names and urbanonyms in the Czech borderlands]. *Naše řeč*, *72*(4), 179–187.

Matúšová, J. (1994). Poznámky k systémovým vztahům k anoikonymii jazykově smíšených oblastí [Notes on the relations within the system of minor place names in language-mixed areas]. *Slovo a slovesnost*, *55*(4), 287–294.

Matúšová, J. (2015). *Německá vlastní jména v češtině* [German proper names in Czech]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Místecký, M., David, J., Davidová Glogarová, J., & Klemensová, T. (2024). Korpus OnomOs. Principy a příklady aplikací [The OnomOs corpus. Principles and examples of application]. *Časopis pro moderní filologii*, *106*(1), 44–59. https://doi.org/10.14712/23366591.2024.1.3

Olivová-Nezbedová, L. (1988). Pomístní jména v Čechách vzniklá ze jmen místních [Minor place names in Bohemia originated from place names]. *Naše řeč*, *71*(2), 76–82.

Pleskalová, J. (1992). O tvoření českých pomístních jmen [On the formation of Czech minor place names]. *Slovo a slovesnost*, *53*(3), 193–200.

Pleskalová, J. (2011). *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010* [The development of personal proper names in the Czech lands from 1000 to 2010]. Brno: Host.

Pleskalová, J. (2017). Onomastika [Onomastics]. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovnik/ONOMASTIKA

Ptáčníková, M. (2021). *Mezi Stalinovou třídou a Husákovým tichem. Kapitoly z pražské toponymie* [Between the "Stalinova třída" and "Husákovo ticho". Chapters from the inventory of toponyms of Prague]. Praha: Academia.

Reclik, A. (2024). *Jazyková a jazykovědná problematika a její reflexe v díle vybraných českých spisovatelů* [Language and linguistic issues and their reflection in the works of selected Czech writers]. Dizertační práce. Ostrava: Ostravská univerzita.

Redakce ČjL (1960–1961). Jak se má psát „pionýrská organizace", s velkým P, či s malým p? [How should "pionýrská organizace" be written, with a capital "P" or a lower-case "p"?]. *Český jazyk a literatura*, *11*(9), 376.

Redakce ČjL (1961–1962). Jak souvisí místní jméno Kobylisy se jménem kobyla? [How is the place name Kobylisy related to the noun kobyla?]. *Český jazyk a literatura*, *12*(4), 164.

Redakce OZ ČSAV (1983). Postavení onomastiky v systému společenských věd [On the place of onomastics in the system of social sciences]. *Onomastický zpravodaj* ČSAV, *24*(1–2), 153–181.

Spal, J. (1974–1975). Průvodce našimi jmény [A guide to our names]. *Český jazyk a literatura*, *25*(10), 472.

Svoboda, J. (1940). Příspěvky k studiu českých osobních a místních jmen. Kmen *sěm(i)-* [Contributions to the study of Czech personal and place names. The stem *sěm(i)-*]. *Časopis pro moderní filologii*, *26*(3), 421–434.

Svoboda, J. (1941). Příspěvky k studiu českých jmen osobních a místních. Kmen *chot(ě)-* [Contributions to the study of Czech personal and place names. The stem *chot(ě)-*]. *Časopis pro moderní filologii*, *27*(2), 104–117.

Svoboda, J. (1942). Příspěvky k studiu českých jmen osobních a místních. Jména: *Smil*, *Semily*, *Seslav*, *Sezema* a pod. [Contributions to the study of Czech personal and place names. Names: *Smil*, *Semily*, *Seslav*, *Sezema*, etc.]. *Časopis pro moderní filologii*, *28*(3), 276–284.

Svoboda, J. (1946a). Příspěvky k studiu českých jmen osobních a místních. Část 4.: O jménech *VOK*, *VOKOV*, *VOKOVICE* [Contributions to the study of Czech personal and place names. Part 4: On the names *Vok*, *Vokov*, *Vokovice*]. *Časopis pro moderní filologii*, *29*(1), 20–29.

Svoboda, J. (1946b). Příspěvky k studiu českých osobních a místních jmen. Část 5.: O jménu *RADVAN* [Contributions to the study of Czech personal and place names. Part 5: On the name *Radvan*]. *Časopis pro moderní filologii*, *29*(3), 210–216.

Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše příjmení* [Old Czech personal names and our surnames]. Praha: ČSAV.

Sýkora, F., & Pastorek, F. (1911). Čtenářům! [To the readers!]. *Časopis pro moderní filologii*, *1*(1).

Šimák, J.V. (1933). Píšeme správně křestní jména cizinců? [Are we writing foreigners' first names correctly?]. *Naše řeč*, *17*(6–7), 190–196.

Šmejkalová, M. (2023). Časopis pro moderní filologii a Vladimír Šmilauer (1939–1951) [Journal for Modern Philology and Vladimír Šmilauer (1939–1951)]. *Časopis pro moderní filologii*, *105*(1), 107–120. https://doi.org/10.14712/23366591.2023.1.7

Šmilauer, V. (1950a). Londýnská osobní jména [Personal names in London]. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(1), 32.

Šmilauer, V. (1950b). Finské a germánské prvky v litevské onomastice [Finnish and Germanic elements in Lithuanian onomastics]. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(1), 32–33.

Šmilauer, V. (1950c). O českomoravských Vrážích [On the Vráž names in Bohemia and Moravia]. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(2), 73.

Šmilauer, V. (1950d). Kongresy toponymie a anthroponymie [Congresses on toponymy and anthroponymy]. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(3), 129.

Šmilauer, V. (1950e). Revue Internationale d'Onomastique. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(3), 129.

Šmilauer, V. (1950f). Lidový humor v příjmeních na Kravařsku [Folk humor in surnames in the Kravaře Region]. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(4), 175.
Šmilauer, V. (1950g). Poznámky k místnímu názvosloví Moravy [Notes on the place names of Moravia]. *Časopis pro moderní filologii*, *33*(4), 175–176.
Šmilauer, V. (1954). [Recenze knihy:] Rudolf Fischer, Probleme der Namenforschung an Orts- und Flurnamen im westlichen Böhmen und in seiner Nachbarschaft (VEB, Bibliographisches Institut, Leipzig, 1952). *Časopis pro moderní filologii*, *36*(2), 104–106.
Šmilauer, V. (1956). Tvoření přídavných jmen na -ský ze jmen zeměpisných. (Z Názvoslovné komise kartografické) [Formation of adjectives ending in -ský from geographical names. (From the Cartographic Nomenclature Commission)]. *Naše řeč*, *39*(7–8), 187–214.
Šmilauer, V. (1957). Revise českých pomístních jmen [Revision of Czech minor place names]. *Naše řeč*, *40*(9–10), 260–277.
Šmilauer, V. (1963). *Úvod do toponomastiky* [Introduction to toponomastics]. Praha: SPN.
Šrámek, R. (1972). Toponymické modely a toponymický systém [Toponymic models and the toponymic system]. *Slovo a slovesnost*, *33*(4), 304–318.
Šrámek, R. (1976). Slovotvorný model v české toponymii [Word-Formation Model in Czech Toponymy]. *Slovo a slovesnost*, *37*(2), 112–120.
Šrámek, R. (1986). Teorie onomastiky a roviny propriálního pojmenování [Theory of onomastics and levels of proprial denomination]. *Slovo a slovesnost*, *47*(1), 16–28.
Šrámek, R. (1999). *Úvod do obecné onomastiky* [Introduction to general onomastics]. Brno: Masarykova univerzita.
Šrámek, R. (2007). Onomastika [Onomastics]. In J. Pleskalová & M. Krčmová (eds.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky (s. 377–425).* Praha: Academia.
Šrámek, R. (2008–2009). Vlastní jména v hodinách českého jazyka třikrát jinak [Three topics concerning proper names in Czech language lessons]. *Český jazyk a literatura*, *59*(4), 175–179.
Šrámek, R., & Klímová, K. (2014–2015). O onomastice a vlastních jménech ve výuce [Onomastics and proper names in education]. *Český jazyk a literatura*, *65*(2), 69–74.
Štěpán, P. (2011). Prefixálně-sufixální substantiva v pomístních jménech v Čechách [prefixal-suffixal nouns in Bohemian minor place names]. *Naše řeč*, *92*(2), 78–86.
Štěpán, P. (2016). *Pomístní jména v Čechách z pohledu slovotvorného* [Minor place names in Bohemia from a word-formation perspective]. Praha: Academia.
Trávníček, F (1960). Několikaslovná vlastní jména [Multi-word proper names]. *Slovo a slovesnost*, *21*(2), 95–110.
Trnka, B. (1942). Výslovnost anglických vlastních jmen v češtině [Pronunciation of English proper names in Czech]. *Časopis pro moderní filologii*, *28*(2), 175–181.
Uher, F. (1980–1981). Popis moravskoslezských toponym dokončen [Description of Moravian-Silesian toponyms completed]. *Český jazyk a literatura*, *31*(6), 283–285.
Uhlířová, L. (2017). *Naše řeč*. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovnik/NAŠE%20ŘEČ
Ulašin, B. (2024). Adaptácia antroponým cudzieho pôvodu v slovenčine a španielčině [Adaptation of anthroponyms of foreign origin in Slovak and Spanish]. *Časopis pro moderní filologii*, *106*(2), 193–211. https://doi.org/10.14712/23366591.2024.2.5
Vančura, Z. (1939). Poznámky o osobních jménech a osloveních v angličtině [Notes on personal names and address forms in English]. *Časopis pro moderní filologii*, *25*(2), 172–179.
Večerka, R. (2017). Bohemistické časopisy [Bohemistic journals]. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovnik/BOHEMISTICK%C3%89%20%C4%8CASOPISY
Vydra, B. (1917). Kocerady či Chocerady? [Kocerady or Chocerady?]. *Naše řeč*, *1*(1), 13–14.

SUMMARY

A REFLECTION ON ONOMASTIC TOPICS IN CZECH LINGUISTIC JOURNALS

The study aims to describe the extent to which onomastics and onomastic issues have appeared from the beginning of the 20th century to the present as a topic in generally oriented Czech linguistic or linguistic-didactic journals. The material base of the analysis consists of the periodicals "Časopis pro moderní filologii" (1911–2024), "Naše řeč" (1917–2024), "Slovo a slovesnost" (1935–2024) and "Český jazyk a literatura" (1950–2024), from which texts (studies, articles, reports) focusing on onomastic topics (the field of anthroponyms, toponyms, and chrematonyms) are excerpted. Through qualitative analysis based on reading individual texts and detecting the issues addressed, the study primarily seeks to determine whether and to what extent Czech linguistics has paid attention to onomastics as a partial linguistic discipline throughout the 20th century. Furthermore, the study also examines how the focus on onomastics in selected linguistic journals has changed over time in relation to the development of the theoretical and methodological approaches in this field (e.g. collection of minor place names, model analysis, functional conception, quantitative turn) or the character of specific periodicals, or whether particular personalities have played a role in the presentation of onomastics in selected periodicals. The conducted qualitative analysis indicates that the selection and presentation of onomastic topics are significantly influenced by the character of the individual periodicals and the emancipation of onomastics in the 1960s.

Keywords: Czech linguistics, linguistic journals, onomastics, proper name

BOŻENA HRYNKIEWICZ-ADAMSKICH
bhrynk@amu.edu.pl
ORCID: 0000-0002-9589-841X
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.21
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ОДНООСНОВНЫЕ ОТАПЕЛЛЯТИВНЫЕ ДРЕВНЕРУССКИЕ АНТРОПОНИМЫ С СУФФИКСАМИ С ОСНОВНЫМ *-К-*: *-КА*, *-АК*, *-АКА*, *-ЪКЪ/*-ЬКЪ, *-ИК*

АННОТАЦИЯ

Аффиксальная деривация одноосновных деапеллятивных антропонимов в древнерусском языке не являлась до сих пор предметом тщательного изучения. В имеющихся трудах анализу подвергались в основном только антропонимы без словообразовательных формантов по сравнению с мотивирующими их нарицательными словами. Исключение составляют одноосновные деапеллятивные антропонимы, образованные путем парадигматической деривации. Остальные вопросы структуры славянских отапеллятивных антропонимов, отличающихся по форме от мотивирующих их нарицательных слов, затрагивались очень редко и нуждаются в рассмотрении. В нашей предыдущей статье были рассмотрены древнерусские одноосновные деапеллятивные антропонимы с суффиксом *-ко*, засвидетельствованные в избранных текстах XV–XVII вв. Цель настоящей статьи заключается в представлении дериватов от одноосновных деапеллятивных антропонимов с другими формантами с основным *-к-*: *-ка*, *-ак*, *-ака*, *-ъкъ/*-ькъ, *-ик* в изученных источниках. Анализ проводится с учетом распределения на: 1. дериваты, созданные в проприальном деривационном пространстве; 2. дериваты, созданные в апеллятивно-проприальном деривационном пространстве.

Ключевые слова: древнерусская антропонимия, одноосновные отапеллятивные антропонимы, аффиксальная деривация, суффиксы *-ка*, *-ак*, *-ака*, *-ъкъ/*-ькъ, *-ик*

1. ВСТУПИТЕЛЬНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ

В настоящей статье затрагивается проблематика словообразования древнерусских одноосновных деапеллятивных антропонимов, которая впервые освещалась в нашей предыдущей работе, посвященной формам данного типа

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

с суффиксом *-ко* (Hrynkiewicz-Adamskich, 2023). Кроме анализа соответствующих антропонимых единиц, в ней были представлены теоретические замечания и обзор избранных публикаций по вопросам прориального словообразования древнерусского и древнепольского языков. Дальнейший текст по своей тематике и ракурсу рассмотрения является прямым продолжением упомянутой статьи. На этот раз внимание уделяется редким деапеллятивным антропонимам с остальными формантами с основным *-к-*, а именно: *-ка*, *-ак*, *-ака*, **-ъкъ*/**-ькъ*, *-ик*. Изучению будут подвергаться формы, извлеченные из корпуса письменных памятников XV–XVII вв. с территории восточнославянских земель (Mosk; Sol I; Sol II; TK I; TK II; TK III). Дополнительно по ономастическим работам других авторов будут приведены примеры употребления этого типа антропонимов в более ранних источниках.

2. АНТРОПОНИМЫ С ФОРМАНТОМ *-КА*

В праславянский период формант **-ъka*, **-ьka* активно участвовал в словообразовании апеллятивов (Sławski, I, 1974, с. 94–95). Присоединяясь к нарицательным именам существительным, он выполнял деминутивную функцию: **babъka* ← **baba*, **děvъka* ← **děva*, **golvъka* ← **golva*, **kadьka* ← **kadь*, **klětьka* ← **klětь*, **kostьka* ← **kostь*, **myšьka* ← **myšь*. Нередки также случаи образования женских вариантов имен существительных мужского рода путем присоединения к ним данного форманта: **aščerъka* ← **aščerъ*, **kotъka* ← **kotъ*, **lisjьka* ← **lisъ*, **lěkar(')ьka* ← **lěkar'ь*. Кроме того, названному форманту была присуща функция субстантивации имен прилагательных: **bronъka* ‘что-л. блестящее, беловатое’ ← **bronъ* ‘светлый, блестящий (о цвете)’; **bělъka* ‘что-л. белое, беловатое’ ← **bělъ* ‘белый’; **jalovъka* ‘яловка, телка’ ← **jalovъ* ‘яловый, бесплодный’. В праславянском лексическом фонде широко представлены также отглагольные дериваты с данным суффиксом: nomina actionis — **bajьka* ← **bajati*, **gadъka* ← **gadati*; nomina instrumenti — **kolěbъka* ‘колыбель’ ← **kolěbati* ‘колебать’; nomina agentis — **dojьka* ‘кормилица, мамка’ ← **dojiti* ‘кормить грудью’.

В ономастическом пространстве в древнерусский период суффикс *-ка* образовывал дериваты от традиционных двуосновных личных имен. В антропонимическом материале XI–XIV вв. он представлен в составе сокращенных форм, возникших в процессе дезинтеграционной деривации сложных имен, см.: *Борька* (← Борислав), *Домка* (← Домагость, Домажир, Доманег или Домаслав), *Жирка* (← Жиробуд, Жировит или Жирослав) (Hrynkiewicz-Adamskich, 2020, с. 149).

Данная модель образования производных форм личных имен, т. е. сокращение или усечение основы + суффиксация, в деривации одноосновных деапеллятивных антропонимов представлена лишь единичными примерами.

Среди составляющих предмет настоящей статьи одноосновных антропонимов с суффиксом *-ка* преобладают формы, произведенные с помощью прогрессивной деривации.

1. Ниже перечислим гипокористики, созданные в проприальном деривационном пространстве, образованные путем прогрессивной деривации (аффиксации) от исходных отапеллятивных антропонимов (т. е. по модели, широко применяемой в словопроизводстве nomina appellativa).

1.1. Особенно интересны немногочисленные документальные свидетельства параллельного употребления одноосновного отапеллятивного антропонима и созданного на его базе дериватас суффиксом *-ка* по отношению к одному и тому же лицу, так как они позволяют «живьём» увидеть акт образования производных форм. В изучаемых текстах в ряде случаевпредставлены как производящий антропоним, так и являющаяся его стилистическим эквивалентомгипокористика. Между двумя названными коррелятами сохраняются отношения словообразовательной мотивации:

Владычка ← *Владыка* ← *владыка* ‘обладатель, хозяин, владелец чего-л.’; 2. ‘верховный правитель, владыка’; 3. ‘владыка (об архиепископе, архиерее)’ (SRÂ, II, с. 212).
Ср. *Владыка* Сидоров сын Кузьмина (Mosk, с. 124, 1557–1558) — *Владычька* (Mosk, с. 125, 1557–1558).
См. также *Владыка*: Юрьи Микифоров сын *Владыкина* (Wójt, с. 298, 1465–1466).

Злобка ← *Злоба* ← *злоба* 1. ‘зло; нечто дурное, заслуживающее осуждения’; 2. ‘порок, дурное свойство, качество, черта кого-л., чего-л.’; 3. ‘состояние вражды, озлобленности’; 4. ‘грех, противозаконный поступок’; 5. ‘несчастье, беда’; 6. ‘забота, неотложное дело’ (SRÂ, VII, с. 16–17).
Ср. *Злоба* Михалев (Mosk, с. 106, 1553–1554) — Лихач, *Злобка*, Ларка Михалевы (Mosk, с. 133, 1561); Иван *Злоба* Трофимов сын (Sol I, A221, 1556–1557) — *Злобка* (Sol I, A221, 1556–1557).
См. *Злоба:* Фома *Злобин* (TK I, с. 142, 1634) — *Злобка*: *Злобка* Иванов (Mosk, с. 137, 1561); *Злобка*, Максимка Олексеевы (Mosk, с. 139, 1561); Давыдко Некрасов, брат его *Злобка* (Mosk, с. 105, 1553–1554).
См. также *Злоба*: *Злоба* Омосовъ сынъ (Wójt, с. 211, 1472–1479); *Злоба* Бухвостов (Kûrš, с. 186, 1572); *Злоба* Семенов (Kûrš, с. 186, 1582–1583) — *Злобка*: *Злобка* Семенов (Kûrš, с. 186–187, 1563); *Злобка* Костянтинов (Kûrš, с. 187, 1568).

Килка ← *Кила* ← *кила* ‘всякий нарост, опухоль, а также название болезни (грыжа; различные виды опухолей; нарывы)’ (SRÂ, VII, с. 123); диал.

ʻо человеке, отставшем от других в косьбе, жатве’, калуж., сиб. (Dal, I, с. 108); ʻо надоедливом, ворчливом человеке’, яросл., урал. и др. (SRN, XIII, с. 204–206).

Ср. Девятой *Килин* (TK, I, с. 97, 1634) — Девятой *Килкин* (TK, I, с. 261, 1635).

См. *Кила*: …у Наума у *Килина* (Sol, I, A127, 1547).

См. также *Кила*: *Кила* Андрей Евплович Салтыков (Ves, с. 139, 2-я пол. XVI).

Кручинка ← *Кручина* ← *кручина* 1. ʻжелчь’; 2. ʻпечаль, горе’; 3. ʻнемилость, гнев на кого-л.’ (SRÂ, VIII, с. 90–91; Dal, II, с. 204).

Ср. *Кручина* Олунин (TK, I, с. 278, 1635) — Сергей Гаврилов сын Олунин […], да с ним же, Сергеем, пришел брат его *Кручинка* (TK, I, с. 74, 1633).

См. *Кручина*: Иван Васильев *Кручинин* (TK, III, с. 305, 1680).

См. также *Кручина*: *Кручина* Дементьевъ сынъ Сужанинъ (Tup, с. 267, 1613); *Кручина* Лазарьевъ сынъ Тютюревъ (Tup, с. 267–268, 1668); *Кручина* Чернцовъ (Tup, с. 268, 1678); Мишка Григорьев *Кручинин* (Kûrš, с. 277, 1699) — *Кручинка*: *Кручинка* Губинъ (Tup, с. 267, 1613); *Кручинка* Левонтьевъ (Tup, с. 267, 1621); *Кручинка* Васильевъ (Tup, с. 267, 1648).

Суворка (!) ← *Сувор* ← *сувор* ʻсуровый, немногословный, нелюдимый человек’ (SRÂ, XXVIII, с. 237).

Ср. Василей Михайлов сын *Сувор* (Sol, II, A629, 1577) — Василей Михайлов сын *Суворка* (Sol, II, A638, 1577).

См. также *Сувор*: *Сувор* Андреев (TK, I, с. 180, 1636); *Сувор* Сысоев (TK, I, с. 131, 1634); Григорей *Суворов* (TK, I, с. 142, 1634); Никита Калинин *Суворовых* (TK III, с. 286, 1679); Родион Дмитриев *Суворовых* (TK, III, с. 282, 1679); Семен Агапитов *Суворовых* (TK, III, с. 279, 1679).

Следует при этом обратить внимание на документально подтвержденное употребление деривата *Суворко* с более типичным у дериватов от имен мужского рода суффиксом *-ко*, см.: Якуш Родивонов да брат его *Суворко* (Kûrš, с. 515, 1563); Сенка Трофимов да дети его Истомка да *Суворко* (Kûrš, с. 515, 1563).

Отдельного рассмотрения заслуживает еще один антропоним. В исследованных текстах в функции именования лица засвидетельствована форма *Бровка*, однако отсутствуют примеры употребления антропонима *Бровь*. На основании данного факта можно было бы предполагать, что антропоним *Бровка* скорее всего был образован путем семантического переноса нарицательного слова *бровка* в разряд имен собственных:

Бровка ← *бровка*, диал. 1. ʻузкая тропинка в поле, разделяющая два участка земли’; ʻборозда между грядами; междурядье’; 2. ʻвершина обрыва над рекой’; 3. ʻнебольшая полоса берега до кромки’; 4. ʻкарниз над дверью

или над окном’; 5. ‘резные украшения на деревянном доме’ и др. значения (SRNG, III, с. 183).

См. *Бровка*: *Бровка* да Меншик Тимофеевы дети Локшина (Sol, II, А731, 1580).

См. также *Бровка*: Федка *Бровка* (Tup, с. 121, 1605).

Однако на то, что в случае некоторых номинаций лиц посредством антропонима *Бровка* мы можем иметь дело с дериватом с суффиксом *-ка* от одноосновного деапеллятивного имени *Бровь*, указывает параллельное употребление в отношении одного и того же лица антропонимов, мотивированных существительным *бровь*, но содержащих разные суффиксы, ср.: Михайло Нестеров сын *Бровка* (Sol, I, А206, 1555) — Михайло Нестеров сын *Бровца* (Sol, I, А214, 1556). См. также: Фомка *Бровца* (Tup, с. 121, 1495). Поэтому не исключено, что процесс образования гипокористики *Бровка* протекал следующим образом:

Бровка ← *Бровь* ← *бровь* 1. ‘бровь’; 2.‘веко, глаз; мн. также ресницы’ (SRÂ, I, с. 335); диал. ‘узкая возвышенная полоса земли на дороге между колеями’ (SRNG, III, с. 183–184).

1.2. В исследуемых источниках встречаются также единичные свидетельства употребления одноосновного отапеллятивного антропонима и его деривата с суффиксом *-ка* у разных носителей:

Буторка ← *Бутора* ← *бутора*, диал. 1. ‘вьюга, метель; плохая погода’, волог., арх., сев.-двин.; 2. ‘о том, кто быстро, громко, бестолково говорит, тараторит’, волог.; 3. ‘упрямый человек’, новг. (SRNG, III, с. 312), *бутóра*, новг. (SRNG, там же). Ср. *буторъ* ‘пожитки, домашний скарб’ (SRÂ, I, с. 360).

См. *Бутора*: *Бутора* Суморокoв (ТК, I, с. 472, 1634); Илья *Буторин* (ТК, I, с. 255 и 462, 1636) — Буторка: Левка *Буторка* (ТК, I, с. 424, 1634).

См. также *Бутора*: Михалко Климентьев *Бутора* (Kûrš, с. 76, 1568); *Бутора* Матвеев (Kûrš, с. 76, 1582–1583) — *Буторка*: *Буторка* Павлов (Kûrš, с. 76, 1597); *Буторка* Ондронов (Kûrš, с. 76, 1597).

Верещажка ← *Верещага* ← *верещага*, диал. 1. ‘яичница’, олон., смол., перм., сиб.; 2. ‘похлебка с поджаренной свининой’, новг., смол.; 3. ‘чрезмерно говорливый человек, болтун’, олон.; 4. ‘плакса (обычно о ребенке)’, нижегор., вят.; 5. ‘брюзга, ворчун’, ряз.; 6. ‘хлопотливый человек, хлопотун, хлопотунья’, ряз. (SRNG, IV, с. 144; Dal, I, с. 180).

Ср. *Верещага*: Иван *Верещага* Семенов сын Строева (Sol, I, А136, 1548); …у *Верещаги* Евъсеева (Sol, I, А242, 1559); Иван Юрьев сын *Верещага* (Sol, II, А450, 1572); Семен *Верещагин* (ТК, I, с. 259, 1635) –*Верещажка*: *Верещажка* Матвеев (Mosk, с. 224, 1596).

См. также *Верещага*: Кузма *Верещага* Онисимов сын (Wójt, с. 235, ок. 1495–1502).

Докучка ← *Докука* ← *докука* 1. ʻбеспокойство; заботы, неприятностиʼ; 2. ʻпросьба, особенно повторная, настойчивая’ (SRÂ, IV, с. 294).

См. *Докучка*: *Докучка* Васильев (Sol, I, A379, 1571); *Докучка* Борков (Mosk, с. 230, 1596).

Ср. *Докука*: *Докука* Мошенниковъ сынъ (Tup, с. 186, нач. XVI); *Докука* (Tup, с. 186, XVI); Федор, *Докука*, Семейка Ивановы дети Калитина (Kûrš, с. 148, 1568); Василей Яковлев сын Бородатой с сыном своим Евсеем *Докукою* (Kûrš, с. 148, 1571); *Докука* Васильевъ сынъ Засецкій (Tup, с. 186, 1610).

Дружинка ← *Дружина* ← *дружина* 1. ʻтоварищи, спутникиʼ; 2. ʻвоенный отряд, войскоʼ; 3. ʻближайшие к князю люди, отряд, войскоʼ; 4. ʻобщинаʼ; 5. ʻтоварищ, товаркаʼ (SRÂ, IV, с. 363).

Ср. *Дружина*: *Дружина* Петелин (Sol, I, A75, 1539); *Дружине* Скрибина D (Sol, II, A565, 1575); *Дружина* Борисов сын (Sol, II, A668, 1578); *Дружина* Григорьев сын (Sol, II, A796, 1582); *Дружина* Лукоянов (TK, I, с. 47, 1634); *Дружина* Щепоткин (TK, I, с. 110, 1634); *Дружина* Лысков (TK, I, с. 99, 1634); *Дружина* Пятого (TK, I, с. 260, 1635); *Дружины* Григорьева сына Губанова G (TK, I, с. 236, 1635); *Дружина* Афонасьев сын Войлочников (TK, I, с. 218, 1636); *Дружина* Фомин (TK, I, с. 186, 1636) — *Дружинка*: *Дружинка* Тимофеев (TK, I, с. 419, 1634).

См. также *Дружина*: *Дружина* Лазаревъ (Tup, с. 191, 1552); *Дружина* Юрьевъ (Tup, с. 191, 1598) — *Дружинка*: *Дружинка* Тумакъ (Tup, с. 191, 1601); *Дружинка* Михайловъ (Tup, с. 191, 1602); *Дружинка* Ильинъ сынъ (Tup, с. 191, 1610); *Дружинка* Сидоровъ (Tup, с. 191, 1613).

Истомка ← *Истома* ← *истома* 1. ʻпритеснение, мучениеʼ; 2. ʻутомление, изнурениеʼ; 3. ʻтруд, забота, трудностиʼ (SRÂ, VI, с. 326–327).

Ср. *Истома*: *Истома* Онкудинов сын Шумихина (Sol, I, A174, 1551); *Истома* Олександров сын Чернятин (Sol, I, A257, 1562); *Истома* Федоров сын Мухина (Sol, I, A353, 1570); *Истома* Степанов сын Бибикова (Sol, II, A433, 1572); *Истома* Матфеев сын Масельской (Sol, II, A610, 1576); *Истома* Высокой (Sol, II, A699, 1579); *Истома* Федоров сын Селянинова (Sol, II, A851, 1583); Иван *Истомин* (TK, I, с. 49, 1634); Некрас Гаврилов *Истомин* (TK, I, с. 96, 1634) — *Истомка*: *Истомка* Устинов (Mosk, с. 129, 1553–1554); *Истомка* Михайлов сын (Sol, I, A79, 1540); *Истомка* Яковлев сын Поряднина (Sol, I, A221, 1556–1557); *Истомка* Левонтьев (Sol, I, A235, 1558); *Истомка* Васильев сын (Sol, I, A351, 1570); *Истомка* Рагодовской (Sol, II, A491, 1573).

См. также *Истома*: Онанья *Истома* (Wójt, с. 8, кон. XIV–нач. XV); …с *Ыстомою* с Ондреевым (Wójt, с. 228, 1495–1501); Онфалъ да *Истома* Семеновы дѣти Волоцкого (Wójt, с. 169, 1504–1505).

Кулька (!) ← *Куль* ← *куль* 1. ʻбольшой рогожный мешок; кульʼ; 2. ʻемкость, тара и торговая мера сыпучих тел, имевшая различное весовое содержание применительно к разным видам товараʼ (SRÂ, VIII, с. 116); диал. ʻнеуклюжий, неповоротливый человекʼ (Dal, II, с. 217).

См. *Кулька*: Ушак Ефремов сын *Кулькина* (Sol, I, A219, 1556).

Ср. *Куль*: *Куль* Большевичь (Tup, с. 272, 2-я пол. XV); *Куль* (Tup, с. 272, 1544) — *Кулька*: *Кулька* Чамин (Ves, с. 170, 1628).

Суботка ← *Субота* ← *субота*, *суббота* ʻседьмой день неделиʼ (SRÂ, XXVIII, с. 235–236). Ср. *суботити* ʻотдыхать, покоитьсяʼ (SRÂ, XXVIII, с. 236).

Ср. *Субота*: *Субота* Игнатьев сын Пирожникова (Sol, II, A434, 1572); *Субота* Софронов сын (Sol, II, A689, 1578–1579); *Субота* Васильев сын Бачюрина (Sol, II, A785, 1581) — *Суботка*: *Суботка* Федоров (Sol, II, A847, 1582–1583).

См. Также *Субота*: Сидорко Степанов *Субота* (Kûrš, с. 515, 1563) — *Суботка*: *Суботка* Кузмин (Kûrš, с. 515, 1563); *Суботка* Микитин (Kûrš, с. 515, 1563).

Важно подчеркнуть, что нарицательные имена существительные, легшие в основу представленных выше исходных производящих деапеллятивных антропонимов, например *злоба*, *докука*, *истома*, *кручина*, *суб(б)ота*, вообще не дают производных со значением субъективной оценки, в то время как соответствующие имена собственные *Злоба*, *Докука*, *Истома*, *Кручина*, *Субота* и др. имеют деминутивные формы: *Злобка*, *Докучка*, *Истомка*, *Кручинка*, *Суботка* и др. Из данного факта вытекает, что в составе вышеприведенных антропонимов *-ка* выполняет функцию антропоформанта.

Однако на ряд проблем, возникающих в ходе анализа исторических деапеллятивных одноосновных антропонимов, содержащих морфемы, встречающиеся в апеллятивном словообразовании, в свое время обратил внимание Сосновски (Sosnowski, 2012, с. 453). По его справедливому замечанию, некоторые случаи сопряжены с трудностями в установлении того, является ли личное именование дериватом от одноосновного деапеллятивного антропонима или же возникло путем переноса уменьшительной формы апеллятива с соответствующим суффиксом в разряд имен собственных. Это касается главным образом личных именований, формально тождественных деминутивным формам нарицательных слов, оформленным данным суффиксом.

В анализируемом материале также засвидетельствованы антропонимы с неоднозначной мотивировкой, путь возникновения которых точно определить не представляется возможным, ср.:

Жилка ← *Жила* ← *жила* 1. ‘кровеносный сосуд, вена’; 2. ‘сухожилие животного (как материал для изготовления чего-л.)’; 3. ‘капилляр, сосуд у растений’ (SRÂ, V, с. 110); диал. ‘скупой человек’, пенз., вят. (Vasnecov, 1907, с. 69); ‘присваиватель чужого’ (Dal, I, с. 484); ‘упрямец, спорщик’, арх., твер. (SRNG, IX, с. 173);

или

Жилка ← *жилка*; *жилки* ‘волокна’ pl (SRÂ, V, с. 111).

Ср. *Жила*: Иван *Жилин* (TK, I, с. 208, 1635); Иван Федоров *Жилин* (TK, III, с. 216, 1678) — *Жилка*: Грише Васильеву *Жилкину* D (Sol, I, A213, 1556).

Ср. *Жила*: *Жила* (Wójt, с. 209, 1328–1340); Иван Иванович *Жила* Лыков (Ves, с. 114, 1-я пол. XVI); Булгак Захарьевич *Жилин* (Ves, с. 114, 1578) — *Жилка*: Зиновий Афанасьевич *Жилкин* (Ves, с. 114, 1617).

Лопатка ← *Лопата* ← *лопата* , ср. совр. *лопата* (SRÂ,VIII, с. 282–283);

или

Лопатка ← *лопатка* 1. ‘небольшая лопата; лопатка, мастерок’; 2. ‘лопаточка, шпатель’; 3. ‘лопатка, лопаточная кость’; 4. ‘лопаточная часть туши’; 5. ‘расширенный конец завязок у одежды’; 6. ‘плоская колонна, выступающая из стены, пилястра’; 7. В древнерусской певческой нотации — название условной сжатой записи знаков (знамен), мелодическое сочетание которых раскрывалось с помощью других знаков (SRÂ, VIII, с. 283).

См. *Лопата*: Тимофей *Лопата* (TK, I, с. 38, 1634) — *Лопатка*: …у Сидора *Лопатки* (TK, I, с. 227, 1636).

См. также *Лопата*: Иван *Лопатин* (Wójt, с. 218, 1448–1470); *Лопата* Дмитриев сын Редрова (Kûrš, с. 312, 1539); *Лопата* Григорьев (Kûrš, с. 312, 1582–1583).

Слободка ← *Слобода* ← *слобода* 1. ‘свобода, состояние свободного человека, личная свобода как социальное положение; льгота, привилегия; освобождение’; 2. ‘поселение или группа административно связанных между собой поселений, жители которых получали различные льготы и временно освобождались от уплаты налогов и повинностей; пригород; квартал, часть города или села, жители которой объединялись административно и по роду деятельности, и получали различные льготы’ (SRÂ, XXV, с. 91–92);

или

Слободка ← *слободка* — то же, что *слобода* (SRÂ, XXV, с. 93).

Ср. *Слобода*: Короваи *Слободинъ* (Wójt, с. 233, ок. 1455); Сидор Васильев *Слободин* (TK, I, с. 16, 1633) — *Слободка*: Феодоръ Васильевичь *Слободка* (Wójt, с. 287, ок. 1445–1453); Игнатеи Федоров сынъ *Слободкина* (Wójt, с. 225, 1504).

Собинка ← *Собина* ← *собина* ‘то, что принадлежит кому-л.; собственность, имущество’ (SRÂ, XXVI, с. 14); диал. 1. ‘о важном, почтенном человеке’, орл.; 2. ‘о своенравном, своевольном человеке’, вят., влад.; 3. ‘об избалованном, изнеженном ребенке’, вят., яросл. (SRNG, XXXIX, с. 155–157); или

Собинка ← *собинка* — уменьш.-уничижит. к *собина* (SRÂ, XXVI, с. 14).

Ср. *Собина*: *Собина* Филипов сын Москвитина (Sol, II, A465, 1572); *Собина* Васильев сын (Sol, II, A872, 1583); *...у Собины Усольца* (TK, I, с. 161, 1635); *Собина Шумилов* (TK, I, с. 165, 1635) — *Собинка*: *Собинке* Сорокину D (Sol, II, A565, 1575).

См. Также *Собина*: Куземкѣ *Собинъ* D (Wójt, с. 235, 1483); Сенка Иванов сын *Собинин* (Kûrš, с. 501, 1663) — *Собинка*: *Собинка* Кузмин (Kûrš, с. 501, 1582–1583); *Собинка* Захарьин (Kûrš, с. 501, 1582–1583); Конанко Олексеев да дети его *Собинка* да Михалка (Kûrš, с. 501, 1597).

Как видно, функционирование форм *Жилка*, *Лопатка*, *Слободка*, *Собинка* неоднозначно.

В свою очередь, легшие в основу нижеследующих антропонимов несуществительные (имя числительное и имена прилагательные) при переходе в класс онимов подверглись субстантивации. Это выражается в словообразовании их квалитативных форм с суффиксом *-ка*.

Стоит при этом подчеркнуть, что о выполнении суффиксом *-ка* в составе имени собственного *Девятка* функции антропоформанта можно судить на основании наличия в памятниках древнерусской письменности аналогичных дериватов антропонима *Девятый* с суффиксом *-ко* — *Девятко*, ср.: *Девятко* (Tup, с. 181, 1587); *Девятко* Игнатьев (Kûrš, с. 143, 1597); *Девятко* Кузминъ (Tup, с. 181, 1615); *Девятко* Безрукій (Tup, с. 181, 1629):

Девятка ← *Девятой* ← *девятой*, ср. совр. *девятый*.

Ср. *Девятой*: …у Мартемьяна у Захарьева сына у *Девятого* (Sol, I, A40, 1519–1520); Самсон Кузмин сын *Девятого* (Sol, I, A199, 1553–1554); *Девятой* Констянтинов (TK, I, с. 65, 1633); *Девятой* Пахомов (TK, I, с. 92, 1634); *Девятой* Мартынов (TK, I, с. 241, 1635); *Девятой* Иванов Коротаев (TK, I, с. 263, 1636); *Девятой* Козмин (TK, I, с. 417, 1634); *Девятой* Федоров Копылов (TK, III, с. 255, 1678–1679) — *Девятка*: *Девятка* Коновал (TK, I, с. 453, 1634).

См. также: *Девятой*: Скурата, Тихон, *Девятой* Микифоровы дети Епишковы (Kûrš, с. 143, 1577) — *Девятка*: *Девятка* Горяиновъ (Tup, с. 181, 1605); *Девятка* Федотовъ (Tup, с. 181–182, 1655); Иванъ *Девятка* (Tup, с. 182, 1683).

Особого внимания заслуживает тот факт, что, несмотря на преобладание в изученных источниках дериватов деапеллятивных антропонимов с формантом *-ка*, созданных путем прогрессивной деривации, характерной для образования нарицательных слов, в изученных источниках имеются также единичные примеры их производных форм, образованных в результате деривации дезинтеграционной. К формам такого типа относятся образованные на ономастическом уровне гипокористики с суффиксом *-ка* двух отадъективных антропонимов:

Грязка ← *Грязной* ← *грязной* 1.ʻгрязный, покрытый грязью’; 2. ʻиспачканный, нечистый’; 3. ʻилистый, топкий’ (SRÂ, IV, c. 150; Dal, I, c. 403).
Ср. …тотьмянин *Грязной* Первого (TK, I, c. 501 и c. 513, 1634) — …тотьмянин *Грязка* Первого (TK, I, c. 419, 1634).
См. *Грязной*: Василей Григорьев сын Кочюрова да с своими детьми с Порошею да з *Грязным* (Sol, I, A240, 1558–1559); *Грязной* Воробьев (TK, I, c. 170, 1635); *Грязной* Стефанов (TK, I, c. 119, 1635); *Грязной* Тимофиев сын Шлейников (TK, I, c. 85, 1635); Ермола *Грязново* (TK, I, c. 92, 1634).
См. также *Грязной*: Иванъ Юрьевичь *Грязного* (Tup, c. 176, 1549); …священникъ *Грязной* Офонасьевъ поповъ сынъ Тимофѣевъ (Tup, c. 176, 1557); Михалко *Грязной* (Kûrš, c. 134, 1563); *Грязной* Мартыновъ (Kûrš, c. 134, 1582–1583) — *Грязка*: *Грязка* Горяиновъ (Tup, c. 176, 1612); *Грязка* Ивановъ (Tup, c. 176, 1640).

Смирка ← *Смирной* ← *смирной* ʻсмирный, спокойный’ (SRÂ, XXV, c. 197–198).
См. *Смирной*: *Смирного* Мартьянова G (Sol, II, A579, 1575); *Смирной* Иванов сын (Sol, II, A600, 1576); *Смирной* Скобеев (Sol, II, A688, 1578–1579); *Смирного Богданова* G (TK, III, c. 317, 1679) — *Смирка*: *Смирка* Федоров (Mosk, c. 216, 1585).
См. Также *Смирной*: *Смирной* Мосеев (Kûrš, c. 496, 1563) — *Смирка*: *Смирка* Мелентиев (Kûrš, c. 496, 1579).

В ходе проведенного ранее анализа было выявлено, что деминутивы от одноосновных деапеллятивных антропонимов, как правило, образовались иным способом, а именно без усечения производящей основы.

2. Дериваты с суффиксом *-ка*, созданные в апеллятивно-проприальном деривационном пространстве.

Приводимые ниже деапеллятивные антропонимы содержат суффикс *-ка*, несмотря на отсутствие промежуточных нарицательных дериватов

с данным формантом, на базе которых они могли бы быть образованы. По всей вероятности эти формы возникли непосредственно от мотивирующих их нарицательных слов, без предварительной стадии апеллятивного деривата с формантом *-ка*.

(Налезка) *Налеска* ← *налез-*; скорее всего, от основы, представленной в др.-русск. *налезти* 1. ʻвстретить на своем пути, наткнуться на кого-л., что-л. неожиданноʼ, 2. ʻнайти, обрести, отыскатьʼ; 3. ʻдобыть, приобрестиʼ; 4. ʻдобиться, достигнуть чего-л.ʼ (SRÂ, X, с. 133). Не исключена, однако, связь с диал. *налеза* ʻо резвом, бойком человекеʼ (Dal, II, с. 433).
См. *Налеска*: Конан Дорофеев сын *Налескина* (Sol, I, A134, 1548).

(Покидка) *Покитка* ← *покид-*; произведено от глагола *покидать* ʻбросать на произвол судьбы, оставлять, отметаться от чего-л.ʼ (Dal, III, с. 240); ср. также *покидок*, *покидыш* ʻпокинутое на произвол судьбы животное, человек; забытое в поле, в лесу дитяʼ (Dal, там же). Ср. *Покидок* (Tup, с. 367, 1616).
См. *Покидка*: Антипе Иванову сыну *Покиткину* D (Sol, I, A143, 1548–1549; Sol, I, A149, 1549–1550).

Подводя итог, сдедует отметить, что в некоторых засвидетельствованных в изученных текстах одноосновных деапеллятивных антропонимах суффикс *-ка* выполнял деминутивную функцию (*Буторка*, *Верещажка*, *Владычка*, *Докучка*, *Дружинка*, *Злобка*, *Истомка*, *Килка*, *Кручинка*, *Суботка*). Он участвовал также в образовании форм женского склонения на основе исходных мужских антропонимов (*Суворка*, *Кулька*). Кроме того, формант *-ка* образовывал дериваты от полных и усеченных основ антропонимов, формально являющихся субстантивированными числительными (*Девятка*) или прилагательными (*Грязка*, *Смирка*). В апеллятивно-ономастическом пространстве с помощью суффикса *-ка* были созданы девербативные антропонимы с пропуском стадии нарицательных nomina actionis, которые можно было бы интерпретировать как названия действий, выполняемых их носителями или в отношении их носителей (*Налеска*, *Покитка*).

3. АНТРОПОНИМЫ С ФОРМАНТОМ *-АК*/*-'АК*

В праславянский период суффикс **-akъ*/**-'akъ* образовывал существительные от прилагательных, числительных и местоимений, см.: **novakъ* ʻкто-либо новый, новик, новичокʼ ← **novъ* ʻновыйʼ; **junakъ* ʻюнак, юноша, мóлодецʼ ← **junъ* ʻмолодойʼ; **sirakъ*/*sir'akъ* ← **sirъ* ʻодинокий, осиротевшийʼ; **svojakъ* ʻсвоякʼ ← **svojь* ʻсвойʼ; **edinakъ* ʻодинецʼ ← **edinъ* ʻодинʼ. От имен

существительных он образовывал названия лиц, связанных с предметом, называемым мотивирующим существительным, напр.: **rodakъ*/**rod'akъ* ʻчлен родаʼ ← **rodъ* ʻрод, племяʼ; **rybakъ* ʻрыбакʼ ← **ryba* ʻрыбаʼ. Кроме того, данный формант создавал отглагольные nomina agentis и nomina instrumenti, напр.: **ědakъ* ʻобжораʼ ← **ědati* ʻедать, есть, питатьсяʼ; **ležakъ* ʻлежень, лежебока, лентяй; предмет для лежанияʼ ← **ležati* ʻлежатьʼ; **pros'akъ* ʻпопрошайка, просительʼ ← **prositi* ʻпроситьʼ; **chodakъ* ʻходок, пешеходʼ ← **chodati*, **choditi* ʻходитьʼ (Sławski, I, 1974, c. 89–90).

В древнерусский период суффикс *-ак*/*-'ак* был довольно активным средством образования деапеллятивных одноосновых антропонимов и их производных форм.

1. Дериваты с формантом *-ак*/*-'ак*, созданные в прориальном деривационном пространстве

В изученном материале представлены два примера параллельного употребления по отношению к одному и тому же лицу одноосновного отапеллятивного антропонима и образованного на его базе деривата с суффиксом *-ак*: *Дурной — Дурак*, *Шестой — Шестак*. Следует отметить, что исходный антропоним *Дурной* мотивирован именем прилагательным *дурной*, *Шестой* — именем числительным *шестой*:

Дурак ← *Дурной* ← *дурной* 1. ʻнегодный, плохого качестваʼ; 2. ʻпредосудительный, безнравственныйʼ; 3. ʻвраждебно настроенный; грубыйʼ; 4. ʻуродливый; некрасивыйʼ (SRÂ, IV, c. 377–378).

Ср. Селиванко Ивашков сын *Дурного* (Wójt, c. 271, 1504–1505) — Селя Ивашков сын *Дураков* (Wójt, c. 271, 1504–1505).

Шестак ← *Шестой* ← *шестой* ʻшестой ребенок или сын в семьеʼ.

Ср. *Шестой* Данилов сын Корзова (Sol, II, A458, 1572) — *Шестак* (Sol, II, A458, 1572).

См. *Шестой*: *Шестой* Петров (TK, I, c. 21, 1633); *Шестой* Офонасьев сын Лихачев (TK, I, c. 231, 1635); Иван *Шестого* (TK, I, c. 218, 1636) — *Шестак*: *Шестак* Семенов сын (Sol, II, A500, 1573); *Шестак* Сухой (TK, I, c. 82, 1633); *Шестак* Поспелов (TK, I, c. 87, 1633); *Шестак* Кустов (TK, I, c. 31, 1634); *Шестак* Щукин (TK, I, c. 130, 1634); *Шестак* Андреев (TK, I, c. 231, 1635); *Шестак* Михайлов (TK, I, c. 230, 1635); *Шестак* Иванов (TK, I, c. 266, 1636).

См. также *Шестой*: *Шестой* Шаблыкинъ (Tup, c. 497, 1539); *Шестой* Истоминъ сынъ Хлусова (Tup, c. 497, 1539); *Шестой* Дмитріевъ сынъ Лутохина (Tup, c. 498, 1572) — *Шестак*: Оника *Шестаков* (Wójt, c. 176, 1485); Ивашко *Шестаков* (Wójt, c. 224, 1499–1500); Левуня *Шестаков* (Wójt, c. 238, 1492).

2. Антропонимы с формантом *-ак*/*-'ак*, созданные в апеллятивно-прориальном деривационном пространстве, представлены намного шире:

— отсубстантивные:

Гужак ← *гуж*-; образовано от *гуж* ‘веревка, за которую тянут невод, сеть’ (SRÂ, IV, с. 155; SRNG, VII, с. 203–204).

См. *Гужак*: …у Ондрюшки у Микитина *Гужакова* (Sol, I, A333, 1569).

Перзяк ← *перзя* ‘брюхан’, черепов., новг. (SRNG, XXVI, с. 281).

См. *Перзяк*: Гришки *Перзяка* G (Sol, II, A623, 1577).

Рудак ← *руд*-; образовано от основы, представленной в *руда* 1. ‘земляная, песчаная или каменная порода, из которой добываются металлы и некоторые другие вещества, необходимые для человеческой деятельности; руда’; 2. ‘грязь’; 3. ‘сажа, краска из сажи’; 4. ‘кровь’ (SRÂ, XXII, с. 233–234). Ср. *рудый* ‘рыжий, рыжебурый, кроваво-красный’ (Dal, IV, с. 108; Vasm, III, с. 523), которое, однако, не засвидетельствовано в памятниках письменности XI–XVII вв. (SRÂ, XXII). См. также диал. *рудый* (*рудой*) 1. ‘смуглый, загорелый’, брян.; 2. ‘грязный’, смол., печор. (SRNG, XXXV, 235–236).

См. *Рудак*: Сава, *Рудак* Ивановы (Mosk, с. 151, 1562); *Рудаку* Чертову D (Sol, II, A 600, 1576); *Рудак* Афонасьев (TK, I, с. 128, 1635); *Рудак* Давыдов (TK, I, с. 73, 1633); *Рудак* Кузнецов (TK, I, с. 113, 1634); Ермола Захарьев сын *Рудаковых* (TK, III, с. 172, 1679) / Ермола Захаров *Рудаков* (TK, III, с. 310, 1680).

См. Также *Рудак*: Иван Иванович *Рудак* Колычев (Ves, с. 272, кон. XV); *Рудакъ* Стефановъ (Tup, с. 396, 1554); Окулка да *Рудакъ* Филиповы (Kûrš, с. 466, 1563); *Рудакъ* Иванов (Kûrš, с. 466, 1582–1583).

Ушак ← *уш*-; от др.-русск. *ухо*, дв. ч. *уши*. Здесь важно отметить, что Баскаков причисляет прозвище *Ушак* к тюркизмам: *ушак* ‘невысокий человек; мальчик; молодой слуга’ (Baskakov, 1979, с. 71).

См. *Ушак*: *Ушак* Родионов сын Валовик (Sol, I, A170, 1551); *Ушак* Ефремов сын Кулькина (Sol, I, A219, 1556); …се яз, Григорей, да яз, Малга, Федоровы дети *Ушакова* (Sol, I, A235, 1558); Патрикей *Ушак* Ефимов сын Кюрова (Sol, I, A261, 1563); *Ушак* Ондронов сын (Sol, I, A390, 1571); Фома Зеновьев *Ушак* Зехова (Sol, II, A578, 1575); *Ушаку* Иванову D (Sol, II, A770, 1581); Богдана да Ивана Никитиных детей *Ушакова* G (Sol, II, A847, 1582–1583); Максим Григорьев сын *Ушаков* (TK, I, с. 94, 1634).

См. также *Ушак*: *Ушак* подьячеи Ортемьевъ сынъ (Wójt, с. 286, 1490–1500); Иван *Оушак* Естошовъ сынъ (Wójt, с. 220, 1500–1510).

Шумак ← *шум*-; от *шумъ* ‘всякие нестройные звуки, голоса, поражающие слух; громкие голоса, крик; стук, гул, рев, громкий шорох’ (Dal, IV, с. 746), *шума*

ʻбеспокойный человекʼ (Dal, IV, с. 745). Ср. еще болг. *шу́ма* ʻлиства, лесʼ, серб. *шу̏ма* ʻлес, сухое деревоʼ, словен. *šúma* ʻлистья, хворостʼ, др.-чеш. *šuma* ʻлесʼ (Vasm, IV, с. 486–487).

См. *Шумак*: Четвертой Савельев сын *Шумакова* (Sol, I, A240, 1558–1559); Михайло Андронов *Шумаков* (TK, III, с. 366, 1680).

См. также *Шумак*: Федоръ *Шумакъ*, Иванъ *Шумакъ* (Tup, с. 506, 1683).

Ср. *Шум*: *Шумъ* Семеновъ сынъ Тыртова (Tup, с. 507, 1683); Игнатъ *Шумъ* (Tup, с. 507, 1651); Васка *Шумъ* (Tup, с. 507, 1651).

— отадъективные:

Горняк ← *горн’*-; от *горний* 1. ʻгорныйʼ; 2. ʻверхний, находящийся на возвышении, наверху, высокийʼ; ʻвышний, божественный, небесныйʼ (SRÂ, IV, с. 87–88).

См. *Горняк*: Сенька *Горняк* (Sol, I, A14, 1496)

Жерак ← *жер*-; возможно, от *жеравый*, *жаровый* 1. ʻгорячий, раскаленныйʼ; 2. ʻпрямоствольный; высокий, стройный (о дереве)ʼ (SRÂ, V, с. 76).

См. *Жерак*: Стефан Стефанов сын *Жеракова* (Sol, I, A147, 1549).

Росляк ← *росл*-; образовано от основы, представленной в *рослый* 1. ʻвзрослыйʼ; 2. ʻо мехах — полученный от взрослого животногоʼ; 3. ʻпроросший в колосе (о ржи), испорченный обилием дождей в период жатвыʼ (SRÂ, XXII, с. 215). Ср. диал. *росляк* 1. ʻчеловек высокого ростаʼ, волог.; 2. ʻхорошо растущее молодое животноеʼ, Забайкалье; 3. ʻмолодой сосновый лесок, сосновая рощаʼ, пинеж., арх. (SRNG, XXXV, с. 187); 4. ʻрастение лишай или ягель — чешуйчатый мохʼ (Dal, IV, с. 76), которое однако не засвидетельствовано в словаре нарицательной лексики русского языка XI–XVII вв. и может быть более поздним образованием.

См. *Росляк*: Нефедей Михайлов сын *Росляк* (Sol, I, A92, 1542–1543); Иван Григорьев сын *Росляков* (Sol, II, A466, 1572); …яз, Харлампей, да яз, Иван Григорьевы дети *Рослякова* (Sol, II, A684, 1578).

См. также *Росляк*: Гридка *Рослякъ* (Tup, с. 394, 1495); Илейко *Рослякъ* (Tup, с. 394, 1495); Алексей Иванович *Росляков* (Ves, с. 271, 1596).

(Тощак) *Тошак* ← *тощ*-; вероятно, от основы, представленной в *тощий* ʻхудощавый; худой; изможденныйʼ (Dal, IV, с. 421). На месте [šč] произносился, по-видимому, долгий [ɛ:], чья мягкость не обозначена. Такое мягкое произношение характерно для современного русского литературного языка (Kuraszkiewicz, 1963, с. 61–62). В русском языке долгий согласный [ɛ:] имеет тенденцию к отвердению и по говорам отвердевает (Аванесов, 1949, с. 127). Произношение [ʂ:] свойственно преимущественно северо-восточным „окающим” говорам (вятским, нижегородским).

Ср. совр. диал. *тощак* 1. ʻоб очень худом, тощем человеке’, ряз.; 2. собир. ʻтощий, худой скот’, ряз.; 3. ʻголод, отсутствие пищи’, шуйск., иван., новг. (SRNG, XLIV, с. 311–312); *натощак* ʻс пустым желудком’.

См. *Тошак*: Антонец *Тошак* (Sol, II, A520, 1573–1574).

Худяк ← *худ-*; образовано от *худъ*, *худой* ʻнеладный, негодный, дурной, плохой; нехороший; поношенный, ветхий, дырявый’ (Dal, IV, с. 625).

См. *Худяк*: Семен Поликарпов сын *Худякова* (Sol, II, A675, 1578); *Худяк* Григорьев (ТК, I, 93, 1634); *Худяк* Козоманов (ТК, I, с. 78, 1633); Богдан *Худяков* (ТК, I, с. 193, 1635); Пятой Сидоров *Худяков* (ТК, I, с. 183, 1636); Антипа Федоров *Худяков* (ТК, III, с. 218, 1678); …у Якова *Худякова* (ТК, III, с. 374, 1679).

См. также *Худяк*: Олексѣи *Худякъ* да Володя Семеновы дѣти Базарова (Tup, с. 475, 1495); Онкудинка *Худяка*, да брата его Степанка Сенкиных дѣтеи Домниных G (Wójt, с. 170, 1497); *Худякъ* Онаньинъ (Tup, с. 475, 1536).

— девербативные:

Бутак ← *бут-*; образовано от основы, выступающей в диал. *бутеть* ʻтолстеть, полнеть’, яросл., костром., курск. (Dal, I, с. 146; SRNG, III, с. 310); *бутной* ʻздоровый, полный, тучный’ (Dal, I, с. 145; SRNG, III, с. 311). Баскаков (Baskakov, 1979, с. 254) считает основу фамилии *Бутаков* тюркской по происхождению.

См. *Бутак*: …у Тимофея *Бутака* G (Sol, I, A327, 1569); Митька Баженов сын *Бутаков* (ТК, I, с. 265, 1636); …у Якова *Бутакова* (ТК, III, с. 244, 1678).

См. также *Бутак*: Косту *Бутака* Acc (Wójt, с. 233, ок. 1460–1466).

Лопак ← *лоп-*; возможно, от основы, представленной в *лопать* ʻесть много, жадно; кричать, орать’. Ср. *лопа* ʻобжора; врун, болтун’ (Dal, II, с. 267; SRNG, XVII, с. 130).

См. *Лопак*: Фили *Лопакова* G (Sol, II, A623, 1577).

См. также *Лопак*: *Лопакъ* Карповъ (Tup, с. 287, 1539); Тихонъ *Лопакъ* (Tup, с. 287, 1666).

Мешак ← *меш-*; образовано от основы, выступающей в *мѣшати* 1. ʻсмешивать с чем-л., соединять что-л. разнородное’; 2. ʻмешать, быть помехой; чинить помехи’ (SRÂ, IX, с. 139); ʻсходить с ума’ (Dal, II, с. 372). Ср. *Мешай* (Tup, с. 319, 1558; Ves, с. 197, 1565).

См. *Мешак*: Ондрей Иванов сын *Мешакова* (Sol, I, A411, 1571).

Мухлак ← *мухл-*; вероятно, образование с суфф. *-ак* от *мухловать*, *мухлачить* ʻзнахарить, ворожить’, волог.; ʻобманывать’, перм., яросл., волог.,

и др.; ‘воровать’, перм.; ‘бранить’, вят. (SRNG, XIX, с. 36–37; Dal, II, с. 363). Ср. болг. *мухлясвам* ‘плеснеть’, *мухла*, *мухол* ‘плесень’, а также разг. *мухльо* ‘глупый, стеснительный человек’; ‘старый, дряхлый человек’ и др. знач. (BER, IV, s. 354–355).

См. *Мухлак*: Дмитрей Григорьев сын *Мухлак* (Sol, I, A274, 1564).

В случае анализируемых отыменных антропонимов с формантом *-ак* пропущена стадия нарицательного деривата, выражающего отношение лица к предмету или явлению, названному мотивирующим словом, как продукту (*Шумак*) или предмету его деятельности (*Гужак*). Что касается антропонимов, мотивированных прилагательными (*Горняк*, *Жерак*, *Росляк*, *Тошак*, *Худяк*), то неподтвержденные отадъективные апеллятивные существительные представляли бы собой названия лиц по характерному признаку. В процессе образования отглагольных антропонимов отстутствует стадия апеллятивных наименований с суффиксом *-ак*, обозначающих лиц, производящих действия, названные мотивирующими словами (*Бутак*, *Лопак*, *Мешак*, *Мухлак*).

4. АНТРОПОНИМЫ С ФОРМАНТОМ *-АКА/-'АКА*

В восточнославянских диалектах образовались нарицательные отглагольные существительные мужского рода с форманом *-ака* типа *гуляка* ← *гулять*, *забияка* ← *забиять* (Sławski, I, 1974, с. 90), называющие производителей действий.

Данный суффикс документирован также в составе нескольких древнерусских девербативных антропонимов, созданных в апеллятивно-проприальном пространстве:

Бакака ← *бак-*; образовано от диал. *бакать* ‘говорить, разговаривать, беседовать’ (Dal, I, с. 40; SRNG, II, с. 59; Vasm, I, с. 109); ср. аналогичные девербативные апеллятивные образования с суффиксом *-ака*: *зевака*, *кривляка*, *ломака*, *писака* и др.

См. *Бакака*: Спиридонец *Бакака* Семенов сын (Sol, II, A734, 1580); Михайло *Бакака* (TK, I, с. 103, 1634).

См. также *Бакака*: Иван Митрофанович *Бакака* Карачаров (Ves, с. 21, 1537–1549).

Бурмака ← *бурм-*; образовано от основы, представленной в диал. *бурмить* ‘говорить тихо, невнятно; бормотать’ (SRNG, II, с. 294).

См. *Бурмака*: Иван Федоров сын *Бурмакина* (Sol, II, A762, 1581); Федосей Власьев сын *Бурмака* (Sol, I, A232, 1558).

См. также *Бурмака*: Игнатій *Бурмака* (Tup, с. 127, XV); *Бурмака* (Tup, с. 127, 1554); Михайло *Бурмака* (Tup, с. 127, 1658).

Сертяка ← *серт-*; не исключена связь с диал. *сартать* ʻмотаться, шляться без делаʼ, яросл., зап.; ʻпереступать с ноги на ногу от долгого стоянияʼ, твер. (Dal, IV, с. 178); ʻждатьʼ, олон. (Vasm, III, с. 610), что, однако, маловероятно ввиду фонетических трудностей (переход *а* > *е* после твердого согласного). Веселовский (Ves, с. 286) допускает связь с татарским личным именем собственным *Sartak*.

См. *Сертяка*: *Александру Сертякину* D (Sol, II, A726, 1580).

См. также *Сертяка*: *Сертякин* Дмитрий Михайлович (Ves, с. 286, 1603).

Чевака ← *чев-*; возможно, образовано от диал. *чевкать* ʻчирикать как воробейʼ, волог. (Dal, IV, с. 586). Ср. также *Чевко*: *Чевко* Дмитриев (Sol, II, A847, 1582–1583).

См. *Чевака*: Ермола Иванов сын *Чевакина* (Sol, I, A29, 1516); Бобра Дмитреева сына *Чевакина* G (Sol, II, A847, 1582–1583).

См. также *Чевака*: Меленьтей *Чевака* Ефимьевичь (Tup, с. 478, XIV–XV); Дементий Ефимович *Чевака* (Ves, с. 348, сер. XV).

5. АНТРОПОНИМЫ С ФОРМАНТОМ *-ЪКЪ/*-ЬКЪ

В славянских языках форманты *-*ък-*/*-*ьк-* выполняли деминутивную функцию: **bobъkъ* ← **bobъ* ʻбобʼ, **borъkъ* ← **borъ* ʻсосна; сосновый лесʼ, **brusъkъ* ← **brusъ* ʻоселок, точильный каменьʼ; **božьkъ* ← **bogъ* ʻбогʼ, сев. *byčьkъ* ← *bykъ* ʻбык, турʼ. Кроме того, в северных славянских языках образовались nomina agentis с формантом *-*ък-*/*-*ьк-*: **sъvědъkъ* ʻсвидетельʼ ← **sъvěděti* ʻведать, осознавать, знать что-л. хорошоʼ, **norъkъ* (**nurъkъ* : **nyrъkъ*) ʻводоплавающая птица, водное животное, кто погружается в водуʼ ← **noriti* (*sę*) ʻнырять, погружать(ся) в водуʼ; **skočьkъ* ʻкто прыгаетʼ ← **skočiti* ʻпрыгнутьʼ. Они не засвидетельствованы в южнославянских языках (кроме единичных словенских примеров) (Sławski I, 1974, с. 93).

В изученном нами ономастическом материале XI–XVII вв. формант *-*ькъ*/*-*ъкъ* представлен в составе деапеллятивных антропонимов *Кошелек* и *Обленок*.

Кошелек ← *Кошель* ← *кошель* ʻсплетенный из лыка или бересты кузов, мешок, корзинаʼ (Dal, II, с. 181), а также диал. ʻо неповоротливом, неловком, нерастропном человекеʼ, новг., перм., вят. (SRNG, XV, с. 144–146); ср. также диал. *кошель* ʻмешок из сетки для хранения в нем в воде живой рыбыʼ, пск. (SRNG, там же).

Нижеследующие примеры употребления антропонимов *Кошель* и *Кошелек* в качестве названий одного и того же лица свидетельствуют о возможном образовании формы *Кошелек* на ономастическом уровне с помощью суффикса *-*ькъ*.

Ср. Терентей Андреев *Кошелев* (TK, I, с. 168, 1635) — …с Терехою *Кошелковым* (TK, I, с. 275, 1635).

См. *Кошель*: *Кошель* Кузмин сын (Sol, I, A43, 1520).

См. также *Кошель*: Онанька *Кошель* (Tup, с. 260, 1495); Олешко *Кошель* (Tup, с. 260, 1495); Ивашко Петровъ *Кошель* (Tup, с. 260, 1500).

Обленок ← *облен-*; наиболее вероятной кажется связь с *облѣнитися* ʻстать ленивымʼ; *облѣняти* ʻбыть ленивым, нерадивымʼ (SRÂ, XXII, с. 72). См. диал. *облена* (м.р. и ж.р.) ʻлентяй, лентяйкаʼ, арх., беломор. (SRNG, XXII, с. 93); ср. *обленоха* (м.р. и ж.р.) ʻленивый человекʼ (Dal, II, с. 598).

См. *Обленок*: Гаврило *Обленок* Семенов сын (Sol, II, A731, 1580); Остафей Гаврилов сын *Обленкова* (Sol, II, A654, 1578).

6. АНТРОПОНИМ С ФОРМАНТОМ *-ИК*

В праславянском языке суффикс **-ikъ* выполнял деминутивную функцию, напр.: **bratikъ* ← **bratъ*, **bratrъ* ʻбратʼ; **bobikъ* ← **bobъ* ʻбобʼ; **listikъ* ← *listъ* ʻлистʼ (проявляя продуктивность главным образом на севернославянских территориях). Кроме того, формант **-ikъ* мог присоединяться к основам имен прилагательных, образуя существительные, напр.: **bělikъ* ʻкто-л. или что-л., характеризующиеся белой окраскойʼ ← **bělъ* ʻбелыйʼ; **borovikъ* ʻкто-л., связанный с бором; что-л., связанное с боромʼ ← **borovъ* ʻсвязанный с бором, лесом, сосноюʼ (← **borъ* ʻборʼ); **bystrikъ* ʻбыстрый поток, быстрое течениеʼ ← **bystrъ* ʻбыстрыйʼ (Sławski, I, 1974, с. 90).

Как кажется, в древнерусский период суффикс *-икъ* мог использоваться в качестве антропоформанта. В анализируемом материале засвидетельствован антропоним *Бобрик*, который представляет собой дериват с формантом *-ик* от одноосновного деапеллятивного антропонима *Бобр*, или же возник путем переноса уменьшительной формы апеллятива *бобр* с названным суффиксом в разряд имен собственных:

Бобрик ← *Бобр* ← *бобр* ʻживотное Castor; шкурка, мех бобраʼ (Dal, I, с. 101; Srezn, I, с. 125; SRÂ, I, с. 253), диал. ʻпрозвище человека за черный цвет волосʼ, яросл. (SRNG, III, с. 38);

или

Бобрик ← *бобрик* ʻшкурка небольшого (молодого) бобраʼ (SRÂ, I, с. 253).

См. *Бобрик*: Кирьянко *Бобрик* (Sol, II, A847, 1582–1583).

Ср. *Бобр*: *Бобр* Никитин сын (Sol, II, A668, 1578); *Бобра* Дмитреева сына Чевакина G (Sol, II, A847, 1582–1583); Василью *Боброву* D (Sol, II, A600, 1576); Бажен *Бобров* (TK, I, с. 111, 1634); Микифора *Боброва* G (TK, I, с. 281, 1635); Иван Марков *Бобров* (TK, III, с. 195, 1678).

Ср. Также *Бобр*: *Бобро* (!) (Wójt, с. 14, XIV); *Бобръ* (Tup, с. 105, 1446); Ивашко *Бобръ* (Tup, с. 105, 1495); Андрѣйко *Бобръ* (Tup, с. 105, 1495); Федко *Бобр* (Kûrš, с. 50, 1496) — *Бобрик*: *Бобрикъ* Вартановичь (Tup, с. 106, 1565).

7. ВЫВОДЫ

Подытоживая вышесказанное, следует отметить, что русское историческое антропонимическое словообразование использует некоторые древние элементы, известные в праславянской апеллятивной лексике. Во-первых, в деминуации одноосновных деапеллятивных имен, запечатленных в проанализированных нами памятниках письменности,участвуют праславянские апеллятивные, генетически уменьшительные форманты *-ка*, *-ик*, **-ъkъ*/**-ьkъ* (также *-ко*). Иногда гипокористики с данными суффиксами встречаются в материале наряду с исходными формами деапеллятивных антропонимов. Документированные примеры, иллюстрирующие живое проприальное словообразование, при котором сохранены отношения мотивации между производящим и производным словом, весьма редки, и поэтому особенно ценны. Во-вторых, в антропонимах, созданных в апеллятивно-ономастическом пространстве, засвидетельствованы форманты *-ак*, *-ака*, **-ъkъ*/**-ьkъ*, образовывавшие в праславянский период отглагольные нарицательные nomina agentis. В исследованных источниках имеются также отсубстантивные и отадъективные антропонимы, созданныес помощью данных формантов. Они содержат восточнославянские основы и унаследованные из праславянского языка аффиксальные элементы: *-ак*, *-ака*, **-ъkъ*/**-ьkъ*, тем не менее соответствующие нарицательные существительные, представляющие собой описанные сочетания, по всей вероятности, в прошлом в обиходе не были. Такие апеллятивы не отмечены также областными словарями. Это может указывать на спонтанный, однократный характер проприальной номинации в некоторых случаях.

В образовании про анализированных нами именований специальные онимические суффиксы с основным *-к*-участия непринимали.

В целом, в сопоставлении с исследованными ранее одноосновными деапеллятивными антропонимами, оформленными суффиксом *-ко*, изученные в настоящей статье антропонимические образования с остальными формантами с основным *-к-*: *-ка*, *-ак*, *-ака*, **-ъkъ*/**-ьkъ*, *-ик*, представлены еще меньшим количеством единиц.

Необходимо добавить, что в составе древнерусских одноосновных отапеллятивных антропонимов, записанных в исследованных нами источниках, обнаруживаются также многочисленные другие словообразовательные

элементы, участвующие в их морфемном строении. Общую картину дополняют более редкие, чем антропонимы с суффиксами с основным *-к-*, образования с формантами с основными: *-г-* (*-ага*, *-ига*, *-ыга*), *-д-* (*-да*), *-j-* (*-ей*, *-уй*), *-л-* (*-ло*, *-уля*), *-н-* (*-ня*, *-ан*, *-ено*, *-ень*, *-ун*, *-ыня*), *-р-* (*-ра*), *-т-* (*-та*, *-ата*), *-х-* (*-ех*, *-иха*, *-уха*), *-ц-* (*-ца*, *-ец*, *-ица*), *-ч-* (*-ач*), *-ш-* (*-аш*, *-аша*, *-ош*, *-уша*, *-ыш*), *-щ-* (*-аще*, *-ище*, *-ща*). Ввиду ограничений в объеме настоящей статьи эти формы будут представлены отдельно.

ИСТОЧНИКИ АНТРОПОНИМИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

Mosk — Кистерев, С.Н. (сост.). (2003). Акты Московского Чудовамонастыря 1507–1606 годов [Documents of the Chudov Monastery in Moscow 1507–1606]. *Russkij diplomatarij*, *9*, 59–234.

Sol I — Либерзон, И.З. (сост.). (1988). *Акты социально-экономической истории Севера России конца XV–XVIвека. Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг*. [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1479–1571]. Ленинград: Наука.

Sol II — Либерзон, И.З. (сост.). (1990). *Акты социально-экономической истории Севера России конца XV–XVI века. Акты Соловецкого монастыря 1572–1584 гг.* [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1572–1584]. Ленинград: Наука.

TK I — Яковлев, А.И. (ред.). (1950). *Таможенные книги Московского государства XVII века. Северный речной путь: Устюг Великий, Сольвычегодск, Тотьма в 1633–1636 гг*. (т. 1) [Customs books of the Moscow State of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychegodsk, Totma in 1633–1636 (Vol. 1)]. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

TK II — Яковлев, А.И. (ред.). (1951a). *Таможенные книги Московского государства XVII века. Северный речной путь: Устюг Великий, Сольвычегодск, Тотьма в 1650–1656 гг*. (т. 2) [Customs books of the Moscow State of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychegodsk, Totma in 1650–1656 (Vol. 2)]. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

TK III — Яковлев, А.И. (ред.). (1951b). *Таможенные книги Московского государства XVII века. Северный речной путь: Устюг Великий*, *Сольвычегодск*, *Тотьма в 1675–1680 гг*. (т. 3) [Customs books of the Moscow State of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychegodsk, Totma in 1675–1680 (Vol. 3)]. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

ЛИТЕРАТУРА

Аванесов, Р.И. (1949). *Очерки русской диалектологии* (ч. 1) [Essays on Russian dialectology (part 1)]. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.

Баскаков, Н.А. (1979). *Русские фамилии тюркского происхождения* [Russian surnames of Turkish origin]. Москва: Наука.

BER = Георгиев, В.И., Дуриданов, И. (ред.). (2012). *Български етимологичен речник* (т. 4) [Bulgarian etymological dictionary (Vol. 4)]. София: Академично издателство „Проф. МАРИН ДРИНОВ".

Dal = Даль, В.И. (1981–1982). *Толковый словарь живого великорусского языка* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language] (т. 1–4). Москва: Русскийязык.

Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2020). Z wkładu przedstawicieli poznańskiej szkoły onomastycznej w badania nad antroponimią słowiańską: o staroruskich dwuczłonowych imionach osobowych i ich derywatach [Poznań onomastic school representants' contribution to studies in Slavic anthroponymy: on Old Russian two-stem personal names and their derivatives]. W: M. Rutkiewicz-Hanczewska, J.B. Walkowiak (red.), *Wielkopolska nazwami opisana* (s. 121–161). Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne".

Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2023). Одноосновные отапеллятивные древнерусские антропонимы с формантом *-ко* (вводные замечания) [Old Russian one-stem deappellative anthroponyms with the suffix *-ko* (introductory remarks)]. *Onomastica*, *67*, 383–409.

Kuraszkiewicz, W. (1963). *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych* [An outline of the East Slavic dialectology with a selection of dialect texts]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kûrš = Кюршунова, И.А. (2010). *Словарь некалендарных личных имен, прозвищ и фамильных прозваний Северо-Западной Руси XV–XVII вв.* [Dictionary of non-calendar personal names, nicknames and family nicknames of north-western Russia 15th–17th centuries]. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин.

Sławski, F. (1974). Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [An outline of the Proto-Slavic word formation]. W: F. Sławski (red.), *Słownik prasłowiański* (t. 1, s. 43–141). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Sosnowski, J. (2012). Odapelatywne imiona osobowe w języku rosyjskim XVI wieku [Deappellative personal names in the 16th century Russian]. *Slavia Orientalis*, *61*(4), 447–473.

SRÂ = Бархударов, С.Г. и др. (ред.). (1975–1980). *Словарь русского языка XI–XVII вв.* [Dictionary of Russian language of the 11th–17th centuries] (т. 1–29). Москва: Наука.

Srezn = Срезневский И.И. (1989). *Словарь древнерусского языка в трех томах* [Dictionary of the Old Russian language in three volumes]. Москва: Книга.

SRNG = Филин, Ф.П. и др. (ред.). (1965–1987). *Словарь русских народных говоров* [Dictionary of Russian folk dialects] (т. 1–43). Ленинград (Санкт-Петербург): Наука.

Tup = Тупиков, Н.М. (1903). *Словарь древнерусских личных собственных имен* [Dictionary of Old Russian personal names]. Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова.

Vasm = Фасмер, М. (1986–1987). *Этимологический словарь русского языка* [Etymological dictionary of the Russian language] (т. 1–4; О.Н. Трубачев, перевод). Москва: Прогресс.

Васнецов, Н.М. (1907). *Материалы для объяснительного областного словаря вятского говора* [Materials for the explanatory regional dictionary of Vyatka dialect]. Вятка: Губернский статистический комитет.

Ves = Веселовский, С.Б. (1974). *Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии* [Onomasticon. Old Russian first names, nicknames and surnames]. Москва: Наука.

Wójt = Wójtowicz, M. (1986). *Древнерусская антропонимия XIV–XV вв. Северо-Восточная Русь* [Old Russian anthroponymy of the 14th–15th centuries. North-Eastern Ruthenia]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

WójtS = Wójtowicz, M. (2012). *Словарь древнерусских личных именований XI–XIV веков* [Dictionary of Old Russian personal names of the 11th–14th centuries]. Poznań: Wydawnictwo PTPN.

SOURCES (TRANSLITERATION)

Mosk — Kisterev, S.N. (Ed.). (2003). Akty Moskovskogo Čudova monastyrâ 1507–1606 godov [Documents of the Chudov Monastery in Moscow 1507–1606]. *Russkij diplomatarij*, *9*, 59–234. Moskva: Drevlehraniliše.

Sol I — Liberzon, I.Z. (Ed.). (1988). *Akty social'no-ekonomičeskoj istorii Severa Rossii konca XV–XVI veka. Akty Soloveckogo monastyrâ 1479–1571 gg*. [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1479–1571]. Leningrad: Nauka.

Sol II — Liberzon, I.Z. (Ed.). (1990). *Akty social'no-ekonomičeskoj istorii Severa Rossii konca XV–XVI veka. Akty Soloveckogo monastyrâ 1572–1584 gg.* [Documents of socio-economic history of Northern Russia of the late 15th–16th century. Documents of Solovetsky Monastery 1572–1584]. Leningrad: Nauka.

TK I — Âkovlev, A.I. (Ed.). (1950). *Tamožennye knigi Moskovskogo gosudarstva XVII veka. Severnyj rečnoj put': Ustûg Velikij*, *Sol'vyčegodsk*, *Tot'ma v 1633–1636 gg*. (t. 1) [Custom books of the Moscow State of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychegodsk, Totmain 1633–1636 (Vol. 1)]. Moskva–Leningrad: Izdatel′stvo Akademii nauk SSSR.

TK II — Âkovlev, A.I. (Ed.). (1951a). *Tamožennye knigi Moskovskogo gosudarstva XVII veka. Severnyj rečnoj put': Ustûg Velikij*, *Sol'vyčegodsk*, *Tot'ma v 1650–1656 gg*. (t. 2) [Custom books of the Moscow State of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychegodsk, Totmain 1650–1656 (Vol. 2)]. Moskva–Leningrad: Izdatel′stvo Akademii nauk SSSR.

TK III — Âkovlev, A.I. (Ed.). (1951b). *Tamožennye knigi Moskovskogo gosudarstva XVII veka. Severnyj rečnoj put': Ustûg Velikij*, *Sol'vyčegodsk*, *Tot'ma v 1675–1680 гг*. (t. 3) [Custom books of the Moscow State of the 17th century. The northern river trail: Ustyug Veliky, Solvychegodsk, Totmain 1675–1680 (Vol. 3)]. Moskva–Leningrad: Izdatel′stvo Akademii nauk SSSR.

REFERENCES (TRANSLITERATION)

Avanesov, R.I. (1949). *Očerki russkoj dialektologii* (č. 1) [Essays on Russian dialectology (part 1)]. Moskva: Gosudarstvennoe učebno-pedagogičeskoe izdatel′stvo Ministerstva prosveŝeniâ RSFSR.

Baskakov, N.A. (1979). *Russkie familii tûrkskogo proishoždeniâ* [Russian surnames of Turkic origin]. Moskva: Nauka.

BER = Georgiev, V.I., Duridanov, I. (red.). (2012). *B"lgarski etimologičen rečnik* (t. 4) [Bulgarian etymological dictionary (Vol. 4)]. Sofiâ: Akademično izdatelstvo „Prof. MARIN DRINOV".

Dal = Dal′, V.I. (1981–1982). *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo âzyka* (t. 1–4) [Explanatory dictionary of the living Great Russian language, Vols. 1–4]. Moskva: Russkij âzyk.

Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2020). Z wkładu przedstawicieli poznańskiej szkoły onomastycznej w badania nad antroponimią słowiańską: o staroruskich dwuczłonowych imionach osobowych i ich derywatach [Poznań onomastic school representants' contribution to studies in Slavic anthroponymy: on Old Russian two-stem personal names and their derivatives]. W: M. Rutkiewicz-Hanczewska, J.B. Walkowiak (Eds.), *Wielkopolska nazwami opisana* (pp. 121–161). Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne".

Hrynkiewicz-Adamskich, B. (2023). Odnoosnovnye otapellâtivnye drevnerusskie antroponimy c formantom *-ko* (vvodnye zamečaniâ) [Old Russian one-stem deappellative anthroponyms with the suffix *-ko* (introductory remarks)]. *Onomastica*, *67*, 383–409.

Kuraszkiewicz, W. (1963). *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych* [An outline of the East Slavic dialectology with a selection of dialect texts]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kûrš = Kûršunova, I.A. (2010). *Slovar' nekalendarnyh ličnyh imen, prozviš i famil'nyh prozvanij Severo-Zapadnoj Rusi XV–XVII vv.* [Dictionary of non-calendar personal names, nicknames and family nicknames of north-western Russia 15th–17th centuries]. Sankt-Peterburg: Dmitrij Bulanin.

Sławski, F. (1974). Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [An outline of the Proto-Slavic word formation]. W: F. Sławski (Ed.), *Słownik prasłowiański* (Vol. 1, pp. 43–141). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Sosnowski, J. (2012). Odapelatywne imiona osobowe w języku rosyjskim XVI wieku [Deappellative personal names in the 16th century Russian]. *Slavia Orientalis*, *61*(4), 447–473.

SRÂ = Barhudarov, S.G. et al. (Eds.). (1975–1980). *Slovar' russkogo âzyka XI–XVII vv.* [Dictionary of Russian language of the 11th–17th centuries] (Vols. 1–29). Moskva: Nauka.

Srezn = Sreznevskij I.I. (1989). *Slovar' drevnerusskogo âzyka v treh tomah* [Dictionary of the Old Russian language in three volumes]. Moskva: Kniga.

SRNG = Filin, F.P. et al. (Eds.). (1965–1987). *Slovar' russkih narodnyh govorov* [Dictionary of Russian folk dialects] (Vols. 1–43). Leningrad (Sankt-Peterburg): Nauka.

Tup = Tupikov, N.M. (1903). *Slovar' drevnerusskih ličnyh sobstvennyh imen* [Dictionary of Old Russian personal names]. Sankt-Peterburg: Tipografiâ I.N. Skorohodova.

Vasm = Fasmer, M. (1986–1987). *Étimologičeskij slovar' russkogo âzyka* [Etymological dictionary of the Russian language] (Vols. 1–4; O.N. Trubačev, Trans.). Moskva: Progress.

Vasnecov, N.M. (1907). *Materialy dlâ ob"âsnitel'nogo oblastnogo slovarâ vâtskogo govora* [Materials for the explanatory regional dictionary of Vyatka dialect]. Vâtka: Gubernskij statističeskij komitet.

Ves = Veselovskij, S.B. (1974). *Onomastikon. Drevnerusskie imena, prozviša i familii* [Onomasticon. Old Russian first names, nicknames and surnames]. Moskva: Nauka.

Wójt = Wójtowicz, M. (1986). *Drevnerusskaâ antroponimiâ XIV–XV vv. Severo-Vostočnaâ Rus'* [Old Russian anthroponymy of the 14th–15th centuries. North-Eastern Ruthenia]. *P*oznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

WójtS = Wójtowicz, M. (2012). *Slovar' drevnerusskih ličnyh imenovanij XI–XIV vekov* [Dictionary of Old Russian personal names of the 11th–14th centuries]. Poznań: Wydawnictwo PTPN.

SUMMARY

OLD RUSSIAN ONE-STEM DEAPPELLATIVE ANTHROPONYMS CONTAINING SUFFIXES WITH *-K-*: *-KA*, *-AK*, *-AKA*, **-ЬКЪ/*-ьКЪ, -IK*

Affixal derivation of one-stem deappellative anthroponyms has not been widely discussed so far in Old Russian. In previous studies the analysis has essentially been focused on anthroponyms without word-formation exponents in relation to the common names motivating them. The exception was one-stem deappellative personal names that were derived paradigmatically. Other issues of morphological structure of Slavic one-stem personal names that differ from common names motivating them have been overlooked until now and need to be studied.

Our first article discussed one-stem deappellative personal names with suffix *-ko* that were recorded in the 15th–17th century texts. The aim of this paper is to present Old Russian one-stem deappellative anthroponyms containing other suffixes with *-k-*, i.e. *-ka*, *-ak*, *-aka*,*-ькъ/*-ькъ, *-ik*, selected from the sources mentioned above. The analysis distinguishes between: 1. derivatives created in the onomastic plane; 2. anthroponyms created in the appellative-onomastic plane.

Keywords: Old Russian personal names, one-stem deappellative anthroponyms, affixal derivation, the suffixes *-ka*, *-ak*, *-aka*, **-ькъ/*-ьКъ*, *-ik*

KLAUDIA GOLON
klaudia.golon@wp.pl
ORCID: 0000-0002-5229-4499
Badaczka niezależna
Gdańsk, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.22
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ADAPTOWANIE DO JĘZYKA POLSKIEGO KOREAŃSKICH NAZW MIAST — HISTORIA STANDARYZACJI I UZUS

STRESZCZENIE

W artykule podjęto zagadnienie adaptacji nazw koreańskich miast do języka polskiego. Przedstawiono analizę zarówno konkretnych przykładów, jak i szerszego kontekstu historycznych zmian w ich zapisie. Szczególną uwagę poświęcono standaryzacji nazw dokonanej przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej, dokumentom państwowym dotyczącym nazw własnych oraz rzeczywistemu uzusowi językowemu, który nie zawsze pokrywa się z oficjalnymi rekomendacjami. Celem badania jest rozpoznanie mechanizmów wpływających na kształtowanie się nazw sześciu koreańskich miast (*Pjongjang*, *Panmundżom*, *Czedżu*, *Pusan*, *Pjongczang*, *Inczon*) oraz prześledzenie obecnie wykorzystywanych w różnych tekstach form zapisu tych nazw. W badaniu zastosowano metody analizy porównawczej źródeł historycznych i współczesnych, norm standaryzacyjnych oraz obecnego użycia w mediach i literaturze. Przeanalizowano wpływ różnych systemów transkrypcji, takich jak romanizacja McCune'a-Reischauera oraz system południowokoreański wprowadzony w 2000 r. i zmieniony w 2007 r., na nazwy przyjmowane w Polsce, a także zwrócono uwagę na dostosowanie ich do polskiej fonetyki i morfologii. Wyniki pokazują, że nazwy spolonizowane nie mają znaków diakrytycznych oraz dwuznaków.
Można zaobserwować stopniowe ujednolicanie nazw pod wpływem zaleceń organizacji językowych, choć wciąż pojawiają się warianty uzualne odbiegające od norm i niespójne w ramach jednego tekstu. Problemem wynikającym z niekonsekwencji w zapisie może być nierozpoznawanie nazw miast przez odbiorców tekstów — również taka perspektywa jest omawiana w artykule.
Tekst podkreśla znaczenie spójnego wykorzystania wybranych form zapisu nazw miast w ramach danej publikacji, tak aby w jednym tekście nie dochodziło do sytuacji, w której obok siebie pojawiają się nazwy zapisane zgodnie z trzema różnymi wytycznymi.

Słowa tematyczne: nazwy geograficzne, koreańskie egzonimy, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej, standaryzacja, adaptacje

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

1. WPROWADZENIE I KONTEKSTY

Od 2010 r. w Polsce ukazało się około 150 książek dotyczących Republiki Korei (Korei Południowej) i Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej (KRLD, Korei Północnej), szczególny wzrost liczby publikacji obserwujemy od 2018 r. Są to książki poświęcone zarówno południowokoreańskiemu k-popowi, jak i atomowym ambicjom KRLD oraz wszystkiemu, co mieści się pomiędzy tymi dwoma biegunami tematycznymi. W większości nie są to teksty tłumaczone z koreańskiego — ich autorami są zagraniczni dziennikarze, reportażyści i podróżnicy z różnych krajów. W samym artykule analizowane będą przykłady głównie z tekstów oryginalnie polskich oraz tłumaczonych z języka angielskiego.

W kontekście egzonimów pochodzących z języka koreańskiego (oraz innych języków niezapisywanych alfabetem łacińskim) ważna jest transliteracja, czyli oddanie za pomocą znaków jednego alfabetu znaków drugiego (bez tłumaczenia znaczenia danego słowa) — tutaj oddanie znaków alfabetu koreańskiego — *hangul* — literami alfabetu łacińskiego. W odniesieniu do tego procesu używa się także wymiennie określeń latynizacja, romanizacja oraz transkrypcja. Dotyczy on w dużej mierze wyrażeń blisko związanych z kulturą charakterystyczną dla danego kraju, które nie mają odniesienia w innych kręgach kulturowych, oraz nazw własnych: firm, imion i nazwisk oraz nazw geograficznych. Firmy międzynarodowe często zapisują swoje nazwy w alfabecie łacińskim w celu uzyskania większej rozpoznawalności, aby ułatwić kontakty z kontrahentami. Osoby prywatne w jakimś zakresie — na przykład określonym przez państwowe organy zajmujące się poprawnością językową — mogą same ustalić, jak latynizować swoje imiona i nazwiska. Inaczej sprawa ma się z nazwami geograficznymi.

Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) działa przy Głównym Geodecie Kraju. Do najważniejszych zadań Komisji należą: „ustalanie brzmienia i pisowni polskich nazw obiektów geograficznych położonych poza granicami Polski, opracowywanie urzędowych wykazów polskich nazw obiektów geograficznych położonych poza granicami Polski, ustalanie zasad latynizacji nazw obiektów geograficznych zapisywanych oryginalnie niełacińskimi systemami pisma" (strona internetowa KSNG). Standaryzacja nazewnictwa geograficznego jest wielopoziomowa: „musi uwzględniać potrzeby np. dyplomatów, kartografów, drogowców, kolejnictwa czy biur podróży" (Wolnicz-Pawłowska, 2016, s. 43); musi brać pod uwagę, że znormatywizowanymi nazwami będą posługiwać się zarówno tłumacze, jak i publicyści czy inne osoby, które na co dzień nie mają styczności z językiem oryginalnej nazwy, a co najważniejsze — teksty zawierające te nazwy będą czytać ludzie nieznający języka obcego oraz niuansów jego zapisu.

W związku z globalizacją oraz popularnością języka angielskiego polskie nazwy powinny dawać — przynajmniej częściową — możliwość trafnego

rozpoznania danej nazwy użytej w innych językach. Jak zauważa Wolnicz-Pawłowska (2014, s. 11):

> Najnowszy okres w historii przyswajania nazw obcych cechuje najsłabsza asymilacja, tendencja do powierzchownej adaptacji […]. Dzisiaj masowa komunikacja, podróże i turystyka, a także masowa edukacja w zakresie języków obcych sprzyjają wymianie nazw — nawet od dawna zasymilowanych, tradycyjnych — na bliższe współczesnemu oryginałowi.

W przypadku języka koreańskiego i nazw własnych dodatkowym utrudnieniem jest fakt, że język ten ma dwa najważniejsze sposoby transkrypcji. Pierwszy z nich to latynizacja McCune'a-Reischauera (1939; dalej: MR) używana w latach 1984–2000 w Korei Południowej. Wersja tej romanizacji wciąż obowiązuje w KRLD. Charakteryzuje się ona występowaniem znaków diakrytycznych. Drugi sposób to romanizacja zmieniona (*Revised Romanization*) — jest to zmodyfikowany system Narodowej Akademii Języka Koreańskiego (obecnie Narodowy Instytut Języka Koreańskiego w Seulu), obowiązujący od 2000 r., poprawiony w 2007 r.

Jednym z celów poprawienia latynizacji MR było ułatwienie zapisu języka koreańskiego alfabetem łacińskim, zmniejszając tym samym nacisk na próbę oddania niuansów koreańskiej fonetyki za pomocą znaków diakrytycznych, które są nieobecne w romanizacji zmienionej. Na potrzeby KSNG romanizację koreańską omówił Pietrow (b.d., s. 1). W opracowaniu możemy między innymi przeczytać, że „[romanizacja zmieniona — K.G.] ma w założeniu twórców charakter transliteracji, oddaje ściśle zapis literowy w alfabecie *hangŭl*". Autor podkreśla, że problemem romanizacji zmienionej jest niekonsekwentne rozróżnianie dźwięcznych i bezdźwięcznych wariantów głosek, co ma przełożenie na zapis koreańskich nazw własnych w Polsce.

Z przytoczonych dotychczas rozważań wynika, że latynizacja nazw własnych powinna być procesem nieskomplikowanym. Część nazw własnych jest skodyfikowana przez KSNG, mamy do dyspozycji latynizację MR lub romanizację zmienioną. Większość wydanych w Polsce książek i artykułów dotyczących Korei ma przypis lub notę na temat wykorzystanej w tekście transkrypcji języka koreańskiego. W książce „Almond" (tłumaczonej z angielskiego) przeczytamy: „W wydaniu polskim do transkrypcji koreańskich wyrazów zastosowano transkrypcję poprawioną […]. Wyjątek stanowią nazwy własne i wyrazy pospolite posiadające spolszczoną, oficjalnie funkcjonującą pisownię wyrazu" (Sohn, 2016/2021, s. 1), po czym w tekście widzimy nazwę *Jeju* (s. 176, romanizacja zmieniona) zamiast *Czedżu* (nazwa zestandaryzowana przez KSNG). Przekład powinien zakładać pewną intencjonalność, jednak w przypadku koreańskich nazw własnych czasami decyzje tłumaczy czy redakcji (ale także dziennikarzy i osób piszących teksty po polsku, w których te nazwy występują) zdają się przypadkowe i nieweryfikowane.

Taka przypadkowość, objawiająca się między innymi niekonsekwencją pomiędzy zapowiadanym sposobem zapisu a tym, który wykorzystano, utrudnia późniejszą interpretację i analizę nazw własnych występujących w tekstach.

W niniejszym opracowaniu poprzez porównanie sposobów zapisu — latynizacji McCune'a-Reischauera oraz romanizacji zmienionej — analizowane są strategie, jakie przyjęła Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych, adaptując koreańskie nazwy miast do języka polskiego (na podstawie prac KSNG w XXI w.), oraz to, jak te nazwy przyjmują się w polskim piśmiennictwie. Przy komentowaniu użyć egzonimów w polskojęzycznych tekstach[1] skupiam się na nazwach zaaprobowanych przez KSNG. Należy jednak zauważyć, że wybór sposobu zapisu danej nazwy w tekście może zależeć od kontekstu i celów danej publikacji, a jeśli jest stosowany konsekwentnie, nie powinien być określany jako niepoprawny (zob. Zięba, 2015). Wymaga to jednak zbadania pojedynczych tekstów i zgłoszenia do nich stosownych zastrzeżeń.

Przed przystąpieniem do analizy wybranych toponimów funkcjonujących we współczesnej polszczyźnie trzeba wspomnieć o nazwach pojawiających się wcześniej, szczególnie na początku XX w., kiedy zaczęto nawiązywać kontakty pomiędzy Koreą a Polską. Wiele z nich opisuje Ewertowski w artykule „Korea w relacjach polskich podróżników sprzed 1918 roku" (2018, s. 189–202). Autor przywołuje nazwy własne, którymi posługiwali się ówcześni podróżnicy. Są to głównie miasta portowe: *Pusan* jako *Fusan*, *Inczon* jako *Czimel-po* oraz *Jemulpo*, pojawia się także *Genzan*, czyli *Wonsan*. Sieroszewski w swojej książce „Korea (Klucz Dalekiego Wschodu)" (1905/1935) wymienia nazwę *Fuzan* („Fuzan jako port najstarszy, najlepiej zagospodarowany…"; s. 11), *Czemulpo* (s. 26), czyli *Inczon*, oraz *Quelpart* (wyspa Czedżu), zwraca uwagę, że po koreańsku to *Cże-czju* (s. 71) i próbuje oddać zapisem wymowę tej nazwy. W drugiej połowie XX w. Polska utrzymywała kontakty z Koreą Północną, a na nazwy własne docierające do naszego kraju miał wpływ język rosyjski. Myśl tę rozwijam w punkcie 2.2. na przykładzie zapisu nazwy stolicy Korei Północnej.

2. ANALIZA EGZONIMÓW

2.1. Uwagi wprowadzające

Wybrane do dokładnej analizy nazwy miast to nazwy najczęściej występujące w polskim piśmiennictwie. KSNG zaaprobowała 9 koreańskich nazw, z których omawiam 6. Nazwa *Seul* została pominięta jako najlepiej zaadaptowana

[1] W większości przeglądana była literatura niefikcjonalna, nietłumaczona z koreańskiego, dotycząca Korei Południowej i Północnej, wydana po roku 2000.

i niezmieniana — raczej nie spotyka się w Polsce tekstów, w których ta nazwa jest zapisywana jako *Seoul*[2] choć pojawia się ona niekiedy, gdy stanowi część innej nazwy własnej (np. gdy autor tekstu w języku polskim poda angielską nazwę Seoul National University zamiast Narodowy Uniwersytet Seulski). Nazwa *Nampo* została pominięta, ponieważ jej zapis w przywoływanych tutaj latynizacjach jest zasadniczo taki sam (MR — *Namp'o*, latynizacja zmieniona — *Nampo*), a jej występowanie w tekstach jest ograniczone. Nazwa *Sedžong* niemalże nie pojawia się w piśmiennictwie, dlatego też nie jest omówiona szczegółowo, została jednak uwzględniona w tabelach.

2.2. Pjongjang

Historycznie w Polsce na określenie stolicy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej posługiwano się nazwą *Phenian*. Przeszła ona do języka polskiego z języka rosyjskiego: „I tak np. miasto Phjŏngjang (w angielskiej transkrypcji P'yŏngyang) nazywane jest u nas Phenian, w dodatku często czytane jako «Fenian!»" (Ogarek-Czoj, 1992, s. 256). W „Polskim nazewnictwie geograficznym świata" z 1959 r. nazwa *Phenian* jest wymieniona wśród nazw tradycyjnych i spolszczonych, razem z *Seulem* oraz nazwami takimi jak *Czhungczhong Południowy* czy *Dzolla Południowa*. W tej samej publikacji w części „Wykaz nazw ustalonych. Miasta" widzimy, że obok ustalonej nazwy polskiej znajdują się po dwukropku także nazwy rosyjska i angielska — w tym przypadku cały zapis wygląda następująco: *Phenian, -u, Phiongjang: Phěňjan, Pyongyang* (s. 326). Ciekawy jest zapis *Phiongjang*, który się nie upowszechnił, a wydaje się, że lepiej niż *Phenian* oddaje nazwę tego miasta.

W roku 1996 opublikowano „Polskie nazwy geograficzne świata. Część II: Europa Wschodnia i Azja" (Krauze-Tomczyk, Kondracki, 1996), gdzie z nazw miast znajdziemy jedynie *Seul* oraz — wciąż — *Phenian* (s. 27–28). Ze względu na fakt, że język koreański ma własny alfabet, w publikacji z 1959 r. zaznaczono: „Alfabet koreański jest niełaciński, wobec czego nazwy podane są w polskiej transkrypcji" (s. 324), natomiast autorzy opracowania z 1996 r. informują, że „przyjęto transliterację McCune'a i Reischauera" (s. X).

Nazwę *Phenian* zmieniono na *Pjongjang* w 2006 r. Nie odbiega ona znacząco od zapisu w romanizacji zmienionej — *Pyeongyang*, a nawet od transkrypcji MR, która nadal jest używana w KRLD — *P'yŏngyang*. W roku 2012 rząd KRLD zaakceptował zapis bez znaków diakrytycznych (Democratic People's Republic of Korea, 2012).

---

[2] W Korpusie Języka Polskiego PWN można odnaleźć 121 wyników dla zapytania *Seul* (https://sjp.pwn.pl/korpus/szukaj/Seul) i 0 dla *Seoul* (https://sjp.pwn.pl/korpus/szukaj/Seoul).

Tab. 1. Zestawienie nazw koreańskich miast w języku koreańskim, transkrypcji McCune'a-Reischauera, romanizacji zmienionej przyjętej przez KSNG (uzupełnionej formami dopełniacza i miejscownika oraz przymiotnika) oraz form zapisu występujących w polskim piśmiennictwie

Zapis koreański	**Transkrypcja McCune'a--Reischauera (MR)**	**Romanizacja zmieniona**	**Formy historyczne (ustalone przez Komisję Ustalania Nazw Geograficznych w XX w.)**	**Zapis ustalony przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych w XXI w. (oraz rok ustalenia)**	**Forma dopełniacza i miejscownika obowiązującej obecnie nazwy**	**Przymiotnik nazwy głównej**	**Formy zapisu występujące w polskim piśmiennictwie**
평양	P'yŏngyang	Pyeongyang	Phenian (1959)	Pjongjang (2006)	Pjongjangu/ Pjongjangu	pjongjański	Pjongjang Phenian (Fenian) Pyongyang P'yŏngyang
판문점	P'anmunjŏm	Panmunjeom	—	Panmundżom (2006)	Panmundżomu albo nieodmienny/ Panmundżomie albo nieod.	panmundżomski	Panmundżom Panmundżon Panmunjom
제주시	Cheju	Jeju	Dzedzu (1959)	Czedżu (2009)	Nieodmienny/ nieodmienny	—	Czedżu Dżeczu Czeczu Dzedzu Cheju Jeju
부산시	Pusan	Busan	Pusan (1959)	Pusan (2010)	Pusanu/ Pusanie	pusański	Pusan Busan
평창군	P'yŏngch'ang	Pyeongchang	—	Pjongczang (2014)	Pjongczangu/ Pjongczangu	pjongczański	Pjongczang Pyeongchang
인천	Inch'ŏn	Incheon	Inczhon (1959)	Inczon (2016)	Inczonu/ Inczonie	inczoński	Inchon/Inczon Incheon Inch'ŏn Inczhon Historycznie: Jemulpo/ Czemulpo
세종	Sejong	Sejong	—	Sedżong (2012)	Sedżongu	sedżoński, sedżongijski	Sedżong Sejong

Zestawienie opracowane na podstawie: Urzędowego wykazu polskich nazw geograficznych świata, Rejestru polskich nazw geograficznych świata, Polskiego nazewnictwa geograficznego świata, Guideline to the Romanization of Korean, The Rules of Latin Alphabetic Transcription of Korean Language, New Romanization System of Korean / submitted by Republic of Korea, Romanization of Korean, Romanization of Korean. Przykłady polskich zapisów pochodzą z książek i materiałów wymienionych w bibliografii.

W polskim piśmiennictwie forma *Pjongjang* przyjmuje się dość dobrze, jednak zapis *Phenian* wciąż pojawia się we współczesnych książkach, np. w celu oddania realiów czasu, którego dotyczy dana publikacja. W reportażu literackim „Skrzydło anioła" Krysowatej, opisującym ośrodek wychowawczy dla dzieci z Korei utworzony niedaleko Wrocławia w 1953 r., użyto zapisu *Phenian*. W słowniku nazw opracowanym przez konsultanta językowego Matsumotę, zawartym w książce „Dziewczyna o siedmiu imionach" (Lee, John, 2014/2015), można znaleźć następujące stwierdzenie: „Pyongyang (czyt. pjongjang) — spolszczone: Phenian, stolica Korei Północnej" (s. 509). Konstatacja z 2015 r., że *Phenian* stanowi spolszczoną wersję, jest nieprawdziwa. Polska nazwa *Pjongjang* została przyjęta w 2006 r. — dziewięć lat przed ukazaniem się tłumaczenia (z języka angielskiego) książki w Polsce. W całym tekście jest wykorzystywany zapis *Pyongyang*, zaś na mapie umieszczonej na wklejce książki można zobaczyć w nawiasie także formy *Pjongjang* i *Phenian*.

W spolonizowanej nazwie *Pjongjang* widzimy zmianę w zapisie polegającą na zastąpieniu znaku /*y*/ przez /*j*/. W polskim zapisie nie ma także znaków diakrytycznych. /*Y*/ często nie jest jednak samodzielnym znakiem, choć w uproszczeniu tak wygląda. Różnice w zapisach łatwiej wyjaśnić, rozdzielając /*j*/ i pozostałe znaki (dalej w tekście jest to omawiane jako dwa zjawiska). Dokładnie zachodzi tu wymiana z /*yŏ*/*yeo*/ (koreańskiego ㅕ) na /*jo*/, /*y*/ oddawane jest konsekwentnie jako /*j*/; dalej w przypadku zestawienia z transkrypcją MR widzimy usunięcie diakrytu, a w zestawieniu z romanizacją zmienioną skrócenie zapisu z /*eo*/ do /*o*/. Wymiana znaku /*y*/ na /*j*/ (oraz /*j*/ na /*dż*/) jest najbardziej rozpowszechnionym sposobem adaptacji i próbą oddania za pomocą znaków polskiego alfabetu wymowy koreańskiej.

W „Urzędowym wykazie polskich nazw geograficznych świata" *Pjongjang* pojawia się trzy razy: jako stolica Korei Północnej, jednostka administracyjna i miejscowość (Zych, 2019, s. 443). W drugim przypadku hasło w wykazie wygląda w następujący sposób:

> **Pjongjang**; P'yŏngyang (M.R.), Pyeongyang (MOE); ofic. P'yŏngyang Chikhalsi (M.R.), Pyeongyang Jikhalsi (MOE); 39°00′N, 125°55′E (s. 443).

Pogrubiona nazwa jest nazwą ujednoliconą. Po średniku widzimy zapis w transkrypcji McCune'a-Reischauera, następnie zapis w romanizacji zmienionej, określonej także zmodyfikowanym systemem Ministerstwa Edukacji (ten system był inny niż system MR), stąd zapewne skrót MOE, później „nazwy używane w stosunkach oficjalnych lub formy długie nazwy" (s. XXIX) oraz współrzędne geograficzne.

Hasło *Pjongjang* w odniesieniu do nazwy miejscowości wygląda następująco:

> **Pjongjang**; P'yŏngyang (M.R.), Pyeongyang (MOE); 39°01′30″N, 125°45′00″E (s. 443).

Pominięto tutaj nazwy oficjalne. W wykazie można sprawdzić poprawność trzech zapisów (polskiego i dwóch transkrypcji). Stanowi to pomoc dla wszystkich osób zastanawiających się, jak powinny być zapisywane koreańskie nazwy własne. Nawet jeśli nie zdecydowałyby się one z jakiegoś powodu na nazwy przyjęte przez KSNG, mogą sprawdzić i konsekwentnie stosować zapis w transkrypcji MR lub południowokoreańskiej.

2.3. Panmundżom

W roku 2006 przyjęto także polski zapis nazwy miasta *Panmundżom*. Gdy zestawimy ją z zapisem w transkrypcji MR (*P'anmunjŏm*) oraz romanizacji zmienionej (*Panmunjeom*), dostrzeżemy, że stanowi on transkrypcję MR, w której pominięto znaki diakrytyczne oraz zastosowano zamianę litery /*j*/ na /*dż*/. Ujawnia się tutaj różnica pomiędzy transkrypcjami: twórcy romanizacji zmienionej porzucili znaki diakrytyczne na rzecz oddawania za pomocą dwóch lub nawet trzech znaków alfabetu łacińskiego jednego znaku alfabetu koreańskiego. W polskich zapisach nazw te dwuznaki nie występują.

W kontekście egzonimu *Panmundżom* należy wspomnieć o innej (niepoprawnej) formie zapisu tej nazwy, z /*n*/ zamiast /*m*/ — *Panmundżo<u>n</u>*. Jedyny przykład zapisu nazwy tego miasta w Korpusie Języka Polskiego PWN ma postać *Panmundżon*, w Narodowym Korpusie Języka Polskiego ta forma występuje w 4 wynikach wyszukiwania, a *Panmundżom* — w 6.

„Rejestr polskich nazw geograficznych świata" (Główny Urząd Geodezji i Kartografii, b.d.) dokumentuje obecną wersję standaryzacji. Oprócz nazwy głównej (*Panmundżom*) znajdziemy tam także status nazwy, formy dopełniacza i miejscownika nazwy głównej (w obu przypadkach *Panmundżomu* albo nieodmienny) oraz przymiotnik (panmundżomski). Ustalona odmiana oraz formy przymiotników są szczególnie pomocne przy pisaniu artykułów dotyczących Korei, a także redaktorom i innym osobom pracującym z różnorodnymi tekstami. Większość przymiotników ma sufiks *-ski* (sendżoński, pjongczański, inczoński, panmundżomski, seulski) lub rozbudowany *-ijski* (sedżongijski).

2.4. Czedżu

Nazwa wyspy (oraz miasta) *Czedżu* ma w polskim piśmiennictwie wiele wariantów zapisu. Pojawia się jako: *Cheju* (transkrypcja MR), *Jeju* (romanizacja zmieniona), ale także w formach próbujących oddać wymowę tej nazwy po polsku: *Czedżu* (KSNG), *Dżeczu*, *Czeczu* (może także *Dżedżu*), *Dzedzu* (forma z 1959 r.). Wymowę /*j*/, tak ważnej w kontekście nazwy *Czedżu*, Pietrow (b.d., s. 2–3) tłumaczy następująco:

Znak *j* na początku wyrazu nigdy nie ma wartości polskiej spółgłoski *dz*, a jest wymawiany jak półmiękkie polskie *cz* takie jak w wyrazie Chile (w rzeczywistości zmiękczenie jest tutaj znacznie silniejsze niż w polszczyźnie, chociaż nie jest to miękkość taka jak w spółgłosce *ć* w wyrazie Ćmielów). Nawet jako wariant dźwięczny znak ten wymawiany powinien być jako półmiękka spółgłoska *dż* w wyrazie Dżibuti z nieco silniejszym jednak zmiękczeniem.

Polski zapis podkreśla, że pierwsza głoska jest bezdźwięczna, druga zaś — dźwięczna. Teoretycznie fonetyczny zapis nazwy *Czedżu* uwzględniający zmiękczenia miałby postać: /č'eǯ'u/.

Wariantywność zapisów nazw własnych występuje raczej pomiędzy tekstami — autor decyduje się na jeden sposób (zasady KSNG lub nazwy zapisane w romanizacji zmienionej) i w ramach jednej książki czy artykułu stosuje dany zapis. Jednak w tekstach internetowych bywa inaczej. Na przykład w artykule „Wyspa Jeju, Korea — jakie ciekawe miejsca warto tam zobaczyć?" autor używa tych nazw zamiennie — raz *Jeju*, raz *Czedżu*, co prowadzi do niespójnego stwierdzenia: „Na przestrzeni lat miejsce to nosiło różne nazwy, jednak obecnie znane jest światu właśnie jako Czedżu" (Adamski, 2021). Autor posługuje się oboma toponimami, ale jako nadrzędną przedstawia formę ustanowioną przez polską KSNG, a nie nazwę rozpoznawalną międzynarodowo — *Jeju*.

W książce „Więźniowie geografii" (Marshall, 2015/2017) uwagę zwracają dwie mapy ilustrujące rozdział ósmy „Korea i Japonia". Na jednej z nich (s. 278–279) widzimy nazwy *Seul*, *Pjongjang* oraz *Cheju-do*. Dwie pierwsze to nazwy przyjęte przez KSNG, trzecia natomiast to zapis w transkrypcji McCune'a-Reischauera. Na kolejnej mapie (s. 290) występują formy ze znakami diakrytycznymi, m.in. *Inch'on*, *Wŏnsan*. Mapy zostały tylko częściowo zaadaptowane przez polską redakcję — stolice państw zostały zapisane zgodnie z wytycznymi KSNG. Co ciekawe, w książce dla dzieci tego samego autora i w tłumaczeniu tej samej osoby („Więźniowie geografii. 12 map, które pomogą Ci zrozumieć świat"), która ukazała się w 2020 r., nazwa wyspy *Czedżu* została już zapisana zgodnie z formą zalecaną przez KSNG.

2.5. Pusan

Nazwa *Pusan* — obok *Seulu* — jest jednym z najstarszych ustanowionych i niezmienianych egzonimów, występuje w publikacji „Polskie nazewnictwo geograficzne świata" z 1959 r. Tę formę KSNG potwierdziła w 2010 r. Jest to jednak zapis odbiegający od przyjętego przez Koreę Południową w 2000 r., czyli *Busan*. Podobieństwo *Pusanu* i *Busanu* prowadzi do tego, że w przypadku tych nazw pojawia się szczególne napięcie pomiędzy zapisem a fonetyką.

Zarówno /*b*/, jak i /*p*/ są zwarto-wybuchowymi twardymi spółgłoskami dwuwargowymi, różnią się jednak dźwięcznością. Jak podkreśla Pietrow b.d., s. 1),

w związku z romanizacją zmienioną „upowszechniana jest niepoprawna wymowa nazw koreańskich, takich jak *Pusan* (oddawana w tej transliteracji jako *Busan*)". Bezdźwięczność wydaje się istotniejsza w języku koreańskim niż w języku polskim, tym bardziej, że w koreańskim można wyróżnić 3 typy spółgłosek zwartych, a ponadto „najczęściej zakłada się, że fonologicznie wszystkie 3 szeregi zwartych są w nim bezdźwięczne" (Szalkowska-Kim, 2010, s. 4). Z cytowanej pracy można wywnioskować, że niuanse fonologiczne języka koreańskiego są niemożliwe do dokładnego oddania w zapisie.

Należy się zastanowić, jak często Polacy spotykają się z koreańskimi egzonimami w piśmie, a jak często w mowie. Można rozróżnić potencjalnych odbiorców bliskich i dalekich tych nazw: koreaniści i osoby uczące się języka koreańskiego; coraz większa grupa młodych ludzi interesujących się popkulturą Korei Południowej, często szukających informacji w Internecie; osoby, które z różnych powodów podróżują, oraz ci, którzy śledzą media informacyjne, ale nie szukają dalszych informacji na temat Republiki Korei czy KRLD. Nazwy stolic Republiki Korei i Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej są najbardziej rozpowszechnionymi nazwami i Polacy mogą je spotkać w różnych formach. Inaczej może być z pozostałymi egzonimami. Należy zadać pytanie, czy ważniejszy jest jednoznaczny, konsekwentny sposób zapisu, pozwalający także na rozpoznanie danej nazwy własnej np. w tekście w innym języku niż polski, czy próba przekazania poprawnej wymowy danego słowa.

Nazwy *Busan* i *Pusan* w piśmiennictwie funkcjonują obok siebie. Można prześledzić kilka publikacji — nazwa *Busan* występuje między innymi w książkach: „Korea szerokopasmowa" (Godlewski, 2012), „Dom w Ulsan, czyli nasze rozlewisko. Korea Południowa oczami ekspata" (Kalicińska, Miller, 2016), „Tajemnice Korei Północnej" (Tudor, Pearson, 2015/2019), „Wielki Następca. Niebiańskie przeznaczenie błyskotliwego towarzysza Kim Dzong Una" (Fifield, 2019/2020), „Korea Południowa. Republika żywiołów" (Jacoby, 2021) (dwie pierwsze publikacje oraz ostatnia książka są oryginalnie polskie, dwie pozostałe — tłumaczone z angielskiego); natomiast *Pusan* w: „Światu nie mamy czego zazdrościć" (Demick, 2009/2017), „Koreańczycy. W pułapce doskonałości" (Ahrens, 2016/2018) czy „Republika Samsunga" (Cain, 2020/2021) (tłumaczone z angielskiego). Przedstawiona analiza obejmuje ograniczony materiał, ale ujawnia ciekawe zjawisko — polska forma *Pusan* występuje w książkach tłumaczonych z języka angielskiego, a *Busan* — w trzech polskich i dwóch tłumaczonych, co wydaje się jedynie podkreślać fakt, że te formy funkcjonują obok siebie niezależnie od języka oryginalnego tekstu. W Narodowym Korpusie Języka Polskiego nazwa *Busan* występuje 117 razy, *Pusan* pojawia się w około 400 wynikach. W roku 2002 obie nazwy występowały w polskojęzycznych tekstach publicystycznych szczególnie często (*Busan* — 35 razy, *Pusan* — 122), gdyż w Korei Południowej i Japonii odbywały

się mistrzostwa świata w piłce nożnej. Kolejnym okresem częstszego pojawiania się tych nazw są lata 2008–2009 (odpowiednio *Busan* — 26 i 18 oraz *Pusan* — 19 i 103). Nazwa *Busan* spotykana jest wtedy w korpusie głównie w kontekście wydarzeń sportowych (mistrzostwa świata w boksie tajskim oraz mistrzostwa świata juniorów i juniorek w podnoszeniu ciężarów), natomiast *Pusan* — festiwalu filmowego oraz publikacji w Wikipedii. Chociaż zapis *Pusan* występuje w korpusie częściej, widać, że nie jest to nazwa ustabilizowana w języku.

Zazwyczaj w książkach, jeśli redakcja przyjmie jedną formę zapisu, pojawia się ona konsekwentnie w całym tekście, natomiast w mediach możemy znaleźć przykłady, gdy te dwa zapisy stosowane są zamiennie. W materiale Dzień Dobry TVN możemy przeczytać:

> Różnice w nazwie miasta wynikają z braku jednolitego sposobu transliteracji alfabetu koreańskiego na język łaciński. Zarówno Busan, jak i Pusan są formami poprawnymi i można używać ich zamiennie. Nawet w koreańskich przewodnikach i na mapach dla obcokrajowców można spotkać się z rozbieżnościami w nazewnictwie. To, która forma występuje częściej, jest praktycznie niemożliwe do stwierdzenia (Adamczyk, 2022).

Ostatnie zdanie cytatu to dość trafna obserwacja (choć przegląd korpusu daje odpowiedź, że to forma *Pusan* jest częstsza), reszta wywodu zawiera jednak nieścisłości i może prowadzić do błędnego zrozumienia kwestii różnicy pomiędzy zapisem *Pusan* i *Busan*. Nie jest dobrą praktyką redaktorską, aby używać tych nazw zamiennie; ponadto, jeśli autor umieścił już takie wyjaśnienie, mógł dopowiedzieć, że nazwa *Busan* to zapis latynizacji używanej obecnie przez Koreę Południową, a nazwa *Pusan* to zapis przyjęty przez KSNG, znormatywizowany w Polsce. Jeśli zaś chodzi o mapy, trzeba podkreślić, że rząd Korei Południowej podjął liczne działania, aby na znakach drogowych czy mapach pojawił się zapis w latynizacji zmienionej.

2.6. Pjongczang

Miejscowość ta zyskała popularność w 2018 r. w związku z Zimowymi Igrzyskami Olimpijskimi i w tym kontekście pojawiała się w polskich mediach. KSNG przyjęła polski zapis jej nazwy cztery lata wcześniej — w 2014 r. Nazwa *Pjongczang* (*Pyeongchang*) przypomina nieco nazwę stolicy KRLD — *Pjongjang* (*Pyongyang*). Z powodu możliwych problemów z myleniem tych miejsc nazwa była zapisywana jako PyeongChang — z wyróżnionym graficznie „C". W niektórych polskich relacjach z igrzysk także można było zauważyć takie wyróżnienie, na przykład w nagłówku: „PjongCzang 2018: zimowe igrzyska w Korei Południowej nie zostały rozliczone finansowo" (Hołówek, 2018), niekiedy wykorzystywano taki zapis do oznaczania (tagowania) artykułów na stronach internetowych.

Jednak na niektórych oficjalnych stronach (Polskiego Komitetu Olimpijskiego, Ministerstwa Sportu i Turystki) spotkamy się raczej z zapisem PyeongChang — nazwa ta jest przywoływana wraz z całą nazwą wydarzeń (XXIII Zimowe Igrzyska Olimpijskie oraz XII Igrzyska Paraolimpijskie w PyeongChang).

W zestawieniu z zapisami transkrypcji widzimy, że w spolonizowanej nazwie /*y*/ zostało zastąpione /*j*/, dyftong /*eo*/ skrócono do /*o*/, a /*ch*/ zmienione na /*cz*/. Podobnie było w przypadku innych nazw.

2.7. Inczon

Ostatnim (w 2016 r.) południowokoreańskim egzonimem przyjętym przez KSNG jest *Inczon*. Jest to miasto, w którym znajduje się międzynarodowe lotnisko — Incheon International Airport. Być może z powodu rozpoznawalności tej nazwy (w informacjach dla podróżujących do Korei na stronie rządowej widzimy zapis *Incheon*) oraz tego, że nazwa została zaadaptowana w tej formie względnie niedawno, zapis *Inczon* przyjmuje się w polskim piśmiennictwie powoli. Na przykład w tłumaczeniu książki „Japonia, Chiny i Korea. O ludziach skłóconych na śmierć i życie" zobaczymy ją w formie niezgodnej z ustaleniami KSNG: „Mój pobyt w Korei Południowej kończy się w Inch'ŏn" (Booth, 2020/2021, s. 257).

Niekiedy niewykorzystanie przyjętej w Polsce nazwy ma uzasadnienie w fabule książki — tak jest na przykład w „Dworskiej tancerce" autorstwa Shin Kyung-sook (2007/2020), szczególnie że jest to tytuł tłumaczony z języka koreańskiego. Akcja powieści toczy się pod koniec XIX w., dlatego też nie występuje w niej nazwa *Inczon*, a *Jemulpo*, czyli wcześniejsza nazwa tego miasta. Chociaż może to utrudnić czytelnikowi rozpoznanie miejsca, jest to ważne dla odpowiedniego zaprezentowania czasu akcji.

Zestawienie nazw *Incheon* oraz *Inczon* ukazuje wymianę /*ch*/ na /*cz*/ oraz skrócenie dwuznaku /*eo*/ z transkrypcji zmienionej do samego *o* w zapisie polskim. Historycznie (1959 r.) nazwa ta miała postać *Inczhon*, od obecnej różniła się notacją przydechu za pomocą litery /*h*/. Gdy spojrzymy na transkrypcję MR — *Inch'ŏn* — okaże się, że polski zapis *Inczon* jest bardzo bliski zapisowi *Inchon*. Taka forma — pozbawiona znaków diakrytycznych, ale niebędąca romanizacją zmienioną — jest szczególnie popularna w mediach anglojęzycznych.

3. PODSUMOWANIE

Spolonizowane nazwy w wielu przypadkach są uproszczone względem nazw zapisywanych zarówno w transkrypcji MR (bez znaków diakrytycznych), jak i romanizacji zmienionej (bez dwuznaków). Jednocześnie w niektórych przypadkach polski zapis, aby oddać wymowę egzonimów, jest bardziej skomplikowany

niż zapis w transkrypcjach (*Cheju*/*Jeju* a *Czedżu*). Polskie nazwy uwzględniają rozróżnienie na głoski dźwięczne i bezdźwięczne.

Tab. 2. Podsumowanie: strategie zapisu przyjęte w polskich nazwach miast

Koreański	**Transkrypcja McCune'a-Reischauera**	**Romanizacja zmieniona**	**Zapis w obecnej nazwie polskiej**	**Przykłady**
ㅊ	ch'	ch	cz	In**cz**on Pjong**cz**ang
ㅊ (w pozycji inicjalnej)	ch	j	cz	**Cz**edżu
ㅈ	ch j (pomiędzy samogłoskami)	j	dż	Se**dż**ong Cze**dż**u
ㅂ	p	b	p	**P**usan
ㅓ	ŏ	eo	o	Incz**o**n
ㅕ	yŏ	yeo	jo	P**jo**ngczang
-	y	y	j	P**j**ong**j**ang

Źródło: opracowanie własne na podstawie źródeł z tab. 1.

Z jednej strony przybliżenie zalecanej formy zapisu wymowy koreańskich nazw własnych w języku polskim jest ważne, z drugiej — jak zaznacza wiele osób piszących o Koreach — materiałów (szczególnie naukowych) wydanych w języku polskim jest niewiele. Jeśli zainteresowany czytelnik chciałby dowiedzieć się więcej, najprawdopodobniej musiałby sięgnąć po teksty anglojęzyczne, w których egzonimy (oraz inne koreańskie wyrazy) są transkrybowane zgodnie z latynizacją zmienioną lub romanizacją MR. W niektórych przypadkach rozpoznanie nazw nie powinno stanowić problemu (*Pjongjang* a *Pyongyang* a *Pyeongyang*), ale w innych może być mylące (*Jeju* a *Czedżu*).

Dla możliwie największej jasności, aby ułatwić rozpoznawanie nazw geograficznych w różnych tekstach oraz aby dążyć do minimalizacji wariantywności zapisu nazw, redakcje czy autorzy mogliby używać zapisów nazw własnych przyjętych przez Komisję Standaryzacji, traktując „Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata" jako słownik normatywny (Bijak, 2014), oraz dodawać w nawiasie bądź przypisie zapis w transkrypcji zmienionej. Większość książek dotyczących Republiki Korei i KRLD jest opatrzona wstępem dotyczącym transkrypcji języka koreańskiego i właśnie tam można umieszczać np. tabelkę

podobną do tej znajdującej się w tym artykule (tab. 2), przedstawiającą różnice w poszczególnych zapisach. Wyjaśniające noty edytorskie byłyby także bardzo istotne w publikacjach, w których ze względu na kontekst (szczególnie historyczny) pojawiają się dawniejsze lub po prostu inne niż przyjęte przez KSNG formy zapisu nazw własnych.

Problemem nie jest to, że nie wiadomo, jak zapisać dane nazwy — można sprawdzić publikacje KSNG czy dokumenty Republiki Korei i KRLD — ale to, że w polskim piśmiennictwie często miesza się sposoby zapisów. Zdarza się, że w jednym tekście obok siebie występują niekonsekwentnie zapisywane nazwy ze znakami diakrytycznymi, nazwy oddawane w transkrypcji zmienionej, a niekiedy także nazwy zapisane zgodnie z wytycznymi KSNG.

LITERATURA

Adamski, A. (2021, 15 września). Wyspa Jeju, Korea — jakie ciekawe miejsca warto tam zobaczyć? [Jeju Island, Korea: what interesting places are worth seeing there?]. *Dzień dobry TVN*. https://dziendobry.tvn.pl/podroze/wyspa-jeju-rajskie-plaze-korei-poludniowej-st5414881

Adamczyk, A. (2022, 2 stycznia). Busan w Korei Południowej — ciekawostki i miejsca warte odwiedzenia [Busan in South Korea: curiosities and places worth visiting]. https://dziendobry.tvn.pl/podroze/co-warto-wiedziec-o-koreanskim-pusan-busan-5546463

Ahrens, F. (2018). *Koreańczycy. W pułapce doskonałości* [Seoul man: A memoir of cars, culture, crisis, and unexpected hilarity inside a korean corporate titan] (A. Czwojdrak, tłum.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Oryginalna praca opublikowana w 2016 r.).

Bijak, U. (2014). *Z leksykografii onomastycznej* [From onomastic lexicography]. *Onomastica*, *58*, 105–123.

Booth, M. (2021). *Japonia, Chiny i Korea. O ludziach skłóconych na śmierć i życie* [Three tigers, one mountain: A journey through the bitter history and current conflicts of China, Korea, and Japan] (B. Gutowska-Nowak, tłum.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Oryginalna praca opublikowana w 2020 r.).

Cain, G. (2021). *Republika Samsunga. Azjatycki tygrys, który podbił* świat *technologii* [Samsung rising: The inside story of the South Korean giant that set out to beat Apple and conquer tech] (J. Michalski, tłum.). Kraków: Sine Qua Non. (Oryginalna praca opublikowana w 2020 r.).

Demick, B. (2017). *Światu nie mamy czego zazdrościć. Zwyczajne losy mieszkańców Korei Północnej* [Nothing to envy: Ordinary lives in North Korea] (A. Nowakowska, tłum.). Wołowiec: Czarne. (Oryginalna praca opublikowana w 2009 r.).

Democratic People's Republic of Korea. (1992). *Guideline to the Romanization of Korean*. 10th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names (Document No. E/CONF.85/WP46). UNGEGN https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf6.html

Democratic People's Republic of Korea. (2012). *The Rules of Latin Alphabetic Transcription of Korean Language*. 10th United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names (Document No. E/CONF.101/CRP15). UNGEGN. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf10.html

Ewertowski, T. (2018). Korea w relacjach polskich podróżników sprzed 1918 roku [Korea in the accounts of Polish travelers from before 1918]. W: Y. Kim (red.), *Spotkania Polonistyk Trzech Krajów — Chiny, Korea, Japonia — Rocznik 2018/2019* (s. 189–202). Seul: Department of Polish Studies, HUFS.

Fifield, A. (2020). *Wielki Następca. Niebiańskie przeznaczenie błyskotliwego towarzysza Kim Dzong Una* [The Great Successor. The divinely perfect destiny of brilliant comrade Kim Jong Un] (G. Gajek, tłum.). Kraków: Wydawnictwo Sine Qua Non. (Oryginalna praca opublikowana w 2019 r.).

Główny Urząd Geodezji i Kartografii (b.d.). *Rejestr polskich nazw geograficznych świata* [Register of Polish geographical names of the world] [Zestaw danych]. https://dane.gov.pl/pl/dataset/4834,panstwowy-rejestr-nazw-geograficznych-swiat (dostęp: 09.05.2025).

Godlewski, K. (2012). *Korea szerokopasmowa* [Korea broadband]. Skarżysko-Kamienna: Kwiaty Orientu.

Hołówek, A. (2018, 28 lutego). Nastoletnia mistrzyni z PjongCzangu zje deser, ale tylko raz [The teenage champion from PyeongChang will eat dessert, but only once]. *Polskie Radio.* https://www.polskieradio.pl/335/6535/Artykul/2044271,nastoletnia-mistrzyni-z-pjongczangu-zje-deser-ale-tylko-raz

Jacoby, M. (2021). *Korea Południowa. Republika żywiołów* [South Korea. The republic of the elements]. Warszawa: Wydawnictwo MUZA.

Kalicińska, M., Miller, V. (2016). *Dom w Ulsan, czyli nasze rozlewisko. Korea Południowa oczami ekspata* [The house in Ulsan, or our pool: South Korea through the eyes of an expat]. Warszawa: Burda NG Polska.

Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) [Commission for the Standardization of Geographical Names Outside the Borders of the Republic of Poland]. https://www.gov.pl/web/gugik/ksng

Krauze-Tomczyk, I., Kondracki, J. (red.). (1996). *Polskie nazwy geograficzne świata. Część II: Europa Wschodnia i Azja* [Polish geographical names of the world, Part II: Eastern Europe and Asia]. Warszawa: Główny Geodeta Kraju. https://www.gov.pl/web/ksng/polskie-nazwy--geograficzne-swiata-1994-1996

Krysowata, J. (2013). *Skrzydło anioła. Historia tajnego ośrodka dla koreańskich sierot* [An Angel's wing: The story of a secret center for Korean orphans]. Warszawa: Świat Książki.

Lee, H., John, D. (2015). *Dziewczyna o siedmiu imionach* [The girl with seven names] (J. Szajkowska, tłum.). Warszawa: Prószyński i S-ka. (Oryginalna praca opublikowana w 2014 r.).

Lee, K.S. (2002). *New Romanization System of Korean / submitted by Republic of Korea* (Document No. E/CONF.94/INF.68). United Nations Digital Library. https://digitallibrary.un.org/record/587523

Marshall, T. (2017). *Więźniowie geografii, czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce* [Prisoners of geography: Ten maps that tell you everything you need to know about global politics] (F. Filipowski, tłum.). Poznań: Zysk i S-ka. (Oryginalna praca opublikowana w 2015 r.).

McCune, G., Reischauer, E.O. (1939). The Romanization of the Korean language based upon its phonetic structure. *Transactions of the Korea Branch of the Royal Asiatic Society*, *29*, 1–55.

National Institute of Korean Language. (b.d.). *Romanization of Korean*. Pobrano 18 stycznia 2023 r. z: https://www.korean.go.kr/front_eng/roman/roman_01.do

Ogarek-Czoj, H. (1992). Problem transkrypcji nazwisk i imion koreańskich [The problem of transcription of Korean surnames and names]. *Literatura na Świecie*, *247*, 256–258.

Pietrow, J. (b.d.). *Zasady latynizacji pisma koreańskiego* [Principles of romanization of the Korean script]. Pobrano 18 stycznia 2023 r. z: http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/latynizacja/koreanski.pdf

Ratajski, L., Szewczyk, J., Zwoliński, P. (red.). (1959). *Polskie nazewnictwo geograficzne świata* [Polish geographical nomenclature of the world]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Republic of Korea. (2006). *Romanization of Korean*. 23rd Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names (Working Paper No. 95). UNGEGN. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnSession23.html

Shin, K.-s. (2020). *Dworska tancerka* [Court dancer 1, 이진1 (Ri Jin 1)] (E. Rynarzewska, tłum.). Skarżysko-Kamienna: Kwiaty Orientu. (Oryginalna praca opublikowana w 2007 r.).

Sieroszewski, W. (1935). *Dzieła zbiorowe. Tom XIII: Korea (Klucz Dalekiego Wschodu*). *Część I*. [Collective works. Volume 13: Korea (Key to the Far East). Part 1]. Warszawa: Bibljoteka Polska. (Oryginalna praca opublikowana w 1905 r.).

Sohn, W.-p. (2021). *Almond* (U. Gardner, tłum.). Białystok: Mova. (Oryginalna praca opublikowana w 2016 r.).

Szalkowska-Kim, E. (2010). Charakterystyka fonetyczna kontrastu homoorganicznych spółgłosek zwartych w językach: polskim i koreańskim [A phonetic description of Polish and Korean homo-organic stop contrasts]. *Postscriptum polonistyczne*, *6*, 31–57. https://journals.us.edu.pl/index.php/PPol/article/view/10925

Tudor, D., Pearson, J. (2019). *Tajemnice Korei Północnej* [North Korea confidential: Private markets, fashion trends, prison camps, dissenters and defectors] (A. Sobolewska, tłum.). Warszawa: W.A.B. (Oryginalna praca opublikowana w 2015 r.).

Wolnicz-Pawłowska, E. (2014). Nazwy własne w przekładzie. Zarys problematyki [Proper names in translation. An outline of key topics]. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, *27*, 201–214. https://doi.org/10.14746/psj.2014.XXVII.17

Wolnicz-Pawłowska, E. (2016). Terminologia onomastyczna w tradycji badawczej i praktyce normalizacyjnej [Onomastic terminology in the research tradition and in the standardization practice]. *Onomastica*, *60*, 37–46. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.3

Zięba, M. (2015, 6 listopada). Każdy koreanista stwierdzi, że zapis Pjongczang jest poprawny — w ramach przyjętego systemu transkrypcji [Komentarz do postu „Nazwa koreańskiego miasta"]. *Poradnia językowa PWN*. https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Nazwa-koreanskiego-miasta;16274.html (dostęp: 18.01.2023).

Zych, M. (red.). (2019). *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata* [Official list of Polish geographical names of the world] (wyd. 2). Warszawa: Główny Urząd Geodezji i Kartografii. https://www.gov.pl/web/ksng/urzedowy-wykaz-polskich-nazw-geograficznych-swiata2

SUMMARY

ADAPTATION OF KOREAN CITY NAMES TO THE POLISH LANGUAGE — HISTORY OF STANDARDIZATION AND USAGE

The article addresses the issue of adapting Korean city names into Polish, analyzing both specific examples and the broader context of historical changes in their transcription. Particular attention is given to the standardization of names by the Commission on Standardization of Geographical Names Outside the Republic of Poland, official state documents concerning proper names, and actual linguistic usage, which does not always align with official recommendations.

The aim of the study is to identify the mechanisms influencing the formation of the names of six Korean cities (*Pjongjang*, *Panmundżom*, *Czedżu*, *Pusan*, *Pjongczang*, *Inczon*) and to trace the forms of these names currently used in various types of texts. The research employs comparative analysis methods, examining historical and contemporary sources, standardization norms, and current usage in media and literature.

The study explores the impact of different transcription systems, such as the McCune-Reischauer romanization and the South Korean system introduced in 2000 and revised in 2007, on the names adopted in Poland. It also considers adaptation to Polish phonetics and morphology. The results indicate that the Polonized names do not contain diacritical marks or digraphs.

A gradual unification of name usage under the influence of linguistic organization guidelines can be observed, although some commonly used variants still deviate from standard norms and lack consistency within individual texts.
One issue arising from this diversity of spellings is the potential difficulty for readers in recognizing city names and this is an aspect also discussed in the article. The text highlights the importance of consistently using selected forms of city names within a given publication to avoid situations where three different naming guidelines appear within the same text.

Keywords: geographical names, Korean exonyms, Commission for the Standardization of Geographical Names Outside the Borders of the Republic of Poland, standardization, adaptations

JUSTYNA B. WALKOWIAK
justwalk@amu.edu.pl
ORCID: 0000-0001-7301-4591
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.23
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

W POLSCE, CZYLI NIGDZIE: NA MARGINESIE MONOGRAFII MARIUSZA RUTKOWSKIEGO „WOJOWNIK, POETA, KAPŁAN. ONIMICZNE FIGURY POLSKOŚCI W NAZWACH ULIC”

1. Jako onomaści chyba pogodziliśmy się już z faktem, że nasze poletko znajduje się dzisiaj wszędzie i nigdzie — i my też czujemy się u siebie wszędzie i nigdzie zarazem. W kontekście recenzowanej pracy aż chciałoby się za Alfredem Jarrym uściślić: w Polsce, czyli nigdzie. Bo o Polskę tu chodzi, o odtwarzane *ad nauseam* w ulicznym teatrze banalnego nacjonalizmu figury polskości. O to, o czym szepczą nam cichutko z tabliczek, a jednocześnie wręcz krzyczą patroni naszych ulic — chodzi tak naprawdę bardziej o nas samych niż o cokolwiek innego. Jestem przekonana, że w pełni zgodziłby się ze mną w tej kwestii olsztyński onomasta, prof. Mariusz Rutkowski, autor recenzowanej „książki o nazwach ulic, [w której] nie nazwy są […] najważniejsze” (2024b, s. 9). Ta monografia już od dawna powinna powstać. Dla polskiej onomastyki bez wątpienia nadszedł bowiem czas kiedy powinna się ona jeszcze szerzej otworzyć na współpracę z innymi dyscyplinami humanistyki i nauk społecznych, w stopniu wykraczającym znacząco poza formułowane od jakiegoś czasu postulaty onomastyki kulturowej (co dziś wydaje się programem minimum).

Autor monografii do jej napisania przygotowywał się już od pewnego czasu. Dowodzą tego publikacje, w których wykorzystuje na potrzeby badań toponimii miejskiej zaproponowany przez Michaela Billiga koncept „patriotyzmu banalnego” (Rutkowski, 2023a, 2024a), przybliża polskiemu odbiorcy założenia tzw. toponimii krytycznej (Rutkowski, 2021) czy zapowiada urzeczywistnienie idei onomastyki otwartej (Rutkowski, 2023b). Wspomnianego „otwierania” dokonuje nie bez wyrażanych *explicite* obaw, które wybrzmiewają już we Wstępie — mowa tam i o „ryzyku”, i o „obcesowym, onomastycznym wtargnięciu na obszary opisów kulturoznawczych i socjologicznych” bądź o kroku „nie tyle nawet ryzykownym, co zuchwałym”. Jednak w moim przekonaniu zamierzony cel jest wart ryzyka, o czym dodatkowo upewnia „koniec panowania obligatoryjnego wymogu czystości metodologicznej” (Rejter, 2024, s. 15). Sama onomastyka jawi się przy tym jako jedna z subdyscyplin językoznawstwa, dzieląc z nim pewien niepokój ontologiczny, czy inaczej ujmując — niepewność własnego statusu (Gajda, 2004–2005).

Pojawienie się nowych obszarów badawczych w humanistyce nie oznacza zresztą, że automatycznie zostają wyparte z obiegu kwestie nurtujące badaczy wcześniej, lub że wszystkie one zostały już zadowalająco wyjaśnione. Przeciwnie: bardziej prawdopodobne jest, że nowe trendy przez co najmniej pewien czas koegzystują ze starszymi, wtapiają się w nie bądź je zawłaszczają, a może nawet nigdy do końca ich nie wyprą. W taki właśnie sposób chciałabym myśleć na przykład o nurcie *critical toponymy*, toponimii (może lepiej: toponomastyki) krytycznej[1], która wykiełkowała już na przełomie

[1] Jej bardzo treściwe i aktualne omówienie na stronach 67–73 należałoby zresztą polecać studentom polonistyki jako lekturę obowiązkową.

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

lat 80. i 90. XX w. i dalej rosła w siłę w kolejnych dekadach — jednak nie na gruncie lingwistyki, a na obrzeżach geografii historycznej, uprawiana głównie przez geografów i socjologów. Działo się to oczywiście niezależnie od metodologicznego „otwierania" onomastyki na inne dyscypliny.

Przyjmując jako punkt wyjścia nazwy ulic, Autor zadaje głębsze pytania dotyczące naszej tożsamości narodowej i kulturowej, interpretując uzyskane w wyniku analizy danych odpowiedzi na tle szeroko pojętej humanistyki — w tym antropologii kulturowej, *memory studies*[2], *critical toponymy*, socjologii czy psychologii. Już sam tytuł, zaczerpnięty z poezji Baudelaire'a, zapowiada główną oś analizy: Wojownik to archetyp bohatera, uosobienie odwagi, siły i walki o niepodległość, Poeta jest symbolem wrażliwości, twórczości i duchowości, Kapłan zaś reprezentuje wartości religijne, tradycję i moralność. Analiza tych figur pozwala na zrozumienie, jakie wzorce kulturowe i historyczne są utrwalane w przestrzeni miejskiej i jak wpływają na percepcję polskiej tożsamości. Autor bada, w jaki sposób nazwy ulic odzwierciedlają zbiorową pamięć, porządek mityczno-historyczny oraz proces (re)produkcji narodowych toposów kulturowych.

Monografia składa się, prócz wspomnianego Wstępu, z czterech rozdziałów oraz wieńczącego tom Zakończenia. W pierwszym rozdziale scharakteryzowano materiał badawczy oraz przedstawiono kategorie upamiętnień organizujących analizę tego korpusu. Rozdział drugi zarysowuje sześć różnorodnych kontekstów, w jakich funkcjonują nazwy ulic. Najoczywistszym z nich jest kontekst onimiczny, gdyż urbanonimy są, rzecz jasna, nazwami własnymi. Jednak pełnią one też w mieście określone funkcje, i fakt ten — co nie mniej oczywiste — wpisuje je w szerszy kontekst administracyjny. Cztery konteksty — przestrzenny (nazwy jako element krajobrazu językowego miasta), memoratywny (nazwy jako nośniki pamięci), kulturowy (generowanie narodowego kanonu) i komunikacyjny (gdzie omawia się zjawisko habituacji, a zatem i zbanalizowania przekazu niesionego przez urbanonimię) — wiążą się bezpośrednio z głównym obszarem zainteresowań badawczych Autora. W rozdziale trzecim analizowany materiał zostaje wykorzystany do ujawnienia mitów narodowych, których ucieleśnieniem stają się patroni najliczniej obecni w przestrzeni miejskiej. Ostatni rozdział to próba zarysowania kanonu polskiego, jaki wyłania się z danych, w jego rozmaitych aspektach: wojennym, genderowym, lokalnym, a także w obszarach niepamięci, czyli co o nas mówią ci, których nie uwzględniono w urbanonimii, którzy padli ofiarą „kulturowej amnezji" — postaci zapomniane lub dziedzictwo niechciane, przemilczane, odrzucone. Jak zauważył Ernest Renan w wykładzie wygłoszonym w 1882 r.: zapomnienie, czy wręcz błąd historyczny, to istotny czynnik tworzenia narodu („L'oubli, et je dirai même l'erreur historique, sont un facteur essentiel de la création d'une nation").

2. Wojownik, poeta, kapłan — uwodzicielski wdzięk tej wyliczanki sprawia, że mniej czy bardziej świadomie taką właśnie triadę zapamiętujemy jako początek polskiego panteonu patronów nazw ulic. Jednak warto zagłębić się z uwagą w treść omawianej książki, by odkryć obraz bardziej zniuansowany i nieco odmienny od tego, który mógłby sugerować tytuł. Nie jest wszak tak, że właśnie te trzy umowne kategorie patronów zdominowały polskie nazewnictwo miejskie. Analiza danych w tabelach poświęconych poszczególnym grupom patronów jasno pokazuje np., że wyraźną przewagę liczebną nad „kapłanami" mają działacze społeczni czy przedstawiciele sztuk pięknych. Co więcej, postaci te pojawiły się w przestrzeni miejskiej niekoniecznie w tej akurat kolejności. Zgodnie z przyjętą metodologią kategorię „kapłan" należy uznać za historycznie najstarszą, gdyż składają się na nią w istotnym stopniu upamiętniające świętych nominacje o charakterze patrocinialnym, często o metryce średniowiecznej — czyli nazwy (pierwotnie przynajmniej) realnoznaczeniowe. Dopiero później, w XVIII–XIX w., pojawiły się nazwy konwencjonalne upamiętniające figury władzy, za nimi te honorujące literatów, a po nich z kolei — twórców z dziedziny sztuki czy muzyki, być może zgodnie z ówczesną hierarchią szacunku społecznego. Jak podkreślał Ignacy Korwin-Milewski (1846–1926), „Każdy rozwój kulturalny związany jest ze swą ojczyzną tylko przez pewien, często

[2] Dotychczasowe próby oddania tego terminu w języku polskim to m.in. „pamięciologia", „pamięcioznawstwo", „badania pamięci", badania nad pamięcią".

krótki okres czasu. Tak więc na początku XIX wieku Polska wydała bohaterów, rycerzy, poetów o zabarwieniu narodowym, a w ostatnich 30 latach — malarzy, którzy zapewne nie będą mieli swych następców" (Adamska, 2024).

Kolejnym niuansem, zresztą *explicite* podkreślonym przez Autora, jest palimpsestowy charakter tekstu miejskiego (*city text*), jego ciągłe pisanie na nowo i symboliczna akumulacja (Rutkowski, 2024b, s. 70). Oznacza to, że synchronicznie dostępny[3] obraz jest wypadkową upamiętnień historycznych (a te bez wątpienia przeważają) oraz — w znacznie mniejszym stopniu — współczesnych, czyli niekoniecznie odzwierciedla aktualny dziś panteon. O tego typu zastrzeżeniach, również o implicytnym założeniu, że charakter narodowy (cokolwiek by to znaczyło) pozostaje od XIX w. niezmienny, nie wolno zapominać, czytając interesującą monografię M. Rutkowskiego. Na korpus składają się bowiem zarówno XIX-wieczne nazwy ulic Krakowa pod panowaniem Habsburgów (którzy bardzo liberalnie odnosili się do upamiętniania polskich postaci), jak i panteon stworzony *ex nihilo* po I wojnie na terenach wcześniejszego zaboru pruskiego czy rosyjskiego, lub wreszcie — mimo dwóch czy trzech fal dekomunizacji — nadania z czasów PRL-u (z tab. 5 wynika, że w kategorii dat pierwsze miejsce w rankingu zajmuje we współczesnej Polsce nazwa *1 Maja*) oraz najnowsze nazwy ulic na wsi.

Należy to dobitnie podkreślić: współczesny, synchroniczny obraz urbanonimii w Polsce jest efektem nałożenia się na siebie kilku historycznych warstw, stanowiąc tym samym sumę upamiętnień z różnych okresów. Nazwa raz nadana zostaje bowiem trwale usunięta z przestrzeni publicznej tylko wyjątkowo, i to najczęściej z określonego, uzasadnionego powodu (jak dekomunizacja czy też całkowita wymiana wszystkich nazw po odzyskaniu niepodległości). Wynika z tego, że zestaw nazw, z jakim mamy do czynienia dziś, wyraża obecne preferencje nazewnicze tylko częściowo. Statystycznie rzecz biorąc, kumulatywna natura komemoratywnego nazewnictwa miejskiego najbardziej sprzyja zatem patronom zmarłym już dawno, rozpoznawalnym na skalę ogólnopolską, a zarazem mało kontrowersyjnym i posiadającym zasługi zdolne oprzeć się zawirowaniom polityczno-ideologicznym.

Lektura recenzowanej monografii wywołuje również refleksję nad naturą relacji urbanonimii polskiej z pocztem patronów ważnych dla Polaków, a konkretnie nad wzajemną chronologią i związkami przyczynowo-skutkowymi obu tych zjawisk. Czy określona struktura upamiętnień w nazewnictwie miejskim wynika z charakteru (nie do końca może uświadomionego, ale obiektywnie istniejącego) panteonu polskiego, innymi słowy — jest tylko jego odzwierciedleniem, emanacją? Czy też, odwrotnie, taki panteon należy dopiero skonstruować na podstawie analizy wspomnianych nazw ulic i placów, a w szczególności na podstawie ich proporcji ilościowych?

Zarówno intuicja, jak i lektura książki zdają się wskazywać raczej na pierwszą z tych możliwości. Z jednej strony bowiem odczuwamy, że urbanonimia stanowiła w przeszłości (i nadal stanowi) dla władzy dogodny wehikuł propagowania treści uznawanych przez siebie za istotne — i nieważne, czy nazwiemy to patriotyzmem, propagandą, inżynierią społeczną, nachalną dydaktyką, polityką historyczną państwa czy też działaniami na rzecz spójności społecznej. Dzieje się tak zresztą w wielu państwach świata. Z drugiej strony dla wnikliwego czytelnika jest jasne, że M. Rutkowski nie traktuje proporcji liczbowych jako stanowiących o relatywnej wadze analizowanych figur onimicznych. Na przykład jako egzemplifikacja „mitów bohaterskich" służą w równej mierze wiktoria grunwaldzka i wiedeńska (s. 190), chociaż pierwsza z nich jest reprezentowana aż przez 370 nazw (tab. 41, s. 185), podczas gdy druga — zaledwie przez 4 (tab. 40, s. 182). Zatem o odzwierciedleniu takich mitów w urbanonimii nie wyrokuje się w monografii na podstawie wyłaniającego się z danych liczbowych rankingu patronów, lecz raczej zakłada apriorycznie, że nazwy będą potwierdzać te mity, bez względu na faktyczną skalę liczbową takich potwierdzeń. Wystarczy sam fakt istnienia takich nazw. Jak zatem widać, kierunek rozumowania przebiega od apriorycznego założenia o komemoratywnej

[3] Odnoszę się tu do opisu Autora (s. 99). Jeśli chodzi o bazę TERYT, umożliwia ona, w pewnym ograniczonym czasowo zakresie, poszukiwania diachroniczne — służą temu tzw. pliki aktualizacyjne (por. Rutkiewicz-Hanczewska, Walkowiak, 2023, s. 94).

roli nazewnictwa miejskiego do znajdowania dowodów na jego wsparcie. Fakt, że ta teza jest intuicyjnie odgadywalna, nie umniejsza bynajmniej wartości książki, której najciekawszą częścią są właśnie szczegółowe wskazania, w jaki konkretnie sposób poprzez nazwy ulic kształtowana była (i do dziś jest) polityka historyczna.

W dalszej części wywodu Autor przywołuje — za Dariuszem Wadowskim — mity tożsamościowe, konstytutywne dla polskiego poczucia wspólnotowości narodowej. Spośród siedmiu tego rodzaju mitów Autor bezpośrednio odnosi się do czterech (mity bohaterskie, mity cierpienia i zbawienia, mity odrodzenia i nowego początku oraz mity jedności, pokrewieństwa i wspólnego pochodzenia), znajdując dla nich przykłady w badanym przez siebie materiale, choć niekoniecznie w figurach onimicznych o największej frekwencji. Przykłady te zostają zidentyfikowane w rozmaitych, niejednorodnych formalnie grupach urbanonimów: zarówno wśród nazw od wydarzeń historycznych, jak i tych pochodzących od dat czy miejsc. Trzeba przy tym podkreślić, że niektóre z nazw (np. *11 Listopada*) pojawiają się w więcej niż jednej kategorii mitów.

Bardzo interesującym, niezamierzonym aspektem upamiętnień w przestrzeni miejskiej jest także „pamięć o wrogu" (Rutkowski, 2024b, s. 198), obecna implicytnie w takich urbanonimach jak *Grunwaldzka* czy *Bohaterów Westerplatte*. Jednak najciekawszą bodaj częścią monografii — a jednocześnie najbardziej może kontrowersyjną — jest podrozdział 12, poświęcony „skryptom polskim". Autor zapuszcza się w nim w rejony dość odległe od badanego materiału onimicznego, wysuwając śmiałe i daleko idące wnioski dotyczące podświadomych warstw psyche Polaków. I kiedy już odnosi się wrażenie, że konkluzje zbytnio oddaliły się od swego punktu wyjścia (skoro sięgnęły aż do trójkąta dramatycznego Karpmana z postaciami Kata, Ratownika i Ofiary), nagle poraża refleksja, jak wiele ulic w Polsce faktycznie nosi nazwę *Ofiar*… czy *Męczenników*… Ten dyskurs, „silnie związany z retoryką katolicką, która uszlachetnia postawy bierne" (s. 219), wydaje się nieodłączny od polskiego imaginarium wpisanego w tekst miejski. Wielką zasługą Autora jest uświadomienie czytelnikowi tego faktu.

Warto pochylić się nad przyjętymi w monografii metodami doboru i przygotowywania materiału. Opierając się na GUS-owskiej bazie TERYT, której stan na 12 lipca 2022 r. obejmował 287 072 jednostki nazewnicze, Autor wyselekcjonował 68 522 nazwy określane przez siebie jako upamiętniające. To niespełna jedna czwarta całego zasobu, obejmującego wszelkie rejestrowane w bazie urbanonimy: nie tylko nazwy ulic i placów (które łącznie można by określić jako prototypowe), ale i parków, skwerów, rond, mostów czy wiaduktów. To z pewnością decyzja słuszna, gdyż pozostały korpus i tak oznaczał dla Autora niezwykłe wyzwanie, z którego wywiązał się w sposób nienaganny. W pełni też godne aprobaty jest przyjęte założenie, że wszystkie nazwy ulic i innych obiektów — bez względu na wielkość jednostki, w której się znajdują — należy traktować jak znajdujące się w mieście (s. 87, przyp. 62).

Taki dobór korpusu ma wszakże swoje konsekwencje matematyczno-statystyczne. Choć onimy oznaczone jako „ulica" stanowią aż ok. 96% wszystkich urbanonimów w bazie[4], czyli — teoretycznie — pozostałe obiekty powinny wpływać na ogólny obraz onimiczny w znikomym stopniu, w rzeczywistości sytuacja jest bardziej skomplikowana. Tam bowiem, gdzie prócz ulic istnieją nazwane mosty, ronda czy skwery, istnieje możliwość użycia nazwiska danego patrona więcej niż raz w tym samym mieście[5] (znajdzie się tam np. nie tylko *ul. Mickiewicza*, ale i *most Mickiewicza*, *rondo Mickiewicza*…), co przypuszczalnie wzmacnia pozycję onimów najpopularniejszych, zgodnie z tzw. efektem św. Mateusza: tym, którzy już mają wiele, będzie dane jeszcze więcej. Znacznie bardziej istotny skutek ma eliminacja tzw. długiego ogona danych o rozkładzie zbliżonym do wykładniczego (notabene z podobnym rozkładem mamy do czynienia w wypadku zbioru nazwisk w Polsce, por. Skowronek, 2001). Taką właśnie eliminację oznacza decyzja Autora, by ostatecznie uwzględnić jedynie te nazwy

[4] Wyliczenia własne na podstawie danych z października 2024 r.

[5] Jak wiadomo, w Polsce z reguły nie powtarza się danego urbanonimu w tym samym mieście, choć może powtarzać się ten sam patron, jeśli chodzi o inny człon utożsamiający — np. ul. Kopernika, pl. Kopernika i os. Kopernika. Wyjątki od tej zasady są nieliczne.

upamiętniające, które mają ponad 5 nosicieli[6]. Ta decyzja, jak stwierdzono na s. 26, spowodowała dziesięciokrotne zredukowanie rozmiaru badanego korpusu nazw upamiętniających, z czego wolno wnosić, że ostatecznie nazw tych w analizie uwzględniono ok. 7 000. Jest to liczba, z jaką jest w stanie zmierzyć się samotny badacz, i ilość danych możliwa do indywidualnego opracowania w ramach analizy, której wynikiem ma być powstanie monografii, a nie artykułu naukowego.

3. Uważam pracę M. Rutkowskiego za kamień milowy we współczesnych polskich badaniach onomastycznych, nie tylko na poziomie wniosków ogólnych, ale również w warstwie składających się na nie interesujących jednostkowych obserwacji, które niejednokrotnie też dają wgląd (na skalę adekwatną do swego ograniczonego zakresu) w istotę zagadnienia. Bardzo trafna wydała mi się na przykład analiza upamiętnień Janusza Kusocińskiego (s. 133). Choć sportowców porównywalnej rangi jako patronów ulic mamy w Polsce więcej (Walasiewiczówna, Konopacka), przewaga liczebna poświęconych mu plateonimów jasno pokazuje, że w jego osobie uhonorowano raczej zamordowanego przez hitlerowców konspiratora niż olimpijczyka. Ta obserwacja wspiera oczywiście jedną z głównych konkluzji Autora o śmierci jako wartości wysoko cenionej w kulturze polskiej (s. 220).

Niezmiernie ciekawa jest obserwacja o zmianach sposobu, w jaki postrzegano Tadeusza Kościuszkę: w czasach PRL-u trybuna ludowego i bojownika o sprawiedliwość społeczną, dziś — działacza niepodległościowego walczącego z Rosją (s. 139). Współbrzmi ona z naszymi własnymi tezami o reinterpretacji osoby patrona, w tym wypadku mowa o Marii Konopnickiej — niegdyś patriotce, dziś może ikonie feminizmu (Walkowiak, Rutkiewicz-Hanczewska, 2023, s. 224–225). Bardzo podoba mi się też paralela między uzasadnieniem wyboru patrona („społeczny dowód na wielkość patrona") a cudami jako dowodami świętości osoby kanonizowanej (s. 81). Jest to zresztą zbieżne z moimi przypuszczeniami, że źródeł często postulowanego i stosowanego 5-letniego okresu karencji od śmierci potencjalnego patrona do uhonorowania jego imieniem ulicy należy szukać w zasadach rządzących procesem kanonizacyjnym, które też przewidują taki okres.

Tak ambitnie pomyślana monografia wymagała bez wątpienia ogromnego nakładu pracy. To zrozumiałe, że nie sposób było całkowicie przy tym uniknąć pewnych dyskusyjnych decyzji, a także ustrzec się drobnych usterek. Do pierwszej grupy zaliczyłabym wyodrębnienie oddzielnych kategorii „wydarzenia" oraz „daty" (s. 35–36), które trafniej chyba byłoby połączyć. O ich rozdzieleniu przypuszczalnie przesądziły względy formalne — nieco podobnie niegdyś skrzyżowała kryteria genetyczne z semantycznymi Kwiryna Handke (1992, s. 62) — jednak podział semantyczny jest tu moim zdaniem ważniejszy i metodologicznie „czystszy"[7]. Uważam ponadto, że książka zyskałaby, gdyby spis treści był bardziej szczegółowy. Autor nie uwzględnił w nim bowiem tytułów wszystkich sekcji — sekcje najniższego, trzeciego poziomu są pominięte.

Do omyłek z kolei należy zaliczyć brak w tab. 28 Józefa Poniatowskiego, choć figuruje on w tab. 2, oraz nieobecność w tabelach omawianej w tekście królowej Jadwigi. Wspomnianego na s. 148 gen. Hallera brak w tab. 29. Leonid Teliga zmarł przedwcześnie na skutek choroby — inaczej niż podano na s. 220. W wypadku niektórych patronów nie ma pewności, o którą osobę chodzi — mam na myśli Roosevelta (co najmniej w Nysie i Nowogardzie jest to Theodore, nie Franklin Delano) oraz Bronisława Malinowskiego (prócz lekkoatlety istniał też antropolog, uczczony np. ulicą w Poznaniu). W tab. 4 podano udział procentowy poszczególnych onimów, ale nie jest dla odbiorcy jasne, co przyjęto jako 100%. Udziały procentowe u dołu s. 126 nie sumują się do 100%. Największe bodaj wątpliwości budzi tab. 7, gdzie według opisu przedstawiono listę rankingową dla kategorii „instytucje, organizacje" — ich kolejność w rankingu (ostatnia kolumna) oraz zasady doboru.

---

[6] Na s. 36 w tab. 6 uwzględniono także nazwy występujące 4 i 5 razy, a na s. 38 w tab. 7 — onimy o frekwencji 5.

[7] Na podobnej zasadzie do nazw upamiętniających wydarzenia historycznie wypadałoby zaliczyć miano ul. Listopadowej w Poznaniu (na cześć powstania listopadowego), mimo odmienności strukturalnej (nazwa przymiotnikowa), jednak trudno oczywiście oczekiwać takiego stopnia szczegółowości analizy w wypadku *big data*.

Dlaczego np. znalazły się w niej Orlęta Lwowskie, podczas gdy Powstańcy Wielkopolscy trafili do tab. 6, i czy Komuna Paryska nie powinna być zakwalifikowana raczej jako wydarzenie? Te usterki nie rzutują wszakże na sumaryczne wnioski końcowe.

4. Jaki kierunek wskazuje polskiej onomastyce M. Rutkowski? Trzeba pamiętać, że wśród nieuwzględnionych 90% danych, co oznacza ponad 60 000 nazw nadanych w Polsce od jednego do pięciu razy, również znajdują się patroni klasyfikowalni według swojej głównej aktywności. Są to albo osoby rozpoznawalne wyłącznie lokalnie (jak przedwojenny poznański przedsiębiorca Roman May, uhonorowany ulicami tylko w Poznaniu, Luboniu i Szamotułach), albo stosunkowo mało w Polsce znani patroni zagraniczni (np. przedwojenni niemieccy architekci upamiętnieni wyłącznie we Wrocławiu: Heinrich Lauterbach, Max Berg, Hans Poelzig czy Hans Scharoun) czy wreszcie obcokrajowcy znani, ale niezwykle rzadko występujący w roli patronów ulic w Polsce (choćby Ludwik Braille, patronujący zaledwie trzem ulicom). Analizę całego tego zbioru z uwagi na rozmiar korpusu trudno sobie wyobrazić — do tego niezbędna byłaby wszak każdorazowo wiedza o niekiedy mało znanym patronie — jednak mogłaby ona stać się kolejnym logicznym krokiem, przy zastosowaniu zaproponowanej w monografii metodologii. Jestem ogromnie ciekawa, czy konkluzje dla takiego „długiego ogona" danych byłyby podobne do tych, które wysnuł Autor, czy zgoła odmienne. Zapewne trudno byłoby także pisać w ich wypadku o wspólnocie narodowej, o patronie stanowiącym narodowe dobro czy o tożsamości narodowej (por. s. 130–131). Tym samym inna byłaby uzyskana hierarchia: zamiast bezrefleksyjnego reprodukowania na poziomie lokalnym kanonu (ogólno)narodowych bohaterów (por. s. 139) uwidoczniono by jego rozproszenie.

Ciekawi mnie również, czy wyniki uzyskane dla innych krajów Europy byłyby podobne do polskich, czy odmienne. Wiadomo np., że we współczesnej Francji dwie najczęściej honorowane nazwami ulic grupy zawodowe to przedstawiciele świata polityki oraz literatury (Garnier, Quiqueré, 2016). W Niemczech pisarze i artyści — w tym muzycy — częściej patronują ulicom niż politycy, przynajmniej jeśli chodzi o nazwy o największej liczbie nadań (Krücken, 2019). Są to wyniki obserwacji synchronicznej, ujawniającej kumulatywność nadań, dlatego stosunkowo łatwo jest je odnieść do badań opisanych w recenzowanej książce. Zupełnie wszakże inną metodologię przyjęto w pracy Bancilhon et al. (2021). Analizie poddano tam nazewnictwo ulic czterech wielkich miast (Paryża, Wiednia, Londynu i Nowego Jorku) w ujęciu diachronicznym, tj. z uwzględnieniem czasu nadania nazwy, gdyż jednym z celów badawczych było zidentyfikowanie wartości ważnych dla społeczeństwa w wybranych przedziałach czasowych. W Paryżu wojskowi byli najczęściej upamiętnianą grupą zawodową krótko po zakończeniu II wojny światowej, w latach 40. i 50., jednak dziś ta grupa zajmuje dopiero piąte miejsce, zdetronizowana m.in. przez artystów i pisarzy. W Wiedniu masowo czczono osobistości związane z wojskiem i walką w latach 1860–1870, gdy Austria była osłabiona przegranymi wojnami; dziś zajmują odległą dziewiątą pozycję. W Londynie artystów zaczęto upamiętniać w plateonimii dopiero ostatnio, wcześniej prym wiodła rodzina królewska. Z kolei w Nowym Jorku aż jedna trzecia nazw honorujących osoby to nadania najnowsze, po zamachach z 11 września 2001, i odnoszą się one do „zwykłych ludzi", np. urzędników państwowych. Wszystkie te dane rodzą pytania o typowość bądź unikatowość Polaków na tle europejskim czy nawet światowym — ale też o porównywalność metodologiczną poszczególnych analiz, a co za tym idzie — uzgadnialność otrzymanych wyników.

Odrębna kwestia dotyczy terminologii. Jak podkreślono w przyp. 12 na s. 26, należy liczyć się z różnicami w interpretacji, gdyż nazwy *pamiątkowe* — o których rozmaitym rozumieniu przez badaczy szczegółowo pisze np. Agnieszka Myszka (2018) — to dla Autora nie to samo, co *upamiętniające* (por. definicję na s. 24). Byłoby wspaniale, gdyby w przyszłości udało się wypracować jeden schemat klasyfikacyjny. Pozwoliłoby to na porównania wyników poszczególnych analiz regionalnych, a wtedy można by się pokusić o stworzenie metaanalizy na skalę ogólnokrajową. Badania Rutkowskiego, na gruncie polskim pionierskie (choćby z racji uwzględnienia kompletnego w planie synchronicznym zbioru danych, oczywiście w ramach obranego celu), mogłyby posłużyć w tej kwestii za drogowskaz i punkt odniesienia.

LITERATURA

Adamska, K. (2024, 20 stycznia). Polska wyspa na Adriatyku [Polish island in the Adriatic]. *Nowy Kurier Galicyjski*. https://kuriergalicyjski.com/polska-wyspa-na-adriatyku/

Bancilhon, M., Constantinides, M., Bogucka, E.P., Aiello, L.M., Quercia, D. (2021). Streetonomics: Quantifying culture using street names. *PLOS ONE 16*(6): e0252869. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0252869

Gajda, S. (2004–2005). Język — językoznawstwo — polonistyka [Language — linguistics — Polish studies]. *Postscriptum*, *48–49*, 110–113. https://www.postscriptum.us.edu.pl/pdf/ps_old_48-49.pdf

Garnier, M., Quiqueré, E. (2016, 12 kwietnia). Ces 200 personnalités sont les stars des rues françaises. *Slate*. https://www.slate.fr/story/115683/noms-rues-les-plus-courants

Handke, K. (1992). *Polskie nazewnictwo miejskie* [Polish urban naming]. Warszawa: SOW.

Krücken, M. (2019, 6 stycznia). Deutschlands Straßen. Irrer Name: Wer hier wohnt, hat definitiv kein Bock auf Formulare. *Express*. https://www.express.de/panorama/ranking-schiller-und-goethe-sind-die-koenige-der-strasse-56185

Myszka, A. (2018). *Pamiątkowe nazwy ulic — rozważania terminologiczne* [Commemorative street names — terminological reflections]. *Onomastica*, *62*, 113–128. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.62.6

Rejter, A. (2024). Badania onomastyczne a nowa humanistyka [Onomastic research and the New Humanities]. *Onomastica*, *68*, 13–28. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.68.2

Renan, E. (1882). Qu'est-ce qu'une nation? *Digithèque de matériaux juridiques et politiques*. https://mjp.univ-perp.fr/textes/renan1882.htm

Rutkiewicz-Hanczewska, M., Walkowiak, J.B. (2023). Kobiety w nazwach polskich ulic nadanych w latach 2018–2022: stagnacja czy zmiana? [Female namesakes of Polish streets named in the years 2018–2022: Stagnation or change?]. *Język Polski*, *103*(4), 91–108. https://doi.org/10.31286/JP.00307

Rutkowski, M. (2021). O metodzie krytycznej w toponomastyce [On the critical method in toponomastics]. *Onomastica*, *65*(1), 237–254. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.1.14

Rutkowski, M. (2023a). Nazwy ulic jako tworzywo „patriotyzmu banalnego" [Street names as the stuff of "banal patriotism"]. *Prace Językoznawcze*, *25*(3), 133–146. https://doi.org/10.31648/pj.9187

Rutkowski, M. (2023b). Onomastyka otwarta. Współczesne kierunki rozwoju polskich badań nad nazwami własnymi [Open onomastics: Contemporary trends in the development of Polish research on proper names]. *LingVaria*, *18*(1), 215–224. https://doi.org/10.12797/LV.18.2023.35.15

Rutkowski, M. (2024a). Polska toponimia miejska jako banalny kanon kultury [Polish urban toponymy as a banal canon of culture]. *Onomastica*, *68*, 29–40. https://doi.org/10.17651/ONOMAST.68.3

Rutkowski, M. (2024b). *Wojownik, poeta, kapłan. Onimiczne figury polskości w nazwach ulic* [Warrior, poet, priest: Onymic figures of Polishness in street names]. Olsztyn: Wydawnictwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Skowronek, K. (2001). *Współczesne nazwisko polskie: studium statystyczno-kognitywne* [The contemporary Polish surname: A statistical and cognitive study]. Kraków: DWN.

Walkowiak, J.B., Rutkiewicz-Hanczewska, M. (2023). Women in the contemporary Polish streetscape: Memory wars. *Acta Poloniae Historica*, *128*, 205–228. https://doi.org/10.12775/APH.2023.128.09

MIROSŁAWA SAGAN-BIELAWA
m.sagan-bielawa@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0003-2940-9259
Uniwersytet Jagielloński
Kraków, Polska

https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.24
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

5. CZESKA KONFERENCJA ONOMASTYCZNA (PRAGA, 7–10 KWIETNIA 2025)

W dniach 7–10 kwietnia 2025 r. w Czeskiej Akademii Nauk w Pradze odbyła się 5. Czeska Konferencja Onomastyczna (5. česká onomastická konference). Jej organizatorem był Instytut Języka Czeskiego (Ústav pro jazyk český), w ramach którego funkcjonuje Wydział Onomastyki (Oddělení onomastiky).

Tegoroczne spotkanie zgromadziło ponad 90 uczestników z Czech, Austrii, Estonii, Litwy, Niemiec, Polski, Rumunii, Słowacji, Ukrainy, Węgier. Konferencja była poświęcona związkom onomastyki z innymi dyscyplinami nauki, nie tylko językoznawczymi (tj. stylistyką, gramatyką, ortografią, ortoepią, językoznawstwem korpusowym, historią języka i etymologią, dialektologią), ale również z naukami przyrodniczymi, naukami społecznymi, kartografią, historią i archeologią oraz literaturoznawstwem.

Obrady z udziałem władz Instytutu Języka Czeskiego zainaugurował referat Christiana Zschieschanga „Onomastics and interdisciplinarity: Practical experiences and theoretical positions". Dotyczył on współpracy w ramach wspólnych przedsięwzięć badawczych z przedstawicielami różnych dziedzin nauki. Do wyobraźni słuchaczy przemówiła zwłaszcza fotografia umieszczona w prezentacji, na której onomasta i geograf stoją w grupie badaczy na dalszym planie, za historykami i archeologami. Ku pocieszeniu audytorium zaniepokojonego tą wizualizacją pozycji onomastyki referent zapewnił, że to ujęcie zupełnie przypadkowe, uchwycone podczas badań terenowych.

Dalsze obrady, przez kolejne cztery dni, odbywały się w dwóch równoległych sekcjach tematycznych. Dwie z pierwszych sekcji były poświęcone zagadnieniom ortograficzno-ortoepicznym. W sekcji zatytułowanej „Onomastics and orthography" (przeplatające się z czeskimi angielskie tytuły sekcji sygnalizowały, że językiem wystąpień będzie angielski) Annika Hussar zaprezentowała referat na temat wariantywności pisowni imion w Estonii, zaś wystąpienie Tamása Farkasa dotyczyło węgierskich zasad ortograficznych. W sekcji popołudniowej „Onomastika a ortoepie & ortografie" referaty wygłosili Barbora Martinkovičová, Veronika Štěpánová i Jiří Novák, Pavel Štěpán oraz Martin Beneš. Jednym z zagadnień szczegółowych była adaptacja nazw angielskich w języku czeskim, również w zakresie wymowy. Martin Beneš poświęcił uwagę motywacji i strukturze nazw stacji kolejowych w Republice Czeskiej.

Zagadnienie, które powracało w kolejnych dniach konferencji, to przeszłość nazw własnych i związki onomastyki z historią, językoznawstwem historycznym czy archeologią. W jednej z pierwszych konferencyjnych sekcji „Onomastika a archeologie" Tomáš Klír i Viktorie Janovská wygłosili referaty na temat badań nazewnictwa Czech z okresu średniowiecza. W części popołudniowej, w sekcji „Onomastika a historická lingvistika", mogliśmy wysłuchać wystąpienia Hany Kreisingerovej i Kateřiny Volekovej dotyczącego nazw własnych w średniowiecznych czeskich kolofonach, a następnie Miloslavy Vajdlovej, która zreferowała problem interpretacji nazewnictwa w tekstach z początku epoki nowożytnej. Sekcję tę zamknął referat Liubov Ostash na temat słowiańskiego imienia *Продан*/*Prodan* w antroponimii ukraińskiej. Sekcja historycznojęzykowa była kontynuowana

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

w trzecim dniu konferencji, tym razem pod angielskojęzycznym tytułem „Onomastics and historical linguistics". Jadranka Gvozdanović poruszyła wówczas kwestię powiązań metodologicznych onomastyki i językoznawstwa historycznego. Wysłuchaliśmy też dwóch referatów dotyczących toponimii: Haralda Bichlmeiera, który na przykładzie nazw miejscowych słowiańskiego pochodzenia z północno-wschodniej Bawarii pokazał relacje między prawami językowymi (głosowymi) a historią osadnictwa, oraz Soni Wojnarovej — o kolorach czerwonym i żółtym w toponimii czeskiej i fińskiej.

Wystąpienia z zakresu antroponimii zamykały pierwszy dzień obrad. Mogliśmy wtedy uczestniczyć w sekcji „Židovská antroponyma", poświęconej imionom Żydów z okresu XIX w., a także z pierwszej połowy XX w. Można powiedzieć, że była to sekcja polska. Monika Kresa przedstawiła materiał ze Stoczka, Henryk Duszyński-Karabasz z Nakła, a Aleksandra Żurek-Huszcz — z Łodzi. Sekcja antroponimiczna miała ciąg dalszy następnego dnia, tym razem pod tytułem „Příjmení a přezdívky". Klaudia Abucewicz omówiła interferencje leksykalne w nazwiskach notowanych w XIX-wiecznych księgach metrykalnych z Nowych i Starych Trok, a Agata Łojek — nazwiska pochodzenia niemieckiego z ksiąg parafialnych w Daleszycach (XVII–XIX w.). Współczesnych przezwisk odwołujących się do pożywienia dotyczył referat Anny Piechnik i Barbary Batko-Tokarz.

Wątek antroponimiczny był kontynuowany w kolejnych dniach obrad. Referaty wygłoszone w sekcji „Family names" dotyczyły badań porównawczych, zestawiających systemy nazewnicze różnych krajów i języków. Kitti Hauber dokonała analizy węgierskich i niemieckich nazwisk z Kotliny Karpackiej z XVIII w. Karl Hohensinner i Stephan Gaisbauer porównali materiał nazewniczy z Austrii i Republiki Czeskiej. Grupa badaczy z Czech, Węgier i Polski — Žaneta Dvořáková, Mariann Slíz, Tamás Farkas i Justyna Walkowiak — poświęciła wystąpienie najpopularniejszym w krajach Grupy Wyszehradzkiej nazwiskom motywowanym przez etnonimy.

Powracającym podczas konferencji tematem była polityka nazewnicza. W sekcji „Name policy" na zadane w tytule referatu pytanie o czynniki decydujące („Names and politics — who makes decisions in Estonia") próbowali odpowiedzieć Peeter Päll i Tiina Laansalu. Liudmyla Kravchenko przedstawiła referat na temat przemianowywania nazw ukraińskich wsi w ramach dekomunizacji w latach 2015–2016, a Kitti Hauber, Judit Kozma i Judit Raátz omówiły aspekty prawne nadawania i używania nazw osobowych na Węgrzech. Z tematyką tych referatów korespondowały również wystąpienia w kolejnych dniach, zwłaszcza w sekcjach poświęconych nazewnictwu miejskiemu. W drugim dniu konferencji szeroko rozumiana polityka nazewnicza pojawiła się w referatach wygłoszonych w ramach sekcji „Urbanonyma". O byłych i obecnych nazwach ulic dwóch osiedli w Brnie mówiła Michaela Boháčová, Anna Tabisz — o tożsamościowym wymiarze nazewnictwa miejskiego Opola, Ján Bauko zaś — o problemach translatorskich związanych z funkcjonowaniem dwujęzycznych (słowackich i węgierskich) nazw ulic. W sekcji „Street names", która odbyła się w trzecim dniu konferencji, Halyna Zymovets wygłosiła referat o współczesnych nazwach ulic w Kijowie w kontekście identyfikacji narodowej, Ilona Mickienė i Rita Baranauskienė poruszyły problem upamiętniania osób w nazwach ulic w Kownie. Justyna Walkowiak przeanalizowała charakter zmian, jakie zachodziły w nazewnictwie Poznania w okresie II wojny światowej. Do powyższych problemów nawiązywały pośrednio dwa referaty wygłoszone w ostatnim dniu obrad w sekcji „Onomastics and cartography", pokazujące, że mapę można odczytywać jako odbicie procesów historycznych i społecznych. Były to referaty Marit Alas na temat toponimii Estonii oraz Veslavy Sidaravičienė o nieoficjalnym nazewnictwie miejskim Wilna.

Wśród zagadnień, o których dyskutowano w Pradze, znalazła się również gramatyka nazw własnych. W drugim dniu konferencji odbyła się sekcja „Onomastics and grammar", podczas której koncepcję *Special Onymic Grammar* (SOG) przybliżyli słuchaczom Thomas Stolz i Nataliya Levkovych — m.in. na materiale z języka rumuńskiego — oraz Julia Nintemann, która analizowała toponimy i antroponimy w konstrukcjach przestrzennych. Problem wariantywności morfologicznej nazw własnych w języku węgierskim zreferowały Judit Kozma, Zsófia Ludányi i Dorottya Jakab, bazując na zapytaniach kierowanych do poradni językowej.

W sekcji „Onomastika a etymologie" o etymologizowaniu nazw własnych w słownikach etymologicznych mówiły Ilona Janyšková i Helena Karlíková, Jiří Rejzek — o dyskusyjnych staroczeskich rekonstrukcjach nazw miejscowych w dziele „Místní jména v Čechách" Antonína Profousa.

W ramach tej sekcji Katarzyna Nowak wygłosiła również referat o nazwach miejscowych w gminie Krośniewice.

W programie konferencji nie mogło zabraknąć zagadnień związanych z chrematonimią. Sekcję „Chrématonyma" (w trzecim dniu konferencji) zdominowały wystąpienia związane z nazwami stosowanymi w gastronomii: Terezy Slaměníkovej — o nazwach restauracji z kuchnią dalekowschodnią, Renaty Przybylskiej — o motywacji nazw restauracji i kawiarni w Krakowie, Danuty Lech-Kirstein — o innowacjach w nazywaniu potraw w polskich restauracjach. „Wyłomem" w tej sekcji wydał się referat Piotra Tomasika o nieoficjalnych imionach wozów tramwajowych. Chrematonimia powróciła w sekcji „Commercial names", kończącej praską konferencję. Rebeca Petruș przedstawiła referat o nazwach aren sportowych w Rumunii, Liudmyla Kravchenko i Alla Tytok zreferowały problem uwarunkowanego sytuacją polityczną przemianowywania nazw w ukraińskim handlu w latach 2022–2024. Ilona Kulak omówiła nazwy polskich sklepów działających w Chicago i na jego przedmieściach.

Liczne wystąpienia konferencyjne poświęcono onomastyce literackiej. Były to trzy sekcje: „Proper names in literature and translation", „Propria v próze", „Propria v poezii". W pierwszej z wymienionych sekcji problematykę translatologiczną poruszyła Mariann Slíz, która zwróciła uwagę na zależność sposobu tłumaczenia od kategorii nazwy własnej. O walencji onomastycznej w powojennej literaturze rumuńskiej mówiła Raluca Giurgiulescu. Z kolei Bíbor Klára Kovács-Sipos przedstawiła referat o nazywaniu postaci kobiecych w XVIII- i XIX-wiecznej węgierskiej beletrystyce historycznej. W sekcji poświęconej prozie Tereza Klemensová, Jana Davidová Glogarová i Veronika Poláchová dokonały analizy postmodernistycznego krajobrazu onomastycznego na przykładzie prozy Miloša Urbana i Michala Ajvaza, zaś Michal Maléř omówił warstwę leksykalno-onomastyczną wybranych powieści produkcyjnych. Problem badawczy, jakim są nazwy własne w poezji, zarysował Karel Komárek. Hana Mžourková na przykładzie poezji słoweńskiej omówiła rolę antroponimów i pseudoantroponimów w budowaniu świata przedstawionego. Funkcję toponimii w poetyckim obrazie Jesioników zaprezentował w swoim wystąpieniu Karel Střelec.

W trzecim dniu konferencji uczestnicy mieli okazję wysłuchać wielu referatów wiążących onomastykę z innymi działami językoznawstwa. Tematy z zakresu dialektologii znalazły się w sekcji „Onomastika a dialektologie". O wpływie obecnych nazw polskich województw na potoczne wyobrażenia o zróżnicowaniu dialektalnym Polski mówiła Mirosława Sagan-Bielawa. Czeskie toponimy motywowane gwarowymi wariantami apelatywu *borovice* 'sosna' przeanalizowała Martina Zirhutová. Stanislava Spinková, Hana Svobodová i Tadeáš Krch przedstawili kształtowanie się czeskich hipokorystyków z punktu widzenia geografii lingwistycznej. Marta Šimečková poruszyła problem odróżnienia zoonimów od apelatywów w opracowywanym słowniku dialektów języka czeskiego.

Podczas obrad sekcji „Onomastika a sociolingvistika, kognitivní lingvistika a ekolingvistika" Katarzyna Skowronek, w referacie „Metodologie onomastyczne a definicje społeczeństwa", odniosła się do socjologicznych koncepcji społeczeństwa. O perspektywie kognitywnej w odniesieniu do toponimii mówił w kolejnym wystąpieniu Jaromír Krško, zaś wątki ekolingwistyczne znalazły się w referacie Urszuli Bijak „Lapidarium onimiczne, czyli o nazwach głazów narzutowych".

Różnorodna tematycznie była także część „Onomastika a právo, politika a média", zasadniczo zdominowana przez tematykę medialną. Pojawił się tam ponadto wątek formalnoprawny — w referacie Žanety Dvořákovej i Andrei Bartíkovej, które zapoznały słuchaczy z interesującymi przypadkami ekspertyz i sporów sądowych w sprawie nadawania imion w Czechach. Z kolei Jaroslav David i Jana Davidová Glogarová na materiale z korpusu parlamentarnego Republiki Czeskiej przedstawili możliwości prowadzenia badań onomastycznych, uwzględniając specyfikę językoznawstwa naiwnego. Rafał Mazur przeanalizował użycie toponimów w wybranych polskich mediach relacjonujących wojnę rosyjsko-ukraińską. Halszka Górny poświęciła uwagę ideonimom we współczesnym dyskursie medialnym — na przykładzie tytułów artykułów w czasopismach społeczno-kulturalnych.

Dwie z ostatnich sekcji konferencji zostały poświęcone nazewnictwu pogranicza oraz kontaktom językowym. W sekcji „Proper names in language and cultural contacts" Adelina Emilia Mihali wygłosiła referat dotyczący interferencji słowiańskich w zakresie toponimii w Karpatach, Oliviu Felecan i Daiana Felecan omówili socjoonomastyczne aspekty funkcjonowania społeczności czeskiej

i słowackiej w Rumunii, Andrea Bölcskei i Gábor Mikesy poświęcili swój referat dziedzictwu nazewniczemu Czechów mieszkających na Węgrzech. Zbliżoną tematycznie sekcję „Toponyma v pohraničí" otwierał referat Łukasza Karpeckiego na temat wiejskich nazw terenowych i krajobrazu językowo-kulturowego pogranicza polsko-ukraińskiego. Potem mogliśmy wysłuchać wystąpienia Martiny Ptáčníkovej, która zaprezentowała historyczne pocztówki z rejonu Broumova jako potencjalne źródło do badań toponimii pogranicza czeskiego. Katarzyna Jonkisz omówiła opracowania leksykograficzne toponimii polsko-czeskiego pogranicza od połowy XIX w. do początku II wojny światowej.

W ostatnim dniu konferencji odbyła się również druga sesja plenarna, podczas której powrócił problem związku onomastyki z językoznawstwem kognitywnym — w referacie Katalin Reszegi dotyczącym polisemii i synonimii nazw własnych („Polysemy and synonymy of proper names from a cognitive perspective").

Okazją do chwili oddechu podczas intensywnych obrad był program kulturalny. Jednym z punktów tego programu była wycieczka statkiem po Wełtawie wokół wyspy Kampa i zwiedzanie Muzeum Mostu Karola. W trzecim dniu konferencji odbyła się też uroczysta kolacja w praskiej Café Louvre. Podczas tego spotkania mieliśmy okazję wysłuchać m.in. pieśni z opery *Rusałka* Antonína Dvořáka oraz kilku innych utworów w wykonaniu jednej z koleżanek z Instytutu Języka Czeskiego, profesjonalnej śpiewaczki, której akompaniowali instytutowi koledzy i koleżanki (był to zaskakujący, ale jakże miły dla ucha przejaw interdyscyplinarności).

Na koniec należy przywołać nazwiska naszych gospodarzy i głównych organizatorów konferencji. Byli to Pavel Štěpán, Žaneta Dvořáková, Martina Ptáčníková. Obrady zamknął Pavel Štěpán, w podziękowaniach podkreślając m.in. sukces organizacyjny. Konferencja bowiem — co się rzadko zdarza — odbyła się bez konieczności zmian w programie, nikt nie odwołał przyjazdu i zostały wygłoszone wszystkie zaplanowane referaty. Jako jedna z uczestniczek tej konferencji muszę potwierdzić, że wszyscy docenialiśmy sprawność organizacyjną koleżanek i kolegów z Instytutu Języka Czeskiego Czeskiej Akademii Nauk, ich gościnność, a bogatego i niezmienionego programu konferencji można pozazdrościć.

PROFESOR MARIA KARPLUK
(1925–2016)

30 października 2025 r. minęła setna rocznica urodzin prof. Marii Karpluk — językoznawczyni zajmującej się onomastyką polską i słowiańską, a także językiem pisarzy XVI i XVII w., językiem tekstów religijnych, polsko-ruskimi interferencjami językowymi.

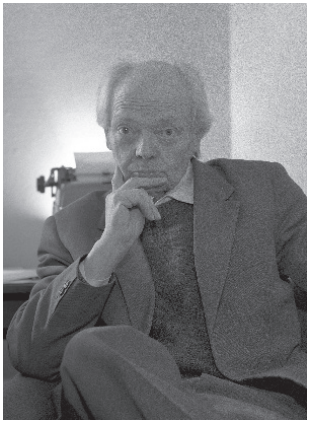
Pani Profesor była autorką prekursorskich studiów „Polskie nazwy miejscowe od imion kobiecych", „Słowiańskie imiona kobiece", „O staropolskich imionach kobiecych". Przez wiele lat pracowała w Instytucie Badań Literackich, kierowała krakowskim zespołem Słownika Polszczyzny XVI wieku i współredagowała kilka tomów tego słownika. Jej dziełem jest także, wydany w 2001 r., „Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej".

W latach 1979–1998 pełniła funkcję sekretarza naukowego czasopisma *Onomastica*. Była członkinią Polskiej Akademii Umiejętności, a także komitetu redakcyjnego czasopisma *Język Polski*.

Pozostaje w naszej wdzięcznej pamięci!

Redakcja

PROFESOR KAZIMIERZ RYMUT
(1935–2006)

(foto Radek Rymut)

18 grudnia 2025 r. minęła 90. rocznica urodzin prof. Kazimierza Rymuta — wybitnego polskiego onomasty, znakomitego organizatora życia naukowego, zasłużonego dla polskiej i słowiańskiej onomastyki.

Przez całą drogę naukową Profesor był związany z Instytutem Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, gdzie założył Pracownię Toponomastyczną, kierował Zakładem Onomastyki, przez wiele lat był zastępcą dyrektora ds. naukowych, a przez 10 — dyrektorem. W latach 1985–2002 przewodniczył Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, w 1992 r. został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności.

Badania prof. Kazimierza Rymuta nad nazwami miejscowości, nazwami wodnymi i nazwiskami Polaków weszły do kanonu onomastycznego i przyczyniły się do rozwoju tej dziedziny nauki w Polsce. Profesor był autorem i redaktorem fundamentalnych opracowań, takich jak „Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany", „Hydronymia Europaea" czy „Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny".

Z czasopismem *Onomastica* Profesor był związany od 1976 r., przez dwa lata pełnił funkcję sekretarza redakcji, a od 1979 r. przez ćwierć wieku był redaktorem naczelnym. Kiedy rezygnował z tej funkcji, w jubileuszowym 50. roczniku napisał: „Czas z redakcji już odejść, bo wiek i zdrowie nie pozwalają mi na dalszą pracę. Sądzę, że następcy będą to robić równie dobrze".

Dokładamy wszelkich starań, Panie Profesorze!

Redakcja

RECENZENCI ROCZNIKA LXIX CZASOPISMA „ONOMASTICA”

Redakcja czasopisma „Onomastica” składa serdeczne podziękowania Recenzentom za poświęcony czas i pracę włożoną w ocenę artykułów nadesłanych do publikacji. Utrzymanie wysokich standardów naukowych czasopisma nie byłoby możliwe bez udziału Recenzentów.

REVIEWERS OF VOLUME 69 OF THE JOURNAL “ONOMASTICA”

The editorial staff of the journal „Onomastica” would like to thank the Reviewers for their time and effort devoted to reviewing the articles submitted for publication. Maintaining high scientific standards of the journal would not be possible without their active involvement.

Zbigniew BABIK, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)
Ján BAUKO, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre / Constantine the Philosopher University in Nitra (Słowacja / Slovakia)
Patryk BOROWIAK, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznań (Polska / Poland)
Richard COATES, University of the West of England (Anglia / England)
Leonarda DACEWICZ, Uniwersytet w Białymstoku / Uniwersity of Białystok (Polska / Poland)
Jaroslav DAVID, Ostravská univerzita / University of Ostrava (Czechy / Czechia)
Izabela DOMACIUK-CZARNY, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska, Poland)
Adam FAŁOWSKI, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)
Tamás FARKAS, Eötvös Loránd Tudományegyetem / Eötvös Loránd University (Węgry / Hungary)
Oliviu FELECAN, Universitatea Tehnica Cluj-Napoca / Technical University of Cluj-Napoca (Rumunia / Romania)
Magdalena GRAF, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznań (Polska / Poland)
Milan HARVALÍK, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV / Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences (Słowacja / Slovakia)
Mária IMRICHOVÁ, Prešovská univerzita v Prešove / University of Prešov (Słowacja / Slovakia)
Ante JURIĆ, Sveučilište u Zadru / University of Zadar (Chorwacja / Croatia)
Katarzyna KONCZEWSKA, Instytut Języka Polskiego PAN / Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences (Polska / Poland)
Agnieszka KONOWSKA, Uniwersytet Łódzki / Univeristy of Łódź (Polska / Poland)
Aleh KOPACH [Алег КОПАЧ], Badacz niezależny / Independent Reasercher
Małgorzata MANDOLA-MORVAN, Komisja Europejska / European Commission (Luksemburg / Luxembourg)
Iza MATUSIAK-KEMPA, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Polska / Poland)
Agnieszka MYSZKA, Uniwersytet Rzeszowski / University of Rzeszów (Polska / Poland)
Irena MYTNIK, Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw (Polska / Poland)
Marek OLEJNIK, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska / Poland)
Jarosław PIETROW, Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw (Polska / Poland)

Mariya REDKVA [Марія РЕДЬКВА], Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)
Yaroslav REDKVA [Ярослав РЕДЬКВА], Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича / Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraina / Ukraine)
Artur REJTER, Uniwersytet Śląski w Katowicach / University of Silesia in Katowice (Polska / Poland)
Mariusz RUTKOWSKI, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Polska / Poland)
Mirosława SAGAN-BIELAWA, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)
Katarzyna SAREK, Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Polska / Poland)
Vadzim SHKLIARYK [Вадзім Шклярык], Instytut Slawistyki PAN / Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences (Polska / Poland)
Adam SIWIEC, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska / Poland)
Pavel ŠTĚPÁN, Ústav pro jazyk český AV ČR / Institute of the Czech Language, Czech Academy of Sciences (Czechy / Czechia)
David UHER, Univerzita Palackého v Olomouci / Palacký University Olomouc (Czechy / Czechia)
Iveta VALENTOVÁ, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV / Ludovit Stur Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences (Słowacja / Slovakia)
Domagoj VIDOVIĆ, Institut za hrvatski jezik / Institute of Croatian Language (Chorwacja / Croatia)
Piotr WIERZCHOŃ, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznań (Polska / Poland)
Marta WÓJCICKA, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej / Maria Curie-Skłodowska University (Polska / Poland)
Andrej ZÁVODNÝ, Trnavská univerzita v Trnave / University of Trnava (Słowacja / Slovakia)
Edyta ZIERKIEWICZ, Uniwersytet Wrocławski / University of Wrocław (Polska / Poland)